

Eesti Teaduste Akadeemia
Eesti Keele Instituut
1996

EESTI MURRETE SÕNARAAMAT

I köide

4. vihik

eksutama – ihes

ISBN 9985-851-19-6

eksutama `eksutama Kuu; *éssutama* Trv Nõo Lei, *-eme* Krk eksutama, segama; võrgutama Ku `eksudad, *ne lähteb jo segamiste kogu lugemine* Kuu; *éssutap tüdrukut* Trv; *Las ta rehkentep, ärge éssutege* Krk; *sa éssutit mu ärä, es lase mul tetä nigu ma `tahtsi* Nõo

eksutus `eksudu|s g *-kse* Kuu; *éssutus* g *-e* Trv; n, g *éssutse* Hls Krk eksitus *sii ei ole muud ku\_1's éssutus* Trv; *ma käisi mustikid `otsmen, siss lätsi éssutsess* Hls; *mea olli `täempe éssutsen, mea `éssusi ärä* Krk

ekt → hekk¹

hektar `ektar spor R, Khk Jaa Muh spor L K, Puh Võn, `ektaa-r Kos/-oa-r/ Pee Vil, `etkar Kod, *hetkaa-r* Har, *ettar* Khk, `hehtar, `jektor Se, `jehtar Lut, *ek kard* Lüg, `hetser Rid, g *-i*; *ekta(a-)|r* g *-ri* Hls; pl *ektaa-ri*<sup>2</sup> Har; *ekra|k* g *-ki* Krj u hektar *viis ekkardi ja kaks ekkardi, `kuida `suured tehässe [metsalangid]* Lüg; *traktoriga künnab kivist maad `ektarid kaks* Jaa; *Sii `ol'lid talud viis `ektari suured* Hää; *üks `ektar on kuus talina vakamad või kolm riia vakamad* TÜR; *tämäl üks `etkar muad* Kod; *keskmene talu, kolmkümmend `ektarid* KJn; *mul om tu hetkaa-r `kõlbmada maad* Har; *vanarahvass tiia_s miä um `deštjin ni `jehtar, nimä `kut'si*² et vago Lut

hektarine a < hektar *seitsme `ektarine krunt* VNg; *meil ei old suur koht - - üks `kümmne `ektarine või sedasi* Pee; *siin on vekesed talu kruüdid - - viie `ektarised* Trm

hektu `hektu (Soome) endisaegne mõõt, [siin] oli *setverik ja kes kävid `Suomess `tuhli `müümäss, siel oli `hektu. siin oli `hektusi ka. kapp oli `hektust vähemb, üks `viie `litrane; kala kapp oli `toine ja `toine oli kala `hektu. ja `sinne `hektusse läks viis kappa sise. kui oli `rohkeemb kalu, siis `miedati `hektuga* Kuu **Vrd** ehtu

eku eku võib-olla Eku Punik poja saanu, *eku obu varsa toonu* Trv **Vrd** ehku¹

heku, Heku eku Hls Krk Kam, *h-* Har; *eko* Kod Võn, *h-* Plv Rääp

1. (isase) koera nimi *Ekü ja Pol'la om vana ennemustitse nimese* Krk; *panõ² no² pinile miä taht nimes Heko vai Sammi* Plv

2. sõim *iks Rasina poisi, `kakliva pääkoolin Eko nime peräst* Võn; *eku valla rahvass ~ eku liha sõõjä* (endise Rasina valla elanik[ud]) Kam; *üt's heko (setu) ol' Rääpinäh* Rääp

ekutama ekutama Emm/-d-/ Mär Sim Iis Trm, *eko-* Jõh Kod

1. kogeleva, kokutama; pudinal rääkima *Kas `teie poiss ikke ekotab? Laps õpetab teist: `ütte `selgest õdla pudlu (odrapuder)* Jõh; *Mõni inimene kui ähmi leheb akab kohe ekudama* Emm; *ma ekutasin ise kua nuorest piast, ei suand r `üelda* Sim; *Mõni on kinnise kõnega, ekotab enne kui suab sõna välja ütelda* Trm **Vrd** ekitama, ökutama

2. hõikuma *ku karjused `irmsass ekotavad, kõhe sadu tuleb. karjused ekotavad ae ae ükstõiss* Kod

el'- → elj-

elades elades spor R, Khk Emm JõeK Amb JJn ViK IPõ Plt SJn, *elä-* Lüg Jõh Mar Khn KJn

1. eladeski *ma pole elades seda miest näind, kuda ma nüüd nied `kihlused `vasta võttan* Hlj; *minu nenä ei õle elädes verd juost* Lüg; *elädes see mo meelest ää ei lähä* Mar; *meil ei ole elades tuld, aga mõnel puol tulevad küll rahe uod* VMr; *ma enam elades seda ei tij* Trm **Vrd** eläden

2. elu ajal; kunagi, ükskord *ōlen* `aige elādes *ōlnd*, `tohtrel *pōle* *ōlnd* Jōh; `juhtob veel elādes nāgema kui me veel elāme Mar; küll tema va mies seda tüed on elades prüegand Kad; täma *ōli* elades *Ōjal* sulasest Iis Vrd eletäväh

eladeski, -d eladeski RId SaLä/-d/ Rei Lih Aud spor Ha Jä, Lai, *elä-* Lüg Vai Vig KJn u Trv Hel (rõhututult ka *-de`ski*); *ela,eski* Kuu iial(gi) *minä* ei *ōle* *elade`ski* vikkastid tagund; Ega vares *valgemmast lähä*, kui ta on, ei eladeski Lüg; *äi ma_p lähe`sonna* eladeskid Khk; see *jōgi*, ei see saa elādeski tühäs Vig; ta *pōle* eladeski *näl'ga* näind Lai; ma ei ole elādeski säääl käinu Trv Vrd elades, elādengi, elādessegi

elaja *elaja* Vai hv Khk, Var Tōs Aud Saa Ann Pai Tūr, *-ājä* Krk/-e/ Hel Nōo Har Rāp (hrl 1. tähenduses); *eläi*, *elāj* Trv, *elläi*, *ellāj*, *ellāj* Hel T V, g *elājä*, g *-e* Hel San Krl Har; (j)ellai g (j)elaja Lei; *-elai* Lei

1. tgn < elama a. s see, kes elab; elanik *minust ole enamb parandaja ega elaja* Vai; vares ja arakas, ei tema lähe [talveks] `kuškille, tema siit *elaja* Ann; *sial kedagi elajad ei ole muud inimest* Tūr; *siss olli`ende iüst elāje joba jo* (elasin omaette) Krk; *vana elājä ta meil om* Hel; *ma_le`ōigusega elājä* (ei ahnitse); *Minul om põlitse elājä, aga Soel om väl'läst tullu* Nōo; *ma olō siinsa-mman elājä* Har; *Ōdagotsōl üül olōvat ōi sukuge hüä koolta?*, *tuü olō\_j perāhelājellege hüä* Se; *maja jela,it* (inimesi) täüs; `vahtsō *jelaja?* Lei b. a elav, elunev *saarmas oo - - jōgedes elaja loom* Var; `praegust ikke elajad inged sees. kolm vana *sial oo* Tōs; *tühi saun, elajasi inimesi sii pōle* Aud; *ma_lō* ka sääne kotoh ellāj inemine, *ma_tiiä äi?* Vas

2. loom, elajas a. igasugune loom, elusolend *narits om sääne`väikene elläi* Kan; *lihalō tulōva elājä?* (ussid) `sisse; `päästläse\_`püündävä *ōhust elājeid*; *mul om`väega hää hari*, *tuü tuu viimādse elāje* (täi) *pääst maha?* Har; *muial puül um no\_kah`kiškjit elājit* Rōu; *huus om jumalal jo är_vannut ellāj* Vas; *kalkuna ja kurana?*, *üt's elläi ja kat's nimme* Se; *uran ka om`särtse jelaja?* Lei b. koduloom, eriti veis *polnd palju ju`loomi ka - - möni elaja* Khk; *ma vii elājile`einu* Trv; *elade vii tōrike om laudan* Pst; *obōsōt ei süü leht`aina*, *sij om iki elājide jaoss* Ran; *elājätük'k kõhnass jäänu nigu kol'ep* Nōo; *tōbrast nüüd ei nimitädä, üteldäss elläi* Ote; *Elāje?* `ol'li *lehmä\_pul'l*, *vasiga?* - - *Lambōid ja tsiku is üldä?* elājess; *Latsō?*, *ajagō no?* *elāje`mōtsa!* Säääl `ol'li *ōks`lamba_kah* Har; *Kas timä ka`lõpnuisi elājä`rõipiid tōsōstarō tanumihe vei, tuüd ei tiiä?*; *kunass ma suvōl maka, kae?* *aia`vil'jä*, *kae elājiiid* Rōu; *elājide hulgah ol'li`tõpra?*, *ja`t'sia?*, *ja`lamba_kah* Vas; *Talo pääle ol'l* [vanasti] *tuü kolm neli elājä luud* Rāp; *osa karussit elājidō man, osa tsiko man; kas ti elājilō`mōškit ka viil annat* Se c. hrl pej (võrdlustes) *Aie`sisse`süüki ku elläi* (liigsōōjast) Hel; *no olōt karvanō nigu ellāj* Har; *Timahhava om ubinit nigu?* *ellāj`sitnu?* (väga palju) Vas; *ämmerdäss kui elläi, rüük' ja tōrōlōss* Rāp; *ah sa vana elläi* (ōeld halvale inimesele); *sa olt laisk kui määne elläi* Se

Vrd elajas

3. teat nahahaigus *latsōlō leivä?* *käe`sisse elājä?*, *nigu jōdhe?*. *keedete maket`rasva ja siäte moromuna`tolmo`sisse*, *vōiete`paisō`pääle* Rāp; *elläi sōrmō`šeeh vai jala`šeeh - - sääne`verine mädä tulō, nigu hiusōkōsō tulōva`vällä, karvakōsō?*; *elläi om, kui käsi mädāness ja veretäss ja leemetäss* Se

elaja- 1. (kari)loomale kuuluv *ne olid ikka siis elaja nahad* [mida kodus pargiti] Khk

2. (kari)loomadele määratud eläjä `ermed one pelu-ssid Kod; kariaid ~ eläjä tara TMr; mu eläjepõhk (õled) om suurõmb jagu kõik' `riihjega pest Har; noid agandõga terri kutsuti eläjä terä, `ol'igi eläjä terä sal'v Rõu; ku eläjäte'ri tet'ti `veskele viiä?, sõss `lasti suurõst sarast läbi, olõ? `võõti `vällä Röp; eläjäjahu? (kliid) Se

elaja|kahju loomaõnnetus mõnel `olli jälle eläjakahju, eläjä lõppiva kõik ärä Nõo; Ko süvväke\_tettä äi `kuul'ja perämäist `tahtmiist pite sis - - määne taht eläjä kaih saa Se **-kari** veisekari Suur tüdrik joba, paras elaja `karja `saata SJn; ku ta joba kaala `kanja `olli, siss `panti eläjä `karja Nõo **-karjane** = elajakarjus mena ol'lin sigade juures, teene `ol'li eläjä karjane Vil **-karjus** veisekarjus eläjakarjuss `olli üits suuremb ja targemb `poiske Nõo **Vrd** elajakarjane **-katsk** loomakatki om eläjä katsk, mitu tükki ärä koolu Kam

elajakene dem < elaja(s) (eriti veis) ma `võ'tsi elajakse `kiindi, olli mu vil'las Hää; vagane eläjäkene, nõnna kenä poboli lehmäke Kod; eläjekse laudan söömäte Krk; äste ilus eläjäkene Nõo; eläjäkese? ol'li_tuü olõpuruga_periss rahulõ Rõu; looga `hiitjä? verevä eläjäkese vij seeh Se

elaja|kivi veskikivi(d) loomajahu jahvatamiseks su vanaesä-kadonu_koraäss luu_kokko, jauh `veskikh eläjäkivi vahel `piinüss Rõu **-liha** loomaliha vanasti `anti `töölestele sialiha `palvepäe, mud'u alati `anti ike elaja liha Plt; eläjelijast tetti edimine supp Hel

elaja|loom 1. loom; hrl kariloom, veis elaja `luomi on vähe, kulus neid ka lisast `kasvata VNg; `lambad, `veissed, sead ja obused o kõik kokku elajaloomad Muh; üks eläjä loom, kui tä `aige oo, üsnä vaarob `jalge peal Mar; mis sa elajaloomast `näl'ged Kei; ei sua kohegi kodoss ärä `minnä, õmad eläjä luamad `tal'tata; ei `uul'nud inimesess, ei `uul'nud eläjälumass Kod; eläje looma `kül'mev `lauta ja inimese `kül'mev `kamress ärä Krk; ta\_m `õkva nigu eläjäluum, `mõistust pään ei ole; tollele ei või eläjä `luuma näedätä, tol om kuri sil'm; noja-h, siss ku_sa jõosit, siss sa pedäsit eläjä `luume Nõo; kõigil om nahk pääl, inemisel ja eläjäloomal Ote; kas eläjäloomal ar\_sõss `lasti lõppa?! Vas

2. pej (halb omadusi märkivalt) `Mutku `karjub `lõuad `laiali. See on `õmmete elajaluom `lahti `lastud (lehmast) Jõh; Kus sa, elajaluom, `täidad, kas mõjal `rohtu viel vähe IisR; mine va elaja loom Khk; raud `nõeksed on pienema `lehtedega ja kõrvetab kui elaja luom VMr; küll om inimese luum, mis `seandsest eläjäloomast kasub Trv; taa um vijl üt's eläjäluum ilmahn vijl, taa ei püsü? rahulõ Rõu

elaja|loomake dem < elajaloom temä om üt's ää eläje loomake, ää `süümä Krk; aga ku sa eläjäloomakesi tallitat, ei `saagi sa `aiga `süvvä Ran; Eläjäloomakõistõl (lammastel) ka `säantse kuumaga hõel, tulõsi\_kohegi `villu aia? Urv **-naaruss** loomanaeris eläjä naaruuss; eläjä naaret `peetäss inämb ku inemise vai söögi naaret Röp **Vrd** elajanakõr **-nakõr** = elajanaaruss eläje `nakri omma mõruvapa?, inemise `nakri omma magusapa? Har **-nimi** mul ei olõ üttegi eläje nimme (ühtki looma) majan Har **-peet** loomapeet `valgõ? oma eläjä peedi? Röp **-poeg** (äsjasündinud) vasikas või tall; noorloom ku eläjäpoig om serände oemane, siss ei `saagi täst elu luuma Nõo; Paa no põrmukõnõ jahu ka `peoga pääle?, sõss eläjäpoig süü parõmba meelega Urv; `Tuüdi nimä? [talvel sündinud vasikas või tall laudast] är\_tarrõ `lämmähe. Kui_sa_kulla hing last eläjä pojat õks är_külmädä? - - Eläjä_poest `peeti õks vanast `kõrda Rõu **-porgan**, **-põrgan** loomaporgand eläje `põrknõist ei saa nii hää supp ku inemise `põrknõist Har; `valgõ? omma? eläjä ja verevä? omma?

inemise `põrknä? Rõu -rasv loomarasv Eläjä rasu läks seebi jaos ja vahel `tehti `küinlid kah. Meil söögi jaos eläjä `rasva ei `võetud KJn

elajas elaj|as R eP Hls KodT, -ass Pal Äks TMr, g -a; eläj|äs spor R, Mar Mär Vig Khn Saa Juu Kod MMg KJn Kõp Vil Hls, -äss T, -ess Krk Hel, g -ä, g -e Hls Krk Hel; pl *jelajad* Aud, *elat* van Hää

1. koduloom, eriti veis kui elajad siis oo ärjad, lehmad ning sõnnid Khk; Kadakas pole puu, kitsi pole elajas, sõrulane pole mees Kaa; Elajal ikka elaja aru Põi; teil o ühna palju elajud Muh; aea elat `karja Hää; aga nied pidu-padu elajad (pudulojused) söövad inimese `vaeseks Kei; paksud metsad olid, ei saa jo elajaid kätte. kümme peret, igas peres oli mõni kolm elajast Ann; lehem ja ärg oo eläjäd. obene one ike obene. lammais tuleb ike lahun `üeldä; eläjäd `seisid vallali karjaaian. nüid seesäväd eläjäd laadan pulgan Kod; `veissed `üeldi enne, nüid on elajad Ksi; elaja `söötmise riie - - sellega `kañtsime `einu ja `põhku, ristitud ja Lai; siis on tuld `kõiki `loomi kokku, obusid ja `lammid, elajid ja Plt; Elateaid (karjaaed); Elateõue (karjaõu) pidi ikki talus olema SJn; oolik karjane kurdab `püsti eläjade ehen Hls; sää om eläde vesi ~ sol'k; eläjess and sammasspoolikut ku `müüdä läät ja eläjess röögäts, sij om esäne sammasspoolik; ku eläje edimest kõrd `vällä aet, `anti `leibä; ku eläje `vällä `aeti, siss pandass kirvess läve ala, et siis eläje kurdave `terve ku teräss, ei jää `jalgust ärä Krk; egass Mušt `muudu\_i jätä, arinu eläjäss ametit; aja eläjä `lauta! `kange kuumaga eläjä ei püsi mõtsan; ega sia eläjidega üten es `käivä [karjas]; ta lli serände alb eläjäss, es saesa karjan Nõo

2. muu loom, elusolend kas oli midagi elajas tal (ussil) suus vai; aga tema (hüljes) on `ingaja elajas Jõe; mida elajas sie one, kas `kärbälaine voi sitta `sundilaine VNg; Ta (hunt) riu oli ju `sõuke elajas, et - - siis ta `murdis [karjas] nii pailu maha kui sai Krj; `murdjad elajad (naaritsad) Rid; eläjäkotos (kull) seal üleval puu `otsas; nahkiir jo `tiibega eläjäs; kana tuleb eese elajadega (poegadega) Mar; üks va must elajas oo, teeb ronk ronk ronk Mär; mõir, `kiskjas elajas Tõs; üks elajas on obokiil, suur elajas, `kärpsest ikka kolm kord suurem; `kammisin ta piad ja `ot'sisin elajaid (täisid) siis Ris; rot'id või ma ei tia mis elajad sõid uad ää HMd; uss on libe elajas; kobrased koa ühed elajad JõeK; kil'k on üks elajas Kad; elajad (kärbsed, parmud) on `luamade kallal Iis; mäletäjäl eläjäl ike õlema kõrdmagu Kod; om ehk kurjast eläjist ukka saanu, ei tule esi, ei kirjuta kah Nõo

3. (asjast, nähtusest) see krees on ikke üks kuri eläjäs Mar; sedä (kratti) ma_i teä mis eläjäs see on Mär; mool põle `seokest elajast (roosihaigust) olnd Mih; Ei jõudnuvad [veski] võlvi peale panna - - Niisugune elajas õlnud kõhe, et ära mine ligi; Õli mõnel kuuevakane kott [vilja jahvatada] ja üttele mis nüid ütled, kui niisuguse elaja peale lasid ja tuul ära jäi Trm

4. pej (võrdlustes; halbu omadusi märkivald) no siis panin `rüökimä ja `karjusin ku eläjäs Kuu; Ei old sial enam midagi, tühi keik, `jälle `ilma kui elajas Hlj; On ikka elajas oma tegudega Põi; kiisk pisigene, roog kut elajas Emm; ühed `irmsad elajad oo `paerguse aja naeste `rahvad Rid; No neokest elajast, nii laku täis põle enne nähä olnd PJg; metsa töö ta võt'is ka `irmsaste [riiet], niikui üks kole elajas ole Kos; sa õled kui eläjäs. aad `sisse. eläjä `viisi süüid Kod; sa olet periss eläjess oma tembuge Krk; nüid om jälle sitaga kuun nigu eläjäss; süüp ku eläjäss, tiiip ku tigu; vana igäne lakkõkrañts, juub nigu eläjäss

jälle Nõo; `väega suur' sägä, ta ollu ku eläjäss Võn; elaja moodi väga palju või tugevasti
'Kargas eläjä `muõdi `ruekmä; Tänäve kasvab eläjä `muõdi `lutsu Khn

Vrd elaja, elukas¹

elaja|söök = elajasööt *Kaara ja rüajahu rokk `ol'li eläjäsüük Rõn; kuiss t̄j eläjä söögiga läbi tulõt Räp -sööt* loomatoit *mesterahvass iks enämbide käesivä linul, üits kõik kas eläjä `s̄jütä vai `leibä vai mes na `tahtsiva Nõo; Edimält ko'radi viijl katussolõ_`vällä, muu jäi eläjäsöödäss Rõu Vrd* elajasöök

elakas *elaka|s* Kul, pl -d Mih elukas *need va juudi elakad `saatsid metu inimest ukka; `lautas oo ko elakad Mih*

elama *elama* R eP Lei, j- Aud Lei; *elämä* Kuu Lüg Vai spor Lä, Tõs Khn Juu Kod MMg KJn Vil eL(-e Krk Hel San Krl; j- Se Lei Lut Kra), -a Lüg Trv (tähendusrühmade piirid pole alati selged)

Tähendusrühmad: **1.** elama, elus olema, ant surema

2. elumärke avaldama, elavana tunduma; liikvel olema

3. hrl tr ajalisel eksisteerima; läbi või ära elama

4. igapäevases elus osalema, elu(päevi) teat viisil või tingimustes mööda saatma

a. intr, ka fig **b.** tr

5. elunema, asuma

6. (pidevamas) intiimvahekorras olema, kokku elama

7. elatuma, elatist saama või andma

8. jõukaks muut(u)ma, järje peale saama või seadma

9. (kuskil) kaua viibima; aeglaselt tegema

10. tr kogema, läbi tegema

11. säilima; püsima

12. (näitelaused, mis ei sobi eelmiste tähendusrühmadega)

1. elama, elus olema; ant surema *Sinu `leiväisä viel eläb* (öeld söögi ajal tuppa tulijale) Kuu; *tämä ei taha `vällä `kuolla, `tahto viel `ellä Vai; [jalakas] elab ka vanaks puuks Kaa; jumal `oitku nii vanaks elamast Pha; ing on egal, mes elab ja kipob Käi; kis kannatab see elade kaua Mih; ei, ei ma sellest ei tia - - põln mind jah elamas mettegi Aud; pane angerjas kuevale kotti, elab kaua Vän; oleks võind veel elada, aga `kuoles `väl'la Sim; `Mihkel ei elägi. `Mihkel ärä `surnud rijj `piäle Kod; sõss talleke jäi eläma Trv; kui mijs `elli, ma tei `leibä Hel; ilm ei ole mitte elädä, ilm om oppi Ran; oless ma elässi seeniss ku ma `poiga nätäki `saassi; kel õñn sijj elägu, kel `tervuss teku t̄jüid Nõo; Sul karvadsõ käevarrõ?, sul läävä ellen `häste mehidse edesi Urv; ei tiiä, kas ta esi eläness viijl vai om jo koolu Har; ku iks säänegi_ `tervüss om, et ellä\_ `saadõ? Vas; elleh (elu ajal) ol' tä halb inemine Räp; `elle vanast ol' `vaenõ lat's ja rikasss tütär Se; ku är? `kuule [soovin] taavast, a ku eläss, täut tehrüst timä `luuhhõ, timä lihalõ Lut; ei ela ega sure ~ koole, ela ehk sure fig 1. (väga haigest või põdurast inimesest) *Elä ehk sure, vade ärä `vinnu Kuu; p\_sure ning äb ela ka - `inge `vaakumas on Khk; põeb ja kiub `peale, ei ela ega sure Vän; ei surnd ega eland, `vaakus niisa-ma mua ja `taeva vahel VMr; om üits koigert muidu, ei sure egä elä Krk; nigu miä, kidsise kõik aig, ei elä ei koole Nõo; hing om õñõ šeeh, koolõ? ei elä? Se;*
2. (aeglasest või uimasest inimesest) *ku sa_i ole iki `väl'lä maganu, siss sa olet nigu puujl `ürbunu, sa_i elä ei koole kah Puh; Lätt nigu tigo ei elä? ega koolõ? Plv; timä om nigu puu**

tük'k, ei elä? ei_koolõ_kah Vas; 3. (kehvast majanduslikust olukorrast) `Kruündist `sissetulek `veike, sellest kas ela vai sure IisR || (õnnitus- või juubeldusväljendeis) Sis akketi `süömä, nuor`paari `lasti eläda (lauldi "nad elagu") Lüg; kui on põll lapitud, siis tõstetakse nuorik - - ja nuormies `tuolidega üles ja `üitakse elagu JMd

2. elumärke avaldama, elavana tunduma; liikvel olema `silmad põlevad ja eläväd Lüg; Maa saab `küндädä, `äestädä, on `kasvu ramus, siis maa eläb Jõh; `märtsi kuu sees sis puu akab juba nagu elama omale `mahla `võtma PJg; akkas tooli pialt `vauma, jähi äkisti tasa, sai natuke `aega oln, akkas elama `jälle Ris; liha uisadet, liha akkass eläme; ta tulli eläme küll [minestusest] Krk; elläv õpe nigu eläb jälle; miu esäemä `olli nigu üits tule säde, temä nigu eläss ja palass Nõo; silmä terä eläss, käü pää sisen ütten `valgõga nigu väl'k; jahu lätt elämä (koitama) Krl; ku_t'ä `Tsiistrih pidosih ka ol'l, siss kõnõli nigu pää `el'li otsah Vas; viil ei saa_küil'vä [kevadell], maa viil eläki ei? Räp; hõra `sil'miga inemisõl, tuul silmä` kõgõ nigu eläse? Se

3. hrl tr ajalisel eksisteerima; läbi või ära elama ma ei `tahtus mitte `tundi elada Jõh; tämä `ellä viel `viimisi `päivi Vai; ma ole niid seitsekümmend kuus `aastad vana - - selle aja sehes olen ma neli sõda ära eland Ans; See (vokk) on niid `raudne, elab mind ja mõne teise ää Põi; vanamal `rohkem `aega sii `ilmas elat Käi; kis seda elu ikke ilma vaevata saab ära elada Pai; talv tuleb, kuda sij jälle suab üle `el'tud; meie siad `el'lid eloaeg ärä. ei `laatanud `seinä ärä; mina õlen kolm tare ärä elänuud Kod; elä niij päevä ärä, mis mea ole ärä elänu Krk; ku niij rüä rehe ärä saass `pestuss, siss eläss viil mõni roodsi tuin Puh; ega ta iks üle iij ei elä Rõn; ni kaugu iks elä ku, `päivi ellä? om ant Urv; mul om puul' ikä elet, puul' viil ellä? Har; tuinnist päset, elät `iägi? (kui pääsed eluohtlikust olukorrast, elad oma elu lõpuni) Vas; jumala teno sjo päiv sai jäl eletüss; Sallita\_i `tuydke õt imä pidä seto `rõivet. A nii eläss ega asi uma iä ar? Se

4. igapäevases elus osalema, elu(päevi) teat viisil või tingimustes mööda saatma a. intr, ka fig Elä ise ja lase ka `toisi elädä; Eläb `nindagu `peiupoiss `pulmas ~ kuninga kass (hästi) Kuu; `riidelik ja `kiskuja [inimene], ei sobi kenegägi kokko elämäie ei Lüg; sa tahad aga `tõise `perse taga elada. `tõise `varju, `kaitse all Jõh; Elavad kui kass ja kuer (tülitsevad); Elab ku iir `vil'ja `salves (külluses) IisR; kuda sa võid siis igäühe `miele järele elä Vai; `palja riiuga elavad VII; `Istus oma karistuse ää ja elab `jälle kut mees; `Sõukse tojaliku inimesega on `tõesti `raske ilmast läbi elada Põi; elab kääst käde ja suust suhu Emm; eläb nagu lind pääväst `päävä. põle muret kedägi Tõs; mis sa tujd ing ja elad [viletsa terviseга] Vän; Ela kui ~ jusku siga ko'tis (teadmatuses); Elab kui kirp koera `perses ~ kuninga miška (muretult) Hää; eks elä `peäle pääväst `päävä Juu; ela ja ole, aga ära pärast kurda JJn; juba nuorest piast akkasin oma kää pial elama VMr; nii et me siis ike elasime `rohkem läbi (kulutasime raha) kui nied kes siin kodu Rak; kuda te kua elätä; [ta] `el'li viisudegä kuñni `mulda läks; elän kua pihoss suhu Kod; elab kui täi kärnä koore all (viletsalt) KJn; temä eläs ku vana jumala sel'la taga (muretult) Trv; vanan ää eläde, sai süüvvä, sau karate Hls; miu vanepide vanebe `elliv iki `tähte `järgi; ta eläss nagu lind (muretult) Krk; eläs nagu pütin, ja punni mulgust om sinnu sõõdetu; aga na ollebe nii `äste elänu ku saabass ja sukk Hel; ja ku iki latsel tark miiil `mõistuss, elägu siss, kudass ta tahap; eläb tõeste `olge pääl (ei tee tööd); nemä om sõbra, elävä ütte (ühiselt) Ran; mõni `uuramise pääl eläbegi; temä ei seldsi kellegagina, esierälde tahap elädä; eläb ilman nigu

pulman (hästi, lõbusalt); `kärbläse säääl saena pääl kuhinal, [ei surnud ära] elävä nigu sagsa Nõo; lepime ärä. mes me sin oleme ka `ästi või alvasti elänüme KodT; sij `aasta `vil`lä ka iks sai, manu kah ostame, ärä elädä iks saab Ote; Ma`lli harinu iks uma käe pääl (iseseisvalt) elämä; innevanast no `lampi olõ õs, `pirdõga eleti ja `ol`ti; Mis hiiril viga ellä?, ku `ka`ssi kotun ei olõ? Urv; sa elät mu naha pääl (minu kulul); nimä `el`li läbi (suhtlesid omavahel) Har; kotohn `el`limi mi nigu vjñhn, es mi_sjüü? es maka?, suur murõ? Rõu; mi_sa_tah eläde vai olõdõ?, `tervüss om läbi; eläge iks ilosahe, ja piä iks immä imäss; rikkahe `väega eläse?, suur maja om ellä?; latsõ? ikkõh kasusõ?, vana? `oihkõh eläse? Vas; tu eläss kui `kärbläne söömäldä? (söüb vähe); `el`le kui kala `lämmä vij seeh (muretult); kuis sa no eläde ka? – elä õks kui elä, kui tuli `tjyrõh puuh (halvasti); eläss kui kahõr pesäh (rahalikult); pekoh elämä (Pekot austama) Se; ku mi reñdi pääl `jel`li; kat`skümmend veiz `aastagut `soldadist jelanu; `souru `sarviga d`oudass jeläss sujud müten `rouf`sidõn Lei; pa`emb õnnõlda ellä?, ku tehrüldä? tjüüd tetä? Lut **b.** tr poiss ei õle viel võttaja, aga eläväd sedä `armokese elo Lüg; Nee elavad nii sammu oora elu Põi; elavad kolmat elu (kolmandat korda abielus) Ris; kes tedä `käskind sihukest joodiku elu elädä Juu; naine lahutas ennast ää, nüüd elab ühega armukest (vabaabielus) HJn; elä õma elo `kõrda nagu kõrd ja kohus Kod; omatse olgu külä kävvä, ei mitte elu eläde Krk; egä üits eläp oma elu ja piäb oma talu; elävä niisa-ma `armu kokku, ilma laolatamada Ran; mia ole elu aig ollu `väega viletsän päevän, iki `kurba `ellu elänu Puh; oma naisõgõ `elli ilustõ ellu nigagu elu otsani San; sa olõt seeni\_aani hääd ellu elänü küländ; tjuu ka `el`li `vaesõid `päivi Har; tol om `väega hää põlv ellä? Plv; nüüd `el`livä nimä kotoh uma vaest ello; ku kuna elo elleh (elades) `saami vijl kokko Vas; ilmajelo iks vaia jellä?, vai halv vai hüä Lut

5. elunema, asuma Vade mees jätt oma `naise maha ja tuli sen `naise `juure elämä Kuu; `ninda `kauva eläb (elan) siin. `ninda `kauva kui `jaksab. siis `tarvis `menna poja `juure Lüg; sao – `suitsu `saunas eläsimmo Vai; linnud elavad sui sii, `talve elavad mujal Khk; naese vanamad elada seal Muh; ega `kambris elätud - - aga rihetoas ikke elati Mar; `Kihnus `siokõst `kohta ei põlõ, kus vähk eletüd suab Khn; no mo ema jäi siis `siia Juurikule ikke edasi elama Aud; `iidlesi on siin meil elamas oln Ris; konn puhastab vett, et konn ei pia mudases vies elamagi Amb; kolmas koht mul on elada `ilma pial VMr; mõtussed elämä puie `metse siden Kod; seal elanuvad rehetuas. pa`llu `kohtasid oli kos elasivad rehetuas Äks; kobras elävet jõen Hls; me sannan `ellim, vihu sannan Krk; ega `talve `kiägi `kambren es elä, `talve eleti rehetaren; nüüd om iks `endäst katussealune elädä ja olla; me `el`lime üte `vjüüruse pääl Nõo; mina `el`li sepä lähükesen Võn; taa om seo valla perremihe kõik` läbi elänü, tel ei olõ `konki püüsümist; tjuu om säääl `kõrteri pääl, tjuu lät`s sinnä elämähe; taa om jo kolmass põlv säääl ellä? Har; ilmahn elleh umma uha? mul hinnäst kiñni\_pitä? (ilmas elades suudan end valitseda); viruss`kundra eläss reheaho pääl pümmehn nukar Rõu; ellä `kambrõ? ol`li_ka `ümbre\_rehe; a sivvu `kanda siseh `tahtva ellä? Vas; `ellevä niipa`llo kui `ellevä kotoh, tull`l pühapäiv Se; jelag õndõ (üks, omaette), jelaga sein; jeletav kamõr (elutuba); kon jeladõ Lei || (asjadest) kui me lainete vahel olime, mette\_s paak paista, mis sa siis võid paadiga elada seel Khk; tea kus need `päitsed elavad VII

6. (pidevamas) intiimvahekorras olema, kokku elama Panevad `leiväd `ühte `riiullile ja akkavad kokko eläma ei `lueta ei `lauladata Lüg; elab poistega kogu Khk; kui mees o

`väljas `laevade peel, siis elab teistega `ühte Mus; jüst eläb armoksega Mar; nää võttis teise naese kääst mehe ja lõivad kahekest kokku ja läksivad elama Kad; mijs akkas `tütregä elämä Kod; sij noorik ei oole vanapaganene kokku elänu änäp Krk; egass ma tolle vihätse mehega ei naka elämä Ran; nakassiva ütte elämä, olliva nigu mijs ja naene; meil om joba mitu `aastat paarin (abielus) etetu Nõo; vanast `el'liva mehe küll našttega iluste Kam; naa? joba ka `mitmid `aastid ärä elänüvä, ja nüüd viil pidäsivä_pulma? Ote; tõistõgõ är? elänü mijs Krl; sai tükü `aigu elätüss, a\_siss is taha enämb tekugi tetä [naiseks] `võtmisega? Har; nuur tüt'är'lats vil, a `el'li jo `poissaga kuuh Se; d'o jenneba (enne abieliu) `ol'li jelet ta poig; om nähü ku nu om jelanu taad `tütrigut Lei

7. elatuma, elatist saama või andma õled minu `armus eländ. õled kõik minu kääst saand; eläb `tõise `armul Lüg; Elas ennast merepüügiga Jäm; [hundipojad] Esitiks elasid vana piimaga Krj; eese kätte peal (oma töövaevast) elama; ta elab `kopki peal (peab kõik ostma) Mar; see inime elas `ainult armu `andidest Mär; `Kihnlasõl piäb puät olõma, jõlma etetüd ei sua Khn; selle `Mihkle rahaga siis elatada (elatavat) HMd; [vana inimene] elab laste armust Juu; luomad piavad tänavu vist küll `palja põhu pial elama JMd; `põldu väga paelu ei old, aga nad elasid `loomadest Koe; Siäritsä, Õmedo, Kaseba kõik niid küläd eläväd kalapüügiss; ilma varal eläväd, ilm toedab näid (mustlasi) ja katab Kod; kalu süüb ja kalade pääl tema (kaur) elab; sai elatu aganase leivaga Äks; levä varal mia elä, ei taha muud kedägi Hls; üits eläp `tüüga, tõene eläp `persega, kolmass eläp `petmisega; aga kelle nõjal tuu emä eläb säääl, kas täl `latsi om; no kudass sa eläd ilma `luymeta suure perega; tõeste ääst (teiste kulul) elämä Nõo; sepp võõse [teenitud kraamiga] `aasta `otsa ellä? Võn; mis Pul'li `rahvil viga ellä?, teräne nurm pääl, kalanõ järv all Vas; `häämä (majanduslikult hävinema) nakkass jo?, olõ õi minga jellä? Se

8. jõukaks muut(u)ma, järje peale saama või seadma `Meie maa `sisse `niitand, üle raja, no kas sina `sellega elad IisR; minä paan Ku'rsi talu elämä Kod; võib olla, et poja aave talu eläme Krk; kõik kes ijnotsan, ni jätšivä elämä, aga tüümijs `ol'li näl'län Ran; sõdsõ ois toda (õepoega), sääs tolle elämä Nõo; ku\_`tioline tüül ja, karuss karahn, sõss pere? eläss Rõu; Määne talomijs vanast õks `sõõrdo tegi tuu nakašs elämä Räp; a mi õks jäl jumala teno lät'sime elämä Se

9. (kuskil) kaua viibima; aeglaselt tegema Ära sa külas elama jää, ära kauaks jää Hää; [ta] one elämas `aige lapse juuren; lähäd `küllä, tule ärä. ärä akka siäl elämä puul `päävä Kod; kos sa elasid (viibisid, olid) Pal; tal ei lää sij tüü edesi ei tagasi, `muutku eläp säääl man; ni eläve, luusive pääle säääl nurmen; [aeglane niitja] edesi minnä es jõvva, siss [teine niitja] `muutku elä, `muutku `elli temä taga Krk

10. tr kogema, läbi tegema `Pal'jugi mis üle elatud IisR; jah, keik on möda elat; pole nee ajad `kerged olnd `ühtid, kes nee `välja elas Rei; mes sa oled eländ selle sa tead juba Mar; mu vanaema oli - - läbi eland ise peksu Jür; mis ärä elet, sij om ärä nätt, mis elämede, sij om nägemede ja `täädmede Krk; sa `mõtle nende `aastide `pääle, meh_mä ole elänu Puh; neid `aigu, mis om saanu läbi eletüss Ote; kõik' elo? omma? är? eledü?, no om taa viimäne Vas

11. säilima; püsima pal'ju `tuhka ja süsä. tuli `õögub siäl all ja eläb; aku sij Miili `aigus (vähk) jäe `sinna elämä. tuleb jälle tõesele naesele `külge Kod; tuhkhaua `sisse `kisti tuli,

matõti kiinni, sõss `el'li tuli kooni? tõsõ pääväni Har; l'ema (lehmad) un `lamba äi ela äste (ei püsi karjas) Lei

12. *lapsed elasid (kasvasid) suureks Jäm; piab läbi elama (läbi saama või ajama) – pole teha midagid; ta (varss) siis selle korra ei uppund ära aga, ta elas ikka obuseks ja Khk; talve vili `kandis talve ära, aga teised viljad `keegi `talve ära ei eland (talunud) Trm; nää `tahtsõ? tedä tast (talust) väl'lä ellä? (temast lahti saada) Se*

elamine ^{tn} < elama (tähendusrühmade piirid pole alati selged)

1. elu, elusolek; eluaeg, -iga *Elämiseks vähä, suremiseks `palju, aga `viina ottamiseks parasjagu (joodiku kiitlemine) Kuu; `eigä se ole oma elämine, `eigä oma suremine Vai; Palk ka seike – elamiseks vähe, suremiseks palju Kaa; mina äi ole oma elamese sees mette `palju `kurja `teiste inimestel teind Käi; sadasid `aastud ei ole elämist Vig; pole `õiged elamese `tahtmest Kir; mes mul tost maa pääl elämisest kasu om, ku ma ei kuule Nõo; kelle t'siirp [viskamisel] otsaga maa `sisse lät's, t'үүл ol' elämine Rõu; vana olõdõ?, seo elämine um jo `väele elämine Vas*

2. igapäevane eksistents, eluviis, -laad; elujärg *Jõhvis õli mul ilus elamene, aga põlesin nii ära, et vanad `riided jäid `selga Jõh; See peremees oln `sõuke kehva mees oma elamise poolest Krj; Tuulingu `mõldrid olid oma elamisega teiste sias ikka püsut karusemad küll Põi; Sui oli elämine `kamretes Kos; elamene akkas kosuma TÜR; kuda sa õma elämisegegä läbi suad, et `võlga egä ädä ei õle Kod; tulli siia `Karksi kehvä elämise `pääle Krk; joba ma tunne, kudass t'үү minijägä elämine om; raha pääl om elämine, kõik tuleb `osta; käte t'үүst om elämine Nõo; sõrmi päält (käsitõõga) elämine Plv; elämine ol' na'rr, `naksivagi? `kutsma tol'a vallass RÄP Vrd elutus*

3. elatis *Täüdüb merele `mennä, `kustas `muidu elämist `saada on Kuu; kalapüük ei `andand enamb elämist ja siis akkas vedama `Suome `kardulid Hlj; na saeva jo siist elämist külländ, `kapsta ja `kartuli, ja liha ja `kõiki mes vaja Nõo*

4. majapidamine keik läksid `linna, `jätsid oma elämised maha Mus; *Vabanikul oli pisike elämine, pireke tuhlismaad, üks lehmakont, paar lambakintsust, seapõrsas Kaa; ta sai sellega (porsamüügiga) siis oma elamese järje `peale Muh; Ja on neid kellele antasse kõik täis elämine kätte Trm; noil ka ol' suur elämine, ütessä `nüsvät `lehmä ol'; ol' kat's suurt tallo, üt'eh taloh ol' kat's elämist (peret), tõõsõh üt's elämine; mine kutskõ\_timä siiä, ma anna timäl umast elämisest puul kuningrikki Vas; Ristesäl oll veiga suur ja hüä elämine Se Vrd elutus || vara; sisseseade säääl (uues koolimajas) nii suur `uhke elämine, olemine keik; keik kuhad elämist täis Khk; temäl om elämist küll, temä om `seante `jõukass Krk*

5. elamu; eluase, kodu *kel ei õld `kuski elämist [pandi vaestemajja] Lüg; sij om ää, ku elämine `endä peräld om; süük om tetä, elämine om puhastada Nõo; tarõ ma os tennü? `taivadõ, elämise ilma `otsa thvl Har; säääl elämiseh ol'li_ka lut'igõ?; mul um `väega_hää mijil' et, mul esi? elämine um, et ma tõsõ elämiseh ei elä?; magasime_välän, meil tet'ti t'үүkõrd elämist Plv Vrd elamus, elutus*

6. suguelund *elämine akkab `tahtama (tekib suguiha); elämine õli `püksist `vällä jäänd [mehel] Lüg; Ära `istu `ninda `kauva `pel'dikus, `külmetad elämise ära IisR; [lõbunaine] kis selle meste`rahva elamesega ullust on läind, lähvad niipal'lu `kat'ki ja mädanema Kad; undrokad õlid `põl'vi, vähä upitasid, õli kõik elämine sul väl'jän Kod; kot'ikud ja kõik on elamene, vanad mu'nnid ja Ksi; poisil olli sij elämise kot't `paisten; [mehe] elämise `pääle*

ei tohi lüvvä; elämise asja `aige ~ elämine om `aige Krk; läits perse kannu `otsa, elämine kõik puha nii valluss et, ei saa `kõndi kah Nõo Vrd elamus

7. sisikond läksin `lauta lehmali oli kõik elamine väilas VJg; sualikad käeväd kubeme kui tõssan ehk kõhin, käib kõik minu elämine sidess `väl`jä Kod; kui soolikad ja kõik `välja tulid, siis `üeldi: elamene väljas Ksi

elamis(e)- 1. elamiseks vajalik, elamisega seotud, elu- vanem pueg `saatis `mulle elamise raha, `miska `lapsi `kasvatasin Hlj; Elamisjärg on `praegast ea Jäm; Kui noored inimesed omaede isepenis elama akkavad, siis oo nendel keigepeelt taarist keik elamiseasjad muretseda; Tal `seike kena elamisjärg ning ee teenistus kää Kaa; elamese maja oli rehega ikka õhõs `riitas Phl; [suvel eeskamber] õligi elamise tuba Kod

2. heal järjel olev oli täada koess `kuskil varandust oli, elamise inimesi Khk; Oo üsna elamise (jõukaks) meheks saand, teind eesele uie elu üles Kaa

elamiskene dem < elamine tüül ollõv elämiskene (elamu) vällä `laonu Har

elamus elamus g -e Kir PJg Hää Kad; p elamust VNg Lih Ksi

1. elamu meil ei old siin elamust mitte midagi - - `metsa puu `alle tulima VNg; nii vana mees, aga mõte ehitada uut elamust Lih; siin oli `estiks meil puol vakamad maad selle elamuse all Kad

2. suguelund elamuse kõik võttis ää, alt oli katti [plahvatuse läbi surnud lapsel] Kir; Inimese elusugutus kõik kutsutaks elamus Hää; lõi `vastu elamust ehk lõi `vastu `muñni Ksi

Vrd elamine

3. kõht mo elamus naa `aige, valutab seest PJg

eland eland elatanud eland inimene. kolm ehk nelikümmend `uassad [vana] Kod
Vrd elänu

elane elane Khk Mus Põi väga väike Mine vaada, säääl elane tilk õlut Khk

elanik elani|k spor R eP(-ne|k Emm), elä- Kuu Lüg Mar Khn Kod KJn Vil spor eL, g -ku, g -kku Jõe Lüg Vai, -ko Kul, -gu Kuu Khk Rei Phl hv eL; eläni|kko g -go Vai teat kohas eluneja (hrl isik) kust küla elanikkud olete Vai; see oli siit `aida katta elanik, siit `meite teisest perest; elanik (uss, putukas) seina sihes Khk; mia olen sii põline elanik, `sündind sii ja eland Vän; `endisi elanikusi on vähä HMd; [kalakajakad] `põldude pääl käivad - - muedu nad on järve elanikud Äks; muist [küla] elänikka üle jõe ja muist siinpuul jõe Vil; sji om vana elänik ollu säääl talul joba Krk; nji (kaks meest) olliva siss kõrdsin elänigu periss Ran; taa ei olõ siihn elänik, taa om muiast tullu? Har; ma? olõ kerigu kiräh `Saalusõ valla eläniku `perrä Rõu Vrd elaja, elataja, elunik, eländik || üürnik tämal on säääl üks elänik. üks lesk `naine. on elänikkust Lüg; elänik one nagu tõene tõese juuren eläb. kel õmal maja ei õle; Jürina (Jüri naine) pidäb elanikka Kod

elat → elajas

elataja tgn < elatama – elanik – Ris HMd elatajad on sees [talus] Ris

elatama elatama Hlj VNg spor eP(-d- Khk Rei; ele- Mar); elätämä hv Kuu, Juu Kod KJn Trv/-a/ spor T, Rõu Vas Se, -mmä Lüg Har Rõu Plv, -eme Hel San Krl(-mme), -em Krk

1. elatist muretsema, toitma; elatuma kuda minagi oma peret elatatud sain Hlj; eladab omad looma vähe toiduga Khk; Oli sediksi vanu inimesi kes selle korvi tööga ennast elatasid Kaa; lehm pidi elatama, aga ei jõun `eina teha; lapsed olid `pissed, `tahtsid kasvatada ja elatada Aud; kalamehed elatavad ennast kalapüüst Hää; Leib-silk on mind

eluaa elatand Jür; ei sie tüe inimest elata JMd; mes vesi minuda elätäb, minul õlgu ike jumalavili Kod; mea ei oole neid mitte ütte eläten (ei ole käinud ühegi nõia juures); kelleg ta üle eläts neid (loomi) Krk; esä püis `järve, siss järve pääl elätivä `endit Ran; kedä tuu tere elätäp, paremp `suska rubla raha Nõo; `kümne sõrme päält piät `hindä elätämmä Rõu; kuis ma saa elätä? umma pääd ja `toita?; sa ei olõ maja elätäjä, sa olt maja `häötäijä (naine, kes talust kraami ära kannab) Se **Vrd** elutama, elähhütämä

2. elama asuma suured punased karusipelgad, mind akkasid elatama, `kortelt `siia tegema Rid

***elatanud** nud-part < elatama – eakas; iganud *Elätänd inimine on migä kuus`kümmand `aestat ja üle sen. `Oige elätänd juo `kaeksa ja `üüksä`kümmand `aestat; Olen siel elätändü,e inimiste `juures `korteris Kuu; vana elatand inimine, mis see omale `eina teeb Ans; va elatan asi (vana särk) Muh; üks vana eletand loom juba Mar; vana elatand mies JMd; vana ja elätänud Kod; nemä o eläten inimese, mis keskiast vällän om Krk; t_om õge elätänu `tüt`rik, ei ole mehele vüil saanu Nõo **Vrd** eland, elähtönü, elätet, elätünd*

elates elatis aga inimene tahab ju kudagi `eesel elatest `teenida Rid **Vrd** elätse

elatis(e)- 1. elu- ta tegi omale uue eladis maja Jäm; elatise maja Pha; läin toa `juure, oma majase, elatistuppa Muh

2. elatus- *Elatis raha nendel ikka on Põi; mies annab lastele elatise raha Kos*

elatus|maja elumaja vana elatuse maja VII

elav elav g -a spor R, eP(n -a Jäm Khk; *elab* Mar Ris); *eläv* Kuu Lüg Vai Tõs Khn Juu Kod KJn Kõp M spor T, -b LNg Mar, *elläv* T V, g *elävä* (-a Juu, -e M); *jellav-*, p *jelavat* Lei

1. elus (olev); elujõuline *Langesin tua lagast maha eläväks `kuolevaks (poolsurnuks); Eläväd kalad ujuvad `vasta vett, `surred vade `lähteväd `juoksuga `seltsis; Näge inimest eläväst `ilmast, ei `kuolend `kustagi (õeld, kui tuttavaga harva kohtutakse) Kuu; `sinna (sumpa) `panta elavad kalad `sisse; elava `surnu `reite vahel = voki ratas kahe posti vahel Emm; see laps suri ää küll, äi see elavaks jäänd Rei; Elava kala `nõilaja (elavloomulisest inimesest) Hää; rukki kõrre sies on uß, elavad ußsid kohe VMr; Talve jau sees ei õlnud elavaid lillesid suada Trm; Eläve pildi (kino) Hls; es näe ütte elävet `enge ~ inimest `kunnigil Krk; si põrss eläväst pääst küll `süümä ei naka Ran; kõigil elävil om eñg sehen Nõo; takl om kõo kõrval, kasuss eläväl puul `ülhen, kon jama om Har; täl jala\_`ripsõ jo?, olõ õs inäp elävä inemise `plaanigi? Rõu **Vrd** elavane || *taa elävä (pulbitseva) lätte vesi om `väega puhass ja illoss Räp**

2. elavloomuline, erk; vilgas *Eläv `nindagu elävobe Kuu; üks igavene elav inimeselaps, [ei] seisa `kuskil pool vagusi Emm; rapakas obune oo eläv Tõs; Ond üks elävä enegä laps Khn; [hundi kistud lammas] oli tot`akast `moodi, ei oln elava olemisega Ris; nii elav, et ei seisa pudeliski paigal VMr; ta on elav kui säde VJg; elava vaemuga inime Trm; elavad silmad, need on terased silmad Plt; elävä loomuga laps Kõp; korra `ol`li sij elu elav [palvemajas] Vil; eläv vigurte `pääle Krk; oi tu laits om nii eläv ja vallatu, ei saesa kotin, ei püsi pütin; ta om iki `luudu elävä olekiga; võt`t mõne pitsi ärä, läits pal`lu elävämbäss Ran; serätse nosi iks võtava elävä naese; tuu näi ärä, et ma kõigin paegun olli elläv ja pallav Nõo; tuu inemine om `väega elläv ja terräv Har; tuu latsõkõnõ ol`l elläv nigu tuisk Vas **Vrd** elavane, elavik, eläväneelä(h)täjä*

3. elusataoliselt liikuv **a.** (suure leegiga) põlev, laus- tule tukiga `lašti pialt läbi, kui ta (vikat) liig vali oli - - elab tule tukk `pañdi `piaie; inime peab `joosma elava tule `sisse oma vara järel Ris; ja tol (taelal) om `väega vulluśs elläv tuli Röp **b.** hõõguv must, `kustund õhk [sütel ahjus] - - ise asi mis elava õhk koes tuli `ümber Khk; [kui sead] `Karjusid ja jättasid sööma `mulli, `pandi siis õheksa elavad tulesütt sööma ala `mulli, siis akkasid `jälle `sööma Kaa; elavad sööd `panti `sõnna (triikraua) `sisse Emm; eläb tuhk LNg; siis `võetasse eläb tule süsi, piiratasse kolm `korda `ümber pea, siis kadovad [täid] ää Mar; isa pani elava süe easist `piipu Kos; [teemasina] üd`se`torru `panti elävit `ütsi `alla, ja `külmi `ütsi `pääle, siss luhvitedi nuu üd`se palama; ku maa,alutse sällän olliva, siss `võeti ütessä elävät üst, visati küllmä viij `sisse, väedse otsaga segäti `ümbre ja tõmmati `käega rist, tuud üste vett `anti `juvva ja kallati üle ihu Nõo

Vrd elus

4. puhas, ehtne; selge, läbipaistev eläv vaik, mes läbi paessab, sij one `umbuse `vassa Kod; seda `lendävet `kulda kutsuti ka eläv kuld. seda `tuudi `apteekrist sääntse `väikse lehekse olli nagu `papre lehekse Hls; elläv kuld om pudelikõsõ sisel Krl; Elläv (sula) rasv; Pihtsärgi? `ol`li? elävä? (nähtava koekirjaga), is olõ_ni_vanõhunu? Har; Ol`l `saapa elävä sikkõ saviga kokko `käänünü Rõu

5. vähetõdelatud Nahk `pañti rüä vai kaara hapatustõ. Saiś sääl, nikagu? is olõ? enämb toorass, `ül`ti ka et elläv; Ku\_labamassin ol`l, siss `jauhmisõ manh jäi mõni [lina] kolga siän elävess Har

6. (hüüatustes; kirumissõnana) oh sa elav lit`s Trm; mes eläväd sa jälle tiiid. mes elävä lõõnat sa jälle tiiid Kod; ossa elläv imeh ku inemine vannuss nii `hirmsadõ; vöi elävät imet, ilm lätt hukka Har; [hobusele] toho elläv vaim, via no? Se Vrd elus

7. ainustki olis siel üht elävä pudeli siel `küegis old; Ei tänä old kalu kohe mitte elävä Kuu

elavalt adv < elav

1. elusalt olen kohe eläväld `surnud Vai; `enni olid süüalosed elavalt `maetud maha Mar; `aimi õkka maa`maokõõ elävält pudelidõ ja viin pääle San; Ku elävält neelähtjä (ei kohku millegi ees tagasi) Röp; ku nügra elävält kätte saat, `pitstele käsśi vahõl, koolõda är? Lut

2. tervelt, tükeldamata Kana nüld kõik terä? elävält `alla?; ala\_neeldü\_taad `süüki nii elävält `alla, t`salguda õmõta peenembäss; pini nüj`d nuu? jala`luukõsõ puha elävält `alla Har

3. kärmelt, vilkalt [vasikas] elävält juakseb Kod

4. selgelt, eredalt See on veel nii elavalt meeles nagu õleks täna see kõik õlnud Trm

elavane, elavene elava|ne Jõe, g -se Jäm Khk Kaa Põi Rei Koe, -ene Kaa Rei Kse Plt; elävä|ne Nõo Har Se, g -se Kuu Khn Kod, -vene KJn San Krl (hrl nominatiivis)

1. elus; elav(aloomuline) Ei sie `maltand `millagi vaid ega `paigal `olla, eläväseks jäi vana saat Kuu; `ükski elavane ing põle siin käind Koe

2. (hüüatustes; kirumissõnana) Mis sa elavane ing tahad tiha Jäm; oh sa elavane aeg Rei; Sina eläväne `Jesus, kui kõvadad sjõtad Khn; oh sa elävene; oh sa elävene kurat KJn; ossa eläväne rõebe küll, nüid om kõik aena ärä viinu Nõo; oh sa elävene aig küll San; ah sa eläväne t`sigä Se

3. (intenseedisõnana) **a.** päris, täitsa, väga *elavane kott pime* Jõe; *elavane ull* Jäm; *nagu üks eläväne laug lõng, eietet; sa õled ike eläväne lol'l* Kod; *eläväne übemedede* Krl; *'taaga os ollu eläväne häädä* Har **b.** väga väike (kogus) *ep tæ tast mitte midagid, mitte elavast 'märki ta_p* anna Jäm; *Peaks ma kohegilt kas vei ühe elavase pirkese peerupaltsami saama* Kaa; *Andis ühe elavase kistaka leiba* Pöi; *Seda oli nii vähe, seda 'rohtu, üks elavene tilk oli* Rei; *üks eläväne jalg täimäl* (väikesel linnul) ja *varvas nagu nõul, aga elon; 'lendäb nõnnagu üks eläväne maim* Kod

elav|hõbe (hrl käänduvad mõlemad osised) elavhõbe **a.** (aine, arstim) 'enne ikke seda elävõbeda 'aptie-kidest 'õsseti. *et ku 'lastel õli pia 'katki siis seda 'tembiti ja 'määriti piad senega - - sie ävitas täid 'vällä ja tegi pia 'tervest; 'ennemast punusivad eläv õbeda 'kellä 'nüöri 'sisse, siis ei akkand 'luomale 'nõidus 'külge; pere 'naine võttas 'leiba, 'suure 'nõela ja eläv õbeda, ja käis 'ümber 'piiride. 'viskas 'leiva mureni maha. 'suure 'nõela ja eläv õbeda 'kuuve 'siilu siest. siis unt ei tule 'karja* Lüg; *vanad mehed tegid 'kuntsi, koess rinnus 'kinni keis, lahid 'sõnna uherdiga augu, elavõbe 'pandi 'sisse* Khk; *elavõbe ja ploom 'panta segamini, saab loomale 'peele aet, kinnel on täid peel* Emm; *egä se ometi eläv õbe põle mes soost läbi keib nii rutto (õeld, kui haige rohtu võtab)* Mar; *mõni 'ütleb elävõbe koa. sula õbe ikke 'rohkem siit sõna* Tõs; *sai 'võetud seda sinist silmakivi, elavad õbedad ja 'rasva [loomadele täitõrjeks]* Ann; *kadeval kuul tapetse 'kil'kisi elävä õbe ja 'ernise pudruga* Saa; *mõni kõrd 'aetse luomale 'sisse eläväd õbedad* Kod; *Ku 'juunig elävõ õbe või 'lendäved 'kulda 'sisse saab anda, siss jääb mõnikõrd 'ellu [loom rabanduse korral]* Hls; *et obese ramutse kurdave ja ärä ei väsi, siis pannass elävetõbet närtsuge ännä 'sissi* Krk; *vanast 'olli ellävõpe ani sule sehen* Nõo; *tuy ellävõpõ pulk ummõldi sinnä liindi 'sisse, siss 'paanti 'vaškaalõ 'kaala, et 'vaškat ei saa ärä kahetada* Võn; *ellävõhõbõ, õst tetäss 'rohtu. ku eläjil tai_sälän omma², sõss tambitass rasvaga segi, sõss tuy hõõrutass 'karvu 'sisse* Kan; *elävät hõbõ, õt vijl mõni joosõ. arvatass rohoss ollõv; luyt 'laudu vai vaadõr passõ siseh um ellävõhõpõ klaasi siseh. kraadi 'klaasõ siseh pruugitass kah elävät hõbõ, õt* Plv **b.** (püsimatust, elavaloomulisest olendist) *ta on nii terane nõnda kut elav õbe* Khk; *Seisa vagusi, on sul elavõbe püksis või* Rei; *See (inimene) nagu elavõbeda tera* Rid; *Juba vana mees, aga ikka nagu elav õbe, 'kõiki ta teeb, igas 'kohta jõuab* Han; *kui ta nihuke vägä vurts on, sis 'üttele, nigu eläv õbe* Juu; *eläv ja kärke nõnnagu eläv õbe* Kod; *mõnest 'kärämäst inimesest ka üteldi et, ta_m nigu ellävõpe* Nõo; *taa lat's om ku ellävõhõpõ, ei püüsü_peon ei pütün; [lapsel] toho ellävõhõpõ, püüsü no paigal* Kan; 'assa jellavõbi (kirudes) **Lei -hõbe(da)|salv** elävõbesalviga 'mæerida Khk; *elav õbeda 'sal'vi tehakse sügeleste 'vasta ja 'täide 'vasta koa* Mär; *elavõbeda 'sal'vi tehatse sulaõbedast ja rasvast* Kse; *elävõbeda sal'v täiäd võtab ärä* Kod; *elävõbeda sal'v tuy 'võtna ärä nuy saa 'jalglise* Nõo; *elävä hõpõ sal'v om kärnä ruhe* Har

elavik elavi|k g -kku Lüg/-ä-/ Jõh(g -ku) elav(aloomuline) 'suure 'ahnusse ja 'kiirussega lähäb, *nagu põlema lähäb, sie käib 'niisukese elävikku inimise 'kõhta; on elävik 'ninda kui tule säde; 'luomad 'nindasamati elävikkud; 'kange elävik 'kuerust tegemä ja* Lüg

elavus s < elav sügise oo kõik rannad elavust täis Muh; *see on üks täie kuraasi ja elavusega inime* Ris; *sie laps on 'kangest elav, elavust täis teine* VJg; *tõene inimene*

paestab ilu poolest `sil`mä, tõene paestab jälle elävuse poolest `sil`mä Nõo; vanan ei olõ ämp sedä elävüst, mis noorõn ol`l Kr1

elb → helves

elbakas *elbak|as* Mar Sim Trm, `e- Lüg IisR, g -a; *elbä|k*, -a- g -ku Kod eblakas `Elbakas oma `riietega ja jutuga ja `kõige `asjaga IisR; olemese poolest `näitab nao suur elbakas olevad Mar; *elbakas* - - kes on edev või al`p, naerab paelu, või kekutab Sim; tõene luum on `niskene tõsise olekuga - - tõene o al`p ja elbak Kod **Vrd** elpas, hilbakas, ölbakas

elbe → helves

elbekas *elbek|as* g -a helbeid täis kui puud olid nii `elbekad oli ärmatas Amb **Vrd** elbene, elveline

elbeke dem < helves ruki *akkab* `õitsma, `veiksed `elbeksed kül`les Pal

elbendama *elbendama* Tor Hää Saa Koe Plt, -ämä u Kod(e/-), KJn; `elbendamma Lüg

1. (üksikute) helvestena langema; helbeid andma *elbendab lume* `elbid Tor; *talvel el`bendäb ja ebotab lund* Kod; *linad elbendavad* Plt

2. (tuules) lipendama *kase tohol kui `lahti on `päälimine kõrd siis `elbendab pääl* Lüg; *Tuul on nij rõugud nii `kahvi ajanu ku elbendab kõik* Hää; *juused elbendavad* Plt

3. "ruttu käima, hilbutama" *mis_sa elbendäd siin, kõik kohad sind täis* KJn

4. sätendama *lumi elbendab, kui `päike tõusub, siss on lume pääl `jusku tule sil`mad;* [lume] *elbendamine tuleb kige `rohkem `märtsi kuu sees* Saa

5. alpima – Koe

Vrd elberdama

elbene = elbekas *puud on `elbesed `valged, ärmatand* Amb

elberdama *elberdama* IisR/`e-/ Khk Mar Kei Koe Trm Plt, -ämä Juu

1. (tuules) lipendama; (külmast) värisema *mo uul elberdab nda* [külmast] Khk; *kui tä (nt riideräbal) tuule käe siiss tä ikke elberdab* Mar

2. ennattult jooksuma, (ringi) lippama *ühöst kohast `teise lõhob ja elberdab peal* Mar; *ku lapsed jooksevad `ümmer, siis nende `kohta `öeldakse, mis_sa elberdäd* Juu

3. alpima, eputama *Ära akka `jälle `elberdama, `räegi iluste `sirgelt oma jutt ära* IisR; *kis `kargab ning ülantust teeb - - [öeld] mis\_sa akad elberdama* Khk; *Mõni põletas [puulusikaile] kirjad `piale. See oli pal`las elberdamine* Kei; *`niske va al`bikas oo tõne, elberdab peal* Trm; *tansu juures `ööldasse, mis_sa elberdad, kui ei mõista* Plt

Vrd elbendama

elbes → helves

***elbetämä** helvestena sadama *lund elbetäb* Khn **Vrd** elvetama

elbi|nui *edimelt o elbi nuia* (hõlbus elu), *taga `järgi tulev tambinui*a (vaevarikas elu) Krk

elblene *elble|ne* pl -sed helbeline *kui lina `västrik `kõrgelt `lendab siis tulevad `elblesed linad* KJn **Vrd** elveline

elbragas *elbraga|s* pl -d helves *moned `elbragad on maas lund* VNg

helbudus kergendus, soodustus *Mihed tahid vähä `helbudust `saada `moisald `poldu`puie `saamiseks* Kuu

elbur `elbur Krj, g -i Mus Rid roolipuu, helmar `elbur `vöötse `püuse ning tüiritse `sõnna kus taarist oo; roori `elbur, millest `roori `peetasse Mus; `elbur on puu mes tüüri sees keib, tüüri `elbur. vähikesel lodjal ei ole `elburi Rid

elbutama elbutama Mar/-o-/ TLä eputama mes sa sest elbotad `eese käe (näitad eputades midagi) Mar; panep `vastse `rõiva `säl`gä, elbutab; vana inimene joba mes\_sä elbutad Puh; kos mia tolle siidi rätiga elbuta; [nooruses] siss tulep elbutamist ja `kõiki ette Nõo Vrd elgutama, hilbutama

elbäkude ?kergelt Mõni tüdrik käi elbäkude et `õkva vai lenmulde Hel

eld → hell¹

helda → helde

eldat → elltaat

helde `elde R eP(j- Var Mih) T Krl, h- Kuu V; `el`de u Krk(-l-), San; `elle Khk Emm Rei Khn; elle Vig Kse Pär Saa Trm, g elle Rei Han Mih Hls, `elde Kir Tõs Khn Hää Kod KJn Vil Trv Krk; el`le g `el`de Kod Krk; helleh g `helde Se; komp ellemad KJn; (lausefoneetiliselt) `helda Kuu

1. a, s helde a. lahkelt või ohtrasti andev *On old igä `heldei inimisi kes on avitand* Kuu; *Ei mina `kiela kui mul on, mina õlen `elde nagu `eldemari poig ~ tüttär* Jõh; *Sedakorda oo meitele nõnda eldest kääst (rohkesti) seda `värki `antud* Kaa; *Naine oli ihne aga mees oli eldekeeline* Emm; *elle inimene, `andis mis tal anda oli* Tõs; *e-e-e, elle `pruuti, saada `val`mis salle `pruuti* (lauldud vanasti noorikut tanutades) Pär; *suurte `kõrvadega inimene on `elde Rak; täma oo elle laps, elle `anna; lyyum lähäb edesi, kes annab tõesele `elde `käegä* (müüb kahetsemata); *näitä tämäle `el`det ~ ellet kätt, õle tämä `vasta elle* [siis lehm annab piima] Kod; *Vanadrahvas `ol`lid paelu ellemad kui nüüdsed. Kiissi põrsa ijst raha võt`tis* KJn; *arva ammastege* [inimene], *sij om õige elle* Hls; *kel `juuse otsa `vällä poole, sij om elle* Krk; *ijspäne päiv olna `elde ja `rijdine päiv olna rikass* (lapse sünnist) Nõo; *tõene tütar om `eldede kättega* Kam; *eldet `andjat armastõss jummal, ja tõni inemene kah* Krl; *Heldet `andjat armastass jummal, a\_kit`si kitä õi_`kiäki* Rõu; *um viil `hel`dit inemiisi* Plv b. helde inimene *`sitkel on `siidigi aga `eldel ei õle `elmigi `kaulas* Lüg; *`sitke kannab `siidi, `eldel põle mitte `elmigid `kaelas* Muh; *`eldel põle `elmid `kaelas, aga `sitke kannab `siidi* Tor; *kit`sil `kõiki küll, `eldel ei õle `elmigi kaalan; `elde perse seesäb alate märg, tämä jaab kõik ärä, ise oo ilma ku koer* Kod; *sikke kand `siidi, `eldel ei ole `elmigi kaalan* Krk; *kidsi sõönä kirstust, `elde munde mulgust* Puh; *sitt kannap `siidi, `eldel ei ole `elmigi kaalan; `elde perse om ike ele. `eldel ei ole konagi midagi; kidsi süüüb endä kirstust, `elde tõese mehe aedast; jagajale jäävä näpu, `elde perse like* (pole riiet selga panna) Nõo c. (kombelõdvast tüdrukust) *`Elde õde oli sie, kes igäühega magas* IisR; *Päris helde emme tüdar, äi ta pole isaste vastu eese asjadega teeb kui tinge midagid üht* Kaa; *kui mõni tüdrik ühe* [poisi] *`vasta `elde ol`li - - siss see* (poiss), *kelle `vasta kade, akkas kohe sõnuma* SJn; [tüdrukust] *kes `vasta võt`t kõik mehe, siss üteldi et, `elde anniga, laja panniga* Nõo

2. hell, tundlik; lahke, sõbralik *südü on ka `elde, ku kääd on `elded* Vai; *elded* [härگا] *püsut kiputasid, siis oli nii nobe; üks* [härگ] *o `ellem, teine o tuimem* Khk; *kere ikke nõnna `eldeks `löödud* (peksa antud) *et `aitab kohe* Mar; *näe kui elle ta* (laps) *oo akkab aga `jälle `nutma* Kse; *Äga ellet inimest või `puutu* Han; *ta oli üks `elde südamega laps* Ris; *päris `elde meelega ~ `eldest meelest `andis* Lai; *sij o `väege elle sij lait`s, tõine kannats kik`k ärä*

Krk; *temäl om`väega`elde südä, annap kõik käest ärä Nõo;`helde hingega, tõdnõ om`väega sikõh Se*

3. *kärmas sie obone on`elde tagant üless`lüöma VNg; Ega tuld eldemaks saa (öeld sellele, kes kiirustab söögitegijat) Ans; mõni kui midägi one, kõhe naarab. sij one elle`naarma; kuri kusele, paha pasale, vijl`eldem`itkma Kod; kaanis`elde oma naeruga KJn*

4. *rumalake poiss oli na`elde natuke või napakas Rid*

5. *heldene`Heldaaig ku sinu jalg o mend`paistesse Kuu;`armas`elde`aiga vai sina oled siin VNg;`elde`Jeesus, obu on`töösti ära läind siit (laiult minema ujunud); oh sa`elde arm;`elde jee, nee kasu naised tegad`vaaseks Khk;`taevane`elde`Jeesus, nii palju Muh;`Elde Essuke või vanamees surn ää; meite sõnad pannatse`kirja, oh`elde elu Han;`jelde põlastus, küll oli neid (kärbseid) aga paelu seal Mih; oi`elde jeheke, kus tä köis sii tüdrikud`sõimamas Tõs;`Elde püh, mis`riäkväd;`Elde pühä ie,`terven pani selle levä korraga`nahka;`elde pühä`ieder, sia koa ikka`allõs elus Khn; oh`elde jumal küll, näed mes näväd teeväd Kod; oi sa`elde`Jeessukõnõ, mes nüüd saab Nõo; ah sa`helde hingekene Se*

elde(d) → elles

eldeke helbeke`el`dekse üdse pääl Trv

heldekene dem < helde (imestust, ehmatust, hädaldamist, kahetsust jne väljendavates hüüatustes) *oo sina`eldegene, küll oli mudane tie VNg; ohhoo`heldegene Phl; oh`eldeke, kui soolase supi sa oled keetnd; sa eldekene, muud ku kisendavad ja karivad`peale Mar; oh`jeldeke, ma põle sest kedagi saand Mih; oh sa`eldekene, küll vanaema ja ema siis`kurtsid Jür;`eldekene kus ned pere`naestki jäävad, kõege perega [käidi kõrtsis] Kad; ui`eldeke sedä`tehti sedä`viisi Kõp; ai`eldek,`meante`väike tuli Krk; kedrässivä naesed nii et oh`eldeke Ran; ah sa mu`eldeke, ku ta tagasi`tulli sõss`tahtsõ tappa`anda mulle Nõo; oi`heldekene, no? magahasõ?`valgõst`valgõni?, mis no? viga ellä? Rõu; või`heldekene, noid setonaistõ jutta Vas Vrd heldekäne, heldene, heldus, elleke*

heldekäne heldekene oh`heldekäne Kuu

helde|käpp `Eldekäpp – paari`aastane laps, kis oma suutäit jägab ku`suga ja kiisuga Jür

heldelinõ helde`heldelinõ ja`lõõhkõ Se

heldemäne heldene`Heldemäne aig ku sain merest`suure lohe Kuu

heldene `eldene spor RId eP(j- Mih), Trv Nõo Krl, h- Kuu Krl Rõu Plv Se, `el- Krk (imestust, ehmatust, kahetsust jne väljendavates hüüatustes) *noh sinä`eldene`taiva jumal, kui sinä`räägid minu`pääle pattu juttu Lüg;`eldene poeg, ko,es see,s läks;`eldene jee Khk;`Eldene arm, kudas te sealt läbi pääsite Kaa;`Eldene aeg! Munad äi koori,`peekenahk jääb jo`pääle Rei;`jeldene põlastus, ta sai`jälle`aiged Mih;`eldene küll, mis sest`väljä tuleb Juu; Sa`eldene aeg küll, on ikka`tahtmist`seia porisse`tulla Jür; ku mõnel`meastegi kahju om,`ütlet, sa`el`dene aig Krk;`eldene ajakene, kudass ma`onte nii taiuta olli; oi sa`eldene taevass, mes nüüd küll saab Nõo; oh`heldene jummal taad`pallõmeist ja silmävett, mis om ollu? Krl Vrd helde, heldekene, heldemäne, eldenes, eldine, ellene*

eldenes heldene oh sa`eldenes aeg VII

helde|perse väga helde inimene *Va`eldeperse, `andas mo kenad vanad pildid ää keik Khk; oh sa vana `elde perse, kõik jaganu ärä Ran*

elder `eld|er g -ri lumekristall *sured `eldrid `pilkuvad lume peel Khk*

eldermann → eltermann

heldima `eldima Kuu(h-; `heldimä) Hlj(-l-) Kad, -e Hel; nud-part *eldinu Lei*

1. kaastundlikuks või heldemaks muutuma – Kuu Hlj Lei *Kas ei `eldind ka `sulle `raasukast `leibägi `anda Kuu; no, kas `el`dib juba Hlj*

2. paigalt nihkuma; järele andma, lahti venima *`Vinnapost on kohald ärä `heldind; moni kruu `eldind (nupust nikastanud) Kuu; köis `andab `eldima; solm `eldib Hlj*

3. raisku minema *om ärä `eldin Hel*

eldine heldene *o sina `eldine aeg Rei*

elding `elding “närvipõletik” *`Külmetasin, `elding läks `jalga `sisse Kuu Vrd eliting*

Eldsene *eldsene* Eltsu-nimeline *üit's Eldsene sõsar olli tal Krk*

eldun *eldun g -a* ”elavaloomuline poisike” – Se

heldus s < helde

1. heldus, armulikkus *see oo keik täma (jumala) `eldus, et ma ika vel ela Khk; tä `eese `eldosest annab sedä Mar; annab oma `eldusega kõik ää Juu; `eldus annab aga `nälgus näpissäb tagasi, nagu mõttegä tä annass, aga ei `täidi `anda Kod; eks sa anna kui `eldus lubab Lai; kes essä `austess, selle `vastu om jummal` rikass `eldusest Hel; anna ku `elduss kannab Nõo; Ku arm `heldüss kand, sõs `murtsa mullõ ka_pisu `saia Rõu*

2. (imestust, ehmatust, hädaldamist väljendavates hüüatustes) *oh `eldus kui paha sie (liha) `õmmetegi õli Lüg; oh sa `elduse `aiga küll sai nähä sääl sedä kometi Vai; oh `eldus aeg, seel peab rammu mees olema Khk; Oh `eldus (jumal) keela sina Põi; o `eldus, kus `sat`se JJn; ossa `eldus küll kuda ta nüüd nõnna läks VJg; sina `eldus Iis*

eldusi heldest meelest *`el`dusi annap, `näl`gusi tahap tagasi – üteldi ku mõni and ja sääl saman tagasi taht Nõo*

ele¹ n, g *ele* VNg Lüg Pst Hls Krk; *ele g -ja* Lai; pl *elejed* Trm(-ad, äd; *eläjäd*) Kod, *eleje* Trv; ppl *elejit* TMr

1. hrl pl niidetud ja kokku pandud vili; põllult peksmiseks kojuveetav vili *elejed õli looma toit, tõu`vil`ja `ööldi seda`viisi, rukkid ei `ööldud; eljä vedu (viljavedu põllult koju) Trm; elejite `kõõrmaad tulevad; kui jalal seesäb oo rükis. `lõikad maha oo elejed. elejed sidotasse `vihku; elejed tuadasse masina `juure väl`jält. kel sara on, vedäb elejed `sisse; viho elejed (rukkivihud); tõuelejed pani `rõuku Kod; eleja vedamise puu (koormapuu) Lai; lääme elet vedame. viie parre `kaupa ateti ele üles; `õhtu `veeti elede valmis, `üüise ateti üless Pst; näe ele `kõõrme tulev joba, minge rihet `atme; elet ei ütelte mud`u ku kodu vedämise man; ku sa vett `viskat `ahju, sõss lüü tule `vällä elede `sissi; elese tahav kodu vedäde; ku pal`lu küteti, läit`s ele palame, parsil Krk; elejit ~ päid ~ reht vedama TMr*

2. lõikusrind, esi *iga üks oma ele pääl, üks lüüb [rukist] ele `pääle, `toine sidu taga; `leiku eles `menna vahest `riidu VNg; kene ele `tõiste taga õli, sie õli kures; Emä üttäl, vahi sirp on juo ele (vilja peotäie) pääl Lüg*

ele² *ele* Nõo Har, -e[?] San Har; *äle, -e[?]* Lei ei ole *inimestel ele `aiga `endit puhastada Nõo; [vili] hallat ärä, tüül ele üttegi maku eih; siss ele`kõnõlnu ei sõönü\_ka mitu `päivä; timä eleki mia rasõhõt tüüd tennü Har; bõt nu[?] `šilmist äi näe, `d`algu äle[?] Lei*

hele *ele g ele S M, -da R L K I, -dä Lüg Vai Kod KJn TLä TMr KodT; (h)ele g -jä Kuu; n, g elle Vai/'e-/ Hls Krk(ell'e) San V(h-; j-, jellõ Lei; n elle^o Krl); elle g eledä T; helle g helehe Har Vas; hel'le g helehhä Lut*

1. tugevat valgust kiirgav; kirgas, särav; valgusküllane *Isa`külmi`pohja`tuuli, emä`elejä`päivä`paista Kuu; ele`päiv. ei saa`silmi`lahti`oidada Lüg;`Uuvele`tehasse`suuremad`aknad`kui vana`majale, küll`siis tulevad`tuad`eledad IisR;`täna`õhta`oo nii`eled`tähed`taevas Muh;`korra`läks [ilm]`naa`allisse, aga`nüüd`tõmmas`jälle`eledamass Mih;`tema (põhjaneel) on`ele, nagu`tuli`põleb`taevas Saa;`autul`oli`ele`valgus Kos;`ahve`ei`taha`eledäd,`täma`oiab`pimedä (lumise`jäa)`alla;`ele`ijatus - -`ele`ja`puhas`nõnnagu`khuas. paessab`läbi`Kod;`oli`ele`kuu`valge`Lai;`kui`ilus`ele`ommiku`ol'li,`siis`miinti`lina`külma SJn;`kui`taeva`pääl`pal'last`elembe`tähe`näta`om,`siss`tähendeb`siij`maru`ja`suurt`sadu`Hel;`näeb`et`sarviline,`eledä (läikivate)`sil'miga,`vahib`täle`vasta`Ran;`nii`ele`tuli,`et`sil'mä`nakava`vett`juuskma;`ku`ta`eledät`välku`viskab,`mina`väega`toda`pel'gä`Nõo;`taavaš`om`jelle (virmalised`taevas) Lei*

2. (värvist, värvitoonist) **a.** heledavärviline; valkjas; blond *'eigas`vanad`inimesed`eledi`riidi`taha`VNg;`Samagoñka`sul`küll`puhas`ja`eleda`karva`IisR;`küll`on`monel`eledäd`sil'mäd`Vai;`mailane,`teine`riips`on`tumem`ning`teine`elem`Kär;`lendjas`on`alt`ele`al'las,`sell'a`pealt`mustjas`al'l`Vän; [lapsele]`Tul'id`tulenaksid,`eledad`punased`ja`vesi`all`Hää;`on`nii`ele`ja`elgas`lõng,`et`ei`sedä`või`voadata`Juu;`eks`nuoremad`panevad`kõik`jo`eledasse`riide`Amb;`õhukesed`eledad,`läikisid`sedasi`nagu`õbe,`neid`üiti`pärled`Ann;`vaš`uš`on,`noh`tema`on`niesukene`ele`vaš`VMr;`võta`ikka`kahaver`ja`nuga`tij`täma`läikmä`vuata`ku`el'k`ja`ele;`naene`tuli`vassa`eledän`ruasan`sit'sin`õli`Kod;`mõni`loom`on`ka`eleda`karvaga`Lai;`värvimene`on`nii`kahmatuks`jäänd,`ei`ole`ia`ele`Plt;`rüä`lilli`sinine`olli`kige`elep`värm`Krk;`valge`eledä`pääga`nigu`linalakk`Ran;`kohess`ma`noidõ`elli`sukkõge`lähä`Krl;`Värv`kulõtuš`ärä<sup>o</sup>,`muutuss`helehepäss;`Rõõvass`pljikküss`helless`Har;`Kõnõldass,`õt`helehhipi`sil'miga`inemisõ^o`omma<sup>o</sup>`pareba^o`ku<sup>o</sup>`tumõhhidõ`sil'miga<sup>o</sup>`Se;`hel'le`hõbõhhanõ`raha`Lut **b.** valgetverd; jumekas *helejä`verega`Kuu;`Õli`ele`ja`ilusa`näoga,`läbi`paistva`nahaga`Lüg;`mies`oli`kangeste`ilusa`näuga,`eledad`paled`Kad;`eledä`veregä`oo`valge`inimene`Kod;`eledäd`verd`inime`KJn;`kui`ilus`jume`näon,`siss`om`iki`verd`ja`ele,`verevä`põse`ja`Ran**

3. tuline, väga kuum; käre, suure leegiga (põlev); hõõguv *Lase`kivid`sütte`pial`eledast,`siis`viska`tüñni`IisR;`eled`sööd`Khk;`kange`elgas,`ele`tuli. suur`tuli`all`Nis;`ega`tal (tammekännul)`nii`ele`tuli`ole`kui`kasel`JõeK;`vekesed`eledad (käredesti`põlevad) kuivad`puud`pañdi`põlema`Amb;`saana`keriss`on`ele`Trm;`eledad`süded`nagu`kõlisevad;`nahk`oo`ele`sel'jän. vaja`minnä`jahutama. palav`one`Kod;`raud`on`ele,`punab`Lai;`magu`tetti`puhtase`aeti`kivi`ellesse,`kõrvetedi`äräde`Trv;`rõkendaja`päiv`ol'li - -`väegä`kuumass`läits`vai`eledäss`Ran;`sepp`aab`ravva`äksi`suu`pääl`eledäss;`kui`üd'se`ljjibenu`om,`siss`na\_i`ole`eledä`Nõo; [kui`piim`venib]`noh,`aame`kirve`pliidi`all`eledäst`ja`kuumast,`ja`siss`raime`piimä`KodT*

4. (häälest, helist) **a.** kõrge ja kõlav; kile; hästi helisev *'naistel`on`ele`ääl. 'miestel`on`jäme`ääl;`obosel`pieti`ele`kell`kaulas`Lüg; [ostmisel]`Kelksutata`vikkat`miski`asja`vasta,`eleda`äelega`on`ia`vikkat`IisR;`mitme`kümme`äänegä`laulad. moned`elled,*

moned `kommed Vai; ele ääleaga koer, kui kibest augub Khk; oli akkan `kiirguma eleda ääleaga naa et maailm rõkkab Var; ele laks oli, nagu püssi pauk Mih; kiilub eleda jaalega Koe; tuleb `kamri eledä kisaga; kui kiviloesaga `luiskad one ele jää!; veeke kell teeb eledäd jäält Kod; temäl om õige e'le ääl Krk; mõnel om äste ele laalu eli; aava puu om äste ele, kõliseb äste Nõo; ku helle helü, sõss um kauß kõva; pill ol' helle pedäjäne rhvl Plv; Helle ku Petsere klyustre kell (kausisetud kiitsid oma kaupa, kausiservale koputades) Ráp; tilitedäss määnestki pata, et kas om helle; kummõ kell ja helle Se **b.** kaikuv, vastukõlav ku keväde mõts elle om, siss kõlap `vastu; enne `jaani olli mõts e'le; elle ilm, `kuultuss `kaugele ku kõneltest Krk; mõts om ka helle, ei tiia, kas nakass `vihma tulõma vai lätt põualõ Har; `täambä `väega om helle, `kaugõhe om kuulda? Plv

Vrd helgas

5. (hrl näljast) tühi `Süömä ajal kere nii ele, tükk suuss, `toine `poskess, `kolmass lusigass; Ele (meri tühi) `nindagu `Else `perse Kuu; no kui sie nädäl `piases `kuiva õlemaie siis tehässe mets `ninda eledäst `mustikist et; magu on ele. tahan süä `saada Lüg; Lut'ikad `jäened `näl'jaga `ninda eledast, `paistavad läbi kohe IisR; küll miu `vatsa on ele ja `oige `tühjä Vai; sa oled alati ele Jäm; `kange töö teeb kere eleks Khk; perse ühna ele taga (kõht tühi) Muh; No küll on nahk ele sööks või undi ära Vig; Loomad lähtvad pahuras kui kered oo eledad Han; sõi kõik teiste (teoliste) piimad ja leivad ää, siis `üüti ele Juan VJg; keru oo koeral ele ja piänike; kõht ele, süädä tahasin Kod; kesspaik om elle ei jõvva enämp tüüdt tetä Hls; `elde perse om ike ele; kere om nii ele, et süüss vai elusa soe ärä Nõo

6. elav(aloomuline), peru `suulesed – rauad, mis obosel suus käeväd, kui on noor ele obone Mär; ta on küll vagane `vaikne obone, põle erk ega ele mitte Juu Vrd helgas

7. erk, terav (hrl kuulmine) minul ele terä (terav nägemine) kadus ärä Kod; mia ei kuule `äste, eledät `kuulmist ei ole enäb; ega_i tohi kõnelda, täl om `väega eledä kõrva, ta kuuleb ärä; vanavuss võtap selle eledä aru `saamise ärä Nõo; k'ull om `sural helle kõrv Se

8. kibe, terav vahest on nii ele kibe valu Juu; `niiske ele valu Kod; eledad valu ei ole Pal; valu nakap nigu `perrä `anma, ei ole enämb nii ele valu Nõo || (peksust) odin `vitsa ja tegin `piial `kannigad eledast VNg; `Tarvis `põrgulisel `kõrvad eledast teha IisR; oot ma tijn su `perse eledast Trm

9. küll sie ilm oli täna ele (külm) Koe; siäreluu oo ele (sile) ja kõva Kod; Tegi meiäreis mis ta isi `tahtis. Ku mõni liige selle `kohta oles kas või kõssand sis oles ta sellel `varssi elet teenud Vil

eledalt adv < hele

1. heledalt, kirkalt tähed `ilgavad, ku eledält paessavad Kod; päiv (päike) rōketab `vihma, ku_t'a väegä eledält paestab Ran Vrd eledasti

2. suure leegiga, kärealt tuli `ästi põles, eledalt Lai

Vrd eledasti

eledasti eledasti Kos, -e Mar Han Tõs Juu SJn, -st Lüg Juu JMd Ann VJg Lai; eledästi KJn, -e Nõo, -st Kam, -ss Kod

1. heledalt, kirkalt vaest kui pää eledast `luoja lähäb, [öld] no nüid `omme on ilus ilm VJg; päev `paistis nõnna eledast, et nagu kõrvetas kohe Lai; [loojuv päike] `vaatab väga eledaste veel tagasi `siia veel SJn; kuu `paistnu `väega eledäste Nõo

2. suure leegiga, karedalt *kui ahe vahest eledaste põleb, siss`üeldasse, et nüid ta alles`ergab põleda* SJn

3. kõrgelt ja kõlavalt, kiledalt *eledast`itkub* Lüg; *Pias ja`kõrvas sedasi eledaste`uugab* Han; *laps kiirub,`kiirus päris eledaste* Tõs; *kui ilus il`m on, eal kostab metsast eledast`vasta* Juu; *laulab väga eledast, käib läbi pea* Ann; *kõneleb eledäss nagu piriseb* Kod; [lehm] *röögib eledast, nõnna_t mets kajab; aga kui kul`juss [lambal] kaelas, see kõliseb eledast* Lai

Vrd eledalt, eledäde, helehede, helehehe, helejästi, elesti

eleding → eliting

eledis *On sellel ka eledis (ere) punane leit; Ahi on`varsti`valmis, sööd eledises (väike leek peal)* Khk **Vrd** elidis

heledus s < hele *päivä eledus pane jo`silmad`aigetama* VNg; *nõnna eledus õli si päev, silmad jäed`õvve; [paistetud]`este one ele, päräss sij eledus lüüb tumedass* Kod; *nii suur eleduss, et es saa`silmi`valla`laske* Nõo **Vrd** heleüs

eledäde eledäde Ran Nõo

1. heledalt, kirkalt *kui päiv`õkva`luyja minekini eledäde paist, siss päiv kai tagasi* Ran; *pil`ve lääb, ei paesta enämb päiv nii eledäde; tuli palab nii eledäde, et või`pääle`vahti* Nõo **Vrd** eledasti

2. selgesti, täpselt *kui mul terve pää oless, mia kuuess ka eledäde* Nõo

hele|hall *Ilus eleal`l kaäs on* IisR; *Selle (halli lamba) villast tegin vanale kampsumi, see oli kena eleal`l* Pha; [kajakas] *valge ja ele al`lid on`tiivad* Ris; *meokas on metstui, ele al`l lind* Pil; *võta`valge villa, pane veedike`muste sek`kä, siss saad ele alli`rõiva* Ran

helehe → helehehe

helehede 1. heledalt, kirkalt *päiv paist helehede, siss saa`vihma* Har

2. karedalt, suure leegiga *kuiva_puu_palasõ helehede; tuli palass`väega helehede* Har

3. kõrgelt ja kõlavalt *ma_kai, siss tuy säääl nii helehede kõnõlass* Har

Vrd eledasti

helehehe *helehe* Plv, *-he* Se, *-e_ehe* Rõu

1. heledalt, kirkalt *päiv paist hele_ehe* Rõu

2. karedalt, suure leegiga *kadaja_palasõ`väega_helehe* Plv

3. kõrgelt ja kõlavalt, kiledalt *väega helehehe kõnõlat* Se

Vrd eledasti

heleheppä kõrgemalt ja kõlavamalt *Mari laul`keskkerikun helehede, a Hipõ laul`saalin viil heleheppä* Har

elejad → ele¹

eleja|puu *eleja-* Trm(-äjä-) Lai; *eleje-* Trm Kod

1. koormapuu *eleje puu`pañdi`koorma`piale, siduti`koorem`kiñni. köis läks eleje puust üle, tagumise köiega`tõmmasid`kiñni. see õli tugev kuuse puu, jämedama õtsa`piale köie ase raiutud* Trm; *elejepuu esimäne õts one küüne`muudu, et köis ärä ei libessä. ja taga one ammas, pulk; tõene kes`kuurma õtsan õli rudis elejepuu`õtsa`alla, tõene alt`tõmbas köit* Kod; *koorem`lašti`kiñni eleja`puuga* Lai **Vrd** elepuu

2. pikk puu ahtme torkimiseks *eleja puu oli suur jäme puu, terav ots. kui rehi tõmbas alt märjast, siis - - eleja puuga kaeveti, et siis rehi rutem kuivab, tehti nisuksed augud sinna sisse* Lai

elejed → *ele*¹

eleje|puu → *elejapuu -uss eleje ússid nǐid one savikad rǐkki ússid* Kod

elejäd → *ele*¹

helejästi *helejäst, -i, -e, -jast*

1. selgelt, heledalt *Keväde otsass, kui päiv akkas elejästi paistama; [koidutäht] o helejämb ku toised. paistab helejäste* Kuu

2. kõrgelt ja kõlavalt *Hüüis viel paari kerra helejäst ku hörüli vilegä; [lõoke] laulab. vahest helejast, vahest tumejast* Kuu

Vrd *eledasti*

hele|kollakas [kui] *päike läks kieva raua karva luoja, elekollakas, siis pidi ilus ilm tulema* KuuK **-kollane, -kõllane** *Nied (päevalilled) on elekollaste õiltega* IisR; *tume kol(d)ne ning ele kol(d)ne* Khk; *pael úss, kui tema nuar on, siis on tema ilus ele kollane* Kad; [koerputkega värvides] *kui valge linane lõng õli_s sai nii elekollane värv* Trm; [värvides] *Kase lehtiga tulli elekollane; elekollatsed pärled* KJn; *suvel ol'i ele kõllatsit kleite* Ran; *Pihukõllanõ is olõ_kõllanõ, is valgõ, ol'l nigu helekõllanõ* Har **-kõrb** *elekõrb on punane obune* IisR

elekter (variante) *e(e)le-kt|er (elekt|er, jele-kt|er, ele-kk|er, elee-k|er, ele-tt|er, tele-kt|er, tele-kk|er), lekt|er (likt|er, lekk|er, leht|er, lett|er)* spor R eP M T, g *-ri, -re*; n, g *ele-k(t)ri (eelektri, ele-kre, ele-tri, eeletri, eelentri, lehtri)* spor T V u *elekter; elektrivalgus ankrud old sinist tuld täis selle iiliga, nii palju elektert old ohus* Jõe; [juukse]kähäräd on põletatud ehk *jele-krega tehtud* Jõh; *mõne nädali eest toodi lekter sisse* Pha; *väike lühter oli sees, ennem ei oln elektrisi* Var; *lekre tuled võtvad silmad ää* Aud; *meil põle sii lektre lampi ühti* Juu; *meil on ele-ktrega vokk* KuuK; *ilma õksuta pal'k piämä irmsass ele-ktrid täis õlema, pitkne lüümä sisse* Kod; *lekert täidets sisse* [akule] Krk; *üits poig olli täl lekri pääl (elektrik)* Puh; *miis nüsna lekriiga* [lehmi] Nõo; *ee-le'rit jahvõtass veškikua manh* Har; *väikokõsõ el'lit'ri?* (taskulamp) Se

elekäss *elekäss hele(davõitu) [kaselehtedega värvides] langa saeva elekäss rohilatse vai val'ss rohilatse* Ran

elemed pl *elemed* Kad Trm *püügivahendi metall-litrid (kalade ligimeelitamiseks) elemed, virvendavad plekitükid kala võrgu kül'les* Kad; *männa litrikesed ongi lutsu männa* elemed Trm

elend *elend* eliting – Tõs

elendaja *elendaja* peotäis õsitud rukist *Üks pihutäis, tied sidemme, paned maha, kõik sõrmevahed lõikad täis, sie on elendaja, kolm elendajat maha, sis on juo jalandane* Lüg

Vrd *elendane*

helendama *elendama* RI(-mma) Mär Var Tor Kos JMd Koe VMr/ee-/ Kad IPõ, *-ämä* Kuu(h-) Kod KJn hv Puh Nõo, *-ämmä* Kuu Vai, *-tem(e)* Krk; *elende-* Pst *heledana paistma või särama; läikima; punetama, õhetama [kadrisingid] maailma uhked kaik, helendid juskü mustlase hobused; nahk helendäb läbi [hõredast riidest]; ei ole old minõisugust tuld ku vana lahu lebä kand oli elendänd siel* Kuu; *oli prisk ja paks inimine ninda et elendas*

VNg; *aken elendab `vasta `päikest JMd; kääd eelendasid [paistetusest] VMr; ües koos on pikad [kartuli] `pialsed, teses koos on elendavad `valged kivid; pea nahk elendab kohe nagu plekk, `juukse `karva ei õle Kad; süed elendavad ahjus Trm; pääv one pilve siden, selleperäss tämä ei elenda; nüid ehä elendäb. paessab punane puie vahelt Kod; tähed elendäväd, kül'm üü KJn; `paisten nindagu elentess, nahk silevess lännu (paistetanud liikmest); [põrsal] akašs liha pääl elenteme, ku os ollu paistedet; [loomadel] silmä elentiv ja nuki joosiv vett, süvvä es saa Krk **Vrd** heletämä, helisema, helitama, ellendama*

elendane *elendane, -ä- g -se = elendaja `Sirbiga `lõikasin, `nindapali ku pihu `mahtus sie oli elendäne Lüg*

elendik *elendik one ulga mua piält nähä. punased one, nagu vikerkaari `muudu. sapp eden ja tagan Kod*

*helendämä *pr (ta) helendäss (end) ärkvele ajama hummog jo^o, vaia hinnäst helendä^o vai jo üless minnä^o Se **Vrd** helenema²*

*helenema¹ *heledaks muutuma Mere pohi eleneb (on kaldalt vaatajale nähtav 2-3 m sügavuseni), tuleb `vihma sadu Kuu*

*helenema² *”üles tõusma” ma helesi üless; üless heleness jo^o Se **Vrd** helendämä*

helenüs *helenü|s pl -ksed helendus; läikiv ehe Vahest on `päivä iess ehk taga helenüksed; Küll moni sättib neid helenüksi `aeva omale igäle `puole Kuu*

hele|pala *kärsitu, tõtakas inimene Joosis einaajal kohe riasta alla, kui vihmapii alles taeva tõusis, siis öeldi: on va elepala. Ja kis ruttu vihastas, see oli ka elepala Jür*

hele|pruun *Lapselt oli `valge `juustega, `kasvas `väl'ja, `juuksed `läksid ele `pruunist IisR; leet lehm. `ruske või punane tä pole änd, änam `sõuke ele ruun Mus; lepa kuortega sai küll `värvida, tuli neesuke ele pruun VMr; ele pruun lang Nõo **-punane** `sorme vahed `lähvad ele punasest ja sügelevad kohe kui tulitaned VNg; [lepatriinu] `justku suur kirp, ele punane Lüg; `Taevas `päeva `luojas elepunane, lubab `jusku `vihma IisR; `karbala `karva `elle punased Vai; `talve muon, siest on mustad - - karrad, ise ele punane VJg; küll oo suur tuli. käib üle metsä ladva kõhe elepunane Kod; ele punane riie Lai; `väege ele punane, sji ei sünnü kohekil Krk*

ele|puu *koormapuu ele puu `pandi [vilja] `kuorma `pääle; ikka ele `puuga [koorem] `kinni VNg **Vrd** elejapuu*

hele|roheline *Vaene maa, `kaera oras aga natukese ele ruheline IisR; `ostin tume rohelist `riiest, tahin `este eleda rohelist Vai; oo tume roheline ning ele roheline Khk **-roosa** `ol'li nooreld väegä ilus inimene, ele roosa klaari `näoga Ran **-silm** elav laps; lõbus inimene Sen hele `silmägä kohe `lähte aig ruttu; Ei sie laps `seisu pudelissigi `paigal, kohe niisugune helesilm on Kuu **-sinine** elesinised `riided Vai; rugilille ehk elesinine - - keige ergem värv Jäm; elesinised silmad Emm; ale sinine ehk ele sinine Tür; siis `tehti ele siniss, värvigä värviti Kod; illuss elesinine ündrik Nõo*

elesti *elest Krk, -i Khk Muh Hel heledasti `uitab nii elesti `metsas Khk; taevass om `täämbä nõnda `sel'ge ja päev paestab nõnda elesti; väl'län kuu paistab õige elesti Hel **Vrd** elleste*

eletama → elatama

eletava → elätäv

heletämä¹ *eletämä* Nõo, *-eme* San; *heletämmä* Plv *helendama illuss roosa kleit sällän, lähäb nigu eletäb; õdagune agu eletäb* Nõo; *kard nõu eletess* San

heletämä² *heletämä* edasi-tagasi liigutama, heljutama *last heletädäss käsši pääl*; [kui käed] *är koolõsõ?* [siis tuleb neid] *heletä?* Lut

eletävä → *elätäv*

eletäväh *eletäväh* elades, elu ajal – Se

elev *elev(e)* Krk; *ellev* transl *elevess* Hel

1. hõõguv, tulipunane *väit's olli tule sehen elevess lännu* Krk; *siss tegi temä `endel raud `kinda kätte, sepikuan `aie nij `kinda kuumass vai elevess* Hel

2. kõrge ja kõlav Kui tühjä juttu aetes, üteldes, nüid valetes kiriku kellä. Midä suuremb jutt, seda *elevemb* kell Hel

3. terav, läbilõikav *`kange kül'm ja elev tuul, `küündlepäävä aig `talve* Krk

Vrd *hele*

4. tuule võimuses olev *tuba om tuult täüs ku tuule eleve kunagi. ninda kül'm ku tuule eleve* Krk

eleva *eleva* liikva, eeterpiiritus – IisR **Vrd** *helova*

elevaator *`elevaa-tor* Lüg Võn, *eli-* Khn Hää VJg Trm, *elik-* Pöi, g -i

1. (koppadega) vertikaalkonveier [vesiveskis] *kui `tanjud tehä, siis `viia `elevaa-toriga `tanjud üles tagasi; `elevaa-tori kann [viib rihma liikumisel tangud tagasi ülakorrusele] Lüg; suur `vesketes olid `elikvaa-tor mis ede vädas [terad], tuulinga\_ses `elikvaa-tor äi sünni olema* Pöi; *Kastist elivaator viis [kroovitud] terad ülesse kotilaele tagasi. Elivaatori õtsas õli toru, kust terad kotti läksid* Trm; [viinavabrikus] *sis nakati `kartolt pesusse ajama. `elevaa-tor vai kañni vei lae `pääle pesust tollõ ense mano* Võn

2. puksiir *sij ol'li suur laia põhjaga `elivaa-tor* Hää

hele|valge 1. säravalt valge; väga puhas *suur `piima `ästja - - ele `valge kaas pääl* VNg; *Mis `ästi `valge, ele `valge `ol'li, [sellest asjast õeld] et sij on `valge ku pisu* Hää; *ele `valge riie* Sim; *ele `valge pesu* Trm; *kalakajakad - - `valged jah, ele `valged* Äks; *ele `valged `pilved on `taevas vaest* Lai; *ihess om õige ele `valge `jußtku õbe soomuss sellan* Trv; *päärät't om elle `valge* Hls; *ja kaalirõevass om kah mul valmiss, ele `valge* Puh

2. valgusküllane, valgust täis *Küll on tuad ele `valged, kui päev `sisse `paistab* IisR; *küll oo ele `valge, kui müristab ja valgub* Mar; *kui tulep päiv `väl'lä, siss ta om elle päevä päste, vai elle `valge* Kam

hele|verev helepunane *tuli ver(r)ev om `õige ele verev* Ran; *liiviverrev om `tunklasemb kui elle verrev* Ote

helevette → *helvet*

elevil *elevil* Hlj Pha Emm Rei spor L, Nis Juu Kos Tür Kad Ksi Lai spor VIPõ M, h-Kuu/-ll/ Phl Röp; *elebil* Mar Vig(-bel) Aud Nis, -vel Khk LNg Han Var PJg Tor Juu Amb Tür Krk Urv Krl; *jõlvõl* Khn

1. ärevil, kehkel; (pool)ärkvel *Sie o helevill ses `huusas, et `uota `siie tänä `peigu* Kuu; *Äi tæ kidast ta oodab, umigust saadik teina nii elevil et Emm; ma ei `jäangi magama, ma oli elevil* Kse; *koer on erevil, elevil `ootab* PJg; *kui inime päris ei maga, siss on ta elevil* SJn; *Vaade kui elevil om kusiratsiku, na iki `vihma `näeve* Krk; *une elevil une ootel, ärkvel ma ole mitu ööd oln une elevel* Var; *une elevil, ta ei saa `üüsi magada* Ksi

2. kohevil, üleval, laiali *suled on pad'jas elevel* Mär; *eenä kaared oo vee peäl elebel* Vig; *villad o elevel; einad on vee sees elevel* Kse; *silgud `pañdi koa `vaotese `alla, mud'u olid nõnna elevel* Juu; *`juuksed on elevel* Kad

3. võimuses, meelevallas; (millegagi) täidetud; (millestki) kantud *silmad `veega elevel* (pisaraist tulvil) Khk; *`soone maa on alati vee elevel* LNg; *naeru elevel; riie puhas tuule elevel* va vali tuul tõstab so sabrakod ülesse Mar; *ein üsnä vee elevel, kui paelo sajab* Vig; *Katus oo tuuleelevel* (tuules lipendamas) Han; *võrgu kupp o na `kangeste vee elevel* (pinnal) Var; *sai raba `kaeba, maapind oli vee elevel, `õõtsus* PJg; *`juused tuule elevel ~ elevel. lehvivad `kangeste* Nis; *`aknad on kohe `kat'ki, tuba on tuule elevel* Amb; *Einamaa oli alles vee elevel, kui niitma akkasime* KJn; *`justku tuule elevel, tuult täus* Krk; *maja om tulõ helevel* Ráp

Vrd elevel, elevili, eleväl, eleväle, helevällä, erevil, älevel

4. suure leegiga *tuluke paea all väga elevel* Nis

elevel elevel Khk Pha Mar/-b-/ Mär Var Tõs Juu Kõp Trv San/-ve-/, -lle Tür KJn Ráp/h-; *jõlvõlõ* Khn

1. ärevil(e), kehkvel(e); ärkvel(e) *Läks nii elevel, kui nägi, et nende Juhan ka teiste poiste sias oli* Pha; *jääb jõlvõlõ, akab `kiusma, ja `karjuma* Khn; *terve üü `ol'lin elevelle teese pärast; küll see on elevelle, lähäb igäle poole* KJn

2. kohevil(e), laiali; irdu, eraldi *klopi suled pad'jas elevel* Mär; *kui kaks `lauda `kokku `panna, otsad jäävad elevelle* Tõs; *ahju komm on nõnna elevelle `kiskund, et suits tuleb läbi* Juu; *taa suur vihem `peesse kõik' mua* (muda) helevelle Ráp

3. võimuses, meelevallas; (millegagi) täidetud *silmad lähvad `veega nii elevelle* (vett täis) Khk; *maja on tuult täis, nii tuule elevelle* KJn; *ei `saagi siin olla, siin kik'k tuule elevelle* Trv; *sa oled naaru elevelle nigu setu obõnõ* San **Vrd** älevel || *pinnale vesi vaob vähämaks alt ja piim jäänd vee elevelle* (piimanõu veest välja); *kui kibi tuleb vee elevelle siis tä oo nii `kerge* (veepinnani on kivi kerge tõsta) Mar; *tuul ja vesi lükkavad einäd* (heinakaared) vee elevelle Var; *kui jalad ei ulata [põhja], siis lamma jääb vee elevelle* (pesemisel vee peale ujuma) Tür

Vrd elevil

elevili elevili Kõp hv Nõo, -eli Puh Nõo

1. ärevil, erutatud *mia olli nii elevelle, et magada es saa mitte; kõik mõts om elevelle inimestest, üits part lääb ärä, tõene jälle tuleb* Nõo

2. kohevil(e), laiali *taa om `väega elevelle, mata `kinni, tuul puhub läbi; pane elevelle `põõsa pääle kujuma* Puh

3. võimuses, meelevallas *mul tarepäälne kõik tuule elevelle, `akna om `katski* Nõo

Vrd elevil

eleväl võimuses, meelevallas *naaru eleväl nigu setu opõn; peeru eleväl; saja? `peeti saia eleväl* Urv **Vrd** elevil

eleväle eleväle Kam; *helevälle* Urv Har

1. irevil, katmata *sa ei mõistaki muud tetä_ku naarda?, üttest tüküst `hamba\_helevälle `saisavaki* Har

2. võimuses, meelevallas *nigu tuul `uunest läbi käip, [õeld] et oone väegä tuule eleväle* Kam; *Taa rõõvass om lõimõ helevälle, lõim katt koe kiñni?* Urv

Vrd eevil

helevällä *helevällä*, -ä^o Har Plv Vas Röp

1. ärevil(e), erutatud *Kagos tuu opõtaja jutt ai kõik rahva helevällä Vas; kui `mõtlõt, kas tyy asi om nii, siss helevällä^o olõtõ Röp*

2. irevil, katmata *taa om alasi `väega rõõmuss, taal `saisva naa `hambakõsõ alasi helevällä Har*

3. võimuses, meelevallas *no om kõik' niit vii helevällä^o; no^o om Leida latsõhelevällä (last hoidmas) Har; ta_m (vana maja on) nii tuule helevällä nigu pussu sari Plv*

Vrd eevil

heleüs *hele,üs* heledus *`Ninda sie `paastukuu hele,üs pimitä Kuu*

elgard *`elgard* g -i rvl "tulise loomuga inimene" – Kuu

elgas pl *`elkad* Kaa; *el'gäss* g *el'kä* Krl, *el'kse* Krl Har; *elgäss* g ? *el'kja*, n, g *el'kse* Har halgas *need* (vaskussid) *on nii `elkad* Kaa; *el'kja^o puu^o ruttu `lahki lätt. elgäss – üt's pauk [kirvega], lätt `lahki* Har

helgas *elgas* Kul Aud HMd Kei Pee Sim SJn, g *elka* Mär spor Ha, JJn Ann VMr, *elksa* Tor; *elgas* g *elka* VNg Lüg Vai, *elga* Kuu VNg; *hel'gäss* g *hel'kä* Se; komp *elksam* Trm

1. tugevat valgust kiirgav; kirgas, särav; valgusküllane *üks `tähti on `elgas, `toine `tähti on tume; tänä on `oige `elgas `päivä* Vai; *väga elgas `valgos* Kul; *elksa ilmaga läksid `linna* Tor; *pää* (päike) *on elgas tuline* Kei; *lambi tuli, `kiera veikesemaks, `liiga elgas* Jür; *siih om hel'gäss iä. ma<sup>o</sup> ol'i `hel'kä iä pääl* Se **Vrd** helkjas

2. heledavärviline; valkjas *kui one `elga teraga nuga, sie `leika üväst* VNg; [riie] *liiga `elgas on, minä tahan tumedamma `saada* Lüg; *täis elgas sinine; tihane on elgas, al'i `kirju; elgas roheline riie* Ris; [riie] *pleekind nõnna `elkaks; on nii ele ja elgas lõng, et ei sedä vöi voadata* Juu; *pruut oli elgas* (särav) *näust* Kos; *Kui lilled [lillepaberist, kuuseokstest pärja] kül'les õlid, siis õli nagu elksam, silmadel ilusam näha* Trm **Vrd** eljass, helkjas, helkse

3. käre; kiiresti süttiv; tuline, väga kuum *paraja `veega tuleb [sea] karv ära, aga kui ta `liige elgas on, siis rikub ära* HMd; *suur tuli all. tegi na `elka tule kohe* Nis; *elgas tuli lõõb kohe ahju `lõhki* HJn; *elkad puud, `ästi kuivad ja `piened* JJn; *kadakas on väga elgas, tema leegib `irmsaste* Ann

4. kõrge ja kõlav *elgas ääl oo ele* Tor; *`Kangesti elgas pauk käis* Kei

5. elav(aloomuline); edev; peru *teene* [inimene] *on ele ja elgas, ei seesa mitte pudeliski `ühti; põlegi nii ele ega `elka `jäoga obone, aga Ants on nii `kimpus* Juu; *elgas igaihe `vastu, naerab, edvistab* Pee; *ta on_s ju nii elgas, kui jänes, kui säde kohe* Sim

Vrd hele

6. hell, õrn *punane* [lehm] *oli naa elgas, et ei võin `sõrmegi `alla `panna kui sai `lüpsma akata* Aud

helgatama *elgatama* Kod; *elgätäme* San; *helgätämä* Rõu; *hel'gätämmä* Urv

1. kõrvetavalt paistma *päiv elgätäss* San **Vrd** helgetämä

2. läigatama; vilksatama *Kai et midägi nigu helgät' liiva seest* Urv; [ta] *Helgät' ka uma `vahtsõ kaampsiga tij'lahkmõn* Rõu

3. kajama *poiss `õikab nagu elgatab* Kod

helge¹ *elge* g `elke Ran; `helge Se; elke² g elke Krl; n, g el'ge Kam väga kuum, kõrvetav päiv `olli väega elge kuum, siss arvati, et tuleb kas `pikse `vihma vai Ran; el'ge päeväga es saa `niita Kam; `väega kuum om ja `helge Se

helge² *elge* g `elke Ran; n elge<sup>2</sup> Krl; g `helke Vas

1. (kõrvetav) kuumus *es ole pikäld sedä elget; `kapsta `luyne istutedi perän päevä miñekit. siss `olli päevä elge ärä kadunu* Ran; `täambä `väega helgetäss, sijj `helke `pääle saa `vihma Vas

2. läige, helk *toobil om elge² päält är² lännü²* Krl

helgetämä *elgetämmä* Kam; el'getämä Nõo, -eme San Krl(h-); hel'getäm(m)ä, -l- V

1. tugevat kuumust kiirgama **a.** kõrvetavalt paistma *ku el'getäb, siss tulep jälle vanemba `vihma* Nõo; *eilä\_ka päiv hel'get', es tulõ\_`vihma es medägi* Kan; *helgetäss päiv, `täambä ka\_ks vihmalda ei jää<sup>2</sup>* Har **Vrd** helgatama, elgitama **b.** hõõguma, kuumust õhkuma *ilm helgetäss* (virvendab kuumusest) *nakass vašt sadama* Plv; `väega hüdse hel'getäse²; *tuli `väega hel'getäss ku palass* Se

2. helkima, läikima *nuu_lina², nuu hel'geti `õkva, nii ilusõ `ol'li²* Krl; *lumi kõik' hel'getäss kui na kibõna pääl omma* Se

elgitama *elgitama* Ote; el'gitämmä Krl; elgitä- Har

1. kõrvetavalt paistma; kuumust õhkuma *päiv elgitab, nüid tule `vihma* Ote; *ilm om umminõ – enne `pikse `vihma, elgitäv* Har **Vrd** helgetämä

2. "paistetama" *iire² lüü `väega kasuma, lüü suurõss el'gitämmä* Krl

***elgitsema** pr (nad) *elgitsõsõ helkima tel sil'mä elgitsõsõ pään, tel om õra sil'mä²* Krl

elgu pl *elgu* (tanu ääre kaunistusel) Trv

***elguke** dem < elgu [tanu äärel] *elgu ~ elgukse viij tetä, `omgi tanu valmiss* Trv

elgutama *elgutama* Hi/-d-/ Kod(-o-) Rõn; `elgutama Jõh IisR, -otam(m)a Lüg

1. valjusti kõnelema, sõimlema; kisaga peletama *Elgudas ounavargad minema* Emm; *kanad `tallavad tõeste rükkid ärä, tuleb üks elgutamine; irmus elgotavad tõreldä* Kod

2. lõõma; lüüa ähvardama – Hi *Elguta võib vitsaga, ärjavitsaga vei ehnaga* Emm; *Mis sa elgudad! Kis sind kardab; Ma elguda soole ühe täie* Rei

3. uhkeldama, eputama; kurameerima *`ninda `kauva `elgotas Juriga kui `läksiväd `ühte; Käib `poiste ies `elgutamas* IisR; *nüid sai `vastse `rõiva, nüid elgutab ennäst; `olli jälle pidul, sääl elgut ja näedäss ennäst* Rõn **Vrd** elbutama

elgutus *elgutus* vali häälightsus *õli suur elgutus siin. minä tiän, mesperäss nad müräsid* Kod

***helgätümä** pr (ta) *helgätüss* "igatsema, himustama" *kohe mijl' helgätüss, sinna_perse_kergätüss* Har **Vrd** hellätümmä

heli *eli* hv eP, M T; *elü, el'ü* Pst Krk spor T, V(h-; j- Lei); *el'u* spor M

1. (inimese) hää, häälekõla; kõnekõmin *mul on kõva eli, kui purjun õlen* Kod; *veli pistäb suure eliga `rüükmä; kui ta (hunt) sinu enne nännu, siss `võtnu eli ärä, et es saa `rüüki* Ran; *kõrva kuulmine ka om alb, nigu lak'ka lüüb selle eli, ei saa aru, mes tõene inimene kõneleb* Puh; *latsel es ole eli enämb es midägi, tei enne `pal'lalt kõõkst kõõkst; eli käriseb, ei tiia kas lõõr om kokku kasunu vai; tõese `oigava ja rõögivä, a temä mitte üits eli; [ta] puul ikutse eliga kõneli; peenike eli nigu niidist `tõmpap; ma_s saa äste aru, ta poole eliga kõnel* Nõo; *ku tyy vašk mu el'li `kuulde, siss ta `paände kodu nigu and `välku takan*

Võn; vahel lätt miil alles et, nüid ei kuuleki enämb emä `el`li Rõn; aja kilõ,õt ellü Urv; mõni inemine kõnõlõss killõ elüge Krl; aja taad `kurja hel`lü (laps, kes palju karjub); aja pääle umma `hellü (karjub vahetpidamata); muidõ Otu helü võtt kõigist üle; ega ta siss minnu ei tunnõ?, ku\_ma hellü vallalõ ei tii?; ma\_hõigi karja karust karjaga kuu? tuu tek`k helü `vasta; mi perremiis om `pihme helüga, a_muidõ perremiis om kärre helüga; konh hulga `lat`si majan, sääal om maja hellü täüs; nõust ma sinnu is tunnõ?, a_helüst ma_tunnõ su vällä? Har; hummogu tul`l `tarrõ, ol`l nii `haigõ hel`üga\_kui; [sa] nakat mu jutu pääle suurõ hel`üga `naardma; hel`lü iks kuulõ, a `arvo saa ai? Vas; mis sääal om nii `väega suur` hel`ü. ka sääal om `väega suur` tül`ü vai tõra; ma kuulõ hel`lü piteh (häälest); pee nõkasõ hel`üga?, torrõ hel`ü ~ jämme hel`üga? Se; mis sa tan kirsut kurä kurguga, kurä helüga Lut

2. (loomahäälightsus, linnulaul) tämä `suurduse `kõhta üöbikul on pal`ju eli Kod; pardsi teevä eli et, me oleme siin, anna `terri nüid Puh; ma_i ole `nännu, mes `karva kiivitäjä ja koovitaja om, ma eli olõ kuulu; tuu pul`l `aie sil`mä `jõl`li, `kaapse `jalguga maad ja, mõeräss `irmsa eliga Nõo; vigijat röögivat kõreda eliga TMr; tassakesi sonnavisi kõneliva, nigu parmu teiva eli Võn; ega `audva kana muidu ellü ei tii, ku\_ta pesä päält `väl`lä tule `süüjä Ote; põra nakasõ mõtsalinnu `laulma, umma hellü ajamadõ; kits hauk mõtsan nigu pini, a räbinä helüga? Har; pärihelüga `oinal ka hel`ü värisäss; mehiläse hel`ü um nigu summin; `vašklanõ tinnõ helüga ku mesiläse helüga Rõu; varsakõnõ hirn `pijnu hel`üga, a vanahopõn hirn iks torrõ hel`üga?; `kaasi putu? õnnõ, siss nõaug, aja nii ilotut hellü Vas; üt`s `kärbläne om tarõh, a mito üüd aase säänest jället hellü Röp; pini vaug, nigu `undass pikä helüga? Se

3. (igasugune muu heli või hää) a. eseme(te) tekitatud heli, (mingi) kuuldav hää, müra Vanadest seisnd kuuse `laudest `tehti ka `kandlid ja viiulid. Nee `andasid ee eli pillile Kaa; `kümnekopikased õberahad ja õbesõrmused annavad kõige parema eli [lutsumännal] Trm; klaver teeb kõhe eli, kui näpiga `puutud Kod; mõned (lambad) rabeleva, `pelgävä ravva (pügamisel lambaraudade) eli Ran; kõrraga kuuli seräst imelikku eli, mes ma konagi viil es ole kuulu; joba kõõgin potieli ja pannieli, joba sõõgitegemine käib; obesejala eli `olli kuulda Nõo; koputiva vikatit, `tundseva elist ärä, kas olli `pehme, vai kõva teräga Kam; ku ei näe_kedägi ja, ussõ hel`lü inne kuuldass, sõss üldäss, `kiäki vaest tul`l Kan; vanast üteldi luu hel`lü tek`ev Urv; `kuutõga pesten hel`üst `peeti `takti: tõkat takat, tõkat takat; masina helü om suur, ma is kuulõ?, mis sa `üt`li Har; egä `puul`bä ol`l kellä hel`ü, ku\_kosilasõ sõidi\_Kunnu`kolka; ma_kuuli küll et ratastõ hel`ü ol`l Vas; koputõdi leevä `pääle, ku ol`l `kerge helü, sõss ol`l kütse; Terri visate `vasta riihealotsõ `saina, ku - - terä hel`lü kuulda? ol`l, sõss `pahte viil aganet mano; Sääal (mõisarehes) olõvat `kuulto egasugutset hel`üset ja `oigamiise Röp || kippu ega kõppu, vähematki kuulda ei ole eli ega äält, `kulle Hls; aga `üüse `kellä katõtõi`ss `kümne `aigu `olli kõik nii vaga et mitte üits eli ei ääl Puh; poiss `võtse siss üte vana `tüt`rigu, nüid elävä `äste, ei kuule eli ei ääld Rõn; aga kes havva vallalõ kaivi?, tuust kuulõ õs hellü ei valla Rõu; kuulõ ei\_hel`lü ei_vallu, no om iks puús rikkõhõ lännü? Vas b. ka fig, kõuekõmin olge nüid otegi vakka, kas te_i kuule et vanemb tiiß eli Hel; vanemba eli om kuulda, vanemb müristäp; `taivaesäl om `irmuss kole eli, ku_`a tõreleb Ran; põlla\_vana el`lü ei olõ?, tan ei olõ üttegi_`pilvegi; `pik`ne tegi el`lü San c. kaja eli kostap, ilm lätt tõsele Kam; hel`ü tuu lätt `mõtsa piteh Se; alk-ain un al`lass kivi and el`ü tagaždi (õeld, kui mets vastu kajab) Lei

4. (muusikaheli) a. lauluhääl; häälerühm (koores); lauluviis *temäl`ol`li iluss eli kah,`õkva`tahtsit kullelda ta`laulmist Ran; nüid ma enämb laolda ei saa, ei tule eli`väl`lä; nellä eli`pääle laalava, edimäne eli om ijjsteli, tõene om tenur, kolmass om`altu, nelläss om paás;`köstre annap eli kätte, siss laalukuur laalab; lätsime sünnipäeväle, siss laalime`mitme eliga Nõo; mõni laul nii jämehele nigu`saapa seerest aja hellü`ussõ; mul om`korgõ helü, ma madalõst laulda ei saa?;`määrtse laulu sisen pal`lu`puu`li helle om, tuud om rassõ oppi?; mõnõl laulul omma täüs helü kõik` Har; Naase\_lauli\_pää`hellü, mehe_lasi_tõist`hellü; [ta] Piä es lauluviit kiini? es, sõss ku\_purjun`pääga laul, sõss laul`üt`sindä`säitsme helü pääle Rõu;`korgõhe nõst`hellü, madalappa`raaskõistõ alusta? Lut*
 b. muusikariista heli, kõla; mängitav viis [mängis karjapasunaga] *ilusad elid olid Lai; topeld elidega kannel, tol`kandlel olliva topeld keele; Meeri`mõisa peni tulliva tolle pasuna eli pääle kõik Kiriläde miu velle manu Nõo; musik`mänge ilosahe, helü um kuulda? Plv;`aavapoust trumbi?, koagil trumbil oma jel`ü Lei;`kandlõl olõ_i`helü? är`veedü? (häälede seatud);`puhsass duudakot`ilõ`hõngu`sisse, a`sõrmiga`korjass`hellü; varganišt laul esi a varganõst lätt`hellü, pil`li?`andva`hellü Lut*

5. kuuldu, (kuulu)jutt; avalikuks tulek *ta`larrap kõik ilma`pääle, asi lääp`väega`elli Puh; mõni oiap küll, ei kõnele, aga peräst tuleb asi iks`elli Nõo; ei olõ\_tuust asjast ütte`hellügi`kuuldunu ~`kuuldanu?; siss tul`l`helü üless, et timä om mõtsan kohja manh käünü?; tuu helü`nõssi üless nagu kulu tuli, aga kõik` om tühi lori Har; siss lät`s tuu latsõ`tapmise`hel`ü`nii kavvõndahe, et ol`l`tiidä\_kõigil Rõu; olõ õi`hel`üstki (kuuldagi); su koša? omma? ka jo`hel`üh Se*

6. värvitoon, -varjund; kuma *Sinilini on sinine värv vähe punaka eliga Plt; kõllaka el`uga rõõvass Try;`päävä el`u (koidukuma) om nätä; punane lehm, vähäst musta el`u Krk*

7. kanapuja? jo mitu`päivä väläh olnu, nuu? edimätse [pojad] *harinõsõ umma`hellü är? (omapead, eraldi käima) Plv*

eliding¹ → eliting

eliding² muko eliding eliseb ku saksad sõedid aesakell piäl Kod

elidis elidis, -es g -e

1. eliting; (punetav) paistetud *lehma nidad nii elidises; Elidise pääle pandi sirelilehte, teelehte, apud piima, kadaga marjasi, apud leivatainast; paise nii elidisses, nii`kangesti üles paisutand Khk Vrd elidus*

2. ere, erk- *jalg oli keik elidispunane, nii paisutand Khk Vrd eledis*

elidlema → elitlema

elidus elidus g -e = elidis nidad on elidusses Jäm

elik elik Kuu VJg van ehk, või`Ennemi`täädüss`liete`paulu`oite kovast ja`oite mittu`kerda`ümbär`liete`korgi`lüüess`värpidä et ei torm elik vuo saiss tädä`lahti tiridä Kuu; elik ma tulen VJg Vrd ellik

elikas`meltsas on seande roheelikas ja kärq on must SJn Vrd eliline

elikvaator → elevaator

eliline elili|ne pl -sed teat (puhta) värvitooniga *põle punane, põle`valge, põle`eliline, muidu üks võik, üks valvakas; roheline eliline; punase eliline; mool o tumeeliline lõng koa Muh Vrd elikas*

helin *elin* spor R(h- Kuu; n -a VNg) eP M, Nõo Krl, g -a, g -ä Kuu Vai Juu Kod KJn Nõo, -e Krk Krl; *ellin* g *elina* Puh San; *hel'lin* g *helinä* Har Rõu

1. hele kõla, kõlin, sumin, hää! Viel `pandi `kellud ka `aisa `külgi, et oli hüäst helinä Kuu; *akkas elin `õuves - - `läksin `vaatama. puu `linnud `eitasivad peret Lüg; `kuski `lauleda, `oige suur elin `kuulus Vai; Lõid `metsas `kervega puu `pihta mis elin tuli oort tagasi `jälle Kaa; tegi väga ilusad ja ea elinaga kellad Kul; juba [kella] elin kostab `kaugel, kui `kirku lähme Ris; mine tie elinad ja kutsu teesed `sööma Kos; [lutsu] männa küll on kell, elin. luts kuuleb seda elinad ja tuleb elina peale `välja Trm; egäl ühel õma kii ja kiäle elin, kaja Kod; vähä kuuli elint, `seante tilin olli Krk*

2. kuuludus, kõmu õt'siti `suari. metsävahile läks elin `kõrvu Kod; kõik ilm juba elinäd (tühja juttu) täis KJn

helinal adv < helin ja `läksid aeva `külgi `päidi `toisele `sinne `vasta, helinäll Kuu; *kellad elinal elisevad* Tor

eling → illing

elinik *elini*|k g -ku; p õlinikko äkiline helin kahmatan mes elinik nüid tuli; [kalade võrku ajamisel] *elissämise lat't - võrud kül'jen, sellegä sorgivad põhõja. üks mijs alate tiiib õlinikko* Kod

helipill piripill Mõni elipil'l rõkkas nii et küla õli seljas Trm -**raud** helihark laalusuled one kukel nagu eliraud kuul `meistril Kod

heliredeli laulja kull värbkakk (Glaucidium passerinum) *Eliredeli `lauljal kul'lil on vileääl, madalamast akkab `piaale ja kogu aeg `kõrgemast läheb Iis*

***helisama, helisema** *elisema* R spor eP(h- Phl), -e Krk San Krl(h-), -ä Kuu(h-) Juu Kod KJn Nõo, -mmä Vai Plv/h-/; *elise-* Kam Urv Se/h-/; *elis|ama* Trv; *helisäm(m)ä* Urv Har Rõu Vas; ipf (ta) *jeliži* Lei

1. helinat andma; vastu kajama, kõlama [vikatit ostes] `Lüödi sidä terävä `otsa `vastu `permandu ja ku siis hüäst helis, pidi olema hüä vigasti; odad vanal kuul lehtpuud maha, on ilusad kalejad ja `kalsked nie puud `ninda et elisevad Kuu; *eliseja oli sie (võrgukäbi) kes `ästi kududes elises Hlj; Kere ele, et eliseb (väga tühi) IisR; `kello eliso Vai; Mets `otse `paukus ja elises `vasta [kirvehoobist] Kaa; üsna kuumad `lusted, et helises kottes Phl; kul'lused elisesid ja kõlisesid Tor; üks ää kell eliseb `rohkem ku kaks `alba; Eliseb ja kõliseb, tuleb `sisse ku saks, läheb `väl'la ku sañt = pühad, pidu Hää; õpetaja pajatas kirikus et kõik kohad elisesid Kad; karjatsed lasevad lelu mets, n_e et mets eliseb Sim; kisendäb nõnnagu eliseb; `muslane paab `juuksed `el'mi täis nagu eliseb; kui õli tolo ja kasse, ei nähnud muad egä `ilma. kuulid et, kell elisi [loomaa kaelas]; [hersed] kõvad nõnnago kivikod, elisevad `amba all Kod; kellä ja kurine elisess ja kõlisess. sõidiv `müüjä ku elisi ja kõlisi Krk; temä laagerd ja larmits niida et, külä elisi käen Nõo; ilm lätt `tõiste - väegä kõik elisep Kam; rips nigu elisess [suppi] Urv; mõts elisess `vasta ku `uikat Krl; ku mul nii suur hädä olnu?, ma uiatanu nigu külä helisnü? Vas; mõts *jeliži* Lei **Vrd** helämä*

2. heledalt häälitsema, nutma, naerma jne `Lapsed helisevad (naeravad) kohe `ninda, et ottavad tuva `selga; *Kas said `jälle emäld `peksä, et `ninda ott helisemä* Kuu; *Küll sie `naine elises (riidles), mies ei õeld midagi `vasta Hlj; ärä `puudu sie akka elisema kohe. sie one `niisukene virina inimene VNg; `oata kuidas `paergust te elisete (räägite selgelt) Muh; mis sa seal elised (laulu kõõrutad) Kse; *laps eliseb* (nutab) KJn **Vrd** älisema*

3. kumisema, undama; sumisema `kõrvad eliseväd. *kuda tämä lüöb vahest `neske kumin vai kelin Lüg; Ei tia, kas peretab, mesilased nii elisevad IisR; kui kõrvad elisevad, siis sõbrad `peavad `ingamist `tahtma Muh; `kõrvade sees eliseb Rei; kõrv akas `pil'li `aama. parem kõrv nõnnagu eliseb Kod; kõrva kõik' helisese ~ `undasõ? Se*

4. fig (juttude levimisest ja rääkimisest) *Kui `sellele kedagi `ingad, siis eliseb [jutt] `varsti kui kell `müöda küla IisR; üks va tüli jutt kõliseb eliseb sii möödä külä Mar; [ta] eliseb nüid tühjä jutu käen, et ilm sel`jän; sji `puumise surm eliseb mitu `valda läbi Kod; siss tulõ jutt üless, siss helisäss kõik' külä Har*

5. helendama, hiilgama *Küll Sauna Liisa oli noorest piast `naater, mis elises ühna Han; ake eliseb pääva käe; laas eliseb moas Tõs; silmäd eliseväd tal peäs Juu; koedu täht säräb, aga kaasi silmäd eliseväd KJn*

eliskellemä *eliskellemä elama, asuma kohe kähri_`naksi eliskellemä, sinna\_tei\_nimä\_`mitma oosõ?; Nigu_kala tull' nii `õkva mõrra suust `sisse ja_läbi poja mõrra perä `sisse. Sääl timä sõss eliskelli Rõu*

elistama → ellistama

helistama *elistama spor R eP, -eme Krk, -ämä Kuu(h-) Khn Juu Kod/-ss-/ KJn Nõo; elistämmä Vai, h- Kuu Rõu; helist-, hel'üstä- Se*

1. helisema panema, helinat või heledat häälightsust tekitama *kes siis `kaige `enne kuo `joudab sield kirikust `joulu `laupä `ehtul, sie akkab siis vigastimmi helistämmä ja sie saab suvel `kaige esimä(se)ks `heinä `tehtud; `Selge `ilma `kerral elistäb `üösel kovaste [kui külm tugevneb] Kuu; keriku mies elisti jo pühä `sisse; mida sa elistid last VNg; kui [surnu] matta oli, siis elistati `kella Jäm; `tornis elistässe ehge `kellä Khn; kirik elistab `sisse [enne jumalateenistuse algust] Ris; iga `lauba `õhta elistakse [kiriku] `kella JMd; mis sa [kannelt] `lusti elistad, mängi parem Trm; [pereheimisel] `kellä elissäväd, ja kannavad `valged riiet, kui mesiläsed tahavad ärä `minnä; elissämise lat't – võrud kül`jen, sellegä sorgivad põhõja [kui aetakse kalu võrku] Kod; [pulmas korjati toopi raha] tyyup käis `ümber, elisteti. sji raha sai nuorikulle Pal; kul'lussid elistämä KJn; [varem koolis] es eliste `kellä `kennigi. nüid kõlistets `kellä Krk; naaás peremijss `atra `kõrda `sääd'mä, selle et tõösõl kuul tull' jo adra `raudu helistämä (kündma) `naada? Rõu; `kel'li hel'üstedäss Se*

2. u telefonima *no eks vanames saand aru et oma poig oli - - ja eliständ `Sievalti Kuu; kutsudi ära, juba elistadi mine Emm; siis elistädi `siia-`sõnna Juu; elistasime `senna ja `täanna, tulivad kõik kokku JJn; siss akassid neväd `järgi perima ja elistama `ühte `poole ja teisel poole Vil*

3. fig (juttude levitamisest ja rääkimisest) *On `teine `kange `teiste `piale `müöda küla `tühja juttusi elistama IisR; elistäb sedä juttu nüid kõigile KJn; ei elistä `uupi `kiäki, kui säl (jutul) `põhja all ei ole; toda `asja om joba niipal'lu elistedu, et terve külä om jutte täis Nõo; [juttu] vaja hel'üstä?, nigu tiidä saa kõigilõ Se*

4. heleda(ma)ks või värvika(ma)ks tegema *kõllane elissäb, teeb kõhe eledäss, ku tõesse lõngade ulgan; üks [värv] annab tõesele ilo `juure. [värvid] elissäväd üks tõiss; egä rätt, kui uus, on ele, ja elissäb Kod*

heliste Vt peetri heliste päev

elisting → eliting

elistus Sai vähe kere elistust (natuke söödud) Kuu

elitama *elitama* Khk Mus Pha Rei/-d-/ punetama (hrl paistetud) *nii paisutand, et üsna elitab; Need_sä koess elitab see ää löödud koht* Khk; *midad `villi `kasvas ka `pee, elitab ja paisutas* Mus; *See ennast nii paksuks söönd, et üsna elidab näust* Rei **Vrd** *hellitama*²

el|tare *eli-* Kan Rõu Plv Rãp elutuba; *elumaja nüüd elitarõ aho?* *tetäss kess `paika* Kan; *Reheotsan `olli_meil `kambrõ?* *Erälde tarri muid es olõ?*, *`kambrõ `olgi elitarõ* Rõu **Vrd** *elutare*

eliting *eli|ting* Rei Rap Pee Rak Pil, g *-tinga* HJn Amb VMr Trm Plt KJn, *-i* Koe, *-u* Sim, *-dinga* hv Puh; *eli|ding* Hlj Tür Pai Pee VJg Kod, g *-dinga* Kos spor Jä ViK(-*nya* VMr), Ksi Lai spor VIPõ, *-i* Saa Juu Jür JJn Koe Kad Ran, *-u* Kad Trm Ksi Ran; *eleding* hv Kuu/h-/ Tor Võn; *elisting* MMg; *elliding* Pil; *ili|ding* g *-dingi*, *-u* Ran roos(ihaigus) *eliding* *ei taha `kül`ma* Saa; *elidingile pandi raud nõgeseid ja mut`i `nahka, ja jänese `nahka ja raud `nõela. sinise paberille tehakse pliitsigä kolm viis `nurka ja pannakse koa jälle `peäle; elidingesi on `mitmed `moodi, punane on valus, aga `valge väsitädä mud`u ää; musta kašsi sett on elidingi rohi* Juu; *eliting on punane, nagu mäda paise - - kraabitakse õbedat ja pannakse mustad villad `peale* HJn; *see mis vihastamisest ja ehmatisest tuli see `üiti eliding* Amb; *käis elidinga `lausumas, elidinga kaudatasse tulerauaga. tulekivi sädemed `võt`sid valu ää* JMd; *see elidinga `aigus rikub inimese päris ära* VMr; *isa `irmus ja näe eliting löi kätte* Sim; *Musta `lamba `villu kõrvetadi ja `pandi elitinga peale* Trm; *rahvas kutsub elidinguss, ja `tohtri raamatus on roos; mõnel on elidinga sõnad. kirjutab paberi piale nisuksed sõnad ja paneb elidingale piale; eliding aab inimese kül`metama* Ksi; *märjaks ei pea `tohtima teha elidinga* Pil; *ilidingile pandass naritsõ `nahka `pääle* Ran **Vrd** *elding, elend, elidis*

elitama *elitama* Kaa, *-d-* Põi Muh punetama, läikima *Liidiraud oo nii pala et otse elitaleb; Pärast kukkumist oli põli `aige ning elites* Kaa; *Kerkus kange soojaga rahva vahel võttis paksud ühna elidlema* [näost] Põi; *`palge sasud elidlevad* [palavikus] Muh **Vrd** *eridlema*

elitsid pl leivaküpsetamisel ahjusuule tehtav lõke *kui levad `ahju pannasse siis tihasse elitsid koa `peale* Muh **Vrd** *ellitis*

elivaator → elevaator

eljass *helgas kõllane saa karikakardõga, `väega `el`jass* Kan

eljoma *`el`joma*, (ta) *el`job* u *kuulduma kisa ja kära el`job* Kod

***heljuma** *`el`juma* Plt, *`el`l-* Saa; *el`oma* Vas, *h-* Se; *v-part* *`el`luv* Kam

1. *hõljuma; kõikuma; õõtsuma `riided nõöri pääl el`luvad tuule käes* Saa; *ma panin tähele, mis sugune auru pil`v inimeste kohal `el`jus* Plt; *aga `el`luv suu ol`l tasane kui laud* Kam; *puu lehe? hel`osõ tuulõ käeh; vesi hel`oss pangih; pää lätt `ümbre, kõik hel`oss; pää hel`oss ~ `pääga võnkata* Se

2. *liikuma, (aeglaselt) sammuma ma? el`osi üle mäe kodo poolõ* Vas; *jalg hel`oss jo; hiir iks sinnä`hel`oss, koh omma iks saiaaterä? ja kulat`ski kot`i?*; *vaja kõõ hel`lo, vaja minnä?* Se **Vrd** *helümä*

elk¹ *elk* g *elgu* hoop *ma anna soole `sõukse elgu et sa tunned; ennesti ma `andsi selle elgu omale, löi `varba ää* Muh

elk² *elk* Emm, g *elgu* Kod; *el`k* Kse Kod Ran, g *el`gi* Lai, *elgi* Vig Krk

1. helkjas; läikiv; hõõguv *panksi oo`mustjas värm, panksi ei ole el'k; elgid sinised;`liiga el'k riie, punane ehk roheline Vig; võta ikka kahaver ja nuga. t̄ij̄ t̄ämä`läikmä,`vuata ku el'k ja ele; talvel ijä elk ja libe Kod; raud aiass elgiss, sõss akats tagume; kivi olli joba el'k, ku`rohkep saap [tuld saviahjus]; aa ütese sütt elgiss tulekahju mant ja ku na`kistun om, siis vaeota [tulekahjumärki] Krk*

2. hele (hää)l) *omigu oli naa vali el'k ääl Kse*

3. [vesi] *el'k (läbipaistev) om, ei lase manu (öeld toosel käies) Ran*

helk *el'k Ksi Ran Krl, g el'gi Mär Tor Hää Saa Kos JJn Koe spor I, Plt KJn Rõu(h-), elgi Tõs Trv Krk*

1. valgus(ekuma); vastupeegeldus *sõja ajal visati`el'ki; tule el'k olnu`valgem ku`õigus om Hää; el'gi`piale`leitsin saana ülesse Kos; [tulekahju ajal]`viskab tule`el'kisid ülesse Trm; tal ei joole silmä`elki änäp Krk; kui päevä el'k om viij pääl, vai`kossegi asja pääl, siss päiv elgib Ran; päävä el'k (kuum päikesepaiste) Krl*

2. värvitoon; läige, jume *saarebu lippel tull'i punakas el'k, teste puiest on lipe kollaka el'giga Saa; sie (roosa riie) tieb kohe lapsele ka roosa el'gi`juure JJn; puhas`selge värv, põle muud`el'ki ulgas Lai; sel värvil on ilus el'k Plt; ilus el'k pääl`rõõval Trv; [hõõguval] ravval om kuum el'k Krk*

3. kaja; kõla *el'k kostab`kaugele mets; ilusa el'giga ääl Tor; metsa el'k Trm*

elkama *`elkama Trv, -e, elgate Krk(-ä-) jõlkuma Või [tal] muud tetä om,`elkap iki`Samle ja me vahet Krk Vrd elkuma*

***helkama** *`elkama Mär, elgata Kod;`elkäme, elgäte Hls, -m(e), -de Krk;`el'käm(m)e Krl;`hel'käm(m)ä, hel'gädä? Urv Har Rõu Vas Se; imp`elka Muh*

1. helkima; läikima *`elka`elka`taeva`tähte, õnnista vaderi`ända [ütles rebane, kui hunt püüdis jääaugus sabaga kala] Muh; undi silmä`elkäve, ku tule`latre; päe`l̄uj̄ja lää, paistuss akente`pääle,`elkäss ja`läükless; silmä elgäsiv ja nuki joosiv vett [näljastel kariloomadel]; kirbu om kapustide pääl,`väike`elkäve mardiku Krk; ma mõsi pañni nii et ta el'gäss Krl; Ku`lihm om tubli, siss`hel'käss kah; külmäga`väega`hel'käss, lumõ kibõna`hel'käse?; külh kuld esiki sita sisest`ussõ paist, kuld piät jo`hel'kämmä (hea inimene on äratuntav) Har;`Kõik`laulatusõ rät'i? ol'li_vanast`olnu\_linadsõ ja? - -`pijnü ja`valgõ?. Mugu? ol'li`hel'gänü Rõu; raud um`hel'kjäjä Vas; päiv`hel'käss, saa`vihma;`hel'käss õnnõ pleßs, pleßspäega mijs; Hel'kjäjä papõr; iä`hel'käss Se*

2. heledasti kõlama – Kod **Vrd** helkuma

elka pulka *`elka`pulka lõõma VII Jaa Põi Muh ula olema sellel pole tehja midagid, lööb`elka`pulka`peale Jaa; ühe sui saad veel`elka`pulka`lüia [enne kooliminekut] Muh*

elkasti *`elkasti HJn(-st) Ann, -e Jür suure leegiga [lamp]`liiga`elkaste põleb Jür; [kadakas]`elkasti põleb Ann Vrd elkjaste*

elke → helge¹

helkima *`el'kima Mär Han Hää Kos Koe Trm Lai Plt, -ä Juu KJn,`elkima u Lüg, spor Sa, Muh Kse,`el'kma Tõs, -ä Kod Ran Nõo San Kan/h-, -e Krk, (ta)`el'gib (elgib), (ta)`elgib Lüg, elgip Krk Ran; el'gi- San Kan/h-*

1. helki heitma, helendama; särama, läikima *kui päiv`paistab siis`elgib Lüg; nua tera elgib Khk; [siidirätikul] Küll oli ilus`muster ja ilusad värmid,`elkis igasugust`värmü Han; tähed`el'kvad Tõs; jões el'gib mets`vasta Kos; jää ja lumi el'gib Lai; tuli nii suur et taevas*

el'gib KJn; *mädänu aab üüse pimmessel elgip*; *`aeti kivi ahjun `el'kme*; *jaani-uisa elgive justku tuli*; *`pärngle olli `el'kja õbe* Krk; *rökendaja päiv `ol'le väegä kuum, väegä `el'kse* Ran
Vrd helgetämä, elgitsema, helkama

2. kajama, kõlama; heledalt häälitsema *ääl elgib nda `metsas. kui ääl kostib – see on `elkimine* Khk; *Teised `laulvad külas mis kõik kohad `elkivad* Pöi; *kägu kukub karjatselle - - el'gib eina `niitajalle* rhvl Hää; *`karjus nii val'ju iälegä, et mets `el'kis `vastu* Juu; *ääl el'gib metsest `vasta* KJn; *keväjä mõts vai maa el'k nii `vasta nigu tõne olessi sää*l mõtsan San **Vrd** helkuma

3. teravalt valutama terve *üükene `helkse mu pää nii, et `kuigi magada es saa?* Kan

helkjas *`el'k|as* Kuu VNg spor eP(-l-), -ss Trv Hel, *`hel'k|ass* Rõu, g -a; *`el'k|äs* Kod(-l), -ss Ran ?Nõo Ote Krl, *`hel'k|äss* Urv Vas Röp/-l/, g -ä; n *`el'kjä* Hls, *`hel'kjä* Se

1. tugevat valgust kiirgav; (kõrvetavalt) kuum või külm *kui sihand `selge külma `võitu on, siis `eetasse `el'kjas ilm* Khk; *päev om nõnda `el'kjas, nüid ta kõrveteb küll `vihma* Hel; *`olli sääne `el'kjäss päiv, nii et `õkva nõrgass `võtsõ* Ote; *päiv väegä `hel'kjäss, vihma sado tulõ* Röp; *`väega `hel'kjä päiv om* Se

2. heledavärviline; helkiv, selge, särav; valkjas *kaik eledad `riided one `el'kjad* VNg; *`el'kjas koit, kui sihand `valkjas `kolne on* Khk; *tule lilled oo `el'kjad punased* Muh; *`värvisin riiet küll, aga jäi nii `el'kjad `võitu* Mär; *kel `taeba `karva silmad oo, `el'kjad sinised* PJg; *Lapsel päris el'kjad silmad, ei see põle aige ühti* Jür; *tämä tah' natuke `el'kjamad riiet, õli pand pruovi `el'kjama, aga `mussa jüunt õli siden* Kod; *varese kivi, `valge, `el'kjä nagu laasi `müüdu* Hls

Vrd helgas, elk², helkse, helkäne

3. hele, kõrge ja kõlav ukse link lõgiseb. *`seuke vali `el'kjas eal* Muh; *sij o õege `el'kja iälegä* Kod

helkjas- hele-, ere- *`el'kjas `valge ehk `el'kjas sinine* VNg; *`el'kjas punased lõnjad* Muh; *`el'kjas pruun* Rei; *`el'kjas sinine kuub* Koe; *`hel'kjass verrev* Rõu

el'kjaste *`el'kjaste* Juu; *`el'kjass* Kod

1. suure leegiga *nagu tuli vahel põleb `el'kjaste* Juu **Vrd** elkasti

2. heleda häälega küll *sij kisendäb `el'kjass* Kod

hel'kjä → helkjas

hel'klemmä *`hel'klemmä, `hel'geldä?* helklema *Ma küll ei olõ_raha nännü_`hel'klev, kopik iks kopik* Urv

el'ksatama el'ksatama – vastu puutama ja kõlisema *Mis minu elma el'ksatanne, ja minu polve puutuneks* rhvl Kuu

el'kse → elgas

hel'kse *`hel'kse, -l-; p `hel'ksät* helkjas [veski] *Kol'ul `ol'li mõõdu\_pääl, `ol'li `hel'kse\_naala\_`sisse `lüüdü?*; *täämbä om `hel'kse ilm, vaest nakass `vihma tulõma; talvõl ku\_mõnikõrd `väega `hel'kse päiv om - - ei\_saa `sil'mi vallalõ `laskõ?*; *hel'ksemp ja ilehemp sai lina* [kui lehelisega kasteti] Har

hel'ksede adv < helkse *nii `hel'ksede paist päiv* Har

***hel'kskõlõma** ?helklema *kivi_pandasõ?* *`sisse sõss lüvväss nigu `hel'kskõlõss - - pütü `lüümise kivi?* Plv

el'kuma elkuma, (ta) elgub - jõlkuma *Sina el'kusid* temal järel Saa **Vrd** elkama

helkuma `elkuma, (ta) *elgub* Hi(h- Phl); `elkma, (ta) *elgub*, -o- Kod kajama, kõlama `metsas karjub ninda et eel *elgub* `vastu Emm; *puhusid* `tõrve, et keik kuhad `helkused Phl; küll vede piäl kajab ja *elgub* iäl; laalab nõnnagu mets *elgob*; kuadid *elguvad*, kui `vassa muad läks; tõiss `ilma tuleb, meks ilm *elgob*; kisendab nõnna ku maja *elgub* käen Kod **Vrd** *helkama*, *helkima*, *erkoma*¹

helkäne `helkäne *helkjas* `väega *illoss* `helkäne *verrev om*; `helkäne *hal'ass*; `helkäne *sinine* Se

ell¹ *ell* g *ella* Hi(g *ellu* Phl) Kei; *ella* Phl Ris Kei; *äll* g *älla* Emm Rei Phl(g *ällu*); *ella*-Khk Phl(h-)

1. vanaema – Käi Phl Ris Kei *käisin ellal* Käi; isa ja ema `olle ja vana *ella* Phl; minu ema oli minu lastel ika veel *ella* Ris

2. ämmaemand – Hi Ris *see oli ellaks* `laste juures, *see oli kõla naine*, *polnd koolitet end* Emm; *se mu va ell* (ütlevad lapsed naisest, kes oli nende sünni juures) Rei; *mine* `ella `tooma Phl

ell² → l

hell¹ *ell* Võn, g *ella* spor L K I M, *ellä* Mar Kod Krk TLä, `ella, -ä R(h- Kuu); *el'l* ?Juu, g *elli* Han, *elle* San; *hel'l* Har, g *hel'lä* (-ll-) Rõu Vas Se; *komp elle*- Han Ran; *eld* g *ellä* Trv

1. füüsiliselt tundlik a. külma- või valukartlik; valulik [toobri kandmine] *jätt ola päälise* `helläks Kuu; *kõik kõhad on* `ellad ja `aiged. *ei kannata* `kääga `katsuda Lüg; `ammad nii `kangeste ellad siis kui sa oled apod söönd Mar; *kui pal'lu käind*, siis *jalad ellad* Juu; *sa liiga ell* `kül'ma `kartma HJn; *mu keha on ell* ja `aige kõik VJg; *obesel kaal ell*, *ei võta enam* `ranga `kaala; *nyur nahk oo ell* ja *valus. ei sua vikatid ei rehä võtta kätte* Kod; *kui [kül'm] pal'ju põrutab*, siis *on mäda mekk juures* - - `kartul on ell Lai; *obene om ell*, *temä mitti piidsa lüüki ei kannate*; `amba *elläss lännu*, `pel'gäv `kül'mä Krk; *käe om* `rõiva `mõskmise `perrä *elläss jäänuva*; `amba *igeme olliva nii ellä et*, *ädäld vaevald sai* `süvvä Nõo; *iho om ell*, *ei kannata* `kül'mä Võn **Vrd** *ella*³ b. vähe vastupidav, purunev mehed *on jüst nagu ell kana muna* Juu

2. psüühiliselt tundlik, (õrna)tundeline; kergesti solvuv; hellitatud *ell* *inimine kie sittast* `asjast *vihastub* Lüg; *üks ell inimene tohi tetä* `keegi *puudutada* Mar; *ta on nii ell*, *et `talle ei tohi midagi* `öölda Lai; *ell lait's om ärä ellidet* Krk; *ku latse* `väegä ärä *oedass*, *siss nä jäevä elläss* Nõo; *taa om* `väega *hel'l*, *alasi omma_tel* *ilmä_vett täüs*, *ku_medägi* `ütlät Har

Vrd *hellik*, *hellikäne*, *helläne*

3. õrn, lahke; hoolitsev `ninda *ell* `lapsega Hlj; *Isa kardetse änam kui ema*, *ema oo ellem* Han; *tal on küll ell südä nõnda_t kohe tuleb ale miiil* `pääle Vil; *nä? omma? hiändä vahel* `väega *hel'lä?* Rõu **Vrd** *ella*³

4. s ?hellitatu esimäne [laps] *emä hell*, `keskmäne *koera kell*, viimäne *viisopaal* Kod

hell² *el'l* g *elli* Aud Rõu/h-, *elli* Han; *ell* g *ella* Hää; *ell*- Rid Mar Lai, *h*- Rõu Röp; *hel'l*- Har *valkjas* `litrid *olid* `seoksed *el'lid*. *ei oln eledad ega tumedad*, `seoksed *vahe* `pealsed Aud; [värvivedeliku päras] *Nyy_villa_saa õs inäp nii ilusa?*, *a_nyy_sai_hel'li?* Rõu

hell³ *ell* g `elli Hlj(-l-), *h*- Kuu väike kivine saareke *ellisid on* `rohkeemb `Suome `rannas; `Soome *ellides* `käivad. `noota *veeti* `el'lides Hlj **Vrd** *älv*

el'l- → *elj*-

ella¹ > *ell*¹

ella² int (karjaste helletamisel) *karjatse ellative* `ella, `ella, aa kari me poole; *ella ella* - - karjatse, aage kari kodu Krk **Vrd** ellale, õlle

ella³ *ella* Muh hv L, Koe Trm Kod/-ä/ Plt, `e- spor R

1. füüsiliselt tundlik `Enne `erkadest ega `närvidest ei `tiatu - - `üöldi, et päänahk on `ella Lüg

2. (meelitussõna, eriti rahvalauludes) hell, armas *oh sina `ella `eidekene Vai; oh me õed ja oh me ellad Mär; ta mul ete ella eit Khn; kõik kurvad lähvad kodu ja kõik ellad lähvad emale Trm; sõsar ellä linnokene - - veli ellä veljekene Kod*

ella⁴ `ella Hää JMd, -ä Krk

1. hellalt, õrnalt *Ta on nõnda `õrna ja `ella `oitud - - ei kannata midagi Hää; ema `oedis `ella mind JMd Vrd elli*

2. kergelt, kohevil *mea `ellä panni `sisse [villad], mea täis es paneki tat; ega ma valusti tal `pääle ei litsu (ei toeta peaga tugevasti vastu peaalust), ma kurda `ellä Krk*

ella|eit vanaema – Khk Käi jäti lapse *ella eide oida Khk Vrd ella|emm -emm = ellait* `tahtas *ella emme süle Khk*

hellakane `hellakane rhvl hellake – Kuu

hellakene dem < hell¹, ella³

1. valukartlik; kergesti solvuv `Ennä mul ellakest, ise `kannata kedagi, a kus `teistele on mies `suomamas IisR; *ell lait's, ärä ellidet, temä om elläke `kangest Krk; kui täl vähä viga, mõni kibe `koskil, siss väegä elläkene, `kaibap `kõiki Ran*

2. hrl rhvl (meelitussõna) `eidekene, `ellakene Vai; *oh sa ellake, oh sa kullake Mär; viis tema ellakse eina `maale Hää; lapsekene, ellakene, jää süles tuduma Kos; elläkene `õikad nagu keremäss ja `armsamass Kod; sa olt ni `helde helläkene Se Vrd hellakane*

ellale int (karjaste helletamisel) *tule `siia oma karjage, ella või ellale Krk Vrd ella*², õllele

ellalt adv < hell¹

1. õrnalt, lahkelt; hellitavalt *ei karista oma last, peab väga ellalt Kos; `süükest nüid jah, kõnelts iki ellält [lapsele] Krk Vrd hellasti*

2. ettevaatlikult, aeglaselt *võta ellalt `kinni et sa maha ei `pilla VJg; obene tõssab `jalgu, oiab näid ellält Kod; kas jalad `aiged või, ellalt astub Lai; kes nende (mesilaste) siän `tüütäb, si `tüütäb kah ellald - - ei tohi neile `aiget tetä Ran; saena veerest tõmmati rihaga jälle elläld nüü pää `riijaalla, iki elläld, et muedu tuleb `terri ütten Puh Vrd hellasti, ellilt*

ellama `ellama, *ellada*[?] hullama püü süge no paigah, *ellaku*[?]; viländ *ellada*[?] Se

ella|memm *ellamemm* vanaema – Khk

ellamini hellemini [vanasti mesilasi õeldi] `pissed loomad, siis räägiti nendega `pal'lu *ellamini Var*

ellandi|rohi (taim) *Ellandirohud nendega keedeti ka teed Mus*

hella|nimi hellitusnimi *kiisu üteldess ja mis tal mõni ella nime pand Hel; tiidsu `olli kassi hellänimi Nõo; piilukõnõ ol' nigu hellänimi; oriku hellänimi ol' oro ja t'sit's oro; imäl muud hellänimme es olõ<sup>?</sup>, mõni üt' et imäkene Vas; sõsard kutsutass hell'änime `pe'rä tsit'sist Se*

ella|papa vanaisa *mine ella papa põlve `pæle Khk*

ellastama *ellastama* helde olema, heldelt andma *ellastama teise`peale* Kos
Vrd *ellateme*¹

hellasti *ellasti* Kos Plt KJn, *-e* Mar PJg; *`ellast* Vai; *elläst* Krk, *-e* Nõo Se/h-/ , *-ss(i)* Kod

1. õrnalt, lahkelt; hellitavalt nii *`ellast`rääki* Vai; *last saab ikke ellaste`oetud* Mar; *Lapsed paitasid kassi poegi nii ellaste* PJg; *mies kaesutas naist ellasti* Kos; *ellässi eläväd. `leplikult ja `sündlikult* Kod; *poisa, sedäsi õigats elläst, kes ei täü`poissi õigade* Krk; *`poiga oieta ja kasvatedi nii elläste* Nõo **Vrd** *ellalt*

2. ettevaatlikult, aeglaselt *ei tämä kovast ei`piigistand,`ellast vaid`piigisti* Vai; *pane*b *`jalga õrnalt ~ ellasti maha* Plt; *sedä piat elläst`oidme, sij lää katik* Krk; *aga ta* (kassipoeg) *võtab nii elläste, ta_i mõesta vijl kribidä* Nõo; *tekk_i robistõh, tjj helläste* Se **Vrd** *ellalt, elläkeste*

ella|taat hrl vanaisa; hv äi, vanavanaisa *mine ella taadi`juure* Khk; *ellataat oli vanast ja ellaeit ka* Käi; *mehe isa on mo hella taat* Phl; *Topib`piipu ete venikest nagu elltaet tuünd`aega* Kei **Vrd** *elltaat*

ellatem *ellatem, -ä-*

1. *helletama karjatse ellatev, ella või ella, tule siiä, ella, üten oma karjage, ella; ellat's iki tõist karjast: ella ella* Krk **Vrd** *elletama*¹

2. *saladust edasi rääkima är sa ärä elläte, ärä lausta kedägi; ei saa temä kedägi oma taga pidäde - - joba ärä elläten* Krk

ellateme¹ *ellateme, -ä-* (vähesest) heldelt andma *sina ütsinti olet, sij elläteje, ei elläte siul`kennigi; ta os võinu miul ka elläte küben; Temä ellat's miul kah iki üte pudele rüä`viina ärä* Krk **Vrd** *ellastama*

ellateme² *ellateme* Hel San/*-ä-*/ *voltima amõt elläteme* San

ella|ämmikäne sõim *Kus sa va`ella`ämmikäne nüüd lähäd ka`nuiajess* Kuu

elle → helde

helle, elle- → hele, hele-

helleh → helde

ellei *ellei g eleja`"altariviin"* – Lut

elleke *elleke* Mih; *el'lek* Krk

1. *dem helde mea ole`seante el'lek`muutku anna ärä* Krk

2. (hüüatustes) *heldeke ui elleke; kui siis akkas neid (tähti) sadama, siis oi elleke! ei jõund ära vaadata* Mih

ellendama *ellendama* Ann Pil *punetama sis paštetas kõik selle sääre üles na_et ellendas kohe* Ann; *taevas ellendab, nii punane_t, külmale läheb; pale ellendab* Pil **Vrd** *helendama, elletama*²

ellendri *ellendri* (vanaaegne tants) *pik'k ellendri;`lühkene ellendri* Har

ellene (hüüatustes) *heldene sina ellene aeg* Mih

ellerdama¹ *ellerdama* Tõs Aud PJg Tor Saal/*-t-*/ *Ote, -eme* Trv Pst(*-t-*), *-ämä* Kod rišeljöötikandit tegema; brodeerima; pilutama *ellertud`akna rõõvas; ellertamine on see, kui kistas niidid`väl'la ja tehas`oied`pääle ja augude ääred ära; linase`rõõva pääl saab ainult ellerta* Saa; *akama ellerdämä. `riidetükk õli`auka täis soõgitud ja vijl massinaga ellerdetse* Kod; *linika räti`otse ellerdedi* Trv; *vanast ellerdeti ju kah käterät'je ja, padja`püüre* Pst; *ellerdadu vijr tetäss. ellerdedass ümarguse mulgu`sisse* Ote **Vrd** *illerdama*

ellerdama² *ellerdama* Khk Jür ringi jooksmas *sie ei tie muud kui ellerdab aga`peale* Jür
ellerdis¹ s < *ellerdama*¹ *ellerdis oo üks osa`õmlus. õmmeldatse augud läbi* Tõs

Vrd *ellerdus*

ellerdis² s < *ellerdama*² *sa oled va ellerdis – tansid`ühte`puhku`seie ning`sonna* Khk

ellerdus *ellerdus* g -e = *ellerdis*¹ *võrgu lina`sisse tehässe* *ellerdus* Kod

eller|hain, -hein *eller-* Vil M hrl pääsusilm; hv aas-jürilill (*Cardamine pratensis*) `kõrge aru maa, kasvavad jaani lillid ja ellereenäd Vil; *eller einä, lilla`äitsne; ellereinä ja kullerkupu om ike üte oorige; ellereinä om varalise lilli;`valge ellereinä kasvass`siantse maisebe maa pääl; ah, mis ta (vilets kuiv niit) om, kassikäpä ja ellereinä põnt* Krk; *niidu pääl om kuller`kuppe ja eller`ainu* Hel

ellermann *eller|mañn* g -mañni Aud; g *ellermann* Pst ? *tä läks`väl`la kui ellermañniga. `öetse kui mõni ruttu minema paneb* Aud; *ellermann* mähg (teat vanaaegne mähg), *siss kah tõise`laulsive ja üits ehst ennast, pañds sõlu`rinda ja suka`valge`jalga, ja viimati tei`yüdi üless ja kut`s mehe manu magame* Pst

elles *elles* g `elde Käi; pl `elded Jäm Ans Emm Rei Vän, `elde, -l- Trv hrl pl helves; libe, leheke; valge kord hõõguvatel sütel kaera `elded Ans; *tule`elded, mes on`valged süte pæel* Emm; *rugi kõrre elles ~`elded Käi; Sene padjal on pilliroo`elded sees; Ka odradel ja kaaradel on elded* Rei; *sõe`elded Vän; lume`el`de sadave maha,`el`dit puie otsast; üste pääl`el`de nagu tolm* Trv **Vrd** *helt*

elleste *heledasti kuu paistab elleste* Hls **Vrd** *elesti*

elletama¹ *elletama* Tor JMd teat traditsiooniliste häälightsustega laulma, huikama karjased *elletasid mets* Tor; *küll nad sis aga elletasid, kui uks`kinni`pandi* JMd **Vrd** *ellatam, õlletama*

elletama² *elletama* Vig Ris punetama *paistes puha mis elletab. elletab ja punane* Vig; *nägu elletab,`päikese ees ja tuule ees; ta nii punane, et elletab`silmi ies* Ris **Vrd** *ellendama*

elletama³ *elletama* *hellitama see ema on oma lapsed üsna ää elletan* Ris

ellev → *elev*

elli `elli Mih Hää; *elli* Kod; *elli* Plt, `e- Kuu õrnalt, hellalt; ettevaatlikult *Ma olin`elli`oietava* rhvl Kuu; *öetse kes väga`elli`oitud on, nagu kana muna veereb edes tagasi* Mih; *Pirtsakas inimene, tend tuleb nii`õrna ja`elli oida ku`pilpa pääl* Hää; *üksik poeg,`niske tossakas ja vagane, ja laesakas,`elli kasvatet; nüid one`elli eletud* Kod **Vrd** *ella*⁴

ellid pl `ellid litsid *Vanad`ellid on tõsed`purjetavad ja`kargavad`tõiste`miestega* Lüg

ellidama *ellidama* karjuma, nutma – Rei

elliding → *eliting*

ellik *ellik* van ehk – Jäm **Vrd** *elik*

hellik `elli|k g -ku, -gu spor R(n, g -ku VNg; -ko g -go Vai); *elli|k (ell-)* g -ku spor T, -ku, -gu S(h-, pl -god Phl) V(h-, g -ko), -ke Khk/-ge/ Kod, -ka Khk/-ga/ VII, -kse Kaa; *elli|ku-* Sim; komp *ellike-* VII; *ellikas* Khk

1. füüsiliselt tundlik a. külma- või valukartlik; valulik; (haigustele) vastuvõtlik *mida`rohkest [sunnitajad] abi`saivad, seda`ullemast`elligust nüüd`jäivad* VNg; *ellik obone. õhukse`karvaga --`kardab`paarmu ja`sääsiki* Lüg; *silm on ellik asi* Ans; *loom on nii ellik`külma`kartma; aavast jooseb verd, aav oo ellik; vanal aeal nee sead olid ikka pigem*

elligumad Khk; käsi oo nii ellik Mus; Tiina oo ellikse (nõrga) tervisega Kaa; noore inimese kops on ellik ja örn, see äi pea `välja [tiisikust] VII; Oimu koht see on inimesel kõige ellikum, loomal ka; Siga on kärsast ellik Pöi; kärmeste `vastu on ta ellik; See aa üks igavene ellik inimene kardab ega vehest valu Emm; Nee uued püksid on nii karust, et on `öörund kintsu pääl ermus elliguks; Keik `ambad olid juba mustigutest nenda elligud Rei; [ta] om ka `väega ellik, ku sa täl `varba `küüdsi lõegut, siss röögip nigu ratta pääl Nõo; jalg `omgi iks el'likuss lännu? San; kes um hel'lik kirbo peräst Plv; `haigõ kotuss um õigõ hellik Vas; tä om hellik, selle [ta] om kõõ `haigõ Se **b.** vähe vastupidav; purunev lambi laes oo ellik, leheb `kergest katti; ellikas asi (peeglist) Khk; tüi, uús on ellik loom, kui teda `puutud Mus; nad ise ellikud koa nee [prilli] laasid VII; Sae oli kukkund kivi `peale ammas `välja kõks, sae ammas on ellik Pöi; `tuhlid o väga ellikud (keevad ruttu katki); linnassed oo ju ellikud, nad ju küpsed ja kuid (kuivad) Muh; Elligu klaasnou sisse äi aita mitte tulist vett kalda; `Laste kätte ei `antakse elliguid `asju Rei; ta vana hellik muna (lapsest) Röp; uni ka õks sul `väega hellik (kergesti häiritav, põgus) Se

2. psüühiliselt tundlik, (õrna)tundeline; kergesti solvuv; hellitatud Ära sina nuta muie kuulles, siis sinu öõlla ellikusta rhv1 Hlj; `elliku pida üht`puhku `passima ja `austama; `elligu inimesele ei saa midagi `miele perast VNg; `Kangest `ellik `teine, iga `asja võttab südame IisR; ellik mees, ei või taale midagid itelda Jäm; ellik inimene: järsu vihaga Pha; naa tüha asja pärast alestab ja nutab, ellik poiss Muh; ellik inimene, ku ta ei saa mis ta taht, siss ta `pañdse `viugma Ote; lat's om el'likun üless kasunu? Krl; Naa_seo ilma latsõ? umma_jo_ `väega hel'ligu, nigu\_midä `ütlet nii um vesi ahun Rõu; om hel'likuss harõtõ Se

Vrd hell¹, ellikene

3. Mul nii ellik (peen) nimi Mus; nad (endisaegsed tikud) `ollid nii ellikud (kergesti süttivad) - - nee `võtsid tuld iseeneses; ta (mesi) oo ellik oeda koa Muh; `väega hel'ligu (nutuse) äälega Se

Hellik el'lik (ell-) Saa Lai Pil Pst, g -ku KJn Trv Hls San, -gu Krk, -ke Kod Hel/-k'/; hel'lik' Rõu lehma nimi `meilgi vanass õli El'lik, El'like nimeline lehm Kod; kas sa Elliku ära `nüssed Hls; meil om küll ollu El'liku nimeline lehm San || punase lehma nimi – Hel Rõu

ellikas → hellik

ellikene ellige|ne g -se Jäm; ellike Pha väeti; habras Vana on ära nii elligeseks jäänd Jäm; ellike asi - - [mis] `kergesti `katki lähäb, `õige ellike Pha **Vrd** hellik

hellik|lehm `ik'mä `jäie el'lik`lehmä, kaheteme karjat`lehmä rhv1 San **-muna** hellikmuna hellitatud laps – Röp

ellikselt 1. õrnalt, hellitavalt Oiab eese naist nii ellikselt põlve pæel Kaa

2. ettevaatlikult Selle kastiga peab ette ellikselt olema Kaa **Vrd** elliksesti

elliksesti = ellikselt Selle postiga peab sii ette elliksesti olema Kaa

ellikult ellikult Lüg/`e-/ Kaa, el'- Hää

1. hellitades, (liiga) hellalt sie laps on `ellikult `kasvadettod Lüg; Seuksed isanda puult otsast inimeste lapsed on nägu el'likult kasunud Hää

2. ettevaatlikult Laes`asjadega tuleb ellikult `üumber `keia Kaa

Vrd ellikusti

ellikusti ellikust Krj; elligust Jäm, -i Emm Rei(-e)

1. hellitades, (liiga) hellalt kasvab last elliguste Rei
2. ettevaatlikult; kergelt, õrnalt `võtme pära nõnda elligust näppude peel Jäm; [linnulõksul] Pilbas oli nii ellikust, et lind oma `raskusega ajas selle maha Krj; Kederus aa puust treit ja seda tuleb elligusti oida Emm; Ooda, ma võta so käe ümberd lapi nii elligusti ää, et aavale `aiged äi tee Rei

helliku|sõna hellitussõna oisu on oinass, see on el'liku sõna Sim

hellikäne `hellikäne (liiga) hell `Ninda `hellikäne et tohi `olla, et kohe kisa `lahti ku vähä `varvas valuta Kuu

ellilt ettevaatlikult teda el'lilt oia Pal Vrd ellalt

ellima ellima – porist lainetama (tee) Vig

***hellima** nud-part `ellind Mus; imp (sa ära) hel'ligu Se hellikuks muutuma `Lammad oo `ellind ei söö enam Mus; är hel'ligu tat `väega Se

Helling hel'ling ppl hel'lingeid endisaegne lehmanimi – Har

Elline elline g -tse Elli-nimeline tol Ellitsel sõsaral `olli mijs kah Nõo

ellis `ellis Põi Muh

1. küps Võtame neid (marju) mis kenast `ellis on Põi

2. paistes käsi tesel `puhtaks `ellis; jalg oo `ellis Muh

ellistama ellistama Koe, eli- Kad VJg; imp (sa) `ellista VNg (sag kasutusel vaid imp2sg) (heldelt) andma noh, eks sa `ellista `mulle ka VNg; tema oma suure pungaga elistas minu iest igal puol Kad; ma `sulle ikke omast kääst elistan mis mul aga on VJg Vrd ellitama²

elli|sõna hellitussõna nuñnu nüid pippi, sij on üks el'li sõnu Äks

ellitama¹ ellitama rasvast läikima supp ellitab rasvaga Tõs

ellitama² ellitama (salaja) andma naine ellitab omast käest, annab kellegile midagi salaja omast käest JõeK Vrd ellistama

hellitama¹ el'litama (ell-) spor eP(-d- Hi) Trv, -ämä Kod KJn Pst TLä, -eme Hls San Krl(-mme), -em Krk; hel'litäm(m)ä Har Vld(hellü- Röp Se, -ö- Plv); tud-part el'litedu Kam; `ellitam(m)a R(-ämmä Vai; `hellitämä Kuu)

1. hellalt kohtlema; (liigse) hellusega rikkuma suurt meest viel lähäb `ellitama Hlj; sedä `kiideti et esimist [last] ikke `ellidetta Lüg; ne `lapsed kedä on `ellidettu ne ovad tighedäd Vai; ellitud laps Krj; Ellidab oma lapse päris ee. Mis see ellidat inimene tööd teeb Emm; [ma] põle naa ellitet Tõs; ema el'litab oma last, ei roatsi teda `tööle `aada Kos; si\_o emäss ärä el'litet Kod; kel oli võimalik, siis naist `oiti ja el'litati Ksi; emä es ellitä egä es oia meid Pst; `väikest last oidass ja ellidets Krk; är el'litegu `poissi ninda San; ni_`hirmsadõ ei massa hel'litämine last Har; um latsõ är? hel'lötännü? Plv; `elläi om ar? hellitet; är hel'lütät `väega neesnast latsõ `väega hel'likust Se Vrd elletama³, hellima, hellotamma, hellämä, hellätämä

2. ettevaatlikult või säästvalt kohtlema Lehm nägüb `jalga `hellitämä, `tiie kas o midägi `talland sora vahele Kuu; obone `ellitab `kaula vai `pihtu vai `turja pääl, kui `katki on Lüg; [hobusele] No mene kesk tied, ei taha `jalgu `märjast teha, no mis sa neist `el'litad IisR; obune el'litab `jalga Kos; ta el'litas seda õla, ei last `särki `sel'ga `panna JN; mis sa el'litad oma liha, ei viitsi `tüele akata VJg; Mõned `lassid obuse `rautuse aeg `vilti `panna raua ja kabja vahele - - [siis hobune] kõva tee pial ei akkanud `käämise ajal `jalgu el'litama Trm;

`aiged `kohta e`llitämä KJn; vanast üteldi et, mes sest `surmlikust ihust ellitädä Nõo Vrd ellitsemma¹

hellitama² e`llitama LNG Aud, ell- Mar Mih; ellidama Emm Käi; `ellitam(m)a, -maie, -ämmä Lüg; (ta) hellitab Phl hellaks ja põletikuliseks muutuma; paistetama; punetama `varbad `lähväd `ellitamaie ehk `audumaie; `tissialused on `ellitänned; `Veiksel `lapsel `kaintla`augud ja `jalguvahe `ellitanned Lüg; `paistedab üles ellidab pohas, kui roosi aigus on Käi; võtame nii `pal`lu `päikest, `õhtul nägu hellitab Phl; nii `prisked paled, et üsna e`llitavad LNG; nägo paks ja punane mis ellitab Mih; jalg oo naa `kangest paistetatan et e`llitab ja läigib Aud Vrd elitama, ellituma, ellätämä

hellitama³ `hellitama, `ellidämä paigalt liikuma; lahti laskma Mes `kerra oma `kourade vahele on saand, ei sedä enämb sield `ellidä; ei sie oma `kuosild `hellida (ei muuda oma seisukohta) Kuu

ellitamissi ellitamissi hellitades, hellitavalt – Khk Vrd ellitasa

ellitasa ellitasa = ellitamissi – Äks

hellitellemä hel`litellemä Vas; pr (ta) hel`lüteless Se frekv < hellitama¹ sa[?] nii hel`litellet taad võõrast kah Vas

ellit ellitis g -e leivaküpsetamisel ahjusuule tehtav lõke tee äte suu vahel natuke ellitist veel Pöi Vrd elitsid

ellitsemma¹ `ellitsemma ettevaatlikult või säästvalt kohtlema obone `ellitseb `jalga Lüg Vrd hellitama¹

ellitsemma² `ellitsemma = ellituma `ellitseb ehk `ellitab kui vahest palavaga võttab `kuskilt nahata. `lastel vahest `kieru kõhad Lüg

ellituma `ellitum(m)a hellaks ja põletikuliseks muutuma, hauduma võttab `reie vahed `ellitumma sene palavaga; laps on ärä `ellitund, kuseb `alle ja lähäb `reied `paiste; üleüheksma lehed `pannasse kui `varbad on `ellituned; Vagasel [lapsel] `ellituvad `kaula`kortsod, `reievahed ja `kaintla`augudki; Linase `riide `kaabet `pandi `ellitunele `pääle Lüg Vrd hellitama², ellitsemma²

ellit e`llitus (ell-) g -e hv eP(-d- Khk Emm); ellituss Ran; `ellidu|s Vai, g -(k)se VNg hellitamine laps one `elliduksega rigutu VNg; see laps on ellidust küll näind Khk; eks sie ole kõik e`llituse vili, et ta nisuke on JMd; ega e`llitustega `kaugele saa Iis; sj jäe nigu lapsepõlve e`llituse nimi `tämale vanagi `põlve edesi Kod

ellit² `ellitus põletikuline punetus `ellituss - - siis nahk viäb punasest ja kibedäst Lüg

hello|muna hel`lo- Plv Vas hellitatud laps kae`mul hel`lomuna õigõ[?] Plv

hellotamma hel`lotamma hellitama taa imä kah hel`lotass umma tüärt, ei tä lasõ`tal kõrt kõrrõ pääle` nõsta[?] Plv

hellperse hell(itatud) inimene va ellperse, natuke saad `aiged, kohe `nutma Mär; oh sa ell perse sina ei soa nüid selle sama asjaga `toime; [lapsel] mis sa ell perse kisendad Trm Vrd hellpill -pill = hellperse No ei nii hellpill maksa ka olla Mar; sij om üt`s ell pill, kes midägi ei kannate ärä, temäl on ütte`viisi vesi perän Trv Vrd illpill

hell|sinine helesinine libligad kes `lindavad ellsinised ja ilusad Mar; ära unustamise lilled on ilusad ell sinised Lai; hell sinidse<sup>?</sup> muna<sup>?</sup>, musta<sup>?</sup> täpikese<sup>?</sup> sisehn Rõu; mul ol`l hellsinine siidi kleit pidolõ minnä Röp

ell|taat (sag lühenenud) `eldat', -t g -ti Ris; eldat g -di Rei hrl vanaisa; hv vanamees, vanavanaisa kas sa `eldatid nägid koa; eldat' tuleb suure kepiga; on üks vana elltaat ka Ris
Vrd ellataat, elltata -**tata** (väga) vana mees vana mies `ööti tat'a viel vanem ell tat'a Ris
Vrd elltaat

ellukas → elukas

hell|verev e/l verrev helepunane – Har

hellähtümmä hellähtümmä (hooti) heldeks muutuma, heldima Ku lellänaane ar[?]
hellähtü, ahd pangitävve ubinit; Vana om ar[?] hellähtünü – jaga latsilõ kompi Vas
Vrd hellätümmä

elläi → elaja

elläkeste õrnalt, kergelt noh must põrmand, ma kõvaste `õõri, ega siin jo elläkeste ei saa Nõo
Vrd hellasti

helläline helläli|ne g -(t)se lopsakas hellälitse[?] `kapsta[?] kasunu Har

helläliste adv < helläline `õlksõ puu[?] na omma[?] nii helläliste kasunu Har

hellämä¹ `helläm(m)ä, hellädä<sup>?</sup> Har(-l/-; -de<sup>?</sup>) Rõu Vas; `elläme, elläte San;
(h)elläme, (h)elläde[?] Krl

1. (kellegi eest) hoolitsema **a.** loomi talitama eläje `ol'li ilusõ<sup>?</sup>, [ta] ilustõ elläss ja süüt' neid Krl; Kas eläje<sup>?</sup> omma\_ lõunõst viil `hel'lämäldä[?]. Ei olõ[?], ma `hel'ssi\_jobä; pini ja käsipoest kiä ei hooli<sup>?</sup>, lehmä ja `lamba `poigõ inemine `helläss; ega tuu (kutsar) is lähä hobõsõid `hellämmä; ei\_saa must `helläjät, põrss taht nigu `väikene lat'ski `paási[?] Har; [lehm] õks um kõhna. es saa_jo tedä nii hellätüss, nigu vaja Rõu **b.** (hästi) hoolitsema; hellitama perrnaanõ tuu `helläss nuid `lat'si `hirmsadõ; mõtsavaht ei\_saa [haiget naist] `paási[?] ei hellädä[?], `tüt're\_`helläse[?]; immä hellätäss nigu ütte ütte `li'li; hujjuh Marinakõnõ tütär om su ihu hellänü külh Har; lat's um ar<sup>?</sup> hellät Rõu **c.** olõss [ta] noid marja\_puhmõ hellänü, sõss os iks ollu\_vaest `marju kah Krl; Vai taa no_tüüd õigõ_tege, taa mugu_`helläss õnnõ[?] umma kõttu Rõu

2. maad harima sitanur'm taht är[?] elläte (kevadell teist korda künda) San; [ta] tõi `traktori, helläss näet `kartulimaa Krl; Sulanõ lat's maad `hel'lämä: kas siss vedrutama, `äestämä vai `trul'ma. `Kündmine ol' õks `kündmine, tuud is loeda<sup>?</sup> `hel'lämise ala[?]; vanast ol' maa `hellämise jaoss kõblass; tuu (maa) om hästi vällä<sup>?</sup> hellät, ubina\_`paanti rüä olõ pääle, mis enne õks helläti vällä[?] Har

3. linu töötlemä (ketruseks, müügiks) Ku_vili `saiõ `riihaga ärä_`pestüss, siss `alguki lina `hel'lämise aig. Tal'sspühiss taheti, et lina<sup>?</sup> omma\_jo\_suur jagu hellädü<sup>?</sup>; kui\_vanast nakati linnu `hellämmä, siss enne `märtnä `päivä nakati Har

hellämä² → helämä

ellämäss hellelalt last `õikad ellämäss ja `armsamass Kod

helläne helläne hell ka hõl'odõ (liigud) kõik' üt's kui helläne - - `väega `pel'gäjä ja `väega hel'lik [inimene] Se

hellätseppä aeglasemalt, ettevaatlikumalt tij hellätseppä, tekk_j robistõh Se

ellätüss → hellätüss

ellätämä ellätämä Ran Puh Rõn tursuma, paistetama käsi vai jalg üless ellätänu; kui `koskild `ol'li ellätedu, siss tärbeldiiniga määriti, ja tintpiiretusega Ran; jalg elläti üless

nigu pal'l; pane kuim `jalga, kõnni, ellätävä jala üless Puh; käe säl'g om üless ellätedu Rõn Vrd hellitama²

hellätämä ellätämä Rõn; hellätäm(m)ä Urv Plv Vas Se(-ll-) hellitama ega ää ei ole ku `lat'si kotu ellätädäss Rõn; taa last hirmuss pal'lu hellätäss; sa\_ last taal latsõl üle pää minnä?, ku sa tedä nii pal'lu hellätäde? Urv; är hel'läät `väega Se

hellätümmä hellätümmä

1. (hooti) heldeks muutuma, heldima taa om sääräne kurjavaimu kid'si, noh ku mõnikõrd hellätüss siss and küllh; ma_tei tõsõlõ (perenaisele) üte paari tsuua `kaplu, siss õmõta hellätü ja_ paänd mullõ söõgi üten [hommikupoolikuks karja] Har Vrd hellätümmä

2. igatsema, ihaldama sa olõt nii `kerge inemine, kohõss mijl hellätüss, sinna perse kergätüss Har Vrd helgätümmä

hellätüss ellätü|ss Võn, ellätü|ss Kam Ote San Kan Urv Krl, hellätü|ss Kan Urv Rõu Plv Röp, g -se

1. hrl pl (endisaegsete üleriiete) volt, voldikimp vanast ol'liva puusa pääl ellätuse Võn; mõlembil (meestel ja naistel) ol'l ellätüstega särgi; ellätüse kotuss, kokku kahandõdu Ote; `kaskal katõl puul `puuse pääl hellätüse? – kat's `vol'ti tõnõ tõsõ takan Kan; Mu imäl ol'l ka hellätüstega kask, hellätüse\_takan `puusõ pääl; `kampsuni? ellätüistega; ellätüse `ol'li piha `kot'sal pääl; `ammõ ellätüss Urv; mu? esä esäl ol'l särk sõss ol'li hellätüse tett sällä pääle nimete kottalõ; pihtsärgil ol'l kolm hellätüst; hellätüse kotalt köödeti `viüga kiini?. pärast tet'ti ilma hellätüsetä Plv

2. riietuse a. van vaipseelik, ümbrik naase? `kañdi hellätüse? jupka [asemel] Rõu b. ümbervõetav riietuse hellätüss um `lihtne rõõvass mia pääl um. võta mõnõ `rõivatükü üle, ku `vihma satass Rõu

3. põõnake, kerake (õmmeldud teistsuguse lõngaga voldi algusesse) vanast ol'li? iks ilosa? hellätüse? `voltõ pääl Kan

4. ”rike, kitsas koht rõival” ellätüss ei ole mitte ää mõnel `rõival. ellätüse kotuss om alvaste, viga man, ta nigu pitsitäss; `rätsep om tennü ellätüse `siisse Kam

hellötämmä → hellitama¹

hellü- → helli-

helm elm g elme Muh Kod Krl, `elme Kuu(h-) Lüg Juu Lei(pl `jelme); el'm g elme VJg Sim Kod Plt Puh Krl, el'me Khn Saa Koe Sim Trm spor VIPõ M T, `el'me Hää Saa Sim; hel'm g hel'me, helme V(helm Har Lut); el'me g `el'me KJn Krk; n elme Phl; n, g `elme VNg Vai; pl `elme Rõn, -d VJg Sim, elme Krk Hel Võn

1. ehteasi a. helmes mul one `elmiega `ommeldu `pärgä VNg; `ennemast õlivad `mütsid. `elmidega õlid `tehtud. `elmed õlid `neskesed pisikesed; `elmed õlid kivised Lüg; vahel oli viis kuus lükki `elmi `kaulas Vai; rahadega elmed (helmekeed) `ollid, ristiga rublad `ollid `elnde vahel Muh; el'med on laasist, `kaessama kañdilised - - teised el'med ol'lid ümärised, `jusku paalukud, sääntsed suured; `el'med lükitse paalasse ja `pantse `kaala Saa; arjuklased vedid. kašt õli täis `el'mi; [kleit] ilosass elmedegä ärä testod rinna edess; `kruulised elmed õlid piänikesed sinised elmed nagu kruu viñdid piäl; `virde `karva elmed õlid `pruumjad; ühed õlid vahakad nagu kullatet elmed; elmed `pantse `lükmitte `piäle; `muslane paab `juuksed `el'mi täis nagu eliseb Kod; puutäi on täis nigu el'm Pil; [Tarvastu tanul] roosad, punased sinised el'med ol'lid kikk sinna `pääle `aetud; [Tarvastu tanul]

ümärik võre `ol'li, sij `ol'li `el'maga `ümmer `kijru ärä `aetud Vil; õbe kijid' jämme kijid' ollu kige all, siss peenik kijid'. elme ollu lõigu ja jõhviku Krk; ku tingu elun olliva, siss na `paisteva läbi nigu el'me; ilusa suure sinitse silmä `õkva nigu el'me Nõo; [palavikuhaigest] Ta_m verrev ja tulinõ nigu üt's hel'm Urv; tet'ti helme `rihmo; truubi umma\_nii kuuma? ku üt's hel'm Plv; helme? ol'liva hõõrigu nigu kanamuna `müudu, kärnädsē, `tsoplikadsō? Se; `hel'mi lugõma (roosikrantsiga palvetama) Lut **b.** pl helmekee ema pani, ku [tüttele] `ammas suhu tuli, `elmed `kaula Lüg; `elmed on midä `kaulas `pieti. nüid `onvad `pärlid Vai; elmed `ollid korra peal `kaelas, `olli kaks `korda ja kolm `korda ja änamgid; `sitke kannab `siidi, `eldel põle mitte `elmigid `kaelas Muh; Sij jusku emmissel `el'med `kaelas (sobimatust asjast) Hää; sie inime oli kohe kole kel `el'mi ei old, igal ühel pidid `elmed olema; tütarlapsel pidi sie `elmed `ostma kes `leidis esimese `amba VJg; ku `surnul `el'me `kaala ei pane, siis [heidab] uisk ümmer kaala Krk; pihlike `marjust küll teime `el'mi `kaala, sitt kannap `siidi, `eldel ei ole `elmigi kaalan Nõo; `täämbä el'min, ommõn mullan Krl; nuu (kaasitajad) `ol'li ärä ihitedü, `siidega ja `hel'miga Har; kõrd `helme, rišti? kõik' `vaihhõl [kaelas] Se

2. mullike, vahukirme (vedeliku raputamisel või kallamisel) viina pääl on `elmed. `üöldi sie on kiuht Lüg; `vaata elmed viina pial Trm

elmak elma|k, -ä- g -ku löök, hoop lei - - pudru nuiaga nisukese `irmsa elmäku pähä; obene kua tñb elmaku ärä, kui lüüb Kod

elmama `elmama, elmata lõõma Sain teist paar `korda elmata Emm

helmar `elmar Jõe Kuu Hlj VNg(-i) JõeK, h- Kuu Ris, g -i; elmar Ran

1. (paadi) roolipuu – Jõe Kuu Hlj VNg JõeK Ris Ran `elmariga `piata `tüüri, temast `kierata; teises kääs oli koud', teises kääs `tüüri `elmar Jõe; Elts `elmaris, `Katri `kouaris, mina `vaene veu `köües (kalapüügil käimise); `Seitse miest `helmaril `pääle (käsklus tormi ajal) Kuu; `elmarill `paandi siis kaks `lauda nii `muodi kokku nii `kõrgelle ja siis `tehti `nel'ja `kañdiline auk `sisse ja `sellega siis `tehti `elmar Hlj

2. puu kanga järelelaskmiseks poomilt, lasipuu `kanga puude külles on ka `elmaril puu JõeK

***helmekene** Helme elanik me oleme `elmekese Hel

elme → helm, elmes

helme|kord helmekee, -rida mõnel `olli viis kuus elme `korda `kaelas, linnapunased `ollid `kangest ergud nagu punane lõng, teesed tumepunased, `olli `teisi `musti ja sinisid koa Muh; hel'mekõrrol ol' õks üt's hel'm, sis jal? üt's leht [hõbeleht vahel]; helmekõrd – hõpõdsõ suurõ muna?, `väiko helme? kividse? [vahel] Se

elmeline elme|ne Koe, `e- VNg, g -se helmestega kaunistatud minul one mittu `elmelist `pärgä VNg Vrd helmiline

helme|loodus sõrmkinda loodus helmestega Õhe vahe `ol'li `kangesti `müüdis `el'me `lүүdused, poest osteti `väiksi kirju `el'mi lükiti lõnga `sisse, siss kujuti roosid ja kirjad `lүүduses või sääre pääl Hää

elmene el'me|ne g -tse helmestest tehtud el'me aeme niidi `otsa, el'metse sõrmusse teime `sõrme Nõo Vrd helmene

helme|nolgid pl `elme nol'gid värvilised tilgutid helmeste küljes – Muh

helme|poetis, -poetus 1. helmerida – Muh Mar elme korrad o elme `poetsed Muh

2. helmenöör – Tõs Khn Aud `elme`poetis oo linadest `tehtud kahekorra niit Tõs; `elme`poetos läin `kat'ki, pael, mis elmede siss (sees) ond Khn

helme|rida (nööriale aetud) helmeste rida, helmekee `elmeria `külge rippudetti raha Lüg; Mis suured `elme read olid [tüdrukul] puhas `õmber kaela Põi; `elme read `kaeles Mär; `keskel `elme rea sees oli kaelaraha Juu; elmerida lüke `kat'ki lähnud Kod **-rong** helmerida `elme rong kõhe [kaelas] Lüg; `elmed `pandi lõhna `sisse - - [siis] oli `elmerong Jäm; Noored tüdruget panid ehteks elmerongi kaela Khk; suured pitkad elme ronjnid `ollid `kaelas Muh; suured `elme ~ `pärlle rongid Mär; `elme rongid on `kaelas Kos

elmes elmes g `elme Jäm Mus LNg PJg; pl `elmed Hlj(1s) Ans VII Põi Emm Mar Kul Vig Kod; elme g `elme Hls; ppl `el'mid Vil hri pl helves, ebe; libe, leheke; (rukki) tolmukas orase, rugi `elmed kut nad pisised on; kaera `elmed, aralikud pisised õhused kestad koos üüges sehes on Jäm; `narmed, `elmed `külges rugil kui ta `õtseb VII; kui okstel ja `raatidel o `valged `elmed `külgis, siiss oo uutsikas Põi; ruki `elmed oo jo `valgeks läind Mar; `kanga `elmid parand täis Vig; `elmed olid udusuled PJg; süde `elmed, tuha `elmed `kargavad `väl'jä [triikrauast] Kod; `oõtsid neid kaara `el'mid Vil

helmes elmes g `elme Sa Hi Lä PÄPõ Ha Jä Iis Trm, elme hv Muh; `elm|es g -e hv R(h-Kuu); pl `elmed hv Khn, Äks

1. ehteasi **a.** helmes `pärlid ehk `elmed, mis `kaelas `pieti ja `õmmeldi `taljade ette Jõh; klaasised `elmed; krudilikud `elmed, viirad korra `ümber; `kruilised `elmed, nastad kül'les; `nuplikud `elmed, nupud kül'les; `pitklikud `elmed - - nõndat oleks kaks tükki koos olnd Jäm; paki koti peel olid kirjad elmestest ning `piibrellidest; kuld `elmed olid `koltsed Khk; kannaga rahad rippusid elmeste vahel Muh; `elmid `korda `poetama Põi; `elmed olid kivist, värvilesed Kul; oli `valgid, `koltsid, kirjused piimapudi `elmid ja lapilist kivi `elmed Mih; ilustas `riided elmetega ää Tor; `elmed olid ümargused ja tipulesed; `elmed olid kivist, `pärlid olid kloasist Juu; kui oli nagu `elmeid täis piud [põletusville] Jn; tema (puuk) kasvab nagu elmes suureks Ann; `elmed mõned õlid ike ümmargused ja kruuvid sies ja mõned õlid pikergused kua Trm; aab `elmed `lükmesse Äks **b.** pl helmekee `elmed keivad `ümber kaila Khk; üks kord `elmid ja, kaks `korda `elmid ja, kolm `korda `elmid, kudas `keegi `jõudis neid tuua Mar; kui ma noor olin, siis naiste `rahval oli äbi asi, kui `elmid `kaelas põlnd Mär; [tütar] lastel `pandud kohe kui `köima akkas `elmed `kaela Kse; `Elmed `kaelas, `kõlkad `kõhtus Han; `eldel põle `elmid `kaelas, aga `sitke kannab `siidi; kodu `ollid [naised] alamade `elmedega Tor; kui lapsel esimene ammas tuli, `pañdi `elmed `kaela Juu; `enne `lieri küll `kañti `el'mid Trm **Vrd** helm, ermed

2. põrutusjälg jää (nuiaga kalapüügil) lüüasse sedike elmes nuiaga jää `sisse; vahel jää elmestega üsna kiri Mus

helme|võru helmerida, -kee `elmed `pandi lõhna `sisse - - [siis] oli `elmerong ~ `elmevõru Jäm; kui `pal'la kaalaga jakk `ol'li, siss `ol'li elmevõru kaalan Nõo **-võõ** helmestega kaunistatud võõ elmevüü õli kasuka piäle tõmmatud, ilos kirju elmevüü õli Kod **-võõke** dem < helmevõõ `el'me `üükse olli kaupmeestel Krk

elmik el'mik (ilusast rammusast olendist) `este õli kõhna, nüid one `priske ja ilos nõnnagu el'mik Kod

helmiline *elmili|ne* g -se Puh, `e- VNg Vai; *el'mili|ne* g -tse San, h- Vas Se/-õ/; *el'mile|ne* g -se Plt

1. helmestega kaunistatud `elmiliste `pärgidega kävivatta piul VNg; *hel'milinõ* räbigu *vijir* Se **Vrd** elmeline

2. (kanga toimest) *sel kaupmehel on ilosa `riiet – `kirjä `elmiline* Vai

helmine *el'mi|ne* San, el-, `el- Nõo, g -tse; *hel'mi|ne* Plv Vas, `hel- Har, g -dse; pl `elmidse, `jelmi|n g -dsõ Lei helmestega kaunistatud; helmestest tehtud *vanast `ol'li elmine vüü ja elmine prosse kah; mestel `olli `kämle`laone elmine rihm* Nõo; *el'mine üü, `il'liga ummeld üü* San; *hel'midse<sup>?</sup> sõrmusõ<sup>?</sup>; hel'mine kuht'* Plv; `elmidse *vänniga[?]* Lei **Vrd** helmene

helmitama *elmitama* Trv, -ämä Puh, -eme Krk; tud-part *el'mitud* Vil, *hel'mitet* Se helmestega kaunistama *naka tanu elmitama; elmitet tanu* Trv; *sij olli ärä elmidet puha, jak'k olli elmidet ja el'me kaalan* Krk; [rikastel noormeestel] *Kaabuveere ol'liva `olno ar\_karratõdu ja siidi asõmõl ol' `olno edimääne pal'mit nõuj, kõik' ar_hel'mitet* Se

***helmitsämä** pr (me) *helmidsä, da-inf helmidä* u helmeid lükkima *mi helmidsä `hel'mi* Se

elmitu helmesteta *mia ole elmitu elänu, kaala kirjata kasunu* rhvl Krk

elm|puu `elmbu roolipuu, helmar – Mus

eloma *eloma* abielluma *poeg õli vägä nõujr kui akas eloma* Kod

helotama *hel'otama* heljutama, (kergelt) liigutama *hiire_kumpva iks kulat'ski `sal'vi ja hel'otasõ\_terä `sal'vi; `kerkoh hel'otedass `kel'li; min hel'oda[?] üless* (aja, käega puutudes, üles); *leht' kahisõss, tuulõga hel'otass; sul vaib t'sirp, sa `mutku hel'otat inne; `uhkõhe `väega kõnõlõss makkõ hel'otass õnnõ;* [poole ajani kantud laps] *om jo hingeh - - hel'otass jo[?]* Se

helova *hel'ova, -õ-* liikva – Se **Vrd** eleva, hõlova

helovalla liikvel, minekuvalmis *mi olõ hel'ovalla[?]* Se

elõverine haljas, roheline *egä sellepäräss ei pudene* [rukis], *verine puhas alt. eloverine kõrs, ta puhas tuares* Kod

elp¹ *elp* Hel; p `elpu Mus Hel; g *elbi-* Krk

1. nooruslik kergus, hõlp *noore obese om `elpu täis* Hel

2. *ei innye `elpu `kuskild* (täiesti surnud) Mus

elp² *alp elp `naiste `rahvas* VNg

elpama `elpama, des-vorm *elbates* Khk; (sa) `elpad Muh; `elpäme, *elbäde* Krk

1. (toitu) *helpima kui `kuskilt midagid koostaga `elpad - - `elpab `enne `teissi; `elpa see natune `rooga sit\_εε* Khk; *sa `elpad aga `peale `süia* Muh

2. kiiresti käima – Khk Krk *see on nii nobe elbates minema teiste ees* Khk **Vrd** ilpama

elpas `elpas g `elpa eblakas – IisR **Vrd** elbakas

elpi `elpi JMd VJg pekka (saama) küll *sai `el'pi ~ `el'pida* JMd

helpima¹ `el'pima (`el-) R(-ie Lüg) eP(h- Phl), -ä Kuu(h-) Lüg Juu KJn, `el'pma (`el-) Tõs Saa Trv Hls, -ä Kod Hel Nõo, -e Krk San, `hel'pmä Urv Har Vas, (ma) *el'bi(n)* (el-), (ma) `elbin R(h- Kuu), *hel'bi(n)* (hel-) Phl Urv Har Vas; ipf (nad) `jel'pisid Amb

1. (vedelat toitu) kiiresti sööma; lakkuma, *nilpima Sai lusiga käde ja kohe akkas suppi `elpimä* Kuu; *võttab rops `ropso `selgä siis `üöllä et `elbib süä* Lüg; *Sai koosta käde - akkas*

kohe pudru `elpima Emm; mis sa elbid, põle nagu süüä näind Vig; kaas on mu leeme ära `el'pinu Hää; mis on el'bitud, sij on kõhus ja minu jagu Saa; tule õte, el'bime natuke `toitu Ris; el'bib `süia, et vats vabiseb JMd; ta elbib pailast `kõrti kohe kere täis VJg; võt' kõhe kul'biga padass `el'pi Kod; siga el'bib; `el'pis pudru ja `piima Lai; temä el'ps esi kah. `el'pke nüid ruttu Krk; minä el'bi luitsõge suppi San; ku lohedsa kätte aäni, siss `naksi nii rutatõn `hel'pmä, et is läpe nõna nätä Har Vrd hilpima, hõlpima

2. (midagi muud) kiiresti tegema *Helpis* raiuda; Kauaks ma sene koka üles *helbin* (lakka tõstan) Phl; *Nad käisid aga `piale kauss `kaendlas ja `jel'pisid* (viskasid) *lusikaga `vasta `seina* [kõrti] Amb; `el'pis `peksta VJg a. peksma, lööma – spor R, JMd Koe ViK Vas Paar `kõrda sain `painandikuga `elpida, pani `alle `metsa kui tuul Jõh; kui ta `aaras selle maraka muast ja kukkus `el'pima Koe; oli suand vaname kääst `el'pida Kad; ma nakka tedä `hel'pmä Vas b. kiiresti käima, (hüepeldes) ringi jooksmas sa elbid nii ruttu `keia - - ma\_b jõva `järke Khk; lähäb `el'pides (nt jänes) Mar; ära el'bi na paelu, seisa vahel vakka Hää c. (oskamatult) niitma `Elbib `niitada, [vikati] kand `püsti, nina mättas IisR; el'bib mud'o tutid pealt ää ja vana rohi jääb maha puhas. aga mette maksa `el'pida sii Mar d. (puruks) rebima Ku `kennegi `lähte `oite kova `tormiga lagejalle `rannale, sie o peris härinä kääss, `tuule `helpidä Kuu; tuul on ära `elpinud, tema elbib juo puruks nied katuksed KuuK

helpima² `elpima, (ma) `elbin VNg, (ta) elbib Tõs; (sa) el'bid Kod, hel'bit Se; imps el'bitakse Juu alpima ää elbi Tõs; mis nendega el'bitakse (lastakse lapsi kaua magada) Juu; hel'p pääle Se Vrd ilpima

elpimissi adv < helpima¹ see keib nii `elpimissi - - kis sedavisi `ütsimissi keib nii nobest Khk

elpsakas *elpsakas* kerglane *upsakas* ja *elpsakas* nisuke edev Ksi

elps|tükk väike eraldi maatükk meie kruunt oli `kolmes jäos, üks elpstükk oli seal `kohtes, teene `teises; pisike põllu elpstükk kas kroavi ja aja vahel või Juu Vrd hilp

elsa *elsa* latatara – Plt Vrd elts

else `else kartulikeedunõu viinavabrikus `else `kutsuti, `sinne läks kolmküüend viis `tündri `kartulid `sisse. `kartulid `pesti `puhtast siis läks `sinne `else Jõh Vrd ense¹

else → elts

elsutama → eltsutama

helt elt g *elda* Sa Muh Phl/h-/ Rid Mar; pl *eldad* Han, -äd LNg

1. hrl pl (kuke, kana) lokuti, lott – Sa Muh LNg Rid Mar *kukel on eldad. kanal on pisised eldad ka kurgu all* Khk; *kuke eldad o punased, rippuvad ühna maeni, kui ta teri nokib; kuke elt ja ari verised* Muh; *kukel eldad seal koono all* Mar Vrd *ildad*

2. riietuse osa a. pl kirikuõpetaja valge kaelasideme otsad, lõkad – Põi Muh Mar *luteruse õpetajal oo `valged eldad kurgu all* Muh b. lehv(i ots) lindi paelale `tehti eldad; [juukselindi] *teene elt jähi `teisele* Muh c. reväär *eks riietel ole koa eldad, ega elma `elteta `tehta; palito eldad; `kargas tä `elta `kinni ja `tõmmas `lahti kohejoonega sabani* Mar

3. helves, ebe; lible, leheke; (rukki) tolmukas; kest, tupp *kase eldad* (tohu pealiskihi lahtised ribad), *mis tükkis õhune; kurti seemestel eldad taga; `pähke sika eldad; roo eldad* Khk; *lehmadele es tohi pühused anda, odra eldad* (ohted) *akkasid `loomadele keeliku `kinni* Mus; *Ma `pühkisi `eltu, mis kibuspüü `õitses olid maha `langend; kaera `üiges oo `eltade sehes* Kaa; *Omiku rugi `õitses, pead olid `eltas ja põld `tolmas; Kuke eldad mis*

rugis kasuvad, punased eldad noagu kukel Pöi; mõega rohud - - pitkad varred ja eldad
`otsas Muh; lome helt Phl Vrd elles

4. (millegi suurema külge kuuluv väike osa) *kaks `oime oo anjeral. pea `juures oo koa*
kaks pisikest `elta; `kirve elt (keel, nipp); [hundiada] Elt (tiib) Muh; `Lõika naha kül`lest
need eldad (jala, pea või saba tükid) ää Han Vrd õlt

elster *`elter härghöövel `elter, `öövel mis kahe mihega võib `pitka `laude `sirgeks*
öövelda(da). neli-viis `jalga pitk Khk Vrd eltermann

eltermann *elter|mañn Khk, `elt- Jür, ?eld-Juu, g -mañni (-manni) = elter mis te muidu*
`lükmeega rassite, te ööveldage eltermanniga laud `sirgeks Khk

elts *elts VII Käi(1s), g eltse Rei Kad, eltsu Rei, elsa Plt, else Khk Kad; g else JMd*

1. eputaja *elts inime VII*

2. pej [tütarlapsele] *mis sa va elts `kargad sii; kut else perse pahupidi (segamini, sassis)*
Khk; tühi kui else perse JMd; elts (latatara) põkerdab ühest kohast `teisi, aab juttu,
lõkerdab Plt

3. pilak *pane piirg `eltse ~ eltse vahele Rei*

4. uriiniõu (potisinise värvi saamiseks) *meid `aeti `lapsena ikke vommile `eltse `juotma*
- - eltse piias käis kasukanahast müts kua, et ais `välja ei piaseks Kad

eltsutama (sa) *eltsutad VII; elsutama Khk*

1. eputama *mis sa epitad ehk eltsutad VII*

2. (ringi) jooksuma *paigal elsudab kodund ee Khk*

elu *elu, elo üld (j- Aud Trv Se Lei Lut) (täendusrühmade piirid pole alati selged)*

Täendusrühmad: **1.** elusolu **a.** bioloogiline eksistents; eluvõime; ant surm **b.** (usu
seisukohalt) maapealne või surmajärgne eksistents

2. (mitmesuguseis väljendeis)

3. eluavaldus **a.** liikumis-, töövõime, tervislik seisund; kasvuhuog **b.** (iseloost)

c. (esemetest, asjadest)

4. elamine; tegutsemine, liikumine

5. eksistentsiks oluline nähtus, tegevus jm

6. (eksistentsi ajaline kestus) **a.** eluaeg, -iga; elukäik **b.** (viivitusest)

7. päevast päeva toimuv eksisteerimine, elamiseks antud aja möödasaatmine; (inimest
ümbrisev) tegelikkus

8. elulaad, -viis, -kombed; elujärg

9. majapidamine; talu(koht)

10. hoone või hoone osa **a.** (igasugune) hoone, ehitis **b.** (rehi)elamu, elumaja; eluruum
c. majakorrus

11. ese või selle osa **a.** toos, karp **b.** sahtel, lahter; vahe(ruum) **c.** (särgi osa)

12. eluase; kodu

13. püsi, asu

14. (intensiivsedisõnana) **a.** laus-, väga (tugev); üpris, lausa, täiesti **b.** (vähesust
rõhutavalt)

15. (hüüatustes)

1. elusolu **a.** bioloogiline eksistents; eluvõime; ant surm *kas `pääseb eluga `maale voi*
piab `pohja menema; juo sie one `tau,ist `päässu juo elu `puole VNg; [kevadel] `kärpäsed
tulevad elo; muu ei võttand täädä (inimest) elold `vällä kui õbe kuul Lüg; Kui elu ja `tervist,

*`lähme pühapäe `Isaku IisR; `terved `luomad, `mildised on üva `seltsi, jädedä elo Vai; kes elab see ika elus ning iñnes Jäm; kui käsi vaadettesse tuleb elu, kui `jalgu vaadettesse tuleb `surma (öeld, kui pilk jääb kauemaks peatuma kellegi kätele või jalgadele); elu `otsas (surnud) Khk; Elu oli `antud (pääses ohust) Mus; [metsloom] oli ehule tulnd, `krat'sind `aavi Pha; Meri meite elu sihes pidaja (toitja) oli Pöi; mis `teite pool kuulda, `surma või elu või Muh; üks jäi elo `sesse (ellu) Rei; [uppunu] ol'li küll `väl'la tõmmates surnd olnd, a akand sis liigutama ja `tõusis `ellu; tikkusid teisele elu kallale Vän; ta on oma elul otsa peal tein Ris; nüid on `tüösi nii pal'lu, ehk jää tüö `kõrva oma eluga Kei; kui nüid esivanemad elusse tõuseks Ann; [kirss] ei jõua `kõiki ehule `viia (marjaks kasvatada), mis ta kevade õetseb Pai; lill pidi küll ära `kuivama, aga läks `jälle elusse Trm; elole `terviss ike tyyub mõni rohi, kui `päävi one; kui täl (rukkilillel) elo kül'jess ärä on, kõhe pliägib; tubakal on kava elo siden (ei kuiva ruttu); mind kua lõigati elon (narkoosita); siis luadatud, et ike elole tuleb Kod; ku ta (emata tall) akaßs joba `einä `süümä, sõss oli iki elu pääle looduss Trv; ka eluge viiäs või tapetult Hls; nüid lää elu `valla (hakkab paranema), ega ta nüid änäp ei sure; elust peräst ei saa jo kätte [jänest]; sij puu om kik'k elun, mis kasvass Krk; kaits elu `pääsi [tapmisest], esä oma poesikesega; kui ta iks elu sihen om; `panduril om keskpaigan vesi sisen ja sinna pandass kala `ellu Ran; ehk mõni `suskap onde `põrsale, võtap elu ärä Puh; koolust pääst võeva na miu viia, elust pääst mia ei lähä; topsi sõbra võtiva elu mant (tapsid) Nõo; peremiiss läits oma vara mant pakku, ja kaot' elu ka ärä Rõn; Elustpäie (elusalt) pal'lu linde es püinete San; kaßs ol' elun üre kodu? toonu? Krl; eluga (elus) härm Har; tahõti tappa?, a `pässi ma iks `terve eloga?; näi ma unõhn et, imä ol' elohn Rõu; rüüik elo `vällä (karjub kõvasti) Plv; egaüt's hoit umma ello; `kõikõ saat ilmah `vahtsõlt, a ello inäp saa ai?; saagu mis taht must, elo vai surm; `keisri jal_`pe'lgäss umma ello (kardab elu pärast); kunass lätt elo `vällä (sured) Vas; naa? kat's ut'ikut tulõva? elo pääle jättä?; mina ol'li `üüse elost `väl'lä minejä (suriija) Räp; toss läit's mant ar?, ni jelogi otsah [loomal] Se || (hrl inimese) surematu osa, hing; ant ihu, keha leitsakas ~ elu `väl'ja leind Jäm; kalal ei ole `inge, temal on elu sies Ris; eks teine kevadi kui elu viel rinnus on Kad; [suriija] kolm kõrd `tõmmab - - [siis] elu on väl'jas Pal; vil'etsäl om visa elu; mahl tyy puu elu om Ran; vanast üteldi `juuskjat `tähte et, tyy `ol'li inimese elu vai enig; selleperäst ma ärä ei koole, et mul om visa elu Nõo **b.** (usu seisukohalt) maapealne või surmajärgne eksistents igävine elo Lüg; ajalik elu Ans; mõni muretseb `eese maise elu eest nenda pailu Vll; surmast lähme läbi elu `sisse Tõs; katsu `iaste elada, et pärast `vaimlises elus oleks ia Ris; sij kaduv elu ei ole mitte midägi väärd; siin ajalikun elun tulep `kõiki ette, ääd ja `alba Nõo; ma_`tahtsõ tiidä\_saia?, kuiss ma igävetse elo kätte saa Vas; är läit's jigäväiste `jello (suri) Lut*

2. (mitmesuguseis väljendeis) Äga inimene `kahte elu ela (võta elust, mis võtta on) Han; Elu üürikene, surm äkiline, kohus igavene (austatagu surnut) Hää; mu elo um nigu tuli `tuyrahnu puuhn, ei_kistu ei_pala_kah; Kos tä õks inäp lätt, ku_täl jo_hand paku vahel ja elu üte veere puul um; Ei ole_`surma ilma elulda ja? ellu ilma surmalda; Mul ka ta `tervüss um saht, olõ õi? ellu ellä? ei `surma koolda?; Siin taa mägi mäe ja org oru sälan, olõ õi? ellu ellä? ei\_`surma koolda? Rõu; Kuräl ei olõ surma, hääll ello Räp | (kriitilisest, elukardetavast seisundist või olukorrast) `panga nüüd `viimine voim `väljä kohe et, nüüd oleme kohe elu ja `surma pääl `väljäss Kuu; [hunidid] `sõisa eloga vana `siaga `taplivad; sie `aige on juo elo

ja `surmaga `võitlemas Lüg; vaagub elu ning surma vahel, nii `raskesti `aige Khk; Elu rippus niidi otsas; seal oli elo ja surm ühnä `võitlemas Mar; sõjas käib `võitlus elu ja surma pial Kos; sij panni oma elu kaalu `pääle, kes tulekahjul `sisse läit's Trv; sääl ma olli elu ja surma päl vällän Krk; temä elu om ka kate kaalu pääl, kas jääb elämä, vai ei jää Nõo; tuul ol'l elu surmaga üten kuyn, taal ol'l hing `väl'lä minemän Har; elust hingest Kuu ~ elu poolt Kuu ~ elu poolest Jäm ~ elu eest Kuu Jõh IisR KJn Nõo ~ elu ette Hää ~ elu peale Mär ~ kas elu (a r m a s) Kod San kõigest jõust, kõvasti Ei ole parada `mieste `korval `soudajes, ku pead elust `hingest igä `tembama; No sai igä kohe elu puold neid kivi ubida, `ennegu `aiaks sai Kuu; `Rapsisid elu iest [tööd teha] nii`kaua kui väsisid Jõh; `Püidas küll elu poolest, aga jähi ikka `jänni Jäm; see oli nii `raske mool `tõsta, ma elu `peale käristasin Mär; Nii ku sa umi [lume] `sisse tuled, nii käib [kitsa peaga regi] riista-rästa ja obune vidagu elu ette Hää; naard kas elo; lehmäd sõid nõnna vagasesse kas elo Kod; poiss `rühmäss kas elu armass San; elu | saab Hlj IisR Khk ~ kargab Hlj Pal ~ tuleb Jõh ~ läheb täis Rei Krk Ran Se; elu (on) täis Hlj Jäm VII Ran; ajab Ran ~ teeb | elu täis Kuu Hlj IisR Khk Mus Kse Hää Kad VJg teki(ta)b viha, ajab vihale, saab vihaseks, on vihane Mes sa ajad alade nüid niisugust siga posmu juttu, sie tege elu täis kohe Kuu; Mehed akkasivad `viimast tõst `narritama. Elu tuli täis ka Jõh; `trotsisid oma `louludega teist ning jälle [teisel] elu täis Jäm; vihastas teise kohe, elu sai täis Khk; ta tegi mu elu täis et ma oleks ta maha kohe lüünd VJg; elu `kargas täis, et mis sa mängid Pal; ah mul läits elu täis. karjal om kikk põld ärä söödet Krk; aab enge ~ elu täis, aab vihale Ran; täl `väega elo läit's täis Se | nail lätt elu täiess, naa ei_taha enämb petä_sõta Har

3. eluavaldus a. liikumis-, töövõime, tervislik seisund; kasvuhoog `nendel (milli- mallikatel) on elu sies, nemad `liiguvad Hlj; pali tüöd `ninda et akkab juo elo `pääle `käimä Lüg; veri `seisab, siis käsi on `ilma elota Jõh; Kui tark on, siis pole meest olemaski, aga niipea kui tilga `viina saab on elu sihes Põi; Ämmamoor puntsudas titel elu sisse Emm; Kas suad vitsaga laisale elu `sisse Jür; ta (vihm) ikka võt'tis teise elu vil'jale `sisse KuuK; nüid jääb juba jo elust päris viletsaks ma ei saa `lüpsta kudagi Pee; [ta] tegi edu oma pidulistele, aga ei suand elu `sisse Koe; poole eluge sai kätte [jänesel] Krk; toñt tenu [soe], aga `soele ei ole elu `sisse tullu Ran; välk lei poole pää seest elu ärä Puh; ei ole täl (mõnel inimesel) elu ei `vaimu sehen, kohmerdap pähle; mes iks `väega ärä om `närtsenu, tol (lehel) ei tule enämb elu `sisse Nõo; õngukene kinni elu `jalgu seest vällän Ote; konh kõhna rügä, sääl om sineniñnel elu (põli); na jo eläse kõik', nail (mesilastel) om kõva elu sisen Har; mõnõ um `pik'ne löönü_nii`viisi kah, et jääss poolõ eloga? (halvatuks) Rõu; `maahha olõ mitukõrd sadanu?, nii et elolda olõ Vas; ku [pikne kuuse] `süämehe `leie, sõss võt't kasumise elo ärä? Rüp; eluga hoogsasti, kiiresti Noh, poisid, tehke niid ette eluga, et minema saame Kaa; Ära viida aega, tñ eluga Hää; Mis tñt, tñ eluga Urv b. (iseloomust) `antud kõige änam `mässas lõhaviht ta (nooriku) käde kerida. siis kuuleb kudas ta elu on - - kas on ea inimene või tige VII; sel (lapsel) om ää elu sihen, sij om ää eluge Trv; temä om iki üt's eluge (elava loomuga) mijs Hls || (laisast, loiust inimesest) sa olet nigu kuradi tuhkapuús, sul ei ole `ellu ega `vallu sihen Kam; inemine om kohma, ei ello ei vällu Rüp c. (esemetest, asjadest) Monikerd - - ans vunkrattast `oige `kaua `vántädä, et `muoturile elu sise saad Kuu; p_saa piibule `inge ~ elu `sisse (tõmbama) Khk; Kui perenaine oli oma sõnad ja pomisemise jätn, oln `vihtadel elu sihes (krati tegemisest) Krj; Akkasid suured

auru`vesked, *nij`võtsid tuulingute elu`välja Pöi; Ma katsu tulele elu uuesti`sisse`saada Rei; Jakobipäeva tuuled panevad veskile elu sisse Trm; küll om targad, ravvale`aava ka elu`sisse (magnetofonist) Ran; [esimesel lambil] noh tyy ol`l`väikene tulõkõnõ siin otsah - -`hiinkset ne`ärke lät`s elo mant Röp*

4. elamine; tegutsemine, liikumine *ühte lugu`aurigud`käisivad - -`Kunda sadam sie oli elu täis VNg; vanast õli elo`reie tuas Lüg; äi sii saa eluga`korda änam kuidagid, paljas vee tuisk käib üle [laeva tormiga] Khk; tühi maea, sial talus ei ole elu Var; reialune oli ja oma elu oli koa seal. reie`peksmised olid`öösse HJn; korra`oll`li sij elu õege elav [palvemajas] Vil; olli lootsik käen, sõss olli elu`valla, omal rand olli`püündä Trv; jahude sehen om koi, aap jahu`ellu; nüid iki om na kik`k joba elun (magamast üles tõusnud) Krk; ega ma koolu pääle ei`mõtle, ma`mõtle elu pääle; mõte om iks elu poole [raskel haigel] Nõo; Kui riih üless atõti, sõss`taati elo vahe`kambrihe Röp; `tõistõ`paika lät`t elolõ Se || juo tuli one elul (põlemas) VNg; Kase puu sööd seisid kõige kauam elus (hõõgvel) Krj*

5. eksistentsiks oluline nähtus, tegevus jm *Sie täma elu, kui`teisi saab`sel`jataga`põhjada;`Piimasupp sie`laste elu (lemmiktoit)`ongi IisR; See on laste elu kui nad liiva`auku soavad; Kust vee piir ää lõppeb sealt lõppeb roog ka ää, vesi on roo elu Pöi; muda ei tohi [kala lõpuste]`pääle minnä sij om temä elu Trv; põld`ommegi nüid me elu (elatusallikas) Hel*

6. (eksistentsi ajaline kestus) a. eluaeg, -iga; elukäik *Mina olen oma`nuore elu ja keik vanad`päävad`üksinda eland Jõe; Elu`viereb`nindagu`ernes (möödub märkamatu); igal nuodal oli oma nimi ja moni nuot sai viel mittu nime oma elu sies Kuu; eks miu elo jo eletu Vai; Kes pööripää`sündis oln see poiss vei tüdruk, sellel oli elus suur varandus Krj; toatüdruk olen olnd elu`aega Pha; te akkate alles elu elama ja, mool o lõpetis varsi käe Muh; Elu igine, poja põline (vastupidavast asjast) Rei; tahtn`ræeke oma elu, äi ole nutu eest saan Phl; mo`keskmese elo`põlves tulid jo vekatid`vällä Mar; me ei ole omal elul ajal mesilasi pidand Mär; ma ole ju elu`aeges rikas olnd, muul oo kaks emä olnd Vig; elamata elu oo alles ees Tor; ma ühe ilvekse lasin maha omas elus JõeK; kis seda elu ikke ilma vaevata saab ära elada Pai;`Varnja on elost saadik (ammust ajast) juba vene külä; elolaud one käe piäl. terve su elo õtsass õtsani; minu elo`nästvel (eluajal) Kod; Kui jumal elu`tervit annab [on sügisel palju õunu] Trv; mea ole elu sehen tüüd küll tennu Krk;`mõtlet oma elu`pääle, et küll om kibedit`päivi ollu Ran; üits kooleb vara, tõene kooleb`il`da, nigu kellelegi elu om määratu Nõo; kolm kõrd ole ma elun ärä`esõenu selle kuvve`kümne`aasta sisen Kam; Nüid küll minu elu`aigu om`üunit kinnitedu Rõn; ku sa olõt umah eloh ka midägi läbi elänü?; nii häid`vorstõ ei olõ`ma eloh viij saanu? Plv; Viido käve elo elleh no kõgõ õdagidõ siiä`hausma ja mullõ kosilaisi`tsõrtsma Vas; Ja sai viij tyy ülejäänü? rahaga`häste ellä? niikavva ku uma elo otsane? Röp; mu elo pääle haaruss varra Se; elus(ki), elu sees(ki), elun(gi) mitte kunagi, iialgi mina\_i ole eluski pidul käind VNg; elu`seeski põle tein Lih; mina ei ole elus`aige old Ann; ega`valged`varssa ei ole`ükski elus näind Lai; mina elu sijis`vorsti ei süü KJn; elu sehen ei uneta Trv; ma\_i ole elunegi seräst`aisvat suppi sõõnu Nõo b. (viivitusest) Vai sa sis`sinne`huolid`jäädä`oite elu elämä, sis`torka`kinjed`jalga ja mene`tõisse Kuu; mia`üt`sin küll, et ärä sa elule (liiga kauaks) jää Vil*

7. päevast päeva toimuv eksisteerimine, elamiseks antud aja möödasaatmine; (inimest ümbritsev) tegelikkus *Elu on`nindagu pahem`päidi`temmatud`tasku* (sassi läinud); *Elu on`nindagu sibul midä`kuorida nuttajess Kuu;* *Tallinnas õli küll väga ia elada. siis sain juba elole jalad`alla Jõh;* *Küll elu õppetab IisR;* *mõni tüdib elust nii ää et läheb`oksa;* *kiasus teist`ühte`jooi, tegi teise elu apuks Khk;* *Tüdar akkas`teisi`oidema, sai jälle eluse (elu läks kergemaks) Mus;* *Kudas elu läheb Kaa;* *selle mehega elu ei vädanud VII;* *See nii ea, et tulite,* *`kuulis sealt kandi elu koa Põi;* *tä elo ühnä ea korra peal põle paha egä viletsust`ühti Mar;* *ega ne inimese elud ole roosi ja lillide peal`ühti`puhku Ris;* *nüid on nende elud ukkas,* *`nüitsed inimesed`kiskuvad ja`riidlevad HMD;* *mu elu on`persses VMr;* *vai ma tiän, kuda`nüid`asjad ja elod siäl one;* *konn tiäb mes elo kueval mual, ja tiäb mes veden elo Kod;* *ei nii vana elu ei ole enam kedagi Plt;* *kikerdab oma eluga`peale ühest ädast`teise Pil;* *Es saa siss aru miastig, et našte elu oles rassemp ollu ku pidi oleme Hls;* *ei mõista oma elu pidäde, elu eläde, elu lääp`untsu, elu lääp`alla;* *mis sa nooren eläd, sji om elu, mis vanan eläd, sji om vaev Krk;* *jah alamb`olli vanast elu küll, aga parembide es saa;* *mes om talu`tütrigu elu, pal`lass luu ja palanu koorik Ran;* *elun tulep višt jälle midägi muudatust, elu käänap`üsnä tõese poole;* *tõesel om`endäl naene, a temä tükip tõese elu vahele ja aab tõese elu nii alvass Nõo;* *oh sa`taivake, kudass`kiäki oma`ellu ülevän piäp Rõn;* *ta`naksi mu elu pääle`käämä (kiasama) Har;* *Piimä pääl`suvõl`tüu elu neh ol`l Rõu;* *timä taht ka iks ello ellä? ilosahe Vas;* *kalast elo siin kottal ollegi Räp;* *umah eloh pidägu`i`võlssi Se;* *inemise jelo kui ratašs: lätt`kuiva pite nii muta pite, nii lätt kivve pite, nii lätt hämmet pite Lut*

8. elulaad, -viis, -kombed; elujärg *`kehvas elus ja`puuduses on saand`kasvatata neid (lapsi) Hlj;* *Elo ku`ilvessel, põlv ku`põtrakesel (vabast inimesest);* *sie on üks`kitsas elo, ei õle inimisel süä ei jua;* *jõute elo Lüg;* *nüid noored tahavad`kergemad elu Muh;* *see pole kellegi elu olnd. seal oli sant elu mul Phl;* *mol täis`kindine elo, ei saa`jalga`kuskile kottu ää viiä;* *ta`lennas ea`kerge elo peal Mar;* *see talve elu teeb mu nõdremas Han;* *lääb kibeda elu`otsa (abiellub halva mehega) Ris;* *ja nüid olen selle aa kõik üksikud elu eland Ann;* *[abiellurahvas] elavad rahulikku ja puhast elu Trm;* *vai sji ühen elo, pualemehen, one kedägi; kõhna elo sa eläd; õt`sib`õlpu elo Kod;* *tema on`kergel elul (ei tee rasket tööd) Lai;* *[talvel] siss oli tare elu (tubane töö) `rohkem Pst;* *seast elu ei joole`ernen ka, miul om ää elu Krk;* *[olen] iki`kurba`ellu elänu Puh;* *ütsindä elu om`kõige paremb Nõo;* *ei olõ vanan ää elo, iho om`kange ja tuim Võn;* *nüid eläme`väikest ellu nüid ei ole meil nii`suuri`t`siku Kam;* *tüu ol`l mul`kõgõ`armsap tüu vana`aolene elu Krl;* *no um taa elo sääne, et ait um sälähn, taba kaalahn, tagavarra olõ õi? Rõu;* *kuäl elol saa kuri ots;`kõik`elo? omma? är? eledü?, no om taa viimäne; vaiv vanass saia?, vanal hüä elo Vas;* *`vaesõh eloh, armõtohe olõ ma elänü?;`tõistõ`jello lätt [abielludes] Se || (väga heast elust) Ia elu kui`muaneme`naisel ja`möldri sial IisR;* *Elu kui ernen, põlve kui põrsal Hel;* *elo ku immissel, põli nigu`põrsal Rõu;* *Elo nigu`hernel`mäska`pinre pääl Plv;* *Elo nigu?`herneh Vas*

9. majapidamine; talu(koht) *laut oli, kõik lahutasime ära - -`selles elus (poja majapidamises) kõik siin IisR;* *nyur`mjs tahab elo`siädä, ei õle`sehtigi; vedi maja`kruami, kõik mes elole`tarvitab aga Kod;* *mõned abielutavad sääl (Siberis), on`säädnuud elu`sisse Äks;* *ku ma`lüyme pidäsi ja elu sehen (oma majapidamises) olli;* *`surri ärä`kik`k elu jäi maha Krk;* *suuremban elun ol`l`tüütegijit`rohke, vähämbän elun ol`l`vähämb Ote; ei*

olõ_mul`aiga, mul elu kaia\_kotun San; Olõ\_nigu hao seen (tööga üle koormatud) tñj\_`rahvallõ süvvä? , tal`lida ellu ja võta\_`kartold; meil om suur` elu: kümme` lehmä, ulga` lam`bid ja t`siku Urv; kos eloh pal`lo inemiisi, säääl tulõ pal`lo üteliisi; tä häöt` innembä` kasse elost (majast) är? Plv; esä` tahtse ka` endäst ello, tull`l siia?, ehit` rihetarõ` pääle; lihha mõnõh eloh ol`l`veekese Rär;` kõikõ nõvvo` riistu jeloh vaia Lut || (iseseisvast elust, abiellumisest) igäuks oli ikke oma eludes juba (elas omaette) Hlj; elu akatuse` põlbes sai ikki viletsust küll koa` nähtud Mär; ta akkass vahel oma elu eläme (abielluma); latse teeniv egäüits ja piav oma elu Krk; latse lähvä oma elu pääle, mes mä ütsindä tñj Nõo; ku ma oma ehule sai, söögi` puudust meil es ole Ote; ma_taha tuud et, tiä kah umalõ elulõ saa (abiellub) Krl

10. *hoone või hoone osa a. (igasugune) hoone, ehitis – S saare puu` kasvab elude lisidal; kabel on kirgu ajas - - sihand kivi elu; Ütsa elus (palvemajas) keis teise pühabe õpetaja Khk; Vana` kartuli elu (kartulikoobas) Mus; kui kerk irmus külm` talve oli, siis ristiti kergu elus (kirikumõisas) Krj; elu` nõumbud Pha; lammaste elus oli pisike ahi, seal viheldi; üks o kala elu, teene vilja elu, kolmass riiete elu. nee oo ühe raeda all ne kolm elu Muh; vea rattad elu` alla (vankrikuuri); palvelu (palvemaja) Emm **b.** (rehi)elamu, elumaja; eluruum – S LNg Kod Urv VIId mo vanamad pidasid ühe teise mihega maid kogu. teine elas oma elus ning teine oma elus; elude` palged vastamissi [linnamajadel] Jäm; piab` akma elusid` kraamima Khk; ma oli elu taga` marju noppimas Kär; olime kalame elus` kortris Mus; Eluotsaseinas oo kaks akent, üks toa, teine kambriake;` Tiuliste elus olid vanasti` seiksed roovialused` mõisates; Eluesine pühiti vanasti iga` laupa kenasti` puhtaks Kaa; kotsib` peale oma elude` ümber Jaa; elu esine` olli ikka kohe lõunat; eks te tulge elu` sisse koa Muh; Elud täna na` lämmed Rei; seal oo koa üks elo, kus üks vana inimene elab LNg; puadi ukсед o` kiinni aga elo puult (korteris uksest) lähväd` sisse Kod; ostõti tu` t`sit`sirät` kah, ku harokõnõ tull` ello; [toonekurgi] ei või elo` lähkeiste [lasta], õt tuu kand` huusse kokko sinnä? noile` poelõ Plv;` kärbläse` rõipit om nii pal`lo et, pakõ\_vai elost` vällä Rär; jeludõ maja (elumaja) Lei; vaia jelo kabista? Lut **c.** majakorrus – Kod M Ran Puh Krl akata kvalimajale tõiss` kõrda piäle ehitämä. eks siis` panta preili ülemise elode piäle Kod; tõise elu pääl Trv; kate ~ kolme eluge maja Hls; karanu tõse elu päält maha, sadanu` surnuss Hel;` õkva kabeli veeren ääd kätt om tuu kate eluga maja Ran; ülemine elu om majal` vastõmb Krl*

11. *ese või selle osa a. toos, karp kella elu; prilli elu;` kumpassi elu Emm **b.** sahtel, lahter; vahe(ruum) Kui mo liigesnuga säääl seljakoti teises elus ka pole, siis ma küll unudasi ta kodu; Penaa`lil mütu elu Rei; rahakoti elu; kolme eluga kott Phl; [tagumine]` kanga lahk on` kanga elu LNg; kui sotivahed vähiksed, siis oo ühes` sumpas metu elu Rid **c.** Kate eluga ammed (särgid, millel ülaosa linasest, alaosa takusest riidest) Hls*

12. *eluase; kodu` nahknär linnab` õhto il`la, puu kannu sees, kus ta elu on Khk; [läks] siiss seda` mõisad omale elule` korda` siadma et, tema akab sial elama Pal; sñj (häll) om latsel üit`s elu Krk; suvõl ollõv tä` Eeval`di majahn elol (korteris) Rõu; ta\_m ku` tuhku, ei lää? elost` vällä (istub alati kodus) Plv; siih kala ello olõ\_i - - siia?` marja` laskma tulõ Se*

13. *püsi, asu inimene saa siis elu mitte ku need (mustad tiibadega sipelgad)` ümber tulevad Emm; ema küt`tis` ahju, siis oli tuba` suitsu täis. isegi kašsil ei old elu` olla KuuK; näd ammussavad valusass, ei anna elo` koski sul; sedä elo sul ei õle, sul one silmäd alate*

vett täis; ta näeb ärä, et meie siin üvä eloga (rahulikult) issuma; ühel vahel munadel ei õllud elo (mune kulus palju) Kod

14. (intensiiteedisõnana) **a.** laus-, väga (tugev); üpris, lausa, täiesti *Ta sai mu kääst elu mau`täiä [peksta] Jõh; elu`iidne vana puu, küll tema oli `õisa täis; elu`iitsed majad olid Ris; [hobune] elu`nel`la pani`sinna taha`otsa Plt; Sa eluull oma`ütlemisega KJn; Sa elukurat, vällä võtab enge Pst; elu tuult aap`sissi põrmadu alt; kummi`tuhle (kingad) periss elu vett täis Krk; nä omma[?] elo kavvõh; elohüä; eloilloõs Se Vrd elumane **b.** (vähesust rõhutavalt) *Enge terä, elu terä Khn**

15. (hüüatustes) *meite sõnad pannatse`kirja, oh`elde elu Han; Oh sa elu (imestades) Amb; o elusõkõ, om taa ka`ks tüü (kirudes) San*

el`u → heli

elu- 1. elus olev, elav *elu säre`panti`otsa [unna]`konkele Ran; elu purik Puh; Matusse krañts suvel tetäss elulillest; miä elukaru ei ole`nännu; elu konn olna kõige paremb sivvu`pantu rohi; ega mestepulliga (kunstliku seemendusega) ei saana lehmä rammass - - aga elupulliga saava lehmä rammass Nõo*

2. ellujäetav; elusalt säilitatav *kedä sügise elämä`jäätässe, sie on elo`luojos Lüg; ja nää see jääb elo kanaks teised äävitän ää Mar; vik`s talleke, sji om elutalleke (jäetakse kasvama) Hel; nooda mant korjati elu säre,`panti`kummi Ran*

3. elamiseks määratud *Elu`sauni oli sii vähe, see oli aru asi kui mõni küla sañt elas peremehe`saunas Põi*

elu|aaline väga vana *elo`aaline nimi juba, ei tea, millest on akand LNg Vrd eluaegne -aasta elu`aastad on mõlemal`selja taga,`eilised ei õle`kumbki Lüg; Akaks veel merimiheks, aga elu`aastad`lähtvad kouda Rei; küll on pikad nied elu`vuastad VMr Vrd eluajastaig*

elu|aeg (mõlemad osised võivad muutuda) **1.** kogu elu kestus – *üld niisugused siis on ka nee eluajad`olled Kuu; minul`kõrra õli ka elo ajas uur, aga nüüd ei õle; oma eloaajal õlen kõik nägemised nähnd, küll üvi`päivi küll pahu`päivi Lüg; eluajaks jähi vigaseks Jäm; Ooh, mis sa muretsed, elu aeg ees puhas alles Põi; nee (pätid, sussid) pidavad eluaa`vastu Muh; Eluaeg pikk peksmata jee kedagid (igaüht võib tabada õnnetus); eluks ajaks`viida sind Siberi sunni`tööle Emm; nave-kk, see tähendab siis`aastasaeass või elusse aeass Mih; raand oli poole minu eluaeani küll Tõs; mu nõör läks nii pikaks nagu`mustlase eluaeg Ris; ei eloaal põld muud`kualusi mutku puust margabu oli Juu; mina ei jõua teda (võlga) elul aal`maksta JJn; selle elu aa`ses (olen) kõiksugu`raskusi näind Kad; egä minä eloaeg tõese sulane aka õlema; sedä saen minä õma eloja tüüss Kod; pulma aeast`tehti nõnna pal`lu käte rät`ta, et neist sai`talle`tervest elu aeast kohe Lai; eluss aass olli är võten`ambavalu, posijese; aga tük`k elu`aiga sai sedä ammadit peet Krk; tyy lellänaesega me kiiselsime kõik elu aig Nõo; ma ei olõ uman elu aon`kuuldanu et`kiäki om kedägi vällä`vannu (needa) saanu[?]; pandass inemine eluaoss`suñnitühü Har; egal ütäl ol`l uma eloaosiseh tarõ ka tettü Röp*

2. (adverbiaalselt) **a.** vanasti *elu`aegas`olla kapi rennil all olnd Mus; Järve mets, madalam maa, võis eluaja järi`olla VII; sial (Asva linnamäel) oli eland vanad`eestlased eluaa Põi; ei tea, mis`assa see on elu aeg`tehtud, millest see [põllu] nimi on tuln Ris; ega eloaeg`lampisi põld, ike piirud põlesid Juu; siin oli ju eluaeg koolimaja - - nüüd põle muud*

kui ase Pee **b.** alati; ikka meil `kutsuti eluajas kohi ~ kohi `ärge VNg; *sedä on meil elo`aiga`räägitu ja kohe nii`kintlast Vai; Tõrva põletamene see on ikka eluaja meiste töö olnd Krj; eluaja inimestel püssid olnd Mar; Apu`kapsasupp oo mool eluaeg vastumeelt oln Han; mul käisid eluaa nied lehed JJn; mänid eloaeg piänikesed kos mädä mua Kod **c.** kunagi; (eitavas lauses) iialgi mina ise ei õle eloajaski `tantsind; minu uss ei õle elo aig`ammustand Lüg; elu`aega äi ole keind seda teed Pha; [kahe kuu vaheajal lüpsma tulnud lehma vasikas] ei akata `lüpsma. see `tullegi eloajas lehmaks Mar; mina põle `napra eluaeg tein aga ma näin olen ikka; leiva ašti. ehk eluaeg veel saab selle sees `leiba tegema Ris; ta oli Suomest elul aal `nuores põlves tuld, üks `suomlane oli ise Jür; mina põle marja `korjaja eluaeg olnud Pal; ei saand elu aa sees tegema KJn; kešvä nime ei ole [siin] old elul aal – ikki odrad Vil; mea ei oole eluaig ääp kirjuten Krk*

elu|aegne 1. pikaajaline **a.** kogu elu või elada jäävas elus kestev – spor R eP, hv eL *elo`aigased vihamehed õlivad Lüg; elu`aegne (eluajaks antud) `tuhlina; elu`aegne paiuk; see kivi on üsna elu`aegne (ei saa seda eladeski põllust välja) Khk; elu`aegne sañt, änam`terveks ei saa Mär; mede jelu`aegne töö Aud; sai elu`aekse `aiguse Amb; eks sie õle elu`aegne (eluaja käidud) tie Kad; sij`kruñt one minu elo`aegne elämise kõst; minä õlin elu`aegne perenaene Kod; ei või laadale minemata jätta, elu`aegne õññ lääb kaduma Lai; `õkva elu`aigne sõber Nõo; paši raamat um elo`aigne Plv **Vrd** eluajane **b.** tugev, vastupidav tien `sulle sen pütü elu`aigaseks Kuu; [madarajuurtega värvitud riidel] *Oli üks elu`aegne värv, nii kaua`seisis kut riie`otsa sai Põi; ära taha elu`aeksed`asja Mär; vana elu`aegne pañn, üks kolm, nelikümmend`oastad vana Juu**

2. väga vana, põline meri on elu`aigane peld Kuu; sie on elo`aigane vana`murre`ninda Lüg; sie on jo üks elo`aigane`orja puu Jõh; elu`aigane küla Vai; see oli ikke kuñtsi pidaja, pidas seda va elu`aeksed eba`kuñtsi Juu; saanames on elu`aegne sõna SJn **Vrd** eluaaline

elu|ajane eluaegne elu`aased asjad LNg; pannakse eluajaseks `vangi Mar; esä ošt mulle sij`rätü, si`m mul eluajane mäletuss Nõo **-ajastaig** eluaasta iilätsesst pääväst `algu mul vastanõ eluajastaig pääle Har **-allikavesi** elual`lika vesi fig viin – Äks **-alustus** me pidime elualustuses kõik`ostma`endile, kõik`eläjä ja, obese ja, majakraami Nõo **-ase** maja, peavari; elukoht `Tuomiku küläs sääl oli`keigil kolm vakkama maad. no siis eluase oli VNg; Ja inimesel polnd päris eluasent koa mitte, sa olid`mõisa`ärä oma Põi; senna meie eluaseme`juure nad (ussid) ei tuld Koe; ei jõlegi`koskil eloaset Kod; miantis sij`eluase olli kah? Krk; näiss kos ma`endäle eluaseme levvä Nõo; nimä`andava mullõ karjamaa pääle vakamaa ja kuuõndikala maad - - eluasõma pääle tetä? Har; Surm võt`t`rätsepäl altkäe kiñni? ja vei timä`mõtsa uma eloasõmõ mano Röp

elube|auk auk lakka või pööningule pääsemiseks *Elubeouk oli majas sääl kus einad said üles`aetud Jäm; Vanadel eludel oli elubeauk katuse esiräästa all, uudel majadel oo elubeauk änamasti maja otsa sehes; Talveks pannakse elubeaugule luuk ede Kaa **-kartsas** laka-, pööninguredel *Elubekartsas oo elubeaugu all Kaa **-luuk** laka-, pööninguluuk Kui maja oo järsu- vei poolkäävli otsaga, siis pannakse elubeluuk ingedega ede keima Kaa**

elude|meister ehitusmeister kes elusid rauuvad üles - - [on] *elude`mõister Jäm* **Vrd** elumeister

eluleit kergemeelne naine Üks täitsa elueit, äi tema punasta kohekil **eluilmaskid** missegi ees üht Kaa **-elaja** elujõuline (loom või inimene); ellujääja, eluloom
*kel vasikul ää karre kijil' oo, sellest tulep ää elueläje Krk; toda ei tiia, kas tast sai elueläjät enämb, vai jäi sandiss ja vigatsess Nõo; Ku_tu nuur' elläj är_`kunduss, sõss tuust inäp `õigõt elueläjät ei_saa? Rõu; na_koolõsõ `näl'gä, kas naist saa määne elo elläj Vas; kua jätetäss eloeläjäss, kua märgide tapueläjäst Se Vrd eluelajas || minä `seie eloeläjäss jäen, tõesed ei issotand kedägi `seie; kis one `kange majapidäjä, sij one üks eloeläjä mijs Kod **-elajas** = eluelaja vanames piab ka nõnna ots olema - - et ega temast eluelajad ikke enam sua Kad; sij om iks elueläjäss, sij süüb ja juub, ja käib iluste karjan Nõo **-emis** suguemis emisepõrsas saab ostetud ja siis saab see elo emiseks `jätod Mar; tõeme omale kah - - elu emmise Vän; ma akkan eluemist kasvatama Juu **-hiir** (tahtmatu) lihasetõmblus – Lüg IisR Eloiir ku on `silmas, sis `silmaaug iseenästäse `tõmbleb Lüg*

eluhing 1. elujõuline olend neist saavad eluinhed küll Muh; oh sa vana elohing (tõrelde inimesest) Se

2. (surmast) elohing om taal no lännü? Se

elulhoone (mõlemad osised võivad Lääne-Eestis muutuda) elamu; tuba elud `ooned `lähtvad kõik, kadun kõik Var; elu `uoned olid ka puhastud (tapeeditud) JIn; oled teese `juurdes vabadikuks teese elu `oones Pee; elu `uunes peris kil'k laalab Vil; arak kadsatess - - tule eluoonete lähiksess Trv; ku kärnkonn elu `uune ala akap `käime, siis tulevet tulekahju Krk; ussi tükivä elu `uunede kah Ran

eluliga 1. elu kestus (sünnist surmani) Kui kuer kodo `ullub pia `alle `puole sis on majas ävimist, kenegi eloiga lõppeb Lüg; eluiga on lühine ehk pitk Jäm; Täna päeva lapsed tea änam tööst mitte midagi, poole elu iga on `koolis Pöi; kassi elu iga vähike Muh; mu eluiga sees (elualjal) Var; [rookatus] `üöldakse juo inimese eluiga `käima KuuK; eluigä om pik'k, söömäte sa ei seisa ja `peśmäde ka ei pääse Hel; mõtöl, et ta kaits eluigä eläb Nõo; no rügä ol'l no? `sirbiga? `panda? - - nii poolõni elo ijäni? Plv; `Sukman om õks `veiga hüä rõivass - - Tä om õks eloiä rõivass; ma sinnu unõht ai eloiigä, ma piä sinnu meeleh eloiigä Se

2. elulugu ma reagi oma eluiga `teite ees Muh; nii ol'l siss sij mino elo igä, `nuurusõ põlv ja? Röp

eluligi elualjal Vanames pole enne veel eluigi kordagid puhkust saand Emm Vrd eluligil, -igis **-igil** = eluigi Pole mina elu igil `ühthe `asja varastand Rei **-igis** = eluigi On ikka elu igis seda tööd rängat Rei **-iial** eluilmas – Kaa Pöi Seda ma_p unuta küll mette eluiial ää Kaa **-ilmal** vanasti See on `matmise paik, elu ilmal on `sõnna `maetud Pöi

eluilman 1. eluilmas vüü `lõnga värviti marana punass, sij `väl'jä ei lähä elo `i-lman Kod; sedä ma elu ilman ei tji et ma `küümlit kaku Krk

2. elualjal kõik on eloilman etetud Kod

eluilmangi *-ilmangi* Nõo(-ne-) Har, *-hki* Se, *-hke* Röp eluilmaski mia ei ole elu ilmanegi tedä nännu Nõo; ma tulõ õi eloilmahki inäp siia Se **-ilmas** (mitte) iial, kunagi kas elu `ilmasski `lähteb `mielest ärä, et `Marti enämb ei ole Kuu; tä pole elu `ilmas param ond, oli ikka `sõuse järsu ning `jõhkra meelega Mus; madal soo maa, ju ta elu `ilmas järi oli Vll; ei iial ega elu `ilmas ei saa seda olema Hää; elu `ilmas ma pole nisukest `asja nähend VJg; mitte elu `ilmas! KJn Vrd eluilman, -ilmaski(d) **-ilmaski**, **-d** iialgi, (mitte) kunagi – RId Sa Käi Mar Tor MMg Lai Ei õle saand elu `ilmaski `kergel `õlla Jõh; Saunamehel pole

eluilmaski tuulingud olnd Pöi; mina pole mette elu `ilmasked `valskust `reekind Käi; seda ei `juhtu elu `ilmaski, et varas `sulle asja tagasi toob Lai **Vrd** elu|ilmangi, -ilmas

elu|inimene 1. elav, elus inimene tema (surnu) tahab `auda `panna, tema ei süüni enam elu inimeste sias olema Ann; ku eluinimene unel surnu, siss tuj tähendab ääd; tennu nii nigu eluinimesele tetäss, aga mitte et koolule (surikleidist) Nõo; ta viil om eloineminõ (ei sure veel) Se

2. täisealine, elujõuline inimene Kaasiku noored oo seiksed eluinimesed (lõbusad) et lase olla Kaa; nad oo elu inimesed. kes pere rahvas oo, perekond käe Vig; sest (lapsest) tuleb elu inime kis kisendab `ästi [ristimise ajal] Jür; tämä ike täis eloinimene, `tervise juuren Kod; üt's puha kun sa suret. siust eluinimest änäp ei saa Krk; Nelikümmend viiskümmend aest `aiga vana no_siss om eluinimine Har

elu|joon teat joon, kriips **a.** (peopesas) kuidas so elu joon siis leheb Emm; elujoon oo koa piopesa joon. jo se ikke elu pikkust tähendab PJg; kää on elujooned Kei; peon om elujuun, `rõivavarn, söögilaud Ran; käe pääl ollõv elujuun Har **b.** (laubal) elu`juoni one `otsa ies VNg **-jõueline** elujõuline olime elujõuelised PJg **-jõuetu** väeti, nõder vanake on jo elujõuetu Koe

elu|jõuline 1. (eluks ja tegevuseks) võimeline; tugev [vili] märjaga on toores ja elu `jõulene Var; [imestades] elu `jõuline ja turb mies, täis suur ja suri ära JIn; `pantvoorm kannatana `katsa kümne kraadilist `kuuma `väl'lä, ja olna viil elu `jõuline Nõo **Vrd** elujõueline

2. jõukas sij om elu `jõuline kik'k om tal kõrran puha Krk

elu|järg 1. elamine, eluolu; elukorraldus Või said ikka `viimaks siis abielu `randa ka oma elu järjega; Kus so elu järg nüid on (kus sa elad) Pöi; sie on jah kuda kellegi elu järg lähäb HIn; minu elujärg on siin Trm; oi sedä elu `järge, kui viil tedä mõtelda Ran

2. majanduslik olukord, elutase `Ranna `rahva elujärg akkas paranema sest ajast kui `Liesile `meiarei asuteti Kuu; nendel elu järg üsna ε – pole puudust millegist Khk; elujärjed on ennevanast ika sittedad old, kui `praegost JõeK; elu `järge vaja parandata Trm; tubli elujärg om nendel, neil `puudust ei joole kellekist asjast Krk; temä elujärg `olli ka alb seeni `maani Nõo; sinul om ka kaits tüütär last ja, ja siss nä saava pareba elujärje päle San; oh timäl om `õigõ kenä elujärg, ei saa kogunõ `laita Har

elu|järk elujärg kui akkasimma mehega elama, siis juo mu elujärk paranes VNg; vahel on inimestel ikke `raske elujärk koa Kos **-kala** eluskala kalavaat' oli - - elukala sai `viituss [sellega] Trv; [võrkude kontrollimisel] kui `lõpnu kala, siss nigu vajotab [võrku] - - elukala jubistab Ran; [säilitatakse] elokala? sad'na [kastis] Se

elu|kamber 1. eluruum, -tuba eks õle neid `saunasid ka kus on elo `kammer `õtsas; tagumist `kamri `kutsuta elo `kamrist ka (kamber rehetoa otsas, kuhu ulatub ahi) Lüg; elu `kambriid õlid tule valul Pal; mõnel sulasel olli ehitet elu kammer ja lehmälaut üte katusse all Pst; puust tetti elukammõr ja küük Ran; Elu `kambrel `ol'li til'lukse `akna nel'lä kruudiga Rõn

2. rinnakorv – Noa

elukas¹ elu|kas (-o-) R eP M, **-kass** Hel San V(-s) Se), **-gas** Kuu Vai Khk, **-k** Rei Kod MMg, **ellu|kas** Khk Mus, **g -ka** (-ga Khk Rei); **elu|ka**, **-o-** g **-ga** Vai

1. (veider, vähetuntud või suur) olend **a.** (kari)loom; putukas jm Näin `metsäst üht elugast tais `olla hunt Kuu; kas `sarvipää eluku ka one teil; `lastel oli siis neid eluku pääs VNg; Aja elokad (veised) kodo Jõh; mis elugas see on? ah, see oo ju siil Khk; `painaja `olla ond niisugune, et `muutand end kõigiks ellukateks Mus; Kõik sugu elukid on `ilma `loodud Põi; mes ta enesest sükab, kas oo mõned elokad kallal või Mih; siatigu suur libe elukas Ris; `taimedel elukad sies VMr; kui eläjälüüm kasvab, `ütled one üvä suur elokas juba Kod; `vaate miands elukass `lauda `müüda jooseb Hel; ma näi mõtsan ütte esi_sugust elokat Kan; ka määne siin elukaśs om! vagõl vai huśs vai Se **b.** pej (pahandades) kui [loom] tegi paha siis `üeldi: küll sie on elukas vast VNg; [loomale] sa igavene elukas, saad sa `välja ajast Krj; oh sa sääse elukas küll Hää; oh sa elukas, kus sa lähäd KJn

2. (inimesest) **a.** elanik; (suurekasvuline, tähtis) inimene; (ameti)isik ta (mõisnik) `kutsus `Viimssi elukad kuni `neljateist `kümne `aastast [hundijahti] Jõe; noh, `pruudimajas veräv `kinni - - [küsi pulmalistelt] mes elukad tei olete ja kus te tahute `tulla Kuu; Täma `naine õli `nuoreld `suure `jõuga - - `üöldi et küll on vägev elokas Lüg; vana mere elukas (meremees) Hää; suurem elokas – siis peab `jälle küitobone olema; krahvid, need olid `kõrgemad elukad Juu; üks elukas läks siit jalgrattaga läbi Kad; suured elukad, kas need `tahtsid [last] imetada Lai **b.** pej (pahandades) mis elukas see on (inimesest) Jäm; Mis eluk sa oled, et sa kiriku äi taha `tulla Rei; või mes elokas sest (lapsest) ühõkorra kasvab Mar; sīj (tüdruk) one jo vana elok, kana `varvad silmä jäären Kod; suur elukas, kas see (laps) vel tahab `oida Plt; kagoss õge elukass veli, midägi ei taha tetä, laesapoolik Hel

3. (asjast, nähtusest) Kui `kiegi õles tädä (tuulamismasinat) `kuskilt `nähtki küll see õles imeständ, et midä elokas sie on; Minu isäl õli `rindu all elokas (kasvaja) Lüg; `enne `muiste keind kodu `keijad ning `sõuksed elugad Khk; `Sõuksed massina elukad `roomavad põllal, et kole kohe Põi; `räimevõrgud olid penedega `enni vanasti - - nüid nisuke si elukaid enam ei ole Rid; tä (kasvanud teradest leivataigen) `apnes nii `moodi ära - - üks vedel elukas Kul; kui ta (orasheina juur) mulla piale jääb, kohe akkab uueste `kasvama. see oo sehuke elukas Tõs; nägin, pikk elukas `ol'li, lennätēs läks, tuli `ol'li taga `mitme jorgulene (pisuhännast) KJn

Vrd elajas, elakas

***elukas**² elok|ass Krk Puh Plv/-o/, elluk|as Khk Mus, g -a; pl elukase Trv elav; tragi; pirtsakas sured ellukad tüdrugud; see on nii ellukas, mis nii nobe on - - keib peē taaspidi Khk; ellukas, `telder, ei püsi `kuskil seista (inimesest) Mus; kes `kangest vahva, sīj ütelt elukass inimene Krk

elu|kaupa suure hoolega; kõigest jõust kos `suapa poiss. sedä õt'sivad elo `kaupa taga; ku `piäle lähäb, kisendä kas ing ihoss jäägu ~ elo `kaupa Kod

elukene¹ dem < elu

1. elu, elamine Sai kudagi sie eluke elatud Jür; Ui-eluke, mis sellel viga eläde, puusüämen eläb ja vil'lasisu sījüb Hls; mes `sinna parata, kui sīj eluke nii om `lännu Nõo; hingäs nädäli sängüh, siss lät's vjil elokõnõ `vällä Vas; no täl ol' küll elokõnõ - - `el'le kui kala `lämmä vjij seeh (muretult); no? om hüä elokõnõ `vasta vanna `aigu (endisega võrreldes); võih om tühi elokõnõ, väega `puudusõlinõ Se

2. elumaja; eluruum esi `hindäl um ka ta elokõnõ ärä lagunu? Plv; elokõnõ ol' `väega must Vas; väiku elokõnõ Se

elukene² [endisaegsel meeste kuuel] *nüür olli veeren ja katel puul` külgi pääl olli elukene Hel*

elu|kiri hinge kiri *surnud pidi kirikumõesas üles` andma, et saab maha` võetud elukirjast Vän -kivi elukivi (haua)risti aluskivi – Rõu -kodu` ”sünnikodu” elokodo oli Suokülas Vai*

elu|koht 1. elamispaik, kodu *On so oma elukoht` paergus koa Saaremaal Põi; minu rundi sees - - oli koa üks elukoht olemas, tulease oli näha ja tule` süssa Mih;` Pihkva elukoht oli väga ilus Plt*

2. (pea osa) **a.** meelega *Sie on vist` sendä elukoht, et huop` sinne käüb elu` pääle Kuu; elu` kohta oli` rivo-lvre pand Kad b.* lõge (imiku koljul) – Hlj

elu|kumbed pl eluviis (peam moraali seisukohalt) *ead eloviisid ja elo` kumbed Mar; teesel on` oopis teist` moodi elu` kumbed ja viisid kui teesel Juu; mijs põlema kedägi asi elokommetess Kod; halva elu` kombõ omma nüü? ku sa vanõmbõid ei` austa? Har*

elu|kord 1. elamine; elulaad, -korraldus *Ta läks` kuulama` voatama kudas see elukord seal on Põi; inimesel koa vilets elukord. elab` väikeses pogriss Nis; se elukord on nii` sassis ja segane Juu; nirgid, mõnes kohas on - - neil ei ole elu` korda (ei ela) siin KuuK;` kaugemalle ma ei ole oma elukorraga saand (pole kaugemal elanud) VMr*

2. majanduslik olukord, elutase *elu kord on nii saant, seda_p` saagid änam järje pele Khk; meid soadeti Siberisse, aga meie oleme nüid elukorra pial Juu*

Vrd elukõrd

elu|kotuss elukoht *Näet unõh vahtsit saapit, tulõ elokotusõ vai ameti muutuss Räp*

elu|kõrd 1. elamine; elulaad, -korraldus *akavad kõhe perede` viisi` niiskesed elokõrrad siin mual. ei lähä` õptaja` juure laalatama; elä õma elo` kõrda nagu kõrd ja kohus Kod; kui sa tahat` õiget elu` kõrda, siss piat tõist` muudu elämä Nõo; temäl` ol`li oma elukõrd, latse ol`liva Rõn; tõsõ viha alh ollõv` kõkõ rasõhõp elukõrd Har ||` tämä tunneb masinite elo` kõrda (ehitust) Kod*

2. majanduslik olukord, elutase; (korras) majapidamine *mul on siin kõik õmad puud ja õma elokõrd Kod; sääll` olli illuss elukõrd,` kõiki` olli külländ Nõo; Vanast ol`l talo` rahva elokõrd õks` väega vilets Räp*

Vrd elukord

elu|kõrvane abikaasa – PJg Koe *elukõrvane - -` õetasse mehe ja naese` kohta PJg -kääik, -kääik elu(kulg) kudas so elokääik lähäb.` iäste või alvaste Tõs; kirjutavad oma elokäegud ülesse Kos; eläd, kudas su elokääik lähäb Kod; ma` mõistsõ unõ ar?, et mu elokääik` ei olõ` hüä Rõu -küünal` fig (surmast) elu` küünäl` kustund Kuu; eloküinal` kustos ära, inimene suri Käi; Paljudel on selle mualapikese tahtmise pärast eloküinal` kustutatud Trm; timä elo` küünäl` kistu är? Rõu -lammass elujõuline, kasvama jäetav lammass miä jäädän sene elo` lambast Vai; Mool see va äbarik tall, äga sest elulammast äi saa Emm; sij` jääb elu` lammass. tõese tapama ärä Kod; sij` om elulammass, sij` jääb mul` ületalve Nõo -laud teat joon(ed) või kahe joone vaheline ala peopesas *Elolaud pihu sies,` kriipsud, elo` lauval kaks` kriipsu,` lahtised` õtsad kääpakkä puol, terävast kokko` peigla vahele, vahiti elo` lauda, kui` kriipsusi täis – sis` risti ja viletsust eloajas pali Lüg; lai elolaud Jõh; Kui elulaud on` iästi` selgelt pius näha, siis elad kaua Jür; elolaud one käe piäl. terve su elo` õtsass õtsani Kod; elulaud ~ söömalaud Ksi -lehm kasvama jäetav lehm(ikvasikas) sie**

vasikas õli ilusa `värkidega ja `jääti elo `lehmäst Lüg; es saa elulehmäss `kuskil müvvä, udar olli vigane Krk

eluline eluli|ne VNg Hää Kos Har, -le|ne Hää JMd Plt Hls, eloli|ne Rõu Vas Se/-õ/, -le|ne Mar, g -se, g -tse Vas Se/-õ/

1. elus olev; elujõuline sie one jo eluline inimene tükki `kolme`kümnet `vuota sela taga VNg; tugevamad `sorti on eluline loom Kos; eloline inimene, kel `tervis juuren ja tüüid teeb Kod; sa ol'li<sup>2</sup> viij eloline, a ma<sup>2</sup> eloline es olõ inäp Rõu; eloline (kasvama jäetav) vasik Vas; jumalõlõ teno, hingelinõ om, elolinõ (laps sündides); mitu tük'kü olõ õi eloliist, `kuulu² omma² Se

2. (ülearu) elav, liiderlik Vanad inimesed oiatasid: ära sa mitte eluleseks mine Hää

3. s elusolend ta on ju ikke kua se elulene, mis sa tast `piinad Plt; egal elulisel om sitt sisen ja raba kõtun Har; susi nuuhhutass, et `kiäki seeh om, `kiäki elolinõ Se

eluloodus elulootus tal om iki elu looduss Krk; `aige om paranenu veedikese, nüid iks eluloodust om joba Nõo

eluloom¹ 1. elujõuline olend a. kasvama jäetav loom Vasik on `ninda `uidurane, ei sest elu `luoma tule Kuu; `Sellest `saame ilusa elu `luoma, ia `piima `lehma `märgid `külles IisR; sest akkame elu `looma kasvatama Muh; sellest vaimetust talleksest küll elu `luyuma ei saa Saa; eluluomad `peetasse ületalve JMd; juadab vasikad elu luamast Iis; nij jääss eluloomass, neid ei tapete ärä Hel; [siga] kes läbi ammaste kridsip [süüa], tost elu `luyuma ei saa Puh; Üt's kanapoig om `väega nõrgakõnõ, taast vaest küll elu `luyuma ei_saa² Urv b. (inimene) `Ärge mind enamb lugege inimesest, minust enamb elu `luoma [ei] saa; Sest (põdurast või üleannetust inimesest) `õiget elu `luoma ei tule IisR; temast elu `looma änam ei saa, vaagub juba nõdalapäevad `inge Saa; nüid om täl `tervuss jälle veedike paremb, paestab et saab iki eluluyum Puh; Tal omma<sup>2</sup> sarvõ<sup>2</sup> `maahha `juuskmada (liiga vara abiellunud), tast küll elo `luyuma ei tulõ² Plv

2. elusolend loomal `eetasse naba vars olad, lapsel ka, see ete `kõikidel elu `loomadel Khk; ma jäti minev`aasta `lamba tolle tarviss, et siss om mul ka eluluyum, ma pane ta vai `kapla suvel Nõo; nemä väedänuva toda `vaškät `vankri pääle `tõsta, aga elu luyum, ta jo rabelep ja raputap Rõn

eluloom² loomus, iseloom ja kuda kellegi eloluyum one, nõnna eläb Kod -lootus lootus ellu jääda oh, se on jo suremese peal `aige, elu `lootus `otses Vän; ei sel enam elu `lootust õle Trm Vrd eluloodus

elult elult Krl, -d Hel Nõo Rõn; elolt Krk Plv Vas elusalt üit's aenuss kõrd ma näi eluld `uñti Hel; mul olli ää miiil, et ta eluld kodu sai Rõn; lelläkene, kas sa tahat sõss elult `õkva `põrgulõ minnä² Krl

elulugu (jutustatud) elukäik kää `katsuja `räägib eloluud läbi, `milla `tütrik mehele saab Lüg; `Targad `ennustasivad `õtsa iest ja `rääkisivad su elulugu Jõh; jah, see on ühe täis tõsise mihe elulugu Käi; tuli jutuks mu elulugu. `kuulasid kahe mehe Ris; nägin selle [maja] eluluyu ärä poha, kudas sij `ol'li Vil; minu elu luyust ei mõesta ma enämb midägi selläte Hel; näet sõss kuis tu elulugu kõik' lätt San; kuiss su elulugu n_om kah Har

elumaja (mõlemad osised võivad muutuda – S spor L, HaLo; põhisoona mõnikord lühenenud) -ma(a) Muh; pl maad Jaa Põi

1. elamiseks määratud hoone või hoone osa, (rehi)elamu; (vabadiku) saun – üld
 `Tammistu küläss olid elumajad ehitatud `lounalt pohisele, vähä oli neid, mes olid ialt
 `lännele Kuu; `saunakene on `vaiste elumaja VNg; elu maea tegime uie, laudad veel vanad
 Khk; kaks lainet o vähikest, kui kolmas tuleb, siis o justkut elumaa; siis õlut ep lähe `köima,
 kui sa enne elud maad ää pühid Muh; ma selle aja elomaja inimene (majaomanik) olnd
 Mar; `meitel sii oo elumaea ja loomalaut änamiste õhe katuse all Mih; elus maease `viia_i
 `tohtin tänd (ussist nõelatut); na vilets teese `juures `olla, teese elusmaeas; kui kägu
 elumaea ligidal kukkus, siis pidi surm tulema Tõs; suurem jägu olid rehed elumajaga kuos
 HJn; nemad oma elumajasse ei lase `sisse Amb; vana suetsu elumaea `kambrates olid
 [leitseaugud] Kad; elumaja iest `kamber ja taga `kamber VJg; kui õssima [maja]aseme, `ánti
 metsäss ilma rahata elomaja pal`gid; elomaja õli ka sij, kui ta õli rehe kõrval, aga esikuss
 käis `õtse uks; mõnel popsil õli [laut] elumajaga ühen Kod; meil oli elumaja, `äärbär ei
 olnud Äks; kolme `kuuge olli minu elumaja valmiss Hel; `Uibit istuedi iks joba rihe`taade
 elumaea `otsa Rõn; kõigil om ilma suidsulda elumaja; vanast iks riie tarõ `ol`gi elumaja,
 kon `elli Har; sann pandass õks `allapoolõ, et ta elomajalõ nii `lähkädsen ei olõ? Röp
Vrd elatusemaja, elu, elumõja

2. hrl pl (tal)hooned elud maad põlesid puhas ää; mina pole mitte teie elude maade
 sihes keind Jaa; sead `lasti vanast jalutlema koa aga nüid `peavad ikka eluma sehes olema;
 tõhk o ikka elumaade `ümber Muh; `Nende elud-majad on keik lagund Emm; nüid oo sii
 puid `rohkem elude majade `ümmer Kse; elod majad põlesid kõik ära Ris

3. majapidamine; kodu – spor S L, HaLo Enne surma tuleb ikka keik elumaja asjad ää
 laarida ning korda aeda Kaa; elus-maas pole puu tikkugid Põi; ei saa `puuma töö eest
 `aega, et sa eluma toimetusi toimetad Muh; [alus] `pükse pole `olngid elus majas (naistel ei
 olnud vanasti pükse) Käi; no ikke jah kõik elomaja asjad (maja-, tööriistad) kõik on elos
 majas `tarvis Mar; naine peab kodus olema elumaja talitsema Kse; temä ikke elumaea
 tegemest kõik ärä tein Tõs; mõnes `kohtas ikke\_i `olngi `kella elus maeas Aud; [takust tehti]
 `Vyydikot`tisi ja vil`lakot`tisi, elumajas läheb ju pailu kot`tisi Hää; `rasva läks elus maeas
 ikka `tarvis Kei **Vrd** elumõja

elumane *elumane* (intensiteedisõnana) lausa, päris *Oh sa elumane kurat* Nõo **Vrd** elu

elu|marras *Elu `marras* mardus, kes ei tee kahju ja kobistab hommikupoole ööd – Kuu

elu|mees 1. elujõuline, elus toimetulev mees *On läbi ja läbi üks elu mees, mehe eest
 `väljas egas pool* Põi; *teene [poiss] on elumiis* (ettevõtlik) KJn; *nuur kirutaja ta_m nätä
 elumiis taa saa `väega häste egaütega `kõrda* Har

2. elunautija, naistekütt *Täitsa elumees, äga tema kuula midagid* Kaa; *Poiss akkas
 elumiheks* Emm; *mõislik pois, elomiis on ta küll, aga moeto viisakas* Kod

elu|meister ehitusmeister *elu`möistrid, kes elusid üles raiub* Jäm **Vrd** eludemeister

elu|mõja (mõlemad osised muutuvad) 1. elamu kahed elud mõead olid [talus] Var; *me
 põle oma elumõea `nirki näin* Tõs

2. majapidamine [vanasti] *põln `sahkagi elusmõeas* Var

Vrd elumaja

elu|märk 1. elu olemasolu tunnus või avaldus [vennal] *vähäse ikke elo`märki oli viel ku
 `lööeti* Vai; *Nii `kaua `annun* (peksnud mõisnikku), *kut elu märgid oln täiesti kadun* Krj;

põle änäm elu`märkigi sees. surn ää [inimene või loom] Tõs; täl ei olõ? inämb elo`märki man Plv

2. eluiga ennustav märk inimese või looma kehal *mool o elu märgid`külges. `mustlased`pannid ikka`märka`külge Muh; elomärgid oo vasikal otsa peal - - kel piires lähäb`silma, sedä ei maksa pidädägi Mar; Piupesades on niid inimese elu märgid Hää; aga nina`aukus on obusel üks märk, elumärk Ris; tämäl (lapsel) one lühikesed elomärgid Kod*

3. elusolendi olemasolu avaldus *Ei õde ole ka elu`märki`andand, jo kaks kuud, kui`viimast`kirja sain IisR*

elundikki|püha *Elundikkipüha nelipühad – Kuu*

elune *elu|ne g -tse (kirumisel) oh te elutse pimede; oh sa elune kurjategi Trv*

elunik *elunik Rei, elo- Röp Se*

1. (alaline) elanik *vanõmb veli ol`l Jaan - - tuu ol`l koton elonik Röp; Uus elonik tsaga vikahtit Se*

2. euf vares – Rei

elulu *elamine, elujärg, -tingimus(ed) eluolu nii alv, ei taha sii`ollagi Tõs; Ei näe oma ninaotsast`kaugemal - - ei tunne ilma eluolu Hää; miu eluolu om periss kenä Trv -ots elu lõpp, surm Eloõts tuleb kõrd igale ühäle Lüg; ma anni tälle serätse nahuka, et ta mäletäp elu otsani Nõo; ega me`kiäki`endä elo`otsa ette ei näe Võn; [surm] Vei timä`mötsa uma eloasõmõ mano, kohe ol`l kirotoõt suurto`tähtega elo ots Röp -otsa iialgi ma_i ole tat elu`otsa`salgin Krk -paik elukoht Soos nende (kurgede) elupaik oli ja on Põi; nende elupaik`olli ikka Kuivastus Muh; mine`sinna kos sinul one tiänissuspaik ehk elopaik Kod -pea (hrl põhisõna lühenenud: -be; väliskohakäänetes langeb kokku sõnaga elupealne) pööning, lakk – Sa Öue`kamri elube; elupe`murded seetsepool kül`jes Jäm; karuperse oli see, mis sii elube`otsas oli Ans; Tua elube oo tühi, äga lauda elube pannase sügise`einu täis; Sui keiasse lauda elubel einte sihes magames Khk; Elube`murdes oli veel kenasi`einu. Poegind lehmale`tüüdi elubelt`einu Kaa Vrd elupealne -pealne (väliskohakäänetes koos kaassõnaga) = elupea – Sa Muh Meite elupealne on präägus tühi Jäm; [redel] oli elu`päälsse augu all Khk; einarüpiiga`toodi`einu elu peelt; keedetud`putru ja`pandud vidajale elu`peepe Mus; Ärjabe`pandi elu`peeltse`murde Kaa; Nendel elu`pealne alles minev`aastasi`einu täis Põi; kanad kõivad elu peal munemes Muh -peatus hingepide; elujõud söögi issu sukugi ei olõ?, taad võtat nigu elu`piatusõss; taal ei olõ? ka taad elu`piatust medägina, ega päiv om`haigõ Har; Tyy (peeneks raiutud ja soolatud) rasvaga`keeti`sjüüki ja`tyy tu elu`piätüss ol`l Rõu; timä (haige) iks tyy kibõna võtt elo`piätüssess Vas -pidaja hingepide Nemä (vallavaesed) esi tokutiva oma nälläkärrega talu pernastele paklit, siss saeva midägi elupidäjät suhu panna Nõo; Leib`umgi taa elupit`äj Rõu -poiss lstk ”hea, sõnakuulelik laps” ole`piale elupoiss ning ole vagusi Vll -poliseld alatiseks`Uutele`saabastele valatud`sääre`otsast`tuobi täüs tulist`terva sise –`ninda jäänd`saapad elupoliseld vett pidämä Kuu -pulk fig peenis kusemulk ja elupulk, niij käivä [käsikäes] Krk*

elupu 1. kasvav puu *mes kasvavad, need oo elupuud, need (saetud)`õeldse`saetud puud Tõs*

2. harilik elupu (Thuja occidentalis) *Seda elupuud`ennevanast`tiatudki IisR; Linna`surnu`aidas ma nägi esimeseks nee puud,`ööti elupuud olavad Põi; elupuu oksad raamatu*

vahel Hää; elupuu metsas ei kasva, mõisate rohu`aedades on `teisi Amb; kabelin nüü elu`puuse ja läädsäpuu `ümbre aia om kärbitu tasatsess Nõo; elopuu sais kõõ hal`aás, suvõl ja `talvõ Ráp

3. fig naine – Krk

elupuukene fig mies võtt naese ümbert `kiinni ja üeld, elu`puukene, puusa`luukene Kad **-põletes** elavaloomuline inimene Elupõletes on üks väga püre inimene, `kõike tjjb toimendab ikki tormates; Mis väga edev [naine] - - elupõletes, `õeldaks: jusku va virtsaneelik Hää

elupõline 1. pikaajaline a. eluaegne Elupõline meremees Kaa; Ta on ikka vana elu põline siit elanik Põi; see oo mu elupõline töö Muh; inimesed näeväd et, minä, elupõline perenaine, lähän jala [lauakirikusse] Kod; ta ju elupõline selle töö tegija Lai; elupõltsed õngemehed eläsvä jõgede pääl `panduridega Ran b. tugev, vastupidav Küll on vade paks `sieligü `riie sie o kohe sul nüüd elupoline Kuu; lapper, see ikke elupõline asi Tõs; elupõline asi, saab oma eaks ja poja põlveks, `tütrek tükid tagant `järgi Hää

2. väga vana, põline `Misse viel paremb on kui `mõisa süda, elupõline ramutus IisR; Polnd sii `otsa või aru peel kust sandik keik olid suured elupõlised metsad Kaa; On üks `varga pere, see on elu põline `aigus seal Põi; väga vana küla, see on elupõline olnd LNg; Antsu ikka see elupõline nimi Lih; elupõline talu PJg

elupõlv 1. eluaeg, -iga üks sie `kirjutamine ole keik elu `polved `olnud Jõe; Sie ott henes tua `palgid `kuiva ajaga - - no küll sie maja `anda igädä, paar-kolm elu `polve Kuu; ikke elu põlve sai ju `rehte `pekse Aud; eluaeg elad, tia mis elu `põlves ette tuleb Ris; [riietest] mis nisukest `aásä elupõlve `oida HMd; kadaka teibas, kuuse vits ja aava roegas seesavad mehe elupõlve Nis; õlekatus käib kohe kaua `aega, elu põlve kohe VMr; no näe, nüüd olen elupõlved teisega ädas VJg; temä `ol`li - - `virtinas puul oma elu `põlve Vil; mea oma elupõlven ei ole seast sõna kuulu Krk; ma\_i ole elu põlv maganu `päivä Nõo; mul lää_i elopõlv, eloigä meelest sääne sõna, kooni? ma koolõ Se

2. (adverbiaalselt) a. alati, ikka Sa õled ikke elu `põlved õld `niisike `kuivetand Jõh; Agabe `otsas on `koltse loua mehed. neid elu põlve sedaviisi `üitud Emm b. vanasti, muiste kas ta (mägi, vana matusekoht) on sedaviisi `kõrgemaks `kasvand, et midagi on elopõlvel `pandud Ris

elupõrm eluvaim, -natuke [sureval loomal] elo põrm om vjil siseh ei või vjil är? visata Plv **-põrmugina** elunatuke sul ei olõ? taad elu `põrmugina Har

elupäev 1. päev inimese elus `ühtegi elu `pääva ei ole kahatseda, et on ull oln HMd

2. hrl pl elu; eluaeg –üld `Katsu oma `aaskari `karja `raññastada, ei ole enämb `toistel elu `päivi `neiegä; Küll sinu elu `päiväd on lühükäsed ~ `pikked (õeld sisenejale, kui kangast maha lõigatakse ~ üles pannakse); `Kauaks elu `päivi nii `kauaks ka `leibä; Ies elu `päiväd, taga `tantsu `päiväd Kuu; ei `kergeid elu `päevi ma põle nähnd siin ei kodo ei `kuskilgi Lüg; minu elupäevad oo lõpekorral Muh; `Audru kiriku all ikke elu `päiväd [elanud] Aud; [kui vanainimene tuli külla kangalõpetamisel] `ütles: `ossa issakene, minu elu `päivadel lõpp pial; kütuse `puudust ma ei tia elupäi-viski JIn; elupäevad on küll ka `praegu juba ike üle kaheksa `kümne Kad; isä neid `nuütasid tehnu, õmad elo `päiväd püis Kod; ta põle oma elu `päivades nii iad elu saand, kui vanas `päivis Lai; `ammad ärä ja elupäeväd lühiksed Vil; sij om miu elu `päevi sehen ollu; miu elupäevil ~ -päevin ma_i ole sedä nännu vjil Krk;

`ta\_lli elu päiv velle man karjan Ran; jalg joba avvan, ja tõene avva veere pääl, elupäevä om otsan Nõo; ku elu`päivi om jakat, siss piät iks eläme San; [sõja ajal] a ar_ka tapõta as, olõ es elopäävä är eledü² Vas; midä vjil seeni aani elopäävih nännü olõ ei, nüüd vjil näet Ráp

3. (adverbiaalselt) ikka, alati; (eitavas lauses) ialgi sii oo [allikast] elupäevad vett `välja joosn Muh; minu isa `piinnis elu päävad [vikatit] Sim; magari karñitsad õlid - - magasiaedan õli elopääväd; kui ta põle elopääväd lõvi õllud, kos ta sinuga nüüd tañtsib Kod; ma põle seda elu `päävadeski tahnud Lai

elupäevakene dem < elupäev elupäeväkse om otsan (suremas) Krk; piat õks uma² elupäeväkese läbi elämä Har; elopäeväkese_`tjine är<sup>2</sup>, sai viiõsada `ruublit Vas **-päevne** eluaegne mino elo`päävsed üle`aitsed Kod **-päivine** põline elo`päivine `metsävahi koht Lüg **-rait** rehielamu Seal oli suur pitk elu rait, mütu maja oli õheteise `otsas Põi; elu rait [kus on üksteise kõrval] `kamber, oone van ~ köök, rehe tuba, rehealune, ladu Käi **-ratas** fig elu tõene tuleb ja küsib: kuda sinu eloratas kua viäreb Kod **-regi** fig elu seda`moodi see eluregi on ikke edasi läind Pha; Kudas siis so oma elu regi libiseb Põi; eluregi ep joose east mette Muh; kudas so elu regi jooseb Mär **-rehi** rehielamu Elurihi tet`ti iks `kõrgemba kotuse `pääle Rõn **-ritsikas** (tahtmatu) lihasetõmblus eluritsik om, ku veri naha vahel sibisess. vahel sil`mä kulmu sehen, ja käe sehen - - pindsoonte sehen naha all Krk **-ruum** elamiseks määratud ruum minul on pisikesed elo`ruumid Lüg; `saunas oli üks eluruum - `aukliku sauepõrandaga tuba Kos; eluruumid ~ elo toad Trm; ja saeme siis ühe maja `osta, kaks elu`ruumi ja köök Pil; `pandur om ijst ja tagast tühi, tõese otsa pääl om `väike eluruum, telgi `mjuudu Ran **-ruumine** a < eluruum `mitme elo`ruumine maja, mittu pere`konda eläb Lüg

eluröögatus 1. endale tähelepanu tõmbav inimene; riiakas ja õel naine No oled sa küll `põrgu keldrist `alles `endale elu`röögatuse `välja `koukind IisR

2. vapustav elusündmus Kui elus `miski suur `õnnetus oli või `miski muud, mis igapäev ei `juhtu, `ütlesivad elu`rüögatus IisR

elus elu|s (-o-) R(n elosa Vai) spor eP(h- Phl), Nõo, -ss Puh Nõo, g -sa; eluss ind San Ráp/-o-/ (adjektiiv ja sõna elu inessiiv võivad eP alal kokku langeda)

1. elav, elus (olev); elujõuline; elama jäetav, elusalt säilitatav Pane `angerjad `huomigull `sumpi, siel `seisuvad nii `kaua ku tahud, elusad Kuu; kui on `raiumatta siis on elos puu; elosa `silmidegä (elusana) tämä küll enämb `Rääsa ei tule Lüg; Mokkal nagu elusa kana süänd (punaseks värvitud) Jõh; elosa `kissa; [angerjapüügil] elos `süötä pidä olema `ninda et sie `viidika eläs Vai; elus kala on `liikuv, kallutab `paati Pha; elusad kalad `lastakse sumbuga jõkke ~ vette Mär; Siu telliskivi sabase, mud`u jooseb elusast piast `taeva (õeld väga silmakirjalikust inimesest) Han; sui on ju puu elus (ei kõlba maha võtta) PJg; kõik elusad loomad sigivad; naene olnu varju `surmas, saanu `jälle elusass; me `peõsime [inimest] enne elusast pärast ja pärast seda (surma) `peõsime viinaga Hää; elusinimesest võib paha `riäkidä; ta oli nagu koerde kää old, va talimüt`s peäs, vil`dinuiad `jalges, nagu elus niru Juu; elusast piast `tahtis konna ära `süia Trm; mina ei ole elusalt piast [hunti] nähnud Äks; ega ta koolu es ole, ta\_lli periss eluss inimene; egass eluss lammast ei nullitä, enne tapetass Nõo; `pandoriga `veetäss eloskallo Ráp

2. hõõgub; (suure leegiga) põlev, laus- *maja elusa tule`liegi sies* Lüg; *Valus, nigu elus tuli lüüb läbi* (valusähvakust) IisR; *kadus on elosas tules* Vai; *tule ehe, õhune`valge tuha kord elus söö pael* Khk; *Olid sööd nenda ää`õhkun, et meni elus kübeke veel oli, siis`veeti säält`niiske`otsa [sütt] Krj; ühessa elus tule sütt visati`jälle vee`sisse. `veele`tehti ristid`peale [kui huuled olid katki] Aud; ja üe korraga mina näe elust tuld kõik mede kuhjede vahe täis* Hää; *elus tule kustutan ära, aga lambi tule lõpetan ära* Saa; *seäl ju päris elus tuli`lahti* Juu; *elusad ~ tulised süed* Trm; *elusad süed`õhkuvad; elus süsi tuli jala pääle ja põletas jala ära* Äks; *kui pühab`leiba tñid, se põleb [pärast surma] elusas tules* Sjn

3. (hüüatustes, kirumissõnana) tõeline, päris *sa elos kurat* Mar; *elus raibõ* Khn; *oh sa elus kurat, mes müid vijl`ütles* Kod; *elus kurat isi* KJn

Vrd elav

4. (väga) väike *üks elus kiba`leiba sii maas; Sida oo küll elus pire* Khk

elu|saatus (ettemääratud) elukäik *elu`saatus oo sedaviisi läin, jäi`siia elama* Aud; *mu elu`saatus om`seante, ma pia sellege rahul oleme* Krk

elusade elusalt *kumm - - sinna`panti kala elusade`sisse* Ran

elusalt adv < elus; elusana, mitesurnult – R eP Puh Nõo Vas [mõisnik] *elusald ott kohe naha`nüürid [meeste]`seljäst, neist`tehti`härjä juttad* Kuu; *eks neid ole kui`paljo, kedä on`maedu elosald* Vai; *Ta on nii püha et läheb elusalt`taeva* Pöi; *Suur nigli elusalt süldiks`panna jõrmus suur* Khn; *laps jähi`tulde, põles elusalt ää* Ris; *ma süen so elusalt ää* (õeld naljatades või pilkavalt) JMd; *kalad läksid elosalt kummidega`linna* Kod; *ei ole elusalt ilus [kuid pildil on]* Vil; *suur kul`t`olli, elusalt kaald viistõi`sskümmes`puuta; üteldi küll ku serände tüli`olli et, sa aad mu elusald`auda* Nõo **Vrd** elusade

elu|seltsiline u abikaasa *ma võttasi omale eluseltsilise* Khk; *mees ehk naene. [õeld] mo eluselsilene* PJg; *minu elusel`tsiline on kodunt ära* Kos; *ma tulin`sulle õma elo seldsiliss`näitämä* Kod

elu|siga 1. üle talve jäetav, veel mitte nuumatav *siga on sie`nuumasiga ehk elusiga, mina vien ikke`piuga`rohtu ede* VNg **Vrd** elutsiga

2. elusalt müüdav *siga mia elusigu pal`lu müinu ei ole* Hel

elu|soon 1. arter, tuiksoon *`torka elusuon`katki, siis elu lähäb kõhe usina`vällä* Lüg; *elu soone`peale ei tohi`aadert lasta* Mär; *seesi katsud põnksutab, see on koa elu soon* Juu; *elu süün ku sõredass akab`peksmä, siis surm ligi; kaalasüün, sj elosüün põrunud`kat`ki. siis surema kõhe ärä* Kod; *elusüün`kargap* (pulss lööb) Nõo; *kas elosuun`lõöse; vähäkeiste liiguss elo suun* Plv

2. seljaaju [tapetud loomal] *seal sel`la luu all on nihuke soon, nagu tühi put`k, see on elu soon sel`groo`kül`ges* kohe Juu

elustama *elustama* hv R L KPõ, Trm MMg Plt

1. (kuskil) elama, elutsema *ma sealt küll läbi käind, aga elustand ega seist ei ole* Rap; *viis obosega palga`õõnna, kus ta`talve elustas* Juu; *mõned on küll rännand ja`sisse tuld Mul`gimaalt, mina olen küll aga elustand siin juba* Ann; *rebane elustas siin* Sim **Vrd** elutama

2. elavamaks muut(u)ma, (end) virgutama *`ussi tule elustama`päiva käde kevade; elusta tuld`liede* VNg; *kui`looma tahad elustada pead teda vägeva söögiga`söötma* Tor; *elustas teda`kange viinaga* Kos; *elustas teda vähe ta sai pailu`rõõmsamaks* Plt

3. elatama *Natuke mis ta toetust sai - - aga ega see teda elustanud* Trm **Vrd** elutama
elutama *elutama* Mus Juu VJg Kod Pal Lai, *elo-* Trm Võn Plv Se

1. (kuskil) elama, elutsema *lase kil'gid elutavad ahju_pel* Juu; *kala `rohkem suvel elotab kivi maa peal* Trm; *suits läks ukssess `väl'jä. kui tuluke `õtsa sae, õli `suuja küllält. niiviisi minä elutasin* Kod; *sis tsaari soldat om ärä_pagõnu - - om nakanu siin elotama* Võn; *mõts mesiläne elotass `hindä sügäväl maa siseh* Plv **Vrd** elustama

2. elatama; elatuma *Ma sai sii ennast elutada* Mus; *silgu lagaga elutand nädäläpääväd* Kod; *poeg - - kes minuda siin elutab* Lai **Vrd** elustama, elutsema

3. elusalt säilitama *kala elotamise sad'na* Se

4. tapma *eks unt tema `murdis* [laudas] *`lamba maha - - siis eluteti ää* [hunt] VJg

elu|tare eluruum; elumaja *elomaja one kosa eläd: elotuba, elotare, elosaun* Kod; *vanast olliva looma ka elutaren* Nõo; *rehe tarõ?, olõ õs no `mäantsitki elotarri; näil ol'l elotarõ, ja riih* Vas; *elotarõ van ~ elomaja* u Se **Vrd** elitare

elutass elutuks, poolsumnuks [pikne] *olli puul elutass löõnu selle naese* Ran

elu|tee elu(käik) *kudas elutee määrätud on* Juu; *pikä elu tñj olõ mina läbi käünü?* Ote

eluteme *eluteme ?helletama karjalatse `laulsiv, elutive mõtsan* Hel

elu|tilgakene dem < elutilk *laaletasse ike sa elutilgakene* Äks; *võtame sedä elu tilgakest ka vähä* Hls **-tilk** hum viin – Hlj Rak Trm Krk Hel nu, *ka elu `tilka ka võtide sääl või* Krk **Vrd** elutsilk **-toss** elu(vaim) *mul jäi joba ehg `kiñni - - elutoss joba `vällä minemän* Nõo; *vaist ku elutoss man, vaist siss praavuss kui är?* San; *sa\_i jövva\_`hoitagì man taad elo `tossu* Plv

elutsama, elutsema *elutsema (-o-)* spor eP(-ä KJn; -sa- Kod), TLä, -e M San, -m(m)a RId, -õm(m)a hv V(-e Krl)

1. (kuskil) elama *Jättimä `kõige `nuorema* [venna] *kõhe isa kõha `päälä `sinne elotsemma* Jõh; *Kivi varede ja aide sihes nad (nirgid) elutsevad* Krj; *putermañn elutsede `laevõs* Khn; *kajakad elutsevad metsa `järvedes* IisK; *linna elu temale ei `meeldi ega tahnd sial elutseda elupääväd* Lai; *kos nirgi elutsevet sääl obese siginevet* Hel; *ei tiia kos ta nüid piass elutsema* Nõo; *elotsõss ütte `viisi (käib tihti) sääl* Plv **Vrd** elutama

2. elus olema; tegutsema, elumärke ilmutama *ta elutseb alles, põle veel surnd `ühti* Kse; *ta (öökull) `üüsi üksi elutseb, ei taa `päeba ei lähä kusagile* Mih; *kukeari ja `paldsam nemä `talve ei elutse* Krk; *na_mma tuima naa jala?, ega naa enämb ei elutsõ?* Har

3. teat tingimustes elama *pian oma `eidega elotsemma - - `õlgu siis üvä ehk paha* Lüg; *kis vägä kõhna (vaene) one ja akab kõvima [siis] `ütleväd et, akab õege elutsama (jõukamaks minema); üks elutsab üväss, tõene elutsab alvass; `vaesel viisil elutsab egä pidi* Kod; *kuiiss nyy Juhañ Mat'aga elutsõsõ?* Har

4. elatama; elatuma *ma oli `kölblik veel, et ma ennast elutse* Pha; *sellegä meie elutsasimagi. `ulka `lapsi õli* Kod

Vrd elutama

elu|tsiga üle talve jäetav, veel mitte nuumatav siga *Elutsia_`kävve õks `vällä, toiditsia_`pañti kiñni?* [lauta] - - *Toiditsiku söõdeti õks ubindõ ja jahuga, elu `tseole `pañti `lihti ja aganõid; elu tsia? aiasõ `mõtsa [sõõma]* Har; *elotsiku söõdetä\_i?* suvõl kotost Se **Vrd** elusiga **-tsilk** hum viin *anna mullõ elo `silka* Ráp

elutu *Elutumad`liikuvad (öeld, kui esemed iseenesest kuskilt kukuvad), tähendab et saab`kustagi`surre sanumi Kuu*

elutuba 1. (suurem) eluruum *kuredik, rehetoa ja elutoa vahel Rid; [kangast] Kääritaks ikki elutuas Hää; siin ei old rehetuba elutoaks Kei; oli`kuulnud, et`otsijad tulnuvad, viinud [varastatud] obesed elutuppa,`kambrisse kohe Äks; rehe tuad olivad elu tubadega ühes Lai*

2. elumaja (rehest eraldi) *kõda on elotual. `reie tual on`ukse edine Lüg; Elutuba on`valmis, aga`teised`uoned kõik`puoleli IisR; elu toad, [koosneb] tuba, kammer, köök, koda HMD; aga kui akati nisukesti`puhtamaid elutubasid tegema siis nied vanad [majad] jäid rehetubadeks KuuK; sijn kutsotasse tuba, mes lahun kõhe - - elo tubad Kod*

elutuhk *tuline tuhk satti mea elu`tuhka, tule`sissi Krk -tuli suure leegiga põlev, laustuli - eL ega elu tuld tagla`külge es saa Krk; katuss`palli,`õkva elu tuli`olli; üd`se om ärä`lõibenuva, nüid enämb tuld sehen ei ole, elu tuld Nõo; ubsat`ütekõrragõ elu`tullõ, ubsatõss palama Urv;`pel`ksevã kui elotuld, et`tiiskuss om Rãp*

elutus *elutu|s hv Ris Ksi/-d-/, -ss spor T V(-o-; -ss Rãp Se), g -se, g -sõ V*

1. elukoht **a.** elamu; (talu)hooned *mudu üks elutus (väike koht), põle ta suur kedagi Ris; meie eludus ei ole suur Ksi; olgu ta nii`väike ku ta om - - aga ta\_m miu elutuss Nõo;`väega pal`lo tarõsit vai elotuisi ol`l Mãkipããl Võn; tãl ei ole kedãgi elutust - ärã lagunu Kam; Lašnitsa elãsi aida all. Ku`valgõ\_lašnitsa ol`li elutusõn, sõss üteldi`valgõ hobõsõ hãste edesi minnev; Ega rot`i_tãhendãse_katu, ku neid elutustõ pal`lu sugõnass Urv; mul olõss hãã mijl`olnu?, kui ma uma elutusõ olõss raba suu pããle tennü? - - a ega elotuss ei olõ_kübãrãss är?`nõsta?; koh elotusõh sa elãde Plv; tetãss jãl vastast elotust; ei tiia? ma neid elotuisse, ei olõ? siin elãnõ Rãp **b.** eluase, korter *sããl majan om kaits elutust, minijãss elãp sõãl tõesen poolen Nõo; sõãl [linnas] tõse elutuse man om tãl`tutvit`roh Kemp Kam; ahu perã nulgan sõãl ol`l perreme elutuss [rehetares] Har**

2. elulaad, -järg **a.** *majapidamine; talu muud`lõõma elutusen ei olna, kikass kanaga kakelnava sõãl muru pããl Nõo; Kurõmãel ol`l kah periss suur elutuss - nel`lã hobõsa krunt; Sulasõnaasõl ol`l õks uma osa maad ja pedi`lihmã, ol`l esi? hainamaa. Sulasõnaanõ is putu? uma elutusõga maja manu?; tujõl om esi elutuss. lihm ja`t`õsiga, latsõ? ja`miiõss Har; sõãne elotuss ol`l, et es olõ [viljapuu]`aida kohe tetãki? Rãp **b.** elamine, elujãrg *nãide koton om periss il`loss elotuss Kan; no? om kõhnass jããnu?, silmã`t`õsompu sattu, ei olõ`miaki ellu ei elutust ei? Har; hũã, halv, rassõ elotuss Se**

Vrd elamine

3. *korrus tõsõ elutusõ pããl, om tõsõ kõrra pããl Urv; lãt`s`pããlmãiste elotuistõ; katõ elotusõga`hãrbãñ;`mãemãne elotuss; ja sai ka? maja tãlle kolmõ elotusõga Se*

eluvaim 1. hing, elu(mãrk) *`viimaks`saadud ige`toine elusse, eluvaim sise Kuu;`seuke võimatuke loom, eluvaim o veel sees Var; kui ikka elu`vaimu sies on, ei ole viel`surnud Jür; inimene minijub ärã, on nagu`surnud, aga perãss tuleb elovaim`juure tagasi Kod; [mehel]`võõl eluvaim ollu sehes, ära peksetu, verine Äks; emã ojass`väega valuste, enne ku tu eluvaim mant ärã lãits Nõo; timã om kat`s kõrd lõõgatu joba, nãiss kas jããse elovaim`õsisse Võn; sõã nakaõss nii`klopma et, kas vai elovaim minekil Rõu; elãjãl ka õks om elovaim man Se*

2. elavus, liikuvus `Tüdruk kui tulesüsi, näha et eluvaim sies, `kuškil ei `seisa `paigal
IisR; pole tal `söukest elu `vaimu sehes ega midaid Khk

3. (peremehe kujul ilmuv) talu kaitsevaim eluvaim ~ peremees ~ maja poterpüks Jäm
eluvane (kirudes) Oh sa eluvane luom küll Koe

elu|vasikas elav, ellujätav vasikas ku elovasikas omale jäi, siis tuli juo kuus nädälä
`suoja `piimägä pidädä Lüg; müigi vasikas ja elu vasikas Tor; selle `jätsin omale
eluvasikaks Hag; tuleve pulma, ta tõi eilä Tõrvast kaits elu `vaškat pulmasse kodu Hel; soo
olõ õi^o elovašk, `hambit jürä `väikost; soost (tapetud vasikast) saanu_s elo `vaškõt, `veiga
noo^o `sol'kna<sup>o</sup> suurõ<sup>o</sup> kusõma `ümbre Se

elu|vesi 1. hum viin – Hlj Tor

2. lahvavesi lääts - - eluvij sehen kasvass [linaleos] Krk

elu|viis (kõlbeline) elulaad tüdrukul oli laps, küll siis põlastati ja laideti, et elu viisid
`kuškile ei `kolva Mär; `puhtad eluviisid PJg; sji (tüdruk) üteltis õige laia eluviisige olevet
Krk; tüü tegu ei massa midägi, ku eluviis alb om Hel **-vits** mõesta mõesta mõõlu `vitsa,
igävetse eluvitsa, pikä puu põrutussvitsa = višt aabatsi tähe Nõo **-värk** elamine;
majapidamine neil õllud obesed ja eläjäd ja õma elovärk Kod; temal om säääl kauniss kena
elutuss. elovärk om joonen Ote; no ei olõ enämb `laata. halvastõ om kõik' elovärk Har **-õhk**
elu(vaim) jäi viel elo õhk `sisse [haigele] kui minä `vällä tulin Lüg; nii kaua kui seda elu
`õhka sees oo Rid; Inge `eitmist küll olen `kuulnu - - eluõhk läheb `väl'la Hää; kui ma sinna
lätsi olli täl viil elu `õhku sehen Puh **-õnn** Kes unes näeb ahju lagumist ja kerise varisemist,
sellel lõppeb leib kääst ää - - elu õnn kaub ää Põi **-ärbän** elumaja elu `ärbän om päält saa
`aasta vana Kam **-ülespidamine** elatis Et `saada perele `leivä `kõrvast ja eluülespidämist
ka `talvel, tuli `kääü `ülgepüüss Kuu

elvat → helvet

elve → helves

elveline `elveli|ne g -se helbeline See pole päris puhas vesi, see sõhuke `elveline; odrad
on kolme `elvelised. kasund kolme `elveliseks (oras kolmes lehes) Khk **Vrd** elblene

helves elves LNg, g `elbe Jäm Khk Muh Emm, `elve Jäm Khk Kir Var, pl *elved* Aud;
elbes Jaa Var, *elbe* ?VII Tor Hää JMd ?Koe VJg Trm Plt KJn, `elbe Rid Tõs JJn Lai, ?*elb*
Hls, *elve* Kod KJn SJn, g `elbe, g -me VNg Lüg(-mme); pl `elbed Mih Khn Aud(j-) spor
KPõ, u Kod/-l-, Pal Äks, `elbemed Hlj, `elved Kse u Kod midagi väikest või õhukest
a. peenike puru, kiud, kübe; lible, leheke, (lahtine) killuke; ude; valge kord hõõguvatel sütel
tuha `elbemed `lennavad `ringi; üks vana linane `riie - - s_ `kaabiti `nuaga sääld `niske
`elbemi [lapse haudunud kohtadele]; takku `elbemed VNg; Pääs `vaide `elbemed, `arvad
`iüksed Lüg; Võilille `elbid on keik kuhad täis; roo `elved ~ lehed Jäm; kasel ükski on `elved
- - nee mis koore peel `lahtiselt tuule kää illerdavad; sõlmi kuhašt `akvad [kõrreliste] `elved
`peele Khk; odra oga, kaira `elbed VII; üiges on `elbe ähk aga sihes Jaa; tule sees o põrmu
`elbed; odra elbestele võtab `kolse korra `peale Muh; ohaka `elved oo nagu suled Kse; tule
`valge elbe, mis tulise sühe `peale jääb; juused lapsel kui `elbed peas Tor; Linane [riie]
annab pailu `valgi `elbi ja `vilne võtab kangesti elbet `kül'gi Hää; ümmargune kaer kus `ästi
paelu `elbeid (kaerapöörise) Amb; tuli suadab `elbeid. süte pial on `elbed JMd; paberi
[põlemis] `elbed koguvad `piale, puud ei `saagi ära põleda `elbete all JJn; sule elbe õhus
Trm; mäda puu annab kõige enam `el'bid. kui tuli juba ära kustub siis on `elbed pääl; `elbe

`tuhka pannasse `aige pääle, kus nagu uhatand on Äks; `mähkme küllest kaabiti linase `riide `elbid, see `tõmmas [lapse haudunud kohad] kuivas SJn **b.** lumehelves arvad [on] `elbed, laiad lume `kaabed Khk; `elbed tulavad lebletes maha; külap ikka akkab lund sadama, juba `elbed kõivad Muh; `elbed tulevad maha nagu lõod Var; sajab `elbi Tõs; uidakas on üksikud `elbed, mis tulevad külmaga vahest Amb; `elbe on nagu külmema ilmaga, on kuivem, teravam ja `veiksem [kui räitsakas] Lai; Sij lootsik olli mul kerge kui elve KJn; Üits `väike lume elb Hls **c.** pl kangaspuude alla kogunev praht, ebemed `kanga `alla tulevad ju `elved Kir; `kanga `elbed - - oo need mis suga ja niied `väl'la kulutavad Aud; linastel ja takustel tuli seda `elbeid maha, aga pue lõime `kangal ei tuld kedagi maha Sim; takusel [kangal] on `rohkem `elbid, linasel on vähäm Pal; linastel [kangastel] on nisukesi `elbid tulemas - - `elbed pühiti luuaga ära Plt **d.** (madalama väärtusega) linakiud; takupraht takused linad või `elbes, siis `põldki ia `ropsida Amb; `elbes linad on kohedad; lina on `elbesse jäänud. `kasvamisest tuleb see viga; takused ja `elbes, need on odavad [linad] Sim; kui liiast on soanud [lina liguneda], siiss on `elbele tõmmanud Lai; viletsad linad nigu `elbed Plt; `vaata kui tal (istutatud linapeol) se elve lõi seasi `lahti, siss `tiatsid et tulevad ära koristada SJn

helvet elvet Emm(-at) Phl(h-), `e- spor R, g -i; ölvet Emm Phl(h-); ill helevette Phl (hrl vande- või kirumissõna) **a.** (pehmem kui) kurat siä\_t ole muud ku üks vana `elvet Vai; iga tühja asja pärast, mes sedase alvaste on, `ööda, oh sa tuline elvet; üsna vanad inimest `ütlesid, et oh elvat Emm; vana hõlvet tuli; ah sa tuline hõlvet `öötakse, kui midagid [on] hukka läin; oo hõlvet ennää- see `olle nenna üks imestamise sõna Phl **Vrd** ervet **b.** põrgu Vandus ihu, vandus inje, vandus ihu elvetiie rhvl Hlj; mene `elveti VNg; `saadan su `alle `elveti Jõh; `Pistis kusa `elveti (teadmata kuhu) Rei; läks kus helevette Phl

elvetama elvetama Kse, -ämä Var helvendama, helbeid andma ohaka tutid elvetavad val'lu tuule käe; `juused elvetavad tuule käe Kse; [lund] elvetäb, `elbed tulavad maha nagu lõod Var **Vrd** elbetämä

eläde eläde = eläden – Kod

eläden, -gi eläden Kod Trv Krk, -gi hv Kan; `eläde-nnegi Nõo

1. elusalt mea ei taha seast `alli `luyuma, eläden ei taha seast [kui nahk maha võetud, siis küll] Krk

2. iial(gi), elades(ki) ei eläde(n) tule Kod; eläden ei tule sedä ette Trv; ma_i ole `eläde-nnegi rammun ollu Nõo; elädengi ma taad ei unõta? Kan **Vrd** eläde

elädessegi eladeski `eläde-ssegi mea sedä änäp ei tji Krk

helähhämä helähhämä Se Lut äkki või korraks helisema, heli tekitama kell helähhäss; kui midä võtadõ, siss väega helähhäss. võta `hil'lä, nigu helähä_i? Se **Vrd** helähtämmä, helätämmä

elähhütämä Elähhütämä (vähesega end) elatama – Se

helähtämmä helähtämmä Rõu Plv; ipf (ta) helähti Krl = helähhämä lät's `maaha nigu heläht' inne Plv

elähtönü elatanud elänö ~ elähtönü (umbes 60-aastane) inemine Räp **Vrd** elähänü, elähünü

helähtümä helähtümä Krl Rõu Se äkki või korraks helisema kell helähtü Rõu; ku putudõ `veikene, sõss helähtü?, ku_sattõ sõss kolahtu Se **Vrd** helähümä

***helähüma** pr (ta) *helähüss*

1. äkki või korraks helisema – Se **Vrd** helähtüma

2. är *helähhünü paigast* (nihestunud), *jakust ar`käändünü?* Se

elähänü = elähtönü *eläh(h)änü?* inemine Vas

elähünü *eläh(h)ünü?* Vas(-nnü?) Se Lut = elähtönü *timä ka om jo vana, siss ol'l jo elähhünü?* inemine, *ku ma Saviujah`elli* Vas; *elähünü`tüt'rik* Se

helähüss *helähü|ss* Plv, -ss Rõu, -h(h)ü|ss Vas Se, g -se

1. helin, helisemine *üt's helähüss ol'l* [kukkumisel] Plv; *kellä helähhüss* Se

2. hoop *ma tälle aäni* [kaklemisel] *üte tolmahhusõ ~ helähhüse* Se

helähütmä *helähütmä*

1. äkki või korraks helistama *ma helähüdä`kellä* Se

2. liigatama *täämbä vagalikku ilm, liigahhuda_j midägi eikä helähhüdä?* Se

eläjäd → elaja(s), ele¹

eläjäpuu → elejapuu

eläk *elä|k* g -ku

1. pauk *kas ta tegi`enne kaasi`kat'ki ku eläk käis; kell`kuknud maha siis käänud eläk*

Kod

2. hoop, löök *paárs`kuksi tagasi, siis and eläku silmä luu`piäle* Kod

helämä *helämä*, (ma) *helä* Urv, (ta) *hellä* Plv; *hellämä*, (ta) *hellä* Vld, da-inf *helädä?* Vas; ipf (ta) *heläsi* Kan; pr (ta) (j)ellass Lei helisema, helama; kajama *tarõ heläsi kui tä rüük'* Kan; *Mõts heläss`vasta* Urv; *kell hellä Rõu; kari kodo tul'l, lehmä röögevä?* sõss moro *heläss Räp; laulõti nigu heläss õnõ; kudi kangast, kodo kumaßs, hoidi`langa, tarõ heläss* rhv1 Se; *pouna (panni) päle`lüöde, sess ellass* Lei

eländik *eländi|k* g -ku elanik *`vastanõ eländik tulõ`sisse, a vana eländik lätt`vällä* Se

elänu *elänu* Hel Puh Nõo, -ü?, -ü Har Plv Vas Se, -õ Räp elatanud *päält viie`kümne siss om elänu inemene* Hel; [ta] *ol'l õks jo elänu`tüt'rik, lät's noorõlõ mihele* Har; *tuy`preili um ka iks periss elänu`tüt'rik, uma kolmkümmend`aastat tu'al* Plv; *elänõ ~ elähtönü* (umbes 60-aastane) inemine Räp **Vrd** eland

elätet elatanud *ta om ni teräne ja tähelepane*i nindaku *elätet inemene* Hel

elätse *eläts(e)* eluks vajalik asi *mis tast sitast nõnda kirut, ega ta mõni enge eläts ei oole, ega sul eng`pääle_j jää, ku ta and* Krk

helätämä *elätämä* Kod, h- Rõu

1. äkki või korraks helisema *kui`viskas raha`känni, elätäs; lüüd`vassa`sõrme ku elätäb* Kod; *Kaas lät's`vasta`kastrul'i ku_heläti* Rõu **Vrd** helähhämä

2. *elätäb`mijli, aga ei tule mette`mijli* (asjast, mida küll teatakse, kuid mis ei meenu)

Kod

elätäv *elätäv* Kuu; *eletävä* Kuu, -ava VNg

1. elujõuline, elu- *ei sest enamb ole elatava inimest, sel one`surma`aigus* VNg

2. talutav *Tänä on jo`kauast ajast`jällegi elätäv ilm* Kuu; *nuo nüüd one eletava`ilma,`külma`anda juo tagasi* VNg

elätünd *elätünd* Vai; *elätünü* Krl Rõu elatanud *elätünd`ihmine* Vai; *elätünü inemise?* Rõu

elävä|neelä(h)täjä elav(loomuline) inimene sõke ta `olli nigu üits eläväneelätjä, jutt tuu juusk nigu võrin Nõo; ta om kui üits elävä neelätjä – ta om siss `kõiki `paiku väegä tuline, kärmäss, ei püsi `kossegi paegal olema Kam; Juús jo² igävene eläväneelähtjä Vas

heläüs Helä,üs helin – Kuu

helöva → helova

helü, helü- → heli, heli-

***helü**mä ipf (ta) `hel'lü heljuma Ku² tuhnäku tulliva ja hilläku hellüvä Se

helü|lõõr hingekõri, -toru – San Har Lei helü lõõr ei kanata medägi, ku_sinnä leevätükükese hõnguga `sisse `tõmbat, siss olõt val'miss kah Har; šüögirõõl un jel'ürõõl Lei -**soonõ** pl häälekurrud Helüsoonõ² tulõva² kurgust `väl'lä Se

ema ema R eP(e- Khk Mih) TMr MMgT Lei; emä Kuu Lüg Vai LäLo Vig Var Tõs Khn Saa Juu Kod spor VIPõ, M T; jema Aud Lei, -ä Kra; imä Vön V; äma- Mih

Tähendusrühmad: **1.** (üks lapsevanemaist) ema

2. (mitmesuguseis väljendeis) **a.** (võrdlused) **b.** (mõistatused) **c.** (ilmekad ütused, kõnekäänud, vanasõnad jne)

3. (kõnetlussõnana) **a.** perenaine, -ema **b.** vanaema; ämm

4. ema funktsiooni täitja **a.** kaasanaine **b.** kadri- või mardisantide juht **c.** tegelane mitmesugustes mängudes

5. (loomadest, taimedest) **a.** emasloom; emaloom **b.** emamesilane **c.** emakanep

6. (millegi) alus, tekitaja **a.** ka fig, alus, alge **b.** esimesena loonud viljajepa **c.** (vana) seemnekartul

7. paadi või laeva osa **a.** kiil, põhjapuu **b.** (lootsiku) põhjalaud **c.** roolitääv

8. (millegi) olulisem või kandvam osa **a.** (särgi, jaki jne) kehaosa **b.** (kalapüünise) pära **c.** tuuliku püstvõll **d.** (muud)

9. (veekogus) **a.** veekogu sügavam (voolu)koht **b.** auk jääs nooda väljavõtmiseks

10. tungaltera

1. (üks lapsevanemaist) ema emäst (kui ema suri) jäin mina `neljä `aestaseks Kuu; Ema ei tõhi `põlle lappida, siis tütar lähäb ukka; senel `lapsel ei õld emädä egä isädä Lüg; Kes ema lüeb, `sellel `kasvab käsi `auast `välja Jõh; `piened `lapsed `purrod ~ `immod emä `nännä Vai; oma ema `kutsusid [lapsed] memmeks Jäm; esiti pisemald ikka taet ning emm, suuremald ikka isa ning ema Khk; aga ega õõ rehel ma pole käind, sääl emad ning isad käisid Pha; see tüdar o emase tuln, ema nägu; naese isa ja ema elavad teese kohja peal Muh; ema [sõna] tuli pärast, enne oli eit Kir; mu emä isägä põln kummagi `koolis koin Var; ja emasid `üeti `jälle vanaema ja noorema, kui `jälle kaks majas olid Mih; minu isat-emat olid jah siit [pärit] Aud; ja `kästi mind emad `kooli `tulla Hää; minu isa-ema `oskasid `selgest lugeda, kirjutada ja rehkendada Kei; meil oli ikka ema [sõna], mammad olid `linnas Juu; te `endi emad ei ole enam? Ann; [tüdruk] akkama `uopis emast `suama; mu oma täis lihane ema VMr; `tütred tulid emasse, pojad isasse Iis; kirju ema (võorasema) Trm; pojad o `emmä lähnud; näd õlid `üste emäje, aga tõesel tõene isä Kod; me oleme ühest emast Äks; tädi on emä õde Vil; mia pidi emäle (ema vaatama) minema Hls; lihalik emä om kellest sa `süündunu olet; `langu `juuma tulev noorigu ja nõurmehe emät esät Krk; ega `võõral miu `vasta iki toda `armu ei ole, mes omal emäl; miu emäkadunu ütäl, mia onde es saa küll `pessä [mõisas] Ran; emäst `olli mul ka joba `ammit Puh; `tütre emäl `piava

`lahke käe olema; kaits emäd ei `kõlba ütten kuun. poeal `olli emä ja naesel ka `olli emä, oh sedä pahandust; ku `tütrele panna emä nimi, siss saap `tütrele ää õnn Nõo; emä esäga kõneliva, et aganit `pantu leeväle `sisse Kam; mõni (sõna) lääb emäde (ema keele järgi) Ote; ma `mõtli et üle `kuuluidõ `lat'si kah hulga `lat'si imilõ auraha andass; võt't imä (endast vanema naise) Har; mu esäl oll' imäga? säidse last Rõu; kõik' sai imäl meele ostõtuss; eläge iks ilosahe, ja piä iks immä imäss Vas; imäldä lat's Se; `särtse `oll'i vanul jemil laulusõ; uodõtav jema (rase) Lei; [muinasjutu algus] `el'li imä esäga jäl?; `Kristusõ imä `umgi pühä `Maara Lut Vrd emm, ime³, imi

2. (mitmesuguseis väljendeis) a. (võrdlused) Mis on `pehmemb kui ema `süüli Lüg; Kõtt täüs nigu uma imä saaja aigu Urv; Imä üsk um `pehmep ku\_villa vakk Rõu b. (mõistatused) Üks emä, mittu kümmand `poiga = tomat, kurk Kuu; `Lapsed `juoksevad lagedat `müöda, emä `alles `luomata = `Eina `soadud Jõh; Tütar `tiine ema aher, elab `surnu reite vahel = okk Jäm; Isa pikk ja peenike, ema lai ja latergune, `tütri käsi kõberas, poja pia ümmargune = humal Han; Pojad kaunis poñtsikud, ema alles sündimata = heinasaod, kuhi Hää; isa pikk ja peenikene, ema keero veerolene, tütar oli lai ja latergoñne, poeg oli pisot pikergoñne ja nüid lääb tipin täpin `taeva `alla munele = humal Ris; Ema lai, isal pikk saba, lapsed kõik ümmargused = leivanõu, -labidas, -pätsid Äks; Immä luvvass latsõ? kõik `laokilõ = kuhja- tegemine Urv; Emäl laga magu, esäl pikk sammass, latse üte ülbalise = leivanõu, -labidas, -pätsid Krl; imä alh, esä pääl, vitu vatu `vaihhõ pääl = villa `kaarsmine kässiga Har c. (ilmekad üt'lused, kõnekäänud, vanasõnad jne) Emätiss viel suu `nurgas, vade nää `oskavad `kergekäsed `olla (noorukitest); Emä `tuodo `saabastega (paljajalu) `käidi `ninda `kauva ku `kuoli `mendi Lüg; Keha must ja `korpane, `üäldi, et ema `tuadud `nahka ei `paistagi enam Jõh; Ema perse taga üleskasvand (liialt hellitatud, elukogenematu) Emm; siu ema särk `kuivas miu ema aja peal (kaugelt sugulased) Kir; Ema ajab kodus `lambaga `lehma taga ja sina siin (õeld ulakale lapsele, kes täiskasvanutele vastu räägib) Hää; mis sa tõbras vihasted, egä ma su emä `lehmä ärä sõönü ei ole (õeld põhjusest vihastajale); mis sa miu pääl vihane olet, egä ma su esä emä ärä ei ole sõönü id; ta (tütar) emä `perse taga üless kasunu, sji ei tää kedägi elust Krk; olgu esä sikk ja imä kit's, ku_ma esi enne mijs olõ; Imä-esä alalõ, lehmänisa vallalõ (õeld neile, kelle vanemad elavad) Har; imä sei `sjiipi ja lät's `lahki (õeld lapsele, kes pärib pidevalt ema järele) Rõu | (liiderlikust naisest; vallasemast) Emä pani `kelgu laga `otsile, tüdär ott kelgu laga `otsilt maha ja akkab vedämä Kuu; Sa kisud ema kiñjad nii vara ää Rei; kas sa nüid emä riij pääle nakat minemä, emäga `võitu `latsi tegemä Nõo | (ema tähtsusest, armastusest jne) Paremb oma emä vits kui `viera emä voileib; Oma emä `koorukane paremb, ku `viera ema void leib Kuu; Ema `põlve najal `kasvab laps `ennemini kui isa `salvu najal; Enam `võõra tõrelemine kui oma ema `löömine; Ema `süülis `pehmep kui `saksa `sängis; Ema `armastus võib `lapse ka `kaivu `põhjast `välja võtta; Paremb oma ema õlesäng kui `võõrasema sulekott; Paremb oma ema irm kui `võõrasema arm; Sureb isa, `kaotad `puole, sureb ema, `kaotad kõik; Isa üks mats on enam kui ema üheksa `totso; Seni `lapse `piake sile kuni ema `silmad `lahti Lüg; Kuidas ema nenda tüdar Emm; oma ema vits on `armsam kut `võõra ema voileib Rei; Kärme ema, laisad lapsed; Mees saab ikka naise, aga lapsed änam ema ei saa; Oma ema vits ja võõrasema oo `ühte `maiku; Isa sõna oo änam kui ema vits Han; Ema `viitaks uksest

`väl'la, armud lähvad `aknast `väl'la Hää; Oma ema malk on magusam kui võõraema võileib Jür; isa õnnistamised kiinnitavad su elumaea, aga ema `vandumised võtavad ära VMr; sureb emä, sis sõgeneb isä KJn; kudass emä ehen nõnda om laits perän Krk; paremb om üte sil'mäga emä, ku katõ sil'mäga esä; emä pistäb rinna suhu, aga mijld ei pistä pähä Ran; Imä `põl'vi nõal kasusõ\_latsõ\_pärõmballõ ku esä villäsalvõn Urv; Paremb uma imä must pudõr, ku võõra imä võidleib Krl; kütüse kesvän kasusõ magusamba `nakrõ? ja hoolika imä põllõ vaõn tegüsämbä_`tütre?; Sõsarõ arm `sõklanõ, vele arm vesine, imä arm igävene Rõu; jema nisa `pondav `suhtõ, bõt mijlt ei d'õudav pondõ? pää Lei; leib olõ_i? miinij, `kiisla olõ\_i? imä Lut | (laste tänamatusesest ema vanaduspõlves) Üks ema `toidab `kümme last, a `kümme last ei `toida üht emä; `Üeksa last mahub emä `põuve, üks emä ei mahu `üeksa `lapse `õuve Lüg; Seitse last mahtus ühe ema põue, ema ei ruumi ühegi lapse õue Pha; Üks ema toidab ühüssa `poega, aga ühüssa `poega ei toida `ühthe ema Han; ühe ema `põlle mahub kuus last, aga üks ema ei mahu kuue lapse `õue VMr; emä söödäb ja kasvatab ütessä last, aga ütessä last emäd ei `jõvva `süütä Nõo; Ütessä last kasuss üless üte imä hõlma all, a ütset latsõl ei olõ ruumi ütele imäle Krl

3. (kõnetlussõnana) **a.** perenaine, -ema Naine läin `naabri ema kääst nõu küsima, et kudass `kurjadest `vaimudest `lahti `saaja Krj; teese pere ema `soatis `siia Muh; Tiige ema `ütles mo emale, et sa `ketrad surma tuinini Vig; Juba saana ema tuli peale mede poole, kamsud kainlus PJg; nende (naabripere) ema elas ka sada üks `aastad vanaks HMD; mina olen vana inime, kõik üiavad mind emaks, aga ma_i ole nende ema JõeK; Moori ema lõi oinas maha Lai; Otebä emä tulep pühäbä siia Nõo; ollu ku sourõ jema? (emandad) Lei **b.** vanaema; ämm ema (ämm) oli ikka ees perenaine, ma oli ikka töõtegiija Krj; vanad isäd emäd (vanavanemad) oo vanas `surnu `aedas Vig; mehe või naise vanempid kutsuts ämmass ja äiass, mõni `ütleb `jälle esä ja emä Hls; kos minijäss kotu om, sääl om emäga ike `ütlemist Nõo; meil ol' mamma (ema kõnetlussõna), selle et vannaimmä kutsuti imä, latsõ\_ka `üt'li? vannaimmä imäss Vas Vrd emm¹

4. ema funktsiooni täitja **a.** kaasanaine esimees ja ema läksid ede [laulatusel] - - siiss jo se pruudipaar `järge Mus; pruudil oli ema `seltsis. `üiti ema, see oli mu vennanaine Jaa; ema `peksis [pruutpaari] aseme läbi, `peksis kirbud ää Põi **b.** kadri- või mardisantide juht kadri `õhtul siis ema `korjas [andeid]. kadride emal oli `sõuke egabäsed `riided - - ta oli ikka ema, vanem, teised olid ta lapsed; [mardi] isal oli ikka kepp kää - - ema `selgas oli `jälle ko't Krj; [kadri] emal oli `valgest `nartsudest titt süles Aud; [mardi] ema [siis], kis tegi sukka, läks [selle] `juure, et lapsed tahavad `süia - - emal õli üksipäeni ko't - - kui ema ära `mangus, `anti teestele koa. `võt'sid `istusid maha, ema `andis sialt ko'tist Pal; mardi `sañtide emä KJn; kadri `sañtel olli emä, emä võt's `ende kätte `vil'lä ja raha, mis `anti Krk; esä ja emä lätsivä iijn `sisse, laoliva oma märdi `laulu, tõese `oll'iva latse Ran; Kadrisandõl ol' imä kah. Tuu ol' ka_hañdsakohe `rõiveh, vanakõnõ Se **c.** tegelane mitmesugustes mängudes sabastikku `mängimine, üks õli ies, kie `püüdas, edimane õli ema, kie `oidas `poigi Jõh; Kõige suurem tüdruk, see `pandi siis [mängus] koera emaks - - Siis tuli üks võõras väljast ja küsis `poegi nime `järge `osta. Kui selle nimelisi oli siis `ostis ema kääst ää Krj; [lambamängus] ja siis see `jälle kis ringi sees oli, see oli emä - - ja emä ikke laulab Mar

5. (loomadest, taimedest) **a.** emasloom; emaloom kõik *luomad isäsed* `õtsivad emäsid taga, aga *tetre ja metsis, vata emäd ajavad isäsid taga. kui emä kuuleb isä laulu, siis lähäb lennab sinne mängo; obone on kolme varsa emä* Lüg; *lehm on kolme vassigu ema; kaks talle ema (imetavat lammast) surid ka ε selle aiguse käde* Khk; *utt seuse sama musta pεega, na ta emagid oli Käi; isa [luik] lindab sirge kaelaga, emal on köver kael* Noa; [tibus] *emä oole all alles* Mar; *sia pörssaid piab ka valvama, ema ju tahab ära magada vägisi ja* HMd; [pardi sabasulgedest] *saab ära tunda, kes ta on, isa või ema* VJg; *tõu pul' õli, aga emä puhas eesti verd; üheksä poja emä oo vana* [lehm]. *minul õli viie tõisku poja emä; talleksed o kõik emäde mao all nõnna arad* Kod; *vars igatseb nii emad taga* MMg; *taeva kits ja taevasikk. emä mekutess mehee-mehee* Hel; *tõenekörd sünnib küll emä müüdu vars* Nõo; [sügisrändel] *kurõ lätvä mõnikörd kolmõ handa, imä ijhn ja, latsõ takahn* Rõu; *tüü varsakõnõ käve tüüd [surnud] märä asõnd kaema kõgõ, nii väega hoit' immä Vas; kual jo poja? omma?, tuu om imä ~ imälammass; imä [kass] kand kõõ poelõ hiiri ja tsirka; imä alonõ (imev) pörss Se || fig Sureb obu maksab nahk, varsa ema elab ikka veel (õeld, kui midagi on kadunud)* Põi; *sukku tuleva soepoja, emmä emmisepoja* Nõo; *immä lätvä? immisepuja?, sukku lätvä soepuja?* Rõu; *imä perrä vars virk* Lut **b.** emamesilane või -herilane mesi *linnud mis emäst tehässe, sie tehässe eri tuppe; emä on pitk ja pienikene. kui emädä ei õle siis lähväd [mesilased] puust vällä kõhe* Lüg; *kui pere eitmine on, siis keik lähvad ema järge* Khk; *ema sai otsa, pere läks puusse tagassi* Mär; *kui poead akkavad vällä tulema, siis emä laulab. emäsid tehatse iga aasta uusi* Var; *erilase ema on suur ja lai; [pereheitmisel] kui uus ema vällä tuleb, lüövad [mesilased] lahku, muist oiavad uue, muist vana ema poole* Amb; *vanass õlid naesed nagu eriläse emäd, keskelt piänikesed* Kod; *mesiläste emä* KJn; *mesilinnu emä* Krk; *tüü vana emä ku ta saana, siss murdna tolle noore emä ärä* Nõo; *vanast oll' imä pik'k, vanast kutsuti kõlladsõ persega imä. no? om mustõmb ja vähämb* Har; *vana ~ noorõ imäga pereh* Plv; *imä tege puja haudet; noorõl imäl om peenikene helü; edimätse sülleme aigo i laala? kumbke? imä; mehtse? esi? tapva? tõõsõ imä maaha, ku süllemet ei lasõ?* Räp **c.** emakanep *teised o koerussed, teised o emad; kui emad saab ää väetud, siis pannasse parsile kuima; koerussid saab poole vähem kut emasid* Muh

6. (millegi) alus, tekitaja **a.** ka fig, alus, alge *Küünlã päivä sula ja mareti päivä poud on näljä emä* Kuu; [linnastele viinaajamisel] *pandi kuum vesi pääle, sõisas ja jahtus vällä, pandi pärme sisse, siis õli emä (käärimisvedelik) valmis* Lüg; *kül'm on änameste kõigi aigoste ema* Kul; *neli peret (taru) pieta kust peret ei võeta nied on emad* VJg; *maa om egä eläve enge emä, maast saap egäüit's toitu* Krk; *päiv (päike) om sij kes meid elätäb, kõikide emä* Ran; *maatük'k om iki leevä esä ja emä* Puh; *mõtsa imä, vana petäi kutsutass* Lut **b.** esimesena loonud viljapea *odra, ruki ema* Mih; [rukki] *ema tuli kõige enne väl'ja tupppest* Trm **c.** (vana) seemnekartul *Ma pane vana emä, mis on tugevam, [kartulivõtmisel] pis(se)ttega ühte korvi* Tõs; *metssiad söid kardulad ära, emad jähid alles* HMd; *ma küürsi endäl perämätse kartuli ärä, n_om nigu emäse; kartuldel piab idu ärä murdma, muedu lähävä emäss* Nõo; *näet see emä om, nii illuss kõva et* San; *kardoka imä Vas*

7. paadi või laeva osa **a.** kiil, põhjapuu –SaLä Põi Hi spor L *laeva ema, keige esimene kut sa akkad laeva tegema* Jäm; *taga emast oli läbi auk, kui laev maale tõmmati, vesi*

`jooskis `väl'ja Khk; `kaltsoni puu pannasse ema `peelee Mus; [paadi] `vannad `pandi ema `otsa Pöi; paadi ema `olle tammepuust Phl; laeval pannatse kaared ema `peale ja siis akatse `planka `ümmer panema Tõs; Puadi kiil pannassõ `pulkõga emä `külge Khn; paadi ema on pal'gist `väl'la tahatud, pikuti paadi `keskel Aud; ema pääl tulevad laeva painnid. ema on männa `puidest; Suure laevadel `pantaks viijl kiil ka `alla ema `kaitseks Hää; paadi ema kelle `ümmer akatakse paat tegema. jäme puu ots `püsti. kaared ema `kül'gi ja kaarede `kül'gi lauad Ris **b.** (lootsiku) põhjalaud tiävid pannasse plangu emä `kül'ge `kinni Var; emä `pantse kõege `enne, põhja laud on emä - - emä `piäle kõhe `eeste `pantse piäpakk ja tohopakk. siis kuarud; `venne põhja piäl on emä `venne emä, siäl piäl seesäd Kod **c.** roolitääv Rooliema aa alumese otsa tapiga kiiluotsa peel kandmas. Ülemene rooliema ots uladab läbi ahtriteki üles - - Rooliema külgis käib roolileht Emm; Roolpinn pannaksõ rooli emä `külge Khn; `kookre august tuleb rooliema läbi Hää

8. (millegi) olulisem või kandvam osa **a.** (särgi, jaki jne) kehaosa särgi ema. kui sool pole `käisid `peelee `aetud. särgi ema juba `valmis Jäm; jõki ema Khk; [endisaegse särgi] `kainlaalust lapid olid nelja nurgelist, ema ja `käise vahel. pitk särk, see `üiti emaks. särgi ema ühest tükist, siilud vahel, et laiem oli Jaa || naiste särgi pihaosa `hammõ imä, koi peenõkõsõ_linadsõ[?], nõu_painni üt'si sukka, `hammõ immä või is paarõ sukka `panda; Särgil oli paklane labane hand, peenükesest linatsest imä ja katsanitsega puuvillane käusserõivass Se **b.** (kalapüünise) pära mõrra imä Vas; imä suu [kust algavad nooda tiivad]; nooda imä om nelli šuld; ku suur nõut, om imä takah katõsa šuld; kalla om, lää_j `immä; võrgu imä, tu om perä, kohe kogonõsõ kala<sup>?</sup> sisse, ku loomušs kistass; Leesuvast püvvetäss meresega, imäldä talvõl ijä alt, säääl ei saa<sup>?</sup> imäga vitä<sup>?</sup>, suvõl püvvetäss imäga; kala `püüdmise man ol' ga haam [tindi]nooda imä küleh Se **c.** tuuliku püstvõll tuuligu ema, suur jäme puu mis see tuuligu ülal peab Jäm; Aamõ `veske emä `püstü Khn **d.** [karbi] kaan [ja] ema (kere) Emm; (voki) ema van ~ pesa u (voki kabi, süda) Ris; mõõgade emä kos [ropsimasina] mõõgad kiinnitet Kod; voki emä (rindpuu) Rõn

9. (veekogus) **a.** veekogu sügavam (voolu)koht vesi on emas (jõesängis, mitte üle kallaste) Vän; jõe ema oo kõege sügavam koht, nihuke reñn jões - - jõe ema `kohtas `kõrkjas ei kasva Tor; jõe emas - - sialt jooseb vesi val'lemini TÜR; `Peipsil õlema kua emä, jõgi `keskel, kõege sügäväm kõst Kod **b.** auk jääs nooda väljavõtmiseks ma satte `emmä `sisse Hel

10. tungaltera emad ~ rukki emad IisR

ema- emane, ema(s)- ema kosel on `mustakas all Jõe; ema `meika `saime käde Hlj; emä jäniss; emäkaru on `valge siit [eest]; ema `metsis on nagu kirikana; Emämuurelane, `siivedega, `parves `lennavad, tuleb `vihma Lüg; Emakuer oli küll kedagi `saksama `tõugu, a isa oli va `karjamuri; Mis_se emarebane_s nüüd tieb, kui pojad ära `tõite IisR; emälohed on kaheküme `neljä kilosed `olled Vai; Emaogalik muneb marja pesase, edasi emaogalik äi oolitse Khk; vat `tiibadega on ema `nardlesed, nii paksul vihma eel, ema `nardlesed `väl'las VII; emamesilaine on pika kerega, laulab IisK; emämõtuss ei tõhi `laska Kod; tuul aap esi esääidsente kül'lest `tolmu emääidsente `külgi Krk; emä `varblane om al'l Hel; mul om suure koti säl'län, viä nigu emä `eesli jälle; rüäl olna esä ja emä `äelmä segi Nõo; imä susi tul'le kara mano Võn; imämehine Rõu; imäkahr ja esäkahr; imä `haugõ ei olõ[?] üttegi saanu Se **Vt** imä-

ema|ahi [tõrvaahi] Koosneb *emaahjust* [kuhu pannakse vaigused kännu- või puutükid] ja sellele ümber ehitatud välisahjust Kaa **-arm** emaarmastus *Ilmas saab kõike raha iest, aga ema`armu ei saa* Lüg; *Lapsel aa taris isa ermu ja ema armu* Emm; *lapsel on ikke ema arm se kõege`kal`lim* Juu; *emäarm om kõige suuremb arm* Nõo; *ilmaarm om tühi põrm, imäarm om õigõ arm* Har

ema|auk 1. suurem auk jääs talvisel kalapüügil – Lüg Kad Sim Trv Hel *emä`august tõmmavad üles`nuoda* Lüg; *emaauk - - suur auk kust nuot`sisse lastakse ja`välja võetakse* Kad; *mõlembe kutsutass emäoogu,`sissi`laskmise ja`väl`lä`võtmise auk. irs`aetess emä`auku* Trv **Vrd** emaavand

2. auk pealmises veskikivis *sie on sie emä auk, kust vili`alle`langeb* Lüg

3. mesipuu lennuauk *vanast olli`linde kõrvedet, pistet emäaugust tuli`sissi* Krk

4. (palli-, munamängus) keskmine auk *karjapoisi`aave`palli emä`auku* Pst

ema|avand = emaauk *emäavando on keskkohas,`toine`verko käib`toisele`puole. emäavando on kahe`vergo`pääle ehk`nelja`vergo`pääle. emäavandost tulo`verko`vällä ja sääld`lähto`sisse ka Vai`-ema* (S alal käibib terminina) emapoolne vanaema *Ei`meie`lapsed`saaned emaema`nähagi* IisR; *mo vana emaema`itles ikka ühekorra, pea kahe näpuga suu`kinni (ära virise)* Jäm; *minu emaema, niid on ta üks kuuskümmend`aastad surn* Krj; *see oli mo emäemä emä* Mar; *emaema sie suri`viina ära* Sim; *emaema`koetu* Äks; *miu emäemä olli`mõisa einäl ollu* Krk; *oma emäemäd miä es näe* Nõo; *mu imäimä ja kaänd tanno Räp`-haak* haagi vastus – Jäm Khk Krk San *teine on ema-aak, misse taga isa-aak`kinni käib* Jäm; *teine oo ema aak, aasaga aak* Khk; *nal`l aak`u ~ emä aak`van; leht`aak`~ emä aak`* Krk **-hani** *Kui kaks ema ane oli siis`teine`audus`teisel* Kaa; *emaani tuleb ka kallale* Krj; *akkas ema and taga`aama* Jür; *kellel nälb madalamal, see on parem emaani* JMd; *mul pidas ema anesi* VMr; *sij om kohe nätä, miäst emäani esä om`kiskun* Krk; *meil ol`l mitu imähaani* Vas **-hark** *imä`hark`”kaheharuline lauake noodapära suu peal”* – Se

ema|ihu 1. (hrl sisekohakäänetes) emäusk *emä ihust`ilmale tuld* Kuu; *emaihos surnd* (surnult sündinud) Käi; *hing on ema ihust juba so`sesse`pandod, aga vaim on hiljem* Phl; *ma ole ninda puhass, ku emä ihust`sündinü* Krk; *nyu perätse om nigu`t`sia mass, emäihon latse`ümbre`ta om* Võn; *emäihu`sisse sõkkõnu latsõ jalaluu`kat`ski, sääne äbemedede mijss;* emaihus | *saadik* Jäm Khk Emm Mar VJg ~ *saanti* Krk ~ *saandõ* Krl ~ *saani* Har sünnist peale; *kogu aeg tä emäihost saadik oo nehoke va`kuulmata`tõlner* olnd Mar; *sij emä ihust`saantigi jo vigane* Krk; *ta om jo imäihust saandõ`aigõ* Krl; *taa om nuid imä ihust saani`avitanu* Har

2. ?pärämised; ?emakas *imäeho tul`l`vällä, nigu latsõ`aigu, siss tulõva sääntse kiinnitüse* Se

3. kaasasündinud nahk *mul põle õma`sündinud emäiho`koskil. kõik ärä peksetud* Kod

ema|isa (S alal käibib terminina) emapoolne vanaisa *tüdar on nii ema isa nägu* Khk; *ema isa oli mõisa`kangur* Emm **-its** (sepatööriist) *Sepal oli kaks`itsi, isait`s ja emait`s - - Emaits`pandi alase peale, pala raud peale ja isait`s raua peale, itsile`anti vasariga`pihta* Põi **-iva** *ema iva jämedaim tera - Trm`-juur* peajuur *kartulil`juured juo`puntras all. piened`juured ja emä juur* Lüg; *ema juureks`üütasse seda, mis keige`keskel on - - keige jämem* Khk; *emajuur ~ pia juur* Trm; *emäjuurega puu võtab mahla mua sidess ülesi* Kod

emak¹ *ema|k* g -ku Hlj RId(n -ku VNg) IPõ Ksi Pst Hls, -ka Jõh Lai; *emä|k* g -ku Lüg Jõh Kod KJn M T, -kse Krk, -kö g -gö Vai, n -ku Lüg(-ko) Jõh; *imä|k* g -ku, -gu V

1. võõrasema saab veel oma vanale `peigomehele emäkust Lüg; *siä et ole miu emä, siä oled emäkö* Vai; *pidi emäkud paremini üleväl kui õma lihass emä* Kod; *ei saand emakuga ~ emakaga iast läbi* Lai; *emäk olli kuri, läit's ärä emäkse mant* Krk; *emäku `tütre jäive vanass tüdrukuss* Hel; *ega emäk iks oma emä ei massa* Ran; *emäk annap latsele `irmu küll, aga `armu ei anna sugukina* Nõo; *kuiss sul ta imäk lätt kah, kas om kuri vai* Har

2. karbi ülaosa *Imäk käü esäku pääle* Rõu

emak² → emakas

ema|kaar paadi peakaar *Emakaared panta ega kahe ja kolme kaare tagand. Emakaared tehta kõveratest okstest voi juurdest* Emm

ema|kala 1. marjaga kala *emä kalal* [on] *marjad, kui kudimata oo* Tõs; *emäkala `viskab `marja ja isäkala `viskab `niiske ku kudimine one* Kod; *niisk olli sehen esäkalal ja mari emäkalal* Trv; *emäkala on marjane kala* Nõo

2. emakala (Zoarces viviparus) *madel ~ emakala, sedä siin ei `süüä* Kuu; *urt või emakala ehk nolgus ehk nolk, lutsu `moodi kala* Vll; *Emakala on eest jäme, saba `poole läheb ikka peenemaks* Põi

ema|kanep emasõitega kanep *emakanep ei `õitse, ta akkab tuti `sisse `seemnid kasvatama* Muh; *emakanep oo päris kanep, kisuts sügise ää* Lih; *esäkanebe kakuts siast ärä, siis jääss emäkanebe viil kasume. emäkanep om kardula `võtmise `aigu `valmi* Krk; *emäkanepi varre `viidi kah likku* Puh; *ku emäkanepi pää kueva olli, siss kolgiti kurikuga tupitside sehest terä `väl'lä; emäkanepi pää lõeguti otsast ärä, `paanti `sarda kujuma* Nõo; *imäkanep kakuti sügüse* Se **-kann** emakupp *ema kann - - see tehasse kärje `külge suurem kut teised* Khk; *emä kann on must paks, [mesilased] nukkade `külge teevad, emä `autatse sial `valmis* Var; *emakann on suurem kui `tüöliste kannud* Amb; *imä kañn, kos imä [kasvab] Har* **Vrd** emakant **-kant** = emakann *se ema kañt on teist `moodi [tehtud] Kär* **-kartul** (vana) seemnekartul *emakartulid on veel kõik kõvad (mädanemata)* JJn **Vrd** imäkartohk

emakas *ema|as* Põi Emm Rei spor L K, Iis Trm -g|as Jäm Khk, g -a; *emäk|äs* g -ä LNg Vig(ä-) Juu KJn, -ass Hls Rõu, -gäs g -kä Kuu; *ema|k* Ote, g -ku Lüg Kad Ksi Rõn, -ka Sim; *emä|k* g -ku Lüg(n -ku) Krk Nõo(g -ka); n *emaka* VNg, -e Kär; *imäk* Se

1. söögitoru, -kõri – Kuu spor L K, Trm *emakas oo see soon, mis kurgu kõrvast lähäb; emaka soon `antakse [looma tapmisel] koera kätte* Mär; *see, kust sa `toitu alla `neeläd, see oo emäkäs* Vig; *inimesel ikke söögikõri, `loomel oo emakas* PJg; *toit akab emakas `kinne* Ris; *`kasvja on emaka suus* Hag; *iga ühel on emak, inimesel ja luomal ja Kad; süük läheb emakusse ja `ingamine käib kõri august* Ksi; *emakas on kõri kül'les* SJn

2. hrl u emase olendi suguelund, emakas *sel käi emaka `välläs. `selle `pandi emaka `paigale* VNg; *igä emäse `luomal on emäku kie `poigivad; [lehmäl innaajal] emäkust `juoksevad `nilvad, tämä puhastab siis oma emäku `puhtast; kolm kuud on emäku suu `kinni [enne sünnitust] Lüg; veistel oo vahel emaga `aigus* Khk; *Teab suur emakas oli [lehmäl] ikka `välja tulnd* Põi; *vaist olli ike latsekoda, nüid om emäkass* Hls; *ku laits `sündüp, siis lääp emäku suu `valla* Krk; *vähk (kasvaja) es saa `muale viil `juuri `aada ku sääl emaku*

seen Rõn; emäkass u ~pujakoda van Rõu; latsõ imäk `hõl'lu är? ~ paigast lät's ar?, selle täl olõ õi `lat'si Se

Vrd emakoda

3. eseme osa **a.** veski püstvõll, emapuu – Tür **b.** (voki) kabi, süda – Ote

ema|kask emäkašk one õmmik, isäkašk one kuevem Kod **-keel** emä kiel on `kõige `kallimb igäl ühel Lüg; *ema keel on emast õpitud* Juu; *üistlasel om eesti kiil' emäkiil'* Krk; *imäkiil om kõgõ edemine, kink latsõ `kuuldava* Har; *imä kiil, šjoo um sul pääh, vanõba? kõnõlösõ?* Se; *ma less pallenu* [teada], *märäss teil om jema kiil* Lei

emake → emakas

emakene dem < ema

1. ema(ke) palu emakest ehk lubab küla VNg; *oh sa ella emakene* Muh; *kal'lis emake ja isake* Tor; *emäkene lahe mul `minnä* Kod; *ku na `altre ette tulliva, siss emäkene visasõ põlvilõ maha ja pallõl* Ote; *imäkeni, kuiss `tervüss om* Krl; *imäkeist jääss kõgõ halõhhõp, taa om vana* Vas

2. ämmaemand nii iks kutsuti vana inemine ja imäkene Har

3. emalind – Plv Se *tsirgu imäkene* Plv

4. naiste särgi ülaosa `hamme imäkene Lut

5. sõrm – Kad

ema|kiil emapuu – Emm Rei *Purjulaeva emakiil olgu nii pikkadest puudest kut iganes annab* Emm **-kits** kodo `kitsidel on emä `kitsidel on ka mõnel `sarved Lüg; *emakits on kilu* Emm; *kui* [mehed] *läksid metsavahiga jutule, siis `viskasid nñid jalad ehk emakitse pia sinna `sahvri* Trm || *Ah sul on täna emakitse maarjapäev* (pohmelus) Mar

ema|koda 1. emakas *tämäl oli emäkojas* [vähk], *`vueti emäkoda ärä* Kuu; *`luondane õld `väljäspuol emäkoda, sie ei jäe pidama; inimestel on `lapse koda, `luomidel emä koda* Lüg; *Vanemal ajal räägidi ikka emakoda, emakas, see on uuem nimi* Rei; *lehmä emäkoda u ~ vasikakoda* van LNg; *tal (jänesel) löi emakotta põletik; eks tal (lehmäl) emakojas ole midagi, mis ei lase `tiineks `jääda* JN; *ühel naisel käis emakoda `väl'la* Lai; *ku tiine obene pal'lu paigal kurdap, siis emäkoja nahk om paks* Krk; *vanast üteldi pojakoda, nüid üteldäss emäkoda, ja kes peenembäld tahap üteldä `ütleb emäk* Nõo; *kui `tohtre iluste tiiävä tolle emäkua `vällä `ot'si, lõegatass laits `vällä ja [see] eläb* Rõn; [sünnitamisel naine] *kinitäss imäkua `vällä, sis jovva ai `kuigi ar tasso? sannah* Se

2. söögitoru, -kõri – Amb **Vrd** emakas

ema|kodu vanematekodu *noorik läks veel ema kodo tagasi, pesi seal oma pesu `puhtaks* [päraast pulmi] Juu **-koht** jõe sügavam (voolu)koht *oiame siit keskkohast, emakohast, sis ei jää kinni `koskile* [paadiga suurvee ajal]; *parvega sai sis `sõita emakohast* Vän; *emäkõha piäl vesi kõvemass juakseb* Kod **-kolbitse** linalõuguti alaosa *emäkolbitse olli allpuul ja päälpuul olli kaas* Krk **-kook** emakuok ”emakas” – Kad **-kord** paadi esimene kereplank vastu kiilu *paadi põhas on lõutsigad, muidu sa astud emakorrast läbi* Khk; *Akkas* [laeva] *`põhja `peksmä. Oli emäkorrad `lahti peksn; Laenõ `taotas puadi kivi `otsa ning lei emäkorrad `sisse* Khn

ema|kott 1. emakas *emäko't om sehen, vesiko't tule `vällä* Krk

2. loote väliskest, kõldkest *lapse emäko't* Kod

ema|kraav magistraalkraav `suures `suodes `onvad ema `kraavid IisR; ema raav eb jõva vett ee `viia Khk; pea raav või ema raav Tor; emäkraav on õege pitk ja suur kraav, nii üle kahe süllä lai ja mõnikõrd puar `versta pitk vai `rohkem Kod; [kraav] kus lisakraavid `sisse käevad on ema kraab Pil **-kuhjake** (laulusõnad kootskulli mängust) `miandsi `kulli esi oli, kul'l kui emäkuhjake Pst

emaku|laps võõraslaps niidab üksipäini [heinamaal] kui emaku laps Lai; kas sina_s emäku laps oled, et sulle ei `anta KJn **Vrd** emakulats **-lats** = emakulaps kes sij emäkulast üten tõistege võtt; ma olli emäku lait's, kolm leväkotti paänd mu periss emä [enne surma] Hel

ema|kupp mesilasema kärjekann mesilased teevad ema kuppusi PJg; ku pere `väikene, ruum suur, sõss ei tii? [mesilased] imä kuppa Har; imä kupa? oma? suurõmba?, kui `muido kupa?; imäkupp nigu maašk Röp

ema|kuusk 1. käbidega kuusk emakuusk kasvatab käbi ja isa se seemendab, tolmutab Vän; emä kuusel om käbu otsan, tihe ja paks. esä kuušk om aru, ilma käbudede Krk

2. teat kuusk emakuusk – sennel on pitkemad ogad, `lambad söövad neid Rei; ema kuusk [allapoole okstega] Trm

ema|käik emä käik esimene käärimisprotsess viinaajamisel – Lüg **-kärblane?** porikärbes emä `kärbläised `munnid liha täüs Vai

ema|laev 1. suurem paat nooda merrelaskmisel Pööris nooda vädamisel - - üks nooda ots jähi kohe nooda laeva peale, pisikse paadiga `tehti tiir `õmber, ots `jälle emalaeva `juure Pöi

2. (suur) piirituselaev – Kuu Krj Sidä kibejä vedelä sai `piiridükse emä `laevust `halvalla Kuu

ema|laine suur laine väiksemate vahel `kolme suurt kutsutakse emalaineteks - - kaks tükki tuleb ees, kolmas tuleb `järgi, see murrab `kangest. üheksa `väikest on vahepeal Pha; emälaene on kõege suurem, ta tuleb `kõrge ja ei vahuta; käävad neli veiksemäd laenet siis tuleb viies suur, kutsutasse emälaene Kod

ema|lammas 1. emane lammas, utt Meitel oo kolm emalammast, kaks oinast ning üks jäärapuñn Kaa; mõnel emä `lambal oo koa sarbed peas Mar; pukid `jäärutavad ema `lambaid JMd; kui `lammad `karjas süövad, uted `lammad ehk ema `lammad `kepsu lüövad ja joosevad - - need `näitavad ka vihma tulikud ää Tür; ut'ettalled on emä `lammad KJn; `ütte? imälammass vai `ütte ut't, tuu om üt's Vas

2. talle(de)ga lammas Ema `lammas `mäegib `tallesi taga IisR; emälammass ei taha `talle imetädä Juu; tallega lammas on emalammass VMr; emä `lambal ollive poja ärä kadunu, küll ot's ja määgs Hel; [lambal] kual jo poja? omma?, tuu om imä ~ imälammass Se

3. suur linapeo odot ma_tij üte suurõ [lina] `köüte sõss, teeme üte imä `lamba Plv

ema|laud (lootsiku) põhjalaud [venel] pakud all, `sinna `pantse emälaud `piäle Kod **-leht** idulehele järgnev leht (taimel) Sis võis kapstid kjjtä, kui emälehest joba läbi lännu, kui lehe joba laokile lähvä San; kapstass om jo imä lihil; Edemine liht' om katõharuga, tuu ei olõ\_viiil imäliht'. Kapstass om jo? imälehen, ku\_tõsõn lehen om Har; ku [taim] `sijnnest kasuss, sõss kõgõ inne tulõ loomaleht', ja sõss tulõ imäleht'; mu_kurgi umma? imälehehn Rõu **-leib** tungaltera emäleib hv ~ tunkõlterä hrl Ran

ema|lepp 1. sanglepp must lepp on emalepp Vän; emalepal on suured laiad lopsakad lehed. kui `kasvaja ol'i, siss `tuudi emalepa `lehti ja `paanti `pääle; emalepad kasusid suure

puus Saa; emälepp one mussa koreda kuarega. kui suu one ülesi uhatanud, pane emälepä lest `piäle Kod; muud ei kasva säääl (madalal heinamaal) ku emälepä `põõsad Vil; [värvimisel] särgi `musta tjuudi liinast ja emälepä koore keedeti, sinna must värv `sisse Trv; emälepäst tetäss `tarbepuud. `läikive lehe. jõe `kaldat om täüs nii emäleppi; emälepä `lehti panni varvaste vahel, siis parks `varba ärä, siis es aka `audume Krk; emälepä om lehe nigu kõrdsun, ja om ümäriku urva kül`len Nõo; verevät [värv sai] imä lepä koorist Kan; imälepä kasusõ suu\_pääl, nuist tet`ti vok`itsõõri; imä lepäst saa `pal`ki kah Har; Kõllast värmiti viil imälepä `kuuriga_kah Rõu

2. hall lepp – Emm Käi *ema lepad on selema koorega ja `pehmema `lehtega Käi*

ema|lind 1. (lindudel) *emälind aadub pojad `väl`jä Kod*

2. emamesilane [enne pereheitmist] *emälind pidi teist [sugust] ealt tegema Amb*

emaline a < ema

1. ema omav *emäline laps, kellel one emä, ja tõene one ilma emätä Kod; imälitsõ latsõ?*

Se

2. võimeline emaks saama – Vas

ema|läpe suurem auk jääs talvisel kalapüügil `aeti `viirde ja käaneti irs jälle *emäläppede Ran; Alumine imäläpe [nooda sisselaskmiseks]; Mäelmäne imäläpe [nooda väljatõmbamiseks] Rõu*

ema|mulk 1. suurem auk jääs talvisel kalapüügil *emä mulk `raoti suur, nel`lä nukeline. emä mulgust tõmmati nuut ~ loomuss `väl`lä Ran; emämulgust tule nuut `vällä. `väikse mulgu `raotass `kaari Ote; imä`mulku pandass kinni\_tu võrk Se; imämulk um järve pääl kohõ lastass võrgu? `sisse Lut*

2. (palli-, munamängus) keskmine auk *poesikse `mähgsivä `tsurri - - `kešel `ol`li emämulk, `ümbre `sõõri viis `mulku. toda `tsurri vai muna `aeti emä`mulku Ran*

ema|nahk kaasasündinud, oma nahk *sa oled nii märg, et sool põle emä`nahka koa `kuskis änam Mar; Sedäsi süelütäs ning `kjõskus ennäst küüdega, et ei olõs enam emä`nahka piäl Khn; ema`nahka `soapad `jalgas (jalad on mustad) Juu; Ema nahka kingad (paljajalu) Kad; mul ei oole emä `nahka änap ihu pääl, kik`k om är tappen puha Krk*

emand *emand g -a VNg/n -a/ IisR spor eP(g -i Tõs Hää) Lei/j-/ , -nt TMr; emmand van Tõs; emänd Mar Vig, g -ä Kuu Vai Khn Juu Kod Hls T, -e San; emänd g -ndi Trv Hel, -t g -ti Krk, -te Hls; imänd (-nd) g -ä Urv Har VId, -e Krl*

1. ühiskondlikult positsioonilt mõisaproua ja talunaise vahepealne (abielu)naine; peenem, saksikum naine *ei `meie emanduie `miele perast saa VNg; alvemat saksad nee olid emandad, suuremad [saksad] prouad. kubjaste naised olid emandad Khk; Istub sihes kut suur emand Põi; ku võõras tuleb `õeldass: tere emand; kirikärral üksi on proua ja suurdel `sakstel, testel on emandad Hää; `enni olid ju keik emandad - - `aedame `naesed ja kirjutaja `naesed Ris; `köstri naene õli edemält emänd. `õptajal õli provva. eks sij emänd õle odavam Kod; aga emäntege ma es saa `äste läbi Hls; tüdrugu olli `mamselli vanast, naise olli emänti Krk; vanast kutsuti Ennu `mõisa `reütnigu Ennu emändäss Nõo; kyyul`meisteri naanõ, imändäss kutsuti Har; suurõ? (tähtsamad inimesed) naa? omma imändä? ja esändä?. kiä omma säändse `saksatsõpa? noid mi kutsu imändä? Se*

2. umbes vaksapikkune inimesekujuline mänguasi, mis aluse põrutamisel hakkab hüppama – Se

3. emand (kaardimängus) `kaartide peel olid ka emandad Khk; kaardi mängoh omma[?] imändä[?] Se

Vt imändä-

emandakene dem < emand **a.** (austavalt, meelitavalt) `kulda emändäkene Vai; õle kal'lis emändäkene, tule ja anna `mulle Kod **b.** (pilkavalt) `eiga sie viel emanda ole, sie one vast emandakene VNg; oli üks veike emandakene Trm **Vrd** emandikene

emandikene emandike|ne g -se = emandakene emandikesed on `siuksed kehvad, põle emandad Hää

emane ema|ne g -se spor RId eP, -tse Tõs; emä|ne g -se Kuu Lüg Vai Mar Vig Khn Juu Kod KJn, -tse M T; ema|n g -dse, emän Lei; im(m)ä|ne g -dse V(immän Har)

1. (inimesest) **a.** van naine, naisterahvas; nais- S Mar Khn KJn Krk Se emane oli pigem `koorma tegemas, isane `andas alt käde; Sa pole emane, kut sind ep räägita taga Jäm; pastu `maarjabä oli emaste püha – emased jõid siis; see emaste ihuasi (alussärk) - - see oli siit nabast `saati Ans; muist vaderid isassi, muist emassi; las laev lannib, saab ise emase `juure (ehale) `minna; aher (lapseta) emane; tuleb emane inime [esimesena] `vasta, pole `õnne Khk; pisige emane laps ma oli änd Mus; Üks emanevana (vanem naine) läheb `sülda kaudu kohe `linna Kaa; Siis oli `naeru kui see `välja tuli et ma^rt emane ka (naine mardisandiks kostümeeritud) Krj; see `olli ju ulk teenistust emase inimesel Muh; Sa magad ennast täna küll emaseks (öeld kaua magavale mehele või poisile) Rei; kana lehvitab saba emäne võeras tuleb Mar; Mia sai emäst (suguühtest) Khn; isäsed vai emäsed saksad KJn; imäne vatõr Se || pej emane lit's Trm; külä pääle lätt imätsit `roitma Kan; pakõ_ `valgõ iist, sa olõt hullõmb ku\_ `mustlasõ immäne Har **Vrd** emäsk **b.** emased (Emmaste lõunapoolse otsa elanikud; kogu Emmaste valla elanikud) Hi

2. (loomadest) ema(s)- Juokseb ku emäne kuer pikki külä (liiderlikust naisest); Sie `naine on kõhe ku emäne kass iga `aasta tuob `lapse `ilmale; Emane kass ikka pojad `toidab Lüg; `Meie `kuerapojad `lähvad kõik emastest IisR; [karjalaskepäeval karjast] `liudati. siis pidid emased vassigud olema; emane kašs jäme kõhuga kut emane kiiss Khk, Emased kassid nee kedrasid kenasti Kaa; mud'o jo põle `loomi kui põle isäsid ja emäsid mette Mar; emane pa^rt; sarabu `karva uss `nõelab koa, emane ei `olla nii tige Juu; emast `koera ei `sal'linuvad - - emane koer piab `pulmi kaua Lai; ku poiss jälle tüdrukud taht, siis võta [kudemise ajal] emäne konn ja `viska jälle; emäne kirp om paks Krk; esätsel kalal om niisk, emätsel mari Puh; tyy olna emäne kägu, kes sedäsi tyy kokakaka kaka; mõnel prussakul om kašt taka, tyy om emäne prussak Nõo; emäne [liblikas] pakõss iin ja esäne tük'üss lähükeiste San; immäne jäness om pal'lu suurõmb ku essäne jäness Har; meil ol' esätsit hannõ ja imätsit ka ol' Vas; imäne t'sirk Se **Vrd** imädekene

3. (esemetest, haigustest jm) emane aak (haagivastus); kui emasel (raseduse) aeal mune peab `sööma - - [siis lapsel] leedi kiri tuleb `palge Khk; isane sammaspool olema kuiv, emane aab `märga `väl'la ja `lõhkeb Äks; emäne sammasspoolik, sellest om kuri `valla saia Krk; imäne paisõ[?] juusk mätä ja veretäss Kan; tyy minga_pandass kiini[?], tyy om immän haak' Har; kuiv sammaspүүл, tu om esäne, a mis leemetäss, tu om imäne Se

4. fig **a.** (heast, kasulikust asjast või nähtusest) Jõuluks sai ikka natike seda odra `leiba ka `tehtud. vahest `öõti ka nalja pärast emast `leiba Kaa; Tegi pirekse emast `leiba (saia); Metsa perse on emane (metsast saab alati midagi vajalikku) Pöi; emäne ing (naiselik,

pehme loomus) Mar; *Metsapõesas ikka emane. Mets annab inimesel kõiki, mis tarvis* Han; *ega_kõik' olõ imädse (head) päävä?*, *mõni om esäne kah* Se **b.** (halvast, kasutust asjast või nähtusest) *Emaseks saama (merehaigeks jääma)* Jäm; *see [või] masin oo juba emaseks läin, jooseb ühte inge (laseb vett läbi)* Muh; *Ta kabel om väega emäne (mäda)* Võn; *Naa_luvva_na_mma_sääntse imädse?* (väiksed, halvasti seotud); *Kui sa ummõtõgi ni imäne olt (kohmerdis) võta_kot'il sarvist kiñni?*, *tõmba_kot't pistü;* *Taa väits om sul sääne imäne, taa ei_lõika hapund piimägi?* Urv

ema|nogulane emänogulane (taim) **a.** = emanõges – Kuu **b.** harilik sealõuarohti (Scrophularia nodosa) Kuu **-nõgelane** = emanõges *ema nogelased õilevad* Hlj; [menstruatsioonihäirete korral] *Siis valge emanõgelase õisi keideti, juodi seda vett* Lüg **-nõgene** = emanõges – Nõo Rõu Plv *vanast kutsuti emänõgest tigasõs; emänõgene äitsep, om valge äelme, tyy ei ole nii kippe, ei kõrveta* Nõo; *taa um valgõ imänõkõn, taa um rohoss Rõu -nõges* hrl valge iminõges (Lamium album) *Emanõgesse õiledest imesid lapsed magusa* IisR; *emanõges, valged õitsmed. ei kõrveta* Jäm; *Valge emanõgese teed joodi naiste valgete vastu* Rei; *ämanõges see ei kõrbeta* Mih; *emanõgest lyyum ei süü* Saa; *varstigi jäin kollatõbesse. jõin emanõgese tied* JJn; *raudnõgessed on alvad, emanõgess on ia* Pal; *ema ~ piima nõges* Plt; *Kevädi sai kiitã varesnaadi, apuoblika ja piimohaka suppi. Ja emänõgesest* KJn; *emänõgesse tii* Hel **Vrd** *ema|nogulane, -nõgelane, -nõgene -paju* (paju) *ema paod o pisikesed põesad, soo maade sehes kasuvad* Muh; *emäpaju? kasvasõ? niidu veeren* Krl **-palk** *tuuliku püstvõll emäpalgi küljen on kolm ratass. alumane õts seesãb tãl raud tapi ehk pilli õtsan* Kod **-part** *Ema pardil nüüd kõik omad ja võerad lapsed segamine* IisR; *Losudab maas kut emapart* (naisest, kes vähe teeb ja palju magab) Emm; *emapardil ei ole rohekad värvi [sabasulgedel]* VJg **Vrd** *emaparts -parts* *emapart ku emäparts audub, siis esäparts muud ei tii, ku puhtelt kanu aa taga* Krk; *mõnõl õks oll esä partsõ ni imä partsõ* Vas **-pea** *esimesena loov viljapea – Lã Mih Juu Koe VMr Trm Plt KJn ruki emäpea tuleb vällä. ruki akkab looma; kui ruki emäpea vällä tuleb, need (sel ajal püütud latikad) ütise ruki emäpea latikad* Mar; *rukkil ehk nisul esimesed pead oo emapead, teesed oo võsupead* Mär; *rukid akkabad looma, emapea juba paestab* Mih; *nãe, ohral emapead juba välläs* Juu; *kui rukki ema pia vällä tuleb, siis ole kärmas odre tegema* VMr **-piim** *ka fig, rinnapiim enesel viel suu ema piimaga juo annab albu sanu* VNg; *Nisuke õl'pus on tãmal luomusess, sie jo kuos ema piimaga sisse juodetud ~ kasvand* IisR; *Ta pole ema piima saand, ema suri kohe äã kui ta ilmale tuli* Põi; *tal akkab emapiim jo küüne alt vällä käima* (õeld, kui keegi ei taha tööd teha ja kaebab igasuguseid vigu) Koe; *ema piim akkab sarvede vahelt välja tulema* (käed on rakkus) Trm; *emã piima ais alle man* Hls; *siul om viil moka emäpiimage üten ja aat seast lobijuttu* Krk; *latse edimine süük om emã piim* Hel; *pojakõnõ sul om viil varha naisõ võtmine, sul om viil imäpiim suuhn* Har; *timãl um viil imäpiim küüdse all* (õeld sellest, kes ei tee tööd) Vas **-putk** (taim) *ja emäputke tu'ta korjati. see tegi [värvimisel] koa elosad rohilest* Mar

ema|puu 1. (paadi) kiil – spor R S LãLo, Var Khn Aud Hãã Ris nüüd üütã emã puuks, *ranna kiel oli pohja puu* Kuu; *kui venet üless vieta ja telasi all ei õle, siis võttab emapuu liiva ehk kruusi sisse* Jõh; *Paadi emabu tehti tammepuust* Jãm; *kaarte otsad keivad*

emabu `külge. *emabu* oo `kaltsoni all Mus; *paadi emabu pannasse kõige enne* `paika, *pukkade vahele, siis akatasse sõnna* `külge `laudu panema Muh; *paadi emapuu ~ kiilupuu* Käi; *emapuu* `külges oo tald ehk looskiil või liigpuu Rid; *Kõõgõ enne tehässe emäpuu* `val`mis Khn; *emapuu, alumene puu kus kaared* `külge pannaks, ega seda leigata `tohtin [otsiti kõver juurpuu]; *emapuu* `külge lüiakse esimesed lauad, *emapuu oiab* `triivimise eest Ris

2. tuuliku püstvõll *Emapuu on* `tuule`veski püst võll Jõh; *Tuulika emapuu oli ikka jäme ning tugev tamm vei siis määnd Kaa; emapuu pusi käib* `söömri `sisse, selle `ümber emapuu keerab ja `terve tuuling keerab Ktj; *tuule* `veski - - *emabu see kannab kõik seda* `värki LNg; *pil`lpakk oo* `veske emä puu all Tõs; (*tuulõ*) `veske emä puu Khn; `Veskes `ol`li pää võll või *emapuu – pik`k pal`k* `püsti, *alt üles sõnigu katussani* Vil

3. voki osa **a.** pink *Vokki emäpuu sies on vokkisüda, emäpuul om kruuv* `õtsas, *saab* `tellidä; *Kolm* `jalga emäpuul all; `aisad on emäbu `küljes, *vanad inimesed* `ütliväd `pejji `küljes Lüg **b.** rindpuu (*oki*) *emapuu ~ ike* Mih **c.** takuhark *emapuu on kui takku* `ketratasse Vai

4. kuhjavarras *moned* `ütlevad *emapuu. emapuu ehk pia* `varras; `kuhja emäpuu Vai

5. (millegi) alus, *alge kadagas oo metsä emäpuu* Vig; *emapuu – neli* [mesilas]peret `pieta *kust peret ei* `võeta VJg || fig *see oo emapuu kes palju* `lapsi saab Muh

ema|puur vahend mesilasema eraldamiseks – Trm Har *meil om imä puur* nellä `lahkõga (neli kolmekandilist puutükki on otstest kokku seotud) Har **-põder** *Emä* `põtra käib *vasikaga kuos* IisR; *ema põter oo ilma sarvedeta* Tõs; *need olid ema põdrad, ilma* `sarvedeta Ann; *ei* `pandud tähele sugugi keelust ja `siadustest, *et ema* `põtrasid ei `tohtind `lasta Plt; *emä põder om nudi* Hel

ema|päev 1. pühade, pidude jne järelpäev – Sa Muh *lihavõtte ~ lihate pühade emabä;* `joulu *emabä oli ka veel püha –* `joodi ning *magati; suiste pühade emapäva äi onld* `aega pidada Ans; *siis kui midagid jooma* `järke on, *siis* `peetasse *neil ema* `päävi; *poisigessed tegad joodu ema* `päeval veel `nalja ning *vanad mihed keivad pee* `paika `saamas; *Mustjala poisid keisid suured õle vihud seljas, pühade emapæevi pidasid; kolmekunninga emapæe;* `küinlabe *ema* `päeval `joodi ning `peeti püha; *matuste ema* `päavaks `üitasse ka – *keivad matuste jätissi* `saamas Khk; *Eile oli meitel palgapäeva emapää, sai veel natike pudelid kulistatud* Kaa; *jõulu* `viimse püha *järele tuleb jõulu emapäe;* `niäri *ema päe* (2. jaanuar) Muh

2. külviaja keskpäik, parim külviaeg *lina emapäev om kate* `kümne viiendel mail Hel; *Rüa emapäev* (3 päeva enne või pärast pärtlipäeva) Rõn

ema|pärm (viinavabrikus) käärimisprotsessi alustuseks pandav (press)pärm *pärm sai teha rukki jahust ja linnaksetest - - olid niisukesed tünnid kohe kus emapärm* `seisis. *kui suures tõrres läks* `käima *siis* `paändi *emapärm* `sinna `sisse VMr; *vabriku(s) emapärm* `pantasse `kindla `riistade `sisse, *kus tema ei saa* `õhku `juure Plt; *ku linnassõ* `val`mi, *sis* `uudi *liinast preés* `pärmi, *sis* *te`ti nel`ä-viie paigiline vašknõu imä* `pärmi Võn **-rind** *emapiima sisaldav rind sie, kis ikke ema* `rinda *ei saand, sie laps nut`tis* JJn; *vanast tõmmati emärinnast* `piimä `kõrva, *ku kõru valut* Nõo; *vil`P kas um timä* (vastsündinu) `maitnu? *imä rindagi, mi puul* [õeld] *nissa* Lut **-ruki** *emaruki tungaltera – Noa* **-rukk** *emärukk* mitmepealine rukis – Lüg **-rukki** *esimesena seemnest tõusev ja pead loov rukkikõrs* *ema*

rukki õli see, kes kõige `enne tuppest `välja aas; poeg (rukki võsu) jäi lähemast kui ema rukki Trm **-samm** tuuliku püstvõll üks pal'k õli ema `samm. sie pal'k `oidas seda `veski kered üleval Jõh **-samm**poolik (nahahaigus) märg sammaspool emä sammaspoolik lääb edesi, käe rageneve Krk **-sarv** põdrasarve peaharu [põdral] kaheksa `sarve peas. üks on emasari ja nagu suured võsad oleks [sellele] `külge ajand Krj

emasene a < emane `õhta minnasse küla vahele `(t)rehvama - - saab sel korralgid otsa seks ~ selleks ~ emaseseks (mees suguühtest) Khk

emas|inimese rohi (taim) emasinimese rohod, pisigest punased `õided on peel, `restis `väljas. `naiste `rahval, kut omad asjad mõnel `kenni ja teisel `liiga `lahti ja, [siis] `tehtaks teed Käi

emaste|rohi (taim) emaste rohud o punaste `marjadega, kase puude all kasvavad Muh

ema|sõnajalg maarjasõnajalg emäsõnajalg om õrn nigu üits puhmass, ja toda `korjava naese rohuss; ku `rimatii-smuss om `jalgu sehen vai `juuskja, siss mähivä `jalgu `ümbre `üüsess noid emäsõna `jalgu Nõo **-sõsar** (terminina) emapoolne tädi ema sõsarid midu tükki Khk **-süda** harilik murtudsüda (Dicentra spectabilis) `murtudsüda vai emasüda Kuu **-sündind** loomulik, kaasasündinud [te] että `muuda oma emä `sündind ihu, että `värvi, ei kedägi Lüg **-tagune** emahoolt vajav; imev Pisine ematagune `lambatall oli `loutas Jäm; ematagune vars tjjb pal'ju `kurja Kod; `säitsmä `aastatse om ematagutse latse, na\_m jo rumala Ran; ematagust `varsa reht sõkutama es panna Nõo **-tall** utt midä teil on emä `talled vai pugid Vai **-tamm** tõrudega tamm emätamm kannap `tõhve, esätamm ei kanna Krk **-teder** emä `tetred `suskaivad Lüg; teine oo isätetr, teine emätetr Mar; emätetre on pisem kui isatedre Juu; ema tedre naksutab kevadel Iis; ema tedred on tähnilised Lai; emätetre om kirivetse Hel; pulvaänd tetäss imätetre `muudu Plv **-tera** tungaltera ematerad või tahmteräd. neid `antasse naestele, et teeb valu tumedamas Tõs

ematis ematis g -e Käi Mar; emäte|s Mar, -ss Puh, g -se; g ematsi Mih söögitoru, -kõri emätes on kõri `kõrvas; kardol jäi emätesse `kinni; emätese seest se sööm läbi lähäb Mar; [tapmisel] `lambal pidi `kaema, et väist emätese `sisse ei `suska; ku süüt siss lähäb süük emätesi Puh Vrd ematus

ema|toop ema toop emakupp – Kär **-trull** linamasina suur rull lina käsimasina `veiksed trul'lid ja emätrollil on võll läbi Kod

ematsi → ematis

ema|tupe, -tupp 1. emakupp – Ris Trm KJn mesilinnu emätupp või känn KJn

2. emakas ku ramp obene üle sel'lä `vähkrep, siis võip emätupe `tiiru mennä Krk

ematus ematu|s Trm Lai, -du|s Hel, emätu|s Kod, -ss Nõo, g -se; emädü|s g -kse Kuu

1. = ematis süägikõri ehk emätus lähäb ingelihass läbi mao `külge; ingekõri on piäl ja emätus on all. emätuses sinä kõik süüüd, [sealt toit] lähäb `kõhtu Kod Vrd ehmätus

2. voki süda, kabi mõni ütөл voki emätuss, mõni ütөл voki naba Nõo

ema|vader ristiema kaks isävaderid ja üks emävader `võetse poisslapsele Var; pueg lapsele `pañdi kaks isa vaderid ja üks ema vader, ja tütar lapsele kaks ema vaderid ja üks isa vader Jür; ku viis vaderid `võetasse ja [on] tüdrikukene, siis kolm emävaderid ja kaks isävaderid. `poeskesel `jälle kolm isävaderid ja kaks emävaderid Kod; [varrudel] emävader and kakart ja isävader `viina; [tütrel] kolm om esä vadert, kolm emä vadert Krk **-vahe** mis

äitseve, *nij o emä`vahtra* Krk **-vend** (käibib terminina – S Ris) emapoolne onu *ema vennaga keivad änam vaheliti* Khk; *ma tian kui mu emavenna pulmad olid* Ris; *onu oli mul sial või - - emavend* KuuK **-vili** *ema vili* esimesena loov viljapea – Trm **-võll** ehitise või masina osa *Emavõll* (tuuliku püstvõll) Vig; *emävõll on suur võll* Kod; [tuulikul] *suure võlli otsan om emä võll* Hls; [käsilinamasinal] *suur emävõll, mis vänt`ümbre ai* Kam

ema|vähk 1. emane vähk *sij kaela alune on seda* (marja) täis, *mis ema vähjad on* Äks; *Emävähjäl on lakk laiem ku isävähjäl ja kõhualune sile* Vil

2. vähkkasvaja *ema vähk sij on nisukene nagu üleni`suuni täis. suured veri`paised ajasivad`talle* (haigele) Äks

ema|õde (käibib terminina – S Ris) emapoolne tädi *see mo emaõde* Pöi; *emaõde kasupoeg; ema õde oli oln kes neid oli kasvatan* Ris

emb *emb g emma* Nõo; *emp* Kod; all *emmale* Muh üks kahest, *see või teine nagu kana`jalgus takud, ei saa emmale ega kummale* Muh; *lapsed nõnnaviisi mängid. ühen pihon o asi.* [ütle] *emp ehk kump, kummass pihoss võtad* Kod; *om kaits tijaaru, jääme`saisma ja küsime: noh,`emba vai`kumba* [minna]; *üits kõik`kumba siss`kumbegi tahap, kas võtab emma vai kumba* Nõo **Vrd** emb-kumb

emb-kumb *emb-* spor R, VII Muh Rei Mär Amb Kad VJg Nõo, *emp-* Khk Kär Rei LNg Mar Kse Kos JMd Koe VMr Trm, *emm-* Juu, g *emma-*, g `e- R; p `emba- Emm, `emma- Ris üks kahest, *see või teine`Pohja ribi vois juo`emmast`kummast`otsast vedämä akkada* Kuu; *emb kumb oli, kas`ernesupp vai uasupp`vastlapäiv* VNg; *No lihavõttest ja nelibüüst siis`emmast`kummast siis ikke tapeti vasikas* Jõh; *ta läks emmale kummale* [poole], *kas`lõuna või`põhja* Muh; *Ütle ära,`emba`kumba sa tahad* Rei; *emp kump, kas ma lähen või ei lähe* Mar; *eks säääl`emma`kumma tuleb nüid – kas ta sureb või jääb veel* [elama] Ris; *kaks obust on, tule emma kummaga* JMd; *Vasikas kua, kui iast juua ei taha - - siis on emmal kummal viga, kas rokal vai vasikal* Trm; *võta emb kumb kas lammass vai oenass* Nõo

emik pl *emikud* emis – Lüg

emike → emmike

emik|siga emissiga *vahest õli emik siga,`kannab`pahna, tieb pesä* [enne poegimist] Lüg

emis *emi|s g -se* VNg Sa Hi spor L Ha Jä, VMr, *-sse* Vig Sim, *-kse* Jõe Kuu Kos JMd VJg Sim; *emi|ss* Kse, g *-sse* Lüg IisR Muh Trm Lai KJn, *-kse* VNg Vai; *eemis g -e* Krj; *emmi|s* Rei Juu(lis) HJn Tür, g *-se* spor L, JMd(*-kse*) Iis Hls, *-sa* Kõp, *-sse* Iis Trm Kod; *emmi|ss g -se* Krk, *-sse* Jõh spor TaPõ VIPõ, Hel T, *-ssa* Trv; *emmü|ss g -se* Lei, *-sse* San; (*j*)*emis(s)*, *jämmis* Lei; *immi|ss g -se* V(-*ss* Vas Röp Lut), *-sse* Vön Urv Rõu Plv; *imi|ss g -se* Rõu Plv Se(-*ss*) Lut; all *imissele* Se; *imss g -e* Plv; *imss* Kra

1. *emis minul ei ole elades`porsaga emist old* VNg; *emiss toi kaik oma`porsad üväst`ilmale; mei emiksel on`piened`porsad* Vai; *emis ikka emis kut ia`latva* (sama nimetus on elu lõpuni) Khk; *Vana emis läks täna omiku`lauta suu oli`pahna täis, ilmad`lähtvad kurjaks* Pöi; *paastu`maarjabe emiss`menne`seitsme`põrsaga aa ja anje vahele* Muh; *üüläl* (indlev) *emis* Mar; *Muhulased kõisid Lihula laadalt`upsa`ostmas, näd emisid ei pidan* Han; *emise liha on parem kui orikal* VMr; *`põrsad tahavad ära võõrutada emmisse juurest* Iis; *emmissel on pojad, terve pesakond* Äks; *emmistel aab küll* [kihvad], *aga on*

vek'ed nagu otsad Lai; tooja emmiss KJn; viisi emmissa kundi manu Trv; nij `valge suure emmise, nij toove üte tiiruge suure losikonna `põrsit Krk; anna emmisselle `süvvä, siss om ilusa `põrsa ku ürdi jälle Ran; emmiss kannap neli kuud ehk kuustõi-st nädälit; siakarjuss sai `massu emmiste ja orikide pääl; täl (naisel) om `poige nigu emmissel jälle Nõo; kui emmiss `põhku ammastega [pesast] `väl'lä tuup, läävä ilma `ääle Kam; pahru ja emmüss San; põrsakõsõ\_nud'siva\_vana immise all nissa Kan; susi ol'l külä immise `mõtsa veenü? ja, kak'k tuud immist; immisega_tulõ pahralõ minnä? Rõu; vanna `imssit `peeti kah, nuu_kah es `pel'gävä\_sutt Plv; kesik immiss Vas; immiiss tõi meil kurno `poigõ Röp; immiiss `nõssi pahralõ (paaritamisest); immiselle andass hiire `poigõ süvvä?, et pal'lo `põrsit saanu?; tiiniss ~ läülä immiss; ku kabõhanõ (rassõ) immist pess, saava latsõl harasõ? Lut
Vrd emik, immo

2. (mitmesuguseis väljendeis) **a.** (võrdlused) *Nagu emis teeb `poegel aset* (ei jõua tööga edasi) Han; *Sij jusku emmisel `el'med `kaelas* (sobimatust asjast) Hää; *Naese tülitsevä nigu emmisse paar pureleva; Eläb nigu emmiss põrstega rüäsälven* (külluses) Nõo
b. (mõistatused) *emis tuleb `loutast `välja punased `põrsad järel* = ahjuroop, tulised söed; *must emis tuleb `välja, punased `põrsad järel* = id Emm; *Must immiss aja verevid põrssid laudast vällä* = id Urv **c.** (ilmekad üt'lused, vanasõnad jm) *`pestud emis läheb jälle porise `põrlema* (inimene ei jäta oma halbu harjumusi) VII; *Vana emis kahe `teisme `põrsaga on ise* (öeld sellele, kes liialdab ise sõnaga) Põi; *elo ku immissel, põli nigu `põrsal* (väga hea elu) Rõu | (öeld mõõdujale, kes ei tereta ega anna jõudu) *Oled sa kellaga emmist näind* Mar; *seda sõimati kellaga emises kis `müüda lõigas, kedagi es `ütte Saa; kas sa meie `musta emmist olet nännu, emmissel `olli krapp kaalan* Nõo | (lapsed kasvavad vanemate moodi) *sukku tuleva soepoja, `emmä emmissepoja* Nõo; *sukku saava\_soepuja?*, *`immä immiselatsõ?*, *`immä `lätvä immisepuja?*, *sukku `lätvä_soepuja?* Rõu

3. pej (inimesest) *inimesele `üõlla paha `mielega ka emiss* VNg; *kuradi emiss.* [ära] *lõuguta üht* Kse; *vana laisk emmis one* (laiskurist) Kod; *sa kurat immiss ei viisi? midägi tetä?* (logardist) Plv

emisekene dem < emis siit mul kasvass emmisek Krk; `väikene emmissekene küll om, ma kasvata [ta] üless Nõo; *Lääme ommugu laoda manu – emmiseke* [hundi poolt] ärä lahtu veritsess Rõn

emise|põrsas emispõrsas emisepõrsas saab ostetud ja siiss saab elo emiseks `jätöd Mar

emis|põrsas (mõlemad osised võivad mõnikord muutuda) *Meite emm tõi laadalt valge emis `põrssa* Kaa; *teene emis põrsas, teene kul't Vig; emiksed `põrssid `oõstin* JMd; *minä tahan emmispõrsass* Kod; *mul om ka `endä elu sehen ollu kaits emmiss põrst* Nõo; *timahalt ta jätt kat's immisspõrst üle talve* Har **Vrd** emisepõrsas **-siga** emis emmissiga, sel olid `põrsad Kuu; *emis siga, kel vitt taga* Tõs; *emis siga old, karand uñdi `piale* Kad; *ütsikul inimesel ei massa emmiss siga pedädä* Nõo **Vrd** emmisstsiga

emm¹ emm g emme Lüg/g `e-/ Sa Muh Emm Mar Kse Vän Kos VJg Kod Lai KJn Krk

1. hrl lstk *ema vahi midä emm tieb `kuhja `õtsas* Lüg; *vana rahvas `üidas ikka emm ning taet, nüid `üidavad papa ning mamma; esiti pisemald [öeld] ikka taet ning emm. suuremald ikka isa ning ema* Khk; *Elde emme tüdar* (kombelõtv naine) Kaa; *emmedel olid tored*

küidud tasud kül'je pääl Pha; `taati `emme Vän; emm, tule koju Kos; emm anna `tissi VJg; lapsed `ütleväd emm emädä Kod; nyyr emä olevet emm Krk **Vrd** emme¹, emmi, emps

2. vanem naine, pereema; abikaasa; vanaema; ämm – Sa Muh Emm *koes vanad emmed koos, sääl oo ikka pal'ju juttu*; [pulmas] *eideti raha ka - - pere emmele supikeedu eest*; [vanaema lapselapsele] *too ma leiga soole `leiba. too emm leigab Khk*; *Me oleme eese emmega juba ligi viiskümmend aastat paaris olnd Kaa*; *Emmed tulid [kiige alla] `vaatama kudas tüdrukudest ka lugu `peetakse Krj*; *`meite emm (meheema) VII*; *emmed (abielunaised) töid `villu ninatubaka eest [kerjavale pruudile] Jaa*; *kellel es ole last, see `üiti emmeks*; *Panga emm ja Välja taat Muh || (paksust naisest) See ösna suureks emmeks läind Pöi*; *sie oo igavene emm Muh **Vrd** ema*

emm² → m

emma → emme²

emme¹ *emme Kaa Pha VII Pöi Emm Juu Tür Pil lstk emm siis laps oli akkand ikka `üidma sedavisi, emme ning emme Pha*; *millal emme koju tuleb Juu*; *emme annab lapsele ühe punase mammu Pil*

emme² *`emme Kuu Jõh, -a VNg Lüg(-ä) Jõh, -o, -ö Vai*; *`eim(m)e Kuu*; *eima VNg, -o Vai*; *em(o) Vai*; *pr emä Kod (eitusverb) me ei `eimme `kustutanned tuld ärä ja - - `eimme `panned `ühtä tähele, et poiss `jälle kaik sidä `nalja nägi*; *sen peräst mei `emme `muuda oma nime Kuu*; *`silku_mma `oskand `süia siis*; *- - `eima süönd `ommigu ega midagi VNg*; *`vihmane aig õli ja mina `kielän et - - `emmä pane [heinu] `kuhja Lüg*; *minu `muistades on `üeldud: `meie ei tia - - minu vanaisa ja vanaema `ütlesid: `meie `emma tia Jõh*; *`eiga mei em ole `ilma `saaned*; *nüüd müö enämb neid `rüssi kätte `emmö saa Vai*; *`võõrad poosid `nüürsid viina ärä, me emä sua `üste `tilkagi Kod*

emmi `emmi lstk emm – Kuu

emmik, -e emmi|k Lih, g -ku Khn; *emmike Lih Han Juu Lai*; *emike Kul lstk esimene sõrm [loetakse põidlast alates] `ésik, emmik, tarrtammik ~ turrtummik, varrvammik, pissike `pieter Khn*; *essike, emmike, tu`ike, ma`uke, pisike poiku Juu **Vrd** immike*

emmis(s), emmis(s)- → emis, emis-

emmiss|kiri *Emmisskiri* (sukamuster) Puh -**kõrv** (paela kokkukeeramisel tekkiv) kuurd *kae, emmisskõrv tulli `sissi Ote -seen?* tõmmu riisikas (Lactarius necator) Ran Nõo Rõn *emmiss-seene om ka söögi seene. `kasven om nii ilusa pruuni pääl, serätse kõva. ei ole emmiss-seendel mia `maokesi `leidnu. kui ärä om keedetü, siss om `pehme ja musta nigu üte lätäku*; *ku emmiss-seene `katski murrat, siss `piimä ei tule Nõo -tsiga* emissiga mõni *emmissstiga om säräne ull, käip `mol'di kusele Rõn*

emmo → emme²

emmu emmu lstk hirmus, kole *Tundmata suured elukad olid laste eest emmuloomad*
Emm

emmä, emmö → emme²

emmüss, emmüss- → emis, emis-

emo → emme²

hempal `(h)empal g -a hrl pl kalts, räbal, tükk *Vade `toise (hobuse) taga `lepsoned aga `vankri `hempalad*; *torm `kiskus `vergud `hempaluks*; *Nie `hempalad `püksid on viel vahest `paati `tervaess `jalga `torkada*; *Mes neist `empalujest oma `vuode `pohja `korjad*; *Sul on*

`seljas `paljad `hempalad, kes nie `riided sul nii `hempalaks tehnd moni kuer vai;
`Hempalad iess, tolukad taga; [mets]Siguje `hirmudukseks `täüdü `riide `hempalu
`tuhli`kuhjale `ümbär sättidä Kuu **Vrd** hempalane

hempalane `hempalane = hempal – Kuu

empken → emptin

emps emps; ems g -i lsk emm – Kuu

emptike emptike, pl -se[?] = emptüss – Kan

emptin `emp|tin g -tine p -tiinne Har; `empkeñ Krl (krookpaelaga) sitspluus (19. saj
lõpus) `emptin sääräne `valgõ `kirjä ol'l; `emptin tsit'si `rõivast, takast pruñdsi ala pant,
küürä pant, kõigist `ümbre `tsõõre ol'li pruñdsi ala pant Har

emptüss `emptü|s pl -se<sup>?</sup> (kroogitud varrukatega) sitspluus `emptüse[?] vai emptikese[?] –
tsit'si vai liina `rõivast kõrt `käüstega, nigu `ammõ[?] - - takast pikemb. peräst kolmõ kõdara
`kampsunit tul'l `emptüse[?]; `emptüse<sup>?</sup> – liina `rõivatsõ[?], noid (varrukaid) possutõdi - -
`emptüisile `pañti kurdõ[?], nahatsõ[?], verevä ja musta[?] rihma[?]; `emptüse[?] es olõ[?] takast
kaarin nigu tsit'si kuht'. `emptüisi [kanti] `uñdriku all ja rihm pääl Kan **Vrd** emptike

empu empu int (emispõrsa kutsumiseks) – Ksi

ems → emps

emä¹, emä- → ema, ema-

emä² → emme²

emädüs → ematus

emäkäljuur Emäkäljuur (apteegirohi) Kuu

emäsk emäsk g -ski naisterahvas vana emäski aru om ku vana kasugu näru Krk
Vrd emane

emästämä emästämä Nõo Ote pehkima, habrastuma kui rõevass `rõsken saesab, siss
emästäb ärä; nigu mõni puu om, ei kinnätä midägi tettä, om ärä emästänu Nõo; ku kõjupuu
suve koore all sais tuurelt, siss om emästedu; emästedu puu om pehme, tuu ei `kõlba `koeki
tarvitada Ote

en en Kuu(ein) VNg Lüg Jõh Vai; pr en Kod

1. (eitusverb) ma ei odin käde ein mend kenegi `riele Kuu; kas olen ehk en olegi siin
VNg; ma `käisin `vaide `õvves, egä ma tuppa n saand Lüg; mia en `kuule; `jalgasi en
`pääse: jalad ei vie Vai; minä en `õle nähnud sedä karjuss Kod

2. (tagasihoidliku küsimusena sisult jaatavas lauses) kas ma en `võises `õhta `teile `tulla
Lüg

en- → enn-

ena ena Kuu Hlj Muh Kse Mih Tõs PJg Tor Juu Jür Koe; enä Mar(inä, ina) Khn Kod
KJn ennä Ena aga mihi, mis on meilla, ena aga poissa, mis külässä rlv1 Kuu; ena, sul selg
siit ropp; ina `innäe `mõuke sa oled Muh; ena aga `koera, ma taha sulle vaadata; ena kust
[hunt lambaga] läind, ena luid, ena verd Mih; Enä, ond ju nied puud juba ää põlõtõit Khn;
Ena mul `asja sihukest `osta Jür; enä, valata, kui `kõrgel juba kuu one Kod

enaba → inämbä

enakam enakam(b) g -ma parem, tähtsam, varakam Enakama inimesele ei akka kohus
`piaie ega kedagi; `Mõisa `virtinaks said, nüüd oled ikke enakamb; `Mutku kegutab `ennast

ka `suuremate ja enakamate `kõrva `istuma; Teist `pilkamas ole küll mies - - piab `ennast enakamast IisR Vrd enam²

enam¹ enam Hald Jä ViK TaPõ Plt TMr MMgT, -mb R Amb ViK Iis Trm; enäm Var Tõs Khn Juu Kod MMg KJn, -mb spor R, Kod Trv Hel T Har Plv, -mp Trv Hel T; enäp hv Krk Hel Nõo Võn Ote Urv, -b Nõo San Lei; änam Nai S L Ha Jä Kad Ksi spor VIPõ, ε- Jäm Khk Krj Muh Ris, a- Rid Vig Kir Mih Ris HMD; änam Jõe Kad Rak, -mp Trv; änap Pst, -b Lei; änäm spor L(ε-Mar), Juu Kõp Vil Pst, -mp Trv Pst Hls TMr; änäp Hls Krk Hel San, -b Lei; inä(m)b, -(m)p V; (kuluvormid) äm Muh Mär Mih PJg spor Ha, SJn Kõp Pst, ääm Rid Kul Vig Vän Nis Sim(-mb) Pil, ämp M spor T V, äb Pst, ääp Krk Ote, imp Vas Röp Se

1. (harilikust, eeldatust) rohkem sen `nuodavedamise `juures enamb ei old ku kaks miest Jõe; Sul ei ole sida enämb kui `hülgel saba (õeld kiitlejale) Kuu; enamb ehk on kui kilu`mieter [jõeni] Hlj; midä enämb `nuori, sedä paremb Vai; mo ema `teedis ulga änam sedissi vanu `asju Jäm; pikad `saapad – varrega `saapad `üitasse [neid] enam Khk; koha o änam kallis kut ta ea on Krj; põua pilved on änam `kõrges Pha; see pili ja sadu `olli enam metsa `kohtas Muh; mesilinnud `peavad jüst keige änam veel kaneprohu pæel `käima Käi; änam obosed `seisid kui tööd tegid Kul; Änam tasem ei `saagi `köia Han; kanadel oo änam lühemad suled, kukel pikemad Aud; kõigest änam sain raha Tor; nüid ei ole änam kui üks kana Ris; enamb puole minust olete nuoremb VMr; oleksin tuond ikke enambki luadalt `kruami, aga raha lõppes `otsa Kad; tõõne one enäm laiem kui pitkem Kod; egä üit's taht kitta, viil änäp taht lait's kitta Krk; `uüte `olli ka ennembide enämb ollu Ran; enämb es jõvva [linu] rabata ku kat'skummend viis `nakla Nõo; suvõl` rüä `häütsämise `aigu iks hal`litass leib kõgõ inämb Kan; tyyd rõivast ollõv ollu? enämb `kõrda (rohkem kui ülikonna täis) Har; `Paklalt ol Marin `purki inämb kummend `versta Vas; jo mu lihmil kuud viis inäp ku kañni? Lut; enam jagu 1. suurem osa, enamik [sõna] pirnid o sii tääda ka, aga änamjagu `itleb ikka `raaplid Mus; mõni `ütleb aa pial - - enamjagu `ütlevad juba aia pial Lai; enämb jagu `rõivit om suurde `lil`lega; enämbjagu om `valge lilli, `tõisi on veedi Nõo; 2. enamasti No enämbjagu kaik kalad sai `huomigul ärä müödüüd Kuu; enamjagu `naised olimma `verkul VNg; ema oli änamjagu iga päe `väl`las [töö] Mih; enam jägu [luuakse kangas] kahega, ma ise vahel olen loond nel'ja kihaga Lai; peremehed olid enam jägu `töökad mehed Plt; Tyy inemine `olli enämbjaku säne vingune Hel; enämbjagu lõegass iki peremijs leevä Nõo; A\_hoobiss vanast kutsuti tedä inämb jagu leevä anumass Urv; enam kui enam ükskõik kui palju Tend klani änam ku änam, tema `järgi ei `nõrku Hää; egä ta tagasi ei tule, rõõgi änäp ku änäp; anna tal änäp ku änäp, temäl ei mõjo kedägi Krk Vrd enamaks, enemb, enämat, inämbä

2. (eitavas lauses) sugugi, üldse, rohkem (mitte); alles, olemas; praegu, nüüdsest peale; edaspidi nüüd enamb pole püst`aidu Jõe; Ei enämb `angerju saa vesi `lähteb `külmäks Kuu; [lammas] enämb ei imedä `tallekaist Vai; kask oksendab, mahl äi tule änam Phl; ahi on `puistamata ehk `suudond, ei `tõmma äm Mär; minu ema anam ruudulest seelikud ei teind Vig; suurt `siibert ei saa änam `kinni `panna mette Aud; nüid ei tasu enam `ämretegemest; aga nüid seal põle vist anam mitte midagi (talust) Ris; ega täna ommeti `vihma enam tule JõeK; ega mul pikka iga änam ole JMd; enam `piale üri`päeva ei `tohtind tuld tuppä võtta (valgust süüdata) JJn; minu kääst ta enamb ei piase VMr; tämä enäm nõnna ei kõnele kui

edemält; enämgi tämä ei tule. ärä `uuta Kod; tagasi ei saand pöörata ääm Pil; kägu ei kuku änäp `pääle jaani; ei tuleki ääp `miili mis vaist kuulit ja ollit Krk; pane ärä, ma enämb ei taha `viina; aga võib olla ta ei elägi enämb Nõo; uasuppi ei massa mõtöldagi, toda_i taha_m`kiäkina Ote; ämp peremehel es ole\_`koskilt enämp võtta [raha] San; obõsõ `irnuva ja enäp edesi ei olõ `jõudnuva minnä? Urv; sõir otsan om, siss ei olõ ämp `õpra Krl; ei olõ inämp `lõütü `tüt`rikku `kostki; vana haav süttü ei inäp Vas; pini `põrglanõ es mõista? imp kodo tulla? õigõ ajo pääle? Räp; ma inäp õi sullõ tulõ Se Vrd enemb, enämat, imämb, inämbä, änänt

3. (vormilt jaatavas, sisult eitavas lauses) veel, nüüd veel kes nüüd odavi `vahtib, kes nüüd enamb odavie järel [kellaaega arvestab] Jõe; kes\_se `õhta `ilja änam tuleb Ans; Mis sest änam `rääkida, see juba vana lugu Kaa; Noore rohu otsad `väljas, mis `lambal änam, nopib peale [rohtu] Pöi; kes nüid sega änam laseb `tõnguma Käi; kes nüid änam rüid kannab Kse; kas mool see änam `meeles Mih; mis münosugone vana muld änam, kõberas ja `kärssis keik Ris; kas ta enamb elab VMr; mis sa sest obuse sut`ikast ääm peksad – ing mineku pial Sim; kes seda vana korult äm tahab SJn; mes neist [juukse]uidakist enämb sugida Ran; ta_m `väega `aige, ei tiia, kas tuleb enämb sängist üless Nõo; mis tuust inämb tegijät Kan

enam² ena|m VNg/n -ma/ Kos Trm, -mb Kad VJg, g -ma; enäm g -ä Khn Juu Kod KJn; enä|mb g -mä Kuu, pl -mmad Lüg, -mä Nõo, transl -mbäss Nõo Har/-e-/ -mase Trv; änam g -a S(ε-) spor L Jä; änäm Vil, transl -äks Mar(ε-); änäp transl -ess Krk; inämb Urv Vas, transl -äss Plv; inäb, inäp Vas; transl inäbess Krl (hrl esineb nominatiivis või translatiivis)

1. rohkem Änamad ma_s oodagid Jäm; Noh, sest pireksest äi jägu änamaks kut ijhepiduks Kaa; küll se änamaga lepib Pha; üt's lat's om jälle `ilma enämbess tullu? Har

2. parem, tähtsam, varakam Enämmad (mõisa ametnikud) `seivad `süömätuas, enämmatele `anti `pulgongi Lüg; [sissetulekult] kala püüki ikke oli enämb ku nüüd sie maa pidamine Vai; Täname vihm (kevadisel kasvuajal) oo niid küll änam kut Riia linn; kui sa loomale keedad kadaka vett see oo pailu änam kut kaera jahu anda Kaa; Pojad nee olid isa eest ikka änamad; mis ametid inimene on lapsest saadik õppin, see on kõige änam Krj; Pulma omiku siis `sõuksed targemad ja änamad naised `aeti `ruuti ehitama Pöi; Killel aga suurem koht oli ja `rohkem `loomi, see ennast änamaks pidas; Ikka änam kui äi `ühtid (parem kui mitte midagi); Teisepere noorik ju vähe änam ka kut üsna muidu (rasedusest) Rei; nelläba `õhtod `peeti ikke enämäks kui `teisi `õhtosi Mar; Laps oo änam kui laast Han; kohe ärg ikke oligi änam `osta kui päris ärg Tür; `väimes on ikke enamb inimene kui tütar `ongi Kad; õlgu luum ehk inimene, tõene one tõesess enäm Kod; enämäd läks `ot'sma, `kaotas sellegi ärä KJn; peab ennäst enämase Trv; sõber o änäp ku sõsar Krk; temä piäb `endä iks enämbäss ku miu Nõo; inemiste hüvi,üss om inäb ku_kuld; puul' munna om iks inä(m)b ku_tühi kuyr' Vas Vrd enakam

enamaks enamaks Jõe HJn, ä- Jaa Pöi Mär; inämbäss Ote Urv

1. rohkem, enam minul küll ei old `lapsi enamaks kui sie kasulaps oli Jõe; [kratti] ühe `ainssa korra ma ole näind, änamaks ma pole näind Jaa; meil ei olegi enamaks kui kolm vakamad `põldu HJn

2. enamasti pedäjä kasvasse inämbäss liivaste maie pääl, kuuse ei kasva nii Ote

enamalt *enamalt* ?Tõs Amb, ä- Kaa Käi/-d/ Vän; *inämbält* Urv Vas (koos sõnaga *jaolt*)
enamasti *Lehmad nee`kandasid änamalt jäult ikka`talve Kaa; nüüd nee tuule`veskid on*
änamald jäuld *εε kaudat Käi; Enamalt jäult`kooti vil`lakot'id ja aluskot'id kõik mureldi*
Amb; Vanast ol'l inämbält jaolt iks tuu supi liim Urv

enamani *enamani* Amb Plt; *enämeni* Hel *enamasti vanemal aeal olivadki enamani*
`piibre katuksed; raud sipelgas enamani elab metsas, einamaades, küngastes Amb;
enamani`kartul ja oder käisid ühe põllu pial Plt **Vrd** *enamini*

***enamast** *enämäss* Kod; *änamast* Mus Kaa Krj; *änäpest* Krk (koos sõnaga *jaost, jagu*)
enamasti *See on ikka änamast jäust et kui - - vihma kaas karjub siis on vihm`lahti* Krj;
enämäss jagu one sij muud et, vanada ei sallita Kod; *änäpest jaost om iki`seante asi, et*
parep süü enne ja palu peräst Krk

enamasti *enamasti* Jõe VNg Amb Äks Lai Plt, -e Kuu VNg Var Ris Jür KuuK Amb JJn
ViK Trm MMg Ksi TMr, -st Jõh Vän HJn Amb Tür Sim spor TaPõ(-ss Lai), Plt; *enämästi*
Vai(-ma-) KJn, -st Kuu KJn, -ss(e) Kod, -mbäste Nõo TMr; änamasti Sa(e-) spor L(e-Kul)
Ha Jä, Lai Pil, -e Pha Rei spor L HaLä, Tür SJn Vil, -st spor Sa, Muh(e-) Kir Vän; änämästi
Saa Pil, -e Mar(e-) Vig Tõs; inämbäst Kan Röp Se/-äb-/ suurelt osalt, peamiselt; harilikult
kravud`elläd kivede all enämästi Vai; aga säääl (laiul) ikka änamast iga`aasta on rebassi
sihes;`saarlased on änamasti puhas meremehed* Khk; *veise kohe änamast`öotekse elajas
Krk; *kel (loomal) peä paelo`valge oo, sel oo ike änämäste koa sõrasilmäd* Vig; *mul on*
minev`aastane [oder] enamaste alles* JJn; [soos] *enamast männid on, vähe`kaske ka Sim;
pu`el oo enämäss (peaaegu) täis; vanass seisid obesed talvel enämäss reia all Kod; *kaanid*
on linaleo augus enamasti, kus porine põhi Lai; *suka`lõnga enämästi iki teeme kodos* KJn;
Suvõl õks`käuudege inäbäst`viisaga? Se **Vrd** *enamaks, enamalt, enamani, enamast,*
enamati, enamesti, enamini, enemmast, enämbi, inämbidi

enamati *enamasti kui akkas`umbes valu - sie oli enamati ikka sies ja südames;*
enama`ti oma külast oli [karjane] Amb

enamesti *enamesti* ?Rei Kei spor Hald, JJn VMr, -e Khn/-ä-/ Kad Rak Ksi Plt, -st KuuK;
enämbeste Hls Hel(-st), -(m)pest Hls; *änamesti* Kär Muh Hää spor HaLä, Ann Vil, -e Jäm
Krk spor Lä PÄPõ, Nis Juu Pil SJn, -st Rid Kul Hää Kei Rap, -mbest MMgT; *änämesi* ?Pil
Kõp, -e Var Kõp(-st) Vil, -mpest Hls; *änäpest* Pst Krk; *inämbest* Krl/-äb-/ Röp *enamasti sii*
oo (öeldakse) änamest silk Rid; *need (lapsed) änamest(e) kasusid mo`juures ülesse* Kul;
Majad enämeste`kõikõl`ühthe`muõdi Khn; [linnased] *änamest pooltei-st nädalid kasvavad*
Kei; *vata mõisates`tehti kivi katuksed enamesti* KuuK; *mõts änäpest maha lõigut miu*
maa`pält* Pst; *enämbeste poesi olli, kes sügise`nikruudiss läit's Hel; *supp om säärne`kerke*
saanu? - - *inämbest jaahu kõrdi`kot'sel üteldäss* Röp **Vrd** *enamisti*

enamini, enamini *enamini, -e* Plt; *änamini* Khk Koe, -e Saa(-n) SJn Pst; *enämin, ä-* Pst
enamasti änamini puhas joosuga pidid [tööd] tegema Khk; [lõa] *pöör`tehti änamin kuuse*
puust Saa; *perenaene tegi isi enamine võid* Plt; *änämin iki raha iust`värsked räimed osteti*
Pst **Vrd** *enamani*

enamisti *enamisti* Noa, -e spor R, HJn spor Jä ViK, Iis Trm, -st Hlj ?Kad Lai; *enämiste*
Kuu Lüg Vai Khn, -st Hel; *enämbiste* Trv Hel Ran Puh Rõn(-ü-), -st Trv Hls/-mp-/ Hel;
enäbiste San; *änamisti* Mus Kaa Noa Ris, -e Jõe Jaa Muh spor LälLõ, Mih Aud spor Ha, JMd
VMr, -st Khk Mih; *änämiste* Mar Vil Trv, -st Pst; *enamisti* Rap, -st Muh(-e) Ris; *inämbiste*

Võn Rõu Plv/-ü-/; inäbüste Röp enamasti enamiste kahegeisi `käisime merel Jõe; Enämiste igapäiv `aeva `kange torm Kuu; joulu keiasse änamist kirkul ikka Khk; änamiste `pestasse `lambad `aukodes ja meres ää Mar; änamisti seitse meest oli, igapäevased ärjamehed; rukis `tahtis enamist laisaks `jääda (lopsakalt kasvanud rukis lamandus) Ris; `valge lehm oli, enamiste `valge, `mingeid plakke tal [veel] pial oli JN; enamist igal pool olid pullid Lai; sai märdipäeväss rihe pesset änamist egal Pst; nooda kala olli enämpist `väikse Hls; `rõuku tetti `ainu vähä, `sarda `panti iki enämbiste Ran; sakõ võrk - - inämbiste kõik säre^o [sees] Võn; meil muud`o rabati inäbüste iks maässinaga^o Röp Vrd enamesti

enam|pakkumine võistupakkumine (nt oksjonil) *enampakkumise tiel* [müüdi kalu] Kuu; `metsa `lankisi ja neid, `müüdi kõik enämpakkumisel Lüg; `müüdi `kruami enam`pakkumisel Kod

enamus s < enam¹ (sõna kasut harva)

1. arvuline ülekaal *nad jähid änamusse Jäm; kes suab ialte enamuse sie suab tallitajast VJg; kui igä üts arutess oma mõtte, siss kelle ääle enämuss, selle `järgi tetäss `otsuss Hel*

2. enamik, suurem osa *mis änamus tahab, vähemus piab selle `järge tegema Khk; Änamus `tuhlid oli varjuala `väätud; Pöllust oli änamus juba `küntud Kaa; kuda änamus suovib JMd; lake ta (karjamaa) ei ole, iks enämbüss mõtsan Ote*

enam-vähem ligikaudu, peaaegu *sie on ikke nüüd küll enambvähamb `õige Jõh; [tuulamismasinaga] sai änam vähäm `puhtamas vil`la Lih; siin oli soo ja padrik, oli sookanasid ja tedresid - - enam vähäm soo `linda Äks; [lootsikule] paku ala, enämp vähämp ütte `viisi, nõna tõstetasse üless Trv*

end¹ end SaLä Hi; änd Khk Mus Kaa Käi/ε-/; and Khk Mus; (sag liitunud eelneva sõnaga) nd

1. (eitavas lauses kinnitavalt) mitte, sugugi *leeb tä saand ehk pole saand and?; pole `tahtendgid end Khk; tä ukudas küll, aga ma\_s leva änd; sa\_p tee küll midagi\_nd, aga väsid ää Mus; emakits on kilu, temal pole end `sarvi; Kas `leiba änam pole end?– Pole end neh Emm; äi ma pole änam noor inimene end Käi; pole mina teind mette_nd Rei*

2. (hrl jaatavas lauses; sag täitesõnana) ju, ometi, nüüd, siis *tule_nd koju; kas_sa_nd seda pole näind Khk; ühekorra ond undid täsa `randas änd; pisige emane laps ma oli änd; tursapüüid ja räimipüüid oli ühed aerud änd Mus; või `tulla_nd (või ta tulevat) Kaa; sääl on nii`palju `kärpsid sigind end Emm; ise Hiiumaa inimene, pole_nd Suurd sadamad `kuulen Phl*

end², enda → enese, esi², ise¹

enda|kohus omakohus *siis oli `vargal `enda kohus, `anti ia `mantel (peksti) Lai*

endamisi `endamisi Kos Pst, -e(i)si KJn; `endämisi Vil(1s) Trv Nõo/-ii-/; `hi-Vas; -endamise VNg

1. iseeneses, omaette *ta oli `endamisi üksi Kos; `mõtli õege `endämisi mis sest asjast peab `saama Trv; `endamiisi mõtõssin lätsi Nõo*

2. ise(enesest) *nüüd ei ole `vešked, vesi ei ole paisun - - nüüd ta jooseb `endamisi si vesi ärä Pst*

-endas Ls iseendas

-endasa Ls iseendasa

-endast Ls esi-, ise|endast

ende → enese

hendekene dem < henne¹ lumõ `éndekeisi (kübemeid) satass; küll omma? `pjinü? lina `éndekse Har; üt's `hindekene (peotäis) linnu Rõu; `peenikene, nigu lina `hiindekene; `lühkene nigu `hintõkõnõ (lina, lõng) Räp

-enden Ls esienden

endene `ende|ne Aud PJg HMd, g *-se* Rid Tõs Pär Vän SJn; p `endest Vig; ad `éndesel Hää endine ega siis `endene aeg sellepärast ullem old Rid; `endesed tekid oo `seuksed va kõvadad, `karmed Tõs; pääva tõusust pääva `loodeni oli `endene [töö] päe Aud; see oo `endene sõna puulad ja `veised Pär; minu isa `endene tite pudru (kilest, mida katsikulised töid sel ajal 12 kausitait) Vän; `endesel `aegadel ol'li külimit kohe vaka mõet SJn

-endese Ls esiendese

endi → enese, esi², ise¹

endi|keskis omavahel `éndi `keškis [vennad] tegid `pooleks koha JJn

endine `endi|ne g *-se* R(ad `entsel VNg) Trv Krk(-n); `éndi|ne (-n-) g *-se* eP(`énd- JMd; obliikvakäänetes ka `entse, `éntse, `éndse Khk Kaa Käi spor L Ha, Ann VMr Kad; ad `jentsel Aud); `endne Jõe, g `entse Han Mih, pl `en(d)sed, ad `entsel Muh; `éndne g `éntse Kos KuuK Iis; `entne Mih (ajaliselt) möödunud a. varasem, eelnev, kunagine; selline nagu varem ei enemb ole `endist `joudu Vai; mis `ensest `tehtud oo, nee (riided) oo veel; `endine küli o ülal juba Muh; reit jäi `éndises Vig; `éntsest oli kodo kua mõni sada [rubla] Khn; ta oma `entse nime pääl Aud; [uus maja] on tük'kis suurem ku `éndine Saa; `endisi elanikusi on vähä HMd; minge `sinna `éntsele minu karja `maale KuuK; oleks mul `éndine pia olema, mul oleks pailu `rääkida Ann; `éndine vallavanem; elab `éndist `viisi ~ `éndiselt Lai; temä võt' `endise tüdruk, võt' minev' aastese tüdruk; latse om tal `endise mehe jaost Krk **b.** varasemasse aega kuuluv, endisaegne siel (Pranglis) on `palju `suomlasi ja `ruotslasi, `endise `aegast meri `rüövli sugust Jõe; `entsel ael inimesed es ela nii kaua mette Khk; seal o `endsimi `asju ja `pastlimi koa; ta `teadis neid `endsid `laula (regivärsse) Muh; `endised vanad rihetoad olid suured Mar; `entsed mehed ei tahtnd mette õhukest naist Mih; `éndsel inimestel olid sured `valged rät'ikud Kei; ma räägin ikka `éndise järele kuda ennest oli KuuK; ei saand `entsed lapsed nii `põlve pidada kui nüüd VMr; `éndised tüüd Kod; `endisel aal ku mea `kasvi, olli `sel'ge leib egäl puul Krk **Vrd** endene, ennemine, ennine, innedäne

endiselt nagu enne elab `éndist `viisi ~ `éndiselt Lai

endist vanasti nüüd oo supp, `endist me `ütsime, et leent keedame Mih

endne → endine

endsa → entsa

endse → ense

endu *endu-*, *-o* van ega `endo sie nüüd kõik `õige ei õle; `endu mina<sub>nd</sub> `sinne akka tulema Jõh

-endus Ls esiendus

endä `endä Ote Har(-ä<sup>?</sup>); endä, -a, -õ, `enda, -e, ändä, -e, `ändä, õndõ, `õ- Lei ainult, vaid, aga tulõ `endä, är pelläku medägi Ote; Ega<sub>ma</sub> pal'lu is võta<sup>?</sup>, ma üte lausa `kaksi `endä Har; litsu endä `pääle, las lamõga [heinasaad] Lei **Vrd** enne²

-endäde Ls esiendäde

-endämiisi Ls esiendämiisi

ene *ene* Khk Kaa Jaa Pöi Muh(*ine*) ennäe *Ene, ene* ankest (imetlussõna) Khk; *Ene, mis nad lapsele nimeks on pand* Kaa; *Ene`asja mis inimene poest ää toob* Pöi; *ine* (kui palju) *kiva, ine kiva; ene meil`olli koa`vilja* Muh

ene → *henne*¹

hene g *ene* Kod; all *enele* Kod Krl Har/h-/ , *hi-* Rõu Vas Se Lut; ad *henelä* Kuu, *enel* Kod; (käändelõpule liitub possessiivsufiks) in *henessäs*, el *henestäs*, ad *henelä*|s, -*mme*, abl *heneldäs* Kuu

1. refl-pron enese *Kust sa heneläs sen`uue vene`said*; [kosilane ütles] *Ma`oite ottas sinu henelämme*. [nõusoleku korral hüüdis] *Saan tä henelä; Olimme henestäs* (enda teada) *oige`kanged mihed* Kuu; *enel surma tji jo jala all*; (viskamisel) *ússitet`ermed jäävad ene ligi, ette maha; selle jätän enele ~ õmale* Kod; *timä tulõ kuu?*, *henele`puhtõid`rõivõid`ot`smadõ* Har; *papa ka meil tek`k iks hinele`kõik`tõrdu? ja pañgi?* Vas

2. det-pron just see ja mitte keegi või mingi muu *Henestäs sinust ei ole kohe midägi`asja; Et mes`sulle heneläs hüä, sidä tie`toisile. Migä heneläs huon, ärä`toisele sidä tie* Kuu; *sul ei õle enelgi kedägi tehä* Kod

ene- → *enne-*

enemb *enemb* Hlj Vai enam, rohkem; (eitavas lauses) sugugi, üldse *sie`maksab enemb* Hlj; *nüüd on`niisukane`aiga, ei ole enemb`pulmi - - nüüd enemb ei ole`enne`muistist`muodi; ei nüüd en`tundeks enemb* Vai

enembist = enemmast *meil ei ole just`oige igäs talos`sauno, aga ikke enembist on* Vai *enemeine* → *ennemini*

enemmast *enemmast, -ä-* enamasti *meil on enemmast igäs peres vano* Vai

Vrd *enembist*

enemmäl *mina`i kuuld sel`aasta`ühtki`üübiku`ääl. enemmält õli küll enemmäl`aastatel* Lüg

enen *enen* van enese; oma *enen tuass; enen`nurgass; Enenomane* (enesevääriline) rhvl Kuu

enese (n puudub) g *enese* R(-a Lüg; *henes*[e], [h]*enesä* Kuu) eP(h- Phl), *eesee* (ee-) Sa Lä(*eesa* LNg, -*ä* Mar; *eesa* Rid) Mih Nis Rap, *enda* (-*ä*) Lüg spor L K I, Trv(*endä*) Pst T(*endä* hv Nõo) hv Har(*h-*), Lei, -*e* Saa hv Vil, M(-*n-* Hel) San, *indä* Võn Ote, (*h*)*indä* (-*n-*), -*e* V, (*h*)*enne*, *he-* Har, *enne*, *jennõ* Lei, *hinne* Rõu Vas(-*n-*) Lut; in *hinesehn* Rõu; el *henesest* Har, *hi-* Rõu, *endäst* Kuu; all *enesale* Kir, *änesele* Mih, *eesele* Ris, *endalle* VNg, -*le* Vai, *ennele* Lei, *hi-* Räp; ad *hinnel* Lut Kra; kom *enäsegä, heneskäs* Kuu, *hennega* Kra, *hinneka* Se Lut;

p *ennast* (-*ä-*) R/*e-*/ eP(h- Phl; *ä-* SaLä; -*ss* Kod MMg) M T hv Har, -*est* M hv Ran, Har(h-), (*h*)*innäst* (-*n-*), -*est* V, *end* hv Lüg Jõh Vig Pär PJg Tor Juu Tür, *enda* hv Rei, *endä* T hv Plv, *hi-* Plv Räp(-*n-*), *inde* Krl, *endast* (-*ä-*) Kuu(h-) VNg Lüg, *endat* Lei, *endät* hv Nõo, *hindät* Plv Räp(-*n-*), *endasa* VNg hv Lüg, *hendäs, henest* Kuu, *eest* VII;

pl *enesed* hv Jõh Jaa; g *eneste* R(h- Kuu) Jäm Khk Hi spor L K I(-*sse* Kod), Trv Pst, *eesee* Khk Kaa VII Mar, *endä* (-*n-*) hv Mar, spor K, Pal Äks T, *ende* LNg Mar, *endide* (-*n-*) Vil Ran Nõo Kam, *hindide* Räp; all *endile* Mär; ad *henneil*, kom *henneidega* Har; p

`endid (-n-) IisR Jäm Käi Rei L K I M(-t) T(-t) Har, `hindit (-n-) spor V, `endasi VNg Lüg(-ä-); (singular esineb sag pluurali tähenduses)

I. refl-pron **1.** (objektina) **a.** (hrl transitiivse verbi laiendina) siis `tehti `jälle kaik nii `uhkeks henest; lase siis `hendäs `kurnada nii `kaua Kuu; `tütrukud `oidasivad `endasi `valgenna (vältisid päevitumist) VNg; unestasin `endasa ~ enese `siie `istumaie; kuusk arib `endäst ise, ajab kävid maha ja tieb `puhtast `endäst Lüg; Siis `pesti `reie tuas siis `puhtast siis enesed Jõh; pidi ännast  $\epsilon$  katkestama; paneme ennast `pitka (heidame puhkama) Khk; Sõid ennast täis Põi; ma räägi nüid ennast ma_p räägi `teisi Muh; jänes teeb aasa, eksidab ennast `koerdest ϵ Emm; `vaene `kerjaja toleb, kepp pitkemad `enda Rei; lapsed ei anna `endid kätte Kse; las ta lähäb ja koolib ennast Var; [lapsed] sittusid end täis Pär; angerjas poos enese ää [põhjaõnge otsas] roho `sisse Vän; vana perenaene murd `ammaid, teind eese ündiks Nis; [karjamaal lambad] `kieravad ket`tidega `kinni, kokku `endid Amb; ta piab ennast `uhkest Rak; mehed jõid ennast `juonust Trm; sa tuled ennast poriga (poriseks) tegema Pal; `ütles Talinnast `enda peri olema Äks; lehmale `pañdi kärbis nina `peale, [sest ta] imes enese ää Pil; me `piame ennast van ~ `endit `rõõviss paneme Krk; temä piäb `endä iks enämbäss ku miu; mia `paistsi ennäst ahju man Nõo; kui varess vihup ennäst, siss `vihma tulep; `mõisa aeva iks suuress `endit joba Kam; rasse`jalgne ei tohi `enda pahandada Rõn; ei olõ_ti_hinnäst nii vaivanu?, nigu_taa Urv; ala_sa_näüti_hennest mu_sil`mi; ma `aiõ `henne ka üless Har; küll um miiss tõist `naarma `hindä ei näe? Plv; a oll`i? `säändse rahvass, ma`ssi? esändäle är? ni o`sti hinnäst `ussõ [teoorjusest] Lut **Vrd** ennatsi, ennisid **b.** (refleksiivse verbi asemel või intransitiivse verbi laiendina) [lennuk] `laskis `hendäst `sinne maha Kuu; ennast viina ooleks `andand; mis sa ojad ennast ukse `kõrva Khk; väarataad, kukud `eese maha Kär; obu `viskab maha ning kikerdab ennast Pha; ning eitnd ennast `riidest ää Põi; õpped sa pesunaiseks ennast Muh; se üsna põdes jäla pael ennast ära Emm; pani minemä eese, ei taha tööd tehä; `vilne riie tõmmab eese `kärsu Vig; vili loob enese ää Lih; mõni `tõutab ennast teisel truviks jääda Hää; see `pistis ennast `jooksu; koer oli `metsa pugen ennast Ris; mis sa eputad ennast Hag; siis ehmatand end targaks Juu; nääd sügise poole enam kägu ei kuku, ta muudab ennast kul`list või Trm; nüid ta akkab ennast järele `mõtlema; mis sa nõnna `oopled ennast Pal; `eitlik ilm, muudab ennast üteluugu Pst; siss õps ta ennast `pil`tnikuss; ega ta nõnda ei oole, ku ta `kerklep ennast Krk; mis sa targutet ennäst, kõrdsin ja kuunoleku pääl Hel; küll temä om ää usuga obene - - ei peruta `endä Kam; mul sai mitu kõrd `kronksi tõmmatuss ennäst San; sääl ma\_külmssi `henne vällä?; siin om lämmi siia kogusõ_kokku henne [kärbsed] Har; mis_sä `hiindä suurustat Räp; herändä sa hinnäst (üless) Se **c.** (objektilise atribuudina deverbaalsubstantiivi juures) elu põle ia, sellest need enese `tapjad ja kurjategijad tulevad Hag; mies võt`tis enese `kaitseks sõna Kos; aga temäl es lää õnness `endä `tapmine Nõo; `hindekituss `haisõss Krl

2. (adverbiaalina) `Kutsuga see `toise pere laps ka heneskäs `mängimä Kuu; jalad oli enesel nisused `kanged VNg; poiss läheb nüüd `endale naist kõsimaie Lüg; votti `lapse enesega `kaasa Vai; toome `eestele pingi Khk; Igaüks ei ole selline, vaat see võtab `endase (on kinnise iseloomuga) Mus; `kumpkit sai kolm `paari pesu `eesel Kaa; jättis eesa kätte Rid; me panime `endile juba rehe ülesse Mär; iga pere `püidis enesale [kala] Kir; olid käärbud enesel Nis; `kutsus enestelle `kangeste Jür; `tõmmas `endale `kiirest riiet `piale

(riietus) JIn; *me olime`éndiga`väl`las* (töö lõpetanud) Ann; *sie on üks niesukene nohik miest, enese ette ta pusib ja on* Sim; *panima õõnad enese tarvis`kersso* Kod; *kes siiss nõnna`ke`kleb`endaga* Pal; *mis`sa`nühäd enesest* KIn; *nevä* (koolilapsed) *olli vaadige vett vedänu säält alt`ende perän* Pst; *mea pistä`endel tõise`rõõva ka`sel`gä* Krk; *ää iki, ku`endä peräld* (omaette) *majake om* Ran; *ärä lase`endäle`lüvvä* Puh; [toidulaud muutus paremaks] *kui joba`kartuld sai`endä täis; mes sä`endäst`vaivad nii pal`lu* Nõo; *mina lätsi`tahtse näid`éndidega`kutsu ütēn* Kam; *Ma siss`mõt`li`endäman* (endamisi) Rõn; *tegive`tüüd, ja`pedäve`endäst`kõrda* San; *muidu omma`mul`kõik`latsõ`ümbre`henne, siin saan`ümbre`henne elutsõsõ?*; *ma olõ õks pallõlnu, et ma õks henne peräst* (omal jalal) *`väl`lä saa; ta ei hoia medägi henne`sisen* (enda teada); *ma võta henele`~`henne manu?*; *vana elu om sääräne, nii kõnõla henne`päält* (endast) Har; *ma`mõt`li`hindält* (endamisi) Rõu; *nimä? võt`i`mõtsa rako?`hindäle* Vas; *herneh om jo`hindä koru?* Rär; *kellēss ma`tuud`asja`võidsõ kõnõlda?, ma? pei ütēh`hiindäh* (enda teada); *kae ette`hindäle; ma`lõiksi suurõ leevä pöörändüse, hinneka`panda?* (kaasa võtta); *ma saa ai`hindäst* [kuhugi minna], *uma kõrd tul`l`külge; kuiss sa?`joudsõt ar? taad jutto`hiindäh kiinni* (enese teada) *pitä?; ta om`hindeviisi`~`umma`viisi`väega; muilõ`hauda kaivat, es`sisse satat,`hindä päält võta? mõõdi* Se; *paha`pienü?`linanõ lang, hinnel`präädit* Lut

Vrd heideste, heineste, hene, ennaste², ennate, ente

3. (mitmesuguseis väljendeis) *`Üksi`endäst,`kaksi käsist* (ühe inimese tööjõud) Kuu; *Niid akad sa ennast`ää`lammutama* (vastuoksa rääkima) Kaa; *eneselle tegemä* (magama) KIn; [rase] *`hindähe* (iseenesest) *om är?`pudõnu?* Plv; *enda keskel`~`vahel* omavahel *`enda vahel õleme iast läbi soand* Pal; *`peivä?`hindä`vaihhõl`plaani kokko* Rär; *paremb`hindä`keskel`ärä lõpõta sjo asi; kiä`mõistsõ`mehidse`kijlt sis`kuul`d ko`mehidse`hiindä`vaihhõl`kõnõlevva?* Se; *las olkõ`timä`hinne`vaihhõl* Lut; *enese peal* iseseisvalt, *omaette ta elab enese peal, ega ta isa kääst kedagi enam saa* Mär; *nüid ma ole enese peal old tüki`aega* Vig; *ku ma sääll henne pääl ol`li, sis taa õks`tõie säält mullõ kah medägina`sõögipoolõst ja väepoolõst* Har; *enese endamisi ma olen metu`korda mõtēnd eneses* Mih; *Kõik`* (kirikulised) *`ol`li`hinesehn mõtõlnu miä`tuu`opetaja ütēl`* Rõu; *enese st`~`endast* 1. iseenesest, välise tõukejõuta; iseseisvalt *pee`valodab, on`vengo`või`säsgest`asja,`või on õsna enesest`pee`valo* Käi; *vanad inimest`rääkist seda, äga ta pole enesest`neid`asjo`teand* Rei; *`uibu`pandass`tiku`külge`ta`i`püsü?`hindäst`üleväh* Plv; 2. endal, omast käest [angerjat praetakse rasvata] *seald`tuleb`rasva`nii`palju,`henesest* Kuu; *mool oli`endast`kõik`rahakopikas* Kse; *sel`vešti`taskul oli enesest ka midagi`pial`vist* [enne muutmist] JIn; *nüid om iks`endäst`katussealune`elädä ja olla* Nõo; *tel om`endäst`süük`.`endäst`maja`illuss`kõik* San; *tuul om esi`ka`henesest`hobõsakõnõ* Har; *esä`tahtse ka`hendäst* (iseseisvat) *ello* Rär; *nyu* (kosilased) *tõi`viina`hindest, a`süük`ol`tüt`rigu`imä`poolõst* Se; 3. endamisi *sij`vaenõlat`s`hiindäst`nii`mõtõl`olõss`tulõsi`vana`mehekene* Se; *ennast`täis`uhke;`isekas`Ole`pääle`hendäs`täüs, ega sie`toistele`midägi`lue* Kuu; *Ega`senega`saa`rääkida, sie on`ennast`täis* Jõh; *Nii`ennasttäis`mees, et otse`lol`l`näha* Kaa; *mis sa`täta`räägid, tä`täna`ennäst`täis* (pahane) Mar; *nied`jõukad`olivad`jo`nii`kangesti`ennast`täis`VMr; on`ennast`täis`nõnna`et ei`tule`eest`ega`takka` sõna`väl`la* Plt; *suurõline ja`hinnäst`täüs`kui* Rär; *ennast`vasta`~`vastu`rase`–`spor`eP`MT`kui`ma`jälle`hennast`vastu`läksin* Phl; *ennast`vastu`~`raske`inime`Saa;`eks`Milde`jäändki`ennast*

vasta Kad; ennäss `vassa Kod; Kui ennast vastu inimene luuüdi sööb, sõs saab laits isune Trv; ennäst `vasta naene piab `oidma kõigest alvast Ran; vanast üteldi iks ramma naese, aga perästpoole nakati `ütlemä ennäst `vasta Nõo | näib jo `vasta ennast olema Kad; hindä kotsilt ~ kottalt 1. ise(seisvalt), omal jõul; omaette sa olõ? iks nii `hindä kot'silt (mõtle oma peaga), `kaegu_j? essä ja immä midägi? Rõu; kas sa `hindä kottalt saista ei jõvva?, et sa mu `sälgä `nõatat Plv; kodapoolinõ ol'l, mia sul majah `el'li, pops ol'l esi_ `hindä kottalt Vas; lat's küll `hindä kotsõlt `kävvü es saa? [reheoast rehealusesse]. läve? ol'li\_ `korgõ? Räp; 2. iseenesest, omast kohast Et timä ol'l kah õks `hindä kot'selt õigõ\_kenä meehekene [räägiti] Räp; h i n n ä s t m ö ö d a 1. rase – Urv Krl tuy näüss innest`müüdä ollõv Urv; 2. omaette ugalanõ [on see], kiä üt'sindä om, innäst`müüdä Urv; hinnäst piten 1. rase ku naanõ last jäi, sõss `ül'ti et ta um hinnest piten Rõu; pujaga ol'li hinnäst piteh Vas | tiä om jo? `hindät pite (varsti sünnitamas) Plv; 2. ”omaette” Liisol ol'l ka hinnäst piteh puul' tallo Vas; h i n n ä s t s ä ä n e rase ku taheta\_i `ül'dä?, et om rassõ, sis `ül'däss, et timä om hinnäst`tsääne; naane ol' kotoh hinnäst sääne Se

II. poss-pron oma Henes kuub o kaik must `kuidas `sengä `puodi lähäd Kuu; sie inimene mudib seda `süömist `enda `kõhtu Lüg; ma ajasi ta (lehma) `eeste õuest ää Vll; `eese lapsed ja poa (poja) lapsed olen kasvatand LNg; nää ma ole jo eese käte peal (elatud oma tööst); puu `meister oo kes nõnna töömehed ette võttis ja maja `kauples `eesä kää `peale; me pidime siis selle sõnikuga `ende `põldosi rammutama Mar; enese lapsest saadike enese isaga ja_s nüid enes_mehega elasin [siin] Rap; `tehke `endi tüö ja süöge `endi leib Amb; anna miul üt's pisar vett, `ende toobist Krk; `éndi aena ja kõik söödivä ärä Nõo; ma `endä latsõ_panni kõik lappõ `kakma ja `tüüteme San; egä `kiäki henne `halvust ei tunnõ? Har; kes `hiindä umaga raahu ei olõ? tõste umaga hangõldass Räp; ka ku lätt, mutku hörätäss uma ~ `hindä `persega? Se Vrd enen, ennaste², ennate, ente

-eneses Ls iseeneses

-enesest Ls iseenesest

-henesest Ls esihenesest

-enestasa Ls iseenestasa

-enestase Ls iseenestase

-enestäs Ls iseenestäs

enestäse, enestäsä iseenesest `Tuoneluu mul omal `sääre pääl, enestäse akkand; enestäsä kukkus maha Lüg

eng- → ing-

enga-anga siira-viira vaod laiali enga-anga Kod

engama `engama ”teelt kõrvale kiskuma” – Kuu

enge enge Khn; enge Nõo Rõu ?Plv

1. üsna, päris, väga Sellest puust suab enge äid rehä piisi; Meie eläme oma peregä enge `jästi; Enge not't (väga vähe) Khn

2. vaid – Nõo Rõu Plv Ärä kiusa, enge jätä järgi Nõo; Vanast es ehitedä noid kerikid kah huupi - - enge iks mõnõ tähe, ehk [muidu] mõnõ esierälidse märgu perrä Rõu

engelik engelik elav, elus olev ta olli engelik loomak, tal eng sehen Krk Vrd hingeline

engelt → enkelt

engu → ennegu
enguline *enguli|ne, -o- g -se kõver enguline puu on kõver ja kuard Kod Vrd jenguline*
enim *enim Mar Juu*
1. "enam" – Juu
2. = enimi *muret saab enim kergitada kui südant, süda jo rõndus sees Mar*
enimelt *enimelt Juu(-ä-) Kos ennemini, rohkem; paremini toat' `oskab enimelt; oleks mind `joosma pand, ma oleks ikke enimält joost; ma koorin `piimä enimält ikke puu lusikaga Juu*
enimeste *enimeste Jaa Käi enamasti enimeste `veised on ika `rohkem `ütlemise sees (õeld rohkem) Käi Vrd enimisti*
enimi *enimi Kir Juu ennemini, rohkem; paremini kaarde vahel ädales tõoseb enimi, aga masina niidust saa kedagi Kir; `erned sünnivad ike enimi [süüa], aga ei uba põle noorelt kedägi; sii mõnel pool on koa suinisu, aga enimi ike talinisu; `leibä ike `võeti kõege enimi käo petuseks Juu Vrd enim, enimini*
enimini *rohkem seal ikka enimini `eina Muh Vrd enimi*
enimisti *enimist, -i, -e*
1. enamasti *sii enimisti `tehti kardolid loomale Vig Vrd enimeste*
2. varem, ennemalt *enimist olid veemed, nüid põle änäm `veimi `ühti; meitel enimist oli keller koa, kui akasid tupa ehitämä `laotasid ää Vig*
enimält → enimelt
enkalad *pl `enkalad hilbud, nãrud Ei saa ka `nindapali, et saaks omale paremad `enkalad `ümbär; Igavesed `enkalad omale `selga ajand Jõh*
enkelt *`enkelt Khk Hää; engelt Khn*
1. täpselt *paras se jah üsna `enkelt riist [mingi töö jaoks] Khk*
2. *Meitel oli engelt (ühekorndne, s.o tali ühe loopriga) rool Khn; `enkelt (mittetellitav) kruivõti Hää*
henkslid *pl `henkslid traksid; (põlle) õlapaelad `Püksüld on `henksli `nüõbid ärä; `Polle `henkslid `täüdüväd `olla igä kahe `kerdased Kuu*
enksna *`enksna tume mürin vana esä selet' ku `prantsuss `Moskvah käve sis ku siih kõrva pani? `vasta maad, sis kuuli `enksnit Se Vrd jõnksna*
enn¹ *enn g ennu soldat (kaardimãngus) Jãm*
enn² → n
enna *enna Trm; `enna Lüg, `j- Rei(-ä); ennä Rei/j-/ Kod KJn, `e- RId Muh Mar Mih/`e-/ Kod Plt ennäe älä, `enna, `küüräs käi Lüg; `ennä! kas nüid ei tuld Vai; Jennä, jennä, vaada seda kiitsaragad Rei; `ennä kos loomad Mar; ennä raebe, tämä `õpsi ärä Kod; ennä mul `aõssa viil KJn*
ennah → ennäh
ennakas *ennak|as g -a Kad Sim; ennäk|äs g -ä KJn; `henna|gas g -ka Kuu peru obune ei lase rakendata, ennakas Kad; mul `siuke ennäkäs obone KJn*
ennakõnõ *(laulusõnad) ennakõnõ vennakõnõ San*
ennased, ennasi(d) → ennaste²
ennast → enese, esi², ise¹

ennaste¹ ennist *ennaste* `leidsin üless, kui paelu `poissa ja tüdrukuid [Mihkli kihelkonna] `koolis oo käinud Mih **Vrd** ennesti

ennaste² pl *ennased* Jaa; g *ennaste* Jaa Pöi Muh Kse Han PäLo Sim, -ä- Khn Trv Ote; all *ennastele* Trm; kom *ennastega* Kam; p *ennasi* Jäm Krj, -d Pöi Kse, -ssi Jäm Muh(-d)

1. refl-pron enes(t)e *nad töid mu ennaste* `juure Jaa; *nad* `istusid `õues, tulid tuba `sootama *ennasid* Pöi; *see oo kõege suurem mure ennaste eest pidada; ühekorra kašs ja koer läin ennastele* `kohtus `õigut `nõudma Muh; *Meie piäme ennastest ette paelu lugu* Khn; *katsuge ennastel ka* `õuni `viia Aud; *õstivad ennastele kõha tõsed* Trm; *kiskleve* `pääle *ennaste vahel* Trv

2. poss-pron oma *pojanaene oo sii* `sammus *ennaste lastega; siiss* `tuntsime *nagu ennaste* `vaimus, *et see unit oo* Mih

3. det-pron ise *see on* `meite *ennaste talu moa* Pöi; *inimesi oo ennassi ise* `moodi; `meitid *ennassid* Muh; *ennaste kasvatud vasikas; neil ennastel oo lapsed* Mih; *tarviss nende ennastega kõnelda* Kam

ennatama¹ *ennatama* Kos JMd JJn ViK Ksi KJn; (hrl nud-part) *ennatand* Hlj/`e-/ Jür Amb HljK Lai, -nud MMg

1. segadusse sattuma, kohmetuma; ehmuma *obune on* `ennatand, *kui iga sitta* `asja `kardab Hlj; *ennatand riagib edasi tagasi et aru midagi ei sua* JMd; *ennatanud* (kohmetanud, saamatu) *isandake* MMg; *ta on nii ennatand, et ei* `märka *obese išt ära tulla* Ksi; *olin nii ärä ennatand, ei mõistnd midägi ütelda* KJn

2. kärsitu olema, mõtlematult käituma *ta ennatab nagu kergats* Kos; *mis sa ette ennatad* (teisele ette räägid) Sim; *ennatand ei püsi paegal* Lai

3. ehmutama *ära ennata last; kašsi logart ennatas mind nõnna ää* Kad **Vrd** ennustama³

ennatama² *ennatama*, -ätämä kestma, vastu pidama *see lang ei ennätä puttugi; lang ei ennata kudada, ütte* `viisi lääb `katski Puh

ennatama³ *ennatama* aimama, ette nägema – Nõo **Vrd** ennutama¹

ennate (pluural) g *ennate* Kul Vig(ena-, ennä-) Kir PJg; ad *ennatel* Mär; p *ennatid*, -ä-Vig

1. refl-pron enes(t)e *siis nad* (kadrid) `jaotasid *ää, kes* `tahtsid, *said sis* `anded *ennatel* Mär; *lammad* `rikvad *ennatid mullatses; võtsid ennatel kasulapses* Vig; *vatta maad olid ju kõik ennate kää* Kir **Vrd** ennete

2. poss-pron oma *inimesed pesebäd kodo ennate majas* Vig

3. det-pron ise *nende* `ente ~ *ennate laps* Kul; *neil ennätel oo poeg* Vig **Vrd** ennete

ennatlik *ennatli*|k g -ku HJn VMr VJg Iis Ksi; `ennatlik Jõh

1. kärsitu, püsimatu *Ennatlik luom* Jõh; *ta on väga ennatlik, ei ole* `aega *vaadata, kuda ta tiiib oma tiiüd* Ksi

2. eblakas *edeva* `jäuga *inimene on ennatlik; mõni ehmatab tühisest asjast - - [öeld] mis sa oled nõnna ennatlik* HJn; *ühed va ennatlikud, al* `bisegased [inimesed] VJg

Vrd ennatu

ennatsi ppl *ennatsi* Tõs Khn/-ä-/ Hää(-d)

1. refl-pron endid *soendamõ ennatsi; Pidäväd ennatsi igänes targaks* Khn

2. det-pron ise *Väiksed lapsed olid - - pidid* `riidi *pesema ja pärast viil neid ennatsi vañnitama* Hää

ennatu *ennatu* Jn VMr Sim Ksi, g *ennatu* HJn Koe Trm Pal Plt KJn, *-ma* Koe; *`ennatu* Kuu(-du) IisR

1. *kärsitu*, *püsimatu* *Va noor ja `ennatu obu* IisR; *ennatu inime ei läbe `seista, krauh muast ülesse ja läheb*; *üks ennatu luom, ega ta karjamual `ilmaski paigal süö* Koe; *väga ennatu* [naine]. *ta on jutu inimene väga* Plt || *sa oled väga ennatu* (tige) Trm

2. *eblakas ennatu* ~ *eblakas inimene* Sim; *on üks ennatu, edev inimene* Trm; *inimesed on ennatud, ei käi* [korralikult] *`riides, nabani* *`pal`lad* Pal

Vrd *ennatlik*, *ennutu*

ennatuke *dem* < *ennatu* *va ennatuke ikki on teine* KJn

ennatult *räpakalt ennatult teeb ära* [mingi töö] Plt

ennatus *s* < *ennatu mina oma ennatuses* (mõtlematuses) *panin piima asemel vee patta* Jn; *ta on nii suure ennatusega* (räpakusega) *kedranud, et nüüd lähäb lõng kokku* *`pannes* *`kat`ki* Ksi

ennatuss *ennatu|ss* g *-se* aimus, *ettenägelikkus mitte es anda* *`mulle toda ennatust, et ma kae õge mes\_tu kolksavuss* *`ol`li* Nõo

enne¹ *`enne* R SaLä VII Muh Hi spor L, K I spor T; *enne* Sa Muh hv Hi, spor L K I, M T hv Urv, *Har(-e?)*, *i- ?Hel V(iinne, -e?)*; *(j)en(n)e-*, *jenõ-*, *`jenne-* Lei (täendusrühmade piirid pole alati selged)

1. *esmalt*; *kõigepealt* *`Enne`metle, siis`ütte* Kuu; *laiad`ambad, kolm neli tükki. lapsel need`enne tolad* Käi; *`enne lää ma`mõisa`luudi`viima, siss`räägi sul edesi* Hää; [pruudil] *`enne`pañdi tanu pähä, siis`põl`l* Amb; *`enne teevad tüüüd, siis tulevad`süüma* Pal; *enne`vihtsiva mehe, peräst`vihtsiva naese; kes`kõige enne`pruudi vihaga vihup, tüü saab ruttu mehele* Nõo; *inne` sõnuda?*, *peräst` laula?* Rõu; *inne`kaarsiti käsi`kaarssõga villa?* *lahehess, siss`hõörütedi laja?* *`häide?* Vas

2. (teat ajast) *varem(alt)*, *aegsasti*; *kiiremini et`saavad - - siis`nendega* (võrgukudumisega) *`valmis, et`enne ku`teised* Hlj; *mine`enne kut pärast* (pigem varem kui hilja) Khk; *kaer`tehti* (külvati) *ikke`kõige enne* Vän; *ma`tuln enne`kojo kui sa* Koe; *`enne`võit`tis* [kakud] *`väl`lä kui leevad* Pal; *mõnel`ollid`juba`enne`ammugi`val`mis`tehtud* [suririided] KJn; [naine] *pidi`kolm`aastet`noorik`oleme, es`tohi`last`olla`enne* Krk; *nakame`võitu`juuskma,`kaeme`kumb`enne`saab* Nõo; *iä`enne`ei`kerku`üless, kui`keväde* Kam; *mu`tüü`lõpõ`õi?`inne`ar?*, *ku`kat`s`kätt`rindu`pääl* Rõu; *kurõ`vašt`tulõva`kõkkõ`inne* Plv

3. *teat aeg tagasi, ennemalt*; *ennist* *Sie`varguse`lugu`on`küll`enne`kuulmata; Nisikesed`teud`on`siinpual`kandis`ennenagemata* Jõh; *Kes`seda`enne`kuuld`ehk`näind`~`nähend`et`mihklini`tehasse`eina* IisR; *kui`oleks`enne`tædand* Ans; *`enne`natuse`aja`eest* Khk; *jääb`jälle`kaks`vana`inimest,`kut`ennegi`oln* Muh; *ma`ei`ole`sii`enne`keind`ega`sii`enne`olnd* Kir; *paar`õhtad`enne`[uppumist]`nisukest`nuttu`old`mere`pial* JõeK; *`enne`käisin`sial,`enamb`ei`käi* VJg; *`enne`ajas`ebo`kua`siin`nukan* Kod; *kes`enne`om`sääl`talun``tijnin* Hel; *mia`lätsi`enne`sinna,`temä`olli`vil`sanna`minemädä* Nõo; *seo`kotuss`ol`l`jo`enne`minu`kotuss* Ote; *ma`inne`olõ`õs`viil`kühmähki`nii* Vas; *ma`kåve`inne`reheh* Se

4. *vanasti`enne`sai`souetud`paatiega* Jõe; *meil`oli`roikist`enne`aida* Vai; *enne_s`ole`ju`sahka`koa`mette* Muh; *ühnä`enne`siis`lasti`veel`see`põhk`kõik`ringi`pöördä`[vartamiseks]* Var; *`lät`lased`enne`olid`alati`sii`laadal`okidega* Aud; *`enne`vanal`aal`sai`kõik`loomise`moa`tehtud* Kos; *kilimit`on`sie,`kellega`mehed`enne`külvasid`käsitsi* VMr;

kõege `enne olema rehetuba pime olnud Pal; enne olid naistel pool'suapad, meestel kammassid Lai; siss nad `enne kõnelasid ku mea poesike ol'lin Vil; enne visati [looma] pääaju miñemä Ran; enne `käiti iks leiväkotiga `pulme ja `peijit piti Ote; inne vana `keisri `aigu, käve? sañdikõsõ_kot't sälah Vas **Vrd** ennel

5. pigem(ini); meelsamini `Enne loppeb `pergus tuli kui `purje`laevas tiõ Kuu; `enne tule `siie `ennegu `sinne `lähte VNg; enne ma võtaks selle kui selle Tõs; enne saab ike küllä küll`lest (rikkalt) kui näl'lä otsast (vaeselt) Hls; enne söögu oma maa undi ärä, ennegu ma `võõral `maale `ul'kme lää; ma anna tõise inimesel enne ta ilma, ku ma siul anna Krk

II. prep (ajaliselt) varem; (millegi) eel `enne pühade on `muidugi igaihel tegemist küll Jõe; `enne `aiga saab `aiva `tarka, `iljatses saab `ilmi rikkas (lapse sünnist) Lüg; enne rugiküli sai odra õsuda Mus; põle `aega enne `surma vessata külite Muh; kui kaks nädalit `enne jaanibäd üks ilus vihm sajab, kõik on `süia saand Rid; `enne `vihma akkavad tuule iilid `käima Jür; Einale akati nädal `enne `jaani Amb; sie oli enne minu Kad; `enne kukke juba üleval Lai; enne okki olli kederva's Trv; mea enne siut tulli Krk; [ma] olli enne `tõisi söönu Nõo; mul ol'li? inne latsõolõkit `väega_suurõ_valu? Urv; enne päävä jumaladõ minekit; `kõrsna `ol'li meil enne suisspühi `pühk`mäldä? Har; vanaesä ol' inne minno ar_koolu? Plv; inne sedä `aigu ol'li ao `tõistõ Se

III. postp (ajaliselt) varem – PJg Ris Kei Amb minev`aasta ei oln näha [marte] aga seda `enne käisid Ris; Ammuks obune küñni loomaks sai, seda `enne olid ikka ärjad Kei

IV. e n n e ku (i) ~ k u t konj enne seda, kui ma_p saa `ennekut pühabe ükskord `sõnna Khk; ennekui katust akatse tegemä, pannase roovid `piäle Tõs; ma `teenisin mõisas kaks `aastad, `enne kui mehele sain Amb; [keetmisel kapsaid] ei segatud sugugi, `enne kui `val'mis on Pal; mitte ma_i liigu siist koheki, enne kui mu viiäss Nõo; `enne ku sa [kapsastele] `suurma pääle panet, `ysiuka `kül'mä vett Võn; siss es lasta? [pulmarongile teed lahti] inne kui siss pudeli `viina añd; sala pini iks purõ inne ku hürähhäss Rõu **Vrd** ennegu

Vrd ennem, enni¹

enne² enne Trv Hel T(`e-) Urv Har, i- Rõn V; õnnõ (õ-) Võn Ote San V(õnõ Se[-h] Lut); `jenne Lei ainult, vaid, aga tuu mõne rõuk, ninda loperdet enne kokku sääl Hel; poiss mugu lüüüb `luikarit enne, tüüid ei viisi tetä Puh; ma õnnõ näi, es kuulõ Võn; leib pudiness nigu raba inne Kan; tulõ\_sa inne, sõs ma `näütä Urv; taa kogu inne `hinnele taad `kraami kokko, taa mugu ahnitsass õnnõ Rõu; [linakitkumisel] mud'o ku lasõ_nnõ viirt pite edesi Plv; om õnnõ vana hausa kõnõlõss õnnõ, mis `suuhtõ tulõ Röp; tulgõ no õnõ; Lää äs innõ noorõ inemise?, kõik' lät'sivä? [jaanitulele] Se; kat's inne latsõkõst `ol'gi Lut **Vrd** endä, enneda, ennegi, innedest, õnnõdlõ

enne³ ennäe Võttan `vitsa! `Enne! Vat kus mul (tõreldes, ähvardades); `Enne misukesest `uskumata `Tuomast oled läind IisR

henne¹ (h)enne? g `hende, `eñde Har; ene, eñe? pl `ende, eñde?, jenne g `jende Lei; hinne? g `hinde VId(-ñ-); g `hinne Rõu; hinneh g `hinde, `hinne Se); p hinneht Vas Se Lut lina-, kanepikiud Linal om mõnikõrd kõva, tõnõkõrd hõel henne?; lina om jo `lüuka tõmmanu, henne? om jo vallalõ Har; umma? `aolitsõ_jo lina?, hinne_juusk `tõistõ `otsa nigu niid's; ku `sumpõhn liguvasõ?, sõss saa hinne? illuss - - [jões] sai ilma `hindeldä_lina?. sääl juusk vesi läbi, võt't är_`hinde; Ku\_`hinne jo_`sälgä kišk, sõss `võeti [lina maast] üless

ja_`käänti kuppu Rõu; mäness lina hinneh om?; linna tohi\_i `veiga `varra ar\_kakko?, sis saa ai hinneht Se; kañeba `jende?; ku `taiva pääl ku lina `hinde, [siis] hüü lina kül'b Lut

henne² → enese

enne|aegene enneaegne *enne`aigene* vasik Trv

enne|aegne 1. enne õiget aega toimuv või toimunud; liigvarane – spor R eP, Hls Puh Nõo tagumised rattad `juoksid ede, laps one *enne`aigane* [pulmadest arvestades] VNg; `enne `aigasest [lapsest] saab `aiva `tarka. `iljatses saab `ilmi rikkas Lüg; Niid ikka see uus juripäe see `sõuke *enne`aegne asi* Krj; *enne`aeksed, vähiksed `pörssad* VII; *enne`aegne* (lapsega) tüdruk Jaa; `värdles laps oo *enne`aegne* Tõs; `lõhkus tubli katuse ära, see tähendab [lõhkujale] `enne`aeksed `surma JJn; *enne`aeksid `lapsi õlema ämmäd kasvatanud ahjukapin `ville siden* Kod; *enne`aegne naine* - - [kui on pärast pulmi] *laps liig ruttu* Ksi; *enne`aigse latse* Nõo **Vrd** *enne|aegene, -aegune; enneaegne*

2. fig (sag võrdlustes) saamatu, napakas (inimene) `enne`aigane, *venib `ninda kui `villane lõng* Lüg; `Miski ei akka kättä, just nagu `enne`aigane Jõh; *Oh sie va igavene `tossakas saa kedagi `tehtud, üks `enne`aigane ja vähe`audund ikke on* IisR; *mine `enne`aegne eest ää* Khk; *See oo ju üks enneaegne eese tegude ning juttudega* Kaa; *juss nao va enne`aegne venib* Mar; *sehantsed `enne`aegsed* [inimesed], *egä niid peris targad ei ole* Vil; *oled nigu enne`aigne* Ran **Vrd** *enneaegune*

3. endisaegne *niid on keik kadun `sõuksed `enne`aeksed asjad* Krj; *viis `rupla oli ikke `enne`aegne pulma raha* Juu; *vot, `miske enne`aegne rahvas õli* Trm

enne|aegu enneaegselt – Lüg eP spor eL `enne`aigu tuli surm Lüg; `enne`aegu olnd ~ *muredud laps* (enne abiellumist või varsti pärast pulmi) Khk; *vili valastab enne`aegu ää, saab palavaga enne`aegu `valmis* Krj; *ää rõõmusta enne`aegu* Mär; `lõhkus kiva, kivi läks tal `enne`aegu `lahti kääst Tür; *ära `leibi enne`aegu ahjust välja võta* Iis; [lehm] *tükib piim `enne`aegu `väl`la `tilkuma, kui [lüks] kella aeast üle lääb* Lai; *ku ta (laps) enne`aigu om `sündinu, siis `pandavet `puhta vij pange `sisse* Krk; *massa ei enne`aigu ikkõ* Nõo; *noorõ? koolõssõ? inne`aigo* Röp **Vrd** *enneaegusi; ennem-, enni|aegu*

enne|aegune 1. enneaegne; liigvarane Isa mind ütles iljatsesta, ema *enneaigusesta* rhvl Hlj; *enne`aigune ~ õnnetu surm; enne`aigutse `põrse; enne`aigun es ole küll üttegi* [last mul]; *sij olli enne`aigune rõõm* Krk

2. napakas – Jäm **Vrd** *enneaegne*

enne|aegusi enneaegu *põud on `kiñni pannud vil`jä, tñb `enne`aegusi `val`mis* Kod; *vil`jad saavad `enne`aegusi `val`mis* MMg **Vrd** *enne|aegust, -aegutuse, -aigusa -aegust* = enneaegusi `ummes `aige - - `enne`aegust täda `lahti lõegata ei tohi Kul **-aegutuse** = enneaegusi tuli *enneaegutuse ära sialt väl`jalt* Iis **-aigusa** = enneaegusi *poisid `süöväd* [toored õunad] `enne`aigusa `nahka Lüg

ennebi → ennemi

enneda *enneda, -ä* Har, *-e* San Har; *õnnõdõ* Krl Har Lut(i-) ainult, vaid, aga *olgu_mis ind om, anna är ennede* San; `üüsi ollõv kõnõlnu üt`sinde ku toñnin õnnõdõ; *laula sa_ka nigu muu `laulava?, sa? ajat jorru ennedä; `olkõ esä sikk ja imä kit`s ku_ma ennede miisõ olõ* Har **Vrd** *enne²*

ennegi *ennegi* TMr Võn(-e) Ote Rõn San Har, *-ki* Kam Ote San; *innegi, -i?* spor V; *õnnõgi* Võn Röp, *õnnõgi?* Vas ainult, vaid, aga *enneki üits aenuss om `järgi jäänu* Kam;

Kel ennegi `mõisale teo`päivi tetä, tuj siss läit's `mõisaobestega vettu Rõn; Mine ennegi, ärä\_pel`lädü? Har; roostõt `muutku udsutass õnnõgi; kleit õnnõgi `sälgä ja `rõivih ol`ligi? Râp Vrd enne², ennegina

ennegid pealegi, liiatigi [kange õlu] *läks pehe, siiss oli sañt ju `olla - - meestel ennegid ju, kes teda `rohkem jõid Mus; Lastel oo lõbu omast kääst, ennegid veel, kui neid ulk koos oo Kaa*

ennegina *ennegina Nõo; õnnõgina? Rõu = ennegi tuj talu `olli tiist kavvembal ennegina Nõo; õnnõgina? inemise? `olli siss eloga nigu `rohkõmp rahul Rõu*

ennegu *ennegu, `e- spor eP(enneku Kse); `ennegu R(`engu VNg); ennegu spor M T, i-spor V*

1. *enne seda, kui en tege tule `alle `engu vie `katla pane VNg; ega mari `enne maha kukku `ennegu `küpses saab Lüg; töö tarist ää teha, ennegu `õhtu tuleb VII; `ennegu me merese lähme Tõs; ma sain `sõnna ennegu ma veel `arvasin Ris; vili ei tule üles `ennegu vihim tuleb Kod; kanu kätte ei saa `ennegu ommuku Vil; ennegu jõusi `sinna, oli kikk läbi Hls; maa taht jo väke, ennegu nakass midägi `saama Ote; a min_tiiä?, mitu `pauku viil saat innegu ar_koolõt Vas Vrd enne¹*

2. (kõrvutuslauses) *kui et `enne `omblen `kinni `ennegu `lahti `leika VNg; enne sõõgu oma maa undi ärä, ennegu ma `võõral `maale `ul'kme lää Krk*

ennejõulune *jõuluelne ennejõulune aeg oo see keige ullem aeg Khk; ennejõulused päeväd Tõs; enne jõulune lumi oo kõba Tor; `aeti vanavisi juttu, `kõike `enne `jõulused `õhtad Kad; enne jõulune tie õli kole Iis; `ennejõõlune põrsas KJn*

enneki → ennegi

ennekine *ennekine Ote; ennekine Hel ainult, vaid ku mõsu`mõskmine `olli, siss lahuti ennekine `tõlvuga Ote*

enne|kirikune *ennekirikune (jumalateenistuse eelne) aeg Mär*

ennel *vanasti ennel `ol`lid ikke jäkid ja kõrdid Hää Vrd enne¹*

enne|lounane *ennelõunane enne`lounane aeg Jäm; `enne `lounase sõõma vahe saab `loogu võtta Ans -lõuna `enne `lõunalt olin pikali Ris -lõunane lõunaelne enne `lõunane aeg `olli Muh; kui pika pääva aeg oli, siis `enne `lõunane aeg oli kaks sõõgivaht Lai Vrd enne|lounane, -lõunene -lõunene ennelõunane enne `lõunene aeg oo kõik ää raesatud Vig; enne `lõunene niit see süñnib ehk võtta Tor; enne `lõunene vihm Koe; `enne`lõunene tüe VJg; inne`lõunõõ aig Plv Vrd ennilõunene*

ennem *ennem eP Pst, `e- Jõe RakR Mar Lih Juu Kos Pil; ennemb ViK Hel T Har, `e- R Sim; enne|mp Hls, -p Krk Hel; ene|m Phl, -p Hls Krk(-mp, eep); inne|mb Râp(-mp) Vas(iñn-), -p Krl Se(inep) Lut; (atribuudina võib käänduda) adpl ennematel Kaa Lih Plt, `ennemäil Kuu (tähendusrühmade piirid pole alati selged)*

1. *adv 1. esmalt; kõigepealt `Ennem `mõtlet, siis `ütlet; neid (lehmi) pidi ennem tüki `aega sõõrutama kui piima käde sai Kaa; pidid ikka selle töö ennem ää tegema, mis kiiremeni `tarvis teha Lih; [enne ahjukütmist ema] Sis kõik ennem `säädis meid `riides ja `toimendas üles `laudi pääl põhudes Hää; me ise `võt`sime jo `pahma ennem `vasta siis pidime `mõisa minema `tõõle Kos*

2. (teat ajast) *varem(alt), aegsamalt; kiiremini `teine (õde) suri nattuke `ennem `teine pärast RakR; tuli kaks kuud vai kolm `ennemb Lüg; `Õhta läksid lapsed keige ennem*

`oetise Kaa; ma `joutsin ennem koju kui sina Mär; vahest veke kivi lükkab `vankri `ümber ennem kui suur kivi KuuK; isä tuli ennem ja poeg tuli õma naesega järele Kod; sedä ennem vili `val`mis saab, midä enäm `päevä on KJn; tollest om viis `aastat `müüdü, es johu sa ka ennemb `puuti Ran; `tüüdegiga saa kõtt innemp täüs ku kõrdiga Rär; kanakõsõl hand innep kui kikkal Lut

3. teat aeg tagasi, ennemalt; ennist juo `ennemb sai senest `räägitud Lüg; Seda oo ennemgid olnud Kaa; ma käisi mütu `korda ennem `järges kui ta käde `andis VII; ma põle `nükest `assa ennem `ilmas näind Ann; [tuul] tansitas ennem paberitükki nõnnat Plt; [laps] ennem `ol`li, `mängis nõnda ilusta Vil; Mia ennemp\_al käüsi vällän, olli ilm ilus Hls; alle innep läit`s siit `müüdü; eep tüdrugu kõneliv kõögin Krk; ennemb käis alati siin, aga nüid ei tõsta `jalgagi siia Nõo; ennemb olliva lelläse - - sõediva `küllä Rõn Vrd ennemal

4. vanasti `ennemb oli `Vaivaru oppetajal kaks kiriku Vai; ennem kut ma jälle `kasvasi Kaa; naestel põle oln `püksa ennem Muh; aga ennem oli ju saari `aegas ka raha irmus vähä Var; `ennem olid ikke lühi oagid, nüid on `ammad Juu; ennem oli ulga `lammid Tür; ennem `kañti `rüide KJn; ennemb riibuti puu rihadega `vil`la Puh; innemb tah sai Võrol `kääüdüss Rär || (atribuudina) Eks ne moned vanemad inimised igä `arbutanned küll `ennemb `aigul; `Ennemäil `aiguil ku `kohti `pieti Kuu; ennematel `aegadel tegid naised ka lokid Plt; aga ennem `aegis `ol`li [türgi pipart] Vil Vrd ennemal, ennemil

5. pigem(ini); meelsamini kalad `lähväd `vörku `ennemb pimedama `üöga Jõe; `Ennemb ige oma `kortel kui `viera `lehker Kuu; ennem ma sure ee, kut ma `sõnna lehe Khk; vanem poiss oo `ennem jutukas Mar; luste oli ennemb niisuke karu kaera sarnane VMr; ennem vats rebenegu, kui üvä `ruuga üle jääb KJn; ennemb vahi `sitja `pääle, kui rahalugeja `pääle Ran; ennemb käegu poiss minu perän ku mina temä perän Rõn; innemb kää_kolm kõrd `ke`güisi, ku haarat üte kõrraga `säändse sälätävve Vas; innep rahalda olõsse? ku naaselda? Se

II. postp (ajaliselt) varem, enne seda ennem ma_s saa mette `minna Khk; eile `õhtu, veel seda ennem oli tunaieile `õhtu Ris

III. prep (ajaliselt) varem, enne siss ennemb pühi tet`ti joh [vorsti] TMr; Ennemb minnu `ol`li\_puukipi?, kohe `nüsti? Har

IV. konj enne seda, kui Tõmmame loo kabinal tiitsesti üles, ennemkut vihma sadama akkab Kaa

Vrd enne¹, ennema, ennemalt, ennemi, ennim

ennema ennema Lüg/`e-/ Põi KuuK Ann, -ä Khn; ennembä spor T, Kan Har, -e Hel, -(m)ba, -ebä, jeneba Lei; inne(m)bä (iñn-) V, -mpä Kam Urv (tähendusrühmade piirid pole alati selged)

I. adv **1.** esmalt; kõigepealt Ennemä tieme uiõ maja `val`mis, siis akkamõ allõs vana maha `õhkma; [paaditegemisel] Emä pannassõ kõõgõ ennemä üles Khn

2. (teat ajast) varem(alt), aegsamalt; kiiremini Pahaspul suavad muga `marju ennemä `val`mis kui muga; Mia `jõutsi ennemä kui sia Khn; siin (koogu otsas pada) akkab ennema `keema veel ku pliida pial Ann; esäkanep kakuti [emakanepist] ennembä ärä Ran; [rabamisel] paremp terä lätt ennembä `vällä Kam; ku ol`l vihmanõ, sõss `tul`ti innempä kodu? Urv; tulõ innembä!; Kooditamene ol`l õks nelägesese, sõss `laabu tüü innembä Rõu; üts [vili] ol`l innemp tettü, tuu sai innembä `val`miss Plv; mine no iñnebä hau `pe`rrä, ka tuli

kistuss ar[?]; täl (kaupmehel) jäl lätt kraam innebä, ku `värski ineminõ tulõ pääle Se; jeneba vedass jalaga [hitskme] Lei

3. teat aeg tagasi, ennemalt; ennist Sedä rätikud põlõ siol ennemä piäs nähä `olngid Khn; ma teese sedä ennembegi joba Hel; ennembä `ol'li me aian ka `pluume Ote; no kon sa innembä ol'lit Urv; innebä meil iks küdsete karasket kah Rärp; innembä ol' inäp `aigu Lut

4. vanasti ennemä käüsid uüdid `Kihnus Khn; ega eesti nime (sellist sõna) es ole ennembe Hel; ennembä pesseti kõik vili rehega Kam; poig ka\_täl innembä tegi `mõisalõ `päivi Rõu; a innebä olnu_kõigil puutele ratta[?] Vas

5. pigem(ini); meelsamini Ennema lase ennast kas tüka raiuda Põi; aja[?] nigu `nürhü vak'a saina `sisse, siss ennembä tii[?] esi[?] Har; inñembä süü ma `musta `leibä kui `saia Rõu; `lindõ ta `väega `hoise. ta häöt innembä `kässe är<sup>?</sup> Plv; innebä om söömälldä<sup>?</sup>, ku `viina_nõ (ainult) olõsi[?] Se

II. prep ennem timä är lät's innembä minno `liina Lut

III. konj enne seda, kui Kuin nõu tahab kaua `liota, ennemä kui ää `turdub; Kassitasimõ [põhjaõngi] ulga `aega ennemä kui käde saemõ Khn

Vrd ennem

ennema|aegne endine Kehik oli suurem kui külimit ja mat't `jälle veikem. Need olid need ennema `aegsed mõdedud Amb

ennem|aegu enne(aegu) rull-laine oo `väiksem - - ennem `aegu lähäb laiali kui ta `kalda jõuab Var; `kange maru tuli `peksis [õunapuu] õied maha, ennem `aigu `ropsis `alla Ris

ennemal ennemal Tõs Kos Jür Amb JJn Tür VJg Vil(-äl) Pst/-el/, `e- Kuu Hlj Kos (hrl koos aeg- sõnaga) teat aeg tagasi, ennemalt; vanasti `tehti ka vikatisi `ennemal ajal Hlj; kesnas `õhta oli pudru, need olid ned vanad toedud `ennemal aal Kos; tuulimasina, selle ta siis `õstis - - aga muud [masinat] ei old ennemal kedagi JJn; ennemal `oiti seda `piima, et ta pidi ia olema Tür; Ennemäl `aegil `ol'li säääl [viinaköögi] alusmüüri kivid nähä; ennemal aal nad ol'id siin ka `rehtnikud Vil; ennemal `aigel `võeti lassige `piima manu Pst Vrd ennem, ennemalle

ennemalle = ennemal `Ennemalle kajakad `lennasid kevade rabale; `Ennemalle oli `meie jões naritsaid küll IisR

ennemalt ennemalt Jäm Ans Pha Muh spor Lä, Tõs Saa K I, -d Phl Lai Trv; `ennemalt hv R, Mar Lih KJn, -d spor R(-äld Kuu Jõh; -mmald, -ält Lüg); ennemält Aud Kod KJn Pst, -elt Tõs Aud Pst, -mpelt Hls; en(n)epelt Krk

1. (teat ajast) varem(alt), aegsamalt, kiiremini sie (vaene) sai ige oma `pellu `kraami `ennemälld `süödüd kui sie rigas Kuu; `vahtrad `akvad ennemalt [mahla] `tilkma kui kašk Var; miks sa ennemalt ei tulnud Trm; kui ta soe vesi ol'li, siss ligunes [lina] ennemalt SJn; Varese pesä os tullu ennempelt är `lõhku Hls; üits naine olli `rohkep ehen lipanu, `tahten ennepelt kodu minnä Krk Vrd innembägesese, innembähe, innembüsi

2. teat aeg tagasi, ennemalt Neh `ennemälld `millaski `saimme sugulastega kogu Kuu; nied on `võerad, `tuntud `ennemälldki Jõh; kui sial `süia viin `hingan ühe korra, ennemald `hingasin mitu `korda Phl; ma ennemalt raiutud `kaapsa suppi `sööndki Vig; mul põld ennemalt, juskü `põldki tööd Pee; ennemält tegimä alate kama Kod; `ennemalt noorelt nägin KJn

3. vanasti olid `ennemald madalad majad, `suitsutared VNg; sie (hundiaju) ennemalt oln enne mind Muh; `ennemalt pekseti rehesid rehega Lih; `vaata `meoksi `aigusi oli ennemelt koa Tõs; ennemalt `tehti roag nahast `pastlid JMd; ennemalt kaabusid ei olnd Lai; ennemalt sedä `surnu `peeti tuas ja inimest valvasid juures KJn; punatse pääräti olli ennemalt nagu tanu Pst; Ennempelt es ole ellesid `rõõvid Hls || (atribuudina) `ennemalt `aegadel `veeti `vällä kalu `Riiga `sumpadega Mar Vrd innembüsi

4. pigem(ini) peksandesed ega sealt ei `panda siemet, sealt pannakse ennemalt `luomadelle Jür; ennemalt eidab koer karva kui varas jätab oma ameti maha Ksi

Vrd ennem, ennemasti

ennemasti ennemasti Jäm Mus Lih JõeK MMg, -e Rid Mar Vig; ennemast Jäm Pöi Mär Kse Saa K I Pst/-est/, `e- R(-äst Lüg Vai) Hag Kad Plt; ennemäst KJn, -ss Kod, -mbäst Vön; ennepast Hls; en(n)epest, enempest Krk; inne(m)bäst Röp (tähendusrühmade piirid pole alati selged)

1. esmalt; kõigepealt põllud olid ennemast, maja `tehti pärast Jäm; kui tüdruku sirp kukkus, sie sai siis mehele ennemast Amb; kui on ennemast soe old ja külmemast läind, siis `tõmmab märja lume või vihma `jäässe Lai; ennembäst `lüüdi puu maha?, ossa_laasiti ärä? Vön

2. (teat ajast) varem(alt), aegsamalt; kiiremini akkan `ennemäst menemä, et ikke `jõuvan `rongi `pääle Lüg; `pehmem [veski] kivi see kulub ju ennemast ära Pöi; ega\_s ennemast võind maha `panna, kui [rukki] vihk täis oli Hag; `kaeru akkame ennemast tegema JõeK; lähme ruttu. saan kodo ennemast Pil

3. teat aeg tagasi, ennemalt; ennist `ennemast juo vanast ajast `saadik õlima `sõprad Lüg; oles te `ennemast küsined Vai; ma `kuulsin ennemast küll seda räsa sõna `Aimres Mär; neil on ennemast varutud HJn; eks neid ed`vistajaid old ennemastki Lai; siul om eläje jo enempest `saantigi (tükk aega) vil`län; ka ma jälle `säangi käänä enepest `viisi (nagu äsja) Krk

4. vanasti käsitsi meil ei enamb ei tiha `verku, `ennemast `tehti küll Jõe; Ennemasti oli sii `palju maju Mus; tubaka poolnaelad olid ennemaste Rid; ennemasti olid puust lännikud JõeK; sulane ehk tüdruk kutsuti ennemast orjaks JMd; ennemast olid suured ümmargused tikud Äks; kosest katusid tetti ennepast Hls; innembäst ku es olõ_maässinet, `teiet kõik` käsitside Röp Vrd ennemast

5. pigem(ini); rohkem `ennemäst ikke `püiäb sadu `tulla [kui kuiv ilm] Lüg; ennemasti on koira `perssest kusi `otsas kut töö `otsa saab Jäm; `öötakse ülesse `võt`ja ikke ennemast Mär; poeglaps tieb ennemast `koerust Tür; kaalikad kasvavad ennemast `väl`ja maa siest kui maa `sisse VJg; ennemast jäägu laps `tulle, aga järg tõsta ülesse Trm

Vrd ennemalt, ennemiste

ennembide ennembide T, i- Kam spor V; ínnebidõ Se

1. (teat ajast) varem(alt), aegsamalt; kiiremini `maaline võt`t `rohkemb `aiga [kitkumisel], püst lina läits ennembide Ran; kui ain ennembide ärä tetäss, siis saab mitu ädälät; oless ma ennembide lännu, ta_less ennembide ärä koolu; tule ennembide, me_sä ajast viidät Nõo; või ennembide tagasi tulla Ote; Aja? Annõ, käse? Kärtu, astu eés saat innembide Urv

2. teat aeg tagasi, ennemalt *ennembide kui mia* [olin] *nooremb*, `olli siin pal'lu kala Puh; *nüid kõrvust ei kuule, silmist ei näe, kas ma ennembide serände olli* Nõo; *tiä ol' ka innembide `Tartoh eläniü?* Plv; *innebidõ käve õks saka?* (sa ka) *sagõhõppa mi puul* Se

3. vanasti *ennembide es ole ülesõgla jahu tettu* Puh; *nigu ennembide ol'liva `mihkkipääväst rihe\_`pestüvä ja kuiv vili aad'an* Võn; *ennembide olliva kabel`päitse* Ote

Vrd *ennemidi*

4. pigem(ini); meelsamini *kõvad `viina võib ennembide `juvva, kui toda magusat; udsuga näeb ennembide - - aga sond om nigu paks suits* Nõo

ennembine *ennembi|ne g -tse* Puh Har, *pl -dse* Ote; *ennempine* Hls; *enepin(e)* Krk; *ad ennebitsel* Rõn; *adpl ennempisil* Pst *endine, endisaegne Ennempisil `aigul olliva iki ilusa `rõõva* Pst; *nyu ennembitse puust ahju roobi es `tõmba jo `tuhka ahjust ärä* Puh; *ennembidse tsirbi olliva kõjo tohust pääga* Ote **Vrd** *ennembäne|| varasemast ajast pärinev Taa (piim) om joba ennembine, kas üleiläsine vai tõsõpääväne* Har

ennembi|vanasti *ennembi-* Ran Nõo Ote; *innembi-* Urv (enne)vanasti *ega ennembivanast `kammi es ole* Ran; *Prennelin palutõdi innembivanast `tsiguriid* Urv **Vrd** *innembävanast*

***ennembäne** *ad ennembätsel* Ran; *innebä|ne pl -dse?* Röp *endine ennembätsel ajal olliva sügäväd talved küll* Ran; *kõik` innembäitse\_sugulasõ?* `saiva_kokko Röp **Vrd** *ennembine*

ennemdi 1. *esalt; kõigepealt pulmad olid sedasi et ennemdi olid pruudi pulmad. ning siis olid peiu pulmad; [hommikul] `tehti rasva `leiba, keige ennemdi* Jäm

2. vanasti *mütsi tu't oli õla peel, need olid ennemdi* [rahvariitel] Jäm

Vrd *ennemidi*

ennemelt → *ennemalt*

ennemi *enne|mi* Kuu/`e-/ Var, *-mbi* Trv Hel T Har, *-bi* Trv Hel San(-n-) ?Krl; *innem|bi* spor V(-bi Krl)

1. (teat ajast) *varem(alt), aegsamalt; kiiremini `Ninda et nämäd siss oppined lugema `ennemi `kirja ku trükki* Kuu; *mine ennebi, mis sa vahid* Trv; *ku temä ka jõvassi appi, siss `saaßsime ennembi õdagule* Nõo; *vanast `lasti iks `tsia ennembi `väl'lä* [kevadell] Rõn; *Naputuust lät's ennembi\_`kat'ski; võta vett ka pääle siss lät't ennembi kaalast `alla* Har; *tulnu innembi üless* Rõu

2. teat aeg tagasi, ennemalt; vanasti *Talu`poigiks `hüüeti `ennemdi näid, kenel `suuremb maa* Kuu; *ennemdi `viidi karjatses* [lapsi] Var; *ennembi `autedi viijl keväde nõgessid lehmile* Hel; *tuy (sipelgapesa) olli ennembi `kõrge, nüid om periss `väiksess jäänu* Puh; *Ennembi ol'liva puu`pulkega ägle* Rõn; *ennembi `rahvil `ol'li_küll õpõtsõ_sõlõ?* San; *innembi ol'l tan vana raba syu õnnõ* Urv; *kos sa ennembi ol'li?* Har; *innembi ol'l hüä sõbõr, no es taha_tundaki?* Rõu || *Ennembi aigu (vanasti) käisime koolin, kapluga suvva jalan* Nõo

3. pigem(ini); meelsamini *poisse* [sakutati] *iks ennembi viijl* Ran; [linaluud] *kaku `väl'lä, ja `viska maha periss, ennembi kui langa `sisse lasõ* Kam; *Is olõ\_pik'k miis, ol'l ennembi lühelik; ennembi kannat kõtuga\_punna, ku\_sälläga\_naala; ma\_taha õks hapund `piimä ennembi ku `rõõska* Har; *viis `kahru oppat innembi är? ku `üte naisõ* Plv

Vrd *ennem, ennemini*

ennemidi *ennemidi* Jäm Ans; *innembidi(-hñ-)* Rõu Röp(-edi)

1. esmalt; kõigepealt *mis keige ennemidi `saedaste on pinnaloud Jäm; [lepa] `kooi keedeti ennemidi [täiesti pehmeks] - - siis sai koored ära `vöötud ning lõhjad sõnna `sisse `pandud Ans*

2. (teat ajast) varem(alt), aegsamalt; kiiremini *ära ming ennemidi ära kut ma koju tule; tule varamidi, seda ennemidi saad töö `valmis Jäm Vrd ennemidi*

3. teat aeg tagasi, ennemalt *innembidi ta käve eks siin Rõu; Ütel' [mees naisele] et siist (oherdiaugust) käve innembidi mullõ luu `painaja pääle Röp*

4. vanasti *ennemidi oli elu `oopis `kergem Jäm; innembidi kasiti tsirbiga `viljä Rõu; innembidi `pahte sügüse mett ala õnnõ illatsõlõ süllemele Röp*

Vrd ennembide, ennemdi, ennemite

ennemil *ennemil* VII Pst

1. varem(alt), ennemalt *kõrva argid, sui neid ennemil ei ole VII Vrd* ennemili, ennemilt

2. (koos aeg- sõnaga) vanasti *ennemil `aigil ollive puu rangi; ennemil aal oli `kaara ka lõigat sirbiga Pst Vrd* ennem

ennemile *ennemile* = ennemili – Pöi

ennemili *ennemili* Jaa Pöi

1. varem(alt), ennemalt – Jaa Pöi *tuuling tuleb ennemili ning siis teiss `külges on siis teine tuuling Pöi Vrd* ennemil, ennemile, ennemini

2. pigem(ini) *ennemili võta vanama sõna, kut sa osa võtad Pöi Vrd* ennemini

ennemilt varem(alt), ennemalt *ennemilt poed ol'id `lahti pühäbalt Pst Vrd* ennemil

ennemine *ennemine* spor SaId, Mar Amb VMr Kad Trm Kod Äks Plt Trv Pst, -ene JMd; `ennemine Jõh, -ene Hlj; *enemeine* Phl

1. (teat ajast) varem(alt), aegsamalt; kiiremini *et `saavad `jälle `ennemene siis `nendega (võrgukudumisega) `valmis Hlj; vennad surid ennemine ära VII; sa ikki ei saa mu `vastu `eina niidetud. mena saan iki ennemine Mar; juure kakk, et siis uus leib läheb ennemine apuks Kad; sedä ennemine õli juba kuulta Kod*

2. teat aeg tagasi, ennemalt; vanasti *Rohelisi `rähnusi on sii vähe näha, äi tea et neid oleks sii enneminegi `rohkem näha olnd Pöi; ennemine `tehti [kodus küünlaid] Pha; ennemine mõisa kirjas ta (külanimi) oli ikke Paarii-si Kad*

3. pigem(ini); meelsamini *Poiss tahi `menna `ennemine `tüele kui `kuali Jõh; enemeine annan `tütre ära kui_ga (aga) omad ruunad Phl; viluga siga süüb ennemine Kod*

Vrd ennemini

enne|minev *tunamullune enneminev `aastane Jäm; kas seda `enne mineva `aastad änam teeb (teab) Ans*

ennemini *ennemini* spor S(-eni Jaa) Lä, Khn Saa Kei Hag spor Jä, VMr Äks Lai Plt, `e-Lüg Ris

1. (teat ajast) varem(alt), aegsamalt; kiiremini *jõudas ennemini `linna kut ma Khk; Ennemini peab murrispuu paika pandud olema, kut nõumpuid ülese ajama veib akata (enne olgu pulmad, siis varrud) Kaa; kaks `pääva `kõöti ennemini [reheahju] kut se vili kuivaks sai ülal Pöi; aga lauluga on parem [last uinutada], jääb ennemini magama Saa; oleks ta natuke ennemini ~ ennem tuld VMr*

2. vanasti *ennemini (vanal) aal oli Ris; ennemini miestel olid takused püksid jalas sui aal Koe*

3. pigem(ini); meelsamini; paremini, rohkem *Ema`põlve najal`kasvab laps`ennemini kui isa`salvu najal`Lüg; ennemini olga vil`l`varbas, kut kurd`kingas`Khk; ennemini olgu müia kut`osta; omingu`kastega siis oo rohi märg, siis vikat akkab ennemini; otsi mis kõege ennemini mekib`Muh; panen ennemini käed`persse`alla - - kui selle palgaga teen`Mär; kui sajone oo, kui tätä (heina) lahotasse ja koevatasse, siis kõege ennemini sedä`õetasse, et`kahtund natoke`Vig; puu`paendub ennemini kui inimene`JMd*

Vrd ennemi, ennemine, ennemili, ennimini

ennemiste `ennemiste VNg Lüg; *ennembiste`Hel Kam; ennemist`Ans Khk, -mb-`Hel Kam San; ennepist`Hls; inne(m)bist`Räp*

1. (teat ajast) varem(alt) [tüdruk] *rjüük's joba ennepist`ambit` (kaebas hambavalu) Hls*

2. teat aeg tagasi, ennemalt; vanasti `ennemiste`kannedi toist`muodi`riidi VNg; *ennemist sai rannast`aakrikku`Ans; ennembiste olli meil küll katessa nüssi`lehmä`Hel; ennembiste kanneti vili ka puiega kokku`Kam; innembist eleti vahe`kambrõh`Räp*

3. pigem(ini); meelsamini `ennemiste suu täüs`suolast kui mautäüs`mageda VNg; *ma tee see ennemist kut ma`sõnna lehe`Khk*

Vrd ennemasti

ennemite `ennemite`Kod, -mmitte`Lüg(-mi-)`Vai

1. (teat ajast) varem(alt), aegsamalt; kiiremini *nie` (kalad) kudevad`ennemite, midä`keväde`nuodaga`õmmetasse`servast; nenä`õtsast tuleb`kõige`ennemite surm` [koerale, karule]`Lüg*

2. teat aeg tagasi, ennemalt `ennemitte oli ikke`tihti pidosi`Vai; `ennemite ei`tunud, *nüid ei õle enam sedä`jõudu`Kod*

Vrd ennemidi

ennem|pidi teat aeg tagasi, ennemalt `enne`ilmasõda`kautati piiri`valvurid`ära. *ennempidi olid`Jäm -piti`ennempiti ajal` (vanasti) olli`kapsta tsakim`Ote*

enne|muina -muina`HJn`KuuK`HljK`Sim`Kod/-ue-/,-muina`Trm; -`muina`Nai`Kuu`ennemuiste`nüid`üeldasse`kopsupõlendik, *ennemuina oli vil`l`Sim; ennemuena sedä`kõneldi`Kod -muinane`a < ennemuina`ennemuinane`aig õli`uapis`teistsugune kui nüüd`Iis -muinast`ennemuiste`Ennemuinast`sepad`tegid`kiinisid`Trm*

***enne|muindine** *ennemuistne`libauñt`pidand`uoste`sies`käima. `enne`muindise`jutu`järele`tuttav`KuuK*

enne|muine¹ -muine`Juu`Kos`HJn; -`muine`Jõe`VNg`ennemuiste`enne`muine`nähti`vaimusi`ja`kaiki`asju`VNg; *ennemuine olid küll`uñsi` sõnad`Juu; ennemuine`käisivad`arjakad`oma`kaupadega`HJn*

enne|muine² -mui`ne`Emm`Trm, g`-se`Kod`ennemuistne`ennemuine`jutt, `teadis`kaks`ennemuinist`juttu`Trm; *ennemuised`undrukad`õlid`kad`ridega`Kod`Vrd`ennemuiste*

***enne|muinene** *ennemuistne`siis` (mardi-`või`kadripäeval) oli`neid`enne`muinesi`riidi`selgass`~`seljass`Jõe*

enne|muinne -`muinne`ennemuistne`sij`enne`muinne`- -`muenane`asi`Kod

ennemuissõl`→`ennemuistne

***enne|muissõnõ** *ennemuistne`enne`muissõsi`asju`Khñ*

enne|muistane -`muistane`Lüg`Jõh`ennemuistne`ei`õle`enamb`mieles`neid`enne`muistasi`juttusi`ega`laulusi`Lüg

enne|muiste 1. (enne)vanasti; muiste – üld *vanemad inimised`ütlivad et`enne`muiste tegima kõik tüü oma`jõuga* Lüg; *`enne`muiste keind kodu`keijad ning`soüksed elugad* Khk; *ennemuiste`köidi ruudi õsumist õsumas* Muh; *naestel olid ennemuiste kaelarahad* Mär; *`ennemuiste olid alati igapää naestel`müt'sid pias* Nis; *ennemuiste, kui vana kurat poesike oli* JMd; *ennemuist`olid kad`ridega kõllase põhjaga undrukad;* *`ennemuesse ehk vanamuesse* Kod; *see oli`enne muiste, vanal al`lil ael* Lai; *ennemuiste tetti (külvati) kikk käsitsi* Trv; *ennemuste`olli Miinäl lehm ja, lammass ja sia* Nõo; *inne`mustõ ol`l üt's kõrd suur`näl'g* Vas; [muinasjutu algus] *`el'li innemustõ<sup>?</sup> esä imäga;* *`piinü`läädsä<sup>?</sup> - - innõ`mustõ`pañti`leebä`manu`Lut*
Vrd *enne|muina, -muinast, -muine¹, -muisti, -muistu, -mõiste; ennemuiste*

2. (atribuudina) ennemuistne vana *ennemuiste luod olid kas na`pillide pial`või* Hag; *akkame ennemuiste juttu`reakima* Koe; *mis`puhkad vanat ennemuiste juttu, kes tääd ka tad om ollu`või ei ole* Hls **Vrd** *ennemuine²*

enne|muistene ennemuistne – spor R eP M T, Ráp üks *`enne`muistene`kaasku* Vai; *enne`muistene`õllekañn* Muh; *Enne muistesest ajast* PJg; *kedervarss on enne`muistene vana vokk* Ris; *seal on karja tal`lid nüüd kus se`enne`muistene kuolimaea oli* Kad; *kätel oli küll`tüüüd ennemuistesel aal* Trv; *vanast teo aal olli`üit's vanamijis aanu ennemuistsit jutte vanapaganatest; temä aap ennemuistest juttu,`üü`aega* Krk; *ennemuistene`mijis ütelnu et, süük`kõl'bab söögi pääle, a`lüük lõögi pääle ei`kõl'ba* Nõo; *tuy jo`väega innemustene aig - - kuna suurõ[?] teo`orjusõ<sup>?</sup> ol`liva[?]* Ráp **-muisti** *ennemuiste`enne`muisti sai kala, nüüd ei saa kala ega* HMD **-muistine** ennemuistne – spor RId, hv Sa, Ris Krk hv V *`enne`muistine laul (rahvalaul)* Jõh; *`enne`muistised asjad* Khk; *Ámarikkus aketi enne`muistisi juttusi`rääkima* Kaa; *kas tahetasse akata veel vana`ennemuistist orja`põlve üles`kiskuma* Rid; *sij joba ennemustitsess aass`jäänü; sedäsi olli sij vana ennemustine olek* Krk; *siss kah`aeti ennemustitsiid`juttõ, ku`sannan rõõvast vanutõdi* San; [sõimatakse] *vana`innemustinõ tigo jo sa olt* Se **Vrd** *ennemuistne -muistne* endis-, vanaaegne; *muistne – hv S, spor L K I, Trv Hls Puh Nõo`see oo enne`muistne jahve kivi* Muh; *`enne`muistne`ammavalu`võeti sõnadega`ää* Vig; *vanu enne`muistsi`laula`lauldi talbusel* Mih; *enne`muissõl aal puud ning kived`riäkin* Khn; *se`enne`muistne aeg kui seda`miele tuletada (õe pulmadest)* Kos; [vanemad] *`rääksid seda`enne`muistsed elu ja`a'ssa* Pee; *`enne`muistne vana`aegne pisuänd* Koe; *vanad enne`muistsed Kabala inimesed* Pil; *või nüüd enne`muistne`kijil`om* Hls; *oh t`om enne`mustne jutt joba, toda me`leme kuulu ammu joba* Nõo **Vrd** *enne|muindine, -muine<sup>2</sup>, -muinene, -muinne, -muissõnõ, -muistane, -muistene, -muistine, -muistunõ; ennemuistne, jennemuistutšin -muistu`-muistu, -muistu (-s-), -`muistu* *ennemuiste`jenõmuistu kuodiga`jüvati; jene`muistu ku is olõ`dak'si poen, sõss`ol`li varikun; enemuistu om`bik'si[?] kutsutu kaadsa[?]* Lei

***enne|muldine** ennemuistne *ma`tahtse`väega ennemulditsit jutte* [kuulata] San

enne|muldist = ennemullu *ennemul`dist pole oma`jõuga obust enam rakkesse suand* JõeK **-muldune** tunamullune *`enne`muldune`aasta* Lüg **-mullu** tunamullu *`enne`mullu õli kuiv suvi;* *`enne`mullu`kägo kukkus`kauva* Lüg **Vrd** *ennemuldist*

***enne|mustunõ** ennemuistne *ennemustudsõ rahvas* Lei

enne|mõiste ennemuiste *`enne`mõiste oln üks tark vanaeit oln* Kse

ennene *enne|ne g -se* Khk; *p`ennest* Ris; *enne|n g -tse* Lei; *innene* Ráp Se

1. äsjane `ennene vihm oli nii kena Khk **Vrd** ennesine

2. endine ei ole änam seda `ennest tervist Ris; *tuy ol'jo innene aig Röp Vrd* ennene
ennep, ennep- → ennem, ennem-

hennepääd omaette, -pead *ammust timä `naksi `hennepääd elämä Har*

enne|pühine `ennepühine pühade-eelne – Koe **Vrd** ennipühane
ennesid → ennete

ennesine *ennesi|ne* g -tse äsjane – Har **Vrd** ennene, enneskine, ennisine

enneskine *enneskine* Har; *inneski|ne* g -dse Urv Rõu, -tse Vas äsjane; eelmine; endine
T_om mu inneskine leeväsuutäüs, kül_ma perästpoolõ_süü är^p Urv; Juurõtuss um tahass vanast, inneskideest leeväst Rõu; Inneskine [heina] `kuyrma ol' tuyrõmp; Ja^p rüüdeldäss, inneskine sorop nätä^p unõhtõt; Mis sa^p no inämb noid inneskitsi aigu mäletät Vas Vrd ennesine, ennisine

ennesti *ennesti* spor Sa, Muh Tõs Ann, -e Khk Jaa Põi Muh Vig Kse Var Pär Tor Juu Plt KJn; *ennest Jäm VII Põi Mär Vig Tõs Juu KuuK Amb ViK Trm, `e- R; innest Vas Röp; inest Har*

1. äsja; hiljuti *ma `ennest sein juo Lüg; ennest `meitel olid pardid, varest `murtsid pujad ee Jäm; ma just ennesti viisi sigadele sööma ede; ennestigid ma `soatlesi `lapsi Põi; enneste oli natuke pikäli Vig; ennestki oli siin metsas nisuke menu Kad; ennest oli ta siin Trm; ma inest sullõ jo `ütli, et hopõn om kablast `valla_päsnü^p Har Vrd* innestä

2. vanasti `ennest ku `kõhta `pieti `orjadega, siis õli `orjaid pali Lüg; *enneste `ollid kõik puu `vankred Tor; sinikibiga värmiti enneste lammaste `villu Juu; ma räägin ikka `endise järele kuda ennest oli KuuK*

Vrd ennaste¹, ennisti

ennete (pluural) g *ennete* Vän; *enete* Juu; p *en(n)esid* Han; ad *ennetel* Vig; el *enetest* Rap

1. refl-pron enes(t)e *Mõned kisavad ja `kiitvad ennesid, aga töö ei lähä edatsi ühti Han; ja see (piim) mis enetest järel jäi selle `aantsime `siale Rap Vrd* ennate

2. det-pron ise *meil ennetel oli keskommiku toit `valmis Vig Vrd* ennate

enne|vana (väga) vana, ammune *eba`usku `ennevana-`aegastell [inimestel] oli küll Jõe; `enne vanad `rahvas `seivad `oplikku ja `kõrti ja aganust `leibä Lüg; ennevanal ajal Rak Vrd* ennivana -**vanane** (väga) vana, endisaegne – R Pal Ote Se kodu `maeti keik `ennevanast `muodi; *kes oli `ennevanane lugeja, sie luges viis tükki `korruga [kalu]; `ennevanased `tantsud oli ilusad; `ennevanased ikke tegivadki ilusa tüö VNg; `üeldi `ennevanased `laulud ja regi`virsu `laulud; aga neid `ennevanasi juttusi `uskuda ei saa ega ei või Lüg; `ennevanasel aal - - siis õli `unti viel pali; `ennevanased `naiste `mütsid; `ennevanased `riided; `Ennevanane `rahvas ei süänd `värski lihaga `ühtki suppi Jõh; `ennevanased kattused oli keik `olgist Vai; Palamuse kerik on ennevanane kerik Pal; ennevanane taimm Ote; oeh jumalakanõ, innevananõ elokõnõ Se Vrd* ennevanune -**vanasti** (väga) vanasti – üld *enne vanast `kuoti nüüd `osteta keik `vergud Jõe; vai siis `ennevanasti [õmblus]`maassinaid oli RakR; `paergused inimesed äi ole nii `vastupidavad kut ennevanasti Khk; `enne vanaste käisid arjuskid Vän; `Enne vanasti olid põllud kolmeks Kei; õige `ennevanaste tuulati õige vek'e tuulega - - et aganad `sisse jäid [viljale] JIn; kis ennevanass tõht saksale sõna üteldä Kod; `juussed `tehti ka palmikuss `ennevanast Vil;*

ennevanast olli meestel pikä juuse Krk; no `ennevanast `olli jo rehesit `pirdega pessetu Puh; innevanast o'll suur' herr Se **Vrd** ennivanasti **-vanune** = ennevanane teil õli `ennevanune `ketrusse vokk vai Lüg

enni¹ `eñni, `enni Lä PJg Ris HMd Äks; eñni, enni spor Lä, Mih PJg Ris Hag; enni Käi, `e- Rei; eni Rid (tähendusrühmade piirid pole alati selged)

I. adv 1. esmalt; kõigepealt `Enni `mõtle, siiss `ütle Rei; tä (puu) `kangest vettund. tä pannasse enni `kuibma; [tuulamisel] pikäd põhud tulid enni `väl'lä Vig

2. (teat ajast) varem(alt), aegsamalt; kiiremini Tule `enni tagasi, kui sa `sinna saad (öeld minema hakkajale nalja pärast) Rei; sai kella nel'la `aeges üles `tõustud ja `eñni veel Rid; naene o enni nii sile ja lipe aga pärast o naa karune et Vig; me oleme kõik eñni surnd kui sina sured Hag; kured lähvad kõege `enni, siis lähvad anid Äks

3. teat aeg tagasi, ennist ma sõin just `enni kodu kõhu täis Vig

4. vanasti ega `enni kodo `kella koa põlnd LNg; `enni `ööti plehveter Kul; mo ema `rääkis et enni olnd küll sii viina vabrikud Vig; `enni olid vie `ämred keik puust Ris

5. pigem(ini) `enni võib `metsa `menna Mar

II. 1. prep (ajaliselt) varem, (millegi) eel Ma `eile `õhta `enni poold kahtteistkümmet pole `ültse magand Rei; `ernid ja ube pahotakse `eñni `keetmist LNg; peksu aeg oli `möödas `enni `meitid Kul; natuke enni päeva loodet Mih; `aeti sugulased kokku `enni laalatust Äks

2. postp (ajaliselt) varem oli sedä `enni Mar

III. e n n i k u i konj enne seda, kui tahan umiku natuke `pruugost `saada `eñni kui tööle lähän Ris; [ei saanud] `veiksid tükka talu küll'lest ära `müia, `eñni kui võlg tasa oli Äks **Vrd** ennigu

Vrd enne¹

enni² pl enni l'stk hernes nännä pand enni `kijmä Krk

enni|aegne enneaegne `eñni `aegne laps; ega neist palju `luomasi ei tule, mes `eñni `aeksed on Ris **-aegu** enneaegu kedägi `villa ei tohi `enni `aego lõegata Mar; enni `aego `sündind laps Vig

ennige `Ennige `aasta ("eelmistel aastatel") sadas `vihma `palju `rohkem kut see sui Rei

ennigu `eñnigu LNg, e- Ris enne seda, kui küll ma `parkisin `keia, `eñnigu selle tee `keidod sain LNg **Vrd** enni¹

ennik ennik g -se dem < enni² nännä pand enni `kijmä. sõss lait's süü enniksiit Krk

hennikäne hennikä|ne g -tse Har; hinnika|nõ g -dsõ Vas, -tsõ Se(hini-); `hinka|nõ g -sõ Se kiurikas Timavaesta o'll `väega hennikäne lina, and `ruhkõdõ hennet Har; ai tuu põllu pääl kasuss sul `hinkanõ lina Se **Vrd** hennikäss

hennikäss hennikä|ss g -tse = hennikäne Lina om hennikäss. Hennikätest linast saa pal'lu linnu Har

enni|lõunene ennelõunane `enni `lõunene aeg Mar **Vrd** ennelõunene

ennim ennim Vig Ris teat aeg tagasi, ennemalt; vanasti sii tehasse kas `puuda kaks kolm maha [lina]. ennim `tehti kümme `puuda maha Vig; ma sain selle kirja juba ennim kätte Ris **Vrd** ennem

ennimalt eñnimalt Pär, enn- Vig vanasti eñnimalt olid `sõuksed maa alused Pär **Vrd** ennimast

ennimast = ennimalt *ennimast oli ikke see mood, mõesa linad roogiti laua`otses Mär Vrd* ennemasti

ennimidi (teat ajast) varem(alt); kiiremini *peab`kiusama, siis jõuab ennimidi Mär Vrd* ennemidi

ennimini *ennimini* Kul Kei, *enn-* Vig (teat ajast) varem(alt) *nüid surevad paelu ennimini ää Vig Vrd* ennemini

enni|muiste ennemuiste *`enni muiste vanal aeal olid nii pikäd postid Mär; ennimuiste`pañdi pruudil seppel pähä, kui`läksid`kirku laulatama Ris Vrd* ennimuisti **-muistene** = ennimuistne *`enni`muistene vinnaga kaev Ris -muisti* = ennimuiste *no`p, nisuke topsakas sai`enni`muisti`ööldud [seda sõna] HMd -muistine* = ennimuistne *see mul veel üks ennimuistine põll Ris -muistne* ennemuistne *see oo enni`muistne asi taelast`löödi tuld Mär Vrd* enni|muistene, -muistine

ennine *enni|ne* Mär Rõn San, g *-se* Kaa, *-tse* spor M, TLä; *enni|ne* Aud Äks, g *-se* Kod Ksi, *-tse* Vil San Krl, *-dse* Krl Har; *`enni|ne* g *-se* Ris; *inni|ne* Vas, *ini|ne* Se, g *-dse* endine *Tamme naad ja nakid`täitsid ennistel`aegadel naelde asent Kaa;`nüitsed kotid oo paberist, ennine rohokot`oli välismaa rohost Mär;`ennise autu müis oma`naabres Ris; õless mul`ennine`tervis õlema Kod;`niid`ennitsed [möödujad]`läevad tagasi Vil;`ennitsege kokku ei passi Trv;`mia olli`ennitse naisege kimbun küllät;`ennitsel`aigel (aegadel);`ennine lait`s (vallaslaps),`enne`mijst Krk;`täl`ennist raha iki om`vijl;`meil`olli`ennitsit`viklu Ran;`ennine piim ol`är`mürätenü San;`inidse ao`jo` Se Vrd* ennene

enni|pühadene, -pühane pühade-eelne *se`enni pühadene aeg oli nii lühike et;`need oo juba`enni pühased`põrssad Mär Vrd* ennepühine

ennisid ppl ennisid – endid *Kuke inimesed pidasid vanasti ennisid teistest külainimestest ikka`pühu`änamateks küll;`Neid oo nagut nii ennisid juba sää`kolm meest Kaa*

ennisine *ennisi|ne* g *-tse* eelmine; endine *see om`jo\_tu`ennisine`rät`t, mis mul`ennegi`pään ol`t;`ennisine`perremiiss ol`l`siihn`näl`gäne;`ennisitse`naasõ`pojalõ`saie`puul`tallu Har Vrd* ennesine, enniskine, ennistene

enniskine *enniski|ne* g *-tse* = ennisine *Meil jäi`tuy`enniskine`jutt`poolikulla;`tuy`läts`jo`enniskist`saani`? (”esiteks”) Har Vrd* enneskine, inniskäne

ennistene *enniste|ne* g *-se* Trv, *-tse* Ran(-dse) Nõo = ennisine *pane`ennistene`piim`ka`patta Trv; [siga]`ei`süü`kedägi,`ennistene`süük`kõik`alali Ran;`tuy`om`ennistene`puder Nõo*

ennisti *ennisti* Kaa Muh; *ennist* Kaa Mär spor LÄEd, Ris Kad Plt Kõp spor M T, `e- Jäm Rei; *ennist* Kir Pal KJn SJn Lei, *-e* San; *enist* KJn Kõp M, *j-* Lei; *inniste* Plv

I. adv 1. äsja; hiljuti *Ma pani`ennist`tuhlipaja`tulele Jäm;`aga`ennisti`sadas Muh;`kus`sa`selle`lähkre`puñdi`ennist`panid Mär;`aga`siis`korraga`läks [luupainaja]`kohe`suure`kohinaga`ää`nagu`ennist`tuligi Kad;`ennist`ma`võtsin`luugu Pal;`enist`lõune`aig`sei`kait`s`kardult`äräde Krk;`eilä`üüse`olli`tähti`rohkemp`näta`ku`enist (möödunud)`üüse Hel;`ennist`olli`pää`ull,`nüid`om`pää`lahe Nõo;`ma`jenist`tahtsõ`nüsma`miña` Lei Vrd* ennesti, entsa

2. vanasti *Kus`ennist`ikka`oli`sii`metsi Kaa;`lamma`karjad`said`ennist`peetud`ju Kir Vrd* ennesti

II. postp (ajaliselt) varem *Sedaennist oli sii`mets [koolimaja kohal] Rei*

enni|umitsene hommikusöögi eelne *See, kes umiguspool ööd vahtis oli* [majakas], *senel oli enniumitsene aeg prii* Rei **-vana** väga vana *enni vanadel mõeadel olid aribud peäl Vig Vrd* ennevana **-vanasti** ennevanasti – Rei Rid Mar Mär Ris *enni vanasti poisid plaksutasid`piitsasid`pulmes Mär; pærad on ullud inimised, ennivanast olid Ris*

ennustama¹ *ennustama* Jäm hv L(ε- Noa), JõeK Tür ViK spor I, KJn, *-eme* Krk; *`ennustama* Hlj VNg, *-ostamma* Jõh u ette kuulutama *nää mida sie`ennustas* Hlj; *ennustab ede`teedmissi* (seda, mis tulemas) Jäm; *tihane ennustab`kül`ma* Noa; *`meitele ennustatti kua ennemä. `kuärta piält* Khn; *`nüütsel aal ennustse, `enne es ole seda sõna* Saa; *kui`üösse taevast punetab, ennustab sie õnnetut`aega* VMr; *ennustaja on ütelnud, et sõda tuleb* Kod; *mis sa ennustad, `enne kui sa ei tia veel* Lai **Vrd** *einustama, ennutama*¹

ennustama² *ennustama* eputama; *kiitlema muidu ennustab ning uhkustab enesega; ennustab omaga ede sest ep tule`väl`la midad* Jäm **Vrd** *ennutama*²

ennustama³ *`ennustama* (last juttudega) hirmutama, ehmatama *Ega sis`ehtul tohi`ennustada last, siis se ei saa`üösel magada* Kuu **Vrd** *ennatama*¹

ennustus s < *ennustama*¹ *sie`ennustus läks iast`täide* VNg; *siis`ennevanast oli inimistel ikke`niske`juskusie`nöidus vai vana`aigane`ennustus* Lüg **Vrd** *eenustus*

ennutama¹ *ennutama* *ennustama ja ennustaja käis mõisades, ennustas`mõisnikkudele;`mustlased ka käisid möda peresid,`vaatasid inimeste käsi ja ennustasid seda`viisi* Sim **Vrd** *ennatama*³

ennutama² *`ennutamama; (ta)`ennotab* eputama *`ennutab`riiestega`ennast* (vahetab alatasa riideid); *polovärnikud`ennutavad, ei`õska`iesti kielt ei`saksa kielt* Lüg **Vrd** *ennustama*²

ennutu *ennutu* g *-ma* *ennatu*, *eblakas ma olin niesukese ennutama mielega. oh seda ennutumad mielt küll võtaks* Sim

ennäe *`ennäe-, -ää-* Kuu spor S(-εε- Hi) L KPõ I; *`jennää-* Rei Aud; *`en(n)äe-,`innää-, -äe-, -äe, ine* Muh int (välj imestust, halvaksapanu, kellelegi osutamist) vaat(a) *ei`ennäe-, teene veel kenam; ina`innäe`mõuke sa oled; mis sa oled, ine mind* Muh; *`Jennää-vaada kuskohas kass ronib* Rei; *oo`hõlvet`ennää-* (imestades) Phl; *ei sõõ sedä`toitu,`ennää mool`saksa* Tõs; *`ennäe`puju konts`torkas* Pal **Vrd** *ena, ene, enna, enne*³, *ennäete, ennäh*

ennäete *`ennäete kässi koa* (kui vanad käed) Muh **Vrd** *ennäe*

ennäh *`ennä-h* Lüg Phl hv L, Trm Kod Lai Plt KJn; *`ennah* Mih; *`(j)ennäh, -ah* Rei; *ennäh* JMd Koe *ennäe`ennäh üks vanames`õmmetigi tappas`undi`säplegä* Lüg; *see on sarikas, mis seeld paistab,`ennä-h* Phl; *`ennäh`estoge* Mar; *omiku`ärkavad üles,`ennäh!* *kaks`ußi nisa`otses* Hää; *`ennäh, kud`a taederdab`minnä* Kod

ennätlik *ennätli|k* g *-gu* *vastupidav nij om periss ennätligu langa* Puh

eno *eno* ema vend, onu *eno`tullo`meile;`paljo`enno* Vai

eno|poeg *eno`poiga* onupoeg – Vai

enoss *enoss* egas *enoss`laiska naist õks kiä`taha_s; enoss`t`seol`nurmõh`midä`süvvä`olõ õs; [kui koolja majas oli]`tuld`küll`õks`tet`te - - enoss`tuuperäst saa ai`söömäldä`olla?* Se

eno|tütar *enotüdar* onütütar – Vai

ense¹ *ense, -e?* g *ense,`endse* kartulikeedunõu viinavabrikus *ense om alt terräv koonuss,`päält om`üteülbäline`läga,`auru`toro`lätt`sisse;`kartoli`keedetäss`endse`seen,`suur`raud*

`tõrdu - - auruga keedetäss `endsen; meil siin Ahal lät's kuuskümmend vai kuuskümmend viis vakka ense `sisse `kartolt Võn Vrd else

ense² juudi hüüdnimi juudi *ensed* Kod

enseldama¹ *enseldama* Pil, -ämä KJn

1. "toimetama, talitama" *enseldab`peale. tema tikub koa enseldama teiste sekka* Pil

2. "edevalt riietuma" – KJn

enseldama² *enseldama* Põi Muh Emm Khn/-ämä/ Hää, *ents-* Emm(i-) Käi Phl(h-, hi-, hilts-) Hää(-ds-); `en(t)seldämä Kuu

1. esmakordselt merelsõitjat vastava kombe kohaselt ristima (hrl ekvaatori ületamisel) *kes läheb Paldimerest `välja, siis enseldakse Põi; Meremihi intseldata mitmel pool küll Gullina otsas, Nordkapi otsas, Kap-Orni otsas ja üle ekvaatori sõitas Emm; kes esimest `korda pæeva alt läbi `sõitvad, neid entseldakse Phl; `Purjulaevaga sai juba ennemä Taani `väinest läbi `käää, suas enam enseldä `ühti Khn*

2. karistama; peksma *Kas said `jälle sedä `kerda kodu `enseldädä Kuu; Entseldab oma `koera Emm; `kargab pehe `kinni ja entseldavad meni naljaga, meni `tööga (tõega) Käi; Olõks tõ `nuõrna `rohkõm enseldä suan, siis olõks nüüd mehed kua oln Khn; Pahategijal entseldadi nahk täis Hää*

***ensetämä** (juudikeelsest kõnest) viimäti *akasid juudi ensed `käimä, ensetäsid kõnelda emd - end - end* Kod

ensimäine `ensimäine van esimene – Kuu

ent aga, kuid *ent sie ~ `entse `kesse* (vastus küsimusele, kellest räägitakse, kui kõne all on küsija ise) Hlj; *vanasõna `ütläss nii, et ei targa `tarkuss avida, ent suuruss, see om asanda* Har

ente (pluural) g `ente Kul Mär(-n-) Kir PJg; all `entele Mar Nis, e- Nis Rap; ad `entel, e- Rap; p *ented* Hag

1. refl-pron enes(t)e *igas peres `entel [kass] Mar; `püidvad ikke `ente `poole `kiskuda Mär; teene tuba oli see kus magasid ja `toitu `keetsid entele Nis; kui nad (vanatüdrukud) juba `õige vanaks läksid siis aksid `puoma ented Hag Vrd enti*

2. poss-pron oma *koolitasid `ente lapsed kõik ää Mär*

3. det-pron ise *nende `ente ~ ennate laps Kul; meitel `entel ei ole pukkisid olnd ega pidand Mär; on teetel entel lebakot`t `juures Rap Vrd enti*

entel `Entel (tipp-toppp) *mees; Väga `entel-`kentel inimene* (hrl ilusasti rietatud naisest) Mus

enti (pluural) g `enti LNg Kir; p `entid (-n-) spor Lä, Mih Nis Hag Rap

1. refl-pron enes(t)e *lapsed, pange `entid `riidesse Kul; nemad `peksid `entid Kir; vähäd lähvad [kulpa] `sisse, kui `entid `koorivad Nis Vrd ente*

2. det-pron ise *nende `enti esä lasi saana `sinna teha Kir Vrd ente*

entne → endine

entsa, entse¹ `entsa SaLä Krj Muh Emm Phl, -e SaLä Kaa Pha Rei; endsa Krj; `öntsa Jäm, -e Mus

1. (ajaliselt) a. ennist, hiljuti *see käis `entsa ~ `öntsa siin, mõned päävad, nädali tagasi Jäm; `entse varre viimalde (hum hiljuti) Khk; Alles `entse olid loomad värava taga Kaa; see*

`olli meneva `entsa (ülemöödunud nädalal) Muh; *See oli ränk vihem mis ta `entsa sadas* Emm **b.** "endisel ajal, vanasti" – Khk Pha **Vrd** entsi

2. (atribuudina) eelmine, möödunud `öntsa *esmassane*; `entse *kevade* Jäm; `entsa ("ülemöödunud") *nädali ma keisi Taga`randas kalu `ostamas* Mus; *juba `entsa kessigu kuuli* Emm; `entsa *nädali ma käisi seel* Phl

entse² → ent

entsel `entsel *lauasae käepide, millest ülemine saamees kinni hoiab* – Var

entseldama → enseldama²

entsi `Entsi "varem, tüki aja eest" – Jäm **Vrd** entsa

hentvass, -ki(na) `hentvass(*ki, -ki*<sup>?</sup>), *-kina* Har; `hintvasski Kan (eitavas lauses) tähele(*gi*) *taalõ kõnõla*[?], *vai är*[?] *kõnõlgu*[?], *taa ei_panõ`hintvasski* Kan; *kas ta ei kuulõ*<sup>?</sup> *ku ta `hentvass ei panõ*[?], *ei lausu*[?] *sõnnagi*; *muu`hauki\_ja naari*<sup>?</sup>, *tuü is panõ\_tuüst `hentvasski*[?] Har **Vrd** hetvasski(na)

henu *Saru henu* Saru valla elanike sõimunimi – Har

enämat *enämat* Trv, *-mbät* Har; *änamad* Käi; *änä|bät, ääm-, enä-* Lei; *inäbät* Vas Se

1. enam, rohkem (kui) *vesi tõusnu enämat `jalga* Trv; *sa käüt ta karjaga mõtsan ihu`üt`sindä – jah, enämbät ei olõ*<sup>?</sup> *vaia* Har; *Al`vi põdõ ka inäbät kümmend `aastakka* Vas

2. (eitavas lauses) sugugi, üldse; edaspidi *pole siis näind änamad `ühted* Käi; *hummõn õdagu ma viil tulõ, inäbät minnu ei lasta*<sup>?</sup> *sinnu `kaema* Vas; *ku naka_i inäbät `ot`sma* [lehm indlema] Se **Vrd** enam

enämbi enamasti *iks nelläbä õdagu enämbi `taoti* [uhmriskruupe] Rõn **Vrd** enämbide, enämbüsi

enämbide *enämbide* Hel T Kan, *i-* Urv Rõu Plv Röp(-ede)

1. enamasti *`venne jaoss `võeti kuuse lavvad, enämbide kolmveerand tollilise; ku ma laits olli, siss üteldi enämbide `talsipühi, mõni üteli jõolu* Ran; *`varsti om kaits nädälit `mihklipäeväst ärä, aga puu om viil enämbide lehen* Ote; *inämbide atõti*<sup>?</sup> *iks üte `kõrdsõlt parsilõ* [vili] Rõu **Vrd** enämbi, inämbidi

2. "(ajaliselt) ennemini, pigemini" *inämbide tol ajal* Röp

enämbüsi *enämbüsi* Võn Kam/-üi-/ Ote San Har(-äb-), *i-* spor V(-üüsi Urv Röp[-e]; -üi- Urv Rõu), *inäb-* Rõu Vas Röp Se/-üi-/ enamasti *ilma küdsämede iks sööväki enämbüsi* [sõira] San; *savi om inämbüsi verrev* Kan; *Meil omma_kartuli enämbüsi `võtmalda* Har; *vähämbä\_latsõ\_sei*<sup>?</sup> *inäbüsi põrmadu pääl* Vas; *taro jaost ot`site inämbüise mädänõ `süämega*<sup>?</sup> *puid* Röp; [õöbikud] *inäbüisi `tahtva õks toomõ mõtsah ellä* Se **Vrd** enämbi

enämeni → enamani

enää *enam ei enää, ei enää, `õptajaärrä, sij* (kolmas) *naene one viimäne* [laulatada] Kod

eo *eo* Tõs Mar int (hinkuva hobuse häälightsusest) *obone `iotab. teeb eo*[?] Mar **Vrd** iu

eo → higuma²

eokene dem < idu¹ `ernil `eokse vällän *joba joh* Trv; *ku `kartulil `väikese `eokese om küll`len, ega tuü midägi ei tji* Nõo; *ku terä idänemä nakass, tulõ `eokõnõ `väl`lä* Röp **Vrd** idukene¹

heoma `eoma Emm Rei(`eu-) Ote, `h- Vas; `iuma Jäm Khk Rei, `h- Phl *ihuma iu ~ ihu see nuga vaheks*; `kirve tahk, *seel `iutasse kirvest, mo vikat tahab ka `iumist `saaja* Khk;

nühidi kirves teravaks, `eodi Emm; Tule eu mo sirp teravaks; On nee vigadid nüid juba teravaks eut Rei; vikatid ei `eota tahuga Ote; h a m m a s t i u m a fig viha kandma, kurja kavatsema iub ammast teise `peele Jäm; akab ammast `iuma teise kohe Khk Vrd higuma²

heonõ `heo|nõ g -dsõ higine pää `heonõ; `heodsõ käe[?] Se Vrd higonõ

eotama¹ `eotama idandama `eotõtass `siimnit Plv

eotama² `eotama Mar Vig Tõs Kod, -mma Har hinkuma obone `eotab, lõõb [tagant] ülesse ja `eotab Vig; pero obene akab `eotama. obene peksäb tagass üles, `eotab kõhe iu, iu Kod Vrd iutama

heotamma `heotamma "teritama" sa `heie külh taad väist ääsä pöörä pääl, no[?] om jo nöhrüss lännü[?], `heota `raaskõsõ viijl Har Vrd ihotama

eotu Eotu – jõuetu – Saa

ep¹ ep (lausefoneetiliselt -p, -b) hv Kuu Jõh, S(äp Khk Krj Rei) hv Tõs Tor Hää Ris Kei Kos JJn Koe, Kod hv MMg Plt; (eitussõna hrl preesensis; preesensi eitusverb hrl sg 3. pöördega – Kod) ei ma_p tia, kas ühäl `aastal sis üheksa `päivä - - `käisin `sõnniku `talgul `järsku Jõh; miks sa_p pane ennast `riide mitte; äi ma\_p seda tee Ans; misse\_p pole lüpsiaeg `varsti kää; ep joo änam, äi suitseda Khk; kas need eb lüpsa änam. – äi, need eb lüpsa Kaa; sest tööst ep oolita nõnda kut [vaja] Pha; ma_p `tohtind `senna `minna Pöi; ega ma säl `nälga_p sure Muh; sai peel aidat, aga see_p `muistend tänadaged Käi; ep põle näenu tend Hää; ma\_p saa teite `juures `istuda, juttu `aada Ris; nüid enam ep lõegata `sirpegä; me_p pidä kodo sedä messässki; üks ep näe, tõene_p kuule Kod

ep² ep Kuu Trv Hls Krk Har(õp) Rõu (rõhumäärsõna) just, nimelt juut oli küsünd et näh, kui suur ep se tükk olema Kuu; neist viinakidest ep `viina tetti Hls; üit's `ainuk poig ep tal om; kura kõrva peräst ma ep kuule Krk; Tyy kivi pääl õp kol'gitigi_ `rõivõid Har Vrd -p

epakas epak|as g -a Krj Pha VII Jaa Kse HJn JJn Kad eblakas üsna lõõp ning epakas tüdruk Krj; `sõukse epaka tüdrukuga maksa ete tegemist tehagid Jaa; epakas inimene, al'p, edeva `jäuga HJn Vrd ebakas¹, epatis, epik, epp, epsam, epukas

epatis Epatis epakas – Khk

epeldämä epeldämä lorama – KJn Vrd ebaldämä

epel|kast epelkašt "portfell, käsikohver" – Kod

hepem → ebe

ependeme endeme eputama sijj endess ennest ütte `viisi, ta ei looda muu ku `rõõva ja `ilpe `pääle Trv

epik epik|k g -ku Hää Plt KJn, -gu Jäm Khk epakas kui tüdrugud tipitavad siis `eetasse: nee nii epigud; kui erk obu on, lambib `jalgadega, siis `eetasse epik obu Khk; säeb `uhkest `rõõviss, va epik teene Hää; va epik, tahab palumest KJn Vrd epikus

epikus epikus g -e = epik ära sa epikusess mine Hää

epildama epildama

1. eputama – Mus Vrd epitama

2. hellitama saand sa lapse ää epildand; epildud kaäs, kes muudkut asemel ja ahju `aukus magab Mus Vrd epitama

epistel `ebi-st|el, e-bist|el Jäm Rei Mar VJg Trm Vil Hls, `eebi-st|el, ee-bist|el Tor Hää Juu Koe Iis/`ie-/ Kod(-bei-) Lai, `ie-bist|el Kuu, `iepi-st|el Lüg, `epi-st|el Plt Har Plv/-l/,

`pist|el Mar Mär Plt Trv(-l) Krk, g -li, -le; n, g `ebi-stli, `pistli Nõo, eebistli Rõu Vas, `e(e)pistli Har, `epii-s(t)li San, epistli Kam; p `epi-stlid Lai; *pistel* g `pistle KJn Hls(g -i)

1. apostli kiri (piiblis) või sellest etteltoetav pala *kui* [palvevend] *sai* `iepi-stli `luetust, *siis akkas selitämmä* Lüg; [õpetaja] `epi-stli loeb `kantsli peel ära, *sest ta teeb* `jutluse Jäm; *kirikäärä piibeli seest lukeb* `pistlid Mar; `lutruse kirikus `loetas eebistli Hää; [õpetaja] `kantsles loeb pistelt KJn; *vanema inimese loiva* `pistlid Hls; *opetaja loeb jutussjärje pääl ehvändgeeli ja `al'tre iijn loeb* `ebi-stli Nõo; *täämbä lugi opõtaja kerikun* `õigõ pikä `epi-stli Har

2. noomitus-, õpetuskõne *kei teiste* `seltsis *siis sa tead küll mes* `ebi-stel oo Mar; *luges* `eese `pistled ette Mär; *akkas* `jälle *oma ee-bistlid pidama, ma ei taht kuulata* Lai; *mis pistelt sa siin pead* Plt; *Änämiste jäi* [sulase] *poiss pärast sihakest* `ebi-stelt ik'ki `nõusse [ja nais vanatüdrukust peretütre] Vil; *lugi mullõ eebistlit* Vas

3. Nigu *epistli* (kõhnast loomast) Kam

epitama *epitama* Jäm Khk Pha VII Han Hää Plt, -ämä KJn Ote, -eme Hel

1. eputama *uhkustab ning epitab omaga* Jäm; [hobune] *akab epitama* - - kardab Khk; *Edimese latsekesege üks epitedess* (mängitakse), *tõistege ei ole enämb* `aigu Hel; *ka mis ta* `väega *epitäss ennast vai edestäss* Ote **Vrd** epildama, epitlema, epitsema, hipitama

2. (kaua) riietuma; (liialt) ehtima `Peimes epitas obuse na üles, *pani tu'ta täis*; *Pulma obuste ristad olid kõik* `uhkeste epitatud Han; *Kaua sa ikki epitad pähle, teine juba* `ammu `uutab; *Üks igavene epitamine: ikki säeb ennast, ikki säeb ennast* Hää; *mis_sa epitet, pane vahel* `rõõvise, mine mineme Hel

3. hellitama *sedine epitud* ~ *pillitud laps* Jäm; *linnas epitadass inimesed ära* Hää **Vrd** epildama, epitlema

epitlema *epitlema*

1. eputama *mis_sa sii* `peale *ennast epited. seab* `ühthe ja teist `moodi; *mis\_sa muidu epited!* `tühja kiidada Muh **Vrd** epitama

2. hellitama, poputama *ää seda* [haiget] *last epitle* Muh **Vrd** epitama

epitsema *epitsema* eputama *epitseb alati oma riietega* JõeK **Vrd** epitama

heplagas, heplak → eblakas

eplakane `eplakane eblakas – Kuu **Vrd** heplakune

heplakune `heplaku|ne g -se eblakas; *vallatu, elav sie o nii* `heplakune. *müräjä* `kangest - - ei `seisu pudeliski; *Mes sa* `juoksed `ringi `neie `heplakuste `tütrikuiega Kuu **Vrd** eplakane

hepo|tare *Hepotarõ* magamistuba – Se

epp *epp* Kse, g *epi* Han, *epu* PJg epakas; *pire Epp oo* `neuke obu, *kiš vakka ei seisa*; *Seda eppi* [hobust] *on* `raske õpetada, *mõni oo veel epim* Han; *epu* `moega [inimene], *muigutab* `peale PJg **Vrd** epu, hipi

eppima *eppima* Kse Han Mih, -ä Vig, (ta) *epib* (jalgu) *timpima, tippamisi käima, kergelt jooksmata* (hrl hobune) *obone epib* (kipub kiirelt sõitma või tõrgub sõitmast, käib tippamisi) Vig; *See oo ilus vaadata, kui obu epib* – *tõstab* [joostes] `kergeste `jalgu `kõrges; *Koõssa obused pidid ikka ees eppima*; *Äks obuste eppimine tuleb iast* `sõotmesest Han

heppo *lstk lat's taht heppo* (magada, hälli) Vas Se

eps *edev, tore* (inimene) *meite eps* Jäm **Vrd** epsam

epsam `epsam g -i; `epsem g -a, -e, -i epakas; uhke, tore noored mihed nee ikka `epsamid, keisid ninad olid sel`las; nõnda `uhkema vaimuga, vaada see on `epsam; `Epsemed tüdrukud olete, mool põlved `roukus, nägu `oukus; Pane ennast `epsemaks; see nii `epsam, tipp-topp üles `löödud Jäm **Vrd** eps, epsel, epsim, epsjam, epstein

epsel `eps|el g -li ilus, tore `Epslid `riided üll Jäm **Vrd** epsam
epsem → epsam

epsim = epsam `epsim, suu `pruntis, pringuli olemisega Jäm

epsis adv < eps takud ning vanad sukased `aeti `poue [rindadeks] - - kes sedasi `epsis `tahtas olla; `epsis inime, albib omaga Jäm

epsjam = epsam et sa korra kenast üles oled `putsind keik, [siis] üks `epsjam inime Jäm

hepskuku nurja Tüö läks `hepskuku Kuu

epstein `epstein Hlj Kaa Mar, g -i Jäm (väga) tore, uhke Sul on päris `epstein palitu Hlj; Oli noorelt seike epstein tüdruk, et külapoisid keik ta kohe otse keelt nilpsasid Kaa **Vrd** epsam

epsti nipsti `Epsti `napsas `kilgi `kinni IisR

epu epu Muh Emm Han, epu Mih; epo Kod, h- Röp Se

1. epakas; eputis kül_sa oled epu, ei süö rasvast liha Muh; Sa olid eile nende epudega kiige pial Han; [lehm] naa ermus epu, et kui üks kärmes ammustab või `lindab, siiss ta\_i tea, kus ta `kargab Mih; `ütleväd et epo, käib `poisega ümmer. oh sedä epoda kõnelda Kod; sa olt kah nigu hepo `lat`sikõnõ, ei_saa? midägi ilma `naarmada_tetä? Röp **Vrd** hebu

2. noor tüdruk poosid õmavahel `ütleväd et võt`in epo `vankri `piäle Kod

epukas epu|kas VII Pöi JõeK, epu|k Kod, g -ka epakas sa nii epukas kut suur noor tüdruk Pöi; kes `kerge `mijlne epuk one, sij rõõmussab Kod

epul epul naerul, edevas olekus – PJg

***epustama** eputama Peräkerikun `tütrigu? `hirmsadõ epusti - - `Vahtõ muudku\_ `poissõ ja inäsitelli Har

eputama eputama Sa Muh Emm/-d-/ spor L(-o-) K I(-o-) T, Vas, -eme Hls, -õmmõ Har; hepotama Kan Röp; epputama Kuu Jõh edvistama; peenutsema; uhkeldama Epputab, et `tõistel ei õle, tämäl nüüd on Jõh; mis sa `eesega eputad Khk; mis sa muidu ennast eputad ja kiidad Muh; see obo oo `kange eputama (hobusest, kes kipub kiiresti minema) Mär; Üks eputaja tüdruk Vig; Äks poiste ees kõige änam eputatse Han; üks plika eputab, klanib ennast JMd; [lehmale lüpsi ajal] seisa, mis\_sa eputad! eputab `piäle, ei seisa paigal Koe; lahe aga eputavad piäle, küll pill tuleb pitkä ilo `piäle (tüdrukutest) Kod; paku `alle midagi, `viina või, aga ta eputab, ei võta Plt; Mi\_sa eputed, süü kõtt täüs Hls; eputap ja vigurdap oma ihuga Kam; kae\_kui hepotass, taa nii etev inemine ku `hoitku? Kan **Vrd** hebutama, ependeme, epitama, epustama

eputis eputis spor Sa(-d- Jäm Khk), Muh Han Jür Kad Lai Plt KJn, eputis Mär Mih, eputes KJn, epo- Mar Kul Juu, g -se, g -tse Muh; eputis Jõh; heputi|ss g -sõ Rõu eputaja mis sa `eesega eputad, kut suur eputis Khk; kes `sõukse `uhke olemisega, seda `üitse eputiseks. pea väänab `otsas Jaa; üks va eputes inemine Mar; See eputis ei `teagi änam mis tä `selga või pähä paneb Han; Va eputis tüdruk `tienijaks meil Jür; Vana inemine käü ku_heputiss, silmäkarva_mustass määrät ja_nagu värvit Rõu **Vrd** eputrilla, eputs, eputus

eputrilla *eputrilla* eputis, tembutaja (loom, inimene) *meil oli ükskord sälg`niuke eputrilla, sidusid teise`vankre taha - -`viskas kohe selili maha, aas jalad`püsti* Koe

eputs *eputs* g -i eputis *sij`sia põrsas on peris eputs, mis sa eputad, kui sa ei süü; [tall] igavene eputs, teine natke müksas, painni`juusku kohe; läks kirikus`jusku suur eputs: teine kõrt ol`li teise alt`pantud`väl`la* Saa

eputus *eputus* Lai, eputus Jõh, g -e; pl *eputusõ?* Har eputis *Ku omma`säärtse? eputusõ?, siss nuu* (tüdrukud) *indsitelese ja hikitäse`pal`lu* Har **Vrd** ebutus

er- → är-

era¹ *era* Jõh Jür Trm Äks Ksi; *erä* Kod Hel spor T, V; p *jerra* Lei

1. (hrl partitiivis) kodupoolis; eritoit *Tegi omale era, ta nüid`sööma ei tule* Jür; *kui`teisi ei ole kodu, siss teeme era* Äks; *naese teevä erä, küd`sävä kotu`kuyke* Nõo; *errä tetäss, mak`a,ust`aetass* Urv; *ma tji`indäle errä,`tjindrile anna`lõssi* Plv; *kuykõ`naatass küdsämä, ku errä`peetäss. tu om eräpidäminõ* Se; *alõ vajag jerra pita* Lei

2. lisa(tulu) – Trm Kod Vas Se *Vanakarjus tegi jälle karjamual omale nuarimual. Kiideti - - oolikas vanamees, mõistab omale era teha* Trm; *tjib õmale erä nüid, linu maha, ehk muud`vil`jä maha* [eraldi põllutükil] Kod; *tegevä erälina,`hindäle erä`perrest* Se

3. eraldi (mõõdetud) maatükk [arvati] *et ega`meie jälle ei`jõua ikke`ninda pali`niitada - - siis`anneti`meile üks era* Jõh; [sulasel] *alate õli kilimit`õtre muan, siis õli erä; erä`aitab natuke, kost tubaka raha suab* Kod

4. *pidävä?* *indäst errä* (enesest lugu) Urv

era² *era* Hlj Jür eraldi; oma tarbeks *kalitsad olid era,`naistel* Hlj; *Teen einagi veel era oma`lammale; Ulgub aina era`metsa`kaudu* Jür **Vrd** eri³

era- *era-* spor R, Muh Hag Amb KuuK Sim spor TaPõ; *erä-* Kuu Lüg Kod KJn spor M, T V; *ära-* Sa Hi spor L Ha Jä, Kad Plt, *ärä-* KJn; (hv käändub) in *eras,`-äs* Lüg, pl *erad* Jõh, ppl *eräid* Lüg

1. eraldi olev *egä vasikas tuli kõhe* [pärast sündimist] *juo erä`aida`kõrvaldada ja; [põrsad olid] eräs`aias; [lehmad ja lambad]`laudas kuos ikke, iga luom õli ikke eräs`sahtlis; tailiha ja`kondilihad`jälle`pandi era`astja* [pekist lahku]; *noh, [särk]`kaula`juurest õli siis era`riidega`pallistatud* Lüg; *kõikil* (lehmadel, sigadel, lammastel) *olid erad`karjatsed;`mõõdeti kõhe era tükk ja`pandi siis`niitama* [alaealised] Jõh; *kõik`seivä`tuda raband`leibä, ega erä`lauda es olõ* Ote; *olõki? es pühapäivä`hammit, erä`hammit pühapäivä jaoss* Kan; *kuy`ja ol`iks`kohnki erä`huyõhn, kül`membähn`huyõhn; nuu?* (lapsega tüdrukud) *pidi minemä nii erä`piinki`istma, kerikuhn; ma lät`si erä`tarrõ* (eraldi tupp) Rõu; *Lämmi järv sai üks erä järv olõma mis`jõega ühendet ol`Räp; Ko umadsõ`t`saarakol ar`kävevä?, siss`vijd`e nuu`rpaar`kohe erä`huyõnde* Se

2. raviisiline; isiklik *meie ajame era juttu* Rei; *ega`amma arstil ära telehvoni ei ole* Kul; *erä õdrad* [sulasel] Kod; *ma ole ületüü tennu, selle ijst saa erä`palka* Hel; *lehmäst sai erä`piimä, jälle raha; ega ma talu`leibä ei süü, ma`le erä leevän* Nõo; *tuyul ka ol`erä lihm* Har; *kel ol`eräteo`päivi nuu`kah lät`sivä hainalõ. kel ei olõ?`muutku`mõisast hainamaad, vai kes puit`säiõvä?, noil ol`liva eräteopäivä?* Röp; *mul ol`jo kotost kuus`ruublet erärahha* Se

3. eriline; eriotstarbeline `ammetmehed elased `mõisa `juures, sääl õlid `jällä eramajad; ja siis viel takkud [ketra mõisale] era `niiti ja linad era `niiti Jõh; sial (treipingil) on üks era kehr selle jauks (voki rattarummu treimiseks) `jälle KuuK; ahjul `seisis [uriini]pot't erakorvis, muidu on pot't terav, lähäb `ümber Sim; `sahkamine see oli üks era sõna [kui kündmine] Trm; talvõl [mesipuu] suu ette pandass erä laud Har; mõni tege latsõlõ erä `putro, manna `putro Räp

4. isesugune, imelik igasugusi `piltisi, inimiste üles `võetuid ja siis ka noh eräid `piltisi; kui kanal lähäb õga kõri, akkab erä ääld tegemä Lüg; `õiged `arvo ei õle, tämä aab kõhe eräjuttu kua Kod

Vrd eri-

erajasi 1. isiklik asi või küsimus *Sie tema ära asi Jür; ku sa suure tüü man mõne `väikse tüit, sji om erä tüü, või erä asi Hel*

2. lisa-, kõrvaline *Sula põld on kus ei õld `rohtu. Ei `kasvatand `miski era `asja, õras `rohtu ega `miski Jõh*

erajinimine 1. teat rühmitusse mittekuuluv isik; eraisik `Loksal oli `vaprigus `laua `veski ja siel siis `saeti neh erainimistele ka `palkisi `lauduks Kuu; sõjaaeg äi olnd mitte `kuskil `ärainimest neha `liikumes Ans; mõisas olid niisa-mu linane pesu kui `ärainimestelgi Koe; t<sub>om</sub> üits erä inimene, ei käi `kossegi tüün Nõo; nimä? (õigeusklikud) `uskva, et `priistre palvõt jummal' parembide kuuld ku eräinimisel Räp

2. abiline siis (vorstitegemisel) peab õlema üks erä inimene, et sa `oiad nüüd neist `suole `õtsidest `kinni ja_s `teine `niidigä ja `kuiva käsidegä siub [vorstiotsi] Lüg

erajisik tsiviilisik; mitteametiisik säl (Jõhvis) pued õlivad `vaide ja vähä neid majasid ka, eraisiku majasid Jõh; `mässu `tõstvad vahel sõeavägi, vahel `äraiskud ka VII; [kui] `ära isikul varastada, siis ei ole nii suur karistus [soldatil] HJn; erä isikil `ol'li `kal'limb [sõit postihobustega] Ran **-kaupmees** eraomanikust kaupmees *Ära kaupmed said vanaste vahel `satsi mõne kaubaga Han*

erakond erakond Vän Trm, ee- Juu; erä|kond Räp, pl -konnad KJn; ärakond Põi Vän JMd Kad Plt, g -kona Khk (hrl poliitiline) rühmitis; partei mis `ärakona mees sa siis oled ka Khk; neid usu eera `kondasi on nii paelu Juu; `mitmed `kümned eräkonnad ja aässad KJn; taa om tõõhõ erakond, ei sünnü? `miika ütte kokko Räp

erajkool mitteriiklik kool [köster] pidas oma majas `ühte era `kuuli Pal

erajkoor 1. (kohakäänetes) lahtilõõnud pealmine (leiva)koorik – spor RId I, Äks leib kohotab erä `kuorele, kohotab `kuoriku üles Lüg; Leib, sai, seppik kõik `võivad erä `kuores `õlla; leib tuleb erä `kuorde Jõh; Leib tuli erä `kuores, kui `naine tegi pattu `leivategemise ajal IisR; Kui leib on apnemisest mage, ahi küpsetamisest nõrk, siis - - õöldasse, et leib on erakoorel ehk erakoorde lõõnud Trm; leib on eräkuaren, viss pere lääb `lahku Kod

Vrd erakoarik

2. piruka pealmine koorik eräkuur on kartulipudru piirakal kua sji kuur, mes piäl one. eräkuur on ise magus Kod

erajkooreline lahtilõõnud koorikuga (leib, sai) erä `kuoreline leib. leib `tõmmand erä `kuorelisest, on magedast jäänd; ku [leib] `liiga `kauast `ahju jääb lähäb ka erä `kuorelisest; [leivale tehakse kahvliga vaod peale, muidu] jääb era `kuorelisest Lüg **Vrd** era|koorene, -koorine, -koorne; ära-, äras|kordne **-koorene** = erakooreline Erä `kuorene

jäi [leib] *seneperä, et õli vähä appanend* Lüg **-koorik** = erakoor leib oo eräkuariku `iõusnud. *kuarik ku lõõts* Kod **-koorine** = erakooreline [ahjust võetud leiba] *ei `tõhtind põrudata, et siis `jäävad era`kuarised* Jõh **-koorne** = erakooreline *Pialt oli leib era`kuorne, alt ei old; Kaks `leiba `jäened era`kuarsest, `saivad vist `väl`ja `võtmisel mudida* IisR

erakult *erakult* Lüg, *erä-* Nõo Rõu Plv Vas Ráp/-o-/ eraldi *Sie* (inimene) *on `ninda iseeneses, erakult, ei sobi `tõistega* Lüg; *ta oiap `rohkemb eräkult* [teistest] Nõo; *sõss võit`t eräkult `kõiki jutulõ. ega üt`s käve eräkult* Rõu; *um küll üts tükükene `põldo eräkult* Plv; *Suur tsiga väiko tsiaga, immiss poigõga, üts eräkolt* [loeb karjus sigu] Ráp **Vrd** eräkullõ

erallaps *vallaslaps sohilaps või oora laps, si oli nigu ropust räägitud, aga ike era laps* Ksi

eraldama *eraldama* Koe, *ee-* Var, *ä-* LNg Lih Hää Kos JõeK; *eräldämä* Kod Trv/-a/ Nõo, *-mmä* Har; *tud-part eräldet* Urv; *ärältem(e)* Krk u (tervikust) *lahutama, jaotama* (hrl maad); *lahus hoidma see maa oli Tuudi mõisast äraldatud* Lih; *ku üks ennast testest paremass piab, on äraldamene* Hää; *lehm tuleb teesest äraldada* Kos; *lapp liha - - on sisikonna kopsu ja südame vahel, äraldab teised `teisele* JõeK; *sij* (maa) *eräldite kõhe* [talu] *kruundi kül`jess* Kod; *eräldäp ennast esi`paika* Trv; [mõisamaa] *ärältets ärä* Krk; *ega\_ma` es saa_minnä`? ma ol`li är`? eräldet* Urv **Vrd** erändämä

eraldane *eraldane, e-* erakordne *eraldane asi* Muh

eraldi *eraldi* spor Rld, Mih spor TaPõ, Pst, *ee-* Juu, *erä-* Lüg Jõh Trv Hel(ls) Kan; *eralti* Pal; *äraldi* spor Sa, Rei Lih Kse Aud spor Ha Jä, VMr Trm Plt, *ärä-* Var Lih Tõs KJn; *ärälti* Krk

1. *lahus, lahku; omaette pekki panema eraldi `suola ja tai, kondiliha eraldi; akkab oma `leibä, lüüb `tõistest eräldi* Lüg; *`lammastel on eräldi veräv* Jõh; *`Valged pesu peab äraldi pesema* Kaa; *viimäti mõned ju tegid äräldi saunad* Tõs; *kui äraldi* [busside vaheajal] *mõni masin lähäb* Aud; [kui karjane käis pärast mihklipäeva karjas] *veel nädal ehk kaks, siis selle eest `anti eeraldi palk* Juu; *mao rasv tuleb eralti sulatata* Pal; *tüdruku teeve eraldi (enesele) pühabelt ja* Pst; *ega sia ja `lamba üten karjan es käü, ärälti iki* Krk; [pikk-kasukal] *ij poolõ` ol`li`? eräldi ja taga puul` esi lõigat* Kan **Vrd** era², *erakult, erale, eramahti, erälde*

2. *eriti kevädi äräldi on rohumaetse* [piimal] Tõs

eraldine *eraldine* eraldi olev *eraldine koht, eraldine pere* Muh

erale *erale* Jõh Jäm, *-lle* Vai; *eräle* Nõo Kam Ote V(-e[?] Urv) eraldi *ta* (leivalabidas, selle lauad) *õleks mend erale* (lagunenud) Jõh; *`õige vanast `oll`liva kõik üte katusse all, laut, riialune, tare, `kambre - - peräst nakati eräle tegemä* Kam; *latsõ_sei_jäl eräle põrmandu pääl* Urv; *tütär`latsõ ol`li_keväjä `urbõpäävän ja `poiskõsõ ol`li sügüse leerihn eräle; ma\_lei ka\_`hinne umast sõsarõst eräle* Rõu; *veli võit`t naasõ, nii ol`l tõsõst velest eräle minek`* Vas; *`tõpra` `lätvä eräle egäüt`s, üt`s sinnä` tõõnõ tännä`* Lut **Vrd** erali

eraleer eraldi leer (rikkamatele) *eraliir õli sij, mes rikkamad* [leerilapsed] *õlid, `maksivad õpetajale* Pal; *Pärast `poole minä käisin vahel äräleeri aeg* [lauakirikus] KJn; *eräliir om peenep ku tõni* Krl; *suvõl* [on] *eräliir* Plv

erali *erali* Lüg Jõh IisR; *eräli* Lüg(-lli) Ote San; *äräli* Lüg Ote; *-äräli* Lai eraldi *`krundid lahudatta `vällä, igä mies läks eräli* [elama]; *`vatsa alused* [villad] *ikke pannasse erali ja `selja`päälised ja `külje`päälised erali* [lambaniitmisel] Lüg; *`Reietuast erali*

elumajad tulivad vabaduse sõa ajal Jõh; [põld] säääl om viil äräli `langu `viisi Ote || kuda nämäd (murdekõnelejad) `asju `ütliväd ikke eräli `muodi (isemoodi) Lüg **Vrd** erale

erallina (hrl sulase) oma tarbeks külvatud lina – Kod spor V *si_o* [sulase] *kaaba sijs erä lina ehk kaar* Kod; *ma kirjudi tõsõlõ* (oma 10-aastasele pojale) *poolõ `siikala erälinnu kah* Har; *tegevä erä lina* Se

eraline *erali|ne* g -se Lüg Jõh; *eräli|ne* Har, g -se Lüg, -tse San; -*eräline* Krk Hel Ran Ote Krl eriline, eri-; iseäralik `sienidell on ka erälised nimed; [juturaamatus ei ole] *mitte minu `kiele`murraku sõnu, aga `jälle noh `niskesi erälisi; tämä* (ternespiim) *on `niske erälise `maitsega; aga `katri`päiväl ei õld küll midägi eralist [sööki] Lüg; mul om eräline* (nelja silma all kõneldav) *asi* San; *eräline inemine, ta ei `kõlba^o kokku [teistega]* Har **Vrd** erälik

eralti → eraldi

eramaa (muust) eraldi olev maatükk *nied* (linasarrad) `seisivad nist (niisugusel) *era maal mida ei takkistand teist tüöd VNg; peremijs tegi enele ärä ja sij servikene jäe sulasele erämuass; tämä* (tütre) *erä mua, isä aänd. sij eräldite kõhe kruundi küljess* Kod; [vanaisal] *ol' erä maa* (talumaast lahus) Kam

eramahti 1. eraviisil, eraldi *oli last koha era`mahti ära `mõeta; küsisin seda `asja era`mahti järele* Kad

2. eraldi hoidev (inimene, loom) *tuuj sääne erä`mahti miist - - kes ei taha tõsõ asast osa võtta^o* Kan

eramees eraisik `kuhtu majan ammadimihe `ol'li kõik' kokku tullu, üt's erämiis ka ol' Har -**naine** armuke – Kod Ksi *eränaene, sij ei õle laalatet; tõene eränaene on kõrval, õma naene eläb* Kod

-**erani** Ls iseerani

eranimi hüüdnimi *Piu on `Luuka eränimi* Kod -**pooletu** -*pooletu* Krj Muh Kul Amb/-*oa*-, -*õtu* Har Röp, g -*pooletu* Kaa VII Kse Rap Koe Kod/-*ua*-/ Plt Puh, -*ma* Khk; -*puoletu* Lüg, -*du* g -*tuma* Kuu u mitte kedagi eelistav, asjasse mittesekkuv `hoidab `endäst erä puoletumaks Kuu; *ma õlen erä `puoletu. ei õle usuinimine egä_i õle ka `ilmalikku* Lüg; *Üks mees oli äräpooletu, teised olid poolt* Kaa; *ega siin ei `tohtind kellegi poalt `olla, pidid olema eräpooletu* Amb; *tijb ennäss kõhe eräpuoletuss, et ei tiä kedägi* Kod; *ma olõ eräpoolõtu ti\_tülüst* Har **Vrd** era|poolik, -pooline -**poolik** eräpooletu *sij tegi ennäss eräpuolikuss [teiste tülis]* Kod -**pooline** seltsimatu; eräpooletu – Rõn San spor V *temä `oitse `endä nigu eräpoolitsess tõestest, nigu es seldsi tõestega* Rõn; *kui ma eräpoline olõ sõss ei olõ kummagi vihha tuud `vasta ei* Plv -**poolis** kodupoolis *errä `tek'se, eräpoolist* Har -**puu** lisapuu, -*pars ahju suu ette, nii iks `kaugõmba `panti erä puu, üte otsa `panti parde `pääle, tõse otsa `panti tala `pääle* Ote; [ahjuesisel lisaparrel] *tõnõ ots partõ `pääle tõnõ erä puu* (seinaäärse tala) `pääle Kan -**rahvas** *nädäl `aiga es `lasta noorikut ja `nuurmist erä `rahva sekkä minnä* Krk

erariided 1. seisuriided *era`riided ~ tagavara `riided* Lai

2. u tsiviilriided *era`riided, pole roonu riie mitte* Muh; *Kui soldat vabas saab, võib kohe ära`riidis `kõia* Han; *soldatid olid era`riides* Hag

eras *ära, puudu paar `espät õli eräs ~ eras* Lüg

erajseadus Baltimaade eriõiguslik kord – Kos Pee Pal'di ära`siadus - - nägi ette, et talud tuleb `kruúti `panna Kos **-sugune** eriline, eri- midagi kas kakstei-st vai kolmtei-stküemend [põllu]lappi igal majapidamisel - - kõik `niisukesed erasuguse nimedega Jõh **-söök** kodupoolis; eraldi tehtud toit – Krl Rõu Se Ku `väikese<sup>2</sup> [lapsed] `olli² sõss neh `keeti (keedeti) midä erä` süüki Rõu **-tala** erä tala reheahju poolsel seinal olev tala, millele toetuvad lisaparte otsad – Kam

***heratama** eratama Kuu; erätämä Kuu(h-) Lüg Kod; erata- Hlj VNg äratama Eks `kuoli`lapsi `täüdüb `huomigull igä magamast üles herätädä Kuu; mine magama, aga et te minu ei erätä; erätägä lapsed ülesi; vili ei tule üles `ennegu vihim tuleb ja erätäb tädä Kod **Vrd** herändämä

erajtöö vabast ajast tehtav, eraviisiline töö; kõrvalteenistus ää sa sial ot'si ära `tüesid (mittevajalikke töid) `ühtigi, katsu et suad karduli`muale Kad; si\_o erä tüü, süägitunnidel ja milla rabab tehä Kod; [külasepp] põllutööriistad parandas moona eest - - eratöö eest sai raha Lai; poißs parandess oma saabast, sijn om erä tüü Hel; t\_om täl üits erä tüü, teenib `endäle kulu raha Nõo; ega see perremihe tüü ei olõ, see mu erätüü Har **Vrd** äristöö **-usk** lahkusk muud ei ole nii erausu, ku papisti ja ahvendisti (adventistid) Krk **-viis** tagavaraviisk leeväkot'in ollu iks `teolistel eräviisu\_kah, [kui teised katki lähevad] - - siss ajava kabla eräviisõlõ `taadõ Võn

erbutama erbutama hirmutama Emä es taha et tütär abiellup - - emä esi erbut [kosilasest] poesi minemä Nõo **Vrd** ervutama

ere¹ ere g -da L spor Ha, Trm Plt Kõp, ere Khk VII Põi Muh Phl/h-/ ?San; n herre Se; n, g äre spor Sa(h- Khk), Emm

1. (teravalt) hele, kiiskav mones kohas pannakse `miski eredad `värvi tups onge `külge Jõe; nii irm äre `päike paistab täna Khk; Oli see (linnutee) kena `selge ja tähed ered siis tuli külm sügav tali Põi; nii ere [lambi]tuli toas et; pihelga marjad o kenad ered punased Muh; ta oli `ostnud omale ereda `riide Mär; kui on `kuskil mõni ere plekk `vasta `päikest aja ots, siis kiirub Tõs; eredad värvid paestavad `ästi `silma Kos

2. käre, (väga) kuum; leegitsev; hõõgub ahi on pailu äre, tõmmab levad saiad mustaks peelt Jäm; tee erem tuli `alla; kui na `kange ere päe oo, siis kuevatab päeva ees [vilja] ää Muh; ere tuli, tule sööd eredad; ereda ahoga jääb [leib] ikke pealt `valgeks (tooreks); saab ää puistatod siis tä (keris) oo ere jo Mar

3. erk, mitteloid **a.** elav(aloomuline); peru; äge, äkiline häre inimene vihastab nõnda `kergest Khk; teeb äre meelega `miskid `valmis, pärastsi pole rahul änd Mus; Igavese äreihnega [naisterahvas], kisa teisel igal pool `järges Kaa; ää olg sa ikka nii ere mitte igase `kohta menema; ere `nutma, ere `naerma, veel virem vihaseks `saama Muh; üks ereda vaemuga inime Kul; `valged kanad oo ikka eredad, ergud; ere laps – väga ereda ingega - - viriseb ja karjub ja jooseb so tülinaks Kse; peru ja ere `õeldakse obuse `kohta ku ta paigal ei püsi Kei; `mõnda veist `üitakse ere või pahur Hag; meil teine koer oli ikke ere [haukuma] Plt **b.** (väga) tundlik Ere (kartlik) lammast Muh; `kange ereda unega Mar; `rihman nõgestega so reied eredasse (valusaks) Mih

Vrd erev

3. kõrge ja kõlav (heli) pere `eitmesel oo [mesilastel] `seoke ere ääl PJg

4. *ere* (liialt küpsenud) *leib, terava kõva koorugesega* Khk; *`uhkuse poolest äre* (uhke, tore) Emm

ere² *ere* g *-da* Hää Vil Trv, *ere* Kõp M hõre *`Väike ere abe* Hää; *ere mets ~ vili* Vil; *lahute sa vill erembess; rehe riha [selles]* viis *`pulka, pikä ja ereda; ere village lammass; [villane kangas] pane `erre sukka* Trv; *erem sari ja peenem sari* Pst; *õige ere sõnnik, erelt pant; ku rügä `ästi ere om, siis `õrsuss; ennep putti mõni ere ~ aru vihma pisar* Krk; *`pakla või ere rõõvass `panti tibi ette* [kurnamisel puulüpsikusse] Hel

ere- erk-, (teravalt) hele- *Pää leekis kanga erevalgeks* Muh; *ere roosa riie; vahel taevas oo `seoke ere roosa; ere sinine* Aud; *paju tihane on ere kõllase puguga* Trm

eredalt hõredalt *Peedid oli teine nõnda eredalt külinud* Vil **Vrd** erelt²

eredasti *eredasti* Kos, *-e* Mar Var; *eredast* Jäm

1. (väga) heledalt *sui paestab pää eredasti* Kos **Vrd** herehehe, erest

2. suure leegiga *`kangeste eredaste põleb* [tuli ahjus] Mar **Vrd** erest

3. erksalt, teraselt *tä `vuatan veel na eredaste `Mihkle `otsa ja `olngi `valmis* (surnud) Var **Vrd** eredäld

eredus *eredus* g *-e* upsakus *perse `ühja eredust täis; kus `kohta sa oma eredusega lähed; ereduse vaim sihes* Muh

eredäld erksalt, teraselt *eredäld `kulleb, kõrva kikki* Ran **Vrd** eredasti

herehehe *eredasti päiv paistuss herehehe `väega* Se

erek *erek* hõredavõitu (vili) – Krk **Vrd** erekass, ereline²

erekass *erek|ass* g *-a, -ase* = erek – Krk

erel¹ elav, püsimate (inimene, loom) *See tüdruk on jo `seike erel et see\_b seisa pudelis ka kui pole `punni peel* Kaa **Vrd** erelt¹

erel² *erel* Äks Hel, g *-i* VNg Lüg Kod Pal(-l) Trv; pl *erelid* Trm Lai KJn *erel `kester läks ereli ajama* Lüg; *`köster laalab ereligä ~ erelitega; ereli pink, klahvid, torod - - ereli `tallaja `tallab `lõõtsa; `niiskess jäält ei õle erelitele [seni] `sisse tehtod; kuali erel one veeke, aga ike erel* Kod; *ereli rõögive. erelit `lүүidi. ereldegä lauldass* Trv **Vrd** erilad

erelane *erela|ne* LNg Vig(-ä-) Saa Kõp, g *-se* Hää Trv; pl *erelased* Jõh PJg *herilane erelane pirstseb, ammustab valusti* Hää; *erelase `tükleva seinä `sissi ja `nõklava kah* Trv **Vrd** ereline¹

ereline¹ *ereli|ne* g *-se* Hls Krk(-n), *-ene* Krk Hel, *-en* Pst

1. = erelane *erelise om suurempe ku vapsiku* Hls; *ku ütese erelist inimest pistäve, siss suress inimene ärä; kun pal`lu `latsi, [õeld] ku erelise `pessä mine `sissi* Krk

2. (putukas) *ereline om kirivene, pruunikass kõllatse juti pääl, parmu `mүүду; erelise om, mis obesit sööve* Krk

ereline² *ereli|n(e)* g *-se* hõredavõitu *erelin vili; `seante erelise village* [lammas] Krk **Vrd** erek

erelt¹ elav, püsimate (loom, hv inimene) *Ju see lehm ikka ää `tehtud on, et see `söuke erelt on* Põi **Vrd** erelt¹

erelt² *erelt* Pst Krk, *-d* Trv Hel

1. hõredalt *lund akkab erelt sadame* Pst; *erelt `väege külvät* Krk **Vrd** eredalt

2. harva; vähe *neid tuli `ände `piavet nüüd ka olem, aga erelt* Krk; *`väege ereld olli, kes kirjute mõist* Hel

***erendama** (ta) *erendab* raugema tuul on erendand, nüüd võib `võrgule `minna Hlj
Vrd hervendüma

herendelemä *herendellemä* Plv Röp, -le- Röp Se (pidevalt) eputama; püsimatu või kärsitu olema vana etev inemine herendelless; [lammas] `väega `pel`gäss ja herendelless, ei lasõ? pükä?; ku rõõm [on] jäl? tañds ja herendelless Röp; jätä? no uma? herendelemisõ?.
herendeless pääle, võta_j? miilt `päähhä Se **Vrd** hereskelema

erendused pl *erendused* leivaküpsetamisel ahjusuule tehtav lõke – Pha

herendämä *Herendämä* liialt eputama – Se

***herendüma** tugevnema *Tuul herendüs* - - ilm `tembas varekse `karva ja tuul vedi ehtuesi jua peris tugevaks Kuu

ere|punane kiiskavalt punane *ere punane seelik `olli* Muh; *olid `purpur`riided `ästi erepunased* Mar; [vistrikud vastsündinud lapse näol] *olid nii erepunased, nagu süed* Var; *kui päe oo tõusu `aegas ere punane, siss akkab sadema* Tõs; *pisielukad oo `pisksed ere punased putukad* Aud; *`muulgas - - naa ere punasesse ka ei lähä kui maasikas* PJg

heresk *heresk* g -e "edev, kasvatamatu inimene" kago om *heresk, käüse naard ja inhsitäss a ko kiä midä `üt`less sis pakõ kui sutt* Se **Vrd** heris

***hereskelema** vana etev inemine alate herendelless kui - - ja hereskelless Röp
Vrd herendelemä

erest *erest* Muh, ä- Jäm Khk eredasti *ahi põleb ärest* Jäm; *päe paistab nii erest* Muh

eretama *eretama* Jaa Pöi, ä- Mus Kaa kõrvetama (hrl päike äikese eel) *täna o nii `kange pala, ät üsna äretab; Ahi eretab* Mus; *Ta on ikka jälle kuskil kõve ilm, et ta sii nõnda eretab* Pöi

erev, -e *erev* Hls, g -ä Kod; *ereve* Hls Krk

1. (teravalt) *hele ünt om unine, tume täht, ärg om erevep* [Suure Vankri tähtkujus]; *ele värmige om ereve* Krk

2. leegitsev; *hõõguv õige ereve tuli säält nätä `kaugelt; `vaate ka tuli `äste erev om liida all* Hls; *nüid om äid erevit süse* Krk

3. elav(aloomuline); erk, *terane erev inimene oo kärke jutule ja tüü`teole; õege erevä silmägä pois; näd* (puuslakis hobused) *õlid ise erevä `näoga* Kod

Vrd ere¹

herevalla → *herevällä*²

erevil *erevil* Khk Kul Mih Khn PJg Nis Jür Iis, -el Vig Koe VJg Kod; *herevill* Kuu

1. ärevil; *elevil* [noor hobune] *tahab `ühtelugu `menna, tä nagu erevil* Mih; *Inimesed olid pue `juurõs ette erevil, `kartvad sõda* Khn; *ma olin täna `öössi na erevil, uni ei tulnd `piale* Nis; *luomad nii erevil* Jür; *mesilased naa erevel ja rahutumad* Koe; *on nõnna erevel menema* [kuhugi] VJg **Vrd** *erevile*¹, *herevillä, herevällä*¹

2. fig rugi nii `küpse puru, *üsna erevil, pudisemas* Khk

herevil *erevil* Jõh Kod Hls, h- Röp Se; *erevel* Hls Krk

1. ärkvel *Õhtast üäd paar `tundi magan aga siis õlen erevil* Jõh; *kas sa õled nõnna erevil et kuuled* [õösel] Kod; *mia olli `terve üü erevil, `kuulsi ku kell ~ tuñ lei* Hls; *naanõ ol`l viil` periss herevil kui purõh miiss kodo tull` Röp* **Vrd** *herevälle, herevällä*²

2. mõni *erevel jutt, nüid om `soiku jäänu puha; las nij sõe erevel* (hõõguma) *jäiä, tulitse punatse sõe* Krk

erevile¹ *erevile* Trv, -lle KJn Rõu/h-/ = erevil *ereville magab, kuuleb kõik ära* KJn; *oli õige erevile üüsi, es saa magada* Trv; *taa `tapmise hirm ka üks um jälle, mi ol'i ka kõik' aig hereville* Rõu

erevile² *irevil(e) `tõmmad kas nahk sel'jän erevile* Kod

herevillä *Herevillä* = erevil – Kuu

herevälle "(pool)ärkvel" *Herevälle magasi, es olõ_hääd und* Urv **Vrd** *herevil*

herevällä¹ *erevällä*[?] Urv Se/h-/ = erevil *tä ol'l nii erevällä*[?], *ol'lit puul' virvessin* Urv; *hirmuga kõõ ol't herevällä*[?], *ei tulõ uni ei lää*[?] *tüü, ol't `hirmu täüs* Se

herevällä² *herevällä, -ä*[?] Vas Se(-alla[?]) = *herevil ma jo olõ herevällä*[?] – *kõõ kuulõ* Se **Vrd** *herivellä, herävällä*

erevält *erksalt lammas vašt erevält `õtsa nõnnagu `nõula* Kod **Vrd** *ereväss*

ereväss = *erevält `vaata ku ereväss ta vahib mulle `õtsa* Kod

ergam *ergam* g -a – põlev pabeross *Alles poisike aga juba maa `ilma ergam suus* Han

ergama *ergama* Muh spor L, SJn, -ämä Saa Kam; *ergada* Kse Han Hää SJn, *ergata* Kse, *erata* Hää, -ätä Kam; *ergmä, (ta) `ergäb* Vig

1. *eretama, helendama; kiiskama al'l pia ühna `ergab* Muh; *nää mõni inime koa `ergab silmist (näost) nii `kangeste* Mar; *Talve lume `ergamest ma ei `võigi vaadata; Sinine seelik oli punaste `kiutudega mis `ergas* Han; *Murru poolt `ergab kõik `taeva alt [tulekumast] Tõs; Tuli paneb põsed `ergama; Lapse perse `ergab, ku `vitsu sai, ta punetab siis* Hää; *kašsi sil'mad `kiirgavad või `ergavad pimedas* SJn; *tähe `ergäse ~ erässivä `taivan* Kam **Vrd** *irgama*

2. *loitma, leegitsema; hõõguma; õhkuma tuli ühna `ergab - - tuld ühna kõik kohjad täis oo* Muh; *kui sööd `ergavad, tuleb `kanged `kül'ma; tule ase `ergab veel natuke; tuli `ergab paja alt `väl'lä* Kse; *tuli `ergas ette põleda* Tõs; *tuli on ahjus `ergämas; ahi `ergäb* Saa; *`süssa `üeldasse `ergama, kui `seake sinine tuli on* SJn **Vrd** *erkame, õrgama*

3. (teravalt) *valutama ta `ergab nõnda ku lõhub* Hää; *vahest kui käsi `kangeste valutab - - [õeld] et küll `ergab* SJn

4. *kiikama silm `ergab tüdrukute `poole* Vän

ergas *ergas* g `erksa Koe Trm Ksi Plt SJn, `erka HJn Äks Ksi Lai Plt; *ergass* g -e, `erksa Lai, `erka Pal; *ergas* IisR, g -e VNg, `erka VNg Vai; *erk|as* g -a Vai; *hergäs* g `herksä Kuu; n, g `erksa Nõo Rõu Plv

1. *erk, mitteloid a. elav, vilgas; kärke; virge ma olen ergass, und enam ei ole* Pal; *tulega nad (vähid) ei ole nii `erkad, aga pääva `valges siis nad on `erkad* Äks; *mõni on `loodud kohe `erksa ~ erga vaimuga* Lai; [hobune] *ästi ergas `sõitma* SJn; [inimene] *kikitäss, kui um väega `erksa, `kerge vai virk* Rõu **b. tundlik, kergesti reageeriv; terane erk ehk `ergas obune näe igale `puole ja `kuule VNg; *ergas (terava kuulmisega) kuer* IisR; *koeral on väga `erkad kõrvad `kuulma* HJn; *mõni on `erka unega, ei tahagi magada* Ksi **c. Sie vana `aigane asi alade oli `oitegi `hergäs `nuorele ku vanale Kuu **Vrd** *ergus*²****

2. *ere, erk (värvus) riie on ära värvitud, on õige ergas kohe. sai ergas punane. on ergast `värvi* Lai

hergats *ergat's* Ote Ráp, h- Kan Plv, g -t'si *kergats taa om ku hergat's, mugu edestäss inne* Kan; *taa jo sääre hergat's um jo noorõst saani*[?], *taal säärtse_hergat'si_vanõmba_kah ol'li*[?] Plv

***ergatus** erksus, elavus *lapsel koa kedägi ergatust, üsnä inimese najal* [seisab]; *nao va enne`aegne venib, tämäl ergatost sees ei ole* Mar

ergav `ergav g -a Mär Tõs Tor Hää

1. leegitsev; hõõguv *ahjust tõmmati `välja`ergavad söed* Mär; `ergav tuli Tor

2. tugev, intensiivne `Ergav valu - - *jusku kõrvetab, põletab sijs* Hää

hergo hergo Plv Vas Räp püsimatu, erk; eputis *taa`määrne`tüürik, vana hergo om õnnõ; kõvastõ naard kui vana hergo; lehem ka vana hergo, hergotass`karglõss, `pel`gäss ku kedä näge* Räp

ergon ergon = ergul – Kod

hergonõ hergo|nõ Räp, g -dsõ Se ”edev, erootiline (naine)” *hergonõ om tuu, kiä`aelõss`mestega?*, *kiä om`poiskõste`pääle* Räp

hergotamma hergotamma Vas Räp eputama *sä hergotat ja indsitellet ja herendelet; lehem ka vana hergo, hergotass - - ku kedä näge* Räp

ergu `ergu Hlj Iis

1. kõrvale (hoidma) Hlj

2. hirmu täis, ärevile *rahvas läeb`ergu; kanad löid`ergu - - vist nägid`kul`li Iis*

ergul ergul VJg Trv Krk, -ol Kod ärevil; kehkvel *nõnna`uhke, et aeva kael`rõngas kohe.* [inimesel] *kes peab ennast kekul ja ergul* VJg; `vaata kui ilos lill, `valge kõllase südämevä nagu ergol; *nyur obene oo erevel ja ergol* Kod; *mõni`üüse`virbumisi makkat - - sõss olet ergul* Krk **Vrd** ergon, ergus¹

hergulla `(h)ergulla (kõrvad) kikkis, teraselt *Korvad`ergulla pääss ja`kuuldab vanainimeste juttu* Kuu

ergult ergult Var PJg

1. erksalt, teraselt *vahib ergult* Var **Vrd** erku¹

2. eredasti *õhukest pilved`taevas,`päike ei paista ergult* PJg

erguma `erguma, (ta) `ergub Hlj VNg IisR ViK Iis Lai SJn, *ergub* HJn; nud-part `ergund Lüg JJn; ?`ergume Hel (täendusrühmade piirid pole alati selged)

1. erksaks muutuma; virguma *Kuule`ergu nüüd`õmmeti,`kaua sa tukkud* IisR; *olin unest ära`ergund* (ärkvel) JJn

2. ärevaks muutuma, ehmuma *und ei tule`silma kui on inimine`ergund* Lüg; *korra temast ära`ergund, tema enamb`sinna`juure ei lähe* VMr; *Pöialpock`ergus ära, kus akkas trägistama;`lambad`ergusid ära, ei tule enam kokku;`surnu`ergub ära, siis ei lähä ing`välja Iis;`keegi`järsku üiab, siis`jälle`ergud* Lai **Vrd** erkoma²

3. (unest) võõrduma; enneaegselt kaduma *sa oled meild ära`ergund* [õeld haruldasele külalisele] Hlj; *uni`ergus ära* JJn; *laps vahest`ergub unest nii ää et ei sua enamb kudagi magama* Kad; *laps nõnna ää`ergund et ei maga mette ega mette* Sim; *lat's om`ergun, ei jää makame* Hel

hergu|mann peretütar, kes sööb sahvris eraldi paremat toitu Ega `ergumann perega söö, tema vitsutab sahvris `erku IisR -**roog** kodupoolis; maiusroog – Kuu HJn *vahest`harvast kui`hergu`ruoga`keideti, liha`keideti* Kuu **Vrd** herkroog

ergus¹ ärevil, hirmul *kanad - - on`ergus, vist nägid`kul`li Iis* **Vrd** ergul

ergus² ergus, -o- g `erksa, -ä, `erksa Kod; `ergos, -k- Vai; `erkus VNg Lüg(-o-) Jõh, g -a (`erksa Lüg) erk, ergas *`metsä`luomad on kole`erkosad;`erkosa unega kie une piald*

kõhe `kuuleb; `kerge ja `erkos igäle `puole menemäie; *kõrv* `erkos, `kuulab siit ja säälid [uudiseid] Lüg; `erkos obone on `kärme obone Vai; *nõnna ergos* kui *irv*; *irmus ergos* laps. *nõnna* `erksad last en õle `nähnud; `erksa veregä inimene, alate tä one `rõõmus Kod

ergusti *ergusti* spor Sa(-st) Var Mih/ε-/,-e Muh Var Aud PJg Rap

1. erksalt; teraselt *mis sa nii ergust* `sõnna vaadad Khk; *kuuleb ergusti* Mus; [kui lapsel on ussitõbi] *silmad nii erguste* `vaatab Aud; *ma ei kuule koa nii erguste* Rap **Vrd** erku

2. heledalt, kirkalt *See värv pole kenasti ergusti akkand üht* [peale] Kaa; *See pidade suurt kala* `saamist tähendama kui kalasoomused *ergust* `iilgavad Pöi; `pääke tõuseb nii *ergusti*, *põud tuleb* Var

3. suure leegiga *Tuli akkas ergusti põlema* Jäm; [tuli] `iasti *erguste põleb* Var **Vrd** erku

4. jõudsalt *se kasub nii ergust* Jaa

ergutama¹ *ergutama* Khk VII Pöi Muh spor L K I, Ran Nõo, *ergo-* Mar Ris Kod; `ergotamma Vai; *ergute-* Trv; `erguta- Lüg

1. erguks tegema; hoogu andma **a.** virgutama, (millekski) õhutama; tagant sundima *võttab* `viina - - *sie* `ergutab Lüg; *ergutas vitsaga obust* Khk; *ikke* `tarvis takka *ergotada et tä akkab* `kärmemine tegema Mar; *sellele* (laisale) *ike* `anti kohe [mõisapõllul keppi] *sie ergutas* Pee; *ergute* `lõõma – vaest koduobest `lasti joosta Trv **b.** kasvama panema; kikki ajama (taime) `eeste üü `rõhkus *ergutab* [taime], *aga peräss ike võtab* `närtsimä Kod; *seene vihm - - ta ergutab mõtsan* `süni kasuma Ran **c.** tuld lisama *erguta* ~ *erguda seda tuld natuse* Khk; *ergutab kuevade* `okstega tuld Tor

2. äratama miä `ergodin tädä üles Vai; `piske laps [ei] *taha enam magada* `ühti *akkab ergotama ennäst* Mar; *oh ta tuli ja ergotas* ~ *erätäs mu üles* Kod

3. erguks muutuma, toibuma *inimene* `aige, *siiss tä akkab ergotama* Mar

ergutama² *ergutama* Kad VJg Iis Kod/-o-/, `e- Kuu IisR; `ergotamma Lüg kodupoolist tegema; hea söögiga kostitama *tema kohe ergutas mind*, *tegi* `paksu potast ja `kohvi kua Kad; *akkame ergutama teised on kodont ää tieme* `kuaki VJg; *ergotab paremad* `toitu tehä Kod

ergutis¹ *ergutis* Kse VMr, -dis Khk, -tes Juu Jür JMd Koe KJn, g -e, g -tse KJn; in *ergutses* Muh

1. ergutus, virgutus; (tegutsemis)hoog `matsabe `olle ussid *ergutses*. *siis nad* `pöörvad *teised küljed ja* `noolivad kivi Muh; *tänä* `öösse tuli natuke `vihma koa, *se teeb koa ergutest vil'lale* Juu; *mõisa mehed panid obuselle saba* `alla nõgekseid, *et tegime ergutest* Jür; *pane viel ergutest* (lisa puid) *pliida* `alla Koe; *pane supile ergutist* `juurde nagu `ernesupile [külma vett] VMr; *viinapiisake kulub ergutses ärä ikki küll* KJn

2. ahjusuule tehtav lõke leivaküpsetamisel *see* (lõke) *sai ergudiseks kutsutud*, *selleks* `tarbeks *et tuul ep vää* `ahju `leibade `peele Jäm; *taarist ahju suu peel natune ergudist teha*, *et leevad küpseks* Khk

ergutis² p *ergutist* HJn; *ergutes* Jür kodupoolis; maiusroog *teen ergu`rooga*, *ergutist võerastele* HJn **Vrd** *ergutus*²

ergutus¹ *ergutus* Lüg/`e-/ Emm, g -e Kos; pl *ergutuse* Kam *ergutamine*, virgutus *Ergutuspekki* (vangitoidule lisaks pekiviilu) *saama* Emm; *mõni ei taha ilma ergutuseta tööd teha* Kos; *laoda sitt*, *tuj olli peremijss*, *tõsõ* (mineraalväetised) *olliva ergutuse* Kam **Vrd** *ergutis*¹

ergutus² *ergutus* g -e maiusroog `süümiss teed, *ergutuss. teed paremad`toitu Kod*
Vrd *ergutis*²

ergämä → erkama

eri¹ *eri* S Mar Mih Hää

1. tegevus, toiming **a.** asjatoimetus; vajadus, tarve (midagi teha) *keis`linnas oma eri ära; suur eride peel`käibiji* (vedas sakstele talvel toitu linna) Jäm; *ma käisi oma eri peel, mool on erisid pailu Ans; olik sool meitele eri ka; eride keima* (mitte kiriku- ega argi)riie ~ *kiijad Khk; eriks polnd mette midagid. tegi`teise perese eri Krj; ta põle oma eri* (asjaajamist linnas) *õigeks soand mette Pöi; iga üks oma eri peal`väljas Muh; mis eri sa aed Emm b.* loomulikud vajadused – Sa [kass] *teeb oma eri tuba Jäm; kus sa oma püksi eril keid Khk; eri äda Kaa; köib loomulikku eri`aamas Vll; laps tahab erile`minna Jaa; kuse ädad ehk sita ädad, nee on ne erid Pöi*

2. kihk, hoog; kiim *suure eriga tuleb ja saa`tehtod kedägi; laada eri* (minekukihk) *on nii`kangeste käe et; lehm akkab eri`aama* (indlema). *tänä tä võtab ikke eri kätte Mar; ma ei saa aro, mis eri tede Juril teesepere vanal väimehess`menna oo Mih*

3. kuulujutt *akkab eri`aama, aab`neoksi juttosi ja sõno Mar; muidu ajab`soukest va eri Hää*

eri2, eri- *eri* R hv Jäm Rei, Koe Kad VJg u Plt Vas; *äri* Koe VJg; (hv käändub) in *eris* VNg Lüg Jõh, ad *eril* Lüg

1. eraldi olev *sieme`vilja`panna eri kotti VNg; Keriku`sõitasivad pruut ja`peigomes eril obošel; Mõnes kõhas jõel on viel erisopp - - erisoppis on`sõisev vesi; kolm`ammast on suus ja`niedki igaiüks on eris`paigas; mõnes peres`tienijad on eri`süögis,`süöväd`tõise`lauva pääl Lüg;`meie tailiha`sulama eri`astja ja pekki eri`astja;`Süüdi eris`lauas ka [teenijad ja pererahvas] Jõh*

2. eraviisiline, isiklik *Eri`onnemies* (kalur, kes on teistega samas paadis, kuid püüab oma püünistega); *monel oli eri verk`paadis ka, sie ei`puutund`seura`asjasse; Sie`raamat o igä minu eri Kuu; emägä`kaheke-ste õlivad eris`leiväs Lüg; kui`võetakse nuarik, siis akkavad äri`leiba VJg*

3. eriline; eriotstarbeline *sie oli kohe üks eri selts`langu,`vergu niit Kuu; tämä tuob`mulle`siie`silma eri`rohtu ja`siie eri;`ainuld se pisike poiss oli`kuue`aastane - - siis`selle`tehti vahest eri`toitu ka VNg; mesi`linnud mis emäst tehässe. sie tehässe eri tuppe Lüg*

4. isesugune; imelik *Seilid`olled ka`oitegi eri`muotised [kaljasel] Kuu; sie`rääki jo eri`kieli; [kanga] piird oli eri ikke ja suga eri VNg; aga iga [kinda] paar on ikke eri`muodi; üks eri nimi on, ei`johto`miele Lüg; eri`kiele`murre; [sõle] iga aar õli erist kivist Jõh; seo ai`väega eri (tähtsat) juttu Vas*

Vrd era-

eri³ *eri* Lüg Vai

1. eraldi *palka`korjata ikka eri Vai Vrd era*²

2. hoopis *tihud`onvad eri`ullem(m)ad,`sääsed ei õle nii`ullud; nied sõnad* (suguorganite nimetused) *lähäväd eri kuratimmest Lüg*

eridlema *eridlema* eretama *põld ühna eridleb`lilledega;`palge sasud eridlevad`elidlevad Muh Vrd* elitlema

heri|hein villpea *Heri`heinäks`hüüeti - - suo villpääid,`miñnest sai aluskottie`täüdet ku`patjugi* Kuu

erik *eri|k g -gu`"halb ja nuriseja inimene"* – Urv **Vrd** eris, hõrik

-erikas Ls kaltserikas

eril *Eril`käima* peremehe püünistega endale pühapäeviti kala püüdma (hrl teenijad) Kuu

erilad pl *erilad* Äks TMr, *-a* hv Võn Kan, *-ä* TLä; ppl *erilaid* Lüg; *eril g -ä* Ran orel
`köster on`kange erilaid ~ örilaid`lüömä* Lüg; *`köster mäng erilit. erilde tagast tõmmati`kellä; täl`ol`li üits`väike eril, tollega siss mäng ette [viisi] Ran; *erilde`sökja`olli esi,`köster laul ja mäng erildega; ku ke`rk`sisse`lüvväss, siss nakava erilä`mähgmä* Nõo
Vrd erel²

herilane *erila|ne* Kuu IisR spor Sa Lä PÄPö, K spor I, TMr, *-ai|ne* Rak IisK Trm Pal, *-ä|ne* Kuu LNg Khn Juu Kod(*-äe|ne, -ää|ne*) KJn Vil Hel T Krl, g *-se*

1. *herilane Erilased tegid oma rakkud lakka sarikate`külge* IisR; *erilane teeb konjji puu`otsa* Kaa; *`vaaplased on suuremad kut erilased* Jaa; *erilased o suured jämed ja`valged; erilase pesa kõrvetatse ää [ravimiks] kui obu`pohklaadis oo* Muh; *erilased teevad pesa aga mett ei tee* Tor; *mesilane, erilane - - tuo sa metta uava`võida* (roosisõnad) Koe; *erilased on ühed tigidad linnud* VMr; *erilane`torkab õige valusaste* Kad; *erilääne`naalab; vanass õlid naesed nagu eriläse emäd. `keskelt piänikesed* Kod; *eriläne ~`vaablane* van Ran **Vrd** erelane, eriline¹, õrelane, õrilane, õrelaine, õrilane, õriline, õrolane, üriläne

2. (sootaim) ?*tarn erilast`jälle luom ei süö. ladvas kasvab kollane pia: nigu erilane* Sim; *kollase lehega erilane ulgas, aab nisukse varre - - kaks tükki säl varre ots, need on ta õied või* Plt

herilase|hein *erilaseein* tarn – Ksi **Vrd** herilasepea **-pea** *erilasepia = herilasehein* – Ksi **Vrd** õrilasepea **-pesa** kasvaja, *paise se on erilase pesa, kus mitu`auku sees on* Vän **-sööjakull** *erilase` süöja kull* herilaseviu (Pernis apivorus), hiireviu (Buteo buteo) vm kulliline *Suo pial`samble sies sippelgate pesad puha ära`räistatud erilase` süöjal`kullil* IisR

erilde *erilde* Hlj VNg eraldi *pueg elab minust erilde; [pandi]`piened takkud erilde, ropstakkud erilde, linad erilde* Hlj; *`enne`pandi iga`lamba`villa erilde* VNg **Vrd** erile, erili

erildi *erildi* Kär Var eriti *ko`rp loom - - suure kondidega, erildi obu veel* Var

erile *erile* VNg Lüg, *-lle* Vai = *erilde iga`aasta valitseda kohe`luomad erile ja`panna`nuuma päle* VNg **Vrd** erillä

erili *eril(i)* = *erilde`Ämmäd`nindä erilli* (eraldi leivas) *ei õld, ku`präigä; jämedamad terad`lähvad erili ja pahemad erili [sorteerimisel]* Lüg

erilik *erilik* eriline *midagi erilikku`asja [pole rääkida]* Khk

eriline¹ *eriline* Krk Nõo herilane *eriline`suskap valusambaste kui mehine* Nõo

eriline² p *erilist* RakR; *erilene* Khk spetsiaalne, eri- *ää`rerihm ikke [sussil] oli aga - - muud erilist`nüöri ega`paela ei old tal midagid* RakR; *tümpsi tegemeseks pidi erilene`meister olema* Khk **Vrd** erilik

erillä eraldi *ärä lähe`toiste`hulka, mene erillä; olis pidänd nie erillä ~ erite`mietama* Kuu **Vrd** erile

herimä *herimä* tähele panema, häirida laskma *Olõ? pääle pahanu?, ma heri ei? tuud sukugi* Vas

erin¹ `piske tillike lamp `toodi päräst - - nagu `piske erin oli Tõs

erin² ”jutt, kuuldus” *seda erinad oli seal ka `kuuldud* Muh

erina 1. ainiti `vaatas erina teese `piale; *see oo na erina `vaatusega* Aud **Vrd** erinal

2. valjusti erina ~ `valju `nutma Aud **Vrd** erinal

erinal *erinal* Vig Tõs

1. ainiti `vaatas moole erinal `otsa Tõs **Vrd** erina

2. valjusti *laps akand erinal* `nutma Vig **Vrd** erina

erine *eri|ne* pl -sed Var Tõs *ergav päris erised kivid olid, nii palavad et punased on Var; erised sööd, mis nagu tulised alles oo* Tõs

erijomane erinev, iseäralik *Küll sa oled üks eriomane, `milla juo `toised `heinä teid; Tääl oli niisugune eriomane `nauramise muod* Kuu **-omasest** isemoodi *Sie regi on `tehtud `ninda eriomasest* Kuu **-onnes** omaette; oma õnne peal (hrl võrguga kalu püüdma) *vanemad siis `ansid `neile (noortele laupäevaõhtul) `vergud merele `viia - - sie oli soril `käämine, vai eri `onness vai; Kävin `paari `verguga eri `onnes `toiste `paadis; sie Jürg on siel kodu nii eri `onness* Kuu; *igal ühel [on paadis] ühe `palju `võrke, ja siis `keegi paneb ühe `võrgu `rohkeb oma eri `onnes* Hlj **-onnesse** omaette; oma õnne peale (tegema) *Läksime `niitämä kohe eri `onnesse, ega siis `toistele `jalgu `huoli `jäädä; Mul on nie pola `värnigud, eks ma jään eri `onnesse* Kuu **-oudu** eri `oudu g -tuma, p -dundu iseäralik (asi) Kuu **-oudumane** - `ouduma|ne g -se (eris)kummaline, iseäralik *Üks eri `oudumane perekond. Mies `vannus `kuuma `kurja, `naine mitte vähemb; eri `oudumasi sanu on `ranna `kieles; Oh sa eri `oudumane küll!* Kuu

eris *eri|s* g -se Mus Rei, -sse IisR, -kse Kuu Hlj Kad; *eriss* g -e Iis heris, kelm, nurjatu – Künna kelmile kesada, *eriksele* niidan eina rhlv Hlj; *erise loomuga inimine; erise olemisega loom, vaadab teravate ning `erkude `silmadega* Mus; *mis sa oled nii eris inimene* Rei; *tieb erikse näu ette* Kad; *eriss, kes äristab `kõiki* Iis **Vrd** heresk, erik, herits

erisema *erisema* Kse Var Tõs Aud

1. eretama, helendama; õhetama *silmad na erisesid peas* Kse; *tüdriku paled erisesid; `Lühtrepaelad olid ükskõik mis `karva, aga mis ikka erisesid* Var; *Tähed erisevad taevas; punase verega inime eriseb näost* Tõs

2. (nõrgalt) kumama; hõõguma `väike tuli `nähti erisevad [lambis]; [tulease] *natuke `ergab ~ eriseb veel* Kse; *`seoke pala tuhk, eriseb alles* Tõs; *söed erisevad alles; tuled jo erisevad, naa vara oomiku ülal [inimesed]* Aud

herisema *erisema* Tor Ksi; *herisem(m)a* Se

1. hästi hüüdma (pill), jorisema *torupil'l erises kui ta `easte `ääles `olli* Tor; *pill eriseb, paneb `kõiki `tantsima* Ksi; *`hermoñ herisess, `hõste `jarmoñ herisess* Se

2. (v)irisema *timä herisess, olõ õi rahul uma eloga?* Se

eris|kummaline *Eris `kummaline* ”veider, imelik” – Kuu **-nurk** süvend ahjusuust vasakul, koldeauk *Erisnurk*, kuhu söed ahjust roobiti. Ka võeti *eris `nurgast* süsi piibule IisR

eri|suodumane eriskummaline *On igä üks eri`suodumane inimine* Kuu **-tasu** eraldi tasu sepale iga uue töö eest aasta jooksul *Kas `vanker `rautada, `atrale sahk uus teha vai rie`rauvutus, iga `asja iest `andis ta* (peremees) *eritasu* Lüg

erite *erite* spor R, KuuK JJn

1. eraldi [hülge] *rasv lähäb ise erite `müügile ja nahk erite `müügile*; [Suurel Vankril] *kolm `tähte on erite ja taga on neli Jõe; `Oigest `keidetud siep `täüdü `olla alumasest jaust peris erite* Kuu; `vennad `lähvad erite, siis jagavad vara `puolest Vai **Vrd** eriti

2. eriti, väga oli erite andekas inime JJn

eriti *eriti* Jõe Kuu VNg Lüg Koe, ee- Var

1. eraldi *püha`päeval ja `joude`päevadel teha eriti* (peremehe töö kõrvalt endale) Jõe; `meie talo on eriti Lüg; *me lõime jo eriti* Koe **Vrd** erite

2. eriti, eeskätt `nuodaveul eriti just olid nahk `kindad Kuu **Vrd** erildi, erite

herits *erits* Ote, g -e Nõo Vön Urv Krl(h-); transl *eridsess* Kan; *herit's, heerits* g -dse Har; *herits* Rõu

1. kelm, nurjatu, heris; kergats *erits kitt ennäst, `õige müss tõist* Vön; *nisukene erits tütarlaits* Ote; [tüdruk] *om är eridsess lännü?*, `tempe tege Kan; [lastele] *ah ti eritse?* Urv; *sa olõt üts erits inimõni, ta `täambe kõnõlõss nii, sääl saman joba tõist `muüdu; erits om sääne tikõ ja halv inemene* Krl **Vrd** herts

2. vares *Erits om kuri konna nuhklema* Nõo

***eritsema** vallatlema *mis sa eritsed* Ote

eritjä eraldi *Vade sest ma `kirjudan viel eritjä `toises vihukases* Kuu

heritämä *heritämä* (lüüa) ähvardama *`Naine igä herit `aeva `putru`nuhjaga miest; Mes sa `aeva heridäd toist last vits kääss* Kuu

eritöö eraviisiline töö, lisatöö (omast ajast) spor R, Jäm Kad *sie* (söögitagemine, loomatalitus) *on eri tüö, ega sie midagi tüö old* Jõe; *õlen `kaubeld `ennast `tüöle. ja kui `miski muu tüö võttan siis sie on eri tüö* Lüg

herivellä *ärkvel ei maka?*, *om herivellä?* Se **Vrd** herevällä²

herjama *herjama, -ämä* Kuu; *erjama* Hlj, -e ?Hel põlgama, (kõrvale) tõrjuma *`lammas `herjäb `talle, ei oda omaks; `Vierasemä tais tädä `herjädä `senda tä tuli kodund ärä; Eluaig oli `toiste `herjätäv* Kuu; *kukk `erjab kana ära* Hlj

erk *erk* Jõe spor ViK, g *ergu* S(g -o) L(g -o; j- Mar; *jõ-* Khn) spor Ha Jä, Ksi Lai M Nõo San Har, *ergu* hv Kuu, *erga* HJn JõeK Ann Trm Lai VIPõ spor M T, ?Krl, *ergä* KJn Puh Nõo Rõn, pl *ergi* Hls; *erik* g *ergo* Kod, *ergi* Hel; *herk* Plv, g *hergu* Kan; *erk(u)* g *erku*, pl *ergud* VNg; pl *erkud* Lüg; *ärk* Rei, g *ärgu* Mih(e-); komp *erge-* Sa Muh Vig Kse Var Aud Hää Lai Krk, *ergu-* Muh Mär Vig(-o-); pl *irgud* Khn (tähendusrühmade piirid pole alati selged)

I. a 1. mitteloid **a.** elav(aloomuline), püsimat, vilgas; kärke, kiire; reibas, virge *Laps nii ergu `näuga* Jäm; *kui ül'jes ülal on, siis on erk, paigal pæ keib `ringi* Khk; *see on ju ermus erk tüdruk. taal kolm last* Kär; *vaadab teravate ning `erkude `silmadega* Mus; *Erguks! erguks! koera kerbuks* [soovisid nääripoisid]. *Ühtlasi anti soovi saajale ka muuti Kaa; teeb `erku `naeru sial `juures; [mul] olid küll ergud ja ead jalad* VII; *Ta on ikka töö `juures nii ergu nobe pööruga; `Meite poiss erk kut koera kerp* Põi; *mind `olli väga erk (kärke) `loodud* Muh; *koerapoeg lähäb [väntsutamisega] jerguks* Mar; *vares oo ikke nagu*

ergum, aga ronk oo naa pikaldane Mär; täma oo `seoke ärk, ergu loomuga; aga kui olid ergud obosed, siiss põnd `piitsa `tarbis Mih; Angõrjas kolõ jõrk kala Khn; ta on erk ja virk jusku nirk; `erku [rebast] ei saa kätte; [räimede suitsetamisvardasse lükkimisel] näpud pidid nii ergud olema Hää; [õeld] `raske jalaga obone, kui põle ergud `sõitma Juu; sie oli üks erk laps, ei ta old paigal kusagil VMr; mõni on `loodud kohe `erksa ~ erga vaimuga Lai; küll piits obese ergass tiib KJn; temä olli `säantse ergu engege; oi ta om eerus, silmä ergi pähän Hls; sij om kärk ja erk ku üt's tule pisu kunagi Krk; nigu varsa om jo `kangede erga, `kargava ja jooseva Nõo Vrd erkone b. tundlik, kergesti reageeriv; terane; arukas Korv on erk `nindagu obusel Kuu; `erku inimene otta nenast kaik ei `selle tohi midagi `üölla; erk ehk `ergas obune näe igale `puole ja `kuule VNg; `erkude `kopsudega, [kes] pailu naerab Jäm; nii ergu unega, see kuuleb keik Khk; Taal on veel nii ergud silmad, et loeb ilma rillita Põi; ta oo `seuke ergema ihuga inimene Muh; silmanägemist pole ka `erku enam Rid; me olime naa ergemad õppijad; mede koer ka ergem, kui teene koer sii oo Aud; kiivik on ergu nägemisega Saa; sie inime on ergu olemisega, kis magada ei saa Kos; ead ergad kõrvad HJn; ta oli ikka tark inime, ta oli erk inime JJn; tema (põder) jo erga `kuulmesega Ann; erga aruga mees Plt; küll om tal ergi kõrva Hel; oi sul om küll ergä kõrva, `ullemba viijl ku `kassil Puh; erga unõgõ Krl Vrd erkav, örke || kartlik, kergesti ehmuv erk obu kardab jalgratast Khk; ma oli sure ergu verega, ma pole `mitmal ööl magada saand Jaa; Talled on nii ergud, `kartvad inimest kut metsloomad Põi; `traktorid tegid `irmus erguks obuse Kul; ergud veised kardavad Tor; [tall] `väege erk, `pel`gäss inimest, ei tule lähiksese Trv; `valge lammass om nii erk et, kas vai üle `enda `kargap Rõn; taa vana herk hobõnõ, `pel`gäss kõkkõ Plv c. (taimedest) se nõnda ergu (jõudsa) kasuga Jaa; rukis `tahtis enamist laisaks `jääda, aga tänavu oli nii erk (ei lamandunud) Ris

2. (väga) hele, kirgas, särav – VNg Sa Muh spor L, Lai üvä `valge `erku tuli VNg; ergud `valged `õitsed; kes `tahtas `uhkem olla pani [sukapaela kudumisel] roosa lõhja ka sega - - et ergem oli Jäm; täna erk ilm küll aga pole palava ka mette; üks värv oo tumem, teine ergem. ergud, eled värvid; sellel lapsel olid nii ergud sinised silmad Khk; Niid oo [haige silm] eieti arge, vei mette erku valget vaata; Suur lamp on palju erk, keib silmade pæele; surde `erkude `valgete pugudega [linnud] Kaa; Tüdrukud olid ikka `rohkem `sõukste ergemate riietega [kirikus õnnistamisel] Krj; külm vesi teeb ergemaks pesu; nii ergu `valge `näuga poiss oli Vll; Kui linnu rada erk oli siis tuli sügav tali; Lumi on nii erk; Ergud kuu `valged ööd; Papil põles `ööse ilja peale veel nii erk tuluke Põi; aga kõege enam `olli `erku punast [lõnga]; `päike läheb vahel ergemaks, vahel tumemaks Muh; uhe mõegad - - ergud kollased LNg; [värvilt] Erk nagu `mustlase tulekahu Han; ärgud punased `kindad; tuli on tuhm, kui niiste ära `lõikab siis on `jälle erk ja `valge Mih; kiudud kõrdid olid ikke `seoksed ergud Aud; kui värv ei saand korra pialt ia, siis `pañdi ergemad `juure, mis jumestas Lai || roosa Sure see `paergus ää `õhti, põsed nii ergud veel Põi; naa ergud paled olid Kir

Vrd ergas

3. käre, kuum; leegitsev, loitev; hõõguv; kergesti süttiv – Sa Muh spor Lä PâPõ, Ris ahi põleb pära kui eieti suur erk tuli sæel sihes on; linnu suled on nii ergud põlema; [ahi] palju küttamist saand, [leivad] ergu `küpsemisega Khk; oksad tegad `erku tuld Kär; piilirugine [leib] jah, see `tahtas `sõukest `erku `ahju `saaja Mus; tuli oleks veel vähe erk olavad, vähe

`iildub Muh; [söed] *ergud `kangesti Kse; tuli oo unine, ei ole erk. erk tuli kui laialt põleb Aud; ma toon ergud laastud [lätuseks] Ris*

4. intensiivne, terav – Sa Muh Var Aud *kui on vili märjasugune, on maitse väga erk Pha; nädal `aega `erku `sooja `ilma VII; [palderjani] Juurel on nii vahe erk ais; Nii erk valu keerd käis sihest läbi; Pipar teeb süldile kena ergu meki; Oh, see (vesi) ösna erk pala juba Pöi; [leivatainas] väga erk apu, ku ta maha löön on Var; erk käre külm Aud*

5. vahe, terav *peksame* (luiskame) *vikati erguks, siis niidab `jälle; `sirpi erguks `peksma Kär; katsu kumb (luisatud vikateist) ergem on VII*

6. *koer, temä om `seante ergu kerege Hls; mea keedä `seantse ergu (vedelavõitu) pudru - - keedä `seante, mis ergep om Krk*

II. s 1. erksus a. elavus, reipus; elujõud *tal* (laisal inimesel) *ei ole `kerku ega `erku Trm; `närbinud rohi ja `nortso jäänud, täl one erk ärä Kod b. (suguline) erutus teemä tüdrikulle `erku (ehmatame) Kod; silitäb ja pitsitab, mušutab ja kõditab, tõene lääb `erku täis Nõo*

2. ahjusuule tehtav löke leivaküpsetamisel *taarist ahju suu peel natune `erku teha, et leevad küpseks, õigeks saavad Khk*

herk *erk g ergu spor ViK I(g -o); `erk(u) R(h- Kuu; g -o; `erko g `ergo Vai) kodupoolis; maiusroog mis `erku sa nüüd said ka `vueruse puhul; sie tieb ead `erkut Jõe; Siel olid igäsugused `hergud `laual Kuu; küll miä tahan `teile `erko tehä, muna `ruoga Vai; teised läind luadale, tema (karjaplika) kohe `erku tegema Kad; külm `kiissel ja apu piim se õli täma erk Iis; perenaene teeb omale `erku – nüüd teesed kodust ära Lai Vrd herkroog || `Võerass vittu, kürrpää `erko (suguühetest võõra naisega) Lüg*

erk- väga hele, ere- *erk kollane lind Kaa; Ma `osti erk roheltse rätigo Emm; see (riie) oli erk `kolne uiest peäst Vig; erkkollane lina Tõs; erk sinine kleit Lai*

erka → *ergas*

erkald *adv < erk `erkald maga VNg*

erkama *`erka|ma, -da R(`h- Kuu; -maie Lüg), ergata Trm; `erkämä Jõh Vai Kod/-/-/; `herkämä, nud-part `hergänd Kuu; `ergämä, erätä Kod; ipf (sa) ergassid Pal; nud-part erganud MMg*

1. (unest) *ärkama no eks sen kisä `pääle `hergänd siis ne vähikäsed `lapsed ka üles; `Erkas varakuld `päivägä `rinnu; `herkaga `lapsed kell o juo kuus Kuu; sa õled `ninda laisk et `tahtuses `tõrvasse `suitsu `perse `lassa, siis ehk `erkad Lüg; [läänetuul] vei `uopis Agaja `nurga taha ku `erkäsimmö üless [paadis] Vai; nüüd `erkäväd magamass; eräsin jo esimese kuke laalu ajal üles; ku üles `ergän, ei tule enam uni; mina ei õles eränud, kuda sa eräsid Kod; mil aal sa ergassid Pal*

2. *fig Peräst vast `herkas (taipas), ku oli juo `toise `piirist üle mend `heinä `niitäjes Kuu; sie `erkas `mulle `miele (meenus) VNg; ovost `piitsaga lüöd, siis `erkab kõhe Lüg; lilled keväde `erkäväd Kod; Mina põle kellegi erganud (usklikuks saanud) ing MMg*

erkame *`erkame, ergate ergama üdse `erkase Hel*

erkane *`erkane rõõmus – Vai*

erkas → *ergas*

erkav *`erkav g -a Kuu; `erkev Trm; g `erkvä Kod ergas, erk `erkava unega Kuu; ta on kole `erkev (erksa unega) Trm; [võõras] kel `erkvä kõrva, sij kuulod ärä: `suula sulle `silmä, sitta suhu (kaetamisevastased sõnad, mida lüpsja pomises) Kod*

herkavil `herkavill Kuu, `erkavil Lüg elevil; hakkamas ku inimine tahab `mennä kuhugi, `erkavil `ühte`puhku Lüg **Vrd** erkuvil

herkavill `(h)erkavill (pool)ärkvel Eks kalurid ole `tormi `üüsel igä `herkavill; [vanainimesed teadsid vanasõnu, mõistatusi] Ja `kaiki sidä migä mäli `herkavill hois Kuu **Vrd** herkavilla, erkvel²

herkavilla = herkavill Sie alade maga `ninda `herkavilla Kuu

erkev → erkav

***erkjas** metskits karjub `erkja äälega Krj

erklīne `erkli|ne g -se `kerglane, rõõmus" – Krl

erklōma `erklōma, ergōldō eputama; keksima `tūt`rigukōnō `erklōss pääle?; ergōl' ütte `puhku Urv **Vrd** herklōma

erko `erko g `ergo "hea, tubli, kohane" `ergomb sana Vai

erkoma¹ `erkoma kajama ma louli nenda et mets `erkos `vasta Rei **Vrd** helkuma

***erkoma**² ipf (ta) `erkos ehnuma `viedi [kohkunud] laps üless lavale, `torgeti pää `külmä vie `sisse, `jälle kolm `kerda ja `üeldi: Jukule `tervis, `aiguss `aia `teivästelle. siis laps `erkos tagasi sest pelomisest Lüg **Vrd** erguma

***erkone** erk ovosele `anna `süia, siis obone lähäb `erkosest Lüg

erk|punane teravalt punane – spor Sa, Muh, spor L, Lai Nää kui erkpunane riie Jäm; erk punane ja tume punane Muh; üks kiut oli erk punane, teene `valkjas punane Tõs; Erk punane villane lõng `võeti [kidi arstimiseks] Hää

herk|roog erk- Jõe Kuu; erku- Kad, `e- Kuu(h-) VNg Jõh Vai(-o-) kodupoolis; maiusroog `paistekakk on ka üks erk ruog Jõe; Täna oli `herkuruog `ruosa `manna Kuu; kui one `toised kodund `vällä siis `amma `ütles miniale et `tiema `erku `ruoga VNg; nuo neile (kündaile) `keideti muna siis `erko `ruoga [kevadest esimesel künnipäeval]; tie `erko `ruoga, tie paremikko Vai **Vrd** herguroog, herk

erks erks "kerglane, edev" jutuga ja ihuolõkuga erks [tüdruk] Krl

erksa → ergas, ergus²

erku¹ `erku Lüg Aud Pär PJg Vil Trv Krk

1. erksalt, teraselt vaadan naa `erku tä `piaie Pär; isi vahib nõnda `erku nõndat (lapsest, kes ei taha magama jääda) Vil **Vrd** ergult

2. suure leegiga tuli põleb `erku Aud

3. kikki(s) obone ku `tunneb `undi `aisu, ajab `kõrvad `erku Lüg; erk obone, kõrva `erku Trv **Vrd** erkus²

4. kohevil(e) na (haod, põhk) om kauniss `erku alle - - säe na `äste `erku üless sõss na kuivass parepest Krk

erku² erku kõhn See erku kut ärjavits Mus

herkulas, -kõüs `herkulas (kõüs), `erkules- kakuami ankru tross `Ankur`kõüte asemel oli [kakuamil] `erkuleskõüs. `Kõüe siess oli `vaier ja pääl `kõüe `kiermed Kuu

herkules|kõüs → herkulaskõüs

erku|roog → herkroog

erkus¹ `erkus Hää Kod, -ss Krk; p `erkust Mus Tor; kom `erkusega Muh erksus; reipus obuse `erkust vaadeti kikerdamise pealt küll (kas viskas üle selja või mitte) Mus; Jänese

poest obuse `erkust `ostma (vitsa tooma) Hää; mul tuleb `niske `erkus `sisse [et läheksin seenele] Kod; `erkuss om iki `seante `kuulmine Krk

erkus² `erkus Lüg(-o-) Var

1. kikkis `Erkos `kõrvad pääs (terava kuulmisega); kõrv `erkos, `kuulab siit ja sääl, `kuida `ilmas `asjad `onvad Lüg **Vrd** erku¹

2. traksis, hakkamas põle `prõksus olekut et naa `erkus on Var

erkus³ → ergus²

erkuvil = erkvel¹ õle rahu aseme pääl, älä `möllä `ühte `puhku `erkuvil, sie on `ninda kui inimine on `erkuvil, ei maga nõh Lüg **Vrd** herkavil

erk|valge teravalt valge – Sa Vig Var varased `valged tuhliid, erk`valged `öitsmed Jäm; nii erk `valge pea Mus; sead on `anamasti erk `valged; erk `valge täht, kui külm on Krj; Õleni al<sup>1</sup> ja erk `valge lauk `otsas Pöi; lagled ehk luiged - - suured erk `valged Var

erkvalla = erkvel¹ om `erkvalla² – minnä² taht ei saa² minnä² Röp

erkvel¹ `erkvel Kod(-r-) MMg Vil elevil, ärevil; kehkvil [naine] `niiskene `erkvel aga. one rõõmus ja `kerkleb mehe ümmer; vasik oo `erkvel; obene oo `erkvel. vahib. `pelgäb; tõese majan õled `erkvel ja `kerkvil Kod; `erkvel `ühte `puhku, `muudku lähess aga MMg **Vrd** erkuvil, erkvalla, erkveli, erkvile

erkvel² `erkvel Lüg Jõh Juu Amb Koe VMr Iis Trm Kod(-r-) MMg ärkvel ei `saagi `iaste magada `üösse, ole aga `erkvel Amb; meie õlima üleväl ja `erkvel Kod **Vrd** herkavill, herkvälle

erkvele ärkvele `vuata et laps `erkvele ei sua Juu

erkveli = erkvel¹ ma olli nii `erkveli, et näiss kas nüid tuldass jälle tühü `aama Ran

erkvile = erkvel¹ ma_s saa `konnegi `olla, süda om nii `erkvile kõik Rõn

herkvälle = erkvel² Ääsä² `üüse ol<sup>1</sup>li hulga `aigu `herkvälle Rõu

herkõlõma `erkõlõma Krl, h- Vas eputama tüdrigu<sup>2</sup> `erkõlõsõ² Krl **Vrd** erklõma

ermadu `ermadu g -tuma p -tundu rhv1 valusalt hell – Kuu

Herman: (uhkest mehest) ni om `uhkõ ku määne herman¹ Se

erme- 1. herneid sisaldav, herneldest tehtud `erme aanad (väikesed hunnikud) õlid põllu piäl, kui `käegä kisud; `erme ja uba liijnt ike kiädeti vanass; `erme ehk kartulisupp küll on lodal Kod

2. herneldest (kasvuks) vajalik või määratud [võsas] one `selged `erme kepid nõnnagu nõre; `ermemua (koristatud hernelõllu) `piäle tegid rükki; `erme `sardal [pandi] `alla kaks lat¹ti, ülesi üks Kod

Vrd herne-

ermed pl ermed, `e- helmed `ermetega vööd – peenikse `ermedega `tehtud; `ermed ~ ermed - - kõvad kivid, lumi `valged ja kulla `karva kollased; meie ajal olid kivi `ermed; ermed kaelas Lai

erme|hirmutus hernehirmutis vana mütsilot¹t, `pantse `erme irmutusess; [linnud] viimäte `afjuvad ärä, issuvad `ermeirmutuse piäl ja situvad Kod **Vrd** hernehirmutus -**luud** (kokkukeeratud) hernekahl, -kimp `erme luudad `pahti [rõugu] lat¹i `piäle `kuima; alate `erme luudad [pandi rõugu] kül<sup>1</sup>te `piäle künni ülesi Kod **Vrd** herneluud

-**ermene** Ls hiireermene

ermes *ermes* g `erne Kod MMg hernes *lehem lähnud* - - `erne; `ermel lõssud *juba küljen*; `suhkruermes *oo magus*; *edemält õli sij müüd et kiädeti sualaga ube ja `ermid*; `erne *kaun, kui [on] vana, nõur one lõss*; `ermid *visati küll [puhastamisel kühvliga]*, *siis uústitet `ermed jäävad ene ligi*; *on al`lid `ermed ja sinisid ja `val`gid ja kirjused `ermid*; *ku põhja tuulegä `ermid `külvmä, siis õlema kõvad* Kod || (teenijast, kes kohta ei pea) *sij pani jo `ermed `sarda, läks ärä*; *juba sel `ermed `sardan jälle* Kod

erme|tera *hernetera* `ermeteräd *oo kaana siden*; *pisarad nagu `ermeteräd* Kod **-tont** *hernehirmutis* `erne *toit* ~ `erne *irmotus* Kod **Vrd** *hernetont* **-vars** *hernevars* `erne *vars lähäb lüline*; `erne *varred* `pañti *lakka* Kod

ermitama *ermitama* Var Tõs (märjaks aetud hobusest; haiguse tõttu märjast loomast) *obu märg, üsä ermitäb*Var; *märg loom, ermitand tilgad* `kül`ges; *lehm ermitab* Tõs

hermon → jermol

ermul → jermol

ern → hernes

hernas → õrn

herne → hernes

herne- 1. *herneid sisaldav, hernesses tehtud kui tahad puhast `erne `siemet, pane `lähker `erne `aasa, iir `kannab kõhe täis* Lüg; *lai ja ümmargune kut `erne labu* (paksust inimesest) Mus; `erne *pahutsed* (kupasitud hernes) Muh; `erne *rõuk*; *kaks kolm tükki tehässe `erne `auni* Mar; `ernesegadis - - *kus oli ernes ja odra ja kaer segamine* JIn; `ernevikk, *ernes kaeraga segamine* IisK; `erne *pundar õli vihu `moodi, ia `sarda `õsta* Trm; `erne *purstid olliva* - - `võeti *ladvast `kinni, kääneti kokku* Ran; *ta viib siss tolle `ernekotu tolle `poole* Nõo; [läte] *kiip keşpaegast kui `erne pada* Kam; `erneteñp Rõn; `herne kák`k; `Hernevatsk Ráp; *tuulega ai `herne rua `ümbre* Se; `herne pliini? *um kõva süük* Lut

2. *hernestele (kasvuks) vajalik või määratud `erne `roekad* Khk; `erne *varras* hv ~ `erne *piste* hrl; `erne *pisted on `sukruernestel* Juu; *mõnel on suured `erne väl`jad* Trm; *tuü om üits kõik kas `ütte `erne varva vai toki*; *kellä viie `kuvve `aigu lähä `erne `nurme* Nõo; *Aja_ `lamba? `herneolõ* (koristatud hernenõllu) *pääle* Har

3. *rõuge- kes om `erne `aigusen* - - [sel] *tuleva verevä `vistrigu üless* Kam; *kiä `hernit um põnnu? toolõ jäävä? `herne tsopa? näo pääle* Rõu; `herne *mädä* (rõugelima) Plv; `hernetsopanõ *`tüt`rik, `herne tsopõnõ* Se

herne|aas *hernerõuk* – VNg Lüg IisR *`pannasse `kuuse kärissed `püsti, ja `neljä `kanti `argid `vasta* - - *`ruodjamed `käivad `õkside pääl. ja `sinne `laotasse `erned `selgä* - - *sie on `erne aas*; *pane `lähker `erne `aasa, iir `kannab kõhe [herneid] täis* Lüg **-aasatont** *hernehirmutis* `Erne`aasa *toit* vai `erнетоit - - *sie toit pidi ka `lapsi `iemale peletama*; *Mis_sa käid pühäbäsel `päeval `ringi `jusku `erne`aasa toit, pane `õmmeti `teised `riided* IisR **-agan** pl *kuivad hernevarred* `erneagana ja *uaagana* `anti *iks tsikule* Ote; `Herne ja *ua agana`jäivä? eläjille* Rõu **-ase** hrl pl *rõugearm(id)* Urv Plv Se *Mõnõl ol`l kõik` ihu `herne asõmiid täüs* Urv **-asõmine** *-asõmi|ne* g *-tse* *rõugearmiline* `Herneasõmine *ñagu* Urv

herne|hagu 1. *hernest toetav mitmeharuline oks* `erne *aod `onvad `suhkru `ernide `tarvis* Lüg; *ma\_`lää `mõtsa `herne hakõ `ot`sama. `herne hao\_`pañti `pistü, sinnä\_`herne_`kasvi `ümbre?* Har

2. (kokkukeeratud) hernekimp `erne tüvid `kiereti pune - - mõnes kõhas `üellässe [seda] `erne aod Lüg

herne|hain ?vesihernes (Utricularia) `erne ain om serände leht ain, vij sehen kasvap; nigu ma käe `sinna `erne aena `sisse susassi, nii vähk võt mul sõrmest `kinni Puh **-hirm** hernehirmutis – San Urv Plv `hernehirm `herneh; `herne hirm (närustes riietes inimene) Plv **-hirmus** hernehirmutis `Erne`irmus `pañdi aja`maale kanade pärast; Oh kuda `nuoremalt sät`tis, vahi misukesest `erne`irmussest `ennast vanast piast `muutas IisR **-hirmutis** peletusvahend, inimesekujuline hirmutis – Jõe spor eP, Puh `Erneirmutis `tehti vanadest riiekest, üks kaigas oli `püsti ja teine oli kätöks `risti Pöi; `erneermutis oo aja `otsas Kul; põllal oli pal`ju `erne irmutesi Mär; `erneirmutis oli nisude sees Rap; `erneirmutes ~ `ernepeletes Juu; teevad `erne irmutes, siis vareksed ei tule Kos || (määrdund, halvasti või silmatorkavalt rietatud inimesest) Just kut va `erneirmutis, pintsakil üks ilp `uitab teist taga Pöi; See o enesel naa pailu tut`ta `ümmer aan just nagu `erneirmutis Han; Kas sa `erneirmutes ka nägid - - lagunu `riided [selgas] Hää; kus te lähete, vanad `erneirmutesed Ris; ribus `riides nägu `erneirmutis Jür; must `üstku `erne irmutes tene JMd **Vrd** herne|hirm, -hirmus, -hirmutis, -irmuts **-hirmutus** `erne- R Hi hv L K I M, T VLä, `h- Kuu Phl V; `irne- Rei peletusvahend, hernehirmutis `Lastele `üeldi, et `erne`irmutus ei luba `kellegil `erne `kaunade `kallale `menna; `Erne`irmutuse tegime `kapsa`aeda IisR; Akkide vastu panti erne erneermudus Emm; meni ajab paar kolm teivast `püsti ja kuub ähk jäkk `selga ja `irne ermudus on `valmis Rei; `erneirmutuss pandass `varblaste pärast. mõni kõrd pandass `erneirmutusele rätiku libisema pääle; tsut`sela pandass `erneirmutuses. tuu om täistopitu mijs või luum Ote; pandass `hernehirmutuss kōik `pel`gäse tuud, varõsõ ni haraga? Se **Vrd** ermehirmutus || (määrdund, halvasti rietatud inimesest) `lapsed `jäivad külavahela puha kodu `sinne `juskui `erne `irmudused VNg; Nägu nagu `erneirmutus (inetu) Jür; [ta] käi räbalin `rõõvin, käi ku `erneirmutuss kunagi Trv; küll om ropp, nigu `erne irmutuss (rāpasest inimesest) Kam **-irmuts** hernehirmutis – spor PāPō, SJn Vil spor M Ei [see tüdruk] lähä küll `ühti sehukse `erneirmutese naeses PJg; `erneirmuts irmutab varesid Vän; `erne irmuts, närudest tetäs `seante kaju, käe laiali Hls; sij om nõnda närune ku `erne irmutse kunagi Krk **-iva** hernetera kardulid põlegi all, nagu `erne ivad HJn; suola `tüikad `kasvavad käte `külge nagu `erne ivad Kad **-jahu** herneist tehtud jahu isa joosetas `erne jahusid küll - - neid `pandi leva `sisse Khk; Ku nisu `jauha es olõ?, siss küdsete ka vatska kešvājaahast, `taf`reku jaahast ja `hernejaahast Rāp **-kaer** segatis `ernekaer, sie `tehti `pollu`einaks - - kesa `peale `tehti `erne`kaera `lehmadelle siis kui `lüpsma akkasid Hlj

herne|kahl `erne- R Mar spor KPō, Iis Trm KJn, `ärne- Tõs

1. (kokkukeeratud) hernekimp `erne `kahlad `panna `aasa VNg; mere `erned. oo küll `neoksed tordid nagu `erne kahlod Mar; `erne kahlud. `truit`i sedasi pialt kokku ja panime puude `piale [kuivama] Tür; `ernekahl `piosse - - ja siis `vasta `pinkisi neid `erneid `peksma Koe; `erne kahlud pannakse ladvad `sisse `puole põrmandalle [lademesse] Sim

2. Erne kahl ~ kahlad (tähtkaju: Bereniike Juuksed [Coma Berenices], Jahipenid [Canes Venatici]) Kad

herne|kama hernetamp `hernekama um iks ešs, uakama ešs Rõu; kaarakama ni `hernekama `pit`stedi kokko [kākiks] - - siss `süüdi Vas; vanast ol`li `hernekama Rāp **-kaun**

`erne- spor R(h- Kuu), eP, `ärne- Tõs `Lastele `üeldi, et `erne`irmutus ei luba `kellegil `erne `kaunade `kallale `menna IisR; *Ernekaun pannasse õhje otsa* [angerjale] Khk; `erne `kouni `luhki `võtma (herneid poetama) Rei; võta `ärne kaun `lahti Tõs; *kiedime `erne `kaunu* Trm

hernekene dem < hernes `saaksa? `hernekese?, *olõ_i va's pikk a `kõtru um pal'lo* Lut

herne|kepp `erne- Emm hv L Ha, VJg Plt Puh Nõo, `ärne- Tõs kasvava(te) herne(ste) tugikepp *`ärne kepid pannasse `ärneste `sisse, et `ärned `püsti `seisavad* Tõs; *`sukru `ernetel on `erne kepid* Kos; *ku `erne kepi `aiksade `ärä `pa'nti, siss `erne nakassiva keppe `müüdü ronima* Nõo **-kohutis** hernehirmutis *sa `justku `erne kohotis* Kse; *`väike `veske oo koa `ernekohotis* Var **-kõder** hernekaun – Äks eL küll *om tänavu ää suure `erne kõdra* Trv; *ua `kõtru keedeti, `erne `kõtru kah* Ran; *`erne kõdra koore olliva unikun* Nõo; *`herne kõdra? umma? vaglatsõ?* Plv **-kõrne** pl `erne `kõrne pekstud hernevarred – Krk **-kärbis** kärbis herneste kuivatamiseks; kärbisesse pandud hernekuhil *kui `erneid vähä on, siis teevad pisikesed - - `erne kärbised* Juu; *`erne kärbis, `niuke puu, kel oksad olid parajaks raiutud* TÜR; *`ernekärbisse* Ote **-leem** hernesupp *emä `keitäs `erne liend* Vai; *Esiti oli inimestel `ernid - - maas, siis `talve keedeti `erne leent* Põi; *kis `erne leemega `leiba sööb, see närib eese keele ää; meil oo (õeld) `erne leem, meil ei ole korsnast peal* Mar; *ikke `erned ja tangud ja liha suutäis `sisse ja oligi `erne liem `val'mis* VMr; *küll om ira inime, täl k'ijb tuu taguots ku `erne liim* Nõo **-leemekene** `herneleemekene vedel hernesupp – Vas **-lest** `erne- spor R eP(h- Phl) M, `ärne- Tõs noor või tühjaks poetatud hernekaun *Ohukane `nindagu `ernelest* Kuu; *`herne lestad, mikes pole `hersed end* Phl; *`erne lest, kui kaunast ivad `väl'la `võetasse* Koe; *`erne lestad on siis kui teri veel õieti sees ei ole* Trm; *`erne lesta* Krk **-luud** hernekahl, -kimp *`erned kisuti `vällä ja `kiereti tüvi `õtsad `ninda `vassassutte kokko. sie õli `erne luud; `erne `luuvad `pandi [kuivama] tüvi `põhja `puole, `lõune `puole `latvad* Lüg; *`erne `luuvad `pandi `kaksite `aasa `pääle; [krati tegemisel] Võtta kaks `luua vart ja pane nied `risti ja siu `neie `külgä üks `erne luud* Jõh **Vrd** ermeluud **-maa** hernepõld **a.** herne kasvukoht *`ernemaa `tehti `ärjabä `süõti* Koe **b.** koristatud hernepõld – Krk **-mardik** (hernekahjur) *kana korja's `hernemardikõid* Har **-moo** koristatud hernepõld – Ote San V *`herne muu ~ `herne ol'g* Rõu; *Hernemuü päält olõ\_i karäl suurt võtta* Räp; *ajagõ kari `hernemuu pääle* Se **-naal** kõva hernes ma *`tahtsõ `herne naalaga umma hammast `kat'ski murda?* Har

hernene `herne|ne g -dse Har; -erne|ne g -se Khk; pl - `hernetse Se tangtõbine *taa tsiga om `hernene, taad ei massa_pedämist* Har **Vrd** hernine

herne|palg hernekaun – RId *`erne palust võttan `erni; [aunas] `erne palud `kuivavad üvast `varside `külles* Lüg; *`erne palud, kui [on] `erned sies* Jõh **-peenar** `akna all on `erne peenar Mär; *mia nägin `erne `peendra pääl suurt einarit'sikud* Saa **-peletis** peletusvahend, hernehirmutis – spor Sa, Tõs spor Ha *`erneirmutis ~ `ernepeletis* Krj; *`ernepeletis pannasse nisude ja erneste `sisse; `ernepeletis kohotab jänesi ja `linda* Tõs; *panime `erne peletes `püsti `senna* Ris || (närustes riites inimesest) *nõndakut `erne peledis `katki* Khk; *selle `erne peletisele_p lähe `ükskid naiseks* Kaa **Vrd** hernepehletis **-pehletis** = hernepeletis *`erne ermotos ehk pehletes* Ris; *nao suur tuule`aetod seal, nao va `erne pehletis (liiga laiad riided) `selgas* Mar; *`erne pehletis ~ kohotis* Kse

erne|piim ternespiim (hrl keedetult) – Lüg Jõh IisR Puh `ernepiim on esime, mis lehm `andas, ku õli `poigind; `erne`piimast tehasse `kuoki `ahjus; `tuores piim (keetmata) ~ `erne piim (keedetult); Mina en süö `erne`piimä suppi Lüg; `Erne`piima `tehti `värskest `piimast - - esimisest ehk `teisest ehk `kolmendast `lüpsist segati `teise `piimaga ja `kiedeti Jõh Vrd ernes

herne|puder hernetamp `erne pudru süiasse piimaga, keedetu `erned tambitasse nuiaga `kat'ki ja pannasse kõrvetetu pekki või `rasva `juure Äks **-puu** suur läätspuu (Caragana arborescens) Lüg Emm Mar KuuK `pihlaka `muodi - - pidid õlema `ernepuud. sügavad `kõllased `õied Lüg; `ernepuud, eki`põesad KuuK **-põld** Vanasti `ööti, ät aņņerjas keib `erne`põldus `öösse; `erne põllale pannasse irmudissi kui linnud söövad Khk **-rehi** korraga käsitsi pekstav hernekogus `erne rehi oli üleval parde peal PJg; Õli ernerehi pekstud, aeti jälle seena jäere umniku ja visati [hernerteri puhastamiseks] käsikühvliga Trm **-roog** (pool)paks hernesupp uhmril tõugatud odrateradega – T V suur paatäis keedeti ua ehk `erne`ruuga Ran; vanast tetti `erne `tõmpi ja keedeti `erne `ruuga Nõo; ku üte nädäli `ol'li`surviterä?, siss `tõösõ nädäli `keeti (keedeti) `jäl`herne`ruuga vai `suur`midega`kartold Rõu; `Herne ruvval `aete `jäl vesi `kijima, `tuude aad'ast livvaga `suurmet paari ruhmiku tävve osa ja paari pāk'ä `suurunõ tük'k `rasva, ku nuu`keivä?, `panteva `herne`ka`sisse; Ua- ja `herneruvvaga `leibä süvvä es tohi? Röp

ernes `ernes ternes(piim) Lüg Vrd ernepiim

hernes ernes S(h- Phl) L KPõ Iis IisK hv KLõ, spor M/ -ss/, `e- spor R(h- Kuu), ern Lüg IisR, `erne VMr spor TaPõ VIPõ M, T(-e^o San) V(h-; [h]erne^o, herneh), `erne RID hv JõeK Äks, g `erne (h- Kuu Phl V; -r- V); pl `erned Lai; jernõ, järne, pl `jerne^o, -õ, `järne<sup>o</sup> Lei; `arnes g `ärne Tõs (1. ja 2. tähendusrühma piir pole alati selge)

1. hernes a. taim; selle kasvuala `erni `pekseti `vardaga; oli `tehtu ühe`postine `aasa `ernide ja ubide jaust VNg; `erne tahab säääl `kasvada, kus on paat; uba ja ern `siuti `vihkude; `lastele ikke `üeldi ku - - `erni `käisid `süömas et näkk on `ernes Lüg; suurdele ernestele pannasse `roekad Khk; ernestel ikka veel lestad pääl Krj; `erne üva ehk tõra Rid; `ernepeletis pannasse nisude ja erneste `sisse; `väiksed `erne viiksud Vig; kanad oo `ernis Tõs; `väiksed ua ja `erni läätsäd, mis akavad alles Saa; `erned olid keik kuker`pal'li maas (maha vajunud) HMd; ilust `erned olid, nagu urvad kohe Rap; `ernel olid kärbised Ann; ku madikse pää oli tie `kõrge, siis kasvab mää puol või `künka puol parem ernes VMr; `ernetel saab `vasta `pinku kahlud ära `lüedud Sim; ernet niidetasse vikatiga, ja kistasse kua Trm; `erne ei seesa, lähäb külite, kui on pisike `erne Pal; `ernesse pannasse toht `värbusid irnutata Lai; `ernile tahava kärbusa `sissi panna Trv; siga läits `erness Hls; mõtsast tuvvass kuiva `erne - - lastass [rehe all] obestel sõkku. obese viiäss ernedel pääl; `ernit tõmmati sirbi ninage üless Krk; sulase `erne `ol'li säääl karjamaa veeren Ran; latse lätsivä `ernede `kõtru `süüjä Puh; tinav`aasta om `väega lõkane `erne; vanast kakuti sirbi nõnaga ernet; mõnikõrd `erne kah, aap kasu taka; vanast aid `olli ernet täis ja uba; Ernest ja tütrikust ei mindä putmata müüjä Nõo; pal'lu lakku om küllen, `erne saa kõdranõ Ote; ma sei `hernen nii pal'lõ `kõtro Kan; kiä `müüjä hernet lätt, piat õks `kaksamma paar `kõtru Har; [ihne mõisnik] `andnu`käsü et, `herne`niitjil `olku`pulga`suuhn; Tuu (angerjas) ol'li käünü`hernehe kah, ku`herne`kon jõõ ligi trehväss olõma - - timä ol'li söönü`herne `lehti ja `herne `lauku; noorõ `kuuga`külvet herne`naglutõdass, vana `kuuga`külvet vaglutõdass,

täüis`kuuga\_külvet kasuss kõdrinõ Rõu; herneh om jo\_`hindäkoru?; meil esäkotoh tet`te küll herneht pal`lo Röp; `jerne? pikavarõga vikadiga neidetasõ Lei; `suvvõ kasugaga, `talvõ pal`ass = `herne?; [mängus] kahr `näütäss, kuiss latsõ? `hernele `lätvä? Lut || fig Tüdrukud `irnuhid kohe `erneks (tõmbusid suurest naerust kõverasse) Jür; `Ernen tettu (lokkisjuukseline) Hel | (heast, muretust elust) seast elu ei oole `ernen ka, miul om ää elu Krk; No oll täl viil elu ku ernen, põlve ku pörsal Hel; mis no laisul viga, eläse_ku `ernen Krl; Elo nigu `hernel `maska`pinre pääl Plv; Elo nigu? `herneh Vas **b.** (eri sordid: taim ja tera) `alli `ernes on suppist tehä magusamb; `valgedest `ernidest saab muidu üvä supp ka Lüg; rohelisted `erned on ka Khk; iiri allid, kure kirjud `erned Rei; al`lid `erned ja `valged `erned kievad `küpsiks ja lähvad tümaks Kos; `ernid on `muste, `al`lisid, sinisid, ja mõned päris `valged Trm; meil `kolme tõugu `ernid: kesa `erned ja `valged `erned, al`lid `erned ja kärbis `erned Pil; alli `erne ~ jänesesita `karva `erne; `taeva`karva sinitse `erne; kõllatse `erne; siss tulli riia `erne, suure jämme, kõllaka `valge Krk; `val`git ja `al`le `ernit ma näi Kam; jänese sita `erne om kirju; al`lass erne. tol om `al`la terä - - sinitse Ote; ma kül`vi kattõ `sorti `herneid: `ahku `herneid ja `valgõid `herneid Har; söögi jaost oma? õnnõ `valgõ? ja `hal`ja? `herne?; `valgõ herneh taht kõvva savi maad Röp; siindse `herne? ja `valgõ? kirivä `herne Se; suurõ_kirivä? `herne?; suurõ? `valgõ? `herne?; vahadsõ? `herne?, pandass näid `kapstidi `sisse ni hapatusõ `sisse; `veiku? `valgõ? `herne?, `kõtru pal`lo, arvattass `saaksa? `herne? Lut

2. (vili) a. hernetera, -seeme; hernetoit `erned pole jound viel `lesta `sisse `kasvada Jõe; kui `surned `valvati siis `enne `keideti suur pada täis `erni. siis `anneti `kõigile `valvajatele `erni; murenda `erni; `Ernest `külvä `põhja`tuulega, [siis] kieb `erne `pehmest Lüg; ei saa `ilma `ernita `liend `keitä; [hernekülvamisel] ei `tohtind `olla siit sie `põhja tuul et s\_pidi tulema `ussitanned `erned Vai; [see, kus] `erne loodused sihes, on lestkaun Jäm; pisised `erned külitasse, suuremad pistetasse maha Khk; `ernid `poetama Muh; ube `ernid `pandi koa leenisega lekesse Mar; [supis] `ärni na vähä, et aa `ratsa obusega taga Tõs; Anikõredest `teht`i keraalused - - `kuivi `erni `pañti `sisse Hää; veeretasin `erneid [riidega kaetud kausil või taldrikul] - - ilusad `erned lükkannäpuga `väl`la, prügiprahk jääb maha Juu; ernes ei maitse juo siis enam ia, kui teda parsil kuivatatakse Amb; kui ei saand [õppetükki] `selgest ehk lugetud `pañdi `ernete `piale põlvili; ernes tuleb nii külvata et viis ernest ühe obose raua `sisse lähäb VMr; paneme [keemise ajal] äkitselt `külma vett `piale siis `erned ehmatavad lähvad tümast kohe VJg; vedu ajal on `vankri põhi vahest `ernid täis Trm; keedeti ära `erned, `pañdi `soola `piale, need olid soolaga `erned Lai; liim ol`li `rahkjatest ernetest; `ernel naelad siis, mis `sõukest kõvad on KJn; kupadet `erne; naglatse ja kildutse `erne; `ernit külvets, ku taevass kirivene Krk; `erne puhun om üits kandsik `leibä, ua puhun kaits kandsikut; ernet külveti `pääle päevä, et siss ei `maotanava Ran; sañt tõmmanu `erne õngu lõõri; `maotedu `erne korjati enne `leotamist `väl`lä; sääll maan om mõni `ernepõrmukene, kana om jo ullu `ernide `pääle; kui ernet külveti ehk uba, siss tetti `lõunõ tuulega, et siss saava `pehme `erne Nõo; pihu pild linna, sisask eit `ernit, tet`ti `ernit, kui sisask `laulse Kam; puhetu `erne? Urv; meil `keeti (keedeti) `lõunass kuivaltõ `hernõid, `pañti suul `sisse; minevä `aestaja `oll`li_`herne `kõrksõ? Har; kõdritsõ_supi `sisse `värskit `hernit kah; kas `hernist vai oest (ubadest) kah [tehti tampi]; [söögiks tehti]

Ua_térriga, `herne `suurmidõga Rõu; ma `viiksi ka `herniid `maaha kanolõ Plv; mis kurõl viga kõrgista? ku `herne_nõna all (õeld sellele, kes toitu valib) Vas; Kes upõ ja `hernidega `leibä sööse tol lätt pää `pal`jass; hernehte `pääle ol`l üt`s tõõnõ kuul`meistre `lat`si põl`vilõ pannu? Räp; herneht süvväss ni upa süvväss Se; `herne külb, ku vagla? tulõva? `ussõ maa siäst Lut || fig `Kuivi `erni söönud (rase) Hää; Erned kindas (külmast on sõrmed konksus ja kindaoits ripub tühjalt) Amb; [viska] Nigu? `hernit `vasta `saina (tulemuseta) Rõu
b. (võrdluses hernetera kujulisest moodustisest) `sassaparilad suos `kasvavad - - [pärast õitsemist kasvab] *nagu ern `otsa IisR; nii pisised `tuhlid nda_kut `erned Khk; justkui `erned `joosvad [pisarad] `silmdest `välja Muh; Nordi meres oli naa soolane vesi nagu `erni jooseb maha Aud; [tallel] mustad täpped oli sees, jüst nagu ernestega ää visatud Juu; [higitilgad] nõnnagu `erned veerevad maha Ksi; suure pisare tulev ku `erne kunagi; `mõisal rüä ku `erne (jämedateraline) Krk; ihu `olli `val`git mädä`vil`le nigu `ernit täis Ran; [rõugevillid] nigu `erne ihu pääl; aga ku rahe om, siss joosep nigu `ernit Puh; ja kos jutt, ta `õkva nigu `ernit valass; kõnelda ta mõist, suust juusk `väl`lä nigu `ernit jälle Nõo; [rõugevillid] muial mädäsi? är?, a jala talla all ol`li_nigu musta_`herne? Kan; silmä? `juuskva? nigu `hernit Rõu; silmä `juuskva vett kui `he`rnit ~ `herne téri `vällä (pisaraist) Se*

Vrd ermes

3. hernetera taoline asi või moodustis *Sis `kiereti tämä (tõrvatilk) sen jahu siess, `ümmürgäsiks `herniks (tõrvapillide tegemisest) Kuu; `erned `viina `pääle `leivad `neskesed teräd justkui `erned. siis õli vett pali sies; palav on, silmnäost ajand palava `erned üles ja vett Lüg; [kül m koor läks aeglaselt võiks] Siis oli niisuke `erneteraline ja rabe IisR; pesu sini natused nee `üitasse ka ernesteks; kui jahudele koid `sisse sugend, siis nad löövad `erne Khk; kui kihu imeb jääb jusku paistetuse ernes üles Kad; `lamba `herne? (pabulad) Lut; h e r n e l Lüg Jõh IisR ~ h e r n e s Saa Lai ~ h e r n e n Trv Hls Krk hernetera taolise moodustisena, piiskadena; h e r n e l e hernetera taoliseks moodustiseks – IisR kui vesi akkab `kiemä, `üellässe - - vesi on rakkul ja vesi on `ernel Lüg; Äge ilm, `otsaedine `ernel päev `otsa; Või läheb `ernele ~ mañt on `ernele läind [võitegemisel] IisR; nõnda palav on et vesi on `ernes otsapääl Saa; igi jooseb `ernen Trv; rüäl om pää mett täis, ku tilgan puha - - `ernen otsan Krk*

3. tangtõbi; tang, finn *signa on `ernel, on `erne sugused munad liha sies Vai; ku_`tsial `herne omma, tuust lihast ei_saa medägi muudku `siipi Har; kui südä `hernit täüs lät`s, siss `kuuli [signa] ar?; `herneh tsiga Rõu; a no\_i olõ\_kuuluki, et t`sia_`hernih omma? Vas*

4. hrl pl rõuged **a.** rõugehaigus; hv rõugevill – Kam Ote V `ernist pimedäss jäänü [vanamees] Kam; ma `poiskõsõn `põssi `hernit - - `aasta `ringi ol`li\_jala talla all nuu? `herne_nätä? Kan; mõnikõrd ol`l terve\_külä `hernin; `herne? van ~ poka? hrl Urv; nii ol`l `herneid täüs ku `tiñti Har; sis ku pokkõ pandass sis ei naka? `herne? `külge; musta? `herne? umma? `surma viiä? `herne? Rõu; `pääle `hernide tulõ muhu tõbi Plv; lät`s (jäi) `hernehe Vas; lat`s om `herneh Se; `herne? saava toolõ, kual olõ_i? pant (pole vaktsineeritud); palõ? ku tsiatsungõrma? (`herne?) Lut **b.** kaitserõuged kui ma leeritüdrik olli, siss `panti `ernid Ote; mul om `täambä lat`silõ `herneid `pandma minek Har; ku? `keskmidsest koolist `vällä sai, sis `minti `hernit `pandma Rõu; `herne läävä kasuma käe päl; ku oppõ `herne `pañdjass ar?, siss anda as sõtta Se

herne|sard 1. hernerõugu sõrestik; hernerõuk – Saa Iis Trm eL `erne`sarda visati `erned üle roovi lat'ide Saa; `erne sarrad panime sügisel `ernid täis Iis; kui `erne `sarda akati tegema, `pañdi `kärpad ritta, `õkste `piaale lat'id Trm; `erne sard om `valmi tett ennegu vili `pääle pannass Krk; `erne sarra kärpääl om kolm `pulka Kam

2. sõim rõugearmiline inimene – Lut

herne|supp `Keideti `ernesuppi - - `õhta `süödi `paksu, `ilma `leiväta, `ommiku vedelä, `leiväga Lüg; Siis kui peremes sai `õtrad `külvätud, siis perenane `keitas sene [sea]savaga `erne suppi ehk uasuppi Jõh; `Söege `erne suppi, sie tieb mokkad `pienest [õeld lastele] IisR; teesibe `õhta `olli `erne supp Muh; ua ehk `erne supp, see oo `vastla päne supp Mär; ja `riede olnud `ernesupp KuuK; `erne suppi võib piimaga ja rasvaga `keeta; `erne supi `sisse pannasse `kruupisid, ja kui neid ei ole siis `tangu Äks; `erne ja ua supi `juure süüasse apu `piimä KJn; `erne supile pane `piimä ja põrmukese jahu; vanast ua ja `erne supp `olli pääsüük Nõo; Ma_keedi iks vanast `herne suppi Urv **Vrd** herneleem

hernes|vars 1. hernevars – Rap Juu ernesvarre `nuustikuga küüriti puu `nõusi. kui kodu ernes `varssa põld, `toodi küläst ja `tehti `nuustiku Juu

2. (taim) ernesvars on paksult meres, suured tukad Rid

hernes|vesi ernes- Saa SJn; in `ernes- Kei higipisar(ad) kui `aigus ja valu suur on, siss tulevad ka ernesveetilgad otsa pääl. kui - - palavik ära kaob, siss on kah ernesvett oodata; kui lehmale ernesvesi ol'li, siss keedeti `küümlid Saa; loom üsna `ernesvees, kui tilgad on karva ots Kei; [luupainajaga] lehmad ol'lid vahel ernes vees kohe SJn **Vrd** herne-, erni|vesi

herne|tamp puder (uhmris) puruks tambitud hernestest vanast tetti `erne ehk ua `tampi Ote; `Erne tamp ol' iks viil parõmb [oatambist] Urv **Vrd** hernetõmp **-tera** `erne terad on magusad Hää; mõni `erneterä `viuglep säääl (supi) sehen Nõo; õlekõrs tsusati säääl kusima kaalast `sisse, ja mõni `erneterä kah Ote; `herneterä suurõbass kasuss, sõss um (õeld) kõdõr Vas || (väikesest asjast) nii `piened `elmed nagu `erneteräd Vai; `sioksõd `karduhvliid olid nagu `erne teräd Khn; käbliku muna on `erne tera `suurune VMr; [higipisarad] kui `erne terad tulevad `alla Ksi; anna üits `erne terä sugune tükk Krk; kasuma lätsivä kõik (murdunud eod), aga `kartuli olliva all til'lukese nigu `erne terä Nõo; naasõl juušk sil'mist vett nigu `herneterri maha; no? (raheterad) ol'li `väikese nii `herneterä suurudsõ Har; elläv hõpõ um lavva pääl nigu `herne terä Plv; [külma käest tuppa toomisest tulevad] ku `herneterä pudela pääle Se **Vrd** erne-, erni|tera **-tont** peletusvahend, hernehirmutis – R Emm spor Jä ViK I KLõ, Võn `erne tont, `tõine `teiväs `püsti maa `sisse ja `tõine, `ninda ku `surnu rist tehässe. vana `pintsak tämäle `selgä ja `talvikübär pähe Lüg; `Erne `aasale vai `aasa `juure `pañdi `erne toñt; Sättisin `erne`ontisi `ümber `kartuli`põllu, et [mets]sigu peletada Jõh; toñt ~ `erne toñt Lai **Vrd** ermetont || (määratud, halvasti riidetud inimesest) Aga kui [vana inimesena] jua `ninda jääd, et välimust ka enamb ei õle, õled nagu vana `erne tont Jõh; sa just kui `ernetoñt käid [riides] Sim; sa oled nii`saati kui `erne toñt Lai; `riided `kat'ki ja lagunend - - seda (inimest) `õöldi `erne toñt Plt

herne|tõbi 1. rõuged – V Vanast ol' `hernetõbi suur, es olõ [ainult] ütäl katõl Urv; `hernetõbi üteldess poka? Plv; tuu (naine) `kyyli `hernetõppõ Vas; nakahhaja tõbi `sjoo `herne tõbi Lut

2. tangtõbi t'sial om `hernetõbi laihami pääl omma `herne? Se

herne|tähene -tähe|ne g -tse = hernetähine `herne tähene nägo Plv **-tähine** rõugearmiline – V `hernetähine nägo Kan; `ernetähine irmuss mijs ol'. `ernetähine nägu ol' Urv; üt's `hernetähidse `palgõga inemine Har **Vrd** hernetähene **-täht** hrl pl rõugearmid – V *Ihu ja nägu kõik* `herne`tähti täüs Urv; taal omma `hernetähe suu pääle `jäänü Har **-tõmp** hernetamp – Ran Nõo Ote `erne keedeti `pehmess, nõristedi lijm ärä ja tambiti paa sehen `katski, `panti väge manu, tetti munakude, `olli `erne tõmp Nõo **Vrd** hernetõnts **-tõnts** = hernetõmp – Ran Puh mia tei vahel `erne `tõntsi, keedi `erne `pehmess ja `tampsi pudrule, praadi `rasva ka panni, ja sibulat küd'säti; ma panni `erne tõntsi `kaussi - - siss `luškaga `süüdi, rüübäti aput `piimä `pääle Puh **-uku** `erne uku hirmutis, mille nimetamisega püüti lapsi hernet eemal hoida – Krk **-uss** hernenähkuri rõovik `erne `ussid `kuiva suvega siginevad `sinne `palgude `sisse Lüg || fig Kaval, just nagu `herne uss Kuu; ta oli väga `lahke mo `vastu, `lahke na `erneuss Käi

herne|vaht 1. `ernevaht hernehirmutis – Kuu

2. (surnust) Viidi kalmuaeda *ernevahiks* Mär

herne|vars `pannasse `varvad `püsti [suhkruhernesse] sis `erne vars ajab üles sene `varba `müüda Lüg; `erne vars on kover Vai; `erne vardele pistetesse sured kepid `püsti Khk; `erne varred `antasse looma kätte Mar; [koristamisel] sirbi otsaga tõsteti `erne varred üles Sim; tohidid, kes varandust kannivad, [neil olid] `ernevarrest sualikad Iis; [taarinõu põhja pandi] `varbu `pääle pikä õle, ja `õlgi `pääle `erne varre; [üleantud poisid laulsid] edimäne käsk `olli `ernevardest, tõene käsk `olli tõvvukõrdest Nõo; `herne varrõ[?] kakuti `sirbiga ar<sup>?</sup> Se **Vrd** ernevars || fig `Vihma tuleb kut `ernevarrest (tugevasti) Jäm; `Jusku `erne varred (jäm lõng); Mina ei ole `erne`varsi `ketranu Hää; [riie] `jämme ku `erne vartest kokku tett Krk; meil omma_ `tüit'riku\_ku ošja<sup>?</sup>, kõvõra\_ku\_ `herne varrõ[?] hum Har

herne|vesi hernesvesi; pisarad `Aiguse aeg oli vahest üle kere `erneviel - - Läks `erne viele IisR; selle sil`mad olid nii `erne vett täis Juu

erni erni Koe Ksi Plt KJn (suurte) tilkadena; hernesvees *ihu on erni* (higine) Koe; *silmad joosevad erni* Plt; *igi ol'li erni ihu piäl kohe* KJn **Vrd** öрни

hernine `he`rni|ne g -dsõ Vas; g `ernise Saa, `he`rnitse Plv

1. herne- kadeval kuul tapetse `kil`kisi elävä õbe ja `ernise pudruga Saa

2. tangtõbine `he`rnidsõ_`t'sia[?] söövä edimält kõkkõ Vas **Vrd** hernene

3. rõugearmiline `he`rnitse `näoga inemine Plv

erni|tera hernetera `väiksed til`luksed teräd, ku `erni teräd Saa **-vesi** hernesvesi *erni vesi näol* KJn **Vrd** örnivesi

erodesel|päev nuudipäev (7. jaanuar) *eroo-dese päev* - - [õlut tehti] *et eroo-dese päävaks ka ikke jääb* Tõs

eros eraldi *Ei näväd kuos ela, juo `ammustajast `saate `onvad eros* Lüg

err → r

herr → härra

herr- → härr-

errä `mõisa läit's `errä ja vakumaa läit's müügile Hel

herräkass *herräkaśs* härraslik *herräkaśs mijs, tүүд ei tүү* Se

herrälemä *herrälemä* töö juures vahtima – Röp

erräümmä *errä_ümmä* eralduma *lehm om ärä errä_ünnü, nüüd ei saa enämb manu* Võn

hersak *hersa|k g -gu* (sõimunimi) üt's `Heðdrigänimeline sulahanõ, tuud sõimati nii *hersak* Har

ersatama *ersatama* nihelema, kibelega *ersatass uma* `pe`sega?; püüü paigah, *ar ersatagu*? Se **Vrd** jorsatama

erslad, erslavid pl tant `erslad, -avid, `ärsliid Vai, `ärslovid Jõh; `ärslahh, hrl pl `ärslahid Khk rupskid *Pernane pani kõhe* `ärslovid potti [keema pärast seatapmist] Jõh; `ärslahid *keedetasse ee, kopsud, maksad, südamed ning pæe liha* Khk

erstu *erstu* Hää; *erstu* Nõo

1. edev, vallatu (laps, noor loom) Hää

2. (mugavast, laisast inimesest) *Vana erstu istub sehen ja latse piava külma vihmaga karjan olema* Nõo

hertane `(h)erta|ne g -se erk, elav(aloomuline) *Küll ne `nuored `luomadigi on keväjäll* `hertased `oue `menness; *Poiss on `ninda `ertane ei `seisu pudeliski `paigal*; *Meie `haige ka joba `hertasemb*; *Siel `vahtis üks `hertaste `silmiägä poiss* Kuu

herts *herts g hertso* kergats õige *herts*, `näüteless innäst Vas **Vrd** herits

hertsotama *hertsotama* uhkustama, edvistama *hertsotat innest*, `vällä `näütät Vas

ertsu hum *kulla ertsu, siilu pai* Rei

eru¹ *eru* Jõh; *ero* Lüg eraldi, *lahku poig läks isä `juurest ärä, lei ero*; *tegi ero* (eraldus), *akkas `uude `kõhta*; *Ku mehevend - - `naise võttas, sis `pääle `näie `pulmi `läksimä kõhe ero* (eraldi leiba) Lüg

eru² *eru* Kse Ksi; *ero* Mih; *ad erul* Kul erutatud, *rahutu va eru loom, ei seisa `kuski paigal* Kse; *lapsed oo erod* (ei saa magada) Mih || *loomad on* [pärmedega] *nii erul et* Kul; *obone oo eros* (peru) Mih

erudus *erudu|s g -kse* ärevust tekitav sündmus või olek *no kas seda erudust oli `tarvis*; *minul on elus pali eruduksi* VNg **Vrd** erutis

eruma¹ *eruma* Kuu Hlj Kse

1. ringi jooksuma või hulkuma *mis sa erud, ole nüid natuke paigal ja vakka*; [loom] *erub ühest kohast `teisi* Kse

2. lahku minema – Nüüd piame ära *eruma* ja ained ära *aruma* rhvl Hlj

3. ”järelle andma, loobuma” – Kuu

eruma² *eruma* Kuu VNg

1. sõõrduma `ehku [lehm] *hakkab eruma kui saab parema `süömä `piäle* Kuu; *las `lehma eru ikke viel* VNg

2. lisama, juurde tulema *Kui `suojaks `lähteb erub ka kalu meresse* Kuu

erutama¹ *erutama* R(-mma; ero-) Kei Amb Koe spor ViK, I(ero-), -eme Hel

1. ergutama `piitsaga vai `vitsaga lei [hobust] - - *erutas `sõitama* Lüg; *si* (piits) *erotas täädä* (hobust) *kua alati üväss*; *ilm ei erota rükki õrass ülesi* Kod

2. ärevaks, rahutuks tegema; häirima *mis sa `räägid `niisukest `asja* (lubad midagi), *erutad `ilma `aegu `lapse üless* Hlj; *ärä eruda `toise miel* VNg; *ja `metsiss on ju `niisukene lind tiad, mis erotada ei taha* Lüg; *põldpüi – kui sa neid erutad, siis akavad `juoksma* Amb; *meks `lapsi erutata* (pikale sõidule kaasa võtta) Kod; *erutet lehmä ärä, et midägi* (piima) *ei anna* Hel

3. magamast üles ajama, äratama – R Koe ViK I ei `maksa last erutata, las laps magab Hlj; minä magasin, erotasita minu üles Lüg; mis sa tast erutad, las magab Koe; erutab üht inimest magamast üless Sim; [hobused] Magama jäid, siis tüki aa pärast erutati jälle ülesse sööma Trm

4. Ekse `süömine old mis neid `jõuluid ikke kõige `rohkem erutand (ootama pannud) Kei; väilavaht läks käristisega - - siis oboled `kartsivad jah seda kärinad ja erutas [nad] minema VMr; ma sedä `asja enäm ei eruta, enäm ei `ütte Kod

erutama² erutama Kuu VNg Kad; erodamma Vai sõrutama lähän erudan `este ihe [lehma] `välla, siis lähän erudan toist, siis lähän esimest `lüpsama VNg; erutas `piima Kad
*erutama³ lahutama a kuda neid (mesilasperesid) erutada saab. tie `suitsu, tulevad ülevalt `august `vällä Lüg

erutis erutis g -e erutus kui mul on erutist kedagi, siis on alb [olla] Pal **Vrd** erudus

erv erv g ervi pej nutt erv lät's üüd ku päiv; täl `ol'ki jo huulõ kõgõ ervi poolõ Se

ervama `ervama, ervada<sup>?</sup> pej nutma, töinama võt'i `veit'kese `hiussit piteh, siss naass `ervama; `ervass ku susi `undass; muni lat's om sääne, tä `ervass üü ja päiv Se

hervendümä `hervendümä vähenema, vaibuma Nüüd on `hambavalu `hervendünd; `pilvitus ka `hervendüb; tuul `hervendüs Kuu **Vrd** erendama

ervet erve|t pl -tid (kirumissõna) mes sina ervet vahid; mes teie ervetid vahita siäl ja irvitätä Kod **Vrd** helvet

ervutama ervutama hirmutama Ei julge [ise] pimesi vällä minna, aga tõisi ervutap pimedägä Nõo **Vrd** erbutama

erä, erä- → era, era-

herädüs Herädü|s g -kse äratus – Kuu

herähtümmä herähtümmä ärkama `üüse herähtö mito `kõrda ülest Röp

eräküllö eraldi mis um vaja eräküllö `olla[?], tu_pid'ä olõma eräküllö Rõu **Vrd** erakult

-eräl Ls esieräl

erälde erälde Lüg Kod Krk T Rõu Röp, -e[?] Urv Rõu Röp; ärälde Mar, ärä-Ris; -erälde Plv Vas eraldi kui saab tulise `leivä `pääle rõhutud siis kuor läheb erälde Lüg; ärälde koha `peale pannasse Mar; [tabalukk] erälde käib `sanga pidi obadusess läbi Kod; [pandi] egä `lamba pügi erälde Kam; ja mis tu rahurasõv um, tyy ma sulada erälde<sup>?</sup> Rõu; tünn ol'l tett üttest puust, es olõ<sup>?</sup> erälde `põhja all es midäge[?] Röp **Vrd** erält

*eräldümä "maha jääma, eksima" är eräldünü karjast Har

erälik hrl ls eräl|ik Hel San Rõu, g -ku Vön Urv Har Plv, -gu Puh Har; -ärälik Hls Krk iseäralik Muud es ole säääl siss midägi eräligu Puh; mu lehm ol'l nigu erälik, võõrass San **Vrd** eraline

-erälikult Ls esierälikult

erält erält Kam Krl, -d Nõo eraldi peräst ku ma mehess sai, siss tetti rehi eräld; sõrm `kindal om sõrme eräld Nõo; ma aäni telle erält süvvä[?], tiä mi_man sei Krl **Vrd** erälde

erändämä erändämä Ran Vas(-mmä) toiduga eraldama mina ei ole [töötégijaid] erändänu, üits pada keedäp üttest paast kõik tõstetass Ran **Vrd** erätämä

herändämä herändäm(m)ä spor V(hä- Urv); erändämä, -a Trv; [j]erandama, jerä- Lei; äränteme, -d- u Krk

1. äratama mis sa une päält ärändet, las ta magade Krk; nakanu_tõist herändämä et, tulõ üless Urv; [vanasti] siss ol'l kikass kelläss ja agu herändäjäss; pini_`naksi\_`haukma, herändi_mu üless; är_`lasku_tel last üless herändä? Rõu; sa_tult ilma herändämälläki üless Vas; jerända ül'este Lei **Vrd** heratama

2. ärkama är_`tapku õi\_`kärbläisi, naa_herändäse? Urv; ta maka ni_süväste nigu üt's kot't ei joua hennest üless herändä ei medägi Har; herändä ummõhtõ hinnäst! vaa herändä? üless Se; jerandadõ unõst üliste Lei

3. nõudma, pärima ma lubasi õks herändä?, üless `ot'si? kas saa pensioo-ni Rõu

heränemä (h)eränem(m)ä V(hä- Urv; eräneme Har); eränemä, -a Trv; [j]eranema Lei; äränemä Khn; ipf (ta) (h)eräsi V, eräni Trv, [j]eranzi, -ä- Lei ärkama oh `äiä, äräne `äiä, oh `ämmä, äräne `ämmä rhl Khn; eräni mitu `kõrda `üüse üless Trv; ku_`kärbläne purõ, sõss häränede? Urv; lat's om unõst heränü Krl; kae? kas lat's üless ei eräne?. üless eräness, nakass `ikma Har; tuu kolina pääle ma heräsi Rõu; ma_lää es kusõlõgi `ussõ, et muidu heränese? muu? üless Vas; ma ol'li jo poolõ üül`aiga heränü? Se; kõik nini? jeranzi ül'este berän `vihma Lei

-eränine Ls esieränine

erätellemä erätellemä (korduvalt) eraldama; eralduma nakkass kah erätellemä, kae ei_süü inäp üt'en ei?; erätellet `hinne är?, et ma_nakka õi_sukka üt'te tegemä Rõu

erätämä erätämä spor T(-mmä Võn), -m(m)ä Har Vld

1. eraldama; eralduma; (liigselt) valima `lamba olliva segi lännuva tõeste lammastega, es `jõvva kudagi neid ärä erätädä; mis_sä erätät, sööme üt'en kõik Nõo; kae, kuiss tä erätäss viil `endä Võn; [pimedana] valget ahet näe, aga sil`mä_i erätä mitte midägi Ote; sa olet alvaste `rõivil, su erätädäss nigu `väl`lä Rõn; ma erädä eräle, ma inäp ei\_süü? üt'en naad`õga? Rõu; timä erät' mõnõ sugulasõ `vällä, mõnõ `kut`sõ; niä? `väega erätäse_`hindit muust `rahvast Plv; tõist `süüke sööse, tõist ei süü?, tuu om ka iks erätämine; Tõist ja kolmandat `kõrda saräte vili läbi pagsõmba sarä, tuu erät terä? aganest Räp **Vrd** erändämä

2. kodupoolist tegema – Ote

eräv virge, ärkvel saanu ao aig, ei oole `kennigi eräv ollu Krk

herävällä herävällä Har, -ä? Se = herävällä sa_lõt herävällä, nigu jäness kadaje pohma alh, üt's sil`m kiñni?, tõnõ vallalõ Har

herävällä heräväl(l)ä Har, -llä? Rõu Se ärkvel [ma] `naksi `mõtlõmma, mis tu uni tähendäss, `mõt'li puul`herävällä nikagu jäi magama Har; om herävällä? – tä kuuld kõik' Se **Vrd** herevällä², herävällä

herösk Herösk eputis – Se

heröskinõ Heröskinõ eputav – Se

es¹ (preteeritumi kõigis pööretes; eP alal hrl van) es Sa(äs Mus) Muh Rei Phl Khn Aud Hää Saa MMg Äks KJn Vil eL(hrl sõltuvalt eelnevast vokaalist as, is, os, us, õs äs V), is Har Lei; (eitussõnaga) (ta) es Kod; (kontamineerunult eelneva sõnaga) s Sa Muh Phl Khn eL

I. (eitussõna või verb) **1.** ei **a.** (predikaatverbi ees või järel; sag koos mõne teise eitussõnaga) see_s ole mees, kes ei ole `mandril `raavi `kaevand; kas te seel Kergu külas es `keiend Mus; Ta es olnd seda `kuuland Kaa; ega seda es mõedeta küll nuiaga; ma\_s seesa kodu mette Muh; see (tanu) pidi pæs olema, muidu es tohi `olla; ta_s annand Phl; kana tuõs (ei toonud) kedägi `poegi `vällä; ei tahas mitte kudagid Khn; mia es `saagi seal uues maes

elada; kõik nut'sid. mina es`nutnu Hää; tämä es maksa kedägi Kod; aga sält vist kuulda midagi nad es leia Äks; vanast`simmani es ole Vil; egass vanema inimese es roogi linu Trv; sji leib es`joole apanu Krk; ma\_s täi oma mõtsast karja`aada`vitsa ka lõegata; emä and valu, kui me sõna es kuuleme; na\_s käsevä`kumbki poosil tüüd tetä Nõo; me es`lääme konagi vihmaga linna`kakma Ote; ma_s mõista änt, es`julgu änt midägi\_tetä? San; peremiiss`pernasega es tulõva Urv; olõ is, näe_s ma üttegi kirvõst sääl maal; ega ma vällän is püüsünü (ei oleks püsinud) see`rõivaga Har; timä taha as, et ma sullõ kõik`är_kõnõla Rõu; sõss ma es olõss tõsõ jaloh olnu?, es tõsõ sõkku? Plv; sa as lubanu? – mis sa lubasi?; mi taad`tiidnü\_s; Esis kiä eiss mehele lää\_s, niisama mehe\_ka võta as ummapääd`naise Se; [kartlik hobune] kõõ`kullõss kon miä habahhanu\_s, kõrahhanu\_s Lut **Vrd** esid, esimä, esin, esitä **b.** (eitust rõhutavalt predikaatverbist lahus) vanna inemist olõ\_ka es, kiä`lat'si`perrä`kaenu?;`süümägi es mijs läpe_tulla? Vas

2. (möönduses, etteheites; lause sisult jaatav) *kas sa es oless võenu minu manu tulla Hel; no milless ma es näe? [väänkaela] sõss ku pesä ol` sõss näit tedä külält Plv*

3. (eitussõnana vastuseks küsimusele) *es, tulõkassa mehe es usu_kah [et naine põlema pani] Urv; ah tulissil, es, ma? es [käinud] Plv*

II. adv (eitust või keeldu tugevdavalt) mitte, sugugi, üldse *maásinõ`ol'li\_kõik ukka`lännü, es saa`villu kaarsi es San; käve siin mustõldõn, mul`ol'gi, a_ma es anna es; vanna`suurmaleemekeist, tüüd lõmbõ? ja ol'i?, es olõ`leibä es`õigõt es Urv; Neil is olõ`matuss sukugi kõrran – is ütte lillikeist;`Tütrik pedi tegeme suurõ`veimevaka, mudu õs`saaki õs mehele Har; tiä ma\_noist [linnu]munõst õs, mi munnõ kae es Plv; latsõ`tük'sevä kah vok'i ette minemä. ma? es Vas; saa as`sisse kündä äs, rikass veli palot' tuu`vaesõ mehe [sõnniku ära] Se || ega nee ole es sehuksed palgi puud siis nee`ollid`pienid puud Muh*

III. konj **1.** (eitavas lauses) *ma oodi tat ku`enge, es tule\_s tule Krk; [poisid] niisama`amme väel, es ole`põkse es medägi; es osta`kiäki ütte`naasklit es`nõkla Nõo; Vanast es olõ_villa`kraasjat es lahutajat kah`õiõ? Urv; is olõ üttegi inemise`vaimu nätä?, is minnen, is tullõn; timä is tiä`üüd is`päivä Har; es olõki`kahvilit olõmahn es väist Rõu; peenikene kumak ja maagõ lang ta mitte`veega es pääväga`kuigi`vällä es lää? Rääp **Vrd** isek*

2. i s k u (võrdlev) *kui küla laib pareb is ku ama laib; jesa tütärd änäbä`meileidsess is ku`poiga; tüü mukkaga änäbä`sõimlõži is ku ma`mõetleži Lei*

Vrd ei, esid, esimä, esin, esitä

es² es Urv Rõu Plv ega siis`heitsi magama ja, es inäp`hirmu midägi es olõ? Urv; Es`putru kiä nü\_kuumalt süü ei\_ku\_tedä`keetäss; Es no? inäp`säänäst linast`rõõvast tetä ei_ku_vanast Rõu

es → eks

esas|päev *esaspäiv* esmaspäev – Kuu

ese *ese* rhvl isa *esel ol' õks`korgõ kodo Se*

esi¹ *esi* g ee Sa Muh L K(g ie, ij) I, ie Kuu Lüg, ij, ii eL, ede Kod, p ett (eed Jäm Kse Tor); n, g esi Rld Saa Juu ?Amb Trm, ee Juu Trm, ie Iis, ij Rõn San Rääp Lei; n esi Hlj, ie VNg Kad; ijg g ij San

1. eesolev ala *esi* (reheahju kolle) IisR; *Puulpäävä pühiti õks majaesi puhtass Har **Vrd** edi¹ || Emm`käskis üüda: tagu ede, esi taa! et siis akavad kured`kohti vahetama linnates Kaa*

2. eesolev tööloik **a.** lõikusrind (sirbiga või rautsiga lõikamisel) üld `Ennemast lõigeti esidega. Väli õli lõikajate vahel jagatud esidest Jõh; etega õsumine, igal oma esi Ans; ee `kaupa õsuti. kui kaks kolm inimest `olli, siis `võeti kitsas esi Muh; noh kui oli õete õhukene [rukki]ee, siis sai rutemidi Tõs; mehed pännid teise jala teise esi äärepääl ja kahe `käega kahmasid ja lõigasid sirbiga. kis oma esiga äärepääl sai, see võis seni puhata, kui viimane oma esiga äärepääl `väl'la tul'li Saa; ega sa võind oma [lõikus] `eega teestest maha jääda Hag; oma ied olid igal ühel odra `leikamisel; kui olid kahegeiste vakama pial [lõikamas], siis oli lai esi Sim; tämä jäi `kurge oma esiga [viljalõikusel] Trm; `lõikuse eded õlid Kod; [poisid] olive veeren (lõikamise lõpetanud), aga `seantse naeste `rahva olive `alla poolest ett Trv; ij otsan istutse, vao otsan vaaditse Hls; kes `olli virk `põimja - - põim oma ij [teistele] ette; rüäpõemu `aigu egä üits läits oma `juga. ja ku tuu esi `viirde sai - - [siis] egä üits käänd [tagasi tulles] oma ij Nõo; kes kõvemp [lõikaja] olli, tol olli esi laemp, nõrgemal `ahtamp Kam; rüä ijg San; mi? ei jõvva? ommi eessi `vällä `põima? Krl; Rükä lüüen ol' egalütel uma esi. Ni\_pal'lu ku\_lüüjeid ol', ni\_pal'lu sai esse. Egäüt's lät's umma ett `müüjä ja pähd vihu uma ii pääle Har **Vrd** edi¹ **b.** (muudel põllutöödel) ku meil sai ie (lahti aetud kartulivaod) `otsa, siis [hobusemees] ajas `jälle `uue `rinde VNg; esi `müüdä `külvedä Vai; kui üksi oma ede `viskas [seemet], sis oli ühe `eega külimine; kahe `eega (vaheldumisi paremale ja vasakule) külimisega `jõudas änam; kui tuhliste rohi kisud kõruti, siis sää on ka esi; eina niidu esi Khk; lina`kakisel ol'li ka esi Saa; rihmaga panen külimati `kaela, siis võtan [külvi]ie Amb; [külvamisel] mina `kõndisin tagasi, nii laialt kui si esi oli Äks; `võt'sid ühe `kitsa ee ette ja seda kakkust [linapõllul] SJn; Lina`kakja `kaksive linu eside `kaupa Hls; ku kesvä päid korjati, sõss olli ij `kaupa oksa, puha nu'rm täis pistet Krk; lina`kakjale `masti `peode pääld raha, siss na_s ooliva ijst midägi (võtsid ka teiste ribast) Nõo; Esi ol' nii la'ga riba et parass lina peo sai kakku Urv; [linakitkumisel] `Võeti üt's esi ja\_kakuti? - - Tõõõ ij pääle ka minnä? es tohe?, sõss jäi säl'g `haigõss Rõu

c. raietükk piad ikke `vahtima, et `tõise esi `pääle ei lähä paremat puud võttama; igal ühel on oma esi, `neie `muotursae `miestel. sene esigä lähäb [puid saagides] Lüg; Täna on ia ee, tuleb kõvast `pal'ke Trm **d.** töörinne põlevkivikaevanduses `Kraana tegi `enne sügava `kraavi ette - - Siis `kraavi `kaldast akketi esiga menema. Oli kahe kuni `nelja `süllased esid; Kui kõik said oma esid - - `põhjani `võetud, siis `tõsteti [raud]tie `jällä edasi `kalda `puale Jõh **e.** fig tühj ij, lakõ pera (väga kehv, nt riitusest) Lei

3. (ajaliselt) eelne, eelnev `Huomigu esi saand üks `toine laev `tormiga viel `Haua`nieme `varju; Old suvine aig ja `päivä`vieru esi Kuu; väsisin `õhta esi ära Hlj; pääva luoja esi oli kui läksin JõeK; sie old nõnna `õhta esi, `piale päeva `vieru Amb

Vrd esine

esi² esi Saa MMg Äks Vil eL(esi? V; j- Se Lut; [j]eži Lei); es(s) Saa San, es's hv Rõn San V(jes?, es? Kra); ei'ss San, eiss Röp Se(`eisi?, ei's?, ?eids); essi? Rõu; jizi- hv Lei; det-pron (obliikvakäändeid vt enese)

1. isiklikult, just see ja mitte keegi või mingi muu siis on ta lõhmus es (siis on see puu lõhmus) Saa; `nääte esi ma olen tüüd tehnu Äks; sij om mede `ende tetä Hls; kuda esi, nõnda asja; õõru `säl'gä, turja pääld saa esigi Ran; miu `endä poig ka `olli `kangekaalaline; ma siss kooberdi esi, sai viij esi `endäle vett `tuvva; meil `ehdil `ol'li ka õlekatuss; küll konds esi kondsa levväp, varvass `varba asema Nõo; meil emä kedräss kõi'

villa ja lina esi Ote; obõnõ väsünü nii ette är[?] et, vai mine eiss `vehmbrede San; `kurna_sa esi_seo piim ja, süü eß kah Urv; eß makat, mõts kasuss Krl; taa võtt ka_kõkkõ kapist, ku_hennest (sind ennast) sisen ei olõ[?]; esi lähät vanõmbass ädä lätt noorõmbass Har; taa maja mi_`hinne tett Rõu; näide `hindä vaihõlinõ asi Plv; kiä ijh ol' tuu üt' et esi_ka_sekkä [vastuseks sauna tulija tervitusele] Vas; mehtse[?] esi[?] `tapva<sup>?</sup> tõõsõ imä `maaha, ku sül'lemet ei lasõ[?] Röp; muilõ `hauda kaivat, es\_`sisse satat Se || (ühildumatu) minijel esi juba latse om suure Trv; [lapsel] `vistrigu om pääl. meil om esi ärä ollu sij ädä Krk; meil om `eski süvvä Kam; ma_`lät'si `mõtsa `löisi rebäse uru, rebäst esi is näe Har; meid hinnest ~ hrl esi<sup>?</sup> es olõ\_kotuhn Rõu; ni `saigi halv naasess, a tuul halv ga[?] ol' esi tütar Se; pöü linnuga ježi käädetäse Lei

2. (sama subjektiga lauseis, mis toovad esile kahe tegevuse või olukorra sisulise vastandlikkuse või paralleelsuse) targa vaemuga laits, esi kolme `aastane, aga kõik ta tiip ärä Nõo; esi ik'k tõene ni\_kui ja, siss ta taht' et meie ka ikeme TMr; esi<sup>?</sup> ol' abimijss `ot'sman, a [oli] pää varass Urv; nell'i tõisikümmend last ol' tädil, a esi_`väikene inemisekene Vas

Vrd ise¹

esi³ esi Nõo San, esi[?] Vas (substantiivselt) ise küll `ol'li ta alb ineminõ, ta `ol'li iks minä esi San || (öeld sellele, kes kasutab liigselt sõna ise) esi emmisse vesi, musta kuldi asi, alli kuldi kusi Nõo; esi[?] om t'sialaudah, ei anna[?] aamõtit käest Vas

esi⁴ esi Saa eL(es[?] Võn VId; ježi Lei); eiss Röp Se; (atribuudina võib käänduda) p esit Hel; ill esisse Trv; in esin, el esist Krk

1. iseenesest, välise tõukejõuta aig kuluss esi kodun ärä Krk; `amba tuleva esi suust ärä Nõo; mõnikõrd õnnõ `paante [sülemit tarru] `luitsaga<sup>?</sup>. kuy sai helü `tarro, lät'sivä `eisske[?] Röp

2. iseseisvalt, omal jõul esi `püidjäd võrgud, kas ahuna, vai latike, vai rääbisse võrk Ran

3. eraldi, omaette let't jääb (`kangal) `kõrva esi Saa; `kerkude minnä ame `ol'li iki esi Ran; künniravva om esi, ja luşk om esi Nõo; Sitadsõ_puusa villa[?] ja_kõttaludsõ_`paanti esi<sup>?</sup> Rõu; meil ol' `kapstaaid esi[?] ja uaaid esi[?] Vas; Kerigorüüd' [oli] õks eiss Se || lisaks, peale selle esi mis muu kahju Trv; [veimedeks] Tek'ke tetti ka `mitmid ja `setmid - - siss viij esi kotipadja Hls; [talustmisel peale tööpäevade] ostu raha mud'ogi ol' sõss viij esi[?], `massa ja Plv

4. (atribuudina) a. erinev, teistsugune `lambaäniline - - sij om päris esi lind, ei ole äniline; egän talun esi taar, egän vallan esi kõne Hls; egäüt's esit tüid `lätsiv mineme Hel; na (rääbisevõrgud) olliva esi `plaani Ran; egän külän om esi`myudu kõne, egäl asjal esi nimi; egän paegan om esi kijl Nõo; lavvakerikohe `minti esi `hammõga Kan; Nitsõtõ jaoss ol' esi_niit', kost `nitsõid sõlmati; `mustlasõ om esi`tõugu rahvass; nuu omma jälle esi`sel'tsi `kartuli Har; ma\_põli, et juurõtuss jätt esi\_mek'i Rõu; tu\_om es\_jago ~ `hindäst jago (iseäralik); Mehil joht olõ_s lavvakerikoh kävvo_`määntsetke eiss `rõivet Se

b. omaette, eraldi olev nij (kõhualused villad) pannass esisse `paika Trv; egä päe esin paigan [tuul]; kõksim egäüt's esist nurgast Krk; talurahvass seevä esi lavvan ja, kõrvulise seevä egä üits esi lavvan; tuleb egä üits (eri sorti jahu) esi jakku panna Nõo; t'sigadel `ol'li iks esi laut Rõn; mul om õks esitarõ, ega ma `tõisiga üten tarõn ei olõ; pudru piim `lašti esi länigõistõ Har; d'ämmeba ježi paagan `leodi Lei

Vrd ise³

esi- (kohakäändeis võivad muutuda mõlemad osised) eesmine, eespoolne *esi`sorme ja`peitla vahe on esi vaaks VNg; aak on `ukse esi `puole `küljes Lüg; [sõiduvankri] esi laud Khk; Vanaelu esikatus akkab ää `riugema; [hagerikul] Esi kül`g oli `lahti; Rataste koorm [tuleb] esiotša peele - - teha; Tagurehalne oo soojem kut esirehalne (rehetoapoolne osa); Vanadel eludel oli elubeauk katuse esiräästa all; Ma pani eeste esiuksle uie kääakatisse ede Kaa; Laeval oli änamasti kaks `masti, esimašt mis ees oli ja tagu mašt mis taga oli; Esi soo; Omiku läksid küll `sõnna ede `soose aga kus nad nüüd järjega on Pöi*

esi|akates = esiakatus *esi akates es jõva teha Khk; esiakates oli õige kuri teine Pee -akatus esialgu esiakatus `raute oli `kaugel Mih Vrd esi|akates, -akatusel, -akatuses -akatusel* = esiakatus *esiakatusel on ikke ermos `raske Mar -akatuses -akatuses Lüg/-kk-/ Hää JJn Äks Plt* = esiakatus *esi akkatuses õli iad `ilmad Lüg; esiakatuses tõin poole `nahka kõrraga, kellest `pastlid sai tiha Äks -aken* maja esiküljel asuv aken *`Talve `paistas päiges esiakendest `sisse, aga sui pole `paistand Kaa; Vana rist `jalgega sööma laud oli toas esi`akna all Pöi; Maja tehti otsaga vastu lõunat, esiaken oli esiseinas HMD -akkus esialgu mina esiakkus kõik `küntsini nende ark`sahkadega HJn Vrd esihakul*

esi|algne - `algne g - `alkse (-`algse) u Lüg, Khk VII Mär Lai KJn; -`algu|ne g -se Kuu Lüg

1. mittelõplik, esmane *esi `algune maks Lüg; see on muidu esi`algne piir Khk; esi`alkseks `aitab küll Mär; este ei `oska [lapsed] - - siis ka neil esi`algne töö ei õnnista Lai*

2. talu esi`alksed (vanad) olijad KJn

esi|algself adv < esialgne *Esi`alkself `müüdi soola`lesta `tunnides Khk -algu* algul, esiti – Hlj Lüg hv Jäm Ans, Var Mih VMr VJg IPö *`kümme verku oli esi`algu [igal kaluril], `pärasteks jäi nii`palju vähämaks Hlj; esi`algu on valus VMr; ja kui esi`algu läksid [heinale], siis tuli ikka terve päev `niita Trm; tegin esi`algu nõnna, eks pärast proovi paremast Lai Vrd esi|algul, -algus, -algusel, -alguses, -algust -algul* esialgu – hv Khk, Rei Kos Plt *esi`algul ei soand poiss `tööga akkama Kos*

esi|algune → esialgne

esi|algus - `algus Kuu Mar/-o-/ esialgu *esi`algus `kuoti küll ise `verku Kuu -algusel* esialgu *pättideks kutsuti, esi`algusel ömmeldi tall lõhaga ala Pha -alguses* esialgu; varem(alt) *esi`alguses olid, kui pruut läks [laulatama], oli ikka se sur `käämes või ninames Lih; esi `alguses, kui nad (taimed) `tõusid, oli kül`m Aud -algust* esialgu *esi`algust ~ esiakkatuses ma ikke sain veel omale oma `kraami `valmistada Lüg*

esi|asi iseasi *temä keedäp söögi `sel`ge `võjga, oless täl ei olessi [rasva], siss oless esiasi Nõo; oma latse iks ei saa nigu `põlgõ, võõrastega om esi asi Rõn*

esid ipf (sa, nad) *esid ei vanad esid `ütlegi, et tenän, `ait`ima `ütliid; egä näd est õle nõnna suured; aga sa esid kirjuta `üstegi sõna Kod Vrd es¹*

esi|endast *esi`endast Ran, -äst T(eiis- San), -est spor M; esi`hindäst Vas Se(-n-), eiss-Räp; ešs `indest Krl*

1. iseenesest, välise tõukejõuta *kesvä logistevē esi`endest ärä Krk; kuevaga kaop kaste esi `endäst ärä Nõo; `valgõt rišt`aina näi [lapsena] - - esi `endäst `kašvi Kam;*

sõrmõ_`kuuli\_põra eiss `endäst San; Vaesus tulõ eisshindäst Räp **Vrd** esi|endusi, -endäde; iseendast

2. omaette, endamisi *sij* esi`endest kurt ütsinte Krk; `mõtlõss esi`hindäst Vas; talvõl `püüdvä? [kalu] niisaadõ esi`hiindäst, seldsiga ei olõ? `püüdnü?, eläss pääle esi`hindäst, ütsindä Se **Vrd** esi|enden, -endusi, -endäde || (tusasest, endassetõmbunud inimesest) *kõnd ku üits igäven nässu kunagi, sikke ja esi`endest; esi`endest inimene; ku ta vihane om, siis om esi`endest* Krk

3. tegelikult, oma olemuselt *sij* om joba esi`endest `mõista. sedäsi ta ei joole Krk; ilm esi`endast ei ole ele, aga päiv om ele Ran; temä om esi`endäst *tuj kahep` säände vägine* Ote **Vrd** iseendast

esi|enden endamisi *Murets palt esienden, kellekile es kaiba* Trv; *oid esi`énden, ei selläte kiigile oma`asja* Hel **Vrd** esi|endast, -endese **-endese** = esienden *Mia esi`endese` mõtli sõss; Temä om seände esi`endese* Trv

esi|endusi - `endusi TLä Rõn

1. iseenesest, välise tõukejõuta *ei ole`kelmi pääl, aga sil`mänügemine kaob esi`endusi ärä* Puh; *süüdä valutap, esi`endusi tulep`sil`mä vesi* Rõn

2. endamisi; omaette *toorak - - tõestega ei kõnele, esi`endusi lähäb* Ran; *miä esi`endusi` mõtli, pal`lu sij rügä võip küll`väl`lä`anda seemet; esi`endusi tuj nigu ma jõvva* Nõo

Vrd esiendast

esi|endä → esienese

esi|endäde - `endäde Nõo Ote

1. iseenesest, välise tõukejõuta *valu läits ärä ja, esi`endäde parasi kõtt ärä; koi sigineb esi`endäde* Nõo; *nemä esi`endäde nu õõsiku tuleva* Ote **Vrd** esiendast

2. endamisi; omaette *mia esi`endäde` mõt`li; ma ole arinu nüid olema esi`endäde* Nõo **Vrd** esi|endast, -endämiisi

esi|endämiisi = esiendäde *ma naari esi`endämiisi* Nõo

esi|enese I. refl-pron (rõhutavalt) 1. (objektina) *latse mõseva`endid ~ esi`endid* Trv; *temä om esi ennast selle pardi sekkä`anden* Krk; *inimene esi ennäst tapp`tüüga* Puh; *ma`i saa esi ennastegi avitada* Nõo; *mina iks esi`endä õienda sannan kah* Ote; *Kae? esi_hennest, määräne sa`väl`lä näet* Har; *nä`kit`vä esi_hinnäst* Vas

2. (adverbiaalina) *om üit`s kärssnõna, kes esi`éndäst suurdu lugu pidä* Trv; *temä eläss esi`endege* (?omaette) Krk; *kõik mes tuj, tuj esi`endäle* Ran; *massa nüit esi`endä käest ärä, küll mina siss sinule massa* Kam; *Taa vij asi um hädä asi ku\_tedä esi`hinnest* (enda käest) *ja`lähküst võtta olõ õi?; sõss lät`si`esi`hinne`vaihhõl`tüllü* Rõu; *esi`hindäl um ka ta elokõnõ* (elumaja) *ärä lagunü?; elä esi?`hindä kotalt ~`kot`silt* (oma käe peal) Plv; *ma ježi`jennega`paadi* Lei; *ihako`i? esi`hinnä`pääle* Lut

3. fig (rasedast) *sij om joba esiennäst`müüdü* Trv; *paks ~ esi`hindäst ~ toogi pääl* Plv; *esiennast täis* uhke; *isekas`ol`li esi ennäst täis, nii rumal`uhke* [mees] Ran; *timä om esi\_hennest täüs, ei\_taha`tõisiga`kõnõlda?* Har

II. poss-pron *oma Rõngu opetaja`olli siss näid leeritänu ja, laalatanu kah, esi`endä`ärbänin loet ja, laalat ja* Nõo

Vrd iseenesese

esi|henesest 1. endal, enda käest *ega pini`hambõid ei`küüssiv ei, tel omma esi henesest`hamba?* Har

2. iseenesest, välise tõukejõuta *rõuk lagunõss tõnõkõrd esihenesest kah; mul ai käe pääle esihenesest üte nut'i* Har

esieräl eraldi – Viimäte - - ol' rehi ilustõ pissetü, vili *esieräl*, olõ ja agana jälle *esieräl* Kam **-erälde** eraldi, lahus – spor T VId *temä oiab esierälde tõestest* Puh; *lehmil`olli laut, ja lammastel`olli laut, aga sigadel esierälde`lautu es ole* Nõo; *Vorivihu`pañti esierälde* Rõu **Vrd** esi|eräldi, -erält; iseerälde **-eräldi** = esierälde *meil om küll`lambalaut esieräldi* Hel **-eräle** eraldi, lahku *pekiraha`pañti esieräle ja kot'i raha esieräle* Har; *lät'sivä? eräle är?* ~ *esieräle* Plv **Vrd** iseärali **-erälik** esi- spor eL(*es*- Krl) iseäralik, kummaline *ta om`seante esiäralik inimene, kuda sukka esipaigan* Krk; *sääl Kañdsi kõrdsin sai iks midägi esierälikku`asja olema, inemise es saa sääl elädä* Võn; *Poodi leib um esierälik hapu* Rõu; *joba paistuss nigu esierälik`valguss, ei olõ päiv inämp nii`sel'ge* Plv **Vrd** esi|eräline, -ärätine **-erälikult** eriliselt, spetsiaalselt *põrsid esierälikult* (vaid teat laadal) *ei olnd. `põrsid ol'li ikke igal aal* [müüa] Pst **Vrd** iseäralikult

esieräline 1. iseäralik, kummaline *temäl om esieräline`aiguss* Krk; *tuü om esieräline inemine, tuü ei tii muidega kingagi tegemist* Har **Vrd** esierälik

2. eriline, mainimisväärne *ei tule`mijilde midägi esi erälist* Ran **Vrd** esieränine, iseäraline

3. eraldi olev *nyur tüdruk`lätse esierälisse tuppä* [ennustama] Hel **Vrd** iseäraline

esierält eraldi, omaette *popsil om esierält tare* Kam **Vrd** esierälde

***esieränine** p -eränist iseäralik, eriline *elä nõndasama iki edesi, ei ole esieränist muudatust ollu* Krk **Vrd** esierälik

esigi *esigi* Trv Ran Nõo, -ki Krk Hel T spor VId(-i[?]); *eski* Kam San V(-i[?]), -na Har Rõu(-a[?]); *eske, -e?*, *eske Räp*; *esike* Se; *eisegi, -i?* San; *essegi* Urv

1. (rõhulisena) niigi, selletagi, nagunii *vigel om joba esigi`raske. võta viil`einu`otsa* Trv; *mis laadaraha mea tal anna, tal esiki kalliss palk* Krk; *pojal esigi ora`persen, tõene tulen, kolmandaga susitass takast* (väga kiire) Nõo; *sääl* (sirbiga rukkilõikusel) *sai kõrs esiki`puhtass* Kam; *aigu om rikkass saia?*, *vaesõss jäät`eskina* Har; *ma joosi nigu`eske jõõse, mul ol' hirm Räp*; *lõunõ`aigo tull'iva? eläjä?`eiske kodo ko`küllä jo ar`aetevva?* *lehmä?`eiske`mõistsõvva`kodo tulla?* Se

2. (rõhutuna) koguni, siiski, vastupidi ootustele *temäl`olli esiki pruut, aga tolle pruudi jäät maha* Nõo; *mullõ om`eski hummogu tiju tetä ant, mul olõ õi?`aigo Vas*; [sõnnikutalgudel] *Mõnikõrd lät's valamine nii hullust, et`eske pernaasõl ja perremeehel es olõ?`hamba`allge`kuiva kotust* Räp

Vrd isegi

esi|hakul *esi hakkul* Kuu, *e. akul* Rei esialgu **Vrd** esiakkus **-hammas** lõikehammas *Ees on esi`ambad,`lõugas lõua`ambad* Põi; *Lapse esi`ambad on kõik mustaks läind* Rei **-isa** meessoost esivanem *sie tege viel esiisade mue järel* VNg; *meie esiisad õlid ikke`targad mehed* Jõh; *Iie nurk on esiisadest`ammu`ammu juba nimetud* VII; *üks minu esiisa vanast õli nimega* Õja Ants Iis

esi|jaoline esi[?] *jaoline* Vas, *es`jaolinõ* Se teistsugune

esik¹ *esi|k* g -ku Lüg Jõh u Põi, Tor Koe ViK I spor VIPõ, -gu Kuu; *esiko* g -go Vai

1. esik; (väike) eesruum `sauna esik` panna polodest kokko; juo siin esikus (verandal) külm magada; `Suitsutual õli esik ies, sie õli üläs` lüüdu `paksuist` plaakaist. `Suitsutua esik õli ikke` `nindä` säätu, et `vasta` päivä - - õli `suitsu` tuaga ühã kattusse all Lüg; Rehetua ies oli ka esik Jõh; `tul`lid tua esikuse Tor; aida esik (riideaide eesruum, kus hoiti nõusid jm) Koe; esiku värav oli nagu üks rõht `enne, nüüd on` tehtud ilusad kojad VJg; esiku uks (välisuks, mis oli vanasti õlgedest) Sim; ukseesik one muan (katki); vanass kutsuti tare esik, aga nüüd one `vüürus; tubal o` vüürus, tarel esik Kod; mõnel aedal on esik, lisapal`gidest `tehtud esik. postid` püsti, õma pal`gidest seenad, piidaga käis aeda `kül`ge. lage pial ei õllud, katuss õli pial Pal; saana esik `ol`li, põrand `ol`li savist Vil **Vrd** edik, eesik³, esimik

2. (aida) etteulatuv räästaalune, (aida)made(med) – Lüg Jõh Sim Iis `enne` kutsuti ka `aida esik, nüüd on treppi` päälne Lüg; aida esiku põrand on aida sild Sim; esik – `aitade ies, kuhu tõmmati adrad ja äkked` varju Iis

3. eesolev ala Kivi`niidu esik Kuu

Vrd esine

esik² esi|k Hlj Mus Han Tõs, g -ku Krj Kei spor ViK(ls), Plt, -ki Muh

1. peigmehe või pruudi abiline **a.** isamees paljas esik ja ema keisid ja siis pruut ja peig ka [laulatusel kirikus] Mus; peigmees tuli siis esikuga `kosja. esikuks oli mõni peigmihe ea tuttav vei sugulane Krj; nahk kott o esikil [kosjas] `kaelas ja, viina pudel koa `taskus, ruut `andis sarve `kindad kosilastele, peigmehele ja `peigme esikile Muh **b.** pruudi nais- või meesaatja annete kogumisel – Krj Muh `mendi ruudi `kõima `kõima. esik `olli isane inimene; `ruutide eest` joosti ää, aga esik kõis kõik kohjad läbi [inimesi otsides] Muh **c.** pruudipoolne pulmategelane esik `laotab` kirkus `valge` riide maha, ruut ja `peimees` lähtvad siis `valge` riide `peale; `järgmine` olli ja esik `olli [pruudil pulmas]. sel `olli tanu peas sel esikil Muh

2. sanditalutaja – Hlj

3. tähtsuselt esimene **a.** esilekippuja esik kes tahab teistest ette `jõuda oma jutuga ja ikka kõige targem` olla Kei; agronoomid on esikud, eks nad kannu jutud [sovhoosidirektorile] ette Plt **b.** juht esik tuli `sisse [võrku ja kogu kalaparv tuli järele] Tõs

Esik esik esmaspäeval sündinud lehma nimi – Rap **Vrd** Eesik, Esmik, Essik

esi|kamber 1. eeskoda Vanal majal on ühes `nurkas koda ehk esi`kamber; Esi`kambril olid välimised seinad kivist. Esi`kambris oli külm, sääl polnd `ahju. Esi`kambrid kutsuti ka kojaks Kaa

2. eeskamber Suurtuba, esikamber, tagukamber ja esikoda [vanas talumajas]; Poiste asemed oo meitel esikambris Kaa; esi`kamber ja tagu`kamber Muh

esi|kand sie lehm on esikand (kaheaastaselt lüpsma tulnud) Kuu

esi|keskel isekeskis – Ran Nõo Röp mes nä esi`keskel teivä, kes toda tiiab Nõo; esi`keskel saava? `häste läbi Röp **Vrd** esi|kesken, -keskin, -keskis **-kesken** eés `kesken = esikeskel – Krl **-keskin** = esikeskel kui `tüt`rigu esi`keskin `tül`li läävä, sis `ütlevä: sa olet tolle att Kam **-keskine** - `keskine iseäralik, kummaline seast esi`keskist `asja ma\_j ole nännü Krk **-keskis** = esikeskel sis esi`keskis `võtsime [veini] Pst

esikeste esikeste Trv spor T isekeskis; omapead ku `võõrit` tүүin om, siss teke tubliste tүүid - - ku te esikeste olete, siss teke nigu te `näete; kudass siss latse esikeste sõedava Nõo;

esikeste teivä ommi lastega kõik' `tüüse ärä; a nimä es `saava küll esikeste läbi Ote
Vrd esiksi

esi|koda eesruum, -koda – spor Sa kirgul on esikoda, `otsas ning `keskel. `keskmisest esikojast lihab trepp `sakste koori`pæele Jäm; esikoda - - see tuleb veel teha `seie [maja külge] Ans; esikoda van ~ võõrus Khk

esiksi esiksi Saa Krk = esikeste kui nad (mehed) esiksi ol'id [ütlesid]: sa oled tume kui türa pää Saa; esiksi ollim, mea talude man es teeni; kanapoja siudsive, ku na esiksi sööve ilusti; latse esiksi om, vanepit inimisi ei oole kodun; esiksi ütsinti ole kasunu Krk **Vrd** isiksi

esi|käibija isamees esi `keibija pidi ikka keige ees `keima kui `kirku [laulatusele] `mindi Mus **Vrd** eeskäibija

esi|käija isesõitja esi `käija (hum suur purjevene, mida ei sõuta) Ran; tyy obesega `veetäv [rehepeksu]maassin `olli ikke enne ku na esi `käijä tul' liva Kam

esi|kõis koorma esiotsast üle käiv põikkõis Koorma esikõis tuleb ikka kõvasti kindi tõmmata; [tagukõie] Viimne ots pannakse kullisõlmiga esikõide kinni Kaa

esile esile Kär Kod teiste hulgast välja; käsile, tehtavaks alati töid esile mind - - nee `aksid ka `tõstama esile Kär; võt't Mari kruami esile ja pek's kõik ärä. rükkid ja kaarad ja rissikeenä `sijmned; tänä tuli sij jutt esile; [teised] naesed `võtnud meie naese esile (noomisid) Kod

esi|lukk tabalukk – RIId Trm esilukkul õli kaks obadust, `tõine õli `piida `küljes ja kramp õli `ukse `küljes; esi lukku sang Lüg; Suur esilukk läks `kinni klõps IisR

esimalt esimalt Saa, -ält Vil u Se esmalt ku nisa kätte ei saa [võtub tall villatuti suhu], vat ta on rumal esimalt Saa

esimane esima|ne Kuu KuuK, -ä|ne Kuu Rid Kod, -äi|ne Kuu Vai, g -se

1. (järjestuses) esimene, eesotsas olev, loendit või rida alustav *Esimane sorm*; *Esimane* (rüasuu lähedane) *niel*; *Esimane* `metka [noodaveokõiel] Kuu; *isä mies* `soitaski esimäise obosega; *vokka* `stengi sie on esimäine `jätkö [mastil] Vai; *kes esimäine vader one, ku kirjutatse vaderid, sij one piävader; mine esimäisi* `tallu `sisse; *mina õlen kolm tare ärä elänud* - - *esimäine õli suetsutare* Kod

2. (ajaliselt) enne muid olev või olnud, kõige varasem `lehmä esimäine (ternespiim); *Esimäine* vasik `lähte igä `hangele (esimene töö ei õnnestu) Kuu; *esimäine* [laps] emä ell, `keskmäine koera kell, viimäine viiso paal; *esimäine* [laps] emä elm, `keskmäine kede ko'ik, viimäine viiso paal; *suu on kõege esimäine mõõt. alate mes teed, esimäine asi suhu; viin oo ike* - - `sündimise aal esimäine ja suremise aal viimäine Kod

3. varem mitteesinenud või kogetud *esimäist* `kerda ~ *esimist* Vai; *esimane* kord oli *sedavisi* [leelisega kangast] *kiedetud* KuuK

4. (väärtuselt, tähtsuselt) esimene; parim `Ülge rasv old ka üks esimäine rohi `juokseva `aiguse `vasta; *ma olin esimäine* `meister siis kanu avitamma\_s `laudast `tuua [et suitsutada nõiduse vastu] Kuu; `pruudi sisar oli vahel ikke esimäine `pruudi `korvas `istumas Vai; *sie (kali) oli ikke iga talus esimane asi* KuuK

5. eesmine, eespoolne *esimäsed* `hambad (lõikehambad) Kuu; *sel* (kuunaril) on *esimäises* `mastis raad Vai; *tagumane pada juba kjjb, esimäine viil ei kjj;* [tapuoinal] *kaal niideti ärä, üks jut't rinna alt kuñni esimässe* `jalgeni ja kaala `ümber Kod

Vrd esimene

esi|meeleline *esi meeleline* = esimeelne – Räp **Vrd** isemeeleline **-meelne** isemeelne *sii om kogundi esi`mijl`ne inimene, ta ei sünni tõstege kokku Hel Vrd* esimeeleline

esi|mees 1. ülemus; juhataja **a.** kolhoosi esimees – spor üld *`koluo-si vanemb ehk esimies ise läks`einamad`mõõtama Lüg; Oli korra sii esimees ka Pöi; läksid esimehega`vänti Kos; esimihel ka kolm`poiga ja naene ka`aige Rõn; nüüd sai meile küll hää esimiiss Krl* **b.** (igasugune) juht, juhataja, vanem *kubjas oli töö juhataja ehk esimees VII; sii`õigeusu kirikus oo kiriku esimees se vanem Tõs; ned esimihed kis kihutasivad [1905. aastal] Pee; maakonna valitsuse isimijs Krk; egän sel`tsin om iks üt`s esimijs Räp Vrd* esimik

2. peigmehe või pruudi abiline; pulmategelane **a.** isamees – spor Sa *peiu`sõitas - - esmasse oomiku pruudi`järge jah. esimees`võöti ka`ulka ja; [laulatusele minekul] esimees ja ema läksid ede - - siiss jo se pruudipaar`järge Mus;`peimes käis`kosjas, siis oli esimes`seltsis Jaa* **b.** pruudi (nais)saatja annete kogumisel – Krj **c.** eeslaulja (pulmas) *ma olli esimees, ja teesed`laulsid takka järele Muh*

esimene *esime|ne* spor R Sa, Muh Hi L K spor I, -i|ne Jõe RId Sa Noa Rid Kir Tõs Aud spor Ha Jä, ViK spor TaPõ, Kõp, g -se; *esime* hv Lüg (täendusrühmade piirid pole alati selged)

1. (järjestuses) esimene, eesotsas olev, loendit või rida alustav *lihavõtte esimine pühä Lüg; üks vana`piibel, äga esimine leht on eε kadund Khk; uie`aasta esimise päeval suri ära Kär; Esimene [pudruports] suhu, teina püüse, kolmas luusigusse [tsaarisoldatil] Emm; laps lähäb sügise`kooli esimesse`klaäsi Kul; pole`keegi`julgend esimene (esimesena) üle [silla]`sõita Mih; esimine ilmasõda lõppes Tõs; esimene ja teene katku aeg HMD; kui kolme niiega [kangas] on, siis üks (lõng) pannakse esimesse`niide Juu; Kui peigmees [kosja] tuli, tõi saiakot`i, siis saiakot`i suhu`pañdi koe esimene puar`kindaid ja sukki Amb; esimese`aastatel JJn; [kuu] esimine veerand; nüid kessnädali jääb nädal esimesse`augu`sti Ann; istu kohe esimesse`pinku Sim; mina akasin esimist`aastad tüdrukusse Kõp* **Vrd** esimäine

2. (ajaliselt) enne muid olev või olnud; kõige varasem *esimine tütar oleks kuus`kümwend`seitse old Jõe; tagumised`lapsed oppivad esimestest`targemast VNg; [kevadel] Esimine vihm peseb`talvise`kõntsa; esimesed kured kui`lähvad, siis on`kõige paremb aeg rukkist teha;`karja leib on esimine leib ja`viimane leib;`ernepiim on esime, mis lehm`andas Lüg; tämä on esimine küll`siia tulema Vai; [ta] tegi külas esimesed kaks ratast (käru); esimine ~ keige esimine laps Khk; Esimine vassikas läheb aja taa (esimene töö ebaõnnestub) Kaa; kiived munevad esimesed munad paastu`maarjabe omingu Muh; egä tä ennast elma jätä, tä jo kõige esimene võtab Mar; täna nägin juba esimest pääsukest Mär; esimese`õhtu ja õö oli noorik laulatse riietega Aud; esimesel poeal oo esimese`süündimese`õigus Tor; lapse esimesed`ammad on liha sees, teesed kasvavad luu`sisse Kei; Ma`käärisin esimist villast kangast Amb; esimine piim seda võtavad ja annavad lehma kätte; ommiku vara oli esimine [töö]`kañjas,`viia [pleekima] VMr; esimine`künmine [eelkünd] - - on et`e õhuke Trm; [abiellumisel] esimine mijs oli joodik mijs Pal || esialgne, esmane kui`tõine akkab`kruntid pidama, siis`tõine`aitab`tõise esimese`õtsa`piale; palk läks ~ meni esimese`lopsuga`paigale Lüg*

3. varem mitteesinevad või kogetud *mullika tulo esimist`rohto`piimä Vai; kut ma esimist`lingu`Riigas keisi Mus; kui esimeist`korda kevade`lambad karjamale`aedi, siiss -*

- lammastele `ante veel `süia [lauda ukse ees] Phl; seal nägime esimese korra `autod Mih; Nii kraasitud villad esimesel korral `talgudega ää Amb; see oli esimine [kord], kui ta kottu oli `väl'la saand JJn; ma olin sial esimest `korda VJg; minev`aasta ol'lid ühel jaol [õunapuudest] esimesed õõnad `otses; sel aal (vanasti) es nisujahust es siis esimese akatsega es tehägi `summa [leiba] Vil

4. (väärtuselt, tähtsuselt) esimene, (teiste seast) esileküündiv; parim no sie (lõngaõli) oli juo `ennevanast ige esimene kohu rohi kohe Kuu; moni inimene küll `tahtu `olla esimine igal puol VNg; `õemel õli esimine `õigus isames `õlla Lüg; `Ennemast õlivad nied (lapsed) jua `einalised -- luavõttajad esimesed Jõh; oli esimene õppiija `koolis Khk; tammõtõru jahu oli -- esimene sigade `sõõtmise raam Põi; esimese `numbri obo; esimese `numbri tüdrekud Mar; esimene sõrt `seeme`vil'la Juu; ta oli üks esimene kel'm; esimene pueg ei läind `ültse soldatisse, ta sai esimese kergituse Kos; esimese `numbri mua, ja teise `numbri mua Trm; kessi poolteist vakamad `väl'la `niitis, se oli esimeses töö ringis (väga hea niitja) Lai; sel (üksikul pojalt) `ol'li esimene `õigus [kroonusse minekul] KJn

5. eesmine, eespoolne esimeses `rehvis ~ `rievis [puri] VNg; `tõine õli taga `kammer, `tõine esimene `kammer Lüg; ma `jätsi oomiku nee ranjijid esimesse koda (eeskotta); `ülgel esimesed o käpad, tagumised [on] loivad; [kirve] esimene ning tagumine nukk Khk; Raie `kindad tõmmati esimeste `jalgade `otsa, siis [härg] äi libisend jää peal Põi; `keldri esimene rind kukkus `alla; ta läks kohe esimese perese Muh; [laeval] esimene, tagumine mast Rei; [kevadell karjuti] et esimesed ette ja tagumised taha. `suitsed suhu ja `päitsed pähä. siis ned esimesed luiged pidid taha `pöõrmä; vahest müüässe ikke kas seal või, esimene pool ää ja tagumene jääb kojo Mar; Esimesed eidetse, tagumised tapetse, `kesmesed koju tulevad Han; [kangal] esimesed ja tagumised `narmad Kse; raudassidega `vankrel oo tagumese rattal kaksteist [kodarat], esimesel kümme Mih; esimesed `ammad `oidvad piibu vart `kinni PJg; esimene nimi on ristitud nimi, teene on liig nimi Juu; [ree] esimestest kodaratest saadik VMr; [vankril] esimene ja tagumine lakaline Sim; kangas`jalgade esimene võllas ja tagumine võllas Trm; aedal -- esimene ja tagumine sein oli pikem Äks

Vrd esimane

6. peigmehe või pruudi abiline a. isamees teine oli pruudi esimene, teine oli peiu esimene Jäm; [pruudi koju tulles] `peigmes keige ees, ja siis se peiu esimene Ans b. pruudi saatja annete kogumisel – Jäm Ans Muh viinaplaás oli selle esimese kääs. esimene se pidi naine olema, see kääs inimestele pakkumas seda `viina Jäm; esimene `olli [annete kogumisel] ees, üks mesterahvas, ruut jekib aga järel Muh c. pruudipoolne pulmategelane, kaasanaine kes naene oo, see tuleb [pulmas] esimeseks, ja tüdar tuleb `järgmeseks; naene oo ruudil ees, see oo esimene, tüdrik oo taga, see oo `järgmene; esimene kõis aga noorikuga `peale, kirstu võti käe ja Muh

esimeseks esimeseks Jäm Mus VII Põi Muh Mar Kir/-ss/ Koe Pil, -is- Põi Amb

1. esmalt; esimesena Esimeseks tagumise `järge oli [veski] kivi liivane, siis sai esimeseks ikka `ükski vakk looma `vilja ää `lastud Põi; kare `pealne `külmab kõege esimeseks `kinni Muh; Siis `õmbles esimeseks uue masinaga minu isale ühed püksid Amb; oli ta `ulka `aega Siberis -- ja kohe esimeseks tuli `meile siis `siia Pil Vrd esimest, esimesest, esimäseks

2. esimest korda *Noor oli, läksi esimeseks* `kündma Mus; *kui nad* (mustlased) *esimeseks tulid, me olime nõnda* `irmu täis VII; *Seal* (kirikus) *olid* `öhte teist esimeseks näind Pöi

Vrd esimest

esimes|püha esimene püha *Täna on jõulu esimespüha. Esimespüha pole külas* `keidud Kaa **Vrd** esmaspüha

esimest *esimest* Var Mih Khn Aud PJg Hää Hag JJn Trm, -ist VNg

1. esmalt; esimesena *esimest oli kaks inimest kuhä* `otsas, *pärast üks; esimest näd* (vaenukõis) *läksid sis sedasi, pikalt, ja siss löid laiale* Aud; *räägiti kuidas see kool on kõege esimest* `siia asunud PJg; *katsus kohe esimest, et ta* `kaloo-si sai JJn

2. esimest korda *mina nägin esimest vast* `moisas neid (rehepeksumasinaid) VNg; *võtsi esimest alles* `toitu Var; *Eele* `mindi `oostõga *esimest üle mere* Khn; *Kaariti esimest läbi ja teist ka, kudas* `villa `ol'li või `aega jakkus Hää; *nüid mina esimest tulin arsti* `juure JJn; *Sial saana ehituse juures nägin esimest koda käsitsi laudu lõigati* Trm

Vrd esimeseks

esimik *esimik* Hlj Var Tor, g -ku Kuu(-gu) Hag, -kko g -go Vai

1. esimene *Esimik* on einamalla, *päranik* on peale põllu, viimine vau vahela [lauldakse pruudist, kui pulmasae tuppa tuleb] Hlj

2. esimees *esimik oo piämees* Var; *kohtu esimik* Tor

3. esipool *pükstel on esimik ikka* Hag

4. esik *mene esimigost läbi, sis tulogi tuauks* Vai

5. torupilli sõrmiline – Kuu

esimine → esimene

esimiseks → esimeseks

esimisest *esimisest* VNg Lüg esmalt *esimisest* `lasti [võrgu] *kupp* `sisse ja siis `lasti poro VNg **Vrd** esimeseks, esimäisest

esimist → esimest

esim|moodu isemoodi – Ran Nõo Har Rõu Se *temäl* `ol'li noid *esi* `müüdu `süüke Ran; *egän külän om esi* `müüdu kõne Nõo; *egaüt's käü esi* `müüdu Har **Vrd** esit-, isem|moodu

esimä ipf (me) *esimä ei meie esimä tjj näiss* `pat'ju, *sudepurikites; meie õlima nuared inimesed, esimä tiä* Kod **Vrd** es¹

esimäisest = esimisest *mie nägin esimäisest* `sinnu Vai

esimäks = esimäseks *kes siis* `kaige `enne kuo `joudab sield *kirikust* `joulu `laupä `ehtul, *sie akkab siis vigastimmi helistämmä ja sie saab suvel* `kaige *esimä(se)ks* `heinä `tehtud Kuu

esimäsed pl lootekest *esimäsed tulid ärä. nüid vasik tuleb,`sündib kõhe* Kod

esimäseks esmalt *Kes on Hara* `saaress *esimäseks hakkaned sidä jää* `nuota vedämä, *nie* `olled *veneläsed* Kuu **Vrd** esimeseks, esimäks

esin ipf (ma) *esin ei pahanduss ja vannet esin sal'li kuulata; minä esin anna raha* Kod **Vrd** es¹

esim|naine pruudi saatja annete kogumisel; kaasanaine – Ans Mus Krj Muh *pruudid käisid* `kerjamas - - *esinaine oli ka ikka, esinaisel oli villakoit ja tubakakoit* [ühes] Krj; *kirstutüdrikud ja esinaine akkasid* `rinki `tantsima [pulmas] Muh

esindäine *esindäi|ne* g -se lõikusrind, esi üks `naiste `rahvas mäni siind oma esindäisegä, `toine tuli taga omaga Vai

esine *esi|ne* Kuu, g -se eP San Krl Plv, -tse Kam Rõn San spor V(-dse); ?*essi|ne* g -dse Rõu; *esü|ne, es'-* g -dse Har (hrl liitsõnades; kohakäänetes sag koos kaassõnaga)

1. eesolev ala; esiosa, -külg *Kogu `ranna esine on sidä [jää]suppu täüs* Kuu; *`kohtu esised* (kohtus öeldavad) *sõnad* Jäm; *jänene läks mo esist kattu* (eest läbi); [laev] *keib kaksiti tuule esist katta; kuue ~ püksi kõhu esine* (kõhu kohal olev osa) Khk; *Elu tagu kül'g sai öksi sedasi [talveks kinni] matetud - - Esine see oli ikka `lahti* Kaa; *elu esine `olli kohe lõunat* Muh; *aho rõnd ja aho rõnnaesine* Mar; *`kamre (aida) trepp ~ esine* Kei; *rõialu esine kõik risu ning vana koli täis* Juu; *no nied* (meestesärgid) *said siis iest siit tikitud sie, esine ja, kõhupialne lapp ja* Amb; *Muneb kana rohkem mune kui noka esine ea on* Trm; *külmetama akanud juba, kui jaama esist täedetud `Tartus* Äks; *pliidisuu esine kõik puuprükü täis* San; *ahusuuesine ol' kummi `muudu* Har; *Sügüselt um taa laudaesine nigu\_porgatuss* Rõu; *`hammõ esine* Plv

2. esik; katusealune hoone esiküljel *esise ja reialuse [väravatel] olid `enne sagarad* VJg; [sauna] *esine `olli mõnen paegan ää suur; [aida] esitsel `olli puu põrmand. edimäst [ruumi] es kutsuta aedass, kutsuti esine. esitsen `olli lina ja muu kraam* Kam; *Ma_ `kaiõ, et `kel'dri esüne? is olõki külm* Har; *sanna esitsehe lät's vai sanna `vüürüste* Röp

Vrd esik¹, esis¹

3. lõikusrind, esi *rukki `leikasime `sirpidega maha. igaihel oli oma esine* HJn

4. (ajaliselt) eelne, eelnev – S *Rid pühade esine aeg tuleb käde* Khk; *Piuke see jõulute esine pää siis ää oo* Kaa; *Kui `sõuke vihma esine vilu on siis [vindid] teevad pilt pilt pilt Põi; kõue ahad - - kõue pilve esised [pilverangud]* Rid

Vrd edine, esi¹

esiness ?eriti [õunapuud] *Pal'lu kannava ja esiness mis na (õunad) om ää süvvä* Trv

esi|oma poss-pron oma *Nuu_puu `luidsa kõik' ol'li\_ `minka `süüdi, ja esi? uma_sõrmõ?* Rõu
Vrd iseoma²

esi|ots esiotsa – Khk *Rap esiots oli `meite elu üsna vilets ning `vaene* Khk

esi|otsa 1. adv esmalt; ennemalt – Kuu *Lüg hv S, Mar spor K I Ei esi`otsa `paistundigi, et sie `lougas `ninda sügäv oli* Kuu; *esi`õtsa `niitasin maha, perä võttasin `luogo* Lüg; *esi`otsa oln puudel ja kivil üks keel* Muh; *esi`otsa, pühade järel käisid [mehed] küla peredes õlut `joomas* HMD; *esi`otsa, kui mina laps olin, lee pial `keetsid* Ann; *ei saand esi`otsa ~ ešti nagu arugi* Lai **Vrd** esi|ots, -otsast

2. postp algul *`suiline tuleb nädali esi `otsa* Khk

esi|otsast -otsast *Vai'`o-/* Ris *Lei esiotsa esiotsast meie mehed tegid [metsatööd] siin oma metsades* Ris

esi|paigan -paigan spor M, Har eraldi, lahus; omaette suur pada võlliti müüri `sisse `kinni, nüüd om suur pada esipaigan müüri sehen Hls; *esi paigan tuba; ka te `väimeg ütten eläde, või esipaigan olede* Krk; *meil omma tsia laudan egaiüt's esi paigan* Har
Vrd isepaigas -paigane eraldi olev siin om esipaigane kotuss, ega siin `kennigi ei käi Krk -paika - `paika M Puh Krl Lei eraldi, lahku; omaette *kanamuna pili lastass esi `paika ja sora esi `paika ja lopits sis* Hls; *mis ilusemp tüdruk ollu, `opmañ `panden esi `paika üttsinde tühi [teoorjuse ajal]* Hel; *is\_ek saiža jizi `paika* Lei **Vrd** isepaika

esil|peri (ruumiliselt) edaspidi `Ketrades tuli vokkirattast `kääga esiperi ajada Lüg **-puhku** algul, varem esi`puhku ei õld siin muid `lehmanimesi ku `Tõmmu ja `Ruske ja Kiri; esi`puhku ku mina nuor õlin Lüg **-põll** eesolev põll esi`pollega `tombas - - kui lehm oli märg [laudas] - - `tombas `seljaruo päald edasi tagasi ette`puole [arstimiseks] VNg

esilpäinis isepäinis ta taht` tirtsuke esipäinis `olla Hls

esir|peri = esiperi sie `külvab esirperi ja tagurperi, sel on `külvamine `selge. kui tagurperi ei `õska `külvada siis `külvetasse esirperi Lüg

esis¹ esi|s Rei, -ss, esü|ss, esü|ss Har, (j)esšü|ss, esšu|ss Lei, g -se

1. eesolev ala Lauda esis nii lige; Pühi pliida esis `puhtaks Rei

2. esik; katusealune hoone esiküljel Sannal ol`l esüss, konh `rõivõilõ tet`ti. `Sanna minnen `pañti `rõiva^o esüssede orrõ pääle; Panõ^o esüse uús kiñni^o; tarõl ol`li esi<sup>o</sup> koogu<sup>o</sup> ja esüssel esi<sup>o</sup> koogu<sup>o</sup>. tuu esüss tet`ti iks perän ku tarõ val`miss; `kambrõ puult ol` esüss vallalõ; küllh ma võta esüsest luua; tol esüssel `pañti `tulpõ `sisse `kiilde, saina nii `saadõ otsal ku küllel; egal kõrdsil om esüss iihn enne `kõrtsi `sisse `saamist; aida esüss, kun ol`l kraam sisen; kat`s ust esüssen üt`s lät`s `aita, tõnõ `kambrõdõ Har; kon om säet katuss `pääle ta kutsutass esšüss Lei **Vrd** esine

esis² ega siis esis `saonõ ilm ka olõ õi jumala `tiid`mäldä<sup>o</sup>; ko karruús `võete sis õks kõõ küläga. esis nii olõ õs õt mõni talo võt`t, mõni võta as Se

esil|saganõ = esisugune igäl vallal om ees-saganõ kiil` Krl; esisakan Lei **-sagatsõdõ** isemoodi eži sagatsõdõ `paatava Lei

esil|soodane = esisugune tan ol`l üt`s ees-`suudanõ elukass Urv

esil|päev esis- Lüg; `essis- Lüg Jõh (põhisõna hrl lühenenud: -pä) esmaspäev esis`päivil `mendi ikke tagasi; `essispä `ommiku vara läks küläst `vällä Lüg

esispäne esmaspäevane espäne ~ esispäne päiv Lüg

esil|sugumane = esisugune Egä vili `tahtõ õks esisugumast maad Rõu **-sugune** esi- spor T, Kan Plv Röp, eiis- San, ees- Krl isesugune `el`kjä vai, mõni esisugutse nägemisega rõevass Ran; tüve`lüüjil `olli jälle esisugune peñk Ote; `pal`last piimäst saa kõvõmb [sõir], t\_om eiis-sugunõ San; nüüt oma<sup>o</sup> esi\_sugutsõ [põllutõ]riista<sup>o</sup>, midä nännüki ei `oolõ Röp **Vrd** esil|saganõ, -soodane, sugumane, -taoline **-sõitja** esi- Pst Ran Har Röp(eiis-), ees- Urv iseliikuv aulukatlag rehepeksumasin Esisõitjid ei ole am Pst; rehepessumasinat ole ka külländ nännu, küll obestega `veetävät küll esi `sõitjat Ran; Sõss tuul ees-`sõit`jal ol`l suur aurukatal iin, sõss mugu\_tõmmaás masina perrä ja lät`s nigu_tolmaás `tõistõ `tallu Urv **Vrd** isesõitja **-taoline** = esisugune sääs ennäst sedä`viisi `rõivile, egä kõrd näedäss esi`taolisega (eri kleidiga); [kaur] piäb esi`taoline lind olema Ran

esite¹ esite spor SaLä, Aud Tor Rap Jür JJn Iis Kod Plt San

1. esmalt; kõigepealt esite soab ta (veskikivi) ümmarguseks raiutud Põi; ta (isamees) `reäkis [kosjas] esite et, et kas teitel oo jälle `ühte `luoma `vaagad Muh; [ohakad] akavad kebade kõege esite kasuma Kir; esite_s olid ikke pul`lid, aga kui nad ää jälle `ruunasid sis `üiti ärjad Rap; ma tulen esite `teile Iis

2. teat aeg tagasi, ennemalt; vanasti esite olid `kurdus kuued Khk; esite es ole kõpitsemist (uksele koputamist) Pha; esite koha `toober `maksis üks rubla; esite ikke käis veel sii, aga pärast änäm ei tuld Rid; esite on õllud kolm `mäñdi, nüid on üks Kod

Vrd esiti, este

esite² → esitä

esi|teedlane iseteadlik *temä olli esi`tiidlane, ois oma peremehe poole, aga sai kõegiga äste läbi* Ran

esiteks *esiteks* Jõe RakR spor SaLä Hi, Rid Mar Kse Aud Ris Kei Rap, -d- Mus Rei

1. esmalt; kõigepealt *nel'ja vakkamaa oli`kõike seda`samast maad esiteks RakR; keige esiteks tuleb see siit sihest`väl'ja võtta Khk; piima`ambad on need, mes esiteks suhu tolad Käi; kuke aavits tuuasse lastele ikke esiteks`lõhkuda Mar; esiteks võt'is selle sääre natukse ponnutama ka Ris; [vili tuulati] esiteks siis jämeda sarja läbi pärast`piene sarja läbi Kei*

2. vanasti *esiteks olid, vanade meestel olid mollid [laste pesemiseks] - - niid on vannid* Jäm

Vrd *esites, esitiks, esteks*

esites *esites* Jäm Mär Vig Kir *esiteks esites oli olnd sedasi`mitme küla mardid sedasi ühes kohas [koos] Jäm; esites oli ikke palavik ka, aga nüid ei`olla ond Kir*

esiti *esiti* Sa Muh Kse Var spor Pä Ha, Tür Äks Ksi Plt

1. esmalt; kõigepealt *esiti kui`toodi [kalad] merest, sis`pandi kohe`soola ning Ans; kes esiti madalas lina`peastrikku näeb, selle linad tegavad pisikeseks Muh; esiti olid sirbid, pärast oli rauts koa Var; kõege esiti akkasi mina siss teesed`laulma Hää;`pasled on esiti`õigust täis, ei ole`ümmer jala`ästi Juu; pidid eenad kõik sel'laga`kanma kokku. sij oli kõige esiti [enne kuivendamist] Äks*

2. teat aeg tagasi, ennemalt; vanasti – Sa Muh Ris *esiti kutsuti [leivaastjat]`lõimeks Ans; Aga siis esiti\_s ole`sõuksi põllutöö`riistu naagu nüid Kaa; ma söi esiti VII;`Sakste`ristide peal nägi esiti`pärgi Pöi*

Vrd *eeste, esite*¹

esitiks *esitiks* SaLä Kaa Pöi Kei Juu Jjn Plt

1. esmalt; kõigepealt *teise`aasta siis ta (adru) läheb nii`lammu, esitiks ta äi lammu nii ära; tule esitiks eida`keia Khk; Ma läksi keige esitiks (esimesena) uksest sisse Kaa; kui odrad maha`tehti kevadi, esitiks`künti üheli korrali maha Pöi; esitiks kevadel nad (loomad) ei old`kuigi kaua`väl'las Kei*

2. teat aeg tagasi, ennemalt; vanasti *niid viimasel ajal es ole seda (mardiks käimist) änam, see oli ühekorra esitiks olnd Jäm; esitiks oli jää vahel korra, nõndat`saadi üle [Loonalaiult Saaremaale] Khk*

Vrd *esiteks, estiks*

esit|moodu *esit-* Trv Krk *isemoodi esit`müüdu rät't Trv; egäüit's küdsäts esit`müüdu liha; egäss kottel võip esit`müüdu kõnelte Krk Vrd esi-, isit|moodu*

esits *esits* in -is Kaa, -en Rön *esik Saunaesitsis oo pink ning riieteõrs ülal Kaa Vrd edits*

esitsi *esitsi* Khk Kaa (millegi) *eest läbi Ma joosi suure rutuge säält toa esitsi Khk*

esi|tuba (kohakäändeis võivad muutuda mõlemad osised)

1. *eestuba, -kamber – Lüg u Khk Kaa Esituba oo see puhtam ruum majas; Vii võõras edetuba Kaa*

2. *esik, eesruum lai esituba oli enne [rehe]tual ees Kse*

esitä ipf (te) *esitä, hv esite ei te esitä tee märjässäki ennäss; mes te päet'siked esite küsi, kohe`lästi Kod Vrd es*¹

esi|vaaks pikkusmõõt (pöidla ja esimese sõrme vahe) VNg Lüg Trm *sie on esi vaaks, `tõine vaaks on `pitkemb `puole `toll* Lüg

esi|vahe iseasi vana inimene ja aab seräst mul'a, oless viijl nuur oleva, siss oless esi vahe Nõo **Vrd** isevahe

esi|vanem 1. hrl pl vanavanemad, esiisa või -ema – spor üld kõik nied Tarumid õlivad ühest esivanemast saand Lüg; *esi vanamatest saadik on see koht me'e olnd* Khk; *mino esivanemad oo `rootslased* Mar; *esivanemad on Vil'landimaalt* Saa; *kui nüid esivanemad elusse tõuseks* Ann; *esivanembide vaevage võidetu `priiuss* Hel; *mi? esivanõmba sattõ patu `sisse* Har

2. isamees `peimes oo ika esivanema koa kuulan; `peimes jäi [kosjaõhtul] ruudi `juure, *esivanem läks* koju Muh

esi|viisi isemoodi *egaiit's eläss esi`viisi ku `kuagi taht* Har **-viisiline** isesugune *taa um `väega esiviisiline, taa ei olõ? tõistõ `muudo* Plv **Vrd** iseviisiline

esi|värav hrl pl rehealuse eesmised kahe poolega ukсед – Khk Kaa Juu `enne olid rõial kahed väravad, test taguväravad, test esiväravad. *esiväravast sai tuulatud* [sobiva tuulega] Juu

esi|värki isevärki *esi `värki inimen* Hls; *Üt's esi`värki riistapuu* Har

esi|õu õu maja ukse ees – Kaa VII Põi Muh *Esiõue ning taguõue vahel on pistandiaid - - Esiõues on naistel lillepalid ning see oitakse ikka puhtaks* Kaa; *Vanasti oli üks õue, nüid on kaks õuet, esi õue, maja ukse ees* Põi

esi|äränis eraldi; omaette *mia tahass iki esiäräniss olla; [suka] tall `koeti esiäräniss ja päält lat't esiäräniss* Krk **Vrd** iseäränis **-ärätine** iseäralik *temä om `seante esiärätine, ta ütsinti om* Krk **Vrd** esierälik

eski, -na → esigi

eskine *taha ai `eskitse* (halvemale) poolõ, *tahat kõõ elo poolõ ellä?* Se

eslova *Eslova* justkui, nagu – Jõh

esmabane *esmaba|ne* Lai Vil, g *-se* SJn, *-bäne* Phl Äks *esmaspäevane esmabäne pæev tal on vaba pæev* Phl; *Esmabasi `päivi ei massa lugeda, sis ma `tulla ei saa* SJn

esmalt *esmalt* Phl Mar Tor/ee-/ Ris Kos JMd Trm, *-d* Rei; `esmalt Hää(-d) HJn, *-ält* Juu algul; kõigepealt *esmalt `olle laiem kurk* (mõrra esimene pujus), *siis `tulle vähäm* Phl; *No [rukist] lõigati `esmalt sirbiga - - pärast `tul'lid rautsid* Hää; *pane esmalt tuli pliidi `alla* Kos **Vrd** esmält, esimalt

esma|päev *esma-* hv Krj Rei, Lä Mih Saa Ris Nis JõeK Iis spor TaPõ VIPõ M; *esmä-* Mar Saa KJn Vil; *esmapa* Hää (põhisõna hrl lühenenud: *-ba, -bä, -be*) *esmaspäev üks päe nädalas keisin `koelis, iga esmaba* LNg; *tantsisime esmabä omiku kella kolmeni* Rid; *esmabä* [sündinud laps] *edeb, teisibä tige* Mar; *esmapäe, vanasti üteldi iisembä* Saa; *esmaba `tarvis `mõisa `minna* Ris; *ega ta `enne esmabad ei tule; sinine esmaba* (pohmellipäev) Lai

esmarik `viiruline, `kuuruline, `esmarikku `reieline, *midä `viiru `viirutab, sedä `kuuru `kuurutab = vokk `keträb, `kieräb ja kõik tieb* Lüg

esmaspäev *esmas-* u VII Põi Muh Rei, L K IPõ, `e- R(-äs- Kuu Lüg; *-es-* Jõh); *esmä-* Khn Saa Juu (põhisõna hrl lühenenud: *-pa, -pä, -pe*) *esmaspäev vahest `esmaspe `läksime [heinale] ja `laubeks siis tulime kodu; Sul tuleb neid sinisi `esmas`päivi* (pohmellipäevi)

`oige `tihti Kuu; `esmäspäiv kes [laps] `sündis sest saab edev inimine; `üeldi, et kes `esmaspäiv `tüöle lähäb, sie jääb pimedäst (joodikute arvamus) Lüg; *esmaspe`õhtu keedeti nahaga`tuhtlid Muh; noorik`viidi ää esmaspa [peigmehe koju] Lih; o mitu esmaspäd juba mööda läind Kse; [oli] esmaspäeba tulnd Mih; esmaspaks ~ esmabaks on otsas kõik JõeK; esmaspe`lõunest saivad koju Kad Vrd eesebe; esas-, esis-, esma|päev, esmasse, esmispä, espä -päevane esmas- u SaLä Muh Rei, Trm (põhisõna hrl lühenenud: -pane, -pene) esmaspäevane esmaspene omiku Ans; Mõned pidasid jälle esmaspast`päeva õnnepäevast Trm Vrd eesepine, eesmäbäne, eespäevane, esispäne, esmabane, esmassene², esmispene, espäne -püha esmas- Ans Khk esimene püha lihate pühade esmaspüha`käidi`kirkus; `värsked meid on tuas suiste esmaspüha;`joulu esmaspüha`õhtu\_s liha`ükskid`proutsima Ans; esimesel nelipühil ~ suiste esmaspüha Khk Vrd esimespüha, esmassane¹*

esmassane¹ teiste pühade`aega keedeti tangupudru ka esmassane (esimese püha) oomigu. `joulu es ole Ans Vrd esmaspüha

esmassane² → esmassene¹

esmasse esmasse S(-a Kaa) esmaspäev ja siis esmasse`õhta siis läksid [pulmalised] peiu koju Jäm; tulid esmasseks Ans; kas nääb änam seda esmassed; esmassa`õhta tuli uiesti metsast ära Kaa; aga kui esmasse`tantsima akati, siis`õlli kiri arjutanu [pruudil peas] Muh; *Esmasse akame`niitma Rei Vrd esmassene¹*

esmassene¹ esmassene Jäm Ans Khk, -ane Ans Khk = esmasse ning siis esmassene`õhta tulid`jälle [pulmalised] peiu koju Jäm; esmassene on nädalis esimene pää Ans; esmassane, `teissene, `reede, `laupa, neli`preeva nädalis [oli kool]; oli esmassenest saadik`linnas Khk

esmassene² esmasse|ne g -se esmaspäevane esmassesed pääväd oo ikka suured`rihtimise pääväd Khk

esmasseti esmaspäeviti *Esmasseti sai ikka juba oomikuämarikus metsatõhe`mindud Kaa*

Esmik esmi|k (eś-) g -ku spor Pä, Hag Plt SJn Trv esmaspäeval sündinud lehma nimi *Esmik lehm sünnib esmaspa Tor; Mine Esmikud metsest kodu`tooma SJn Vrd Esik*

esmine `esmi|ne päev, ad -ssel esmaspäev minä`esmissel`päiväl`tüöle ei akka. `esmine päiv on paha Lüg

esmispe → esmispä

esmispene `esmispene esmaspäevane`esmispene päiv õli ka siin ikke`pulmad Jõh

esmispä `esmispä, -e RId esmaspäev`esmispä – edos (esmaspäeval sündinud lapsest); sinine`esmispä (pohmellipäev) Lüg; *Esmispe`ommiku siis`suendeti pühäbä`õhtane supp Jõh*

Esmu esmu Tõs Tor Hag Hel Har, eś- Trv esmaspäeval sündinud pulli või härja nimi **Vrd** Ess

eso eso esimene kõige eso [võidujooksus] Jõh

espa → espä

espeldama espeldama ”õgima, ahnelt sööma” espeldas sääl kere täis Khk **Vrd** esteldama

espä `espä, -a esmaspäev`läksin`espä`ommiku`lauta;`espä`onvad`Püssis`laadad; kaks`espät`järjessutte;`poistel sinine`espa (pohmellipäev)`jälle Lüg

espäne esmaspäevane `espäne päiv Lüg

ess¹ *ess* Muh Käi Khn Trv Hls, g *essa* Rei(-i) Tõs Tor Saa Ris Juu Kos, *essu* Krk, *esse* Mar Kse; *és*s g *essi* Jäm äss (kaardimängus) *ma anna soole essiga* `sel'ga; *trump és*s; *paja és*s; *kruutu és*s; *kreitsi és*s Jäm; *risti ess* Muh; *mette`ühte`rumpi ega`essa* Tõs; *pada ess*; *mitu`essa sul oo?* *anna essaga* Tor; *ess on kaartimängus keigest üle, ainult trump saab essast üle*; *mia tahan ärtu essa* Saa; *poti`essa põld* Juu; *ruutu ess* Kos; *ristess* Trv; *pot't ess* Hls; *är*di *ess*; *ruudi ess* Krk

***ess**² *sitt Kurbli*sel om *periss essu ais man* Hls

ess³ → s

ess, ess- → eks, eks-

*és*s, *és*s- → esi², esi-

Ess *ess* g *essu* = Esmu `jisebe`panti *Ess nimi, ärjäl*; *Essuss õigati ku tal täht'ots olli* Krk

essakas *essak*as g -a "ränk nõökimine, raske sõimusõna" *Teised`kijgi ei saanu`seukest essakast`kaela*; *Kus kukkus essaki`anma, mina ta essakatest võisi`uulida* Hää

esseldama `esseldama Lüg; ipf (ta) *esseldas* Sim; (sa) *esseldäd* Kod

1. hum *peksma kui* [laps] `jonnib, *siis`üeldässe et ma sinu`esseldan* Lüg

2. hum (kiiresti) *sööma tulist süüb, tämä on`kange`esseldama* Lüg; [õeld] *luamale`süümise`piäle, et mes sa alate esseldäd* Kod **Vrd** *esteldama*

3. `neške *vana edev, pošte`ümber esseldas* Sim

esselkopp *essel*kopp g -kopi Hi masti ja tenga ühenduskoht *esselkopi roud on, mes peab`tengi masti küljes* Emm; *kui kolme`tüksed mastid on, siis teina on esselkopp* Phl **Vrd** *eiselkopp, essenkopp*

esselnik *Esselnik* põial – Se

essenkopp *essen*kopp g -kopi masti ülaosa tengaga ühendav raudnöu – Rei **Vrd** *esselkopp*

essest *es*mal *Estest`essest saand arugi misse oli*; *Uuved`saapad tegivad`essest ikke kriuks-kräuks* IisR **Vrd** *estest*

essi → esi²

essik → essike

Essik *essik* esmaspäeval sündinud lehma nimi – Tõs **Vrd** *Esik*

essike *éssi*k Lih, g -ku Khn(ess-); *éssike* Lih Juu, *ess-* Han lsk põial *Peial`ollõ essik* Khn || *pahema käe põial* – Lih **Vrd** *issike*

essing *essing* Nõo Ote Har, *és*s- Võn Kam Rõu Vas, g -u; *éssü*ng g -i Se; p *essü*ngit Plv eksimine; eksimus, viga; *eksi- sa_i ole`õigest rehkendänu,`kossegi om essing`sisse tullu* Nõo; *kolmass kõrd`olli tuu éssing* [metsas] Kam; *kanga säädmise man vôi essing`sisse tulla* Ote; *No<sup>o</sup> ol'l Kaljul jälle<sup>o</sup> üt's essing* (peast segimine) *ollu<sup>o</sup>* Har; *uma elo`šeeh tulõ éssü*ngit ~ *mut'ingut*; *éssü*ngi *tij pääle* Se **Vrd** *essük*

essissin *essissin* Ote, *essü-* Krl eksinud; *eksi*

essissin *essissin* Ote, *essü-* Krl eksinud; *eksi mina`olli essissin periss väl'län vai - - taren* Ote; *ma käve essüssin* Krl **Vrd** *eksis, essussin, essüsseh*

essispäev → esispäev

essiteme *éssiteme* ässitama är *éssitegu`koera* San

essoo *essoo*· int (heakskiitvalt) `vaata, *essoo*; `vihma *sadab*; *essoo* – *siis tämä kiit sedä* `perrä, *ku* `keski *kõneles juttu* Kod

essukõnõ → jeesuke

essussin eksi, ekseldes `essusi ärä, *käesi essussin* Nõo **Vrd** *essissin*

essu|tee eksitee *mea olli essu tjjd lännu, võõrast tjjd* [metsas] Krk

essä *essä* Krl Har Lut, `e- San

1. isa, jumal *meie essä, ke sa olõt* `taivan ~ `taival Krl; *essä poig ja pühävaim* Har; [risti ette lüües] *jummal' essä, jummal' poig, pühä vaim* Lut

2. (hüüatustes) `essä *pojakõnõ pühävaimukõnõ* San

Vrd *issa*

essäkene *essäkene* Puh Rõu Vas Röp Lut

1. isa, jumal *mi essäkene, kes* `taivan Lut

2. (hüüatustes) `taivane *essäkene, ku tuu liha oless* `meie *sanna päält kätte* `saadu Puh; *Kagu pañd sõss* `vihma *valama, o essäkene* Rõu; *oi jummal' essäkene, peräkõrd satat rukka* Vas; *Jummal essäkene Rap* **Vrd** *esäkene, issäkene*

essä|meie *issameie kas sul* `essämeie är^o om opitu^o San

essäsekene dem < esäne *oonass um essäsekene* Lut **Vrd** *esädsekene*

essätämä *essätämä* eksitama *timä* `tahtsõ *timmä essätädä* `õigõ *tij päält ärä* Har

essü- → eksi-, essi-

essühe eksi, valesti `essühe *lät'si uma keelega*^o Se

essük *essük'* k' g -gi, -ki = *essing kagoh ol' essük'*, *ku är* `essü. *essügi* `jal'gi *pääle sai*; *vij i ni essügi* ~ *essüki poolõ* (elus halvemasse) Se

essüngine *essüngi*ne g -dse a < *essing essüngine tjj_m*, *ku saa õi* `õigõhe `vällä Se

essüskellemä *essüskellemä, ess-* ekslema *ol'l* `raaskõsõ *tijraa päält kõrvalõ* `astunu, *siss* `naksi *essüskellemä. nik'a essüskelli, ku essügi vällä?*; *käve pääle* `mõtsa `müüjä *essüskellen* Har

essüsseh eksinud; eksi *ma olõ essüsseh*; *Õdagotsõl üül olõ õi hüä koolta?* *Sis hiñgekene lätt* `väl'lä, *lasta ai kohege* `sisse, *kõõ käüse essüsseh* Se **Vrd** *essissin*

este `este R Rid spor Läd, Tõs PJg Juu spor ViK I, Äks SJn; *este* VMr Lai; `este Han Juu Kos JMd JJn VJg Trm

1. esmalt; kõigepealt küll nüüd `este *on igäv sinust* [kui ära lähed] Kuu; [varas] `este `kasvab `nõelast `vällä, *peräst akkab ovost ka võttama* Lüg; `este *tehä* `kuhja *lava* Vai; *saarde\_päl kadus* `pastle *asi kõege* `este *ära* Rid; `Este *kuivatatse vili ää, siis rabatse ja peksetse* Han; `este `võt'sin *na pika ammastega* [seeni] JJn; *eks* `este *õle omast kodust paha* `väl'ja `menna Iis

2. teat aeg tagasi, ennemalt; vanasti `Este *vahiti* `taiva `märkisi ja `luodost - - `neie *järele* `einostati `ilmasid Lüg; `Reidepold *oli* `este *üks suur mets* Vai; *se katus oli küll tihe* `este, *a nüüd mädaneb vanas* Kse; *Kissi* `este *tuli* Han; *ma* `este `ütlesin, *mis sa änam pärid* JMd; `Este *käisin sial, siis teda põld kodu* Trm; *pulma aeg sis* `aanti *ku'dugi teene kimp* [peigmehe sugulastele]. *aga need* (veimed) *tullid ikke* `este (juba kosjaajal) *anda* SJn

Vrd *esite*¹, *estegi*

estegi `estegi VNg Lüg, -ki Kuu

1. esmalt; kõigepealt `Esteki, `esteki `sännib [tüdruk] `vasta, aga pärast pole kedägi (suguühtest) Kuu; esi `algune maks `estegi, siis tuleb perä viel midä tuleb Lüg

2. teat aeg tagasi; ennemalt; vanasti Arpäiv – `ninda `üaldi `esteki `argi`päivä Kuu; läks `estegi `sinne `puole nüüd jo tuleb VNg; `estegi `tehti viel `paksud, `toimised, täis`piiku [tekid] Lüg

Vrd este, estigi

esteki → estegi

estekine `estekine endine, endisaegne Sie `estekine `kriipsu vedämine, midäs pärast sehendämiseks `üaldi Kuu

esteks `esteks spor R, Käi Rei Mih Kos Amb JMd Kad, `es- Mär Vig spor Ha; `esteks HJn; esteks Jäm Tös

1. esmalt; kõigepealt paat saab `esteks üles `vinnatud Jõe; `esteks teised `naarid pael mind Käi; Ma äi pannud `esteks tähele, et põli `katki oli Rei; tema `juure läksin kõege `esteks sepapatta Mih; `esteks oli sfoe, aga nel`landal juunil saeas nõnna lund Ris; [sukapaela tegemisel] `Esteks pal`miti nisuke paras silmus ja siis põimiti nigu labast kangast Amb

2. teat aeg tagasi; ennemalt; vanasti `Kuule `esteks juoks metssiga `ouest läbi Kuu; `esteks oli `piima `vaprik, siis `tehti `viina `vaprikust VNg

Vrd esiteks, estes, estest

3. esimeseks `esteks ma põle kedagi teind, teeseks olen paelu `vaeva näind Kos

esteldama esteldama kiiresti sööma vad lapsed `lähtvad kallale, vat ne pannund `peale esteldama Jaa **Vrd** espeldama, esseldama

estemb esiti, ennemalt nüüd on `leier, aga `estemb õli krants [pruudil laulatuse ajal peas] Lüg

este|puhku esiti, ennemalt `este`puhku tegi ikke kaik tüö nüüd on jäänu `uoletust VNg

estes `estes Hlj Vai Var; estes Han

1. esmalt; kõigepealt `estes kohe tuleb rattas ära võtta Hlj

2. teat aeg tagasi; ennemalt; vanasti `estes olivad `pollud ribade `viisi nigu `ingemaad Vai; Ma estes sõi `silku ja `leiba Han

Vrd esteks

estest `estest Lüg Jõh IisR spor ViK, IPõ, `es- VJg Trm

1. esmalt; kõigepealt magamise `juurest läheb [karu] `juoksu. tämä `estest kohotab vai `ehmätäb Lüg; `Estest lase piim `kiema, siis lase `manna `sisse Jõh; `Este ~ `estest ikke `mõtle järele, kui kedagi tegema akkad IisR; `estest kui [viin] `juoksma akkas siis oli ta lahja VMr; `Estest käisin tema poolt läbi, siis tulin `seie Trm

2. teat aeg tagasi; ennemalt; vanasti tõin `estest sületäie puid tuppa, neist suand kedagi Kad; [äkkel] `estest olid puupulgad, pärast `pañdi raudpulgad Kad

Vrd essest, esteks, estist

este|õtsa esialgu `este `õtsa käis [karjane] `lõunel `luomadega Jõh

esti `esti Muh Mar Vig Han Var Ris Kad Sim Ksi Pil; `esti Mär Lih Kse Aud Ris Kos spor Jä ViK, Äks Pal Ksi VIPõ; esti Lai hv KJn; esti Juu Koe Lai

1. esmalt; kõigepealt uus luud pühib `esti toa `puhtaks Muh; Tee `esti tuli liida `alla Han; [pulmas põlle] lapiti ikka `esti siis suure rahaga Kos; kas kõige `esti oli `kambred ka

[elamiseks peale rehetoa] JJn; *suure vihaga oli taht teda kohe`esti maha`lüia VMr; esti`löödi tikkudega, pärast`löödi`tihvtid`sisse [kontsadele] Lai;`esti oli ike pruut` kui ta`võtmata oli Pil Vrd estigi*

2. teat aeg tagasi, ennemalt; ennist; vanasti *kus sa`esti selle`puntra nõõri panid Mär; Mann läks`esti juba`lüksma Ris; esti olid (räägiti)`soapa seared ja aa jaared Koe;`esti`lasti jõkke viia [linu likku] aga viimäti jõkke ei`lastud KJn*

Vrd esiti

estigi esmalt; kõigepealt *läksin akkasin`estigi`karja`poisikesest Jõh Vrd estegi*

estiks *estiks VNg Lüg Mar HaLo JJn,`es- Noa Mär Vän spor Ha, Amb Koe VMr Kad Äks Plt KJn, es- Koe*

1. esmalt; kõigepealt *estiks sai õstakkud Lüg; nad`keetsid`estiks teda (luigeliha) -- ja sis nad`moorisid teda Noa; [rokale]`estiks`pañdi vett ja vihuti labidaga Mär; nagu ma jään`istuma, ma ei saa`estiks`püsti HMD;`õhta`estiks ei tuld und`piale Amb; ega ta (kadakas) taha`estiks [põlema]`minna Äks; [vanainimesel]`estiks tulevad kõrva`ääre üksikud al`lid karvad Plt*

2. teat aeg tagasi, ennemalt; vanasti *estiks ei old viel`tuuli`massina,`sarjaga`tuulasivad VNg; [vikatid olid]`estiks sii ikke maasepä`tehtud Mär; nüid on ta lage põld,`estiks oli kivi`aedu täis Ris*

Vrd esitiks, esitis, esitist

estine *esti`ne g -se Ris JJn VJg endine; hiljutine see o ju sesa-ma`estine asi, mis ma sulle`rääkis Ris;`estised ristad vel pesematta JJn*

estis *estis Mar Nis,`es- Kul Mär Kir JJn*

1. esmalt; kõigepealt *need (sahad)`toodi`estis`mõisadele Mär;`estis lüeb punase vil`li aga ülesse (roosihaigusest) VMr*

2. teat aeg tagasi, ennemalt; vanasti *estis`põndki`kooli Kul; kukkusin`estis maha, jalad olid surnud Nis*

Vrd estiks

estist *estist,`es- = estiks`estist oli meil vähem [maad]; [vorstitegemisel]`estist kiedeti tangu pudru`val`mis; eks ole`mitmed ohud ike [roosihaiguse vastu]. südirät`ikud ja rahad`piale`pandud`estist ja VMr*

estul *kehkvel estul ja ennatu, ei lase`riistade`alla`panna (hobusest) Plt*

esutama *esutama (-o-) end esikohale paigutama Essotab`ennast kah`sinna ritta Jõh*

esä *esä?Var eL(j- Lei Kra; [j]esä Lut; esä Se; [j]esa, ježa Lei); edsä lstk Se*

1. (üks lapsevanemaist) isa *esäd emäd eläve Trv; esät emät`kolksive linu; miul ei ole esät ega emät; ta õpašs mut esä`muudu; miu emäesä kõnel`sedäsi Krk; veli`olli ka`onte esä emä laits; aga esäst emäst es pia nemä ligu`kumbegi Ran; temäl`olli kaits`essä, oma esä ja esäk kah; esätä lait`s Puh; olliva ütte`essä (sama isa järglased); sõdse om esä sõsar; ma esäst (isa tõttu) ei tohi`anda latsele merästegi`rohtu; kadunul esäl olliva suure abena; vanemb tütar`olli`essä tullu,`õkva ku esä ku esä Nõo; me`üttime latsen iks esä ja emä Ote; esä imäga`lät`si`puhtille Urv; vähämbä [lapsed] ei tiia`medägi imäst ei esäst; ala minnü ei esä sõnna`vasta Har; nigu esä suust maha sadanu? (isa nägu) PLv; imä ni esä`lät`si`tüühhi; ku vannaessä es olõ?, siss`üü`li latsõ? umma essä iks esäss; sjaal ol`l noid essi kah, kink puja? sõah tappu?; esäldä? lat`s Vas;`väiku lat`s`ütless edsä; eholik esä;*

muku läki ar[?] õnnõ, sa olõt esä lubat ar[?] Se; taa maja om `antu jesast Lei; `el'li imä esäga jäl[?] (muinasjutu algus) Lut; ma jesält jäi veikene Kra Vrd ese

2. (mitmesugustes ütlustes) **a.** (mõistatused) *Esä oli pikka püssirauda, ema oli vinda-vända lauda, poja pulli-lullikse, tütre lita-lätaku = ahjuroop, leivanõu, -pätsid, õhukesed karaskid Krk; Esä pikk kaal, emä laga magu, pojalatse pandaku = leivalabidas, -nõu, -pätsid Ote; Emäl laga magu, esäl pikk samm, latse üte ülbalise = leivanõu, -labidas, -pätsid; Esä pikk peenikene, imä lai lühikene, poja üte pikutsõ = hernekaunad Krl; imä alh, esä pääl, vitu vatu `vaihhõ pääl = villa `kaaršmine kässiga Har*
b. (ilmekad ütlused, kõnekäänud, vanasõnad jne) *esä emä kahvel (käsi söömisel) Hls; mis sa miu pääl vihane olet, egä ma su esä, emä ärä ei ole söönü (õeld põhjusest vihastajale) Krk; `Kõikõ om, ainult immä ja essä om `puuduss (korralagedusest) Vas; Esä maa ja imä kapsta pindre ijst (pilasõnad sõtta minnes) Räp | (vallaslapse isast) esä mõtsan pikän `persen Krk; kos esä? [mõni julge poiss vastas] mul ei olõki essä, susi sittõ kannu `otsa, päiv `haudsõ `vällä Urv; Kos esä? [vanasti] Mõtsast tull ja mõtsa läts Räp | (isa tähtsusest, armastusest jne) ku emä kooless, siss kooless kodu koguni ärä. ku esä kooless, kooless puul kodu Krk; emä koolep, esä sõgeneb (otsib uut naist); nigu esä ijn, nii latse takst `perrä Nõo; imä `põlvi nõal kasusõ_latsõ_parõmballõ ku esä villasalvõn Urv; Esä, joia küpär pään, nika elät lastõ seän (hoia valitsus enda käes) Krl; võõrass esä – Võhlu esä, uma esä – armu esä Har | Esä kogub, poig pillab Hel; midä esä `korjass, toda poig `laotass Rõu | Esä iäss, poja põlvõss, tütrele viil tüküss aoss (vastupidavast asjast) Urv*

3. (kõnetlussõnana) **a.** peremees, -isa *Kutskõ tõistõ esä tsialõ tsuskamma Vas*
b. vanaisa; äi mehe või naise vanempid - - mõni `ütleb `jälle esä ja emä Hls; vanaesäd `kut'seme esä enne Kam; latsõ\_ka kut'si<sup>?</sup> vannaessä et esä Vas; [lastel] Uma esä ja tõõne esä (vanaisa) Räp; Ku<sup>?</sup> koh naase essä midä mañtsõt, siss õks `üt'let esä Se

4. isa funktsiooni täitja **a.** mardi- või kadrisantide juht *esä ja emä neil (mardi-, kadrisantidel) ehen iki Krk; kui lätsivä `märti `aama, esä ja emä lätsivä ijn. esäl `ol'li koit kaalan Ran; sõss [mardi] esä tegi `hindäle ku ta ol' nuyr mijs, suurõ[?] habõna[?] Räp; [kadridel] Üt's ol' esä, tyy ol' `veiga hañdsakost tett. Esäl ol' kühm säläh, habõna iih Se*
b. jumal *`aitumma `taivatse esäle; [lapsi õpetati äikese ajal] `ütte iki jummal`essä, jummalpoig, eedä rist ette Nõo; `taivaesä, üleväne esä; lät's üless esä manu[?] (suri) Har; isä jummal', isä poig, hoia meid suurõ tuulõ ijst Se*

5. (loomadest) **a.** isasloom; isaloom *ani naks munele, esä oid tedä; [tedrel] esä om must, iluss muruari pähän Hel; ku tõene tuvike `otsa saab, üits kõik kas emä vai esä, siss tõene muretsena nii `kangede Ran; [peoleol] esä um ühkõp, tyy um kõllatsõp tyy särk Vas*
b. isamesilane *läsä[?] olõvat esä[?] Rap*

Vrd isa¹

esä- isane, isa(s)- *esämõtuss om must, `läükleje sule Krk; Esäku' u tege `ende ni laiass [ärritatuna] Hel; rüäl olna esä ja emä `äelmä segi Nõo; läsä omma[?] esä mihiläse[?] Har; esäkahr Se*

esädsekene dem < esäne *tuu `oinakõnõ, esädsekene Lut Vrd* **essäsekene**

esä|emä isapoolne vanaema *tol poesil om kaits vanaemäd, om emäemä ja esäemä; miu esäemä `olli nigu üits tule säde Nõo Vrd* **isaema**

esä|esä 1. isapoolne vanaisa *miu esäesä olli vana soldat'* Krk; *siss miu esäesä ollu siin mõtsavaht* Nõo; *mul jesäjesäl `ol'le `d'õussõ musta* Lei

2. esiisa *tuy ol'l esäesäde põllumaa* Räp

Vrd isaisa

esä|haak konksuga haak – Krk *San nal'l aak' ja konks aak' ~ esä aak'* Krk
Vrd isahaak **-hani** isahani *mud'u ei saa `poigi, ku egä muna jaoss piap esäani `kiskme* Krk; *meil ol'l mitu imähaani ja, esähaani_ka ol'li?* Vas

esäk *esä|k g -ku eL(-gu V; -ki Kam)*

1. võõrasisa, isak *tal esäk inimene* Trv; *temäl `olli kaits `essä, oma esä ja esäk kah* Puh; *esäku latse* Võn; *minu esä ütél' oma esä tõese naese mijst esäkuss `kutse: ka lää `alla esäku poole* Kam; *min esäkul seivä?* [hunid] *üte `üüse kat's hobõst är?* Plv

2. karbi alaosa *Imäk käü esäku pääle; Esäkulõ `paanti `võidu `sisse* Rõu

esä|kala isakala *esä kalal om niisk sehen* Krk; *esä kala om niisaga* Har **-kalkun** isakalkun *esä ja emä `kalkuni* Hel; *esä `kalkun om kul'u* Har **-kanep** isakanep – spor eL *tõine olli esä kanep ja tõine olli emä kanep, esä kanep kakuti enne ärä* Pst; *esä kanep mis `äütsnep, ei kanna teri* Krk; *esäkanepist tet'ti `keidsi ja `ohje* Ran; *kujunu esäkanep kolgiti kolgitse vahel ärä* Puh; *esä kanepel oma?* `häit'sme? õnnõ Räp **-keel** *esä kiil emakeel* – Lei

esäkene dem < esä

1. isake *pai esäkene är?* lüü San; *mu esäkene ol'l jo rinnust vigaline* Har; *esäkene lõõgu_j mulle* Se **Vrd** esäkäne

2. (hüüatustes) *oi sa pühäne esäkene, oless ma ihust engest `mõistnu aemata* Nõo; *sa `taivane esäkene ma ehmati nii ärä õkvalt et* KodT; *oh `taivane esäkene, taa jõud no taad kõkkõ är_süvvä?* Urv **Vrd** essäkene

esä|kodu isakodu *meil esäkotoh tet'te küll herneht pal'lo* Räp; *lät's esäkodo* Se **-kuusk** käbideta *kuusk esä kuušk om aru, ilma käbudede* Krk **Vrd** isakuusk

esäkäne *esäkäne* = esäkene – Se

esä|laug lisaparred ahjuesise kohal; sinna ahetud vili *ahju suu ette `panti vili kujume, neli part `aeti `lausse, sji olli esälaug; edimene laug ja esälaug `lasti üte kõrrage maha; ku `vil'lä `rohkep olli, sõss `panti esälau `pääle kah; ädä laug = esä laug* Krk **-lepp** hall lepp *esä lepp kasvass egäss kottel, emä lepp kasvass suuress puuss, esälepä ei kasva nõnda suuress; esä lepä lehe om pikäliku* Krk; *lepäl omma tilga?* *esälepä omma ka?* Se **Vrd** isalepp

esälik a < esä – isalik *esälik sõber* Hls; *teä om `äste esälik oma olekiga* San; *ta is `saaki? timäle esälikku `armu `näütä?* Har

esäline *esäli|ne g -tse* Vas; *esälinõ* Se isa omav *esäline lat's* Se **Vrd** esalene

esä|linnassõ "pärmivalmistamise protseduuri kuuluv linnaste liik viinavabrikus" viiäss [kartuli- ja linnasesegu] *pärmituppa ommõnidse pärmi jaoss. sääl ol'liva esälinnassõ, mis mano `paanti* Võn **-maa** isamaa *esämaa `tunmine* (geograafia) Nõo; *mustlasõ?, kel ei olõ?* *saistust ei esämaad* Rõu || *Esämaa armas* (ollakse pikali maas) Räp **-maja** isamaja *lät'si amast jesamajast `ussõ ku `saie kat'škümmend kol `aastagut vanudõ* Lei **-mees** isamees *üt's vanemb mijst ol'li üt'en* [kosjas], *tuy kutsuti esämijst TMr; ijst kaia? esämijst, külest kaia? külämijst* Lut **-mulk** auk jääs talvisel kalapüügil *kaitse mulgu ette `raoti esä mulk, sääl d `kaeti kas kalu om pal'lu* [sees] Ran

esänd *esänd* g -ä Pst Hls T(g -e San) V(es- Se; *esänd* Har; [j]esand g -a Lei)

1. härra(smees) **a.** ühiskondlikut positsioonilt mõisniku ja talupoja vahepealne meesisik; peenem, saksikum meesisik *esändä`erne, `opmanni oa ja `neitsi läädsä* [kuked-kanad] *seiva äräde* Pst; *esänd`ol`li mõni suuremb ja rikkamb talu peremijs, ja `käster - - esänd`ol`li ärräst`väiksemb. ja suuremba riigi ametnigu olliva kah esändä* Ran; `saksilaisi kutsuti *esändiss; inimese olliva vanast nii rumala, et korjassiva esändäle* (härrasmehest palvevennale) raha Nõo; *Esändä kõtt ijh, tokk käeh, uhkõ rõiva säläh* Räp; *suurõ? naa? omma imändä? ja esändä?*; *kohto`miihi`peetä_j esändäst* Se; *las tu esand küsüga mis tuu meist taht* Lei **b.** mõisahärra *sour esand* (suurmaaomanik) Lei; *esändä?, gu_`tahtsõ* [vahetas inimesi] *är pini päle ka? esänd esändäga; jo kavvõst ol`l kübäräkene maah, ku näk`k esändät; timä lätt torosilõ esändäle tegemä tüüd* Lut **c.** (mitmesugustes ütlustes) *istuss kui esänd, sõit kui saks, tallatass kui vanna`koera = vokk* Kam; *esänd jummal* Lei; *esändäl sada kaskat säläh = `kapsta pää* Lut

2. peremees, käskija *sigä om esänd küll, temäl piab ajald süük valmiss olema* Nõo; *Saara`kutsõ kah Aabrahami esändäss* Har; *kõtt d`äss esändäst* Lei

Vrd isand

esändäkene dem < esänd – isandake *`mõisa ärräle üteldi`elde esändäkeni* Krl; *olõ nii hää kõrdsi esändäkene, kalluda mullõ viie kopiga iist`napsi* Har

esändä|poeg noorhärä *esändäpoig um rikka mehe poig; `tahtsõ esändäpualõ ka? tuvva?* [süüa-juua] Lut

esäne *esä|ne* g -tse M(g -se Hls) T V(es- Se; *esä|ni* Krl; g -dse); *essä|ne* Rõu, g -dse Vas Lut, *esädse* Har[-n] Se; *essän, essan g esadse, pl esädse?* Lei

1. (inimesest) **a.** pej mees, meesterahvas *mis`seante`mölläss siin esästege; esäst olli vaja* (pidi abielluma); *ja joodik esäne* Krk; *Vasta võetass kõik, kes õnnõ esäne* Räp **b.** mees-, meessoost *mia naka višt esätsess minemä, vundsi nakava kasuma* Nõo; *kuradi omma? kõik esädse?* Har; *esäne vatõr* Se

2. (loomadest; taimedest) **a.** isa(s)- *pää olli punase ja kaal pal`las, nagu esäse kul`u* (teat kanatõust) Hls; *esäne kirp olevet peenike; ku tüdruk`poissi taht, siis võta esäne konn ja`viska üle õla kudsiraudsigu`pessä* Krk; *ku kaß esätsit ot`s - -`irmsade röögip; esätsel kul`ul om lõt`l lõvva all; litale käib ülka esätsit`peinne; meele`tüüdi kaits elu jähest, üüts emäne, tõene esäne* Nõo; *poisi`aeleva keväde`ümbre, nigu esätse kassi; tedre ukerdase keväde, ja\_vil esätse ukerdase* Kam; *va esäne kassi rõebe* San; *esätseil* [kaladel] *om niisk* Har; *essäne kits um sikk* Rõu; *meil ol`l esätsit hannõ* Vas; *tu esäne* [kurg] *lõpp är?*; *pinikut`sik* (esäne) Se; *essäne aahk`* Lut **b.** viljatu (taim) *Esätse maaskõ ei kanna marjo, kuige nä häitsedse* Räp **Vt** esä-

3. (esemeist, haigustest) *tuü mille`sisse immän haak` pandass, tuü om essän* (konksuga) *haak`* Har; *kuiv sammaßpuul, tu_om esäne* Se **Vt** esä-

4. (halvast nähtusest) *ega_kõik` olõ imädse päävä?, mõni om esäne kah* Se

Vrd isane

esä|nimi isanimi *kõõ õks esänime`perrä`ül`ti* [vanasti inimest] Se **-parts** isapart *ku emäparts`audub, siis esäparts muud ei tjj, ku`puhtelt kanu aa taga* Krk; *mõnõl õks ol`l esä`partsõ ni imä`partsõ* Vas **-põder** isapõder *põdra pull om esä põder* Krk; *esäpõdõr*

`viskass ega `aasta sarvõ_`syyhu ja, matt `samblaga_kiinni? Rõu **-sammas|poolik** kuiv sammaspool – Hls Krk esä sammasspoolik paranes `kergest Krk

esäsk esäsk van, pej meesterahvas vana esäsk, kudass sa sait läbi vana esäskidege Krk

esä|sõnajalg (taim) esä sõnajala juure om sij [paelussi] rohi Krk; esäsõnajalg om tuu, kel üits `jämme aru lähäp üless ja kahar ladu sääl otsan Nõo **-tamm** tõrudeta tamm emätamm kannap `tõhve, emätamm ei kanna Krk **-teder** isateder esäteder om must, iluss punane ari pähän Krk; pulvaänd tetäss imätetre `muyudu, sõss esäteder tulõ Plv; esä teder um jo `väega `uhkõ Vas **-vader** ristiisa ku tüdärlait's siss olli kait's emävadert ja üit's esävader Krk **Vrd** isavader **-vahter** mis äitseve, nii o emä`vahtra. tõise o esä`vahtra Krk **-vana** pl esä vana? isapoolsed vanavanemad (austatakse rohkem kui emapoolseid) Se **-äidsen** isasõis kõrnitsel tühjä `äitsne om esä `äitsne. esääidsen om `tolmu täis Krk

esü- → esi-

esš → ess-

esšüseke (j)esšüseke dem aidaesine katusealune ješšüseke om aidal, võiadõ `istu Lei

eži, eži- → esi², esi-

eži- (j)eži- (rõhutavalt) ježi üt's (üks ja sama); ježi-üt'sinda (ihuüks) Lei

-eži- (j)eži (rõhutavalt) just, (see)sama **a.** (eelneb pronoomen) taa eži miiš ol'li taa `pondai; [kell 12 öösel] jenge? `käulese maa päl, t'egeva taad eži tüüd, mia t'ekki jelleden; ta eži sõna lätt kattõ `paika (sõnal on kaks tähendust) Lei **b.** (eelneb adverb) nõken `salvass neiježi ku `dundur; neiježi om ta palk; seist-eži (siitsamast) lät's; tan ježi (sealsamas); seja eži (siiasamasse); sein eži (siinsamas) Lei **c.** (eelneb numeraal) üt'seži (keegi) ei näe; üt'sježi küpär ollõv olnu [suvel ja talvel]; üeleži ei ollõv nei pik'k; üt'teježi `asja enaba `reht'i Lei

et¹ et üld (ät, et Khk Mus Põi; õt Plv Se; lausefoneetiliselt t); konj (kuulub sag ühendsideõnade koosseisu, tähendusfunktsioonid pole alati selged)

Tähendusrühmad: **I.** põimlauses **1.** aluslauses

2. öeldistätelauses

3. täiendlauses

4. sihitislauses

5. kaudses või siirdkõnes **a.** hrl saatesõnaks ütlemist või mõtlemist märkiv verb **b.** saatesõna märgib kõnelemise või mõtlemisega kaasnevat tegevust **c.** ütlemist või mõtlemist märkiv saatesõna on juurdemõeldav

6. sõltuvusmääruslauses

7. kvantumilauses

8. viisilauses

9. kvantumi- ja viisilauseste piirijuhtumeil

10. vastandavas kõrvutuslauses

11. põhjuslauses

12. otstarbelauses

13. mõõndlauses

14. tagajärjelauses

15. tingimuslauses

II. alustab iseseisvaid, sag elliptilisi fraase **a.** konstateering, kahetsus, etteheide, imetus; **b.** soov, käsk; **c.** keeld, ähvardus, sajatus

III. lause lõpul mõne lauseliikme sisu rõhutavalt

IV. hrl fakultatiivse täitelemendina **a.** fraasi sissejuhatava abisõnana **b.** alustab fraasi, mis piirab või täpsustab eelnevat väidet **c.** välj ebamäärasust või oletust **d.** rõhutab vastandavat seost

1. (põimlauses) 1. (aluslauses) *Ei esi`otsa`paistundigi, et sie`lougas`ninda sügäv oli; [kui kaugemal oli hele taevas] siis oli`selge et jääd on siel mere`keskel`sendä küll Kuu; Tüdruk kui tulesüsi, näha et eluvaim sies IisR; midä`kumma sie on et nämäd kotta eiväd tule Vai; See on nii ea, et tulite Pöi; vahest oo koa küll olnd, et uss oo`põldus, et laseb orase maha Mar; et nad (lehmad) ise tulavad kojo, ei seda põle`ühti Vig; ia küll et ulu all saab`olla; siis see oli vana`eitede rohi, et`anti iiri sitta`sisse Ann; egä`koski ei õle et laud on eden muku süü Kod; olli mõnikõrd jaa et tulli [lihale] nagu alb maik manu või Pst; siss om`kindel et mõne päevä peräst suur tuisk tuleb Hel; nüid om täl`tervuss jälle veedike paremb, paštab et saab iki eluluuym Puh; tuu om ää et ta saab iks ilma tõese abita ärä elädä Nõo; vanast ol`l pruugiss tuu et vanõballõ pojalo`anti talu Har; är iks tunnuss, et targa esä tütar om Vas*

2. (õeldistätelauses) *Nee olid sõhused ät sõhussi ma_p taha mette Khk; mis_sa oled isi niisuke, et tešt sind`naervad Mär; asi nihuke, et`kauge se`viimine on Juu; siis`ol`li saabas nisuke et võisid kää KJn; sij (aganaleib) olli sihante ollu, et tulege es tohi manu minnä Pst; miul üits kana`ommege, aga nisuke et, pesä ei oia ja,`kange`pütmä Nõo; ja siss [kivi] kül`let ol`li nii et,`sinnä\_s saa ka`pääle eedätä TMr; egä om sääl tii pääl sääräne, et ei kannä ei murra? Har; ma olõ sääne et, panõ_vai terä`salvõ,`rammu ei lää? Rõu; üt`s innemuštinõ jutt ol`l õt üt`s vanamiis ol`l`veiga rikašs Se*

3. (täiendlauses) *lubati`tiedos`anda et`milla tulevad Lüg; [härral] tuli`jällä tuur et`peksada [kedagi] Jõh; sie`muodi oli et ikkunalle ei`tohtind`kardino`pulma ajal`panna Vai;`Sõuksed massina elukad`roomavad põllal, et kole kohe Pöi; rehes o sösune leitse, et ninase hakkab Phl; kus [ta] sõda`aega annab, et lehma`karja lähäd Kul; kuule see oo nihuke va läterdis et las aga`olla Mär; Jah ja`aamen, sij on kinnituseks, et olgu nõnda Hää; oli see`siadus kohe, et`vastla saab ua suppi ja sia`jalgu Ann; tuli käsk et tiomüis ja vaim`väl`jä Kod; obusel oli paha viga et näris ohjad`kat`ki Pal; änäpest jaost om iki`seante asi, et parep süü enne ja palu peräst Krk; serände irm, et karva tõseva`püšti Ran; säräne`aiguss om, et ta väristäss minnu nigu vanaajonõ al`l Võn; ja ma võt`i tuu (tütre) henele naasõss, tuun mõttõn et ma_saa sulasõ`orjusõst vahest vallalõ Har; a ma olõ saanu\_s`säantsiid`pauka, et pää kõlisass Vas*

4. (sihitislauses) *Elutumad`liikuvad (õeld, kui esemed iseenesest kuskilt kukuvad), tähendab et saab`kustagi`surre sanumi; Et mes`sulle heneläs hüä, sidä tie`toisile Kuu; [naine]`kuulo, et laps ei`engä enemb Vai; eks sa kirjuta et ma ela veel Muh; vaada, et sa pahandust ei tee Rei; nägi jah et parandast`mõrdo Mar; Söömaajaks`ol`li uus ahe ülelevel partsil, sis tii, et põllu päl saad Hää; isa`uskus et paenakas käib peal Jür; näed et messugune taud one tänävuade õõnapitel Kod;`ol`li kuulda et ikki mehed ol`lid [õitsilised] Vil; müis saanu`täädä, et raha`ot`sme tullass Krk; mia`kulle_t kõik läävä [laadale] Puh; kae et sa ruttu tagasi tulet, et sa pal`lu`aiga ei viidä Nõo; noh`tunse ärä joba et viimäne aig ol`l [sünnitada] Ote; tuud nimä`tahtava?, et nimä\_vijl uma maa tagasi saasi?; no\_tütär, kas sa siss tuut pal`luss panõt et sa mul avitat`lihti võtta? Har; ei tiia nüid et kas ta rago sõss puud vai Plv; latsõ\_sal`lika ai õt milless ma kõgõ käse Se*

5. (kaudses või siirdkõnes) a. (hrl saatesõnaks ütlemist või mõtlemist märkiv verb) `ehtu `süümääjal siis `rääkind et jaa tämä nähnd `tonti Kuu; isä üteli ikke oma pojale - - et no poig et, et nüüd akka siis naist võttama et meil on ikke inimist vaja ka, et kas on sul `pruuti ka vahitud Lüg; No nävad `mõeldi, et kust sie isand `ilmus `siese `tiele, et `uatama Jõh; Vanasti `õõti, ät annerjas keib `erne `põldus `õösse Khk; Siis papp küsin ka. Et kudas see kerst nii lühike on? Et see oli jo suur pitk mees ikka Krj; ma `keelsin tätä, et mis sa `jaurad nende raamatutega Vig; surnuaja `juurdes `õeldi [surmast], et liiva annus Vän; siis poisid `käskind seda vaestlast, et tie `aigeks ennast JMd; `mõtlesin, et Jaan `mõtleb, et nüüd sul nii suur valu Ann; nõnna äralik `ütlemine, et maga kohe kui auk maa `sisse vaeob VMr; ilos, kui `eeste jukutad [väikest last] et, Juku ja Juku; tämä paluma et, ärä `viska Kod; kui ammas ää mureneb, siis `üeldasse, et konts on veel sees Ksi; mijs olli `kijlen küll, et ärä kellekil ütelte Krk; `poiske `kirsnu, et ärge lööge Ran; naene sõõmass [soldatist] mijs et, vana sõda Nõo; [kalkun] `rüük'se iks et kul'o, kul'o, kul'o Kan; kaupmiiss küüsüss, et mis sa kaet taad väist Krl; luigõl üteldäss õt tulõ lumi takah õnnõ, kurõ?, õt sõss tulõva halla? Plv; Koša\_siss kõnõlevva, õt rahvass õks kõnõlõss, õt sul tüütär `hõste näe ei Se; timä üteli nii, et ma süü üs kõõ päävä; vanarahvass tiia äs miä um `d'ejtjin ni `jehtar, nimä kut'si? et vago Lut b. (saatesõna märgib kõnelemise või mõtlemisega kaasnevat tegevust) vahiti lapsel jaa et kas kaks `püürandaist on et sie saab `vangi VNg; `viimaks `istusime kohe maha et no küll on ull RakR; siis läks et `mõisi ikke võttab minuda; Isä tuli kodo, et kus poiss on Lüg; mie imestäsin, et üväd pabud `oldi, et nüüd `ninda vähä `tuldi `vällä Vai; ükskord ema ja isa pidand nõu kahekesi, et `üösse `valvama akata, et kas `kiegi ei käi `poega `vaevamas JMd; poisike käis, et tule tema kodu mõneks päävaks; nut'tis siin kahe saana vahel, et mina ei `julge üksi `olla Ann; üpand ise `merde, ujudn läbi et te piate järel tulema VMr; kutsuti mehi, et `aitate sia ära tappa Lai; [poisikesed täkuruunaja kartusel] `juusknuve kik'k sij aig et kas ta võtt [kinni] Hel; mina naarin et, ooh, mina jõvvan nüit sedä (saladust) pidäda TMr; `Peivä? `hindä `vaihhõl plaani kokko, et timä ol'l kah õks `hindä `kot'selt õigõ_kenä meehekene, et matamõ timä õigõ? uma kulu päält vijl är? kah Röp c. (ütlemist või mõtlemist märkiv saatesõna on juurdemõeldav) No mehed `estest ei tõhi enamb `vankri ligigi `menna, a `kirjaja, et `menga aga `julgest, et ei nied mehed tie `teile midagi paha Jõh; suurelt maalt tulnd `seie `tarkust `otsime, et sii on Sörve noid, et see peab ikke `teedma Ans; mõisa mehed panid obuselle saba `alla nõgekseid, et tegime ergutest Jür; mua lammastel oli [sarved] et `sarvedega `oinad VMr; tegi võid, mina et `jõudu Iis; ku poiss `viskab kiviä, ei sua `õigess, et ärä magatud käsi Kod; kes ästi `norskab, et: `tõmmab `paksu kohe Ksi; no sääil me ligidäl om jälle, üt's talu. ja siss [räägiti], et, tollel om puuk ollu; siss `aeti kõik latset üless et tulge nüüd `vorste tegemä TMr

6. (sõltuvusmääruislauses) no eks vanames saand aru et oma poig oli Kuu; kes sellega `õigeks saab, et ta maja sees kükitab Muh; Koeral koera `ambad. Sij käib selle `kohta, et `seukest `kurja inimest ei tohe äritada Hää; natuke `puudus, et oleks outu `alla jäänd VJg; oia et sea miul midägist ette ei `üttele (heida) Krk; oia et `sisse ei sata sinna `älvede Ran; nimä ei_tii_tuuga_tegemistki, et nimä_ka_tulõva_ja_nõudava? Har; ma_s panõ_tuust täheligi, et kos muna? jäivä et Plv

7. (kvantumilauses) *suvel sai viel nii`palju kalu et kala`unnigud olid kohe maa pääl. `ruogi nii et `sormed olid kaik `paistes ja nahata Kuu; küll säl oli `laulu `ninda\_t `linna kajas Vai; saim sii nii `kougele, et tulim `seie `sisse (majja elama) Ans; täna o nii `kange pala, ät üsna äretab Mus; maribud oo nõnna täis et ühna `nõrkuvad; `varsti tuleb nõnna `vihma et kole Muh; ahvenad oln mütu `aastad kadun, et üks äi ole oln Phl; `sõnna `maale jõund et_tä äbi enam ei tunne Mar; tämä on juba nii kole valu et valu kohe Kul; nda märg, et üsã nõrisõb Khn; vahel oli lumi oli nii et et et mine üle pea `sisse Hag; ma olen nii ilma, et mul ei ole mitte punast poloskid Juu; [seeliku] all ei old enam, kui et `pañdi se seelik `sel`ga Kos; sel aal kui ma tiul käisin siis neid (metshanesid) oli Kallavere väl`lal et ime JõeK; [ta] `naeris kas et `oedis `kõhtu `kinni Amb; `kuhja tõmmati nõnna pal`lu [alt] `lahti, et tikud näha on Trm; niskene kõva sinine et `irmus Lai; [mära] tagumeste `jalgega lõi et uñt `surnuss kohe Vil; siande ahne kah, et rääbiss kokku kikk Trv; siss ant tal varantust `kulda ja õbet, et laev tublist täis Krk; oless ta `annu `niigi pal`lu, et `ümbre sõrme `mähki Ran; `ol`li nõnda lähiksen, et oless saanu `käega `kinni võtta Kam; parass ahi, et tä\_s kõrvõta Ote; Tyy (vesi) ol`l `endä häste\_kumb, et palut`; `tahtsõ nii juua?, et läbi rät`i nulga immitsi vett lehma jalaasõmast; tan sõan tet`ti kül\_nii ilma armulda tüüüd et, jummal` `hoitku? Har; noh teil saa nüüt suvi `väega hää et, et oi Plv; Taa (mees) om nii kangõkaal et hoia? Vas; ni pal`lo `ahnõhe ja näl`ätsehe sei tuud `kiislat [käega] õt es läpe_`luitsat `uuta? Se || `pisku peelt, et es jää ala; karva peelt et es lehe `auku Khk*

8. (viisilauses) *Mes sa `siprad siel, et eit saa ega `saaki viel `verku `terveks Kuu; eks `ennevanasti ka ikka olid [rätsepad]. ega `siiski old et ei old RakR; midä `uoletumad `muodi sinä `läksid et kukkusid Lüg; seppä takko `otsite, `ninda\_t jääb `paksemast Vai; kes sedised `epsam ning ette asjad inimesed `tahtsid olla, et tal kägisevad `saapad või kihjad Jäm; See on ikka änamast jäust et kui - - vihma kaás karjub siis on vihm `lahti Krj; erilane jah `nõelab, tuleb et oja alt kohejoonega Mar; Olgu küll, et majal oo ia elada, aga kodu ikki kõege parem Tor; `sel`tsis sai vaelt [sõnnikut] vidada nii et teene `aitas teesel vidada Pee; oli õma elämine kõik et parem ei või `õllagi; aja kerves üles, et aja kuumass ja tao terä õhukesess Kod; nüüd on nõnna säädetud et [tule]lõõsk `väl`la ei tule Äks; ja siis ol`li sedävisi et säl (püstkojas) sis keedeti KJn; [kootud jakid vammuse all] ol`lid sedäsi et poolest saadik ol`lid Vil; Seidse-ka,eksa `aastat vihma kähen ollu, oless viijl et varju all (pehkinud puust) Trv; [angervaksaga värvimisel lehed] `aeti sülege patta ja keedeti ärä, et liim ästi paks om Hel; olgu pähle et ta vana om; tennu [surikleit] nii nigu eluinimesele tetäss, aga mitte et koolule; mia tulli ärä ilma et ma `poiga es `näeginä Nõo; tu_m neile nii sugulõnõ, et neide esä ol`l Mari unu San; keväjelt maa om kihtine, siss ei või? nii maa pääl lammõda? et suu `vasta maad panõt; võta kirvõss ja naka tahuvamma, ilma et sõna `lausumist ei olõ?; na? hiire? (haigus) omma nii et lihm `t`siplõss Har; [tatrapuder] ol` havvutõt, õt väega hää ol` olnu? Plv*

9. (kvantumi- ja viisilausete piirijuhtumel) *`kuonal poles et särises kohe VNg; õhu rattas on mõnedes majades `korstna sies, käib et kõrin taga; sie `juokseb juo `ninda_t nenä `augud on `laiali Lüg; koer veab et jalad üsna `tangis Jäm; Valetab teise näu täis, et `aitab Põi; tüdrik kedran takku et okk ühna ulun Muh; `ühte `inge `patrab et vahet ei ole; karib nõnna, et kas ing seest `vällä minemas Mar; sõitnd ikka naa et obu `kuumas `vahtus Kir;*

aga küll ta nut'tis, nõnna et ime oli kohe Juu; ta (põder) lüeb kohe nõnda, et puu killutab KuuK; las joksevad et muda `lendab; `kiskus neid `vindusi kül'lest et (nii et) kõveras JJn; me kül'metsime `pal'lalt nõnna et kas või ing `väl'la siest Koe; kevade õppisivad siin n\_et piad `tossasivad VMr; lasi püssist et käraki; lasi `püssi et `põmdi; [vikat] `leikas et nahinal Kad; joosi nõnda, et engest paänds `kinni Krk; paänd `juuškma, et jala es putu maa `kül'ge Kam; [varss] siss juušk et kabja plakin ol' ennedä Har

10. (vastandavas kõrvutuslauses) Sen asemel et [halva] `lapse `valmis tegid, tehnd parem kubu agu Kuu; selle asemele, et teda karistada, annab ta taale veel `õigust; selle asemel et varasta, ta oleks võind jo küsida Jäm; tolle asemel et Täkule `minnä, ta_less võenu siia tulla Nõo

11. (põhjuslauses) `Sendäp\_se `tütrik oli nii `kärme, et oli `mieli `miestä `saada Kuu; ühe tüö `küljes ole ihu ja `eņņega et sais `valmis VNg; tühi ei anna äbenedä. [õeld] kui on `vaene et äbeneb oma `vaesusse perä; ei `täidind `müü [kartuleid], et\_ku `lähväd `kallimast Lüg; Sie õli senest paha, et sepp ei saand `ääsi `juures `lõõtsa ise `tõmbada Jõh; `ninda pabil tuli üvä miel, et `köster `oskas üväst `rääki Vai; pidi `mööda `pääva paet `ümber `pöördud `saama et parem õnn olevad Pha; sii jo külitse rukki kõik vagude `peale, et vesi ää ei võta Aud; ju sis nad (pererahvas) ike [püüdsid austada tõnnivakka] nii et loomad surid nendel ju PJg; `võt'sin toedu kottu `juure, et ma jään `öösiks `senna HMD; meil ikka olid vel `akned ies et me nägime [valgust] Kos; saa `siiski vel sõimata et oled laisk; eks sellepärast ole siis saananaine et ega sul põle üiri `maksrest Pee; ja_t peremijs vana Nikalai `aegne soldat õli, siis sae kroonu paiukad Kod; `vastla pääval koa ei tehnd tüüd, et tõrva pisarad lähväd linade `sisse Pal; kui `vihma sadas, siss tul'li `rohkem lina kakku, sellest et siis ol'li `aega SJn; mehed ol'd iki `julgemad et kui, suitsu ais juures on sis uss `kartma sedä Kõp; sji (kotikangas) `koetass toemine, et ta om kõvemb `seisma Trv; täl om `jõudu külländ, selleperäst et tä äste `süvvä saab Nõo; nüit meil ike nahatäis tuleb et `meie oleme maha `aanu [uriinipoti ahjuserval] TMr; sulahanõ ei taha `täämbä `tüühhe minnä, sest et `täämbä om pühapäiv Har; uma poig `istõ kõgõ imä pähidse man, et niä_lasõ õi_nägemällä_koolda? Vas; selle mindäss kerikolõ et `paatõrd `pallõma; `vihmre? umma? kuusidsõ? selle et umma\_ `kergebä?; et külmänü_s är?, vaja nappaga? kiinni? `kõütä? Lut

12. (otstarbelauses) kui kuningas `lasko `panna kaik joed ja ojad `kinni, et üht `tilkagi [vett] pääle ei tule Vai; kui anņerud `püütakse, panevad sirbaki `alla, ät kala `mõrtsi läheb Põi; [saani] kori oli selle `tarvis, et [hobune] lund `peale ei loobi Mär; korgitsen oo et pudelid `lahti `keerda Vig; obose raua `sisse soab tol'lid keeratud, et obone ei libise Juu; anna `aega selleks, et soab paramini teha Kos; sai kõik [villad] segamine kruasitud, et ei jää `triipu, et kangas tuli ühetasane VMr; tähed on `noodadel, et `õigest vedada Trm; kerves on pandud pruudi sängi `alla pulma aal, et siis tuleb poeg Kod; nurme `pääle iki ülesse `aeti roovik `kõrgese, et [jaani]tuli nätä oli Trv; ruad tetti `õkva perätside, et ütte tüid `müüdä sai `kanda, et `ainu pal'lu lak'ka es lää Ran; ma jäti minev`aasta `lamba tolle tarviss, et siss om mul ka eluluym Nõo; peräst andass `rahvalõ käsk `mõisast viinavoori päle? minnä?, et `viinu viiä? `Pihkvalõ Krl; inmiselle andass hiire `poigõ süvvä?, et pal'lo `põrsit saanu? Lut

13. (mööndlauses) ehkki, kuigi, olgugi et läks valat ja mere `puole sield (rannalt) ja et oli küll o-kke\_aani üle käüind Kuu; et küll on `tuiskand, aga obusejalg `tunneb tied VNg; Ega kana igakõrd mune, et kaagatab (alati ei täideta lubadust) Lüg; et näväd (esiisad) ei õld `kuolis käind aga näväd õlid `muidu `targad mehed Jõh; sii `sakslased olid, et sa\_s mõista küll keelt, ikka sai räägitud Khk; ma soa `siiskid `rohtu ää võtta (kitkuda) et küll võrk ees on Vll; ega sest põle `õhta et vidune oo Muh; ma ei ole mitte seal keind et ta küll on meist üsna ligidal Rid; marjad `maksis ikke ää, et ta ei and kal'list raha Ann; Et neid veskid küll kaunis tihti õli, aga ikkagi nad ei jõudnud niipalju teha kui vaja õli Trm; et küll mõni kaua eläb, aga iki ükskord lähäb (sureb) Plt; vanaemä `ol'li küll siuke tark inime - - ilma et temä kooliski on `kuiskil käind KJn; tal om `päevi küllät, et ta esi `seantse vähikse kasuge Krk; et varass mu küll `puhtass tei, aga nüid om mul `kõiki külländ Nõo; et sul esä vällä\_`kuuli, imä õks eläss vjil; et külh `vihma sattõ, maa õks om kuiv Har; Et küll kehväst `süüde, `sõsske ol' reñdi `masmisega õks `väega_suur' hädä Röp

14. (tagajärelauses) pime kui kott ei nää et `torka `silmä; mis siin nüüd `lahti on, et `nõnda `vaikisest ja tõsisest `istuta Lüg; ah! midä me neid `tuurasi viel akkamo rege panema et, tülist Vai; kajakad tulevad `maale, et nüid akkab `vihma sadama KuuK; kui kuusk kolmat kord `pillab okkaid et siis laguneb lumi Amb; [kangas] pidi olema lõdvem et ta villale läks JJn; `enne on vähä kuma aga, et koit akkab Äks; mis mul nüid olli, et ma maha satti Krk

15. (tingimuslauses) ta (lehm) ika `lahti on, et ta ika lüpsab Jaa; mis ta (lehm) peaks seal nõletama et\_eb `oska `siia mitte Muh; See pidi ete ia pere olema, et liha `oasta `otsa ette löi Kei; et oleks `kõrgemast soost ammetmes, aga et alvast soost - - siis on südamed täis Juu; oleks et `järsku istud, siis on aeg pikk; ma jätaksin ta (siili) `siia, kui et koer ei võtaks (murraks) teda; siis akkabki kudumine `piale. et [kangas] on niies ja suas ja sõl'mitud ära JJn; kos nemä olli, et na `räimi är es tyy Krk; tõru om `säändene, et ku\_käe `kül'ge jääss, siss ei jõua änt är_puhastõdõ_tidä San; mi_ka_suka (sinuga) lännü? et `lastu? [taevasse]; et `lasknu?, ma ka lännü? Lut

II. (alustab iseseisvaid, sag elliptilisi fraase) a. (konstateering, kahetsus, etteheide, imestus) Et_se käsi ka `ninda hüppiss [kirjutamisel] Kuu; piim `aeti läbi masinast ja `sellest `tehti vast suppi. et sa said `roesast `piimast! [seda ei olnud] Hlj; pani minu `kuondla ka polema, et ei pand tuba polema VNg; `Naised on `irmus kädistajad nigu arakad. Et seda vada neil ka `jätkub IisR; Et keela-kaitse küll, niid oo vassikad jälle koplust välja tulnd ning otse kaapsu Kaa; mina pidin kõik `tiadma. tegema, et perenaene oleks koa tüdrukud õpetand Hag; seal on üks tokk, `viska ta `siia! [kui tokk antakse kätte, ütleb keelejuht] et annad kohe kätte; [tanguteradest] et on sinakas. kas nii vähä seda kett on kooritud või millest see tuleb JJn; sa tulid mulle ette. et sina tuled minu luamusse `sisse ajama (noota sisse laskma) Kod; `ossa lit's, paigal jäänü veli! et tuñn o paigal jäänü (seisma jäänud kellast) Krk b. (soov, käsk) oh, et mette sõdasid tule end Käi; et anna `aega Rei; et lasõ kui tahad Khn; et sa menema saad siit Iis; et tule ette, poiss Kod; et kae sa poi'ss, mine sa ruttu Har c. (keeld, ähvardus, saatus) et sa kaud siit, et ma sinu enämb siit ei nää Kuu; et seda teist `korda änam ede\_p tule Jäm; et sa enäm eese nägo ei `näita Mar; tooge ta ää tuppa, et mitte ei lase kül'metada ega kül'ma kää `olla Juu; et\_sa mul `jälle `aigeks ei jää Plt; et sa

mul siin jälle ei võl'si KJn; Et sa ei naarass [teise inimese teguviisi] Trv; et sinno `maakõnõ kannu_s inäp Lut

III. (lause lõpul mõne lauseliikme sisu rõhutavalt) ja siis vask`ussid, nied olid old viel nii `irmus `mürgised et Kuu; nda kena veel `istuda_t Khk; se moa on `sõukse parga all et Jaa; seal `õetse nii riieldavad ja raageldavad et Muh; vahest oo ruki [rukkililli] nii täis et Mar; ja nii ilus kollane lõng sai naa et [kaselehtedega värvides] Kir; kis ikka `vahva `leikaja on, `leikab ikka nii pal'lu kohe et et Hag; täna lõõna sõi nii vähä et Amb; pala rehetuba nii et JJn; villad [värvi] `sisse, sai nii kõva sinine et Trm; `rahkle nendega (lastega) nõnna et Pil; pühavase pääva ollin nii `voodis et SJn; siäl um nii illoš liin et Vas || mõni kõrd oo nal'jajutt. siis naaravad et kas Kod

IV. (hrl fakultatiivse täitelemendina) **a.** (fraasi sissejuhatava abisõnana) Et kui see vana Rotsi Jaen oli ää surn, et siis `iilased varastan selle aidast ää, `mõtlen sea olavad; Et sa parakust arm jah, kui poleks neid va `ussisi olavad mis siis oleks sui viga `metsas `käia Krj; [taibates, millest on jutt] ahsoo; jah et kurat lõi lappi lauaga `vasta `sel'ga kubjale JJn; [mis peigmehe emale anti] ja nii et tekk ja särk kõik siukst `värki KJn; Nii et kassil on neli `jalga SJn; tüüd süülvett keedä et sõss, panõ\_süül `sisse jah Plv; et siss lehm k'ul ol' üülnü?, et elo k'ul om hää Se **b.** (alustab fraasi, mis piirab või täpsustab eelnevat väidet) ega sis sie koht - - `toitand jo, `ainult et, et kolud olid maas, et ei old `tarvis `ühte`puhku neid `kaasas `kanda RakR; `muudku et sööb ja lakob Mar; ei tea, mis_se tähendab, niipal'lu et ma kuulnd olen Mär; kasteein on `süüdav ein, niipal'lu et noorelt ära `niita Sim; minä, vana inimene, muku_t olen; muku_t kohe tämä asja paneb, siäl `seisku Kod; ainult et sinnä? vaja minnä? Urv **c.** (välj teat ebamäärasust või oletust) Vanasti oli neid `vargusi et õsna pailu; Nuudid olid ka `nääripoistel kää, kes `kuskil `põhkus et magas sellele `anti `nuuti; Neid pardi `poegi_s saa et `nalja käde `õhti Krj; nüid nad ei viitsigi kududa, et mis sial `viitsida on ta käib [tõöl] Pee; [turba] labidas oli\_s nii pikk - - nii et ta lõi et iga kord `turba `laiuse Rak; no nüid on mul, oma `arvamise järele et põline koht; mõni akkas [heinale] `enne `jaani, mõni tegi et jaani `eina Äks **d.** (rõhutab vastandavat seost) `aukud[e] [jäässe] `raiumine ei ole midägi tüö - - aga et se `külmä Vai; muedu jõuaks ära `käia veel, aga et jalad `aiged Tür; sial (jutustatud loos) `miski `tähtis ei ole, aga et nisukesi `juhtumisi on Koe; ega ta (poolivokk) `teistmodi ei old aga_t nesuke vanemb [vokk] VMr; mine magama aga et te minu ei erätä Kod

et² et Kuu(eit, eid) RId(hv IisR); pr et Kod; (lausefoneetiliselt) t sa ei Midäs siel sühüdäd, et eit saa ega `saaki tulema; Sa oled viel `ninda kräbe, ega_t sa vanemaks `jääki; tänäuon on nii külm et [sa] et `kerda saand ujumass `kääü Kuu; `ennevanast oli [toidud] keik iad aga, nüüd et taha midagi VNg; küll ma õppetän, aga sa mitte et akka tegemäie Lüg; Ise et näe `külla `otsas elada IisR; mes_sa vahid, egä sa tigeđa_t õle; `külla sa et õle nähnudki; kas\_sa et sua rahulik `õlla Kod

eta¹ eta, etä (rõhutavalt) või (siis), ometi üks vahe itk, etä ku võtavad `riided ja kruami käess ärä; jah etä siis kõik one `õige, mes kõneldasse; etä inimesed tiäväd, muku kõnelevad; aga eta põle minijid, kas tämä ei või `minnä; etä kõhe rot't ep sua Kod

eta² vaat, näe eta priuhka Plv

etak eta|k g -ku kresla seo etak ree `peale `kinni; ajand etaku puruks Pil

etas (ringmängulaulu sõnad) *ettas kettas`kella rattas, vana`muori vokkirattas* Lüg;
etas ketas kelle ratas, vana moori voki ratas KJn

***etasi** *etassi* Mär; *etäsi* Tõs edasi *pulksahaga küünd - - väga vähä`jõudis etassi* Mär;
lähä`pissi`tassa etäsi Tõs

ete¹ *ete* Ans Khk Mar Mär Var Mih Tõs Khn Aud(*et'e*) spor Ha, TÜR

1. ometi, siiski, õigupoolest; pigem *sääl akkesid`rääkima et, te jääge ete`öösseks`siie*;
keedame ete täna`õhta tahesid`tuhtid Khk; *jätä ete mend rahole* Mar; *mine ete`põrgu*
Khn; *ei tea kas ete käib painakas peal sellel* Kos; *millas sa`õhta ete koju läksid* TÜR

2. õige, üsna, päris *tahaks ete kärakad`selga`saaja* Khk; *sa said ete vara täna koju*
Mär; *naene`mõistis ete toredaste ütelda* Mih; *männal ete koberik koor* Aud; *See pidi ete ia*
pere olema, et liha`oasta`otsa ette löi Kei; *küll sie sind`siunas taga ete* Jür; *jõekupud,*
tema kasvab ete sügavas jões TÜR

Vrd *ette*¹, õieti

ete² n, g *ete* vanaema *mõned üiavad - - vanaema ete`ite* Kos

ete, ete- → *ette*³, *ette-*

etem¹ *etem* spor S, Mar LälLõ Tõs Aud Juu Jür TÜR Trm Lai, g *-a*; *ete|mb* u Trv Har, *-p* u
Se (hrl esineb nominatiivis) parem; väärtuslikum; kasulikum *Kõige etem oli kes pole*
maksnd [talustumaksu tsaariajal] Põi; *Angera liha aa mo meelest keikse etem* Emm;
kadagad`olled keige etemad puud* Phl; *kõege etem ruki oo mede`nõmmes Vig; *Siis*
(vanasti) *kamaässidest na ei`peetud.* `Suuri`saapaid`peeti etemaks Kei; *Kallim asi õsta on*
ikke etem kui odav asi Trm; *nisuksed etemad tüdrukud, pidasid end ilusast* Lai; *se asi om*
etemb ku tyy, parõmb ja`moodsap Har **Vrd** *ettem*

etem² = *etemini ma`jõutsi etem* Var

etemini kiiremini *lähän teisest kiiremini, lähän etemini. jõuan etemini* Var **Vrd** *etem*²
etepul → *ettepoole*

eterdaja *eterdaja* läbematu, kärsitu (olend) *Eterdaja või eterdis on see, kis leheb siia-*
sõnna, siia-sõnna, igase poole muudkut leheb; üks eterdaja inimene Khk **Vrd** *eterdis*

eterdis *eterdis* = *eterdaja* – Khk

ete|rätt (*jete-* põll *jeterät`iga`kül`vi* Lei

etesi *etesi* Tõs Aud, *-ssi* Vig Mih Tõs

1. (liikumisel) kaugemale *ettepoole*; pärisuunas *rähäga`tõstsiime vilja etesi, vikatiga`antsime juurika`pihta* (rautsiga rukkilõikusest); *ruun tarib, ei koorm etesi ei lähä*;
[paelakudumisel] *kaks kolm`silma olid`varda piäl ja - - pöörä piäle tänd etessi takasi*
(edasi-tagasi) Tõs; *tuul tõstab* [rohtu] *etesi* Aud

2. üha, endist viisi, (ikka) veel *vanad inimest aavad luha ikka oma vanu sõnu etessi - -*
uiem keel oo järsem Tõs

3. paremuse poole, paremale järjele *elu oo naapaelu etesi läin* Tõs

4. (suhtlemisel) ühelt teisele *kas`võetse mõni asi oma kätte - - [ja] saadetse pärast*
teesele etesi Tõs

Vrd *edesi*

etes|pidi *etes-* Aud Häa edaspidi, tulevikus *tuulene sui, mis ta etespidi teeb või oleb*
Aud **Vrd** *edespidi*

etessi → *etesi*

etess|poole ettepoole *siis pööratse* [puri] `tuule ja kaalub *etess`poole* Tõs

etetse, etetsi *etetsi* Var(-e) Tõs

1. (liikumisel) kaugemale ettepoole; pärisuunas *tä nii vana, üsä kõveras - - ike lähäh* `kapsides *etetsi* Var; *aerud pannatse tolli`pulke vahele ja sõudasse etetsi; loksuh etetsi ja takatsi* Tõs

2. ajaliselt kaugemale, edaspidi(seks) *tä lükkäb selle töö ikke etetsi* Tõs

3. jätkuvalt, üha, endist viisi, (ikka) veel *põllud kõik`karges ja`kündmätä. nasama`lähtväd* (inimesed elavad) *lohja etetsi; nühä ja sahe aga`piäle etetse ja takatse* Var; *räägib etetsi takatsi. lorab mud`u`tühjä* Tõs

4. saavutustelt kaugemale, paremuse poole *vana pani esimest õlut teise`ulka. inimesed olid parajad* (veidi purjus), *aga siis töö läks etetsi* Var; *kujub`varda, aga etetsi ei soa; seavintse ei kasva etetsi, ikka kuebav`koomale* Tõs

5. (suhtlemisel) ühelt teisele *üks kuuleb, räägib teesele etetsi; tõbi või`aigus liigub koa - - akkab`külgi, liigub etetsi* Tõs

Vrd edetsi

etev → edev

eti- → edi-

etkar → hektar

et|kiä ei tea kes, keegi – Rõu Se *etkink käest* Se **Vrd** edikiä **-koh** ei tea kus, kuskil *Karoli`mõisa om et`koh, Eestima puul; etkuh om* Se **Vrd** edikon **-kohe** ei tea kuhu, kuhugi *etkohe är?`näituse pääle* Se; *är lät`s, etkohe juusk* Lut **Vrd** edikohe **-kona** ei tea kunas, kunagi *vihastajalõ vits, a unitsõlõ osa, etkona kõnõldi* Lut **Vrd** etkuna **-konasõnõ** kunagine, endine *etkonasõnõ tüü vil? tegemäldä?* Lut **Vrd** etkunasine **-kost** ei tea kust, kuskilt *tuvvass etkost* Se **Vrd** edikost **-ku** “nagu“ *leht`päiv etku inne suvidsõ pühi* Lut **Vrd** ediku **-kui** ei tea kuidas, kuidagi – Rõu Se Lut *ta själ ei siin, etkui; etkui* (vaat kuidas) *rahvass tegevä?, etkui rahvass kõnõlasõ?* Lut **Vrd** edikui **-kuna** = etkona *et`kuna ol'l, olõ õi tüüd`aigu meeleh* Se; *el'li etkuna deeda baabaga* Se **Vrd** edikuna **-kunasine** *etkunasine* | *ne g -dse* = etkonasõnõ – Lut **-mia** ei tea mis, miski *ma olõ\_i? terve?, mul etmiä jo`haigõss* Lut **Vrd** edimia **-määne** *etmääne* mingisugune – Lut **Vrd** edimääne

ets → eest

etsa (välj nõusolekut) eks sa *Memm, ma kerin need lõngad kõik ära.. – Etsa; Ma panen tule`ahju. – Etsa pane* Sjn **Vrd** etse

etse *etse* Trm KJn Vil TLä Rõn; *edse* Krl (välj nõusolekut) eks (sa); las, olgu peale *etse näe`ullu* KJn; *kas ma lähän ommen`linna. – etse mine, ku vaea on* Vil; *sul tädi om koolu? – etse olgu, tädilatselävä* Nõo; *mina ei lää temäga maid jagama, etse jäägu tüü raha tälle; etse mingi ku tahap* Rõn **Vrd** etsa

hetser → hektar

etsi g *etsi* Ran Nõo; p *etsi* Pst Krk Hel Ran Nõo Ote, *et'si* Pil KJn (hrl ühendeis) e t s i t e g e m a säru tegema; nalja tegema, vallatlema; e t s i t ä i s elurõõmu täis *käesime külas, tegime`et'si seal* Pil; *tijit`etsi tõiste`järgi, käüt alasti; iriist`vastu, tegiis`etsi. `etsi männgs* Krk; *Latskese omma ni etsi täüs ku voonakese keväde* Hel; *ai karupidi* [kasuka] `säl`gä, *tei lastele`etsi* Ran; [ta] viit *aiga ja`tüt`rigedega ullass, tüü`olli tüü etsi tegemine* Nõo **Vrd** jedsi, itsi

etsik etsi|k g -ku edev moka naarun, esi `seante etsik ja kebeve Krk

etsikas etsik|as g -a (taku)koonal poiss oli pannud `võtme etsika `sisse; seal oli pailu etsikud Jaa

etsima `etsima Hlj VNg, -ä Kuu Vai otsima Kes `etsib sie `löödäb; `Etsib `kuerde `kassijega taga (kadunud asja otsimisest) Kuu; pueg ei saa ka naist, ei `oska `etsida `kuskilt; märä `etsi täkku (indleb); kas `etsi tulega ei `löüa ega `löüa; pääd (täiu) `etsima VNg; midä siä `etsid siit (mis sul asja on); pojakaised käviväd sääld krappo `etsimäs; küll `etsisin kaik kohad läbi, ei `löödänd Vai

etsitama¹ etsitama Trv; da-inf etsita Vil hirmutama Norgus nagu etsita saanud kassil Vil

***etsitama**² pr (ta) etsitess Trv; etsitämä Nõo, -eme Krk Hel itsitama; edvistama `olli etsiten viil. etsitess vai naar vai irviten Trv; tuu üits etsitei tüdruk va libu Hel; ku `poisse näeb, siss etsitab ja naarab poštoga; ku mõni egäd `asja naarab - - [öeld] etsitab pähle, ei viisi tüüd tetä Nõo

ets|kae ets- Hls Hel Nõo, et's- Krl; ?itskoe Ote ennäe etskae sõket Hel; itskoe, ta om tan Ote

ett ett g etu vana (umbekasvav) jõesäng ett om tuu kost ennembi om egi `juuskõnu<sup>?</sup> - - vesi om õks sisen külh, a\_säält ei joosõ enämb vesi, muud'u\_ku suurõ vii `aigu; etu tagusõ hainamaa (vana ja uue jõesängi vahel); Mi[?] `veie uma lina<sup>?</sup> enämbüsi `Utra ettu likku. Etulina_ `saiõ `valgõpa[?], soodilina_ `saiõ aha[?]. Vesi etun vahendu, soodin is vahendu[?] Har

etta → ette⁴

ettar → hektar

ette¹ ette spor Sa, Muh, spor Lä Pälö, Khn Tür Kad; (lausefoneetiliselt) te Kaa

1. ometi, siiski, õigupoolest; pigem soh, ju me niid oleme ette `rääkind ka siin tüki [aega] Jäm; oli `ütlend, see (laps) pole ette kummagite (vanemate) nägu ainaldis; mis sa ette `massad Khk; söö ette natuse, seepära taarist magama ka `langeda Mus; Meite noor kuitsu seike pisike et ennast pole ette olla; Pange ette ~ pange_te uks `kinni Kaa; jo nad seal ette (piisavalt) vaadata soavad Jaa; küll aga saks mind ette `kiite Khn; Kuule, taat, sa roni ette korra kartsaga kummile PJg **Vrd** ete¹ || (eitavas lauses) üldse, sugugi Keerdu pole [lõngal] ette olemas; Äi taast mehest pole änam ette äi ühtid, läbi mis läbi Kaa

2. õige, üsna, päris [võrgujada] peamärk oli teine, ännamärk oli teine, jo need ette ühed olid aga Mus; Aeg on ette nii läkune, et sellel pole änam `sädust pääl Pöi; sool oo täna ette pidu Kul; Sa kudasid täna ette pailu Han; `Poolas olime ette kaua `aega Mih; tä oli ette äritet Tõs; Tormaga ette ramp `laeva `laadi Khn; kui ilus `õhtu on, siis nad (sääsed) ette tambivad [üles-alla] PJg; ja siis nied kolmanded takud sis nie on ette `pehmed ja `piened Kad **Vrd** ete¹, õtte, ätte

3. (välj rahulolematust, ükskõiksust) õige `tehku ette mis toht tahab Khk; Ette mul amet sind sii ootama akata; Ette mul asi, teeb mis immu see peaks olema seikse teega paergus akata linna minema; Minge ette ~ minge_te jutuga Kaa

ette² ette IisR Jäm Khk Koe VMr Trm Kod Trv Krk Nõo Võn Rõn Har; ede hv Kaa parem; väärtuslikum `Sienepuhastamise ja `kartuli `kuorimise jaust on vana kläba kõige ette IisR; see sur ette (tore) poiss Khk; sie tüdruk on pailu ette kui teine oligi Koe; sie (kask) on kõige ette puiest VMr; sij nõur lehm om mul ette ku vana olli Krk; tolle `puhta

räti pane pähä ja om pal'lu ette (ilusam) *kui säbrutedu* [pea] Nõo; *taa om õks kõkõ ette miis* Har **Vrd** ettem

ette³ *ette* R Muh L K I eL(j- Lei Lut); *ede* van Kuu Hlj Vai, Sa Hi van Var Tõs Khn Kod; *että* hv Krk; (lausefoneetiliselt) *ete* Vig Kir Kad Iis, *ete-* Kul JJn Koe Sim VJg Pal Ksi (täendusrühmade piirid pole alati selged)

Täendusrühmad: **I.** adv **1.** välj kohta või liikumissuunda **a.** (ruumiliselt) ettepoole, -otsa; eesmisle suunda, eespoolsele alale; esile, (teiste hulgast) välja **b.** söögiks, joogiks (lauale, söime jne) **c.** aiste vahele, rakkesse **d.** kaitseks, varjuks; takistuseks, jalgu, tüliks

2. omale kohale või paigale (hrl esiküljel), külge (kinni)

3. välj aega **a.** enne, eelnevalt, (toimuvast) varem **b.** varem kohale või valmis **c.** tulevikus

4. (ajaliselt, saavutuste poolest) ettepoole, kaugemale; kiiremini, mööda

5. kätte, tegevus- või mõjusfääri

6. käsile, tööks, teha; arutusele, kõne alla, nõuks

7. (kellegi asemel) tegema, tööle; teenistusse

8. (suhtlemisel) ühelt teisele, edasi, ära (teatama)

9. märgiks, tähiseks; eeskujuks, prooviks

10. (juhuslikumalt) vastu, kätte, kasutusele (juhtuma, tulema jne)

11. meelde, mälli; kujutlusse

12. koos teat verbirühmaga **a.** piisavust, jätkumist, kestvust välj verbiga **b.** ettevaatust, tähelepanu välj verbiga

II. postp **1.** välj kohta või liikumissuunda **a.** (ruumiliselt) ettepoole, -otsa; eespoolsele alale, lähedusse **b.** söögiks, joogiks (lauale, söime jne) **c.** aiste vahele, rakkesse **d.** kaitseks, varjuks; takistuseks, jalgu, tüliks

2. omale kohale või paigale (hrl esiküljel), külge (kinni)

3. välj aega **a.** enne, eelnevalt, (toimuvast) varem **b.** (teat aeg) tagasi

4. asemel, kellenagi või millenagi

5. tasuks, katteks; vastu, väärtuses

6. kätte, tegevus- või mõjusfääri; käeulatusse

7. (kellegi) poole, lähedusse (jutule, asjaõiduseks jne); kellelegi (rääkima, teatama jne)

8. pärast, tõttu; (teat) põhjusel; (kellegi, millegi) suhtes (hoolitsema, mõtlema jne)

9. (saavutuste poolest) mööda, kaugemale

10. (näitelauseid, mis ei sobi eelmiste tähendusrühmadega)

III. prep (ruumiliselt) ettepoole

I. adv **1.** (välj kohta või liikumissuunda) **a.** (ruumiliselt) ettepoole, -otsa; eesmisle suunda, eespoolsele alale; esile, (teiste hulgast) välja *Oda igä jääpiik `kaasa, jää viel nork, saad ede `katsuda* Kuu; *ja siis sai* [püksi] `paelad `siie ette `solme `tomma VNg; *veneusulised - - eidavad ristid ede* Jäm; *teine võtab kooguga suast läbi* [lõngad] *ede `vastu* Khk; *Emm `käskis üüda: tagu ede, esi taa! et siis akavad kured `kohti vahetama linnates* Kaa; [tulusel] *nii `kaugelt kut tule `valgus kumab, nii `kaugelt paistab kala ede ära* Pha; *iiks istub ette saani kol'lu `peale* Kse; *Ku tahad pikka `toime tiha* [kangale], *siss võtad ikki trepp-trepelt kas tagant ette või ijst taha* Hää; *pane kangas nõnna, et kangas ette ei*

kasva - - *et ei kasvatand teist kätt ette* (üht serva pikemaks) VMr; *lähäd meierile, tõene paab õmad piimad ette* Kod; [kurgedele hõigatakse sügisel] *ema ette, isa taha* Äks; [kampsun] *käis`vaakidega ette`kinni* Lai; *semm tetass eläjäle ette; ei`julge ette`astu ega kõnelde* Trv; *rabandus lüüb`kangale`sisse, tõine käsi kisub ette* Ote; *Karulõ vald ette, kalsa`maha?*, *õigaás`mõisnik`kohtul* Krl; *nyuú`[inimene] hiit jala ette, tyy ei_sata?* Vas; *suurõl tabal om võl`l - - pööretäss ette; ma ati* (lasksin ativõrgu) *sinnä?* ette ~ `sisse Se || *teene jälle paneb mu`kõrba teist`viisi ette* (üks räägib üht-, teine teistmoodi) Mih; *karjalapsed ikke tegid tule ette* [karjas] Juu; *ette või ~ ehk taha ~ taade* (ükskõik kas) rohkem või vähem, varem või hiljem *õlgu`uassa ette või taha. aga ta nel`jä`kümne ümmer on; õlgu pääv ette ehk taha eks ta ike testod suab* Kod; *nellä`kümne`aasta`ümbre ta iks om, olgu päiv ette ehk tõene`taade* Nõo; *ette (j)a taha ~ t a d e* igatepidi; *kõik viimseni valmis Kodu tegi oma`lastele kõik ette-taha`valmis* IisR; *Mis naistel niid viga elada keik asjad tehakse ede ning taa ää* Kaa; *kõik tie neile kätte ~ ette ja taha* VJg; *ise` sõimad ette ja taha ärä; ennäss kiidäb - - ette ja taha kõneleb* Kod; *tij`kõik`talle ette ja taha kätte* KJn; *mõestab`asja ette, tõist`taade, ei lase`endä`koskil tüssätä* Nõo; *kõõgi päädi mõist ette ja`taadõ Ráp Vrd ettehe b.* söögiks, joogiks (lauale, sõime jne) *oluve raba on viel üvä,`tarvis`viia sikkole ette* Vai; *rahi pörsastele`tuhlid ede* Mus; *loomad söid seda`eina küll, ei nad pole ede mette jätt* Rei; *`koois ühü püt`i [piima] ää ja`andis kohe perele ette* Mär; *süüdo korv pannakse`einu täis ja viiakse luomadel ette* Ris; *panen [lehmale] joogi ette* JJn; *õlesi jahu õllud, ma õlesin ette kannud`siale* Kod; *pane lehmile õle ette. `viska obestele ja lammastele kah einä ette* Hel; *nüit tõmmatana jah ette`kõiki, `talve siss om süüik otsan* Nõo; *nüid inemise ei võta toda`syüiki etteginne, midä mina pidi`syüimä* Ote; *ma vali söögi`tsialõ ette* Vas; [heina] *kuivatame kuivast, sõss saa lemilõ* (lehmadele), *mis ette`panda?* Lei **c.** aiste vahele, rakkesse *Vähe maad` sõitased, obune lagunes ette ~ ies ära* (tuli rakkest lahti) IisR; *paned obuse ede, aad ta aiste vahele* Jaa; *säeb obust ette* Tõs; *ärk sahk - - kaks`ärگا ette* KuuK; *rakenda obune ette* Lai; *soridega`paanti obone ette* KJn; *pandive obese ette* Hel; *taludel`õl`li obesit [vankri] ette panna mitut* Nõo; [peremees] *siss lööno - - kaks obest`tiisliga ette saanile ja* KodT; *obõnõ väsunü nii ette är?* et, *vai mine ei`ss`vehmbrede* San; *nüüd panõmi\_taa varsa`vahtsõst ette* Ply; *üistame obõsõ riel jette* Lei **d.** kaitseks, varjuks; takistuseks, jalgu, tülikks *jänes juoks tie`pääle ede* Kuu; *pues`siutasse kott`nüörigä`kinni, siis lüüb`sõlme ette* Lüg; *sa oled`umbest ede`juhtund* Khk; *al`l udu vetab ede* (nägemine jääb tuhmiks) Kär; *piiru nakid torgatse ette, siis lõng ep akka pooli pealt ää varisema* Muh; *abokati (advokaadi)`võtsid ette* Mar; *ahe oli pealt`lahti, lebad ei tahtnd ää`küpseda. munutsi tuli`tehti ette; lööb nagu luku ette`kõrbesse* (ei kuule hästi) Mih; *`siatsin männi oksad ike`eesele ette - - olin ise sial taga* Nis; *kui sa ei oja, jumal ei saa ka`tulla kätt ette panema* Amb; *viskasin selle reha jänese joosule ette* Pai; *sõnnik`ka`vi ette, ei`jõudnud ärä`laatada; täl ike üks asi ette tuli, et tä ei suanud`tulla* Kod; *pane ärä, siin putub ta mulle ette* Trv; *käänä`püür ette* [ust sulgedes]; *liidi sehen suur auk,`sinna vaja savi ette tõmmade* Krk; *täl om`aonõ aid ette tettü, et eläjä ei saa`kapstide* Nõo; *mes minust prilla tegijät ei ole, siss mine`sinnä ette ribelema* Rõn; *poiskõsõ rõibõ paänd mullõ jala ette* Har; *timä käänd hobõsõga ette tij pääl* Se; *saio`nääl`e jette süvä ni lağa haud* Lut

2. omale kohale või paigale (hrl esiküljel), külge (kinni) `talve `aknade `raamid on ka mädäd, `viimaks saa ettegi kogu `aknu Jõe; aja nõöbid ede Jäm; se kerves võttas kenasti tera ede [käiamisel] Mus; said sa ette aada (lõnga nõela taha); aesad pannasse adrale ette ja Muh; peiupoiss `säätas noorikule `põlle ette Pär; vanast ol'lid mulgud, kus `roekad ja lat'id ette käesid Vän; ega muido ei näin kojoda kui panin prill ette Ris; siis poisid tegime `endile neist (puusamblikest) suured abemed ette Amb; panen kardinad ette VMr; ilusamad särgid - - neile olid siis ilusad kirjad ette `tehtud Lai; teräss pannasse `kirvele ette Vil; sõss (talvel vett kandes) oli kikk põll ärä karratet ette kül'mägä Trv; Kit'iga `pañti iks `aknakruudi ette Rõn; aia `värte^o omma kidsavallõ ette `pantu Krl; kapi võt'i `sündü ette kül^o Rõu; naistel ol'l verevide `nüürega är<sup>o</sup> `aetu särgi^o, `aeti [varruka] suu `vijrde, ette, `taade Plv || (muust tasapinnast) kõrgemale aja rind ede Khk; sõi omale - - kõhu ette Kos; [pärast sünnitust] mõnel jääb suur kõht ette Ksi; kel kõtt suur, ette kasunu, sji üteldi `maokass Ran; ei noh `sihviti poiss, ku ta viij rinna ette ka aab; kui sooliku om kubemed tulla, siss aap kõik ette `puiveli Nõo

3. (välj aega) a. enne, eelnevalt, (toimuvast) varem inimene ei tia ette tuuld, aga kala tiab Kuu; kie nääb juo ette et `omme tuleb `vihma Lüg; olid selle asja pärast ede keind (alkäemaksuga mõjutanud) Khk; kes nende nime muidu `tohtis suhe võtta kui es `ütte `rohkest seda ruuva nime ede Kaa; kõik `säät'i ja õpetati `taale ette Mär; `mustlased kuulutavad ette; niisugusid tähendusi oli see mees paelu ette `rääkind Mih; see oo nii ette laedetud (määratud) Aud; me `iandame `kaapsa `seemne ette ära Hää; inimese südä `näütäb ette, kui õnnetus tuleb Kod; ma `aimasin seda õnnetust juba ette Lai; ei `mõtle ette, mis ta kõneless Hel; inimene ei ole ette nii tark kui `taade Nõo; ma kõnõlõ sullõ [enne minekut] ette, mis ti piät tegemä Krl; sa `piat egalõ `tüüle uma aig ette `vällä `arvamma Har; üldäss õt parep õks ette kõnõlda ko `perrä tõrõlda<sup>o</sup>; hoolikass mijs, hoolits ette jo ar<sup>o</sup> Se || avansiks; lisaks, juurde `Selle mehele küll raha `enne ette [maksta] ära usu IisR; `sihantse mihele p tohi ede anda (maksta) Khk; Eks peab peremehe kääst vaka rugisi suilisepalgast ede vetma Kaa; üks teeb teisele päeväd ette [sõnnikuveol] Mar; juut' küsib puale `inda ette Kod; ma ole üte `aaste ette arvanu, sii olli lühep üit's `aaste Krk; ma maSSI opõtjalõ naase iist palga ette (laulatusrahast) Röp b. varem kohale või valmis isä jagas igäle ühele oma jago ette Lüg; Mina lähen ette, `tulge `teie järele IisR; Kivi ehk `kandu kaaluti, labindaga natuke `auku ette, viblas `alla Hää; ja eks `kervega tuleb ette `raiuda [sälk puulangetamisel] VJg; viib käsu ette et sel pääväl `tultse `vassa Kod; om `tüdmine joba ette `viidu, et piäp `ristkätsi minemä Nõo; Surm tüü õi\_sõnna ette Rõu; `määntse kivi ette `viskat, tüü peräh lövvät Vas; [surm] sõna aini jo ette, võt'i ar kõrva `kuuldmisõ Se || varuks, tagavaraks No siis kui nädäla `päiväd jua õli seda `manti ette `kõrjatud, `laupa siis `einaajal ehk tüäajal [tehti võid] Jõh; piab vilja `järke ede `oidma; söö siis pühapee nädali `vastu ede Khk; oli tal vaadiga ede ostetud [õli] VII; ma `jõudsi eile ikka päevase küli ette küvida Muh; akkavad `toitu tegema ette kohe [pulmadeks] Tõs; üks talve jägu kisuti ette kohe [peerge] HJn; sul `ol'i ette kogutu, et sa saat `aasta ärä olla Rõn c. tulevikus mis talv ette tuleb (tuleval talvel), siis akkame `tüele Hlj; pikk üü tule ette magade mudiki Krk

4. (ajaliselt, saavutuste poolest) ettepoole, kaugemale; kiiremini, mööda minä `jõudasin tämäst `einaga ette; Kie ette sai, sie tegi `ennemb [süüa] Lüg; Katsu aga veskile minnes

teistest ede, siis saad rutem jahud käde Pöi; lasõ oma obo ede Khn; tagumest rattad käevad ette (öeld lapsega tüdrukust) Kad; ega `keegi ei võind oma `eega ette `minna Trm; mõni tükib õma jutuga pal'ju ette, kiidab; sij juakseb kõhe tuulesse ette Kod; iline vili läap varalise vil'last ette viil Krk; illane voonake kasvap varajatsesse ette Nõo; sa lähät uma rinnaga ette lõigatõn Har; timä jäl<sup>p</sup> juusk `mõtsa pite, lätt `puhma pite ette Lut || nor- maalsest kiiremaks (kellaosutitest) `meie oma [kell] kippub ette suvel Lüg; kellu keib ede. poole `tundi ede keind Khk; meil [kell] verotab küll ette jah Mar; kell on ette käind Kos; sij (kell) käü puul' `tunni tõise kelläst ette Krk; üits kell käib ette, tõene jääb `taade Nõo; sulanõ `käädnü_kellä ette Vas

5. kätte, tegevus- või mõjusfääri kuer käib jahi pääl, ajab jänisse ette, küttäle ette Lüg; Täna on `jälle `sõuke `kohtlane ilm, võib `jälle ede `minna (väljas töötada) Pöi; [puud] `lastasse teisele ette, teine raiob oksad `jälle `vihko Mar; [pulmas] et kui laud sai pühitud, siis `vinnasid mõne `kopku ikke ette koa selle `pühkijale `pühkimese raha Vig; üks mees pani `alla, kaks naist lahutast ette [vihke rehepeksul] Aud; kärutasin `sauve tegijatele ette Rap; siis `viidi [kosilastele] ette üks ja teine naisterahvas, ikke ei ole sie tedre VMr; vana inimene `tõmmas põhu tuustaku ette, raputas ilusast rehaga läbi [käsitsi rehepeksul] Trm; reheag ette `kiänjä kiänab `üstelugu ette tõesele, tõene annab argiga par'sile Kod; edimält `tüüdi puttõl ette, siss ku joba sil'mä kirivä, siss `panti `veksel ette Puh; kana tahab kikast, laseb lohvikel ette; `kohtualune kutsuti ette Nõo; piät ette (kohtusse) tulõma tüüss aoss Plv || hoolele, karjatada, rühmana kokku `karjane vottas `värsid ja `mul'likad, `kümme `luoma ette Hlj; Karjane võttis omiku karja küla vahelt ede Pöi; aga nüid võta `veissed ette ja mene jälle Vig; Igaüks `laškid oma lehmad laudast `lahti temale (karjasele) kohe ette Kei; kui kibe tüüaig `olli, siss `panti mulle sia ja lehmä ette, ja mia oesi ka kõik iluste Nõo; nüit tõenekõrd lastass `püüsi jälle - - mina siad ette ja kodu TMr

6. käsile, tööks, teha; arutusele, kõne alla, nõuks `viimäst tuli asi ette. `tohter üttel et sinule ei `aita `prilli vägi enämb Lüg; egal oma [lõikus]rind ede `võötud Ans; see (kohtuasi) küll nii ruttu ei tule ette Mär; Sij (soonehõövel) võtab `kitsad jutid ette ja läheb Hää; no tükid `ahti ette ja eks ikka tähäd õpetadi ko `lastel [koolis] HMd; panid kilimitu uuest [vilja] täis, `jälle uus rind ette Trm; [kes] teeb `kurja, selle võtab ette (noomib läbi) Kod; üks kõik mis ette `pañdi (ettepanek tehti), tema oli ikke `vasta Plt; üit's esi võets kõrrage ette Krk; sij om `uhke nigu rikka mehe kul't, ei võta `kõhna emmist ette Nõo; rabe ja peru ja räpäkass obene, kes vedämist ei võta ette Ote; timä võt't ette mõnõ makõ jutu, sõss muidugu ai tüüd Vas

7. (kellegi asemel) tegema, tööle; teenistusse ruut akkas `kerjama - - võttis ühü naise omale ede Pöi; puu `meister oo kes nõnna töömehed ette võttis ja maja `kauples `eesä kää `peale Mar; näd olid saksad - - võttis omale kaks kolm tüdrikud ette Var || fig võt'i ma\_ka\_ks `õigõ `süäme ette (julguse kokku) ja lät'si `kaema Vas

8. (suhitlemisel) ühelt teisele, edasi, ära (teatama) üks siis lugi ede ja, siis olid `naaburid siel kaik `kuuldamass Kuu; juut `luiskas `soole ede Khk; ma kinnitasi taale küll et, ää reagi ette Muh; teine inimene `ütleb ette ike sõnad `palve`tundis Mar; vanad inimesed on üks tõesele `kannud ette sedä juttu; vanana paab (räägib) ette; kiidäväd poosile ette et, tule ja võta tüd'rik ärä Kod; teesele räägib teist `viisi ette KJn; ta kõnelap ette sõss tõine usub Trv;

meil võletide ette, aga asi ol' periss tõiseti Hls; sai [laul] `sel'gess, siss paarin laoleti ette opetajale Ran; nemä võldsiva, puhuva vanainimesele ette Nõo; ta aja (jutustab) sullõ ette inne, sa mugu usut Kan; ta tul'l ette `käänmä (süüd teisele veeretama), et ta ol' kur'ja tennü? Ráp || (koos etteheidet välj verbiga) ta eidab mulle alati vanu `asju ette VJg; võõras `viskab emäle ette, kui laps teeb kedägi Kod; oia et sea miul midägist ette ei `ütte (heida) Krk; hauk imäle ette et, timä ollõv `tüt'rigu tütär Har

9. märgiks, tähiseks; eeskujuks, prooviks kuol`mester `kirjutab tähed ette Lüg; `Kraana tegi `enne sügava `kraavi ette [põlevkivi kaevandamiseks] Jõh; teine keib külmihe kõrval, vaadab kohes küli rind, pistab pulgad ede; `näitad teisele üht tööd, teed natise ede Khk; jalaga viisid jälje ede, kui külinerind lõppes Kär; [seinapalgil] varaga jooñ ette ja `kervega `õõneks Mär; ega mud'u ei teä jo [palki] tahuda mitte, siis tahmase nõõriga `tehti kriips ette Juu; `tõmma juaned ette. juunt `müüdä one ivä lõegata Kod; [hark]adraga `aeti `it'smed ette Vil; kassige tõmmats riips ette [seinapalgi varamisel]; kik'k sai tal ette ärä näüdet Krk; `võtku esi `endäle sihk ette, kedä `müüdä ta lähäb Ran; Nurmõ pääl vidi jalaga `hitskmõ ette Rõu || asitõendiks `näita leping ette Muh; kuller `näitäs tõesen juaman obese kõrvad ette Kod

10. (juhuslikumalt) vastu, kätte (juhtuma, tulema jne); kasutusel (olema) on ju mittu kord ette tuld, on kala`paadid ajaned purust ja VNg; elades tuleb pailu ede Khk; `vaema on vana sõna, nüid seda toleged ede Käi; teeb seda tööd, mes ette keerab Mar; tuli üks tuhin ette, `tahtis `senna `minna Mär; neid (leetreid) on nüid ikke viel, lastel ja tuleb ette KuuK; mina `korjasin põllult kõik kivid ära - - mis ette `juhtusid Trm; kõik ärä viädud, mes ette sij kätte Kod; sij tule sul alle `aaste peräst että Krk; meil vil'etsä aena, siin kolmess tegemist es tule ette Kam; kana? savitsõsõ miä taht, miä ette nääle putuss Plv

11. meelde, mällu; kujutlusse sie `kabo`rnik `üstku tähendaks teist `asja ka viel, aga ei tule `paergast ette Hlj; üks jutt toob teise ede Jäm; Kessele see ede tuli, et `seike asi veib tulla (õeld mingi ootamatuse puhul) Kaa; ei keerä ette `paergo Mar; ei tule ette, kuda seda `üeldi JIn; mes_sä sedä ei tuanud ehk ei küsinud. ei tullod ettegi Kod; aga kes si on, kes seda unenägu nõnna ette toob Plt; miul es tule ette seast juttu, et ma os küsünü ta käest Krk; mul `tul'li ka ette nigu Ülo eli oless ollu Nõo; tulõ õs tuud ettegi et är\_`pühk'sä `kahvli? Rõu

12. (koos teat verbirühmaga) a. (piisavust, jätkumist, kestvust välj verbiga) leib ei lüõ `kauvast ette, on värsk. vana leib lüõb `kauvemb ette Lüg; Kas eina kevadeni ede löõb vei äi Kaa; Kui raskid kehalikka töõsid alati teha, sis tervis kauat ette ei löõ PJg; see töö jätkub mul veel `mitmeks päävaks ette Ris; leib ei `piisa ette VJg; kui sij tõrm läks maja südämesse. mes sij ette lüüb; ühe päävä perena, ei `piisa `ükski asi täl ette; nüid tuleb neid süädikid, vai siäl ette kedägi kestäb Kod; sellel ei pisu kedägi ette Krk b. (ettevaatust, tähelepanu välj verbiga) `Sengä `täüdüb edevalatada `kuida `räägid, on `oige äkkine Kuu; vahi ette, iga `kõhta ärä `juokse umb`pahka Lüg; looma `otsimise juures piab ede (hästi, hoolega) nägema, et äb lehe kaudu Khk; `vaata ette et sul õnnetust ei `juhtu Tor; `voata ikke `enne ette koa, kuhu sa lähäd ja mis\_sä teed Juu; sa tjiit iki sedä `asja ilma ette `vaatemed Krk; mes\_sä joosed nii räpäkude, ku\_sä ette ei kae Nõo; rõba [inimene] juusk kas `saiba `otsa, ei kae? `hindäle ette Ráp

II. postp 1. (välj kohta või liikumissuunda) a. (ruumiliselt) ettepoole, -otsa; eespoolsele alale, lähedusse *pime kui kott - - ei nää jala ette* Lüg; *see sõidab nii tasa, et jalg jala ede* Jäm; *pinkide peale istusid. rendide ede* Ans; *ühekorra (vanasti) pandi põhk* [loomade] *nina ede maha* Mus; *mis te ukse ette kusete; päevased tembud tulavad õöse unes su ette* Muh; *ta siab vehe korda enmast, siis tuleb so näo ede* Phl; *eks sa vaata eese ette koa onti, et sa oma jala ää taod* Mar; *vahtind enese ette* Mih; *ise läks süngü, mind pani süngü ede* valvama Khn; *silme ette läks mustaks* Nis; *tarvispuud soab vasta tuult ja pääva ette (päikesest läände) lastud* Kos; *tuob surma ka suu ette* Kad; *sina alate paad mulle ämmä ninä ette (eeskujuks)* Kod; *ees minu läheb tua ette* KJn; *ahju suu ette es panna puid* Hls; *et ei ole mahtun telleda ette, kangast kudame äänäp; mis sa ütte kintsupidi läät, võta kaar rinna ette; mine riida ette, võta lühiksit puid* Krk; *ma lää ka voki ette, naka paklit tokutama* Vön; *kae sinna aida ette trepi laudu pääle* Har; *saistass jumalõ ette, vannuss* Se; *külm veži tuudass sanna ette* Lei || *lei plaksti õtsa ette* Jõh; *siis et matakas tee vaeva mette, kui tõrvaristid lehmdale otsa ette tehti* Muh; *võta külmä vett ja tõssa õtsa ette* Kod; *mugal sarv om serände kõvver, käänäp kõveride otsa ette; latsel keedeti (kõideti) lapp ümbre pää - - sõlm tetti otsa ette* Nõo **b. söögiks, joogiks (lauale, sõime jne) anna leivamurened kana ette** Lüg; *Ohakad kisti viljast ää ja toodi sigade ede* Põi; *pebred korjati kokko korvi sisse ja viidi lammaste ette* VMr; [kõlud] *visati kanade ette siblida* Kad; [kõrvitsakoored] *anna lehmä ette* Kod **c. aiste vahele, rakkesse siis pandi oboosed rakke saani ette** Vai; *aga poiss panni [hobuse] omale ikka siis vedru vankri ette* Muh; *pannu obuse rij ette* Saa; *mõesa ärjamehed panid ikkega ärjad suure arksaha ette* Kos; *ärg listrij ette, ies sarvi* Kod; *õhta tõmmati ia obune saani ette* Lai; *egä sa lehmä adra ette ei pane* Krk; *tõese ägle ette pannass tõene obene* Nõo; *esä pandnu? hobõsõ vahtsiidõ ratastõ ette* Rõu **d. kaitseks, varjuks; takistuseks, jalgu, tüliks se pani käsi sedämodi silmä ede, muidu päivä - - paistas eledäst Vai; *pane iste ukse ede, muidu ta lēheb kinni* Khk; *Ooda ma lähe siia augu ede ehk siis saame kana käde* Kaa; *naene tuln saunast parasast ja pand kääd rindade ette* Muh; *jöö ede panta pais* Emm; *ää topi eese nina teeste ette ~ vahele* Mär; *lehmale pañdi silma ette üks niisuke laud, et ta ei näind minna* Amb; *kelle ette sie piaks puutuma* VMr; *õige klaassepä tüitär, seesäb valge ette; vars juakseb oudo ette* Kod; *kui kedagi jala ette jääb, oled kuhe maas* Pal; *lää tõõste ette kambertem purjuste jalgege; turbast ai adra kaala ette* Krk; *plaat panti ahju suu ette, ku leibä küdseti* Nõo; *ma teie rohulist aida haost karja tji ette* Har; [kastekannul] *ei tule torost vesi vällä, looga hiitjä lätvä, sõkla ette* Rõu**

2. omale kohale või paigale (hrl esiküljel), külge (kinni) pole eese silma ede rilli saand Khk; *särgi ette aetse rinna lapid; õle topp torgatse leitse augu ette* Muh; *ja sedä (sakilist paela) aeti noorde meestele särgi rõnde ette* Mar; [äkkel] *niisa-ma kui vankri ette panid aisad* Trm; *sammetid pañdi [jaki] rinde ette kua* Lai; *riiv käib ukse ette* KJn; *ta pañd kardina ka akande ette* Nõo; *kraan käänetse aami ette* San; *mi väikene preili pañd ka jo prossi rinna ette* Har

3. (välj aega) a. enne, eelnevalt, (toimuvast) varem kui tuli suur põllu kordamine - - rugide (rukkikülvi) ette Ans; *eenaaja ette, siis oli naestel suur särgi õmlus* Kul; *tuulispask nagu tuule keerod - - vaest ilma muutmiste ete* Kir; *sie oli jõulu ette* Kse; *Kapsad võeti lume ette aeast ää* Kei; [lehmal] *lüpsma tulemise ette siis tuleb piim nissasse* Ann **b. (teat**

aeg) tagasi kahe `aasta ette oli mul suur õnnetus; ühe nella`kümne `aasta ette Ris; kaheksa`kümne `aasta ette siis tema oli juo ikke, ilus leib KuuK

4. asemel, kellenagi või millenagi siis (alguses) nied kardulid olid nii iad asjad et nied olid piima ja liha ette [supis] KuuK; ma olin kaheteist`kümme `aastane, jäin sulase ette VMr; [sõrmkindad] kel õlid sõlmed sies, siis sie õli kahe poari kinnaste ette Kad; ma sedä innass ei `arvagi ~ inna ette ei `arva Krk; Vanast reheahjun kütseti kaale kah mes läits kah söögi ette Nõo; arvašs tuud tävve ette Plv || (kellegi, millegi) võrra, väärt, (kellegagi, millegagi) võrdselt, sama palju tieb ikke mihe ette tüed Hlj; See joob `mitme mehe ette; See viab obuse ette (hobusega võrdselt) Han; lehm ei anna mitte kitse ette `piima VJg; mis sa padrad või paterdad või vaderdad. need käivad kõik ühe inna ette (on samaväärsed sõnad) Plt

5. tasuks, katteks; vastu, väärtuses keik läks `inna (raha) ette, ega `raisku mend midagi [hülgest] Jõe; kus nad `vil`ja `muidu `saivad, `silkude ette vahetasivad Hlj; `kuolis kui sai `käia, siis ikke `tuodi koppika ette `krihvliisi VNg; ei `maksand kedägi, sain `aituma ette `tõise kääst Lüg; kolm `päivä nädälas pidid `mõisale tüöd tegema `rendi ette Jõh; tegid `mõisa `päivi selle (popsikoha) ete Kir; suur tänu sööma ette Ris; kiriku juurest jägati jahu, selle ette käisid karja tied `täitmas HJn; ema `ostis raha ette ka `piima JJn; ikke pidi et sa lieris olid ikke selle ette `maksma Kad; turu oor laseb kõigiga raha ette Plt; tüü arvati reñdi ette [mõisas] Röp

6. kätte, tegevus- või mõjusfääri; käeulatusse Peremes lükkäs `silgunappa sulase ette; kits ei `anna `püssimehe ette Lüg; Peab ikka vihma ede minema Põi; kui korikad `välja jävad koi`valge ette, siis oo lapsel koi viga; siis `toodi vars rehalt `valge ette Muh; seda `juhtob ka elo`aeges, et inimene tole ede jeeb Käi; ei tä võta mette `miskid `asja inge ette (ei söö midagi) Mar; panime pääva ette (päikesepaistele) veed `sooja Kse; naelane ahvenas `juhtund not`i ette Vän; `Õeldi `jälle nõnda mõistu [rasedast], nägu laste kõrvade ette ei tahetu lausa `kõike `väl`la `rääkida Hää; vesi ei piä surma`ohvrid õma ette `võtma - - ajab `kalda piäle; sji asi tuleb ike ühekõrra - - ilma ette (inimeste teada) Kod; ein `ol`li nii `veike et mitte vikäti ette käsitsi ei akandki KJn; villa kadsad tullive masine alt `vällä ennegu na `ketruse ette lääve Pst; no om küll irmuss, kes laste ette tuld jätäp ehk tikku Puh || hoollele, karjatada ajad oma loomad omigu `väl`lä, karjatse ete Vig; ennembide suur külä kari käis ütte kokku, üte karjusse ette Ran || kõrvu, teada naise jütt läin `viimaks `mõisa härra ette Phl; [kaevati] rehepapp viib `vil`la sialt. jutud läin ärra ette Nis; viimaks läin sie asi `keisri ette juo JõeK; kannab kõik ilma inimeste ette KJn

7. (kellegi) poole, lähedusse (jutule, asjaõidenduseks jne); kellelegi (rääkima, teatama jne) siis `kutsuti kohe mehed `sinne `kohtu ette VNg; sis saadeti meid arsti ede Ans; ta tuli oma äda mu ette alisema Muh; `lapsi `viidi sõna lugema kiriku ärra ette Kse; [õpetati] ku `kohto ette minevä, siis vaadata `kohtokul`li `piäle Kod; esi ta kõneless miu ehen, lää tõise ette kõneless et mea kõneli; senikava ku suure koolini pidiv latse kuyul`meistre ette lugeme mineme Krk; kutsub koolust pääst vjil `kohtu ette Nõo; pomisõss `ände ette Krl; ütél, et ku ma läit`si opõtaja ette, siss ma võt`i raamadu `piiu henne silmä manu Har || alluvusse `suata `ämmä ette kui ämm on `alles Lüg; siis ma jäi venna ette (teenistusse) Tõs; tulin `võera ette [teenima] PJg

8. pärast, tõttu; (teat) põhjusel; (kellegi, millegi) suhtes (hoolitsema, mõtlema jne) `ennevanast õppetajad palusivad ja lugesivad `kantslist `ilma `süüta `vangide ette Lüg; ega minu ette põle `karta, et ma nurisema akka; mis sa Manni ette `õhkad; kevade `olli `kange külm, siis `olli selle ette `karjumine Muh; küll mul oli `kange irm selle asja ette Ris; nää `vaeva ja jüst oma kõhu ette Juu; selle ette et nad `vasta akkasid pekseti kiriku `postis HJn; aga ma sain selle ette õletata et õige `aitas Kad; `ükski vana inimese ette uult ei kannu; suur muretsus selle asja ette Kod; ommendse päeva ette ärä muretsa Trv; oolitse talve ette kah Krk; temä ommenitse päevä ette ei `mõtle Nõo || jaoks, tarvis noored inimesed põle jõun selle ette muretseda (lapsele riideid enne sündimist) Muh; vahel tüdrikid `üeldässe, val`missab vana aja ette - - ku naesses suab, siis one täl vana aja ette val`misset Kod

9. (saavutuste poolest) mööda, kaugemale virk poiss `koolis, lähäb teeste ette oma õppimistega Mär

10. ise enese ede (päralt) olemine – pole teistega segamini Khk; Nee (vindid) on `eese ede `sõuksed vagusi linnud Põi; üks niesukene nohik miest, enese ette (omaette) ta pusib Sim; käib nagu koi ise enese ette. ei laasu sõnagi Kod

III. prep (ruumiliselt) ettepoole üteldi vanast et, regi lääb ette obest, jõõrastab Nõo

ette⁴ ette Kuu(`eite) Lüg Vai(-o, -ö), -a VNg Lüg(-ä) Jõh; edo, edö Vai; pr etä Kod te ei sidä ette ole näht, et `pääsuke maas on; kas siel `eite `käüned Kuu; te etta võtta sõna `kuulla Lüg; kas tüö et ole üht `ärgä nähänd; egä te siipuolt edesi edö lähä; midä te vahito nii `kaua, etto akka `süömä; tei ette `tiedäned Vai; egä teie etä tule Kod

ette- 1. (illatiivis liitsõna muutuva osisena) (ruumiliselt) eesmine `peigme pulmalised jäid ette `kambri Hlj; kesse mind ette `rinda (esiritta) laseb Muh; [tapikõrtsil ehitati] kuhugille kõrtsi ettetuppa `nurka nisukene sõre `laudadest putka Kad; piä `ümbre rehe `olli ka`rn, `taade `karni `veeti `turba, ette `karni `veeti pää Nõo; [teole minnes] pä`t's `leibä ette kotti ja püti täis `piimä `taade Kam

2. (ajaliselt) eelnev, (toimuvast) varem mul oli kohe niisugune paha ette `aimdus VJg

ettehe ette ja tege rišti iks ettehe Vas

ette|kaek olõ õi ette `kaekit (ei hoolitse oma välimuse eest) Se -kaelik - `kaeli|k Hel Ote Har, g -ku Nõo Urv Plv ettevaatlik tõene om ette `kaelik, ei lää, tõene mugu `tormap Nõo; talvõl ku`tii üt`si kül`li om hõõrut ja `haudlikanõ siss piat ette `kaelik olema Har -kaelikult adv < ettekaelik ta tege oma asja ette `kaeligult Hel

ette|kandja 1. vihkude kättetooja (käsitsi rehepeksul) ette `kandje - - kes riha, alt kañds ette [vihke] Krk

2. toitu serveeriv mõisateener; kelner annab `kõrtsus ette `kañdjale jootraha Kos; ette `kañdja, viis ärrale ette, laua `piaale - - `söökisid ja `jookisid Lai

ette|kiitlik kiitleja ei õllud tämä kedägi ette `kiitlik Kod -kuulutaja ennustaja `Jõhvis pidi olema eland nisuke ette `kuulutaja, tias ette IisR; külmarähn käib `akna taga nokkemas, kui külmaks leheb. `olle külma edekuuludaja Phl; kaardimoorid ja käätagad olid ikka ette kuulutajad Kul; `mustlase mu`id ja käe targad, need olid ette kuulutajad Lai -kuulutus ennustus ettekuulutus õli vale Iis; ettekuulutus läks `täide Trm; tuu `olli vana ette kuulutus, et tuleb aig, raud saab ravva pääl `käimä Ran -kääñaja vihkude kätteandja (käsitsi rehepeksul) reheaeg ette `kiänja kiänäb `üstelugu ette tõesele, tõene annab ärgiga pa`rsile [vihke] Kod -kääñe väljamõeldud põhjus või vabandus `tul`li selle ette `kääñdega

`süia Tor; *sij om pal't ettekääne* Krk; *käsi<sup>?</sup> kohe taht, täl om ettekääne<sup>?</sup>* Krl **-künd** kevadkünd enne suvivilja külvi kui `enne odrade külmist `küntesse, siis `üitesse see ede künniks Khk; *ettekünd oo sügäv künd* Mar

ette|lugeja 1. lahkusuliste jutlustaja *kes sedasi tublisti `palve`vendade sehes ede lugejad* on Khk; *üit's ettelugeje ja kolm `lauljet* [palvetunnis] Krk; [ta] `olli velistel suur ettelugeja Nõo **Vrd** eellugeja, ettelugija

2. kõnemees, agitaator *esiteks käisid ettelugijad mööda külasid ja vallamajasid* [1905. aastal] Mär

ette|lugemine 1. palvetund *käivad kabelis ettelugemistel* HJn

2. a. kõnekoosolek *Sulustvere koolimaees `peeti* [1905. a] *sügise ettelugemeisi* Plt **b.** loeng *sij* (tütrepoeg) *käib ega kuu `Moskvade ettelugemisele* Puh

ette|lugija ettelugeja *`papti-stidel oli ettelugija* Lai

ettem ettem Kuu Kaa Ris, *-mb Kuu Hlj VNg Jõh Nõo Röp, g -a Kaa, -ä Kuu Nõo; et'tep* Se *etem a minu isa - - Kesi`metsas `keige ettemb mies* VNg; *Mis ettemad sa taga ajad Kaa; aitjumat on ettem ika ko `aiteh Ris; miu mijs `olli pal'lu ettemb kui siin nij suure ja rikka peremehe* Nõo; *ku tii_i sukugi, siss om et'tep ku halvastõ tiit* Se **Vrd ette²**

ettempä adv < ettem *A_`sisski ol'l õks ettempä ku\_šoo valitsusõ `aigu Vas; et'teppä olõss, ku sa kodo lääst[?]* Se

ette|mõistmata mõtlematu *Sij on rumal `uhke või upsakas, ette`mõistmata, mis ta suust `väl'la ajab* Hää **-otsa** (ruumiliselt) ettepoole *nagu need eest mehed lasid* [luigerivi] *ette `otsa* Noa; *ma issun* [vankri] *ette `õtsa* Kod

ette|panek 1. (hobuse) etterakendus *Obese ette paneki rista om kõik nahk rihmust ja nahast tettu* Nõo

2. (kaalumiseks esitatav) mõte, arvamus *üväd edepanegod* Vai

ette|pannuss *-pannu|ss, u -panu|ss g -sõ loomatoit* Noh, *kõik mis eläjeile `süümisess ette panõt, om ettepanuss; Timavaesta jääss ettepanust vähäsess* Har

ette|pidi *ette-* u Khk, KuuK VMr VJg Trm Kod; *etepidi* Aud Kad

1. (ruumiliselt) ettepoole *Ta keib nõnda ettepidi kookus* Khk; *vikasti naal ettepidi kisub inimese* KuuK; *persi kana. ihu pal'jas, suled ettepidi* VJg; *pilu teed ike ettepidi, pood `riide nõõlaga `kiinni* Kod

2. edaspidi, tulevikus *õled olivad sängis jo `estiks minu nuores põlves - - ettepidi siis sigines küll ikke aluskot't* VMr; *tänävuade põle suada, aga ettepidi küll* Kod **Vrd** edepidi, ette|pite, -poole

ette|pidiseks *ettepidiseks* edaspidiseks – JJn **-pite** edaspidi, tulevikus *nüid ei õle vijl käenud. võib `õlla et ettepite tuleb; nüüm et ettepite ärä enäm tjj* Kod **Vrd** ettepidi

ette|poole *ette-* RId Rid Kse Amb VMr Kod Krk Ran Nõo spor V(j- Lei); *ettep-* JJn Pal Vil Hls; *etep-* Kul Hää JJn Koe spor ViK, Pal Äks Lei; *etepul* Hää

I. adv **1.** kaugemale ette, (näoga) liikumissuunas *Tegi `iuksesihi, `este `kukla päält `õmmas `arjaga ette `puole; Pikk ja pien ette`puole kõveras `jusku `krieka ie; `Lapsel imelik, `aariklane kiel, `nurgad tulivad ette`puole* Lüg; *`laened `murdvad, `randas `kallab arja pealt ette poole* Rid; [lambda] `niitmine oli tagant ettepoole Kul; [voki] *Kruist tel'litaks, naba ju liigub etepul ja tahapul* Hää; *vaja süsä ettepuale `riisu* Kod; *lähäb ettepoole* (Viljandi suunas), *ei lähä kuevatsesse* Vil; *akka `mõnda sõna tagapuult ette poole lugeme*

Krk; [lumehangel] `päälmane ots `olli nigu `väl`lä poole tuisanu, ettepoole aanu Ran; nüüd om poodin ka ettepoole `tük`mine moodun Nõo; Takkapoolõ pañni vähämbä? [pätsid], `keskepoolõ suurõmba? ja ettepoolõ jälle_vähämbä? Har **Vrd** etesspoole, ette|otsa, -pidi

2. ajaliselst kaugemale; edaspidi(seks), tuleviku(k)s kui nüüd tänä `ommiku [teder] `kutrutas, siis lue senest `kaeksa nädälä ette `puole, siis piäd lund nägemäie Lüg; võib `olla et ette `puole akkab pueg avitamma Vai; me tänä ei pruugi ärä, vaja `oida ettepidi ~ ettepuale Kod **Vrd** ette|pidi, -poolest

3. (kaugele) ära, välja ani? kia `käälesee, l`ättevä kauõdõ jettepulõ üle mere; ku latsõkõ `uiindzi, sõss [ema] lät`š jettepulõ; veri d`uusk `ussõ, jeñg lätt jettepulõ Lei; lätt `võõradõ `liina ettepoolõ Lut

4. tu imä nakass ettepoolõ `masma (on ilu poolest enam väärt kui minia) Se

II. prep (ruumiliselst) ette nüüd `kiereti suga `kõrgemale ja siis `pandi `niied ette `puale suga Jõh; saan lähäb ette poole obust viristes Kse; leib pannass ettepoole `otsa (laua aknapoosele otsale) ike Hls

Vrd edepoole

ette|poolest edaspidiseks `sordita ka seda liha [soolamisel], paremb ikke jälle ette `puolest ja viletsamb jälle `enne ära `süia VNg **Vrd** ettepoole **-poolt** siis see kes jala keib, see aeab üless neid (parte). siis ettepoolt (eespoolseil) - - meestel on ea `lasta [linde] Noa **-puistaja** vihkude lahutaja viljamasindamisel ma olli `tämbä masina pääl ette `puistaja Har **-tulev** tulev, saabuv, järgmine `mõõda külasid kõind `rääkind ettetulebaid `asju Mih; kas ettetuleval `üül ka peab valve väl`las olema Vil **Vrd** eestulev **-tüklik** ettetükkiv ette `tüklik inimene ja edev Kod **-vaatamata** ettevaatamatu, mõtlematu ede `vaatamata tegu ning asi Khk; üks ette `vaatamata inimene Mar; kui ta jooseb `to`rmi mõne asja `otsa, on üks ette `voatamata laps Juu **-vaatlik** ettevaatusega tegutsev – spor eP, Trv äi mere `päl `aita medagi, ole sa nii tark ja ede `vaatlik Pha; [roolõikusel jää pealt] piad ikke ette `vaatlik olema, et sa lähäd [muidu vette] `sisse kohe Lih; ette `voatlik, kes enne kaalub iga `asja Kei; inime piäb ette `vaatlik olema, mitte uesa pääsä `juusma KJn **-vaatlikult** adv < ettevaatlik nii `pal`ju on [merihärjal] `pieni `koñti sies et piad ette `vaatlikuld `süõma Kuu; mine sealt targu ja ette `voatlikult üle JMd; `pitkä ja ette `vaatlikult tehä Kod; pane kleit ete `vaatlikult `sel`ga Ksi **-varas** varuks igat `asja `tuua ettevaras; miul on ettevaras raasike raha Saa **-võtja** (töö) ettevõtja, peamees eks `iidlased tegivad seda `moisa - - ette `võtja oli ikke `iestlane VNg; [ehitustöö] ette `võtja kääst sain rubla `päavas Kos; `meister teeb ise tööd, aga ette `võtja ei tee; ette `võtja võt`tis selle töö (kraavikaevamise) teha, `palkas kraavimehi - - `maksis `neile palga; mõned ette `võtjad `oõtsid `loomi kokku ja Lai || siin ol`liva ette `võtja (ettevõtlikud) naaše?, kes `koieva nii pal`lo [purjeriit], et `andseva\_laenuss Röp **-võtlik** hakkaja, teotahteline vana `Körber jah, see on üks `seoke ede `võtlik mees olnd Ans; Ole sa ikka ka natikse edevetlikum Kaa; kui peremees tegi paremast kui teised, siis `ööldi, et on ette `võtlik Lai **-võtmine** ettevõetav või -võetud tegu `laupa ning `teissene ning neljassene. see ikka üks edevõttamise pee(v) [viljalõikusel]; edevõttamissi nii palju, lõpetamist pole Khk; see ette `võtmine läks nii `nurja et Juu; mes_si sinu ette `võtmine `aitab Kod

etto, ettö → ette⁴

etullina vanas jõesängis (*ett*) leotatud lina *Ku* [linu] *etun* `leotōdi, *siss* `ül'ti *etulina*² - -
Etulina `saiō `valgōpa², *soodilina* `saiō *aha*² Har

hetvasski, -na (eitavas lauses) tähele(gi) *taa ei_panō* `hetvasski\_taad `asja. *taalō*
kõnōla_kui taht, taa panō `hetvasskina *ōi*² Urv **Vrd** hentvasski(na)

etä → ette⁴

eva vaata, (en)näe *Eva misike tige; Eva, eva mis ta teeb; Eva mis sial* `paistab IisR
Vrd eevo

evaasto *evaasto, -u* vaat mis *No aga akketi* `üäsä *kodu tulema, evaasto, `kuulled, et mis*
krabin ja plagin taga on; Evaastu! Sie `talle *parajas Jõh*

evad → eivad

evangeelium (variante) *e-vange(e)lium* (*ee-*; *evangee-li,um, `evangee-lium,*
[*e*]evangiljum) spor eP, Ran, hv V, *e-hvange(e)lium(m)*
(*ehvangeelum, -iilum, -iljum, -illum, -eljum; ehvängeel(i)um, `ehvangee-lium;*
`ehvangi-ljum, `i-; ehvandgiljum, ehvengge-lium) spor eP, hv eL, *`ehvangiljum* spor R, g *-i; p*
evangeliumat Lut; *e-vangel g -i* VNg; *ehvangel* Har, g *-i* Krk; g *evangeli* Hää Lei, *ehvangili*
Plt; *ehvankijil* Krl; *ehvāndkijil* g *-keele* Rõu; n, g *ehvāndgeeli* Nõo

1. evangeelium a. Jeesusest jutustav raamat piiblis *Tõstamāndi sees aa neli evangiljumi*
Emm; *uies tõstamendis oo* `evangee-liumid Tõs; *Luuka ehvangillum* Ris; *Maateuse*
eevangil'jum; eevangil'jumid ja eebistlid Kod; *Joannese ehvāngeelium* KJn
b. evangeeliumist võetud katkend *kerik`erral oli juo* `ehvangiljum `loetu VNg; *`kirkus*
ehvengge-lium `loetaste `altari ees, *mõnekorra pae pael* Jām; *õpetaja loeb pühapäeva*
*`ehvangi-ljumi* Mār; *evangee-liumit õpetaja* `eeste loeb `altarilauva pial Pal; *ehvangel*
*`loetess ehvangist* Krk; *sāäl* (õigeuskliku surnu sõrmede vahele pandud paberil) `ol'li
evangee-li,umid, ja saagramendid, kõik valmiss trükitu Ran; *opetaja loeb jutussjärje pääl*
ehvāndgeeli Nõo; *meil loetass kerikun alasi ehvangee-liumi ja* `peetäss *tjuu* `perrā *jutuss*
Har; *sjonds lugō evangeliumat* Lut || fig *kui moni plarise pali* `rääki, *siis* `üõlla: *oli mul*
seda `ehvangiljumi `tarvis `oige `kuulla VNg **Vrd** angel¹, ehvang, evangelija

2. hrl luteri (usk, kirik jne) *eks niid one kõik evangeliumi* `usku, *kis armulavval käävād*
Kod; *ehvangiliusk* Plt; *ehvangee-liumikerik* Har; *luteri-evangeli usk* Lei

evangel → evangeelium

evangelija *eva-ngelija* evangeelium – Lut

eve *eve* õlle käärimisvaht *lõõb eve peale, eve o peal* Aud **Vrd** eeve

hevune *hevu|ne* g *-se* hobune *Ja hevusella* `pääse; *`mijnjes* `sinnā `mendāneksi,
hevusilla vai härillā? hevusilla `tiedā `müödā rhvl Kuu

evvad → eivad

hevvele *hatule suur tuul* `pess *segi võrgu? ja hevvele pess* `väega Rāp **Vrd** heidele

hevvetämmä *hevvetämmä* hatutama *põksi põlvō? joba hevvetäse?*; *hevvetämmä lätt jo*
rõõvass, päält nakass är kuluma; vana hevvetet `rõiva *tük'k* Rāp

evvād, evād → eivad

evüss → eiss¹

heüid *heüid* Plv, pl *heüidä?*, *he,üide?* Har; *heüid, -d* g *hevvü, hevve, heü* Rāp ebe, helves;
õhuke kord, kirme lumō heüidä? nigu t'sirgu?; *jää heüidä?* [veepinnal] Har; *`kaugõss sedä*
lummō õigō saa, päiv vällä tulō kaoss nigu heüid Plv; *`kanga heüid* tulō `maaha `kanga

päält; linal om heüd; villa heüd om `maaha tullu; koi? oma? `rõiva? kui heüd' purulõ söönü?
Räp Vrd höüd

heükene dem < heüd ta (lõng) nii `heükene peenike Har
eüss → eiss¹

F

(kirjakeele *f*-algulised sõnad esinevad murdekeeles hrl *v*-algulistena, *fl*- ja *fr*-algulised mõnikord ka *pl*- ja *pr*-algulistena)

f *ehv* Emm, *g ehvi* Rei Mar JMd; *ehv*, kom *ehvuge* Krk; *p`effa* Ris kirjatäht; häälik *põle sii eestikeele sees* (tähestikus) `ehvi `ühti. *see üks va venekeele ehv oo* Mar; *Veelik* (Felix) *akkap ka jo ehvuge* Krk

f → *v*-

familija *famili-ja* (perekonna)nimi Lut

feder *feder g -i* vedruäke Lei

***federitsema** *pr (ta) federitsess* vedruga äestama, vedrutama *federi?*, *naidõga federitsetass šieme žišše* Lei

flota *flota* merevägi *flotah kullõl'* Lut

fludu *fludu* – *suured kivid sügava vie sies, `ül'ged käevad oma `karla-tsi `lüömes* Ris

fotküis `fotküis merivarblane *fotküis* – *ümargune nagu `kartul, `veike keha, alt lai, nagu sül't* Ris Vrd votkus

fregat (hüperkorrektne hääldus) *fregat fregatt `kolme `mastine `laiva oli fregat. igas `kolmes `mastis olivad raad; fregat `laiva* Vai

frišš *frišš* värskes *ussõn om frišš `gaissa* Lei

fui int *vui fui ku apu peim* Lei

fuutõr → huutor

G

(kirjakeele *g*-algulised sõnad esinevad murdekeeles hrl *k*-algulistena)

g *kee, kie, kij* kirjatäht; häälik *kirja `muõdi kie* Khn; *kirjuta kaks `keedä* Kod

g- → *k*-

gaissa `gaissa õhk – Lei

***geerbma** riietuma [sauna esikus] `geerbime `maalõ vana `reiva? un `geerbime `pal'last Lei

geldig `geldig, `d'ellig vajalik, sobiv – Lei

geldma `gel'dma, (eitav kõne) *ei gel'li?* maksev olema, kehtima – Lei

geroi *geroi- agar, tragi ta_m ka `väegä geroi- naistõrahvass* Se

gikäl *gikäl'* g *gigälä*, -i (põld)osi *gigälä?* *kasusõ?* *nurmõl*, *edimädse?* *nimä?* *keväjält*; *gigäli edimält kakui vaaba`otsa* Lut

girr *girr* g *girra*

1. kaaluvihht *üte otsa päle pandass baranka?* a *tõsõ otsa päle girr* [kaalumisel] Lut

2. kelluke – Lut

girssa pl `girssa? luste `girssa? *kasusõ?* *rükki sieh*, *talvnissa sieh* Lut

gluhha, *gluhhoi*, *gluhhoja* → *kluhho*

glummašk *glummašk* kollane vesikupp (Nuphar luteum) Lei

glupp *glupp* g *glupi* loll *glupp ku`märteba d`annen*; *ütest glupist kabõ,idsõst nei pal`lo tarkust* Lei

gluppuss *gluppuss* lollus – Lei

gluppuži lollisti *olõss vajag targõbadõ t`eta bet t`ege gluppuži* Lei

glutska → *klutsik*

gniid *gneid* pl *gneidi?*; ppl `gniide saere, ting – Lei

grihve → *krihv*¹

griid *griid*, *greid* g *greja*, *greida* laudpõrand – Lei

gripõ *ussõ gripõ* (link) Lei **Vrd** *krihv*¹

grivennik 10 kopikat – Kes läheb vaderiks, viib nurka tohonaasele *grivenniku* hamba pääle ristilapsele Lut

gritška *gritška* (ahjulõõri) kaas, kriska – Lei

grombunu nud-part `grombunu korbatanud, korpas `grombunu *käe?* Lei

gulb *gul'b* g *gul'bi?* luik – Lei

gult *gult* g *gulda* voodi *mi guldan magame*; *kašš makass gulda all* Lei

gulänje → *kulänja*

gulänka `gulä`nka simman `talvel nad maeades tegivad ned `gulä`nkad IisR **Vrd** *kulänja*

guoba|puu `guoba pou jalakas, künnapuu – Lei

guud au *suur guud* Lei

guunja `guunja van aluskott – IisR

gõndsik *gõndsi|k* pl -gi? pej valgevenelane – Lut

H

(sõnaalgulist *h*-d ei hääldata kogu keelealal; *h*-algulisi sõnu tuleb otsida talle järgneva vokaali alt)

h *haa* Phl Ris ?Lei, *aa* JJn; *hij* Ote San spor V; *ehh* g *ehhi* Ksi Lai, *ehe* Kod; *ihh* Khn Saa spor eL, g *ihhi* Tõs Ksi Ran Har, *ihhu* Hls Hel; *ahh* spor R, Sa Hi L K Iis Trm spor M, g *ahha* Sa KPõ, *ahhe* Kuu/`a-/ Kär Kul Kir Mih Vän Nis Rap JõeK SJn, *ahhi* Hi Iis, *ahhu* spor M, *aha* Kse HJn; p `ahhi Lüg, `ahhu Saa; kom *ahuga* Vil; (konsonantselt) g *ahh* Pha Kir Lih Kse Vän Nis, *ehh* Kod, *ihh* Ran Kam; p *eht* Kod Lai, *iht* Ksi Kam; kom `ahka Pha Lih Nis, `ehkä Kod, `ihka Ran Kam, -e Trv Pst kirjatäht; häälik `Konnu `rannass *nemad`ahhe päält*

siel `rohkeemb `rääkivad Kuu; see kirjudaste ahhaga, ahh keib ees Ans; Pöhelöppes `rääkivad keik ahhiga - - meidel sii `Kassares `ahhe pole Phl; tema ei tea ahhest ega jotast Rap; suur ahh ja veke ahh. sie siin on ahha saba JMd; ahha konks, ega muidu ah [täht] põle, läheb ellaks Tür; kaks eht, tõene suur tõene `veike ehh; kas ani kirjutatse `ehkä vai ilma Kod; Alliste olli vanast `aage nüid om ta ahhus pant; mea ole ihhuge õppin (h-tähe nimetusest) Hls; `ihka piass el'm olema Kam; hij, tuu kindsuga täht' Ote; Piirisaarõ `rahval hijid ei olõ? Räp

I

i¹ ii üld, g iuu Hls Krk kirjatäht; häälik mina `käisin `kuolis, siis õli `kolme `seltsi `iisid: suur ii (I), jott ii (j), pisikene ii (i) Lüg; taivas, `iiga tuleb itelda Jäm; `iisid oli koa kaks, jott ii ja teine ii Rid; kaks `iidä Kod **a.** (i nimetusi) pisine ii Jäm; lühike ~ pisike ii (i), suur ii (I) Muh; `väike ii Kse; nisuke viie kopika sugune `pärnu-tre nüöp ja sial pial olid [tähed] ii ja pie Jür; jott ii ja `väike ii Hel; Vot kes pand iile pää otsa (õeld tabava ütluse puhul) Räp; (ei) iid ega aad mitte midagi iid ega aad `selle `kohta `kiegi ei `rääkind Jõe; Ta ei saa aru iist ega aast IisR; Kui ma seda asja kuulsi - - äi mina osand änam iid ega aad `ööda Kaa; Ma_p tää senest mitte iid ega aad Rei **b.** (j nimetusi) tümä ii Lüg; jalaga ii Kär; pitka jalaga ii Pha; pitk ii Muh; `pehme ii Kul; pool iid Hää; Juhan kirjudets iuge Krk; pikk ii Ote; suur ii Har

i² i(i) ja ii pörõda ii ennist Lei

i- → e-

ia → ida¹

ia- > ea-, jää-

iake dem < ida² kardule kasvave, `iakse vällän Krk **Vrd** idake

iakesest `iakesest IisR Lai rohkesti, (üsna) palju Kasikus tuleb `iakesest kase `sieni Iis; kui ma ikka mõne `aasta noorem olin, siis tõin ka (kandsin nt heinu) sel'jas `iakesest, aga nüid ei jõua Lai

ialdasa `ialdasa VJg, `iä- Kuu ea poolest, ealdasa `ialdasa on tal juba `vuastaid küll VJg

iameni paremini [loomad] `õhta tahvad `iameni `süia Tür

iandama `iandama idandama me `iandame `kaapsa `seemne ette ära Hää

-iane Ls kesk-, vana|iane **Vrd** igane¹

ianes ianes Hää, -ss Krk iganes Aga syu pääl `vaata mis jässakad - - ei saa [neist] `ianes lõmmupuud Hää; siss otsip ta `süüdü, kust ta `ianess saap; sa kirjudet selle üless, mis ma `ianess kõnele Krk

ias|päidi ias- Jõe, iäs- Kuu (kaugemal) ida pool nie (ruhnlased) olite sii `ülgepüüs siel iapuol, ias`päidi maad Jõe; `Löödümadal - - Vihasu lahes, siell iäs`päidi Pärispää `nieme Kuu **Vrd** idapäidi

***iatu** a < iga¹ Itku tieb iatumasta, ale tieb ajatumasta rhv1 Lüg

iba n, g iba Mär Vig(-ä) van jää; ?jäide ibad `lähtvad ~ ibäd lähväd Vig

hibal *ibal* g -a Ote; *hipal'* g *hibali* Urv (riide)hulp; räbal *mis sij minnu katab, üits ibal om sällän* Ote; *Võta ummõtõgi luud ja pühi naa_hibali_tast laest är?* (ämblikuvõrkudest) Urv; *Võta no_midä 'kimmäppä 'sälgä, mugu_käü naad'e t'sit'si hibaliidõga külmä ilmaga; Ol' õks süük' kõtun ja_rõivahibali_ka_säläh, 'säntse 'mäntse nimä_no? ol'li?* Rõu **Vrd** hibalik, hibell, hipul

hibalik *ibali|k* Har, g -ku Võn Krl(ibä-); *hibali|k* Räp, g -gu Vas Se

1. midagi viletsat või õhukest **a.** = hibal *ibaliku 'ümbre, 'kindrekese 'palja* Võn; *tel ei olki äid 'rõivid üt's ibalik aet inne 'sälgä* Krl; *sul um tä kui hibalik säläh* Vas; *'rõiva hibalik Räp Vrd* hibarik, hibõlik **b.** vilets viljakõrs *Alaveereh kasuss ka mõni hibalik – vesi võtt ar?* [vilja] Vas

2. maalapp *tah üt's hibalik jäi vil 'küündä?* Se

hibalikene dem < hibal *Õhukõsõ 'rõivahibalikõsõ_sällän, käü ja külmetäss hinnäst; Kas naist t'sit'si hibalikõisist mõni lämmi om* Urv

hibarik *hibari|k* pl -ku räbal vana *'rõiva nardso hibarik; tuut' ol' kõigil nooda perädel - näide 'kül'ge oma? vana võrgu hibariku 'pantu Räp Vrd* hibalik

hibarikene dem < hibarik vana *hibarikõsõ and mullõ mis 'hiindäl är? peet jo Räp*

ibe *ibe* VNg, g -me LNg Kir Han Ran ebe, kübe; libe; ude *mitte ibed* (raasukest) *ei voda 'süüja* VNg; *tule ibemed* LNg; *tolmo ibemed* Kir; *Vikat oo nüri, ei võta rohuibetki; Külma ilmaga sajab ibemid; Poisil kua juba ibemed nina all* Han; *kana 'perselillil om 'valge ibeme 'ümbre 'sõõri* Ran

hibel *ibel* San, g -a Ote; *hibel' g -i* Har Rõu/-õl'; *hipõl' g hibõla* Rõu

1. (riide)hulp [tüdrukul] *hibeli 'sälgä tõmmadu, no? lätt nigu hibeli 'liibellese ennedä tuulõ käen* Har; *pañd taa hibõli jäl_ 'sälgä, no_käü ja külmehtäss* Vas **Vrd** hibal

2. rauapuru ravva *ibela om õhukese, ku [rauda alasil] lüvväss, siss naa kukuva maha* Ote

hibelikene dem < hibel *taa (?riie) niu ibelikõnõ õhukõnõ* San

ibendama *lund akkab ibendama, kui arvast akkab sadama* Jõe

ibendus *ibendus* "tihe lumesadu" - Hel

ibi n, g *ibi* sõim väike laevakokk – Emm

-ibikelene Ls ohraibikelene

ibima [hobune] *ei kõnni egä midägi, ibib pääle ehen* Trv

ibi|nukk See om üits *ibinukk* (edevast inimesest) Krk

hibisemä, *hibisämä *hibisem(m)ä* Plv Vas Räp(-õma) Se; pr (nad) *hibisäse?* Plv lehvima, *heljuma mõsk um nõörä pääl, 'mut'ku hibisess ja vibisess tuulõ käeh* Plv; *mu 'aigo ol'li_setokõsõ 'vaesõ?, kaadsakõsõ? jalah hibisi?* Vas; *puu lehe?* hibisese Räp; *'hiusõ hibisi tuulõga?* Se **Vrd** hibõlõma

ibla mustus *Ta on nii ermus lake, keik riided on ka ibla täis* Käi

iblane *ibla|ne* g -se Hi tatine, kasimatu [lapsel] *Nägu iblane peas* Phl

*ibrakas pl *õuna ibrakad* (vissid) Mar

ibõlgakõnõ *ibõlgakõ|nõ* g -sõ hilbuke *Naid 'säantsit ibõlgakõisi, naid es olõ_sõss kohõgi 'pandagi* Urv

hibõlik *Vaesel poisil ol' hamõ?, periss hibõlik* (räbal) Vas **Vrd** hibalik

*hibõlõma lehvima *nigu? nüüd oma? lipu? üleväh, nii hibõli rät't* Se **Vrd** hibisemä, hiibõlõma

ida¹ *ida* g *ida* spor R S L KPõ, Iis Trm, *ea*, *ia* Jõe Kuu Hlj SaLä Hi Hää; *idä* g *idä* Vai Khn, *idä* Kuu

1. **ida**(kaar); idatuul – R spor L KPõ, Iis hv Trm *'paadi keul ida 'kaudu 'ringi 'kierada, kui merele lä,eb – 'jälle taba Jõe; 'tiedäb just kui tuuld idä menemä; 'Soidimme vähä 'aiga 'iäle; iäst tuleb sue ja iäst tuleb külm ja iäst tuleb ilma ots; idä vieb kalad merestä idä kagu kattelasta Kuu; 'ommiku ehk ida. meri 'miestel on ida Lüg; kui tahad 'linna 'minna, pead idas minema Ris; 'luiked tulevad siit länne puolt ja panevad ida 'puole JõeK*

2. **kirre**; kirdetuul – S Noa Rid Tõs Khn Hää Ris hv Trm *tuul leheb ida, puhub iast; kui 'talve külm ida tuul on, siis 'eetasse ka, et ida iniseb; tuul on ia põhja vahelt (põhjakirdest), tuul on iast maagere pool (idakirdes) Khk; kõvad tuuled oo ida, 'maagar, keskomik; täna oo ida maakaare vahe [tuul] Mus; ida ja 'maagare vahe tuul; idast tuleb 'iidne sui ja põhjast põline tali Muh; Kui east sadama akab siss sajab kolm 'pæeva Emm; tuul on east 'maagerest, tuleb külm kevad Rei; Idäst läks 'selgeks ning põlõtajaks külmäks; Idägä oli sumba ää viin Khn; päe tõuseb säält kust ida akkab; kahessa tuuld me tääme: põhja, 'lõuna, meri ja mets, 'luyde ja ida, 'kärme ja lään Hää; täie idas (kirdes) Ris*

ida² *ida* g *ia*, *ida* Hää(g *ea*) Krk idu [kartuleil] Me *'murdtime ikki idad ära; linnase iad 'ol'id, rohuks tarvitadi talu 'paikas, lehmadel pärast 'poegimist; 'kartuli ead on 'murtu Hää; ku ida otsa poolest terä (poole tera pikkused), siss om linnase kige parebe; rüä idase om punatse, tõiste ida om 'valge Krk Vt idämih*

ida³ *id'a* 1stk isa – Hää

ida|jooks teat suunaline voolus meres [kala] *Teab pitkalt seda ida jooksu ja tuult, on vagusi, äi liigu Põi*

hidak *ida|k* g *-ku* Hel, *-gu* Kuu(*h-*) hõredaks kulunud (riie); räbal *Ei sie 'sielik käü enämb 'kuigi 'kaua, o peris hidak juo 'tõine; Püksü idagud Kuu Vrd itak*

ida|kagu idakagu (ESE); idakagutuul – Jõe Kuu Hlj VNg Kei JõeK *Idätuul vieb kalad merestä, idäkagu kattelasta Kuu; tuul on idakagust Hlj; 'tuuli 'lähte idakakku VNg; kui idakagu tuul poar 'pääva puhub, siss kalad on kadund rannast Kei*

idake dem < *ida*² *üit's idak om iki 'väl'lä tullu Krk Vrd iake*

ida|kird *idakird* idakirre (ENE) Kad

hidakune *hidaku|ne* g *-se*; pl *idagused* hõredaks kulunud *'Püksüd on 'ninda idagused; Kuub o kulund iest juo hidakuseks Kuu Vrd hidaskune*

ida|louna|tuul *ida 'louna tuul kagutuul – Ris*

idame *idame* idanema [rohkem] *ei vöi lasta idade, jala oo väl'läl juba joh ölle 'kesvil Krk*

idanama → idanema

idandama *idandama* Hlj VNg Kos spor Jä ViK, Trm KJn, *-eme* Krk; *idändämä* Kod idaneda laskma, idanema panema *kabust 'siemed idandetti 'märja 'nartsu sies VNg; idandasin ruttu 'teisa (ube) lappide vahel JJn; linnakseid 'jälle idandati nii kaua kui olid savad taga Kad; kurgi 'sijmnid idändätse Kod; vanast 'tuudi küll 'tarre ja idandedi [kartuleid] Krk Vrd eotama¹, iandama, idendama, iätämmä*

idanema *idanema* spor R(-mma), Jäm Khk spor L K I T V(-õm[m]a), *-eme* Krk(-m) San; *idänema* Kuu Mar Vig Juu, *-e* Hls, *-ä* Kuu Juu Kod Nõo Rõu Röp Lut, *-mmä* Vai Rõu Se; *idä-* Lüg; *idanama* Kam; ipf (ta) *idasi* T V (osa vorme langeb kokku verbiga *idame*)

1. idanema, idu ajama `sieme idane üväst kui one `suoja kevade VNg; mitu terä on idänu Vai; sihantsed sandid odrad olid, et pooled es lehe idanema Khk; ristikeina seeme idanes `easte Tor; oleks mul idanend kartuleid, paneks maha [tühja vaku] JJn; rukkid läksivad akis mädanema ja idanema Kad; seeme on jalal, kui ta ju idaneb Trm; lahed pihuss nisuteräd `kluasi vede `ulka. kui tilk lüüb `õtsa, idäneb - - mes kõhe põhõja vajovad, ei idäne Kod; idanemata said `kartulid maha `panna Pal; rügä om ärä idanu joba Krk; mul kurgi `samle sehen idänemän, nüid vaja maha panna. `väega ärä om idänenuva Nõo; ää seeme idanass `äste Kam; kardoka ol`li_köögihn idänemäh Rõu; inne `kül`bmiist pandass terä[?] turbahe idänemmä; terä[?] idänese `turbah Se; `hernel um jalg peräh, är[?] idäsi jo[?] Lut || fig no sie põld `arva äppardub. läheb ikke idanemma (abielurahvas saab ikka lapsi) Lüg **Vrd** idame, idenema, idetama, idunema¹, idähhümä, iätämmä

2. tekkima; tärkama; arenema, edenema puu idaneb `siemest Lüg; püha `päivine tüö ei idäne üväst Vai; rohi akab idanema, [kuid] oras `tirkab Khk; vana kuju puu änäp ei idane Krk; [50 aastat tagasi] Kui sae idasive siia San

3. pikkamööda toimuma a. vinduma, hõõguma tuli idaneb `samble sies; `mõisas põletetti süsi maa sies - - säääl all puud idanesivad ja said süsist Lüg; määdand puu idaneb (helendab) pimedas `nurkas Kse; sañdid puud tuli muud kui idaneb ei põle VJg; kas ahi läks kütte? – siäl tä idäneb Kod; laterna sehes oli lamp ja idanes põleda sial Äks; tuli om idanema nakanu, `varsti lääb supp `kijmä Nõo b. (pikemat aega) püsima, kestma Sul aeva idäneb sie `ütlemine `hiñje pääl, eks unesta ärä mes huon; Ei sa unesta ka kohe `millaski ärä, `aeva vade idäneb se `ammu`aigane viha Kuu c. naesel idanes sij `aigus. natuke paremass sae. vald rohitas Kod

idapõhi (mõlemad osised käänduvad – Khk) ilmakaar põhja ja ida vahel a. kirre; kirde-R Tõs spor Ha ida `pohja tuul oli ikka `keige ägedamb; idapohi torm on `keige `ullem. sie tuleb `järsku, lume `tuisuga ja `vihma `sauga Jõe; Külä `panned näd polema iäpohi `tuulega; Juminda `otsast `muoturiga paar `tundi ida `pohjale `soita; idä `pohja ja ia vaheld (idakirdest) tuul; idä `pohja ja pohise vaheline (põhjakiirde) tuul; kui hakkas ajama idä `pohjald rinnet üles Kuu; aga siit `luode `tuulega ja, ja ida `pohja `tuulega, ja `nendega ikke sai kala paremine Hlj; `enne `õeti idapõhe, nüüd oo nordoost Tõs; täie pohja ja ida vahel on idapohi tuul Ris; suuremad saud käivad ikka idapõhjast KuuK b. põhjakiirre see toob sii kalu, kui tä east põhjast puhub. eapõhja tuulega saab kilusid Khk; Kui idapõhi tuul oli ja `vaikseks jähi, siis sai [lesta] Rei; Lasõ idapõhja vahõssõ Khn -**päidi** itta, ida poole `Martuha suo jääb idä `päidi Kuu **Vrd** iaspäidi -**reis** idapoolne noodatiib `kallaspappi `näitas idareit, nüüd pida seda `koumale `tommama VNg

hidaskune hidasku|ne g -se hõredaks kulunud Hidaskune palitu Kuu **Vrd** hidakune

ida|tuul 1. idatuul – R Mär Hää Ha Amb Trm [meres] ida `tuulega on `väike vesi Jõe; Ida tuul `rambib `üöseks; idä tuul ja `naiste viha loppevad alade `viegä (vihma või pisaratega); Idä tuul paneb `ehtul `püksüd `jalga (valjeneb õhtul) Kuu; vesi on ida `tuulega paus Jõh; `läänetuul toi kala, aga idatuul vieb `pannuldki kalad menema Vai; kui idatuulest vihm sadama akkas - - sie sajab nüid kolm `päeva KuuK

2. kirdetuul – S Noa Rid Kse Tõs Khn Hää Idatuul on mereluud (kala pole); Idatuul viib |kalad kausist ~ ahju otsapealt kalad kausist ~ ahju ollilt ka kalad ära Jäm; Naiste riid ja idatuul ei lõpe `enne `kolme `päeva Mus; Kui meri `õhta tõuseb siis tuli `loodetuul, läks

maha tuli idatuul Pöi; idatuul viis kalad ära Rei; Idä tuulõga läks põlõtajaks külmäks Khn; ida tuulega möönab viij ära Hää Vrd eatuul

ida|voo teat suunaline voolus meres vesi on `jälle pagenend, sii on `jälle idavuo; aga ei sest aru saa, `kuida nied `juoksud on, kord länstuul ja idavuo Jõe; siin idä `tuuldega on idävuo, vesi `juokseb igä siis `länne `puole Kuu; tɛɛ_p kas see sui ida oo o ää kadund Mus; Ida voo Rei

ide¹ ide g -me Kuu Lüg Jäm Pöi Phl Tõs ?Juu, ide Kuu Lüg Sa Hi

1. idu Vade `ohrateril ott igä sie idele menemine kohe vahest neli-viis `päivä `aiga; `kardulid on idel Kuu; ilus `pulske `õtra ivä - - aga nää, idend `vällä ei aja; kui õras jo ide ajab lagele, siis akkab `kasvamaie Lüg; ual ide lihab maa `sisse juureks, uba isi `kerkib üles; kiri tuhlis, isi `valged, punased ideme ougud; `valge tuhlis kollaka sisuga, süvade ideme `persse `oukudega Jäm; sööma tuhlistel `murtasse idemid Khk; Magedel pole idesi veel järges näha Kaa; ise oled kui `tuhli ide kõver, aga mörra kallale tuled küll; ide augud [kartulil] Vll; Kui odral ide taga oli siis `löödi `õmber, küli põld `künti adraga läbi; Muidu päris suur kena mees, aga kael just kut ide (pikk ja peenike); Kas sool ide `välja ajab et_sa `vihma kardad (öeld, kui keegi ei taha vihma kätte minna) Pöi; Seeme `kardulid võib leigata `püüti pooleks, siis jääb mõlemale `poole ühe `palju ide `oukusi Rei; [kasvanud linnastel] `niiga pead kui ide juba kolme veerandine on; `kardule idemed Phl Vrd ite¹ || vistriku südamik Ihu puhastuse `vistrad, must pea peal, `muljudes tuleb `valge ide `välja Pöi

2. puuri või oherdi tera (ots) [poiss] teind puuri ideme `katki; oherdi ide - - kui `keerdudega oherdi on Khk

ide² ide g -me Khk Hi(n -m Emm; g ide Rei) (hamba)ige muidu mogib pal'laste idemetega, `ambad suust ɛɛ tulnd Khk; `Amba ide on `aige. Ide pääl on suur krell; idemete seest tuleb mäda Rei

ide|lõiges pl ide `lõiked seemnekaalikad – Rei

idem → ide²

idema idema väljaulatuvat naela otsa kõveraks taguma ja siis puusse tagasi lööma [paaditegemisel] `enne `löödi vähä nii `palju naul sise et ulatus sield kahest laua `paksusest läbi. pää ei `löödiid sise. `toine pidi `väljäspuold `kirvegä ehk `vasta sidä pääd ja siis `toine siestpuold löi koverasse nii et siis `naula ots läks `sinne puu sise. sie `üöldi siis idemiseks; kus nauलाots läbi ulatus, siis katsuti igä sie ärä idedä Kuu

idenama → idenema

idendama idendama Rei Trv, -mma Lüg, -ämä Kuu

1. idutama – Kuu Lüg mene idendä `kartulid `vällä; `kartulid `rõugus `lähvad `kasvamaie. mittu kõrd tuleb idendada Lüg Vrd itendama

2. idandama – Kuu Rei Trv ideñd enne terä ärä Trv

idenema idenema Vll Pöi Emm Rei Trv/-na-/, -ä ?Juu; idõnõm(m)a Har Rõu, -mõ Krl idanema [kartulid] `lähtvad idenema Vll; Kas sa idenema lihad (öeld, kui keegi ei taha vihma kätte minna) Pöi; vili `panta ligusse ja ideneb siis Emm; kaara ideneva `äste; ärä idenu Trv; las idõnõda viij sibulil kah Rõu

iderdämä iderdämä "saamatult midagi tegema; käperdama" – Kuu

iderik ideri|k g -ku Mar LäEd Tõs, -gu Kuu

1. kidur, igerik õunad `seisid iderikud kaua `aega, keväd oli külm Mar; Kurgid olid täna`aasta iderikud Han; vili o na iderik `kinni, et ei tõuse Var; iderikud loomad oo `pissed Tõs

2. saamatu – Kuu Han Neid iderikka na pailu, et kõik töö jääb tegemata Han

idestama idestama VNg Pha idutama `kartuli idestetta VNg; sa piad poiss `tuhlid idestama minema `keldri Pha **Vrd** idetama, itestama

idetama idetama Rei/-d-/ Juu

1. idutama `Kardulid peab `keldris ädaste idedama Rei **Vrd** idestama

2. idanema [kartulid] nii tossutama läind ja idetand Juu **Vrd** itetama

idi n, g *idi* põialpoiss (Regulus) *Idii-idii*, `siokõst iält tegäd. Ju sellepärast *idi ond*; Sügüse ond *idisi igänes `mände `otsõs* Khn

idi → *edi*²

idi- → *edi-*

idijalg *Idijalg* ”huligaan” – Kuu

idikagi mitte kedagi *Siin pole idikagi näha* Jõh

idikas → *itikas*

idikona *idikona* ei tea kunas, kunagi *Idikona taa käve siinh. Tuud om jo_pal`lu `aigu* Har **Vrd** edikuna

idinina *idinina* edev, uudishimulik inimene – Mus **-rasvlane** musttihane (Parus) *Idi`rasvlasõd `ulkvad `rasvlastõga segämini* Khn

idistama *idistama* idutama – Mar

idre, -s n, g *idre* Khk(g *-me*) Var Mih Tõs Khn; *idres* hv Kse, g *idre*, p `itre Var

1. *idu* *lehme* `tuhli *idremid* ~ *idemid* `murdma; *idre koht ual* Khk; *mõnel `tihli seltsil o`rohkem `itresi kui teisel* Var; *linnased läin jo kasuma, suured idred jo taga; ennemast kõik idred said loomade kätte anda* Tõs; *uba idre, `erne idre, õuna (kartuli) idred* Khn **Vrd** *idru*

2. puuri tera (ots) *puuri idre, pisine `peenene mis keige ennem `sisse akab* Khk

idrestama *idrestama* Khk Var Mih, *-ämä* Var Khn = *idretama idrestatse `tihvli* Mih; *Meil allõs õonad (kartulid) `aukus idrestämättä* Khn

idretama *idretama* Mus Tõs idutama *suured korvi täied sai ää idretud [kartuleid]* Tõs **Vrd** *idrestama, idrima*

idri *idri* Hi ude *Lapsele akkavad juba pisised `juukse idrid pehe tulema* Emm; *Juust on taal ka nii arvaks jeend et, mõned idrid on jeend veel* Käi

idrima *idrima* Khk Kaa Põi = *idretama Tuhlid idrime suvel mitmeli korralli üle* Põi

idru *idru* = *idre Tuhliidrud keldris tirkis kut noor mets* Khk

idrusk *idrusk* g *-i* noorte kooskäimine ja lõbutsemine jõuludest kolmekuningapäevani `tal`sipühäst viiristiguni *umma? idruski?*, `korjusõ? õdakult nuorõ? ni vana?, *nuorõ? `kargasõ? a vana? vei illo; läke idruskile* Lut **Vrd** *idruts, igrits*

idruts *idro|t's, -u-* g *-dsi* = *idrusk* - Lut

hidsa → *hitse*

idsevel *irevil, paljastatud itsiteb ilmast `ilma. `amba idsevel, edeve tüdruk* Hls **Vrd** *itsis*

idu¹ *idu* g *idu* R hv Mus Muh, spor L, KPõ I, Nõo TMr V(*ido*), *eo (eu, io, iu)* Vän Hää Juu spor VIPõ, Trv Hls T(n *ido*) Kan Urv Krl Rõu

1. idu (kartulil, teral) rugi idude `otsas on `kaste `tilgad VNg; iu auk Vän; linnastel juba pikad idud Tor; `lueti et idu pidi olema pool odra tera pikk, siis on kõige paremad [linnased]; *pienikestel* [kartulitel] on vähä idu`aukusi JJn; `kartuli idusid ei tohi luomale `anda, sie on `mürki täis VMr; maa sies on `valge idu, tuleb `välja, siis on ta roheline IisK; idu juur ~ pia juur, suur juur, õtse maa `sisse Trm; teräle kasvavad juured `alla. idud tulevad ülesi Kod; noorel poisil oli titeabe - - pisikene alles, `juštku idu aeab Plt; `ernil eo väl`län Trv; [viljateral] jala takan, kui idu otsa tulõva Kam; olgu rüü vai kaara<sup>?</sup>, ua vai `herne, kanõbi vai `apsta, kõik' `andava itu vällä[?] Har; `kartolil aase ido\_`perrä Plv || (kohakäänetes) idanemas, idanenud, idanema (minema, panema) `kartulid on idul; rukki on idul jo, `õtsad `näivad Lüg; [kui linnased] ilusti idus on, jahvatakse ära Pee; kui vili maha külvatasse, siis tera akkab idule `aama, tulevad idud `väl'ja Trm; juba õter idul; teräd lähväd idoje Kod; mul üte\_`kuugi_`hapnasõ<sup>?</sup>, tõõsõ\_`panõ, kolmada umma iduh Rõu; `sijmnit mi<sup>?</sup> panõ `turbahe ittu Se; tühä[?] terä[?] lää_`i ittu Lut **Vrd** ida², ide¹, idre, hidõmõsõ

2. (millegi) alge, algusjärk; pisik [õlled] kopr tõuseb ülesse - - riisub kõema idud ärä Vig; need `aigused on väl`lämaalt `sisse `toodud. saab `toodud idu `sisse ja Vän; võib-`olla et sie ruum on juba tõmmand seda al`lituse idu `sisse JJn; [kui poiss tahtis saada talle meeldinud tüdrukut] Siis pidi poiss kana muna seest selle kuke idu võtma ja kudagi moodi katsuma selle idu tüdrukule sisse andma; juba mäda idu on seena\_ses Trm; inimese idu või seeme (spermast) Krk || fig juba sel idu `perses (rasedast) Trm; idu tulõ `persest (lapse sünnist) Vas

idu² n, g idu Emm Vän Tor Hää Saa Pst söim (salakavalast, halvast inimesest) Ku mõni inime südame täis teeb, sis üeldase `siukse `kohta, et on üks idu ikki küll Tor; Ihne `kangesti - - sellel `õeldaks idu, igavene idu Hää; vanad mehed alati `vandsid seda `viisi, sa igavene idu, ma sulle idule `näitan. ma\_`i kannata seantest idu sil`ma otsaski Saa

idu³ idu Jäm Kaa Muh, g idu Lüg Jõh IisR Khk(g iu)

1. kirme, õhuke kiht; väike kogus, raas püsut jahu idu on sii pæel; mis paksu koore all on pisine idu, see `üitasse ihukooreks Khk; põle seal rasva idu peal ega; sel põle mitte meele idu (väikese aruga inimesest) Muh

2. hõre(daks kulunud), (heidele) kulunud `Ilbud `õige idust mend; vana `riide `aukusi juo täis ja idul puha nagu `varrastega `puisetud Lüg; `riide on idule mend; `Ninda idust kulund, et `torke `sõrmega auk `sisse [riidele] Jõh; Nied `püksid on ka vanad idud juba IisR; suka kand on üsna idu juba; riie iuks kulund Khk **Vrd** idukaine, idukene², idulane, hidunane, idune

idu⁴ n, g idu jõud idu on otsas, ei jõua änam kedagi tiha Ksi

idu|habe iduabe hum väikese, kidura habemega mehe hüüdnimi – Khk

iduka → idukas¹

idukaine idukai|ne g -se = idu³ `püksi `persetagune on idukaine Vai

idukas¹ iduk|as g -a Tor Kos, n, g -ka VNg hästi idanev; idurohke mul one üvä iduka `karduli `seltsi VNg; idukas sieme akkab `ästi `kasvama Kos

idukas² iduk|as g -a hõredavõitu suka kand on püsut idukas Khk

idukas³ iduk|as g -a lopsakas eläjä piädid oo üväd idukad - - suured lehed `al`japeräsed Kod

idukene¹ dem < idu¹ `kartuli idukene Lüg; `aiguse iduke Tor; `siemnel juba idukene `kül'ges Kos; `veiksed idukesed oo ju väl'jän Kod; seeme om ärä idanu, `väikse idukese om taka Nõo; ollõkešvä nakasõ jo kasuma, enämbüsi kõigil om jo idukõsõ ussõn Har **Vrd** eokene, idämekene

idukene² iduke|ne g -se = idu³ [riie] idukesest kulund Jõh

idulane idula|ne ?Hlj VNg Ksi, -ai|ne Vai, g -se = idu³ `kiŋjad on ka idulased, ei nie enamb käi VNg; `püksi `persetagune on idulaine Vai; sal'l on juba nii idulane, et juba akab `kat'ki minema Ksi

idullill pl idullillid meri-särjesilm (Ranunculus baudotii) Kuu

iduma iduma Hlj VNg Kad Ksi idutama idusin `karduli, juo nüüd one idutu, tänä ei `uoli idu enämb VNg

idumaine idumai|ne g -se rabe idumaine `niiti `katki mänemäs Vai

hidunane (h)iduna|ne Kuu, idunai|ne Hlj Vai, g -se = idu³ `Sielik on kulund juo `ninda hidunaseks, et `täüdüb `polvie `kohta labid ajada; Idunane `vergu silm vai paul, kõüs, mes oli mere `pohjass mone terävä kive `nurga vai `pohjass oleva `puudukse `vasta ärä `nühkind; Seil on ka `ninda hidunane; Sielid käriseb kust idunane on (viletsale tehakse liiga) Kuu

idundama idundama IisR Iis, -m(m)a Lüg Jõh idutama `kartulid saab idundettud Lüg

idune idune = idu³ kõik `nõnda idune ja vile Hlj

idunema¹ idunema Juu, -õm(m)a Urv Har Rõu; idonemä Kod, -õm(m)a Kan Plv; ipf (ta) idosi Kan idanema alate läegitab ja `soendab muad, nüüd akab vili idonemä ja `kasma Kod; `kartuli idunõsõ jo `keldrin Har; panõ? kuŋgi `sijmne? idunõmma Rõu; kuŋgi? umma? `eonu? Plv

idunema² idunema hõredaks kuluma mu tek'k akab joba idunema Ksi

idupilv kiudpilv idu pili nii õhune al'l, akkab `alles pilvitama; `taevas on idu pili, akab `vihma `näitama Khk

idur idur g -a Hää Nis Hel

1. idur Idur on `aige või vigane, inimene või `lõymgi on `seuke - - iduraks jäänu Hää; laps on idur, idura kasuga Nis **Vrd** idurik

2. nutja (laps) Hel

idurik iduri|k pl -kud = idur seal meie `saadude juures oo `väiksed idurikud [hundinuiad] Kse

idustama idustama spor R, Hää Kei idutama Kevade ja suvel idustasime `kartulid Jõh

idutama idutama Jõe IisR Jür HJn spor Jä ViK, Nõo, -mma Rõu

1. (kartuli) idusid murdma `Kartulid tuleb jo teist `korda idutata IisR; kardulid tahavad idutada, kui idanend on süemakardulid; `nairid kua arveldetasse ja idutetasse VMr; idutatud kardulid on `keldris Kad; `kartuld piab idutama, muidu\_i `kõlba süüvvä enämb Nõo; ma idudi kardokit Rõu **Vrd** idendama, idetama, idistama, idretama, iduma, idundama, idustama

2. idanema ei läbend uodata, et oleks lat'i uad ka idutama pand JJn

idähhümä idähhümä idanema [vili hakis] nakass idähhümä, jo idähhüss jo hanna? peräh Lut

idämekene idämekene iduke – Lut

idämih *vagla ol'li?* idämih (?idudes) Lut **Vt** ida²

hidõmõsõ pl idud `kartuli hidõmõsõ? Har

ie i²e lstk hea, kuku i²e lat's; tu om hüä `väega, ku jo i²est üldäss är² Se
ie → higi

hie|auk hrl pl higiauk Nüüd `haudusin laval `tarbeni, ott hie `augud `lahti Kuu

ieknuudid `Kuerad `lapsed, `nurgas kohistasivad salaja, sis `üöldi `ieknuudid Lüg

ieldi (ajaliselt) eel, enne `parmad sai `õhta `ieli ~ `ieldi [tehtud] Amb

ielimä `ielimä nüsima; leiba viiludeks lõikama – Kuu

ielmäne `iel(i)mäne, g -se eelmine `ielmäne paat [merele minnes] Kuu

iemäss eemal(e) kui vei siit `ulgumereld juo sen jää vähä `iemäss; Hargimäge küläst
`ninda `virstad kolm `iemäss Kuu

iemäst eemalt kukk läks siis nii tigejäks - - juoks `iemäst, läks `kallale [perenaisele] Kuu

hien hien g -u "peenike, õrn" – Kuu

hienukane `hienuka|ne Kuu, `ienokai|ne, -u- Vai, g -se kleenuke; peenike; õrn Kas sest
`hienukasest `poissist on merel ka midägi abi Kuu; `ienokaine `niiti, `paula; `ienokaise
paberi `pääle; `ienokaine ~ `oika puu Vai **Vrd** eenukene

hiepu sugugi, ühtigi Mitte `hiepu `vihma ei tule; Ei siit tänä sadu tule, mitte `pilve
`hiepu ole `taevas; Mitte `hiepu tuld `miele siel `kääü Kuu **Vrd** iipu

ierd ierd g `ieru peeneks lõigatud tubakas – Kuu

hierdämä `ierdämä, (ma) `ierän; impers `hieredä leivapätsi jahus veeretama (enne
ahjupanekut) `ierdetud `leiväd `jääti `lauale `kerkimä Kuu

iergli pl tant `iergli² orel – Lei

ieritama ieritama norima, susima akab `õeruma seda `asja ehk ieritama jälle uueste,
muidu oleks ehk `soiku jäänd Hag

iermä → jeerima

***ierutama** ?kõõrutama mis sa ierutad, sie on naa nagu mõne laulu `kohta, kis na ei
laala `iaste Hag

ies ies Trm Kod(ijs), ikes, ikke(s) Trm, g ikke; ppl `hiiesi IisR ihes meres on koa ikkid.
`Peipsi ikked on paremad; ikke kudu `algab eel `mihkli `päevä; ragavõrguga püüavad sügise
ikkid; ikke võrgud (tugevast lõngast suuresilmalised võrgud) Trm; ijs one rasvane kala ja
ikke mari [on] magus; ikked on rannan, `üeldi [teisele mõistu] kui kedägi uudiss; iess
püüdäväd rannan; ikke `silku süädässe Kod **Vrd** ihess

ies|pide edaspidi võib `olla et iespide tulo paremb `aiga Vai **Vrd** eespidi

iestama iestama, -ämä Kuu, -eme Hel härga ikkesse panema vanast `iestedi `ärgi Hel
Vrd igestama

iga¹ iga g ea (ia) R eP Trv Krk TMr; igä Khn, g ia Mar spor M, iä Kuu Lüg Vai KJn T
V(g ijä; jigä g jiä Lut), igä Kod; igä g iä Ran spor V; iga g d'ia, d'ia, gia, in jean Lei; ad
igal VNg, iäl Kod; abl iält Kod; transl igast Lei; g -iga Var KuuK

1. eluiga, (eksistentsi) kestus; vastupidavus Nääd nenä `otsa, eit nää iä `otsa Kuu; ei sel
`ollu iga `kuigi `kauast, sie loppes juo `puole `aastaseld VNg; riist läks `katki usina, siis õli
lühükese `iägä Lüg; vanuse poolest küll vel elaks aga iga `otsas; see (päikese) paiste võtab
vilja enne iga ee; sellega läheb kunni ia `latva Khk; see (katus) on mütu iga läbi eland Pöi;
räämvõrgud olid penedega `enni vanasti - - sellega `oiti võrgu iga; esimese ilma sõa järel

`ööti koa, et üks kuke iga pidi rahu`aega olema Rid; Aia iga kolm `aastat, koer elab kolm aia iga, obune kolm koera iga Hää; kaks ehk kolm [inimese] iga `aega tagasi Kos; ega mul pikka iga änam ole JMd; kasuk oo õma igä ärä elanud; tämäl one vanaduss küll ja igä `persen, aga ise veikene; kui palju igäsid ja mitu `põlve lähäb edesi Kod; juudi `sindle iga om nelikümmend `aastat Krk; Suvva au ja viisu igä saagu sul olema (sajatades) Hel; sa `raiskat nii `irmsade, sa näet küll višt iä `otsa Nõo; nõna `otsa näet aga eä `otsa ei näe Vön; ma\_lõ tuj uma iä sisen vällä nännü?, et `pik'se om kattõ sugumanõ; ma olõ see pikä ijäga küländ nännü? sedä ilma ellu Har; Hää olõ õi? ik'ä, ku'al `otsa; pik'k igä `pesmäda ei päse?, lühü löömäldä ei jää? Rõu; viis kuus rahha om kül? mu iäh olnu?; tiä äi? inemine umma ik'ä; ma_ka tiä äi_ku vana tiä om `iäle Vas; ti\_mullõ säähtse\_`saapa_mis umast iäst saa pit'ä?; mul tuj iä meeleh om; mu iäst saa rahha vil'änd, nii mu lastõ iäst; umma ik'ä jo om pal'lo elänu?; ma `iägi `elli är?, olõ õs `akna `rõivit; iätäht' (eluea pikkust ennustav joon peopesas); tuiniss päset, iä elät (õnnestunud põgenemisest) Se; l'äül'a iga om olnu; d'ummal `andaga `terrust un õüä ikä Lei; ma uma iä päält (eluajal) näe es; ma uma `iäga mälehhä\_i? setä; leebä ää\_süüt üle nädäli a naist üle jüä juvva\_i? är? jellä?; igä jellä? olõ\_i? `hamba hinds; iäl vöi olla? kol `vuuri tühälene ni kol `vuuri rikkal Lut; iän ja õnnen innukalt, lootusrikkalt taht `saada iän ja õnnõn, aga jäi ilma; mõni loodab iän ja õnnen ää koha `pääle `saada Ran || (vastupidavast asjast, hästi tehtud tööst jne) Sis tä `anda igädä isä iäks, poja `polveks, tüttärele viel tügüks ajaks Kuu; Seda (varandust) `jätkub isa iast ja poja `päevist IisR; Kivikatus on isa eaks ja puja põlveks Emm; see oo isa eaks ja poja põlveks, `tütrelegi tükiks ajaks Mär; Sie käib isa eaks ja poja põlveks, `tütre `tütrele tükiks aaks Koe; see kestab isa iast ja poja põlvest Lai; toost saab esä iäss ja poja põlvess Ran; esä ijäss, poja põlvöss, `tütrele tüküss aoss Har Vrd iätüss

2. teat elujärk, periood sääl `mõisas sai ikke `nuore ia sies `õldud Jõh; tüdrugu east `väl'jas (vanatüdrukust); ta on pooliga (keskealine) inimene Jäm; mis tööd_nd vanu iga änam tihaste Ans; sel veel kirgu sead `sõotamatta (leeris käimata), pole veel `õige poisi vöi tüdrugu ea sees veel mette Khk; Eks nooriiga sai jah ikka üsna eemeelega neid emaseid lapsi käpustatud küll Kaa; see sai pisikse lapse ühna vanas eas veel Muh; se on `alla iga, seda `kohtunek äi karista ka end Emm; poiss oli teise ea `teenija vöi oli ta kolmandama ea `teenija [sõjaväes] Rei; kui ma meheikka sain Kul; ta `jõudis juba vanasse `easse Mär; pooles eas (keskealine) inimene; poolest east juba läbi Hää; vana ikka akkab `vaeva tegema, kus oled noore `põlves põrutada saan HMd; tema jo inimese east väilas Koe; `tütrid olivad mõlemad mehele minemise ias VMr; eks minu lapsed surenud mõlemad nuarel iäl ärä; suri nuarelt iält Kod; kui vana igast läheb, sis ta (värv) ikka pleegib teenekord pialt ära Lai; temä vana ia sehen võt's naise Krk; temäl `olli joba noorest iäst `lastu nij sure`rõiva `valmiss tettä Puh; Ma\_lõ õigõ\_mitu `asja nännü_ ja `õpnu\_vijil vanutsõl iäl Urv; vanan ijän lõpõss kõik' `otsa, silmänägu ja kõrva`kuulmine; vanast kis alt ijä ol'l, toolõ `paäsi enne is anna?, ku esä lubasi Har; ja? `kahvlid väist olõ õs olõmahki? [minu] noorõh ijäh Rõu; nakass üle ijä (üle 30) minemä; maailma sõa `aigu ol'li ma joba [sõjaväeteenistuse] iäst väläh Röp; `iäldä vijil om, las saa ar ik'kä, vijil olõ õi iäh, alt iä vijil om (alaealisest); päält iä ineminõ om Se; üle puolõ d'iä (üle 40 aasta) jelanu Lei Vt igi³

3. vanus [loomu kastreerimisel ei ole tähtsust] *tämä igal, `milla tädä `leigata VNg; tamal oli jo niipali igä – kas `seitse`kümme vai kaheksa`kümme Vai; sellel on iga küll p̄eel juba, mis see änam rabab Ans; sellel oli iga küll seljas Khk; nende ia vahe pole nii suur et nee\_p või `paari `minna Kär; iä pualest nuar mies Iis; selle iä `perrä kõik` asja enämb ei või ollaki meelen Vön; taa om suur küländ uma ijä `perrä Har; mu^o ikä (vanused), kiä ol'li^o; `iäle ni karvalõ ni `suurusõlõ, kõgõlõ uma hopõñ, a olõ õi uma; ik'ä om ka_ks `väega_pal'lo Vas; mi^o üteh iäh Lut*

iga² n, g iga hv R Sa, Muh Hi L K I, igä R(ige Kuu) Rid Mar Vig Juu Pal spor VIPõ, Hel Ote San Urv Krl, igä San Urv Krl; psg ikka Kam; igä- hv Pst; ind-pron

1. a üks mitme omataolise hulgast, ükskõik milline *vanemad olite igä üöd ära Jõe; oma siad `pieti igess taluss, ige `aesta `jouluks tabeti siga; Kes igapäiv `tahtub ilus `olla, ei saa `arvagi ilus `oldud; igäss peress oma viis, igäss taluss oma taba Kuu; Igas peres ise leib, igas talus ise taar; `rohkeemb neli`kümmed samu igä tahu (igast küljest) `niitasin maha Lüg; `Atsalama laad, iga `enne `jõuluid õli Jõh; iga kahe `virsta pääl oli taas kabaka; igä `uomiko `katsosivad ja imestäsivad Vai; `keidi `tõrva `müümas igas `kantis Mus; igase `nurka `pandi üks suur mei `püsti; iga `aegu (igal ajal) Muh; igasse `kohta nüüd send `tarbis oo Mar; kaks `sülda igad `kañti Mär; sii `paergugi kiba veel nii paelu, et võid iga sammu peal kibi `peale `astuda Mih; Isi vana metsavahi obune, aga igat `kändu kardab (õeld sellele, kes ei tule toime jõukohase tegevusega) Hää; iga pühadeks sai teha tegu peen `leiba HMD; iga perest `añti raha Kei; see on se iga `oastane võeras, iga `oasta käib meil Juu; igapä just `peksta sai Ann; kisub igast asjast `riidu VJg; igal ajal võib `saada Iis; ega igad naised ei kaasitandki Ksi; temä muud ametit es taha kui igä sügise noore jää aal vij all `sõita Hel; laits õpp ~ õpip ikka sõnna Kam; kahrutandsutaja käänü igän talun; tolm om jo jälle ull, `tükmä ikkä `paika San; vana `vuustri om, ulguss igä õie Urv; kis süvvä\_tahrt, tyy saa igäst paigast kätte; ka's `pañgi igapäivi `kijiti `kartold Krl; igal(e) pool(e), igalt poolt Vai Noa Mär spor K, Pal, igasse poole Jäm Kaa Tor Plt, igas poole Kse Aud Amb, igas pool VNg Vai Muh spor L, Äks KJn, igas poolt Kuu VNg Muh Lih, igas pooles Jäm Kär Kaa(poolis), igast poolest Kaa ~ poolist Põi kõikjal(e); kõikjalt igas puold ei saand `vankriga kätte [heinu] Kuu; mul oli igaspuol `kuolis, igaspuol paha `olla VNg; edevä `poiga, tämä igäle `puole toppi kuhu `tarvis ei ole Vai; [putukad] lodivad igas `pooles Kär; aga `vaata igal `poole, aga - - ära `vaata ta `silma Noa; tahab igas `poole ronida Kse; kahmakas vanainime oo tugev jõuab `minna igasse `poole Tor; tema `kuhjab raha igalt poolt; teda sai igale `poole Kos; oled ikka va edev igass `puole sa joksed Amb; igass pool on oma kuñts Äks; eks nüid püilitä igäl ppyul KJn Vrd igane³*

2. a üks mitme erineva hulgast, mitmesugune *iga puude `ulgass `juhtub olema näsusi ehk näsulisi Jõe; siis sai neist (männikäbadest) igä igäd `muotisi `paatisi `vestetüid Kuu; no ku tuli pue `värvid, minu ajal on old igat `seltsi `värvi küll; oli igat `karva neid (lehmi) VNg; üks tema küttis iga puudega oma tua `ahju ikka Ris; ega sie lina iga muas ei kasva; ma siis karistasin iga `muodi teda JJn; kõik kohad olid täis iga `seltsi `lõnga; lammas iga `eina ei süe VMr; igät `sorti; igät `muudu `tul'li ette [heina kuivatamist] Kõp*

3. s igäüks; kõik isä jagas liha igale kätte Lüg; nõiutab enne kebade loomad ää kui `väl'la saadab: annab igale vitsaga patsu `persse Mär; `Räimedest ikka keedetakse [suppi].

Tast sünnib igat teha Kei; `vaesed `istusid siis kiriku sees - - igal oli oma iste Juu; sääl (külakõrtsis) `olli igat, `olli õlut, `viina ja `veini Vil; igäl om igatsuss kodu `järgi; saada tedä kohe taht, igage [iga tööga] saa ta valmiss Hel; tel ol'l üit's kõik, kes poiss ol' enne, tiä ol'l igäle sõbõr San; mul om suur kast, neli jakku. ikkä lätt neli vakka `sisse [jahu, tangu vm] Har

Vrd ega²

iga³ *iga* Pha Käi Rei

1. konj (eitavas lauses) ega *Äi oja puhtust iga pese ka parandad Pha; `Nove-mbris äi olnd änam `ühtegid poola `marja iga seenest Rei*

2. adv (eitust tugevdav) *Iga ma suurt käija_p saa Pha; Iga ma pole änam laps Käi; Kõik kākastavad, iga `öösse magada `saagid Rei*

iga|alasi alatasa; alati *latsõ_`tul'li igä alasi sinnä\_`marju `süümä San Vrd egaalasi, igaalati -alati = igaalasi kaalid on vahel pused, nisuksed kiud sees, aga iga-alati neid põle Ann*

igade *igade* Lüg Rei Phl Läd Ed Mih Tõs Tor Juu Kos JJn VMr Trm Plt, *igä-* Var Juu *iga-*, kõiksugu *noo iga `moodi, igade `sel'tsi oli `laulusi Kir; igade `karva sitsi ilbud Lih; mut'ikid oo igade sugu ja igade nägu Tor; kalu, neid on küll igade `sorti Kos; oli sigu kua igade `moodi (tõugu) JJn; Ükskõrd käis ühes veskis, teinekõrd teises ja just sellest, et teist veskit maha teha igade moodi Trm Vrd egäde, igate*

igade|pidi 1. igati, igas suhtes – Rei Var Tõs Juu Kos Plt *igade pidi üks aasakas inimene Var; seda vikatid võib teha igade pidi `val'mis Kos*

2. igas suunas, igal pool küll sai *`rannas `paadiga `kää ja, ja meres ja, ja igade pidi Lüg; lõngard mis igadepidi annab `liikuda Var*

Vrd *iga-*, *igate|pidi*

igadi|pidi → *igatipidi*

iga|kerd, -kord alati; igal puhul *igäkerd ei old siin külä iess kalu Kuu; [kaltsukaupmeestelt] sai `jälle `kaussi ja `taldrekuid, kui oli `kaltsu. [kas] igakord nüüd oli! Hlj; igä kerd `sauna ei `köetu Vai; laol pole igakord vett `ümber üht Põi; lapse `pil'li ei või igakord `tañtsida Hää; igakord sie sobitus ei `aita VJg; iga kord ei saa nõnna teha, nagu vaea Lai; tülisid tul'li iki peremehega, kui ei saand igakord tүүss `minna Vil Vrd iga|kordas, -korra, -kõrd **-kordas, -kordes** igakord *iga `kordas seda ep nēē Khk; nee tööd o iga `kordas teha oln Muh; ma pea iga `kordes `mütsi kergitama, kui saksad `mööda keivad Mar; iga `kordas ema nut'is Kir -korra igakord eks `ennemb oli ia `seilada küll kui tuuld oli. aga noo, vai iga `korra tuuld oli VNg -kõrd igakord igä kõrd ei `kuulu `kella Lüg; Tõrv tegi jalad `kangest. Ommiku ei võinud kohe äkki igakõrd `varbaid liigutada Trm; igä kõrd ei olõ_tidä kotun San; igäkõrd ei_päse_jo inemene kotust tulõmõ Krl Vrd egakõrd**

igalikku *igali|kku* pl -gud ealine; eakas *juba sie mehe igalikku one ikke; nie olid puha igaligud inimesed VNg Vrd iälük*

igaline *igali|ne* Hlj, *igä-* Lüg Mar Trv, *igäle|ne* Tõs, g -se (hrl liitsõnas) ealine, vanune *Mis igaline (kui vana) sie regi on Hlj*

iga|tahel, -tahes *igaltahel* Kir Mih(?-tahes) Tõs/-ä-/ Aud igal ajal vanal ajal ei `tehtud õlut muus `aeges ku jõõluss, nüüd igal tahel Kir Vrd igatahes

igama *igama* R S Mär Vig spor Pä, Juu Kos JMd Iis Trm; *igämä* Kuu Lüg(-ie) Vai Mar/-a/ Khn Saa Kod KJn Krk Nõo Rõn (osa vorme langeb kokku verbiga *iganema*)

1. (üle või ära) elama; kestma, vastu pidama *Küll sie maja igab isa ja poja põlve* IisR; *Rookatus õöti ikka seitse kaheksa kümmend aastad igavad Kaa; Võttis omale veel kolmanda naise - - ju see ta nüüd ää igab Põi; kolme tundi annab ühna igada Muh; see vikat peab minu ära igama; täma (esik) on oma aja väl'la igand, täma ei pea änam vihma Mih; sie ond oma elu aa ää igän Khn; [tal] olli kolm miist, kolm miist igäss ärä, nelläss jäi pooleli; temä_m kõiksugutsit päivi joba ärä igänu; sij annum om joba endä aja ärä igänu, mes sa tast vijl parandat Nõo Vrd iganema, ihkama²*

2. (elu jooksul) tarvitama, kulutama *No küll sie maja anda igädä, paar-kolm elu polve* Kuu; *ma pole seda riiet veel ee igandkid Khk; kas annab [maja] mönele teisele või igab ise otsa VII; sij kapp jääss tütrepojal, mea sedä ei jõvva ärä igäde Krk; mul olliva sitike ja araka puhma, aga om joba aig [nad] ärä igänu Nõo*

3. kuluma, kõlbmatuks muutuma, *iganema Vanad ja ärä igänd paadid said - - jälle kova muntri kivi terva* Kuu; *igand* (elatanud) *inimene* VNg; *kala keha ära igand, põle kõlblik* Pha; *iga asi igab Mär; torupil'l on ajast igänu Saa; sul om sil'mä joba ärä igänu, sinu jaoss ei ole pril'le Rõn || see kellu oo ennast ammu ää igand Khk; mo va lagond põll tä eese ää igänd Mar; sie ämmer on ära igand ennast Kos; stened on ennast ära igand JJn*

4. elama, elunema; (pikemat aega) viibima *Karduli vaud pikked, andab aesta igädä* (oodata), *kui toise otsa joudab* Kuu; *tama igäs vanemmast. toine ei igänd nii kaua; nii kaua ku miä olin siin, igäsiväd nävad ka siin Vai; ma ole nelikümmend aastad vaestemajas ära iganu; Ära senna jälle igama (kauaks) jää; Annab igada, ku [suure põllu] ühest otsast teise saad Häa Vrd iganema*

iga|mees *igaüks ega igamees ei käind ka nii läbisegamene* VNg; *präigus on igämies erräd ja prouvad; istuga kuomalle, siis saab igä mies ruumi* Lüg; *saun olle ja paargu ja kelder, nee olled igamees ise katuse all* Phl; *igä mees, kes pulma tuli, viis suure lebäkoti ike koa Vig; iga mees püidis omal värske kala* Lih; *ütlesid küll iga mees et ega sa änam terveks saa* Ris Vrd *egamees*

igana *igana, igänä* mitte kunagi, *iganes Ära sinä hörüläse raku igana põhüdä; Surred - - ep ole igänä tulled kua käümä, eivad saa ka igänä tulema* Kuu

igane¹ *iga|ne* Hlj VNg Jõh Vai, *igä|ne* Kuu Vai Saa Kod KJn Krk, g -se (hrl liitsõnas) *ealine; igine tama on miu igäne mies* Vai; *si vanker on isä igäne ja poja põline* Saa; *Savikausid on juba ammust-igäne* KJn Vrd -iane

igane² *igane* Jaa; *el iganest* KJn; *igä|ne* Ran, g -dse, -tse Nõo

1. *ammune sij ju iganest ajast meelest ärä, sedä põle olnd enäm ammu* KJn

2. (intenseedisõnana) päris, väga; tohutu (suur) *meie va ruske [lehm] on igane rüiste* Jaa; *igäne pik'k miis* Ran; *põrmand om alt ärä, tare igäne must; suure lehmä olliva nigu igätse aami; oless na olluva puu, igädse lepä jäntriku* Nõo

Vrd *igavene*

*igane³ *neid (usse) on igasel (igal) pool* Tõs

iganema *iganema* VNg Khk Mus hv L KPõ, Lai Pil, -mma Lüg Jõh; *igänemä* Nõo, -mmä Lüg Har, -m(e) Krk; *igäne-* Kod Kam Räp (osa vorme langeb kokku verbiga *igama*)

1. vananema, kõlbmatuks muutuma; aeguma *nee* (vanad asjad) *oo nüüd ää iganend puhas, mis nendest änam`oitasse* Mus; *riie oo ää iganend, läheb moodist ja ajast`väl`la* Tõs; *kõik ta mesterdas oma käte`töoga. saanid tegi ja. aga sie aeg iganes juba ära* (enam ei tehta tarbeasju kodus) JN; *maea on mädanend, ära iganend oma aa* Lai; *ta* (hobune, koer) *om ärä igänu joba, sellel vaja armu`leibä anda* Krk; *miu mäletäväst olliva puuanuma`kavva`aiga, ennegu ärä igäsivä* Nõo; *om ärä igänenü pää sisest* [tähtede nimed] Kam; *sa lasõt umal jao rahal är igänede?* Har; *är?* igänö, *vanast`lännü?* RÄp Vrd igäümmä

2. (üle või ära) elama; (kauaks) jääma *neli`saksa ole ära iganen* Var; *ta iganeb`senna ulgass ajass* Hää; *lasõ tel* (koeral) *no_karõlda, külh taa jääss tasatsõpass, ku taa siid igäness* (koduneb) Har

Vrd igama

iganes *iganes* spor eP, *igä-* Kuu Mar Vig Khn Kod KJn; *iganis* Jäm Khk

1. iial **a.** (rõhutava sõnana) üldse(gi), vähegi; aga, vaid, ainult *koess sa iganis oled, ikka üks tasane äda ja viletsus* Khk; *`rääkis mulle keik ää, mis ta iganes`teedas* Kaa; *mis seal koosta peal on, see lihab lage kut iganes* [kui lüüa küünarnukile] Põi; *veta, mis sa iganes soovid* Rei; [pulmas oli] *`kõike`toitu - - mis aga iganes oli, seda`anti` süia siis* Kir; [ta] *oli kiitnd et tal`kõike on mis süda iganes ihaldab* Kei; *pane nüüd kus sa iganes paned, tema nuugib ikke ülesse* Kad; *mes ma vähä igänes saen, ike lapsele* Kod Vrd **ianes** **b.** (koos eitusega) mitte kunagi, iialgi *Ei ma sen mihegä hakka igänes merel`käämä* Kuu; *iganes ma sind ei jäta* Muh; *Ma äi saa seda iganes`täada* Rei; *tä põle sii igäneski keind* Mar; *põle iganes elus teeste`assu võtnd* Kos; *sedä põle olnd enäm`ammu igänes* KJn Vrd *igana, iganest, igävel*

2. väga; päris, üsna; palju; küllalt, rohkesti – SaLä Kaa Khn *natune`puudub sajast, iganes vana* Jäm; [sa] *neist pulma`värkidest iganes tead, sa oled ju vanam; se sai suurelt maalt`seasta iganes pailu raha; sääil oli inimissi üsna iganes* Ans; *siis oli iganes`löimid`saaja, neid oli`mütmed nägu; kui vahel valgastab, siis annab iganis* (kui saju ajal vahel ilm selgib, siis pärast sajab kõvemini); *nüüd ta nii iganes`purjus, akkab juba`ihkuma; sääilt (mere äärest) sai iganis`eina aga nüid pole änam`niita; iganes ma`tahtsi`sonna`minna* Khk; *Kullid`kiibavad igänes jaa`otsas,`räimi vist ond; Rohotirtsud siristäväd igänes; Mede vana igänes mies`tuõksõl`käämä;`Piltsi igänes`prahti`korjan, puhastamõ ää; Tugõvatõ mieste käe tüe lähäb igänes; Ond ju igänes* (põlastavalt: on ju küll) *asi`kiita* Khn

iganest iialgi *sedä põle iganest olnd* Kse Vrd **iganes**

iganis → **iganes**

iga|pide *igapidi, igati sie jutto on igäpide`oige`tossi, nämäd`rääkisiväd`kaksipide* Vai

iga|pidi 1. *igati, igas suhtes, igal kombel see sünniks iga pidi teha* Muh; *iga pidi`õiglane inimene* Ris; [poeg] *old ilus ja tark igapidi* JMd; *eks neid`einu on saand igapidi vedada* Pal; *säl`g valutõss igäpidi* San

2. *igas suunas, igalt poolt üks tükk moad, igä pidi üks süld* Tõs; *põid oli - - kolm`tol`li igapidi jäme kohe* Nis; *poštivahe nelikümmend`sülda igapidi* Kos; *Ega igapidi ikke kivi lõhki lähe* Trm; [mäe] *tipp on nagu torni ots; tuleb iga pidi kokku* Lai; *viütskael väänäb piäd igä pidi* KJn

Vrd **ega-**, **igade|pidi**, **igapide**, **igatpidi**

igalpäevane päevast päeva korduv või kasutatav, alatine; harilik, argipäevane *siis juo ei old`justku nüüd iga`päiväne se sai Kuu; igä`päiväne`võõras Lüg; igapäevase leeva eest peab`palju oolt`kandma Rei; ma olen kodu, igapäevased päevad Vig;`tehti igapäevasi sukki, üks kee oli villane ja teene takune Tõs; metel põle igapäevast karjast oln` (enamasti oli kari karjamaal) Ris; ja mis sa siis [pilli] mähhid kui sul igapäevane kibe tüö on KuuK; villasest`riidest olid igapäevast ja`purpuri`riidest ja, nied olid igapäevased müt'sid Kad; rukki leib oli igapäevane leib Lai; küenal oli väga ilus ja korralik - - aga ike peerg`oll'i igapäevane SJn Vrd egapäevane, igalpäevine, -päine **-päevate** iga päev kahessa`aastaselt`lahti üks`lauba`käia, üheteist`aastaselt`läksid igapäevate [kooli] Plt **-päevine** igapäevane minu isa - - oli iga`päivine (käis mõisaloomi talitamas); leib oli iga`päivine, ikke siis pühadest`saia ikke igaüks tegi omale VNg; pere`naise tüö on iga`päivine tüö Lüg*

igalpäine (põhisõna hrl lühenenud)

1. igapäevane`sitsi`kontsusi vähä pesen iga`päisi - - igapäist`polle pesen VNg;`lihtsad särgid mis igapäised;`Keskmine igapäine inimene, kes polnd kena ega rumal ka mette Jäm; ühed`ollid igapäised, ühed kirgu`riided Muh;`pastel oli ike igabene jalanõu Rid; igabest püksi riidet`käidi`uhtumas HMD; orasrohi se va igapäene rohi Juu; minu lapsepõlves olid nied paelad (kirivööd) iga`päised kohe Amb; sij`igapäine asi Vil

2. peatselt sünnitav ta on igapäene kus ta viil`tüüsse lähäb KJn

***igalpäiti** iga päev kolm talvet ma kõisi igabät'i [koolis] Lih

igar igar Kul, g -a Tõs Tor

1. kidur igar - -`siukse viletsa kasvuga Kul Vrd iger¹, igerik

2. tüütu, aeganõudev küll oo tä igar ~ igav kasvatada Tõs; need (marjad) oo väga igarad korjata Tor

igas|tahes igastahes Ans Põi Pär PJg igatahes; igal ajal see on igas tahes`kindel Ans

igas|sugu (täiendsõna võib käänduda) igasugune igäsugu`kasvuga Vai;`tehti küll jah igasugu`ruutulisi ja`tribulisi ja iga sugust`tehti [riiet] Lüg; igatsugu`astud`aitas; koerdel igasugu lakkid ees Rid; eks neil (martidele)`anti igatsugu`kraami siis Ris; kõblisi igat sugu SJn

igas|sugune (täiendsõna võib käänduda)

1. mitmesugune, iga liiki või laadi`Külläp ma igätsugusi`raamatu`katsun`teile`kaigile`hankida Kuu; säl (kojas) on iga sugusi`kontsusi. iga sugusi`püttikuid. iga sugusi`mustust Lüg; nüüd põle igasugust`värvi mette [poes] Muh; küll o sul aga siin igasugust tagi Mär; eks neid (pükse) old iga suguseid,`allisi oli ja neid siniseid oli ja Kad; supiss om tel igäsugust tan,`apnappa ja, magusappa San Vrd egasugune, igasugu

2. üksõik milline Ega igäsuguse inimisegä või`seuras midägi tegemä hakkada Kuu; ega iga sugusid`seenesi ei soa söögiks korjata TÜR

igal|tahel igatahes iga tahel pal'lu`kergem Rid **-tahes** igal juhul või ajal, kindlasti; muidugi - R hv Sa, Muh L KPõ IPõ SJn Vil Trv TMr Ote mis ajal aga tahad uost`saada siis tule votta, sina saad igatahes Jõe; aga igätahess`enne esimäst`ilmasoda siis igä`turski joba`püüeti; igetahes ma saan,`mengu mil aal taht Kuu; tuleb`jootude tegu, siis tehasse õlut igatahes; me oleme leva juurest suppi keetn, enamast igatahes Muh; iga tahes, ma katsun ike`tulla Tor; iga tahes (igal ajal) võid kätte`saada Ris;`väimes käib`jälle`pilli`mängimas ja siis ei ole igatahes`aega`seie`tulla JJn; ma`arvan, sie tüdruk on pailu ette

kui teine oligi. – igata-hes Koe; igatahes mina küll ei lähäks Iis; igatahes olen `val`mis
`viisku tegemä KJn Vrd egatahes, igal|tahel, -tahes, igastahes, igal|tahel, -tahjes, -
taht, -tahtes -**tahjes** iga `tahjes igatahes – Jõe -**taht** iga taht igatahes – Ote -**tahtes** igatahes
– Aud Juu Jür HJn iga `ta`htes ~ iga `ta`hes ma ei tea sest kedagi Aud; igä `tahtes tulen Juu

igatan elatanud `üsna vana, igatan inime Ris Vrd eatanud

igate, igate- igate R Kaa VII Muh L Ris KuuK spor Jä ViK, Trm Plt Pil, igä- Kuu Lüg
Mar Vig KJn Vil

1. igasugu, eri liiki või laadi `linnas oli ju `enne igate `sorti `nahka - - igate `muodi,
igate `sorti Jõe; Igäte sugusi `hampelmannisi siin `ilmas nägüb olema; Küll `neie `lastega
nüd tehä siel `kuolis igäte `muodist `utsina; `Pruovisimme igäte `kanti, aga `rannast `väljä
ei saand Kuu; oh neid oli igate `sel`tsi neid `lindusi Noa; `kirjuid `kindud tegid, igäte
`karba Vig; seelik või kõrt. need olid kirjud, igate `moodi `lõngu oli Mih; riiet igate `tõugu
- - mis aga `keegi `tahtis Pai; Iga asja - - reagiti ja kõneldi igate kanti Trm; kudrussed on
sihuksed `veiksed `pärlid - - igate `värvi Plt; igäte `müüdu ol`li, roosad, punased sinised
el`med ol`lid Vil

2. mis tahes, ükskõik mis Ega podur inimine saa igäte `muotist tüöd jo tehäigi Kuu;
`seitse `jalga oli süld igate tahu Hlj; täma oli must vanames, igate `muodi `riietusest ja
`muidu ka `sündimisest VNg; `kapsa raud `jälle õli `niisike. `luokaline. igate `kanti
kõveras Lüg; igate `aegu (igal ajal) Muh; seda võib igate `viisi `üelda JMd; igate `moodi on
teesem se asi kui vanasti oli Tür; [turbakupik] igate `kañti - - mitu `jalga oli ta suur Rak

Vrd egate, igati

igate|pidi 1. igati, igas suhtes, igal kombel – R Kaa VII spor L K igate pidi võid teha
teda (turska). ja `maitseb ka igate pidi Kuu; igatepidi vägev mees VII; kärnik kasvab igate
pidi üks viletsakene PJg; ta on igate pidi üks ea inime oln Ris; [piima] ma olen viind kohe
igate pidi: ülepäiviti ja üle kahe päeva ja JJn; igate pidi kärmas inimene Plt

2. igas suunas, igalt poolt sada `sammu igatepidi, siis sai üks `tündrimaa Kse; [oks]
tahab `vauda allapidi, vaub kohe igatepidi JJn; tuul on rukkid akk `jalga kierand sasis igate
pidi VJg

Vrd igadepidi, igatepäidi, igatipidi

igate|päidi igate-, igä-, ige-

1. igati, igas suhtes, igal kombel `Arvasimme sidä `asja igäte `päidi, ja `saimme
`otsuselle; Sel mihel on igäte `päidi üks `taidav `naine Kuu

2. igalt poolt Ei sie suvijakk ole `mulle `kuidagi `passilik, lai on `toine ja lõhāküne igäte
`päidi Kuu

Vrd igatepidi, igatipäidi

igati, igati- igati Jõe hv Khk(-d-) Kaa, Mär Ris HMD ?Plt, igä- LNg igasugu; mis tahes,
ükskõik mis vehelda (vihelda) saab igati `moodi Ris; topsutasin neid `lammaid igati `moodi
HMD Vrd igate

igati|pidi igati sellega saab igadipidi `valmis Khk; Keik on ikka keigiga igatipidi nõua
Kaa; see igati pidi tubli inime Mär Vrd igatepidi, igatipäidi -**päidi** = igatipidi kui ta vana
on siis `soimata teda igati `päidi Jõe Vrd igatepäidi

igati|pidi igapidi nemad igatipidi `alvastavad mind Jõe; Iगतipidi tubli mees Jäm; See
(lehma kadumine) on igatipidi ull Pöi Vrd egatipidi

igatsema *igatsema* spor R(-mma) eP, Hel, -e Hls Krk San, -õma Khn hv V(-mma; -õmmõ Krl); *igätsemä* Kuu Vai/-mmä/ Kod(-sä-) KJn Puh Nõo; *igätse-* Mar Krk hrl u igatsust tundma või väljendama; ihaldama, (väga) soovima *kui`ostid küläst`lehmä, siis vied oma`lauta, siis pühi`jäljed`lauta, siis lehm ei igätse* Kuu; *igatses uost tagasi`osta* Hlj; *igatseb oma kodo - - igätseb`ninda et täid lähevad pähe* Lüg; *ta igatseb oma lapse`järge* Jäm; *loom igatseb`süia* Khk; *ma tunne oma poja järel igatsemist* Hää; *luom ammutab`ühte lugu, igatseb`teisi taga* JõeK; *mis sa ing viel igatsed* JMd; *kedä`surnu igätsemä, sij minemä ruttu järele* Kod; *vars igatseb nii emat taga; vars igatseb ema järele, ei süü* MMg; *ta igatsess kodu`järgi* Hel; *ta igätsess iks miu nätä; tüüd`kostegi`põrsa emmise mant ärä, põrss igätsep`tõisi taka; vanaema mijs`olli ärä koolu, siss igätsenu toda mijs* Nõo; *lat's`naksi kodu igatsõmma* Har

igatsus *igatsus*|s VNg spor eP(-os), -ss Hel San hv V(-śs Rõu), *igätsu*|s Kuu/-üs/ Vai Mar Kod KJn Nõo/-ss/, g -se (-sõ V) u igatsus, soov, iha küll *mul oli igatsus oma`velje`poiga`vahtima`menna* VNg; *See`koose igatsus on kõigil* Pöi; *taal tuln suur igatsus, et ta tuleb mind`vaatama* Aud; *suure igatsusega lehm`tõmmas piima vähemase* Tor; *suuremad igatsust ei soa`olla, [kui siis] kui laps ää sureb* JMd; *minu igatsus ei lähnd`täide; igal ühel oma igatsused* Iis; *meestel om ike igatsuss poja`järgi* Hel; *kes Siberide saadeti, noil olna suur kodu igätsuss* Nõo; *imäl om suur igatsuss`lat'si perrä* Krl

igav *igav* hv R, eP, -a Hlj(rhvl) VNg SaLä Kaa hv Pöi, Rei, g -a; *igab* Vig Mih Aud Vän, g -a Mar; *ik'av* g *igava* Lei; *igäv* Kuu Lüg Vai(n -ä) Tõs Khn Kod KJn M(n -e Krk) Ran(ig-) Nõo; *ikäv* (ik'-) T(ikkäv Rõn) V(-v), g *igävä* (ig-), g -e Krk San Krl; *igäb* Vig Juu, g -ä Mar

1. a 1. üksluine, vahelduseta, igavust tekitav; tüütu *Igäv on aig`uotajal* Kuu; *aig läheb igäväst - - kui ei õle`tüöd* Lüg; *mool akkas päris igav sääl`vahtides* Khk; *nii petk igav tee oli`menna* Rei; *meks mool põle igäb üksibäni sii kodo`estodes* Mar; *Sie pidu olõskid suurõm asi, igävä`võitu oli* Khn; *aeg lähäb ikke naa igavase* Aud; *mis sa nende igavate sõnadega ennastki piäks`piinämä* Juu; *tulin`vaatama, kas leeväl aeg igäv* [ahjus küpseda]; *küll oo kua igäv elo, kui ei sua kõnelda* Kod; *üit's süük`lää ka igävess* Krk; *obesel ka lasila man ikäv saesta* Nõo; *kos siss`aiga ol'l vijl ik'av olla?! kõik kotussõ`tüüt täüs* San; *Naa vana`päävä omma igävä`päävä?* Urv; *taa pänd üt`sindä igäväss* (tundus igavana) Har

2. aeglane; aeganõudev, aeglaselt edenev *nie puud on igäväd polema* Kuu; *mis kõva puu on, see on nii igava põlema* Khk; *see* (pastlapaar) *ühna va igäb paar`keskoda`jalgas* Mar; *valemega oli igäb tehä* [vorsti] Vig; *jah, kui igav tüe sie oli* [sirbiga rukkilõikus] Jjn; *siss tooress vili on igav jahvatata* Äks; *inimese luyum om igäv kasume* Krk; *se_m küll`üit's ik'av tüü, seo`kitskmine* San; *taa vana igävä`tüügä? inemine; puu igävä kasugõ* Har; *kirälist kangast ikäv kuta?* Plv; *Ikäv ku kiisa`süümine;`tüjndrel jo igävämp jo päiv* [oodates] Räp

3. hirmus; halb, paha - Sa Vig Krl Rõu *Täna oo nii igav ilm, sajab vihma ning tormab tuult;`linnas oli igava, äi sääl äi`aita* [elada] Kaa; *suine aeg, [kuid] loomad`lautas, see on ikka igav küll* Krj; *nii igav on siis`käia kui`ussisi`metsas; tema* (uss) *on ikka üks igav loom;`tapmise töö nii igav,`irmus mo eest; nii igava`moega see`surnu aid`olle* [põuaga] VII; *kui üsna ilma* [pensionita], *siis oo väga igab* Vig; *mul um`väega ik'av mõtsahn olla?* *perähñ`päivä* Rõu

4. vajaka, puudu(s); (taga) igatsev, kurb nüüd `ongi mul last igäv Kuu; Meesta illala igava rhvl Hlj; `pruudil one igava `peigumehest VNg; mul on sinuda ~ sinust igäv Lüg; mool on nenda igava sest lapsest Jäm; siis mul jääb igav teist Ann; eks täl õle sinuda igäv Kod; ku vanaesä ärä `kuuli, siss vanaemäl `olli ikäv; penil `olli ikäv `võõran paegan `olla Nõo

5. igivana; igavene meie koht on olnud järve põhi. vanast igäväl aal KJn; ta kõnel, et nüid om joba vana ja oodab sedä igävät elu tiid ette Ran; eloss igäväss (igaveseks) lei är `hamba? Se; ä\_lät's jo igäväle `ilma (suri) Lut

II. s 1. igavus kevade `aksid juba linnud nii `kangest `laulma - - pole mette igavad olnd Khk; Niid tuleb jälle see pümeaeg peele, vaada et kas igava vetab ää Kaa; Käis eile `õhta sii, ädaldas et igav akkand kodu kallale toppima Pöi; et täl ei õle pal'ju igäväd ega `vaeva Kod

2. igatsus mul on igav teda taga VJg; mul on igav sõbra järele Trm; eläjäl one igäv `tõisi taga Kod

3. tont seal oo igavad `nähtud Pöi

igavene igave|ne Kuu IisR eP(e- Khk VII Käi Rid) Trv Pst, igä- hv Lüg Vai, Rid Mar Khn Juu KJn eL(-n Krk; -ni Krl; ig- Hel spor T V), g -se (-eise Rei), g -tse spor T V(-dse); igäbene Mar

1. ajalisel lõputu a. jää(da)v, igavesti kestev; (väga) pikaajaline, püsiv, põline saad igavesed rattad kui `sõnna tihha viid Ans; `ükskid asi pole igavene Khk; [surnu hing] `Käie kõik nurgad läbi kus inimene on eland, siis ta `soaje alles oma igavese paiga `peale [pärast 40 ööd-päeva]; Ing on igavene Pöi; see on nii tõsi kui igavene tõsi Rid; aeg on igäbene ja elma `otsa ei tea Mar; mete kätetööl on ika oma lõpp, ei see igaveseks jää Ris; [kivisamblaga saadud värv] nisukene igavene pruun ka mis ei läind `jälle pialt ära KuuK; õle aga virk, õle aga virk, egä tuul ei õle igävene [tuulamisel] Kod; vanad igavesed talu majad Plt; vanast igävesest aast kaastiti [villa]; sij om üits igävene (väga vana) sõna Trv; `mõisa ärrä om selle krundi `kiñknu, igävetsess omandusess veliste seltsile Ote; see ol'l jo igävetsess aast igävete nii ollu? Har; [õlekatus] `Vasta `põhja sammöldõdi är, sõss tuy ol'l jo igävene Rõu || pärast surma jätkuv mina usun liha üles `tõusmist ja igavest elu Ris; igavene elu, see on raamatus Lai; maa `päälne eluaig om meil lühükene, a tõsõn ilman om meil igävene aig Har; ma\_ `tahtsõ tiidä_sai?, kuiss ma igävete elo kätte saa Vas

b. igapäevane see põle igavene tarvitatab sõna PJg; aga ikke `talvel oli sie (rehetuba) ikke igavene elumaja KuuK c. fig Vana oo eese poisiga igaveses päivis (hädas) Kaa; oled teist - - `vargale ässitand, igavene surm [tabab sind selle eest] JõeK; käib kui igavene juut' (kodutu rändur) Lai | (surmast; suremisest) igavene `tohter ~ arst Muh; lähäb igavesse rahu `paika Vän; Igavese unele minema Hää; lät's jo? igävete `hingustõ ~ igävesele unõlõ; [ta] maka jo? igävest und Rõu

2. (kogust või omadust märkivald) a. (koos substantiiviga) tohutu, erakordselt suur, rohke, väike jne; täielik Tia mis ta (siil) `üöse `toimetas, aga igavest krõbinat tegi [põranda all] IisR; ta sai igavese napsu seelt kukkudes Khk; [ma] Igavese pirekse ise sedakorda sai, nüid oo see ka otsakorral Kaa; Inimesel kõht ees kut suur igavene `lähker Pöi; igavese ulga kalu saeme Muh; üks igäbene kiho (imevähe) oli Mar; [jaanalind] elab igaveses `kõrbes Hää; se on igavene vale Jür; ta oli nii `ihnus nigu üks igavene koi VMr; ma sain sialt üks

igavene tilk (üsna vähe) Trm; *kole keerd lõng, igavene ruuksu puru* SJn; *temä olli igäven joodik* Krk; *siin ju `olli igävene sõda, niisugune `laskmine et* Hel; *nemä oppeva temäle igävest lori ja igävest labi* Puh; *lagunu põll iin, nigu igävene paega punnatuss* Nõo; *siin om igävetse mäe ja oru, ja viij lombi* Ote; *taa om jo igävene k'ugrat's, kühmäh kõik' Vas b.* (koos adjektiiviga) väga, üsna, päris [härghadel] *igavese suure pitka `puuga* [ader] Ans; *koera nael tuleb ise, see igavene `aige* Khk; *rebase saba on egavene tore* Käi; *tuulekala on üks igävene pikk kala, ja igävese suure pikä ninaga* Rid; *siin sammas õue pial oli. igaven suur rästik oli* HMD; *aeab igavest vägevad kõva joru, `viintis `piaga* Lai; *vil'la kerstud olid, igavesed suured kaaned käisid `piale ka* Plt; *kõrdsimijiss olli `väege suur' igävene jämme mijiss* Hel; *temä pidi jo igävene alb ja võemak inimene olema* Puh; *raud kañg, igävene tugev ja `rasse; ja kos igävene `kange naene `olli, kõik tüü temä `teie; üits igävene paegatu lagunu `uhdrik jäi `mulle `ümbrele* Nõo; *lehmä olli, `mõtsa lännü?, taha igäveste `suurtõ suhu?* Urv; [haugid] *igävetse jämme ja suurõ?*; *taa vana igävene kõhõn inemine kui vana `kimle* Röp

Vrd *igane*², *igavine*, *igäväne*

3. (imestust, ehmatust, hädaldamist, kahetsust jne väljendavates hüüatustes) *igavene aeg* Jäm; *oh sa igavene aeg, mo mees oli irmus `kange `pähke `korjaja* Kär; *ui igavene* Muh; *Igavene aeg `oitku, ta lööb sind jüst maha; Jigavene `oitku* Rei; *oh sa igävene, mo kerest käis nii `irmsaste läbi* Rid; *oi igäbene kui kauaks sa `jälle jäid* Mar; *oh igavene `oitku* (imestavalt) Kul; *oh sa igavene aeg, mis sa tahad teha* Kos **Vrd** *igavine*

4. sõim täielik, tõeline *Oh sa igavene märä* Kuu; *Igavene raisk* IisR; *sa vana igavene kurat kuda sa panid selle obuse ette* VJg; *sa igävene aia toe all tettu; oh sa igävene mait, mes sa säääl otsit* Nõo; *igävene huús, jätä? ommeti üt'skõrd minno joba rahulõ; igävene tat'itõõsik mõsõ no? pühäbägi? umma suud* Röp

igavesti *igavesti* Pöi Vän Hää Amb Rak Plt Hls, -e Lüg Jõh Emm Käi/e-/ JMd Koe Iis, -st VNg Jõh Jäm Ris JJn Äks Lai Plt Hls; *igävesti* KJn, -e Vai Mar Trv spor T, Har, -st Khn Hls Krk

1. jää(da)valt, igaveseks; alalõpmata, pidevalt *et sinä igaveste elä* Lüg; *äi igaveste (iaalgi) äi nee teda änäm* Emm; *egaveste `uinond* (surnud) Käi; *igäveste jääb vigäseks* Mar; *kodu `käija kart tuld ja kadund igaveste* JMd; *nokitsemine ei saand ometi igavesti `kesta* Rak; *`ükski äda ei `kesta igavest* Lai; *põline talu – igavest nende kähen ollu* Hls; *sij om tõise igävest magama `panden* (ära tapnud) Krk; *mia viisi viij ja kistuti [tule] igävess igäveste ärä* Puh; *egass `miägi igäveste ei elä* Nõo; *see ol' jo igävetsest aost igäveste nii ollu?* Har

2. väga, tohutul; täiesti, sootuks, põhjalikult *küll `peitasimma igavest ära* [piiritusnõud] *aga. aga `Suome `piiri `valve `saagel `leidas üles* VNg; *ärg on igaveste `pekse saand* Emm; *igäveste iho ädä sees ühnä* (haige ja vilets) Mar; *ema pani mind igavest tekkide ja riiete `sisse, pani mind igistama* JJn; *maa on kõva ja igavest ära `kuivand* Lai; *Vanast, iki ammu enne miu `aiga, ollive lätte igävest kaven* Hls; *üit's luvva kunts ärä kuluu igävest* Krk; [pekstavate] *kisa ollo sinnä igäveste `alla `metsä ärä kuulda* TMr

igavine *igavi|ne* g -se Kuu RId(igä- Lüg Vai) ?Ans

1. igavesti kestev, püsiv *kive `samblega* [värvimisel] *jääb ilus pruun - - sie on igävine värv* VNg; *senest saab peris igävine riist; igävine* (pärast surma kestev) *elo* Lüg

2. (intensiteedisõnana) päris; hiigla-, tohutu; väga kohe igavine tegu old siis neid `ussisi mes käünd järel Kuu; mul sie igavine `ainukene `asja, tuli ja `peibuti sene muld `vällä VNg; [sõnnikutalgul] säääl juo `tehti kõiksugust, igavist `nalja. säääl `pandi `niiskused igavised `väntsäkid `pääle; igavine suur must siapurakas Lüg; Õle neist `ükski enamb obuse `kirjas, igavised kronud on Jõh

3. (hüüatustes) oh sa igavine jumal Vai

Vrd igavene

igavus s < igav

1. igavus, tüdimus igävüs `vaevab; sie luges `ninda et, et igävüss tuli juo `pääle Kuu; kas sure kohe sene igävusega Vai; mõni inimene tunneb pailu `rohkem igavust kut teine Jäm; igavus võtab neh ää; ta kõib igavust `aamas, kodu akkab igavus `kinni Muh; ikke tuleb igäbus kallale Mar; ma ei saa igavusele `vasta [ilma tööta] Aud; ma ei tunne sugugi igavust, ku tüüd tjj Hää; igavus tapab maha, ei taha kohe üksibäni `olla Juu; mul sui ei ole igavusest mitte üks tera, aga `talve on väga igav Ann; kooled igävuse kätte Trv; ma\_i taha säääl olla, igävuss kooletab ärä mu Nõo; mul ei olõ `miistkina puuduss, ennedä igävüss om Har

2. igatsus, puudus (kellestki) kui suur igavus mul `paergust Tiinast oo Muh; ma tunnen üsna igavust omal südames Ris; igävus oo, üksi `võõra rahava ulgan; kõiss si `lamma igävus lõpeb, karjub tõiss taga Kod

3. igavik aeapik`uld `kaova kõik, igävust ei ole midägi. igävuss om `lõpmada aig Ran

4. aeglus, pikatoimelisus tjuul igävüss manu_tullu?, [käib] pikkämiisi ei olõ `virkust Har

iga|üks ind-pron (hrl käänduvad mõlemad osised) R hv Sa, Muh hv Hi, L K I hv Pst

1. s iga üksik, viimane kui üks eraldi võetuna; kes või mis tahes; kõik üks igäüks `tahtsid oma kaladest ruttem `lahti `saada Jõe; Igal ühel oma `armas, ise vahe `vierastega Kuu; `annab iga ühele üks võrs Lüg; Äi igäüks pole mu `keskija `ühtid Kaa; igäüks keda `pulma kutsutud, see viis ise leivakoti Põi; me ju aegutame igäüks Muh; pulmale tuleb sis lõpp, sis igäüks `teadvad et piäväd minemä akkama Mar; igal ühel suu põigite nina all, muudku loriseb Mär; vähiksed kohad igäüks viis `ektari Kse; igäühil oma rist kanda Tõs; Igaüks peab ise oma kärnad kratsima; Igaüks omaga, sañt, `vaene kotiga (igaüks olgu omaga rahul) Hää; üks neid `audasi jäänd iga `ühtedest (kõigist sõdivatest riikidest meie maale) JJn; üks iga üks tia, mis sõda tuob VMr; iga üks võis kütta - - ja igäüks `küt`sid Äks; tasane võib iga üks `olla, põld või einamaa Lai; säääl (laadal) ol`li `kausse, `liude, lusikid, igät`ühte ol`li müigil Pst **Vrd** igamees

2. a ükskõik milline, iga (liiki) Igaüks sat`s akkab `ühte tüüosa tegima, teine jälle teist osa Hää; kjjl ei `painu igäd`ühte sõna `ütlemä; igäüks asi kulub KJn

Vrd egaüks, iga², igäüts

ige¹ ige hv Har, g -me R(-mme Lüg) Sa Muh L K I Hls, -ma Ans Kõp Vil; ige g -me Ran; igem g -e Ris Nõo; ikem g igeme Puh; pl igeme Kam

1. a. (hamba)ige `Naurab, et igemmed nähä, sis [õeld] et küll on igemmemies; `Lapsel juo igeõts `valge, ku akkavad `ambad tulema - - igemme`õtsa sai `pehme lappiga `tuhrada; `tõinekõrd kui sant `ilma on tulemas, kohotab `amba igemed üles Lüg; Ei saa `toisest inimesest rahu `õlla, igemed sügälävad Jõh; süüb igeme päald; `leibä jäi igemi vahele Vai; külm vesi akab igemisse `kinni Khk; `amba igemed o `aiged. kotid aab igemete `peale. ole

ma neid igemid `raiu lasn küll Muh; söö nõnna `leiba et igemed tulised suus Mar; mul on `tõnkad igemes ~ igemetes, ei saa kätte. `ambad on igemete sies Sim; selle `amma ige one kõhe `paistet ja valus. ei tõhi `katsu sedä iget Kod; teine on `pialmene ige, teine alumene ige Ksi; [hobusel] kui õige vanast lääb, siis kasvab `amba ige pikast - - `amba igemest on näha, kas [hobune on] noor või vana Lai; mina pian igemetega `sööma Plt; mõni susk igemit, kui ammass valut, et kui veri igemest `väl`lä tuleb, siss jääb valu vähämbäss Ran; lassi `amba `väl`lä tõmmata, nüüd igem joosep verd Nõo; igemide sehen valu Kam **Vrd** ide², igi¹ **b.** fig (löömisest) `andis `vasta igemeid (nägu) JMd; sai vasta igemeid Iis; igemes, igemesse suus, suhu Panõ piibu `põhja kua igeme; Järjest tubaka ropp igemes Khn; pani piibu põhja igemesse Juu; pistän igemesse kohe (söön ära) KJn

2. vana kuradi iget (nõidusevastast rohtu) `sulle `ánti, ta oli kohe nõnna igeme `muodi VNg; vasika ige (sõimatakse vähese arusaamisega inimest) Har

ige² ige g ige VNg Lüg Vai Sa Hi Var Tõs Khn, -me Jäm Khk, ikke Tõs

1. ike **a.** härjaike ige `siuti `rihmudega `sarvede ede; `ärjad one iges `atra ies; kahe`ärja ige oli pikkemb; `talvel oli ühe`ärja ige, siis `menna ühe `ärjaga VNg; ärja ige `pandi `rahkmega `vehmri `külge, kui ärjad vädasid; Iges `ärgi `aeti pika vitsage; pane ärjad ige; igemes ärjad; ige pannasse `sarvede taa, `kukla `pæele, jutad keritasse `ümber `sarvede Khk; ärg keis igega - - ärja regi või rattad olid `aissadega, `vehmer läks kahe ärja vahelt läbi. ärjal `ohja es olnd Mus; `Laupa `õhta `lautud ärja iged `sülda, kui süld täis tulnd, olnd kõik `tiulised kää Põi; mene pane ärjad igesse; ärjal on `paaris ige ja üksik ige Emm; ige - - `seoke puu oli ja nagu sarve kohad olid sees ka ja sarvete `külge `seoti `kinni. paelad läksid adra kolga `külge `kinni; ma lein ärja iget mette Tõs **Vt** igenes, igenest **b.** fig `Kümne `oastaselt `pandi mehele ige piha (pandi tööle); Käivad kut suured iges ärjad (meestest, kes käivad alati koos) Põi; Äga see möisa ige (orjus) `kerge äi olnd Emm; te nagu iges ärjad – käite kaheksi; üksiges ärjaga oles läind, ma oles `ammu kua sial oln (õeld aeglasele inimesele) Tõs; `Tõmba sedäsi nagu iges ärg [tööd] Khn

2. vankri (puu)telg rataste igemed Jäm; puuigedega rattad änamasti einamal `keimiseks; noorem rahvas `üidvad tel`g, vanasti ikka iged; rattad igede `otsas, pulgad ees ehk `mutrid; ige koljudega o ige paku all `kindi; ige pol`t kukkus sihest `väl`ja; mölluga mölludati auk [ratta] rummu `sisse, ige auk Khk; Vanasti olid iged puust il`lem olid iged änamasti keigil rauast Pha; Igele `pandi rauast käään `alla; tõi raudrataste ige; esimene ~ tagumine ige; puuigedel pole pusisi olnd mette Põi; Puu`vankri ige on keige param tammepuust `tehja Emm; ige otsad `õeti - - rattad püsteti `sinna `sisse, igedel `lasti augud `sisse, pulgad `pandi ette. `õeti puuigedega `vanker; [puuvankril] ige - - raud`vankrel olid näd aksid Tõs

3. ristpalk tuuliku peas `Oasta viie-kuie`kümne eest siis akati igedega [tuulikuid] tegema. Kaks teras `kanti tahatud tamme ige `aeti `risti võlvist läbi. `Oardamid `pandi raud `poltide ning võrudega ige `kül`ge; Igesi on kaks, `risti läbi võlvi; Ige auk (tuulikuvõllis) Põi

4. voki rindpuu – Krj

5. põikpuu `kellu rippu igess; treipingi radas käis igess VNg; [sängil] Olid iged all, teised ige otsad olid seina sees ja teised otsad olid tulba sees ja lauad olid igede peel Käi

Vrd ike¹

ige³ ige Kod, g ige hv Lüg Rei

1. ihe lehm õli puna `aigusses. õppetatti `kääi iget `viega segämiste `andada Lüg; luisk ei tii teräväss ku vikati ige piäl. ige lüüb `piäle Kod **Vrd** hee²

2. (lamba) villarasv villad igised, ige täis Kod

3. (aknaklaasile kogunenud) niiskus sul lõug üles uhatanud, `tõmba `akna ige `piäle Kod

Vrd higi

ige⁴ → ikke¹

ige⁵ → iga²

ige → higi

igel|härg künnihärg igeärjad ja veuärjad Tõs

igelik igeli|k g -ku igerik Mõni on juba `lapsest piast igelik, ei `jäksa ega `oska ta kedagist teha; Mina igelikku tööd ei sal`li; Nii pisike ja vilets ohra oras. On ikka igelik teine Jür

igem → ige¹

igeme|rohi igemerohi nõiahammas (Lotus corniculatus) Kuu

igenes igenes (ikkese) ärjad Khk; üks igenes (ühe ikkega) `musta kirines ärg oli - - vedas elu `palkisi Mus **Vt** ige²

igenest ikkest [kui] igenes ärjad `söömas oo, `juhtund igenest `lahti `pääsema [siis] ärjad ühest `lahti `pääsend Khk **Vt** ige²

igel|pakk rõukpakk – Khk Mus Kaa ige pannasse ige paku ala `kinni, rummu ots keib ige paku `vastu Khk **Vrd** ikepakk

igel|praigad pl ige`praigad Kolga randlaste hüüdnimi Kõnnu rannas (Kolgas öeld ige `praiga, Kõnnus igä para`aigu) Kuu -**praigased** pl ige`praigased Kolga randlaste hüüdnimi Kaberneemes – Kuu

igel|pulk vankri teljepulk – Khk Khn ige pulk keib ige otsa sehes, et ratas ige kaelast ep saaks ee `tulla Khk **Vrd** ikepulk

igel|puu 1. härjake Ärjal oli `enne igepuu `sarvede taga Khk **Vrd** ikepuu

2. palgiparve (esiotsa) kinnituspuu `enne `raiuti [parvel] `kaader`silmad `palgi `õtsa, säält `aukudest `aeti ige puu läbi - - ige `puule `jääti `juurikas - - et ei `anna latvõts `vällä tulemaie Lüg **Vrd** ikkäpuu

3. kaalu õlgpuu igepuu ~ `kaalu `arjapuu Lüg

4. rõukpakk – Jaa

iger¹ iger Var PJg, g -a Aud kidur puud siin `siuksed igera kasvuga Aud **Vrd** igar

iger² → igra

igerik igeri|k Kuu Kul, g -ku Hlj Mär Lälõ Khn Pälõ Tor Ris Nis Kos Plt, -ko LNg

1. kidur, kängunud; põdur, väeti roosad [kartulid] oo ike väga igerikud tänabu Vig; vili o igerik Lih; igerikud lehmad oo `vaese piimaänniga Kse; [puud] soos ikke kõege igerikumad on Mih; lillepõõsas on nii igerik `kasvama PJg; laps igeriku kasuga Tor; vana eit on nii igerikuks jäänd Kos; igerik tall, vasikas Plt

2. aeglane; saamatu ta oo nii igerik `tõõle Mär; na igeriku olemesega [inimene] Vig; on üks igerik `tõõlene, ta käe töö ei lähä Mih; igerik oma töö `juures ~ oma `tõõga Tor; [tööd] soa na `tehtud mette. igerik inime Nis

Vrd iderik, igar, igelik

3. (mõistatustes) *Igerik agerik ise`istub`pingi pääl = kerilauad Kuu; Nui ees, vääts taga, iirekeller`keskel, isi igerik ja agerik, aga istub`istme pial = kass Han*

igestama *igestama, imp (sa) igestä härga ikkesse panema men igestä`ärjad`vällä; minä igestin`ärjad, jo nie one igestettu VNg Vrd iestama, ikendama*

igete|päidi → igatepäidi

igi¹ *igi g -me Saa Hls Krk Plv; igim g -e San, -a Trv; ikim (ik'-) San V(-m), g igime, g -ä Urv Har Vas Lut; pl igima?, ?igima|n g -dsõ Lei hrl pl (hamba)ige sorgasin nõõlaga`amba igimes, mäda tul'li igimest`vällä Saa; igite sehen om`amba kundsu Hls;`amba igime sügeleve, nüüd akkav`ambakse tuleme; vana obesel om igime kitsass. noore obese igime liha om`risti Krk;`hamba kiki? tulõva?`vällä igimide seest Kan; omma? igime?`paistunu, ammass alutõss Krl; ku sa kanõpõid süüt, siss om`hambaigimä`mustõ täppe täüs Har;`hamba ikim um`paistõt, määri`hamba igimit; kui ummõht`hamba är_tulõva suust, igi ka kuluss ärä Plv*

igi² *n, g igi Jäm Ans Khk*

1. *härjaike ärg on igis Jäm; kasepuust olid`tehtud suured igid; igi sai ärjale`sarvede taa`siutud surte`rihmadega Ans; kui ühe ärja igi oli, siis oli pee ase`keskel; ärjad`pandi igise; iga ajab ärja igi (ikkesse) Khk Vrd ike¹, iki¹*

2. *vankri telg reied tulad tagumise igi juurest Jäm; puu ~ raud igidega rattad; koes ratta rummu ots`vastus jooseb, see`üitasse igi kailaks; ratastel on igi augud ning pulga augud Khk Vrd ike¹*

igi³ *igi Kaa; vana igi Jäm VII JMd Kod Lai; vanu igi spor Sa Hi I, Plt teat eas ta vanuigi veel üsna kõps Khk; Me oleme mõlemad ühte igi; Ta on seda igi mees; Nooriigi oo töötegu lõbuasi Kaa; vana igi soab rii leeva`otsa VII; Akkas veel vanuigi meremiheks Emm; vana igi vjil sai lapse; minä õlen küll karjan vanu igi käenud Kod Vrd iki², ikke², ikken, ikkes¹, ikki², ikkin*

igi⁴ *?iga vana igi sees; vana igi sel'las Äks*

higi *igi g igi R(h- Kuu) Sa Muh Rei L K I M T Krl Rõu/h-/ , ige Hi(h- Phl), ie Kuu(h-) Lei, ij van TaLä V(h-; hii); kom`iega Mih*

1. *higinäärmete eritis, higi; hikipisar Ei ole kui`aeva vade pühi higi,`ninda sidä`juokseb; higi vajub,`toine`touseb Kuu; sugad on igis VNg; Nägo`liemendab igist; tegi tüöd nda_t igi pull õli`perses Lüg; Obose igi pane`viele ehk`õllele`ulka, võttab siest`lahti; Palav igi ajab üläs Jõh; äkine`aigus [võeti] vas(s)aku kainu alt igi,`aisti igi, sai`terveks Jäm; Eks nee suured kiviaiad ole keik rohkest igi-vaeva vettand Kaa;`kange igi`laskis perst maha Muh; hobune õsna topane higega Phl; võttis päris igile kohe Rid; et külmäd igid akkavad juba`keima [surma eel] Mar; see (särk) lähäb`ooste`iega kollasess Mih; minu igiga on need põllud kõik`kaetud ja kastetud Rap; ma juo tükk`aega`päikese kääst ää ja nüüd alles tuleb igi`otsa Amb; nii pala, silma augud on igi täis JIn; kõhna inimese igi ei aese nõnna Kod; kui palavik,`antasse pärnaõie teed, siis läheb igisse Lai; pala nõnna, et igi otsa ees Plt; küll rühmib, nõnda et igi tilgub Pst; obese igi andass joodikul`sissi - - sõss lää viin tal`irmsess Krk;`amme kaaluss om igiga ärä mädänu. igi süüb kõik ärä Ran; ame om igiga kuun,`aiseb igist; ku sa`kangede`pel'gät, siss tulep kah igi`vällä Nõo; Kae\_sääne rutt ol' et es olõ`aigu hik'i ka`pühki? Urv; hikõ juušk suud`müüdä maha? nigu`hernete'ri Har; ku hain um maahn ja, vihm tulõkil, siss võtat nii et higi*

`lindass Rõu; puul`pühä `pahti `hammõ `korsna `taadõ vai müürü pääle `lämmähe et ta nigu hijst vallalõ tul'l Plv; tal tul'l hal'l pääle, lännü? hikkõ Räp; `väega suurõ hij-vaiva šeeh om tä Se **Vrd** ihe, higu¹

2. (lamba) villarasv nüid o `lammad `paksu igi sui läbi täis Rid; saastane vill oo pesemata vill, kus `lamma igi sees ja `virtsa Aud **Vrd** ige³

3. (aknaklaasile, kirvele jne kogunenud) aur, niiskus ku `ammas jo vähe akka `uimendama [pannakse] raua igi `pääle (kirve kohal hoitakse niiskuse kogumiseks põlevat peergu) VNg; kui `külmast pudelid tuba `tuua, siis lähvad igiga kogu Khk; `aknad `joosvad igi (tuleb vihma) Mar; `veise röögatis. [kui] peerunua igi `piale `panna, kadus ää kua Tõs; kui külm kerves `tuatse äkki `suuja `tarre, siis lüüb üks igi kõrd `piäle. sedä tarvitase rohoss `tõura rüügätuse ehk ohatuse `vassa Kod; ku `lämmi om, siss kivi aab igi `väl'lä; kirvess paestetass tuliveeren kuumass, siss tuleb igi `väl'lä, `kirve igi om sammasspoole rohi Nõo; akan om igiga Kam; [pudel] tuu külmäst `tarrõ, sis `tõmbass kõõ hikkõ Se **Vrd** ige³, ihe

4. ihe, ihumispuru – Sa Muh Vig Kse Tõs Aud Trv Se kõvasi igi Jäm; vahaluisk `tehti käia igist - - ning mee vahast - - igi `saadi mollist Khk; käia `peale tuleb igi Muh; kõbasi märg ja sis kulub, see o kõbasi igi Vig; kõbasil oo koa kueva ajaga igi kord peal Aud; taho higi Se

5. nõgi; (piibu-, korstna)pigi kui igi `kojus, `rait`sime sirbi õtsaga `siibri suane `puhtass. [kui vaheldumisi] soe ja külm, ravva küljess juakseb, one igi; `korsna igi one muss tõkati `taoline, juakseb `alla talvel külmägä. suvel mette ei tule igi Kod; Põleti pabert `valge taldriku pääl ja tõmmati sedä `musta igi säält `pääle [sammasspoolele] Vil; piibu igi, sij om paks, mis piibu sehen om Krk; peibu igi Lei

igi- igi- spor R Sa, Muh LNg Rid Var JJn Trm Kod spor VIPõ, Krk Ran Nõo Har Rõu

1. (väga) ammune vanast aast, igi põlvest, pikalt oli seda `värki kirjutatud Plt; Võt'i_sao_saaña nõalt igilepä istumast (lauldi sellele, kel polnud veimeid jagada) Rõu

2. alati; alaline igitiige, `kurjus kohe `kül'gi `sündünd Kuu; ega sa igi `sambast (igavesti elama) `siia et jää Lüg; igial'las põesas JJn

3. (intenseedisõnana) väga, päris, täiesti; täielik, tõeline igivigased inimised Kuu; kui kevade `lasti [mesilasi] `välja, siis `lasti läbi undi kõre, nee olid siis ka igi mõrtsukad (väga tigidad) olnd Kär; Oh sa igi piru (õeld pahale loomale või inimesele) Muh; ma põle seda igi elädes tunn ega tiän Var; sa igi kurat Trm; `ossa igipüäräne (vastaline) Kod

igijaegane väga vana, ammune igavesed vana`aegased, igi`aegased talud Kuu; igi`aegased vanamehed `rääkisid Jõh

higijauk hrl pl poor – R eP M Igi`augud `ummes, mittu nädäla `saunas `käimäta, `este [tulevad] `mustad `trullid igi`aukudest, perä `valged Lüg; igi auk on naha sies, säält ajab igi `väljä Jõh; `Laupa `õhta `saunas sai `jälle `puhtaks, igiaugud `lahti Põi; [higi] igi `aukest tuleb PJg; lähed `vihtlema, siis igi augud lähvad `lahti Sim; et kel igi augud `kinni, pidama ää menestama Ksi; igi augu ~ engätse augu Hls **Vrd** hieauk **-haduss** kiiruga, pea märg `Vihma `sauga `täüdüb ne `vergud kohe `rannas higihaduss ärä `päästädä; [mõni inimene] Kohe alade higihaduss tüöst Kuu **-hais** higilõhn Suvel `küäti `sauna iga nädäl, siis õli palav, igi ais jäi keha `külgä Jõh; igi `jooksis mödä palet maha. igi ais järel Juu; igi ais juuren, tõesel inimesel ei õle igi `aisu Kod; obesel om igi ais, toda na (mesilased) _i

`sal'na Ran **-hernes** higipisar siss `aige akab - - igistama. suured igi `erned tulavad ihu `piale PJg; Igi`piiskus või igi`ernes võid `olla Jür

igil Ls eluigil

igim → igi¹

igima igima kõvasti töötama, orjama kui sa sañt laps olid, siis saadeti send `jälle ühöst mõisast `teise igima Mar **Vrd** higistama

igiman → igi¹

higi|mulk hrl pl higiauk inimese ihu onla igi`mulke täis, ku `sanna lähäd, siss tuleva kuuman `valla igimulgu Nõo; higi tulõ higi`mulkõst `vällä Har **Vrd** hiimulk **-müts** ümmargune meestemüts; pigimüts igi müts ilma nokate ja ümmer pää, ku ta midägi tei [kodus], ilma kõrvite. ja ku `vällä läüts, sis võtt tõise mütsi selle pääle; igi müts olli `rõõvast Hls; vanast `juutel olli igimütsi pähän, ku na ommuku palvet lugesiv; igimüts õhukse musta `rõõvast; [kiriku] õpetejel igimüt's pähän Krk

igine igi|ne Rid Hel, g -se Kuu Lüg S

1. ealine, vanune te olete ühe igised poisid Khk; Villem ikka ka nenda viiekümne igine ää tuleb; Kui me veel poisiksed, na lambrise igised, olime Kaa

2. (kaua) kestev; iidne, põline, väga vana isa igine ja poja põline ja `tütrele viel tükkist ajast Lüg; mis sihand tugev asi saab `tehtud, selle `kohta `eetasse: isa igine, poja põline Khk; Seal olid igised tööriistad ka alles `oitud; See uus rookatus oo ikka küll isa igine ning poja põline tehtud Kaa; No see (maja) on juba nii vana isaigine ja pojapõline Põi; East igine sui, põhjast põline tali Käi; See vana kapi on isaigine ja pojapõline, see mo vanaema veimevaka kapi; Elu igine, poja põline Rei; isa igine, poja põline, nii vana [maja] kohe Rid; igine mõtsavaht' Hel

Vrd igane¹

3. (intenseedisõnana) päris; täielik igine peletis Kuu; oh sa igine pealuu. [õeld sellele] kes ep täida `käsku mitte; oh sa igine kuriloom oma tegudega Muh; sena igine petis Emm

higine igi|ne g -se R(h- Kuu) eP(h- Phl), -se Han Tõs Khn M spor T, -dse Krl; higine Har/-k/ Rõu Plv, g higidse; p hikist, gpl hikiitside Vas

1. higiga koos, higine Mida higisem nahk, seda magusam leib Kuu; obone lähäd `märjäst ehk igisest Jõh; obu topane, nii igine topane Khk; pale peab igine olema nii kaua kut sa mullaks saad; `juussed oo igised; pea o `otses igine Muh; ää aa oma igitsi `jalgu `siia Tõs; ma ole igine ku kaśs palaga Hää; igised kääd Kei; ära seda igist `särki `selga pane; igiste riietega Iis; ihu lüüb üle kõege igisess, kui palav one Kod; igisest piäst ei tohi `kül'ma `juua KJn; tji ommugust õdaguni [tööd], nii et sel'g igine, siss olet ike levä otsan Hel; ku nägu igine om, siss sil`mälavva lähvä `katski Nõo; ma\_i või viil `ussõ minnä?, ma olõ viil `väega hik'ine Har **Vrd** higonõ, hiine

2. villarasvaga koos, saastane igised `villad `leigata ja `panna kohe vede VNg; villad igised, ige täis Kod

3. udune, aurune igised ja udused `akned Lüg; poodel on igine Jäm; [tee]laasid igised Khk; vaat kui `kangeste ake tõmmab igiseks Mar; `aknad on igised, tahvad kuevatada, `pühkida Kos; [prillid] Läksid igisest Trm; egä moeto aken ei lüü igisess, kui ühel puul oo külm, tõesel puul soe Kod; `akna igitse Trv; akan om igine, ei näe `väl'lä Nõo; akõn om likõ, ta_m hik'ine Har **Vrd** higonõ, hiine

4. tume, ähmane *higine* taevas Kuu; *Kuu on igine ja tume* Lüg; *akkas `taeva nagu igisest vedama, aga näe, `vihma `lahti ei sua* Kad

iginägi iialgi *Sinä et `kuule iginägi* Kuu

hig|piisk hrl pl *Igipiisad joosid `mööda palet `alla just kut `erned* Pöi; *Igi`piiskus või igi`ernes võid `olla* Jür; *Töötamisega ja soojaga ajab igistama, nii et igipiisad ihu peal* Trm

-pisar hrl pl higitilk *`Enne `reie sai `peksäda, sis `suolased igipisarad `juoksivad `silmi `müüdä `alle* Lüg; *igi pisare otsa ehen* Hls; [kuumuses] *igi pisara jooseva `müüdä `põski `alla* Nõo **Vrd** hiipisar

hig|pooline vanapoolne; väga vana *taa om igipoolitsõss jo vanass lännü?*; *ma olõ vanass `vaibunu, igipoolitsõss elänü* Har **-põline** väga vana, iidne *igi põline mets* Khk; *Põlde vaheaid oo vana igipõline kivesaid* Kaa; *Maja on seal igi põline, kedagi äi tea kui vana* Pöi; *üks igipõline tamm ol`li siin* Vil

hig|rätik 1. taskurätik *võttis igirätiku `taskust ja `pühkis* Rid

2. higerätt – Ris

hig|rätt surnu näorätt *surma igi rät`t mis surmale näo pääle pannass* Hls **Vrd** higerätik

-igis Ls eluigis

higisema *higisema* itsitama *Mes sa higised, kui `toised inimised `rääkivad* Kuu **Vrd** higistämä

higistama *igistama* R(-mma) eP Trv, -eme Hls, -ämä Vai/-mmä/ Juu Kod/-ss-/ KJn Ran Puh; *higistämä* Kuu Har/-mmä/ Rõu

1. higi eritama, *higine* olema *sina igistid `vaide ei vihelu(d) `ühtegi* VNg; *`enne igistan, siis akkan `vihtlemaie* Lüg; *palavaga igistatse* Jäm; *seda (kummeliteed) sai `joodud, see ajas tugevaste igistama* Rid; *jalad, `kainlu augud igistavad* Tõs; *see pala ajab igistämä. lahjaks igiständ* Juu; *ma igistasin, kui ma `eina `niitsin* Kos; *kääd igistavad `irmsast* Trm; *palav, inimene igissänd ära* Kod; *kevadete põllu töö aeg, siis obused igistasivad; kui söök palav, igista sial siis `süia* Lai; *kui juba igistab, siis akkab `aigus `väl`la minema* Plt; *ihu igisteb õige* Hls; *kui tare lämmi, siss võtab igistämä nigu sannan* Ran; *tõpõ `väl`lä higistämä* Rõu || (tõõga) *vaeva nägema, pingutama [kui keegi suure leivatüki korraga ära sõi]* Öeldi, et tõesti sa *igistasid* selle korraga nahka? IisR; *`ändis `enne igistada, kui `val`mis sai* JMd; *küll igistas sial kallal, ei saand iast akkama* Lai **Vrd** igima

2. niiskust eritama; niiskusega kattuma *Ku `nuore kuu `päiväl panid akkunad ede, siis ne higistid `talvel `ühte`pukku* Kuu; *`Leiba tuleb `sõtkuda niikaua, et levalõime igistab* Jäm; *kui keedu `aulu tuleb, siis `akned igistavad* Khk; *kui `vihma teab, siis `aknad igistavad* Muh; [tuleb] *vanas kuus vundamenti raeada, siis mõea ei igista* Var; *kus on akand [kartulid] juba märjaks igistama, sealt akkavad mädanema* JJn; *mesilased igistavad [kui talvel on mesipuu seintel niiskusekord]* Trm; *`kirve ja kivi igistase, ku na külmä om ja lämmind saa* Ote **Vrd** eestama², higitsema, higinema

***higistämä** itsitama *higistäb* aga *`naurada, ei sana suust saa, muudku higistäb* Kuu **Vrd** higisema, igitämä

hig|tisine -tigi|ne g -se KJn, pl -tse Krk iidne, väga vana *See on juba igitigine komme; Tal on igitigine müts peas* KJn; *tüdrugu igitigitse, poisi kannu karvalise* thvl Krk || *oh sa igitigine* (tõreldakse last) KJn

higi|tilk tien tüöd `ninda\_t igi `tilgad `õtsa ies Lüg; igi tilgad soea aeaga `palges Khk; Nii suured igi tilgad `otsas (otsa ees) kut `erned Pöi; igi tilgad olid otsa ies Sim; töö juures on vaest igi tilgad otsa ees Lai

higitsema, higitsämä *igitsema* ?Tor VMr Puh, -ä Nõo, -m(m)e Krl; *higitsema* Kuu, -e Krl, -õmma Har Rõu; *igitse-* Krk Ote Plv/h-; *igitsämä* Ote, -mmä Kam; *higitsäm(m)ä* Urv Rõu Vas

1. (vähehaaval) *higistama* *igitseb*, `üesse ka *igitseb* VMr; *mia nii `kangede* *igitse et `kaala lohu om vett täis* Nõo; *taht enne igitsädä, siss nakass `vihtma* Kam; *vaest ku higitsät, sul ta hädä `vällä tulõ; ku\_hobõsõ higitsäse?* - - sõss käüdäss järven ojutaman Urv; *inemise higitši õks rükä `pandõn `hirmsadõ* Har

2. niiskusega kattuma *akkunad* *higitsevad* Kuu; *ku `akne* *igitsevet, siss tulevet `vihma* Krk; *ku püssist pauk `välä lastass, siss `tõmbub püüs ligedass, nakap* *igitsemä* Nõo; *kui sulale lätt, s_läävä mustass kõik ja igitsäse* [kivid] Ote **Vrd** *higistama*

igitämä itsitama *ige `ehtut oli akkand* [tont] `aeva `nurgass siis aeva *igitämä `naurada - ja siis oli* *igitänd siel ja kivi `pildund* Kuu **Vrd** *higistämä, hikitama*

igilvana väga vana, põline *eläs igi vanast* Lüg; *üks igivana maja* Pöi; *igivana sõna kohe* Rid; *aga mul on igivanad* [kangas]puud JIn **-vanasti** väga ammu seal peab vanasti olema *üks saun olnd, igivanasti* LNg; *õige igivanast olli ollu midägi `seantsit `asju* Krk **-veer** ultusäär *`kangal `olli igi veere, es `argne, es lagune, ummõluse `aigu es käänetä katõkõrra* Ran; *koendvür ~ igivvür* Nõo

higilviin "nõiajook armutunde äratamiseks" *karva `viina ning igi `viina `andand* Jäm;

igla *igla* van hark raudang kahe aruga oo *igla* Kod

higonõ *higonõ* *higine*; *udune, aurune iho um* *higonõ*; *välimine `akna um* *higonõ* Plv **Vrd** *heonõ*

***higov** *timä tek'k tüüd* *higovani* Lut

higovama *higovam(m)a* Vas Se Lut; *igu_ama* Lei (osa vorme langeb kokku verbiga *higunama, higinema*)

1. *higistama timä esi_higosi ja, `pühke umma pääd* Vas; *tiranik om higovamisõga kuyh; ehokarvaki omma hämme?, ni [sa] higovat; käe ka `väega higovasõ; ots higovass ~ higonõss* Se; *igu_amõ ku kašši?* Lei; *künnät kõvastõlõ hopõn higovass* Lut

2. niiskust eritama; niiskusega kattuma *`akna higovasõ* Se

Vrd *higinema*

higovanõ *higova|nõ g -sõ* *higine* – Lut

igra *igra* Kod; *ikr, iger* Võn

1. toit kalamarjast **a.** kaaviar – Kod Võn *avi marjass `testi igrada. süädässe leevä piäl `tüürvelt. tambitasse ja süädässe; riäbisse marjass tehässe igrada, `tüürvelt peksetässe sualaga ärä, javetut pipart kua panevad; siia marjass tehässe kua igrada* Kod **b.** kook (kalamarjast ja nisujahust) *igra o kalamarjass süük, kuagid* Kod

2. hakklihatoit *igrada tehässe sia karbonadiss, liha läbi masina, `syula, pipart, `vürtsi `ulka, klopitasse, nõnna et vahul one - - süädässe `tüürvelt leevägä* Kod

igra-igra int *igra-igra* (õeld last kõditades) Vas

igratama *igratam(m)a* Võn Kam Urv VId

1. vähehaaval tegema või tegutsema **a.** uuristama, puurima *mes sä igratat* [näpuga] raamatu veere `sisse `mulku; *ta igrat mulgu – üitskõik, kas puuriga vai `naaskliga vai uherdiga* Kam; *vesi igrat` kuhja üless* Rõu; *vesi nakass `väikesest mulgust `juuskma, igratass iks `niika ku suur` mulk saa* Plv; *ma igradi nii kavva ku mulk läbi lät's* Vas **b.** kohmitsema; nokitsema *igratat koheki minekit; mis sa tan igratat, kui sa_i tji rutembide* Kam; *vanamiiss ka igratass kotoh* Rõu **c.** fig urgitsema *igrata` `vällä sala jutt; üt's `pulbõr tulõ iks viijl är` võtta`, mis ta valu tahn igratass* Plv

2. (end) liigutama, nihelema; hõõritama; hullama, jändama *ku `väikene lat's paagal ei püsü`, tooli pääl vai - - [õeld] mis sa igratat* Võn; *mes_sä igratat oma ihuga!* [õeld] *kui õlanukke õõrität, `pääga katsipäedi võngut, `persega töörätät* Kam; *mis ti igratõn käüt* (hrl ehalkäijatest) Urv; *tä (hobune) igratass õnnõ, tä `t'siplõss, ei lasõ` ette hinnäst panda`* Rõu; *mehekene nakass `persega igratamma seeniss_ku taassperi ussõst `vällä sai; mis_sa igratat* (kiigud) *tooliga* Vas; *pero hopõn, hannaga igratass; igratass (hõõritab keha) nigu peni* Se

3. manguma; jonnima; (tüli) norima [nutvale lapsele] *jää vaik mis sa tahn igratat; igratass iks su käest* Plv; *Miä sa alate igratat, ku midäge üteldä om, sõss ütlet` avalikult* Röp

igrats *igra|t's g -d'si* püsimatü (inimene) *säne igrat's lat's* Se

igress *igress g -e* (noorte) ühine võrgukudumisõhtu, kus ka lauldi ja mängiti *veneläsil om igress, `eestläsil om ehä - - sõss kudava [võrku] ja löövä` `laulu* Röp

igritys *igritys g -a* Jür JõeK; *igru|ts pl -d'sa`* Se noorte talvine kooskäimine ja lõbutsemine; jõulusant *lähme igritysalle, `jõulu pühade vahel `tehti igritysad* Jõe; *igrud'sa` ol'li vanastõ `säantse ilo` talvõl inne `veitkese kui maasselitsa. käve kui hirmutusõ, `väega jälhess tennü` `hindä, toho vai `paprõ suu ette tõmmadu, silmä` el'lile - - kjiil' liput' suust väläh kui `lambal. vot sääne igruts* Se **Vrd** idrusk, ikrass || *igritys on Koštivere venelaste mäng* Jür

igritsemmä *igritsemmä* immitsema *Määri sa` häste tõrdu pilu` – muido nakkass vällä igritsemmä* Vas

igruts → igritys

***higu**¹ g *igu* Lei; kom *`heoga* Se *higi kõik' tiranik om `heoga kuyh; käe ka `väega higovasõ, kõik' `heoga kuyh* Se

higu² Vikati *higu* (puuluisk) Se

igu,ama → *higovama*

iguma *iguma* Sa aeglaselt liikuma või tegema, kohmerdama *Meitel oli igavene vana obu. No küll see igus; tule_nd ühekorra ka, kaua_s sääl igud; läheb nat sea täi, nõnda igudes läheb* Khk; *pikalesed inimesed, ep tee õieti tööd, igub seal kallal* Pha; *Et inimene tahab seda `viiti iguda - - päeva läbi igub selle pisikse põllu lapi peal* Põi

higuma¹ (*h*)*iguma* immitsema *`Tünner higund suolvett läbi; Paat higu vett läbi; no `ninda sai se rohepudel `tühjaks, et vähekäse viel higuss `oite pikke`müödä, `haige `sorme `pääle `tulla* Kuu

higuma² *iguma* Kam Ote Lei, -e Hel San, -õ Krl; *higuma* Har Vld(-o-); (ma) *eo* Kam Ote San Krl, *heo, hio* Har Vld, *iu* Lei, *igu* Hel (osa vorme langeb kokku verbiga *heoma*) *ihuma väedse nühri, tulep iguda; aenamaa põndsu päält `löüti noid tahu kivve, kellega kirvest `eoti; kui ta igus, tei abena liğedäss põse pääl, kai, kas kirvess võtap. kui võt't,*

inämp es `eota Kam; sa `heie külh taad väist ääsä pöörä pääl Har; Vikati higumisess `olli\_vanast tõrvalastu?; vikahti hiko? last; `poissi es olõ_säänäst es, kiä mul higi Rõu; ma_hei kõik väädse_teräväss Plv; Vana kuri igub väitsi (õeld, kui leib pannakse selili lauale); vikaht taht hiko? Vas; väist `heotass; ku ar\_saa `heotuss; niidä õnnõ, vikaht' om heot; higogõ taho pääl; vikahti hiko? tahk Se; vikat' haard `liiva, tuuperäst um higomene Lut; hammast higuma fig viha kandma, halba kavatsema ta om ammuki joba igunu miu pääle ammast Hel; taa vana irvik um, üttelukku higo tõsõ küleh hammast Plv; a tyy jo hammast higi ammuki tyy `pääle; mis sa `hiodõ hammast tõdsõ pääle Se Vrd heoma

higunamma, *higunema *higunamma* Urv; *igonema* Plv; *higunõm(m)a* Urv Har VId(-o-); *igunõmmõ* Krl; da-inf *ioda* Lei; ipf (ma) *higusi* Urv Har VId(-o-), (ma) *higoni* u Se, (ta) *higose* Se (osa vorme langeb kokku verbiga *higovama*)

1. *higistama* *Sa rühmeldät nigu_pää higunass otsan; Ma sei `tämbä `õkva nigu higusi* Urv; *kõik' säl'g higunõss ennedä; Ka_sa tahat higunõda_kah? Mine_siss laba pääle; tsiberi `tõugu hobõsõ higunõsõ verd, mitte vett; inemine tek'k tyyd ja higusi higunõmist; Ala`rätsäp üt'el' alasi, et ma? `umbli `heotõn (kiiresti), is joua? õks `valmiss saia? Har; kuum om perüäs, higonõt ja higonõt Rärp; Iho higunõss; Pää higose, ne must `ol'ge; käe? omma `väega är `heonu? Se*

2. *niiskust eritama; niiskusega kattuma ma tõi enne podõli `tarrõ, ol' külmänü, no? nakass jo higunõmma* Har; *`akna higunõss* Plv

Vrd *higovama*

igä¹ → egä

igä² → ikka

igägi → ikkagi

igähünnü → igäümmä

-igäline Ls keskigäline

-igäläne Ls keskigäläne

igäp küllap *Kas sie kõüs pidä? – Igäp_se pidä* Kuu

igätsämä → igatsema

igävel *igävel* Trv Plv iial, *iganes me ei jõvva igävel loomage võidu joosta* Trv; *selet' kõik, mis igävel hinge all ol' Plv*

igävess *igävess* Puh Nõo Rõn Har Plv Vas, *ig-* Ran

1. *igavesti, jäädavalt temä om igävess ooraclu `sisse `lännu Nõo; lat's `jäie igävess mäittä ala; maailm sais igävess* Har; *et misperäst sa minno ärä möit, nüüd olõ ma sust igävess `kaonu? Vas Vrd igäväss*

2. *aeglaselt taa kasuss nii igävess* Har **Vrd** *igäväde*

3. *täiesti, sootuks; väga igävess ärä kakenu ja lagunu [riided] Ran; [oli] lastel tuli tettu laada saena kõrvale, mia viisi vij ja kistuti igävess igäveste ~ igävess igävess ärä Puh; serände igävess nal'lak inimene; igävess vigurit täis, serände koomuskine inimene; ta läits igävess `kaugele Nõo; [sitsirätt] igävess ärä `kõrtsenu Rõn Vrd igavesti*

igäväde *aeglaselt ahu palass nii igäväde* Har **Vrd** *igävess, igävähe*

igävähe *igävähe* Rõu Se(ig-) = *igäväde [vankri teljeks] Ot'siti vijl säänä igävähe kasunu ja, `vindsõ kõo tüvi Rõu; puu ka väega igävähe palass; kol'gitsaga lätt tüü `hirmuss igävähe* Se

igäväne igävä|ne Plv Röp Se/ig-/ Lut/ji-/ , g -se Kuu Kod; igävä|ne g -se Vai

1. igavesti kestev, püsiv *nied* `asjad on igäväised Vai; *asi oo nõnna kõva et, igäväne kõhe; nõid vanausu`siädused, kestäväd põlvess põlveni vašt, ja igäväse ajani Kod* || pärast surma jätkuv *igäväne elo Kod; är lät's jigäväiste`jello (suri) Lut*

2. (intenseedisõnana) päris, täiesti, väga; hiigla-, tohutu *kui siis merepuold tuul on, siis tegeb igäväsed [jää]`krunnid Kuu; inimene teeb ise enele igäväse õnnetuse; igäväne ärä`koltunud apu kõrt Kod; aga sõss tulnu? üts igäväne suur must härg Plv; mis_sä videlet, igäväne loogõruús Röp*

3. (hüüatustes; sõim) *oh sa igäväne aig nüüd vast Kuu; igäväne tõbrass ~ t'siga Se*

Vrd igavene

igäväss igäväss Kod Se igavesti, jäädavalt *laev jäe igäväss mere`põhja; käi ärä, ja tule ärä. ärä jäe igäväss Kod; lää mi kodo igäväss,`tuuhhu`ilma [pärast surma] Se* **Vrd** igävess

igäümmä igä,ümmä Röp; nud-part *igähünnü Vas* iganema; vananema *Saa ei - - midägi nõuda, paprõ? omma ar? igähünnü Vas; loom om är igä,ünnü?, vana, unnu? Röp*

igälüts ind-pron (hrl käänduvad mõlemad osised) igäuiks – Trv Ote San Urv Krl *igäle ütele`anti`viirguss kätte sirbige lõigate Trv; ega_ma ik'ä ütte`omma`maia ei_lasõki San; ega ma igäüte`süüki ei_süü_kah Urv*

ih int (välj hõiset, naeru) *Vanal oli nii ea meel - -`naeris üksi ih ih ih Põi;`joonud mehed`üüsid ikka ihh ja ihh [pulmas] Muh; mõnel on se ihitamine`ühte`puhku, iki ihh ihh Lai; Ih äh hanna sällän, Peebu latsil perse vällän Krl*

ih- → eh-

iha¹ iha Hlj Mär Tor Hää Kos Nõo; *ihä Ran San hv (kange) himu, sisemine sund on inimisel ka iha seda`saada Hlj; Inimesel on ka oma ihad, nägu patuihad ja mis kellegil on Hää; ihan ja õnnen innukalt, ihust ja hingest nakass tegemä ihän ja õnnen, aga`varsti`ol'li perse pik'kä Ran; tõene loodap ihan ja õnnen mehele saada, aga ei saa Nõo* **Vrd** *ihk*

iha² iha VNg Vai; p`ihä VNg varrukas *üks särgi iha one üväst`otsas,`toine ei ole; särgi ihale`värli ei ole;`vammukse iha;`käkse ihad; ema oppetand [särki õmblema]:`ihä paremitte`pihta pahemmitte VNg; parandas`paia`ihho;`käissed, nüüd`ütlevad`varrukad,`Utrias on ihad;`paia iha küles on`värdlüksed Vai*

iha³ iha Nõo; *ihä Ran Nõo*

1. valguskuma *päeväihä joba`tõssi; nii pime et üits ihä`koskild es näe Ran; joba`valgeiha om väl'län, lähme üless magamast; ommuku om iha, ja õdagu ka om iha Nõo*

2. väike kogus, raas; kirme *neli viis`päivä`lasti piimäl saesta, siss kooriti ärä,`sinnä es jää koore ihägi; siga tapeti - - siss kos viil vähä`valge ihä midägi`ol'li, siss`võeti rasvass toda; paned vähä sinist [värvi]`sek'kä, sine ihä pääl, siss saab sinine al'l Ran*

hihahaa ihahaa Hää; *hihah(h)aa Röp*

1. lskt **a.** (hobuse hirnatust) *Ptruu tjiib ihahaa Hää* **b.** hobune – Röp

2. Edimält *süüde juude, peräst tette hihahaa (igasugust vallatust) Röp*

ihaldama ihaldama hv S, spor L K I, Trv(e-) Vas, -mma Lüg Vai Har, -eme hv M(-t-) San/-hä-/ u iha tundma, *ihkama ihalda ja`tahto ikke sedä ja toist Vai; ma ole ihaldanu omal`saapi, põle saanu Hää; ma ihaldaks sealt`marju, aga ei tohi vetta Ris; oli kiitnd et tal`kõike on, mis süda iganes ihaldab Kei; seast elu om temä`nd ehaldanu Trv; mea ihalti*

iki sinna minnä, aga iki vijl ei saa minnä Krk **Vrd** ihatsema, isaldama || meelelist iha tundma tüdruk ihaldab `poissi juba VJg; peig ihaldab `pruuti Kod; ta ihaltess sedä tüdrukut Hel; maha `jääse `maatõdu, enne `aigu ihaldu Har

ihaldus s < ihaldama suur imu ja ihaldus `olli Muh; mul on `kange sööma ihaldus Ris; ihaldus käib egä asja järele Kod; mi_`latsõl ol' õks armõdu suu' ihalduss kerikudõ Har

ihan, -a täiesti; üsna, päris Sa teid ihan rumalast et eit viend tänä rüsa mere; No inimised olid kohe ihan alasti `rannal `päivä kääs; peris ihan `uue `paksu jakki `poltand ärä; Mies jäänd ihan `üksi elusse; ihana uus Kuu **Vrd** ihna

ihanaine ihanaine uus – Kuu

***ihatelema** Kiä immä jõud hüäste säeldä, *ihatõlla*, tjuu tütrek saa hüä mehe imä kottalõ Vas

ihats *ihats* van jäätus – Vän

ihatsema *ihatsema* ihaldama – Khk

ihe *ihe* Kuu Hlj IisR Mär Khn Tor spor K I, *ehe* Var PJg

1. ihumispuru, -kord `Käijämold on `puolilla ihet; kovasimme ~ tahu ~ `käia ihe Kuu; vikkatile tuli ihe kord `pääle Hlj; Ketendas lastel nägu, määriti tahu *ihega* IisR; käia ihe - - sai nuge ja `asju puhastada. käia ihe sai ää kuevatada ja panime pisikse kot'i `sisse PJg; õõru `paksu liitsi ihe paberi `peale ja pane roosi `peale [arstimisel] Vän; ihed jähid käia `mol'di Ris; luisu iheid panevad loomale `silma, kui kae on noor HJn; aga kuivaga\_j sua vikastid kudagi teravast, ihe kord jäeb luisu `piale; vanaste põld muud, kellega `nahka mustast teha, kui `võeti käia kastist käia ihet, miariti suabas sellega üle Kad; `värvis käia ihega `lõngu Iis; käi on ihegä kuus KJn **Vrd** hee², higi

2. (kuivanud) higi *Oboseihe* on obose `riistade kül'les; `Aknaihe on ka, raami pial `kuškil Iis

ihe|kapp *ihekapp* puukapp, millega ihevett heinamaale kaasa võeti (vikatite teritamiseks) Jür **-kivi** *ihekivi* ihumiskivi – IisR

ihema *ihema* Lüg(-ie) Jõh kivilid (hõõrudes) kudema `lutsud iheväd `katrina `päivä ajal; Kalad tulid ihema, `õerusid `niiska ja `marja kokko, jões ihesivad; Paed kus `silnud `käisid kivide `pääl ihemas Lüg; lõhed `käiväd sügise jões ihemas Jõh

ihemik *ihemi|k* g -kku hrl pl silmu koelmu (paekivilid) `Valgete ihemikkude pääl `ümbär pae, `silnud kõik, pääd kive pääl, savad `alle vett, `õerusivad `niiska ja `marja `ninda_t paed `läksivad siledast `valgest ja `üöldi et nied on `valged ihemikkud; `Silmuihemikkud ehk `valged ihemikkud Lüg

ihen → ees¹

ihene *ihe|ne* g -se Mär Jür JõeK ihega koos `riided käia ihesed Mär; Kui tahu ihese kätega piima nõusi katsud, siis läheb piimale tahu viga Jür; *luisud on ihesed* JõeK

ihes → ees¹